LOCI COMMUNES

KORTE SAMENVATTING VAN THEOLOGIE

of

ALGEMENE THEOLOGISCHE BEWIJSGRONDEN

OPNIEUW HERZIEN EN VERMEERDERD

DOOR PHILIPPUS MELANCHTON

Uitgave: Stemmen uit Wittenberg

Preken, artikelen, brieven enz. van

Dr. Maarten Luther
en zijn tijdgenoten

Deel II

De Gereformeerde Bibliotheek te Goudriaan (Z.-H.) 1970

STICHTING DE GIHONBRON
MIDDELBURG
2012

INHOUD

TOELICHTING OP MELANCHTHON EN ZIJN LOCI COMMUNES
INVLOED VAN DE LOCI COMMUNES IN NEDERLAND
Voorrede van JEHAN CALVIJN
2 Voorreden van Ph. Melanchton

I Over God
- Over de drie Goddelijke Personen
- Over de Zoon
- Over de Heilige Geest

II Over de Schepping

III Over de oorzaak van de zonde en over de mogelijkheid

IV Over de menselijke krachten of over de vrije wil

V Over de zonde
- Over de erfzonde
- Over de daadzonden

VI Over de Wet van God
- Verdeling van de wetten
- Uitlegging van de Dekaloog (Tien Geboden)
- Over de wet van de natuur
- Over het gebruik van de Wet
- Over het onderscheid van raadgevingen en geboden
- Over de wraak
- Over de armoede
- Over de kuisheid

VII Over het Evangelie
- Waarom de belofte van het Evangelie nodig is

VIII Over de genade en de rechtvaardiging
- Over het woord Geloof
- Over het woord Genade

IX Over de goede werken
1. Welke werken gedaan moeten worden
2. Hoe goede werken gedaan kunnen worden
3. Hoe de goede werken God behagen
4. Om welke redenen goede werken gedaan moeten worden
   Over de beloningen
5. Over het onderscheid van de zonden
   Over de argumenten van de tegenstanders

X Over het onderscheid van het Oude en het Nieuwe Testament

XI Over het onderscheid van doodzonde en vergeeflijke zonde

XII Over de Kerk
Tegen de Donatisten
Over de tekenen die de kerk aanduiden, die anderen kenmerken noemen

XIII Over de Sacramenten
Over het aantal Sacramenten
De Confirmatie
Over de zalving
Over de Doop
Over de Maaltijd van de Heere
Over het Offer
Over het Dankoffer
Over de Boete
Over het berouw
Over het Geloof
Over de belijdenis
Over de geboden
Over de voldoening

XIV Over de voorbestemming

XV Over het rijk van Christus

XVI Over de opstanding van de doden

XVII Over de geest en de letter

XVIII Over de rampen en het kruis, en over de ware vertroostingen

XIX Over het aanroepen van God of over het gebed

XX Over de burgerlijke Overheden en de waardigheid van de burgerstaat

XXI Over de menselijke ceremoniën in de Kerk

XXII Over de doding van het vlees

XXIII Over de ergernis

XXIV Over de Christelijke vrijheid

Aanhangsel I Over het huwelijk
Aanhangsel II Definities van vele in de kerk gebruikelijke benamingen

Opmerking: De Titel is de vertaling van de Titel van de Franse Editie, uitgegeven te Genève bij de Drukker Jean Crespin in 1551, bezorgd door Joh. Calvijn, die deze Franse Uitgave van een Voorrede voorzag, waarvan de vertaling volgt. LOCI COMMUNES, de bekende Latijnse Titel, betekent bij Cicero: de bewijsmiddelen, bewijsbronnen, de plaatsen waaraan het bewijs ontleend is.

TOELICHTING OP MELANCHTHON EN ZIJN LOCI COMMUNES

Philipp Schwarzerdt (zwarte aarde) werd op 16 februari 1497 in Bretten geboren. Hij was de zoon van Georg Schwarzerdt, wapensmid, en Barbara Reuter, een nicht van de humanistische geleerde Johannes Reuchlin. Zijn vader is jong gestorven en Reuchlin interesseerde zich voor de opvoeding van zijn achterneefje, dat al op 12-jarige leeftijd aan de Universiteit van Heidelberg ging studeren. De jonge Philipp kreeg van Reuchlin de vergriekste naam Melanchthon mee. Hij werd baccalaureus artium in 1511, terwijl hij de graad van magister artium in 1514 in Tübingen behaalde. Hier ging hij al op 19-jarige leeftijd geschiedenis en welsprekendheid doceren. In 1518 publiceerde hij een Griekse grammatica en nog in hetzelfde jaar werd hij tot hoogleraar in het Grieks aan de Universiteit van Wittenberg benoemd. Melanchthon heeft dus geen theologie gestudeerd, was ook geen geestelijke en stond op dat moment nog niet aan de kant van Luther. In Wittenberg zou dat snel veranderen en over en weer ontstond er een warme vriendschap. Na deze snelle carrière zou Melanchthon zich daar meer dan 40 jaar aan de arbeid van de reformatie wijden. In 1560 is hij in Wittenberg overleden.

Loci communes theologici (1521)
Melanchthon gaf in 1519 Luthers commentaren op De Psalmen en op Galaten uit en in het cursusjaar 1519-20 heeft hij zelf colleges over de Brief aan de Romeinen gegeven. In 1520 verscheen een kort begrip van reformatorisch geloof, dat studenten aan de hand van collegestof hadden samengesteld. Melanchthon was niet blij met de publicatie van deze lucubratiuncula: voortbrengseltjes van nachtelijk arbeid en besloot dit ongeluk zelf te repareren.' Na zijn De studio doctrinae paulinae (1520) ging hij de Loci communes theologici voorbereiden. Het drukken begon al in april 1521, maar het is te begrijpen, dat Melanchthon meer tijd nodig had om dit werk te voltooien. Dat gebeurde in september 1521.
De eerste druk en de eerste nieuwe oplage verschenen in datzelfde jaar in Wittenberg. De druk van 1522 is enigszins gewijzigd. In 1525 waren er al 18 oplagen verschenen. Een echte tweede druk - zeer uitgebreid en grondig herzien - verscheen in Wittenberg in 1535. De laatste nieuwe druk publiceerde Melanchthon in 1543/44 in Wittenberg. De laatste afzonderlijke oplage verscheen in 1595.

Terwijl Luther het Nieuwe Testament vertaalde op de Wartburg, 1521, bereidde Melanchthon het eerste systeem van de protestantse theologie in Wittenberg. Beiden putten uit dezelfde bron, en werkten voor hetzelfde doel, maar op verschillende manieren. Luther werkte aan de Reformatie voor de gewone man in de Duitse taal, Melanchthon gaf het methodische vorm voor geleerden door zijn Latijnse geschriften.
Melanchthon bewerkte zijn "Theological Common-Places of Ground-Gedachten (Loci Communes of Loci Theologici), in april 1521. Het werk verscheen voor het eerst voor het einde van dat jaar. Dit boek markeert een tijdperk in de geschiedenis van de theologie.
Het boek ontstond uit exegetische colleges over de brief aan de Romeinen. Het is een expositie van de belangrijkste doctrines van zonde en genade, bekering en verlossing. Het is duidelijk, fris, goed Bijbels en praktisch. Het belangrijkste doel is om te laten zien dat de mens kan niet gered worden door werken van de wet of door zijn eigen verdiensten, maar alleen door de vrije genade van God in Christus, zoals geopenbaard

in het evangelie. Het presenteert de levende ziel van Godsvrucht, in schril contrast met de dorre beenderen van de ontaarde scholastiek met zijn eindeloze stellingen, tegenstellingen, definities, divisies en subdivisies.
De eerste editie werd geschreven in het belang van het praktisch christendom in plaats van wetenschappelijke theologie. Het is gering in het scala onderwerpen en is beperkt tot antropologie en soteriologie. Het noemt nauwelijks de doctrines van de Drie-eenheid en de incarnatie van Christus. De polemiek is gericht tegen de Rooms-katholieken, in het licht van de recente veroordeling van Luther door de Universiteit van Sorbonne. Het bevat ook een aantal ruwe meningen die de auteur naderhand heeft verlaten. Al met al in zijn eerste vorm was het een onrijpe productie, hoewel het een zeer bijzonder werk was en heel opmerkelijke als we kijken naar de jeugd van de auteur, die toen slechts vierentwintig jaar oud was en in de Rooms-katholieke leer was opgevoed.
Melanchthon deelde wel in de antipathie die Luther had tegen de scholastieke theologie, maar hij leerde ook om onderscheid te maken tussen zuivere scholastiek en dorre formalisme, alsook tussen de filosofie van Aristoteles die als een afgod in de universiteiten gold en de waarde van Aristoteles ethiek. Daarover schreef hij een commentaar (1529) en een originele bijdragen aan de wetenschap van de christelijke ethiek in zijn *Philosophiae Moralis Epitome* (1535).
Daarna verbeteren hij zijn Loci in de volgende edities tot een volledig en goed geproportioneerd systeem, beschreven in kalm, helder, waardig taal en bevrijd van polemieken tegen de Universiteit van Sorbonne. Hij beschreef in vierentwintig hoofdstukken alle gebruikelijke onderwerpen van God en de schepping tot aan de opstanding van het lichaam, met een afsluitende hoofdstuk over de christelijke vrijheid. Hij benaderde de scholastieke methode, maar verliet nooit de Schriftuurlijke basis. Af en toe citeert hij ook de kerkvaders om te laten zien hun vermeende of echte overeenkomst met evangelische leerstellingen.
Melanchthons theologie, evenals die van Luther, groeide van stap tot stap in de hitte van vervolgingen, controverse met dwaalleringen, onderlinge geschillen, etc. Calvijns Institutie kwam klaar uit zijn verstandelijke overlegging, studie en inzicht. Beiden werden door de Geest geleid, naar de trap en mate die Hem behaagt.
De Loci bereidde de weg voor de Augsburgse Confessie (1530), waarin Melanchthon en Luther aan de belangrijkste leerstellingen officiële vorm gaven en door de Lutherse theologen tot een symbolische autoriteit voor de Lutherse Kerk werden beschouwd. Maar hij stopte daar niet maar voerde van tijd tot tijd een aantal veranderingen door.
De uitgaven van zijn theologische handleiding zijn onderverdeeld in drie klassen: 1, die 1521/35, 2, die 1535/44, 3, die 1544/59. De editie van 1535 (opgedragen aan Koning Henry VIII. Van Engeland, en in het Duits vertaald door Justus Jonas) was een grondige herziening. Dit en de edities die volgden belichamen, naast aanvullingen in de materie en verbeteringen in stijl, belangrijke wijzigingen van zijn opvattingen over predestinatie en vrije wil, op de ware aanwezigheid van Christus' lichaam en op de rechtvaardiging door het geloof. Hij gaf determinisme prijs voor synergie, de lichamelijke aanwezigheid in het Heilig Avondmaal voor een geestelijke echte aanwezigheid, en soli-fidianisme voor de noodzaak van goede werken. In het eerste en het derde artikel was gericht naar het Rooms-katholieke systeem, en het tweede tot toenadering tot het calvinisme.
De veranderingen waren het gevolg van zijn voortdurende studie van de Bijbel en de Vaders, en zijn persoonlijke conferenties met Roomse en Gereformeerde Godgeleerden in Augsburg en in de colloquia van Frankfort, Hagenau, Worms en Regensburg. Hij noemt hen toelichtingen van onduidelijkheden, matigingen van

extreme standpunten, en sobere tweede gedachten.
1. Hij ontkende in eerste instantie, met Luther en Augustinus, *alle vrijheid van de menselijke wil in geestelijke zaken.* Hij heeft zelfs de stoïcijnse leer van de noodzakelijke aanwezigheid van alle acties, slechte en goede, met inbegrip van het overspel van David en het verraad van Judas gehouden, maar ook de bekering van Paulus.
Maar bij nader inzien, en mede onder invloed van Erasmus, verliet hij deze stoïcijnse fatalisme als een gevaarlijke fout, in strijd met het christendom en moraal. Hij leerde in plaats daarvan een samenwerking van de Goddelijke en menselijke wil in het werk van de bekering; dus anticiperen Arminianisme, en het naderen van de oudere semi-Pelagianisme, in het geven van het initiatief om de Goddelijke genade.
"God", zei hij in 1535, "is niet de oorzaak van de zonde, en niet zondigen zal, maar de wil van de duivel en de wil van de mens zijn de oorzaken van de zonde." De menselijke natuur is radicaal, maar niet absoluut en hopeloos verdorven; het kan niet zonder de hulp van de Heilige Geest geestelijke genegenheden werken, zoals de vreze en liefde van God, en de ware gehoorzaamheid, maar het kan de Goddelijke genade accepteren of weigeren. God gaat vooraf, roept, beweegt, steunt ons; maar we moeten volgen, en niet weerstaan. Drie oorzaken werken in de bekering: het Woord van God, de Heilige Geest, en de wil van de mens. Melanchthon citaten uit de Griekse Vaders die veel nadruk leggen op de menselijke vrijheid, en hij accepteert Chrysostomus: "God trekt de gewilligen". Hij liet deze synergetische inzichten doorschemeren in de achttiende artikel van de gewijzigde Augsburgse Confessie, en in de Duitse editie van de Apologie van de biecht. Maar hij bleef de verdienstelijkheid van goede werken ontkennen, en in het colloquium van Worms, 1557. Hij weigerde hij de leer van de *slavernij van de menselijke wil* te veroordelen, omdat Luther deze had verdedigd op grond van de Schrift. Hij was wel bereid om dit te tolereren als een theologische mening, hoewel hij zelf had verworpen.

2. Met betrekking tot het Heilig Avondmaal, aanvaarde hij voor het eerst Luthers inzicht onder de indruk dat het werd ondersteund door de oude kerk. Maar hierin werd hij opgeschrikt door Oecolampadius, die bewees (1530) dat de kerkvaders verschillende meningen hadden. Hij veranderde de tiende artikel van de Augsburgse Confessie in 1540, en maakte het aanvaardbaar Gereformeerde godgeleerden door het weglaten van de anti-Zwinglian clausule. Maar hij heeft nooit ingestemd met de Zwingliaanse theorie van uitwendige herdenking. Zijn latere eucharistische theorie benaderd heel dicht die van Calvijn, terwijl over het onderwerp van predestinatie en vrije wil hij van hem verschilde. Calvijn, die had een voorwoord geschreven naar de Franse vertaling van de Loci Theologici, heeft zijn verbazing uitgedrukt in persoonlijke brieven, dat zo'n groot theoloog de Schriftuurlijke leer van de eeuwige predestinatie afwees; maar ze onderhouden een intieme vriendschap tot het einde. Zo bleek dat theologische verschillen niet hoeft te voorkomen religieuze harmonie en broederlijke gemeenschap.

3. Melanchthon heeft nooit de leer van de rechtvaardiging door het geloof verzwakt, maar legde in zijn latere jaren, in tegenstelling tot antinomiaanse excessen, meer de nadruk op de noodzaak van goede werken door het geloof, - zeker niet als een voorwaarde voor de zaligheid en in zekere zin van het verwerven van verdienste, - maar als een onmisbaar bewijs van de plicht van gehoorzaamheid aan de Goddelijke wil.
Deze leerstellige veranderingen gaven aanleiding tot bittere controverses na de dood

van Luther, en werden uiteindelijk verworpen in de Formule van Concordia (1577), maar werden weer nieuw leven ingeblazen in een latere periode. Luther zelf heeft nooit zich openlijk tegen hem uitgesproken.
De Loci van Melanchthon werd vanaf het begin met een buitengewone gunst ontvangen. Editie na editie verscheen in Wittenberg tijdens het leven van de auteur, de laatste van zijn eigen hand in het jaar 1559, naast een aantal gelijktijdige herdrukken in Basel, Hagenau, Strassburg, Frankfurt, Leipzig, Halle, en vele edities na zijn dood.
Luther had een extravagante waardering en zelfs verklaarde hij ze een plaats in de Canon waardig. Hij dacht, dat zijn vertaling van de Bijbel, en Melanchthon's Loci, de beste werken van een theoloog waren, en bijna alle andere boeken kunnen vervangen.
De Loci werd de tekst-leerboek van Lutherse theologie in de universiteiten, en nam de plaats van Petrus Lombard in. Strigel en Chemnitz schreef er commentaren op.
De theologische handleiding van Melanchthon bleek een grote hulp voor de Reformatie. De rooms-katholieken voelde zijn kracht. Emser noemde het een nieuwe koran en een pest. In tegenstelling tot hem, schreef hij en Eck *Loci Catholici.*
Melanchthon's Loci zijn de bekwaamste theologische werk van de Lutherse Kerk in de zestiende eeuw. Calvijns Institutie (1536) is gelijk in frisheid en vurigheid, maar overtreft die in meer volledigheid, logische volgorde en klassieke afwerking.
Het is opmerkelijk dat de eerste en grootste dogmatische systemen van de Reformatie van deze twee leken-theologen kwamen, die nooit ingewijd werden in Doctorenambt, maar ontvingen de Zalving van den Heilige. Evenals de twaalf apostelen werden ze niet gedoopt door Christus met water, maar met de Heilige Geest.

De kiesvrijheid

Wij memoreerden reeds dat men Luther meer dan eens determinisme verweten heeft. Nu is *determinisme* een woord met een zeer bepaalde, gewoonlijk kwalijke klank. Het behoort meer in de filosofie dan in de theologie thuis. Luther zelf gebruikt dit woord niet. Men zal dus wel uiterst voorzichtig moeten zijn in het toepassen ervan op hetgeen Luther in zijn *DSA* naar voren brengt. Ook als men het voor Luther en zijn beschouwingen wil opnemen.

Het is ook nodig dat men weet dat door Luther, en dat is dan bepaald niet deterministisch, nadrukkelijk onderscheid gemaakt wordt tussen necessitas (noodzaak) en coactio (dwang). Het eerste handhaafde hij, het tweede niet. Wij handelen niet onder dwang, ook al doen wij hetgeen wij doen door Gods wil en werk gedwongen. De farao heeft noodzakelijkerwijs gedaan wat hij gedaan heeft, God verstokte zijn hart, maar dat betekent niet dat hij handelde onder dwang, integendeel hij deed wat hij deed vrijwillig en van harte. En zo is het met de zonde van de zondaar altijd[21].

Luther zegt meermalen als hij het heeft over de onvrije wil: ik spreek nu niet over de natuur, maar over de genade". Niet dat Luther ook maar iets in de mens aan de wil en het werk van God zou willen onttrekken, ook niet zijn natuurlijke kiesvrijheid, maar hier lag in zijn strijd met Erasmus niet zijn eigenlijke interesse. Hem kwam het erop aan dat de mens tegenover de genade Gods volslagen afhankelijk is. Daarmee verbonden is dan echter wel dat God alles in allen doet, dat Hij geen Deus otiosus (werkloos God) is, wiens werk uit niets anders zou bestaan dan enkel toezien'. Maar daar ligt niet de haard van Luthers beschouwingen, die liggen *veeleer* op het terrein van de genade en het verkrijgen ervan.

Het wezen van de menselijke wil is door Luther dus niet ontkend. In dit verband aarzelt hij niet om, zij het met tegenzin, te spreken over een 'vrije wil'. Wij weten, zegt hij, dat de vrije wil, naar haar wezen, steeds iets doet: eten, drinken, kinderen verwekken enz. En wat verder op: *Wij weten dat de mens door God aangesteld is als een heer over de lagere dingen en een vrije wil heeft, zodat hij doen kan wat hij wil.* Maar, voegt Luther hieraan toe, *de kwestie is of hij ook tegenover God een vrije wil heeft, of liever of God tegenover de mens een vrije wil heeft"*! Met dit laatste brengt Luther een wending aan in zijn betoog, waarin zijn diepste intentie wordt blootgelegd. Wie is soeverein, is de mens het of is God het? Moet God doen wat de mens wil, of moet de mens doen wat God wil? Hiermee stelt Luther de zaak op haar scherpste formulering.

Ten aanzien van de lagere dingen zou men dus kunnen spreken van een vrije wil bij de mens, zij het met de nodige restricties, ten aanzien van God en de Goddelijke dingen in geen geval. Luther verwijt in dit verband Erasmus dat hij niet natuur en genade weet te onderscheiden. ‘U weet niet, zegt hij, dat de genade anders is dan de natuur. Wij hebben het hier niet over het natuurlijk zijn (esse naturae) van de mens, maar over het wezen der genade (esse gratiae)’. Desondanks heeft Luther het natuurlijk zijn van de mens niet geheel buiten zijn betoog gelaten. Al sprak hij in dit verband over een vrije wil, het was binnen de perken, te weten die van de almacht Gods (omnipotentia Dei).

Dat blijkt daar vooral heel sterk waar hij spreekt over God en de zonde. Zijn beperkt spreken over een menselijke vrije wil geeft hem dan de mogelijkheid ten volle de menselijke schuld te handhaven, ook al wordt aanvaard dat God alles in allen doet". Het mysterie van de Goddelijke predestinatie en de menselijke verantwoordelijkheid is ook door Luther niet geheel opgelost, maar hij heeft wel getracht het zo dicht mogelijk te benaderen.

Dr. W. van ’t Spijker. ***Luther en het gereformeerde Protestantisme.***
Boekencentrum 1982. blz. 165

INVLOED VAN DE LOCI COMMUNES IN NEDERLAND

Veel eerder al - in de loop van de zeventiende eeuw - werd onder gereformeerden in Nederland de brug naar Philippus Melanchthon opgehaald. Dat hing samen met de (contra-) remonstrantse twisten aan het begin van de eeuw. Daarvóór oefende Melanchthon met name door zijn *Loci communes* positieve invloed uit op de verbreiding van de reformatorische leer in Nederland. In 1563 was van zijn Loci nog een Nederlandse vertaling verschenen. Vier jaar eerder was er in het Nederlands een vertaling van zijn uitleg van de brief aan de Kolossenzen beschikbaar. Dat was zelfs nog voor er een vertaling van Calvijns *Institutie* in het Nederlands was verschenen. Deze intensieve vertaalactiviteit rond het jaar van Melanchthons overlijden (1560) werd gemotiveerd door het grote belang ervan. Zo werd de Nederlandse vertaling van het genoemde commentaar van Melanchthon op de markt gebracht vanwege 'de groote nutticheyt ende stichtinge der ghemeynte Christi'. De invloed van Melanchthon in ons land eind zestiende eeuw was sterk.'

Ongemeen groot en tegelijk nauwelijks exact traceerbaar is de invloed die Melanchthon op de Nederlanden heeft uitgeoefend via de Heidelberger Catechismus. De Heidelberger werd al kort na de verschijning in 1563 in het Nederlands vertaald en diende meteen als leerboek voor kerk en school. De synode van Dordrecht besloot de Heidelberger tot het officiële leerboek voor het onderricht in gezin, school en kerk te maken. Met name de bepaling dat iedere zondagmiddag uit deze catechismus gepreekt moest worden zorgde ervoor dat het gereformeerde kerkvolk in de Nederlanden van kindsaf aan nadrukkelijk door de inhoud van dit leerboek gevormd werd. De discussie over het auteurschap van de Heidelberger heeft in ieder geval geresulteerd in deze consensus dat het grootste aandeel door Zacharias Ursinus is geleverd en dat hierdoor de catechismus sterk Melanchthoniaans gestempeld is. Ook al is er discussie over de mate waarin Ursinus door Melanchthon is beïnvloed, het feit van die invloed staat vast. Daarbij wordt vooral de verbondsleer met haar nadruk op de belofte en het niet apart spreken over de verkiezing als teken van Melanchthons invloed gezien. Ursinus' verklaring van de Heidelberger Catechismus werd na zijn dood door Festus Hommius vertaald en uitgegeven onder de titel *Het Schat-Boeck der Christelycke Leere ofte Uytlegginghe ovder den Catechismus.* Dit werk van de leerling van Melanchthon kende in Nederland grote populariteit zoals blijkt uit het feit dat er in 1650 al een negende druk van verscheen.
De beroemde Gijbertius Voetius verwees ook regelmatig naar reformatoren als Luther, Melanchthon, Bucer en Calvijn. Daarbij wordt duidelijk dat Voetius grote waardering had voor Melanchthon: hij was voor hem een *'licht onder theologen'*. Bovendien zag hij in Melanchthon niet slechts de 'praeceptor Germaniae', de leraar van Duitsland, maar ook de leraar van de hele gereformeerde gemeenschap. Men doet er goed aan om te luisteren naar Melanchthons evenwichtig oordeel. In het verlengde hiervan apprecieerde Voetius Melanchthon ook in zijn functie als bruggenbouwer: Melanchthon is een 'zeer milde man en de vrede zeer toegedaan' (vir mitissimus et pacis studiosissimus).
Zowel Melanchton als Voetius waren beiden liefhebbers van de scholastiek. Luther had er een afkeer van, omdat de scholastiek eeuwen lang over de Schrift had geheerst.

Zie voor uitvoerige citaten over Melanchthon invloed: Toelichting *in Loci Communes door Ph. Melanchthon* op deze site. www.theologienet.nl

JEHAN CALVIN

aan de Lezers

Als dit boek in het Frans gedrukt was zou het een overbodige moeite voor mij zijn er enige aanbeveling bij te voegen; en men zou het mij zelfs als een inbeelding en vermetelheid kunnen aanrekenen. Aangezien de schrijver onder de geletterden zó bekend is als er heden ten dage niemand is. En gelijk hij beroemd is om zijn uitstekende kennis, heeft hij wel het vertrouwen om getuigenis te geven aan de boeken van de anderen. Zó weinig heeft hij het nodig dat men de zijne aanbeveelt. Maar omdat hij niet zó bekend is onder diegenen van onze natie die niet op de scholen onderwezen zijn, kwam het zowel mijn broeders als mij dienstig vóór, de lezers opmerkzaam te maken op de vruchten die zij kunnen oogsten van dit boek, om hen op te wekken, en hun moed te geven er hun aandacht aan te besteden. Ik laat hier na te spreken over de man, en over de bijzondere gaven waarmede hij gesierd is, waarvoor hij wel waard is geëerd te worden door al diegenen die prijzen wat van God komt. Ik zal alleen het boek aanroeren. En om er in het kort van te zeggen hoe het er mee is, men zal er een korte weergave vinden van de dingen die een Christen moet weten, om op de weg van het heil geleid te worden. Want hier wordt verklaard wat wij van God moeten weten; hoe men Hem moet dienen; wat men moet geloven van Jezus Christus; waarom hij ons van God Zijn Vader gezonden is; welke genade wij door Hem verkrijgen; waarop wij de hoop van onze zaligheid moeten gronden; hoe het ons voegt God aan te roepen; wat het ware geloof is; wat berouw is; hoe wij geduldig moeten zijn in tegenspoeden, en waar de troost van de Christenen in gelegen is; waar wij de Kerk moeten zoeken; hoe zij bestuurd moet worden, en wie er de ware voormannen van zijn; waartoe de Sacramenten ons dienen; en op welke wijze wij ze moeten gebruiken; welke verplichting wij jegens elkander hebben, zowel jegens onze meerderen, als jegens hen die aan ons ondergeschikt zijn, en jegens onze gelijken. Hierin moet de Christen zich zijn leven lang oefenen, als hij zijn tijd besteden wil aan een heilzame leer. En dit alles is vervat in dit boek, en op zulk een wijze uiteengezet, dat de groten en de kleinen er goede onderrichting en nut van kunnen trekken, mits zij daartoe komen met een goed verlangen om te vorderen.

En inderdaad, hetgeen zeer te prijzen is, ik zie dat de schrijver, die een man is van grondige wetenschap, niet in fijnzinnige disputen heeft willen treden, en de zaken niet met zulk een hoge kunstvaardigheid heeft willen behandelen als het hem gemakkelijk gevallen zou zijn te doen, maar hij is zoveel neergedaald als hij kon, daar hij geen ander oogmerk had dan alleen om te stichten. Dat is zeker de wijze en de stijl, waaraan wij ons allen moeten houden, tenzij de tegenstanders ons dwingen door hun spitsvondigheden die weg te verlaten. Het is zeker dat de grootste eenvoudigheid de grootste deugd is voor het behandelen van de Christelijke leer.

Dat is ook de reden waarom hij er zich van onthouden heeft sommige punten zeer nauw te onderzoeken om er een beslissing in te nemen, wat velen wel begeerd zouden hebben. Want hij heeft er zich mee tevreden gesteld ervan te zeggen wat hij noodzakelijk oordeelde voor het heil van de mensen, onbeslist latende, of weglatende datgene waarvan de onwetendheid of de onzekerheid niet gevaarlijk is.

Zoals in de zaak van ***de vrije wil;*** ik weet wel dat hij er geen volkomen oplossing van geeft om iedereen te voldoen. Want het schijnt wel dat hij iets voor de mens overhoudt. De reden is, dat nadat hij het voornaamste aangetoond heeft, hij liever wil ophouden, dan redetwisten over zaken die hem niet zozeer vereist schijnen voor het

heil van de Christenen. Hij houdt voor uitgemaakt, dat het menselijk verstand blind is, zodat onze rede ons niet tot God kan leiden of tot het kennen van Hem, totdat God ons verlicht heeft door de genade van Zijn Heilige Geest. Alsook, dat de wil van zichzelf verdorven en zondig is, zodat er anders niet uit kan voortkomen dan kwade neigingen, opstandig tegen God en Zijn gerechtigheid, en die Hem diensvolgens mishagen, totdat de Heilige Geest hem vernieuwt. Wij zien dus dat al het geestelijk goede, dat betrekking heeft op onze zaligheid, door hem wordt toegeschreven aan de genade van God alleen, zonder dat de mens zich op iets beroemen kan. Intussen staat hij aan de mens enige vrijheid toe in hetgeen het aardse leven niet te boven gaat, zoals opstaan en gaan slapen, te reizen, zeker spoor te volgen, hetzij bij het werk, of de studie, of van koopmanschap. Waarom? Aangezien hij zich tevreden stelt met het voornaamste, dat is de mens vernederd te hebben, door hem aan te wijzen, dat hij van zichzelf niets doen kan dan dwalen, en zondigen, om in verwarring te geraken; en dat alle vermogen dat hij heeft ten goede, niet van zijn natuurlijke aard is, maar van de genade van God. Hoewel hij ook aan die vrijheid, die hij de burgerlijke noemt, een toom aanlegt om haar terug te houden, als hij zegt dat God altijd daar boven heerst. Daar blijft dus niet veel te wensen over. Maar toch is het goed geweest de lezers dienaangaande te onderrichten, opdat niemand zich aan een kleinigheid zal stoten, gezien de bedoeling van de schrijver.

Evenzo is het met de ***predestinatie;*** omdat hij tegenwoordig zoveel lichtvaardige geesten ziet, die zich maar al te veel aan nieuwsgierigheid overgeven, en daarin geen maat houden; omdat hij dit gevaar wil voorkomen, heeft hij liever alleen maar willen aanroeren wat nodig was te weten, terwijl hij het overige als begraven laat, dan bij het uiteenzetten van alles wat hij wel had kunnen zeggen, de teugel te laten vieren aan vele ontstelde en verwarde disputen, waarvan intussen geen vrucht van goede onderrichting komt. Ik belijd dat van alles wat het God behaagd heeft ons te openbaren door de Schrift, niets weggelaten moet worden, wat er ook van komt. Maar wie zoekt te onderwijzen ten voordele van de lezers, verdient wel verontschuldigd te worden als hij blijft staan bij hetgeen hij weet dat het meest dienstig is, terwijl hij licht heengaat over of achterwege laat datgene waarvan hij niet zulk een voordeel verwacht.

Wat de ***Sacramenten*** aangaat, is zijn bescheidenheid de oorzaak geweest om, nadat hij de Doop en het Heilig Avondmaal genoemd heeft, er als derde de absolutie bij te voegen. Want omdat deze naam gebruikelijk is op de plaats waar hij is, heeft hij zich aangepast aan het gewone gebruik, uit vrees twist te verwekken. Evenwel niet dat het zijn bedoeling zou zijn de absolutie op dezelfde hoogte te stellen met het Avondmaal en de Doop, en daaraan een gelijke kracht toe te kennen; de Christenen zulk een noodzakelijkheid op te leggen die waar te nemen, alsof het een sacrament was, ingesteld door Jezus Christus, maar hij heeft veeleer een toelating, of dulden willen gebruiken, dan het te bevestigen. Hetgeen men opmerken kan uit de reden die hij aanvoert. Namelijk aangezien hij haar voor een goede en nuttige instelling houdt. Zeker, maar dat is niet voldoende, als het er op aan komt, om er toch een sacrament van te moeten maken.

Wanneer de lezers zulk een bescheidenheid zullen in acht nemen bij het beoordelen van het boek, als de schrijver gehad heeft bij het samenstellen ervan, dan zal alles goed gaan, en er zal niets zijn dat hen verhindert er veel voordeel van te hebben. Maar het kwaad is dat de meesten tegenwoordig als zij een boek lezen, wat het ook is, daar niet zozeer onderricht zoeken, dan wel iets te vinden om aanmerking op te maken. Zodat als zij er slechts een woord in vinden dat dwars ligt, hun dat vooreerst een

struikelblok is dat hun verhindert er enige vruchtvan te oogsten. Voorts al het goede vergetende dat er in is, roemen zij in hetgeen hun een aanleiding tot de ondergang is. Wat erger is, de meest onkundigen zijn hier het brutaalst. De anderen zijn zó lichtgeraakt, dat er zo goed als niets nodig is om hun alle smaak te doen verliezen. Zodat zij voor één zin, die niet naar hun genoegen zal zijn, een heel boek verwerpen, waar duizend heel goede dingen in staan, en waarbij het voor hen wel dienstig zou zijn stil te staan. Zonder twijfel is dit een kunstgreep van de duivel om hen te verleiden de goede leer niet aan te nemen die hun geboden wordt. Laat daarom wie onderwezen wil worden zich leerzaam betonen bij dit boek, verontschuldigend wat hem zou kunnen belemmeren om altijd verder te vorderen, om rechtuit heengeleid te worden tot de zuivere waarheid van God, waaraan wij ons alleen behoren te houden, ons bedienende van de mensen om ons te helpen daar te komen.

Noot

In het boek van Joh. Senebier "Histoire Litteraire de Genève" (3 Delen, Genève 1786, 8) vindt men Tom. I p. 236 over de Franse Vertaling en dit Voorwoord van Calvijn: Iedereen weet dat Calvijn een zeer bepaalde wijze van denken had over de Predestinatie, de Genade en de Sacramenten; niettemin liet hij de "Hoofdsom der Theologie" van Melanchtons in het Frans vertalen in 1546, en hij liet het werk herdrukken in 1551; intussen was Melanchtons veel meer terughoudend dan Calvijn over het eerste stuk, en hij noemde uitdrukkelijk de Absolutie een Sacrament. Desondanks plaatste Calvijn een Voorwoord boven dit werk, en hij erkende daarin dat Melanchtons over deze zaken alles wat ter zaligheid noodzakelijk was gezegd heeft, en dat hij alleen weggelaten heeft waarvan men zonder gevaar onkundig kon blijven. Hij schildert zelfs met klem de disputen af die men te onpas over deze onderwerpen houdt, en zegt dat die ontsteld en verward zijn, en dat daar geen vrucht van goede lering van komt. Hij besluit zijn overwegingen, die wijs zijn, met een schone lofrede op Melanchton, en hij spoort de lezers aan op deze grote man te gelijken door hun gematigdheid, hun leergierigheid en hun godsvrucht.

Sommigen houden Calvijn zelf voor de vertaler uit het Latijn in het Frans.

DE VOORNAAMSTE THEOLOGISCHE BEWIJSGRONDEN

NU OPNIEUW MET DE GROOTSTE ZORG EN NAUWKEURIGHEID HERZIEN EN OP VELE PLAATSEN OVERVLOEDIG VERDUIDELIJKT, MET HET AANHANGSEL VAN DE UITEENZETTING OVER HET HUWELIJK

DOOR PHILIPPUS MELANCHTON

PHILIPPUS MELANCHTON AAN DE GODVRUCHTIGE LEZER: HEIL

Het heeft zijn nut de sterke en duidelijke getuigenissen over de afzonderlijke artikelen van de Christelijke leer, ordelijk uiteengezet, als in een Handboekje voor de aandacht gesteld te hebben, opdat wanneer de geest met zichzelf overlegt, of beangstigd wordt, de zekere uitspraken voor ogen gehouden worden, die de weifelenden onderrichten, opbeuren, bevestigen en vertroosten. Want dit zijn de oefeningen van het geloof, die voor de Godvrezenden noodzakelijk, en hun ook niet onbekend zijn, waarover de Profeet (Ps 119: 105) zegt: *Uw woord is een lamp voor mijn voet*. Voor dit huiselijk gebruik heb ik aanvankelijk deze bewijsgronden voor mijzelf opgesteld, en toen ik zag dat er in deze woelige tijden menigmaal enige uitlegging nodig was, heb ik er nu en dan enige omschrijvingen, of verdelingen bijgevoegd. Toen die daarna door veler handen rondgingen, moesten ze herzien en vermeerderd worden. Niet uit eerzucht, niet uit strijdlust, niet uit ijverzucht, niet om twist te zaaien, heb ik dit opgesteld en verzameld, maar allereerst om mijzelf op de hoogte te stellen, en verder om de eerzame en godvruchtige studiën van anderen behulpzaam te zijn.

Maar over mijn willen zal ik niets meer zeggen, dan dat ik hoop dat het door God goedgekeurd wordt, en ik stel het getuigenis van mijn geweten boven de beschuldigingen van Eccius, Cochleus, Alfonsus, en velen die hen toejuichen. Daar ik echter inderdaad bemerkt heb, dat de uitlegging van de leerstukken van de Kerk om vele oorzaken een zeer moeilijk werk is, en hoewel het noodzakelijk is, toch vol is van onmetelijke gevaren, heb ik oplettend geluisterd naar ontwikkelde en van God geleerde (theodidaktous) vertolkers, en ik heb met enige zorg en nauwkeurigheid de leer van de Kerk onderzocht, en ik heb getracht de ware zaken zo duidelijk als ik kon voor te stellen.

Ik verwek geen nieuwe meningen, en ik ben van gevoelen dat er geen ander misdrijf in de Kerk van God groter is, dan te spelen met het verzinnen van nieuwe meningen, en af te wijken van de Profetische en Apostolische Schrift, en de samenstemming van de ware Kerk van God. Maar ik volg en omhels de leer van de Kerk van Wittenberg, en die daarmee verbonden zijn, die zonder enige twijfel de samenstemming is van de algemene Kerk van Christus, dat is van allen die onderwezen zijn in de Kerk van Christus. Paulus wil echter, dat er in de Kerk over de leer geoordeeld wordt, opdat de waarheid ongeschonden bewaard blijft, en de eendracht niet lichtvaardig aan het wankelen gebracht wordt; en ik ken zelf de magerheid en de ruwheid van mijn geschriften.

Hoezeer ik mij dus beijver eenvoudig en duidelijk te spreken, toch kan het gebeuren, voornamelijk bij zulk een menigte van zaken, en bij zulk een kortheid, dat er nu en dan iets te duister of weinig passend gezegd wordt. Daarom onttrek ik mij niet aan de beoordeling van onze Kerken. Want ik ben van oordeel dat deze waarlijk de Kerk van

God zijn, en ik eer hen met ware godsvrucht, en ik scheid mij van hen niet af, en ik laat mijn uitspraken, geschriften en handelingen aan hen ter beoordeling. Ik heb ook dikwijls gewenst dat anderen, die uitblinken door ontwikkeling en oordeel, met gemeenschappelijk beleid, en na vergelijking van de oordelen over de zaken zelf, en over de wijzen van spreken, met gewichtig gezag zulk een soort werk samenstellen, dat ordelijk de voornaamste stoffen van de Kerkelijke leer zou bevatten. Ik zou zeggen dat deze zaak de godvrezende en wijze vorsten ter harte moet gaan, vooral bij zulk een verwarring der tijden. Maar wij zien dat de Kerk niet geregeerd wordt door menselijke vergaderingen.

Derhalve bid ik God de eeuwige Vader van onze Heere Jezus Christus, dat Hij ter wille van Zijn Zoon, onze Heere Jezus Christus, die Hij gewild heeft dat voor ons een slachtoffer zou zijn, en een Middelaar en een smekeling (kai mesitèn kai hiketèn), zich een Kerk moge vergaderen, besturen en bewaren, en de geesten van de leraren en de leerlingen moge bestieren, bij hun studiën behulpzaam zijn, en velen moge neigen tot de waarheid en de liefde tot eendracht. Laten wij daar Christus dit in Zijn lijdensstrijd gebeden heeft, onze wensen en onze smekingen voegen bij het verzoek van onze Hogepriester, die gezegd heeft (Joh. 17: 17): *Vader, heilig hen in de waarheid, Uw Woord is de waarheid*. Sta niet toe dat het licht van de waarheid uitgeblust wordt, dat is van Uw Evangelie. En Hij voegt daarbij (vs 21): *Laten zij één zijn, gelijk ook Wij één zijn*.
Laten zij allereerst met ons verbonden zijn, en voorts onder elkander eendrachtig zijn, en laten zij zorg dragen voor de vrede van de ware Kerk, door rechte plichtsvervulling.
Ik spoor ook de kringen van de scholen aan, dat zij bedenken, op welke plaats zij door God gesteld zijn, en laten zij weten dat zij kweekplaatsen zijn van de Kerk van God. Want uit dit getal neemt de Zoon van God die regeert aan de rechterhand van de eeuwige Vader, en gaven geeft aan de mensen, namelijk herders en leraars, de bedienaren van het Evangelie, die Hij wil voorbereiden in de scholen.
Hij heeft gewild dat deze wachters zijn van de boeken van de Profeten en Apostelen, en van de ware leerstukken van de Kerk. Laten wij daarom nauwlettendheid en trouw bewijzen in de allerbelangrijkste zaak, aan God, de Kerk, en het nageslacht; laten wij de waarheid onderzoeken, liefhebben, beschermen, en aan de nakomelingen ongeschonden overleveren,

Wittenberg, in het jaar M.D.XLIII.

THEOLOGISCHE BEWIJSGRONDEN VERZAMELD DOOR PHILIPPUS MELANCHTON

VOORREDE

De mensen zijn door God zó geschapen, dat zij weten van getallen en van orde, en bij het leren worden zij door die beide dingen, getallen en orde, veel geholpen. Daarom wordt bij het doorgeven van de wetenschappen (artes) met bijzondere zorg de volgorde van de delen aangewezen, en worden het begin, de voortgangen en de eindpalen aangegeven. Deze wijze van uitleggen noemt men in de Filosofie de Methode; maar deze wordt bij die wetenschappen, die met bewijzen opgebouwd worden, anders opgesteld, dan bij de leer van de Kerk. Want de demonsstratieve methode heeft voortgang bij die dingen, die aan de zintuigen onderworpen zijn, en bij de grondbegrippen, die principia genoemd worden, beginnen. Hier bij de leer van de Kerk wordt alleen maar orde gezocht, niet die demonstratieve methode. Want deze leer van de Kerk wordt niet uit aanschouwelijke voorstellingen (demonstrationes) genomen, maar uit gezegden (dicta), die God met zékere en duidelijke getuigenissen aan het mensengeslacht heeft overgegeven, door welke Hij met onmetelijke goedheid Zichzelf en Zijn wil geopenbaard heeft.
Maar gelijk er in de Filosofie zékere dingen gezocht worden en onderscheiden worden van de onzekere, en de oorzaken van de zekerheid zijn de algemene ondervinding (Experientia), de beginselen (Principia) en de bewijzen (Demonstrationes), zó is bij de leer van de Kerk de oorzaak van zekerheid de openbaring van God, en er moet overwogen worden, welke uitspraken (sententiae) door God zijn overgeleverd. Gelijk voor ieder met een gezond verstand deze uitspraak zéker is: tweemaal vier is acht, want het is een natuurlijke kennis als van de beginselen, zó moeten voor ons de artikelen van het geloof zéker en onbeweeglijk zijn, de bedreigingen en de beloften van God; zó moet het zéker zijn dat aan iemand die berouw heeft de zonden vergeven worden ter wille van de Zoon van God, dat hij verhoord wordt en een erfgenaam wordt van het eeuwige leven. Maar de oorzaken van de zekerheid zijn verschillend. De uitspraak over de getallen ziet het verstand door eigen oordeel. Maar de artikelen van het geloof zijn zéker wegens openbaring, die met zékere en duidelijke getuigenissen van God bevestigd is. zoals door de opwekking van doden en vele andere wonderen. Maar omdat het zaken zijn die buiten de beoordeling van het mensenverstand gesteld zijn, is de toestemming trager, die geschiedt, omdat de geest bewogen wordt door die getuigenissen en wonderen, en geholpen wordt door de Heilige Geest om toe te stemmen.
Want hoewel de Filosofie leert dat men deze dingen moet betwijfelen die niet bij ondervinding waargenomen zijn, en geen beginselen zijn, en niet door bewijzen gestaafd zijn, zodat het hier vrijstaat te twijfelen of het oordeel op te schorten (epechein), of alleen de holte van een wolk de oorzaak is, waarom de regenboog een boog is, toch moeten wij weten dat de leer van de Kerk die door God is gegeven zéker en vast is, ook al wordt die door het gevoel niet waargenomen, en is ze ons ook niet aangeboren, gelijk de beginselen, en wordt ze niet door bewijzen gevonden, maar de oorzaak van de zekerheid is de openbaring van God, die betrouwbaar is.
Daarom laten wij die filosofische twijfel of dat opschorten in het geheel niet toe bij de leer van de Kerk die door God is overgeleverd.

Overigens kleeft er in de geesten bij deze verdorvenheidvan de menselijke natuur een grote warboel van twijfelingen over God, die bestreden moeten worden en daartegen-

over moeten de uitspraken gesteld worden die door God zijn overgeleverd. Hier moet de twijfel niet gevoed of geprezen worden, maar het geloof moet een vaste toestemming zijn, een overtuigd zijn (elenchos), dat is, een zekerheid, waardoor de geest overwonnen door de Goddelijke getuigenissen allerzekerst de Goddelijke stem omhelst over zaken die niet gezien worden, gelijk de brief aan de Hebreën zegt.
Het is nodig deze dingen vooraf te zeggen, opdat wij in het begin bedenken dat er zékere, vaste en onbeweeglijke dingen onderwezen worden in de Kerk, gelijk de Zoon van God zegt (Marc. 13: 31): *Hemel en aarde zullen voorbijgaan, maar Mijn woorden zullen niet voorbijgaan*. Laten wij voorts ook bedenken, dat het geloof een vaste toestemming is, die de gehele leer van het Evangelie omhelst, en niet is, zoals in de Academie van Arcesilas, een dubbelzinnig spel van meningen en redeneringen, zoals vele lichtvaardige vernuften en vele hoogmoedige mensen altijd geoordeeld hebben, oordelen en zullen oordelen, wier lasteringen God straft zowel met tegenwoordige als met eeuwige straffen.
Nu moet er iets vooraf gezegd worden over de orde van de delen van de leer. De boeken van de Profeten en de Apostelen zelf zijn in de allerbeste orde geschreven, en leveren de artikelen van het geloof in de meest gepaste orde over. Want er is een historische volgorde in de boeken van de Profeten en Apostelen; zij beginnen van de eerste schepping van de dingen en de stichting van de Kerk, en vervolgens is de reeks van alle tijden van de schepping der dingen tot aan de Monarchie van Cyrus in deze Profetische boeken vervat. In deze volgorde worden vele herstellingen van de Kerk verhaald, en tussen de vertellingen verspreid, de leer van de Wet en de belofte van het Evangelie. Voorts zijn de Apostelen getuigen van de Christus die verschenen is, geboren, gekruisigd, opgewekt. Dit zijn geschiedenissen.
En in de toespraken van Christus zijn de artikelen van het geloof vervat, de uitlegging van de Wet en van het Evangelie. Daar komen ook de uiteenzettingen van Paulus bij, die als een kunstenaar een uiteenzetting heeft opgesteld in de brief aan de Romeinen over het onderscheid van de Wet en het Evangelie, over de Zonde, over de Genade of de Verzoening, waardoor wij weer tot het eeuwige leven hersteld worden. Maar hoewel er om deze orde op te merken niet veel behoefte is aan commentaren of aan onze of dergelijke boekjes, toch wordt de arbeid van het onderwijzen niet tevergeefs ondernomen, omdat God wil dat in de Kerk de stem van de leraren klinkt, gelijk gezegd wordt van de bediening van het Evangelie in Efeze 4.

Wij doen geen nieuwe zaken of stoffen ontstaan, gelijk Hesiodus iets anders overgeleverd heeft dan de vaderen Sem en Jafet; en de Ketters nieuwe dingen verzinnen die door de Apostelen niet overgeleverd zijn, maar de godvruchtige vertolkers halen de van God ontvangen uitspraken in de Profetische en Apostolische vermelding te goeder trouw aan. En omdat de ongeletterden niet overal de wijze van spreken verstaan, de volgorde der dingen niet dadelijk zien, moeten zij onderricht worden door de stem van de vertolkers over de soort van spreekwijze en de orde der zaken. En omdat er herhaaldelijk vele vervalsingen uitgedacht zijn en uitgedacht zullen worden, zijn de godvruchtige Herders en Leraars getuigen van de ware zin die met vast gezag is aangenomen en weerleggers van valse verklaringen. Om deze oorzaken bewaart God door Zijn bij stand de bediening van het Evangelie en de studiën in de kerken en in de scholen, en herstelt die van tijd tot tijd, opdat zij wachters zijn van de boeken van de Profeten en Apostelen en getuigen van de ware uitlegging, en alle meningen afwijzen die strijden met de leer die overgeleverd is door de Profeten, Christus en de Apostelen, en het licht van het Evangelie niet uitgeblust wordt, en zoals in Ef. 4 (vs 14) gezegd wordt, de Kerken niet als door de winden

bewogen en verstrooid, met verlies van de waarheid, in verschillende dwalingen verwikkeld worden, gelijk dikwijls geschiedt. De heidenen zijn, na het verlies van de leer van de vaderen door verschrikkelijke en onderscheiden razernijen vervoerd; zij hebben mensenoffers geslacht, mannelijke leden vereerd, vrouwen en meisjes geprostitueerd, om de afgoden te behagen. Wat zijn er zó ook verschillende soorten van razernij geweest in de sekte van Marcion en de Manichaeen, wat een lasteringen, lusten, afscheidingen. Hoe vele zijn nu de dwaasheden van de Wederdopers, die veel hebben van de besmetting van de Manichaeen. Van Arius zijn de Mohammedaanse razernijen ontstaan. Hoevele dwaasheden zijn er in het aanroepen van de doden en de dienst van de beelden, in de verkoop van Missen, in de verdediging van de wet van het celibaat en vele andere, die Eccius, Pygius en dergelijke parasieten van de Pauselijken verdedigen.

Laten de Godvruchtigen deze voorbeelden van alle eeuwen overwegen, en onderricht door het woord van degenen die recht onderwijzen met beide handen en van ganser harte de boeken van de Profeten en Apostelen van Godswege overgeleverd omhelzen, en daar bijvoegen de verklaringen en getuigenissen van de zuiverste Kerk, zoals de Geloofsbelijdenis van de Apostelen en van Nicea, om het licht van het Evangelie te behouden, en niet tot zulke razernijen vervallen, als er, gelijk ik gezegd heb, volgen wanneer het licht van het Evangelie is uitgeblust. Die echter met godvruchtige ijver de boeken van de Profeten en de Apostelen en de Geloofsbelijdenissen zullen lezen, en het gevoelen van de zuiverste Kerk zullen zoeken, zullen gemakkelijk oordelen, door welke menselijke verklaringen zij vervolgens geholpen kunnen worden, en zij zullen verstaan, welk nut de uitleggingen van de Godvruchtigen aanbrengen die recht en passend geschreven zijn en de getuigenissen die uit de bronnen genomen zijn. Dezen zal, als hun wil godvrezend is, God regeren door de Heilige Geest bij deze studie en dit onderscheidend oordelen, opdat zij niet door de listen van de duivel bedrogen worden, maar genegen om de ware uitspraken te kennen, te omhelzen en vast te houden. Gelijk Paulus (Fil. 2: 13) zegt: Het is God Die, daar Hij bewerkt heeft, dat u wilt, ook bewerken zal dat u het volbrengt. Daar Hij de wil aangevuurd heeft, om met godvruchtige ijver de waarheid te zoeken, zal Hij haar ook helpen en leiden, opdat de arbeid voor ons en anderen ten zegen zij.

I

OVER GOD

Het mensengeslacht is daarom geschapen, en vervolgens daarom verlost, opdat het een beeld en een tempel van God zou zijn, om God te verheerlijken. Want God wil gekend en verheerlijkt worden, en er had een uitnemende en vastgevestigde kennis van God in de geest van de mensen geschitterd, als de natuur van de mensen ongerept gebleven was; en er is daarna, nadat Adam en Eva in genade zijn aangenomen, geen ander werk van de mens dat groter en beter is, dan de ware erkenning. aanroeping en prediking van God, zoals in Psalm 149 (v. 1): *Zijn lof is in de Gemeente der Heiligen*. En Psalm 118 (v. 17): *Ik zal niet sterven, maar leven, en ik zal de werken des Heeren vertellen*. Laat het dus de eerste en voornaamste zorg van de mens zijn de ware leer van God te leren, zoals ook het eerste gebod deze plicht voornamelijk eist. Maar de geesten van de mensen dwalen bij deze verdorvenheid van de natuur rond in een grote en bedroevende duisternis, en vragen of er een voorzien is en wat de wil van God is. En ofschoon vele uitnemende en krachtige getuigenissen aantonen dat God er is en gehoorzaamheid gebiedt volgens het onderscheid van eerbare en schandelijke dingen dat ingedrukt is in de geest van mensen en dat Hij regelmatig ernstige misdrijven in dit leven met ernstige tuchtigingen straft, toch worden de zielen met vreselijke twijfel gekweld, omdat zij zien dat de goeden en de kwaden dikwijls op gelijke wijze door zware rampen worden neergedrukt.

En ook al erkent de menselijke geest dat God de schuldigen straft, toch weet hij niets van de verzoening zonder de openbaring van de Goddelijke belofte. Daarom beweren de mensen, als wij door straffen overstelpt worden, òf dat dat bij toeval geschiedt, òf zij verwonderen er zich over, waarom God deze zwakke natuur met zulke grote ellenden belast. Pericles meent dat de Attische pest bij toeval ontstaat of door de verderfelijke invloeden van de materie; hij erkent niet dat het een straf van God is. Oedipus erkent dat hij door God gestraft wordt, maar weet in het geheel niets van de vergeving van zonden.

Omdat dus de duisternissen van de menselijke geest zo groot zijn, laten wij erkennen dat het een zeer grote weldaad is, dat God Zichzelf geopenbaard heeft met duidelijke stem en zékere getuigenissen van het begin af aan na de stichting van het menselijk geslacht en na de stichting van Zijn Kerk; dat Hij met eigen stem de wet heeft overgeleverd en de belofte van de verzoening, en er grote wonderen aan toegevoegd heeft, zoals de bewaring in de vloed, de vernietiging van de Sodomieten, de uitvoering van het volk van Israël uit Egypte en vele opwekkingen van doden.

Laten wij door deze getuigenissen de geopenbaarde God zoeken, en ons afscheiden van de Heidenen en allen die van het Evangelie onkundig zijn, en bij onze aanroeping bedenken, welke God wij aanroepen, waar en waarom God Zich geopenbaard heeft; laten wij niet ronddwalen met de geest, zoals de Heidenen of die naar de beelden lopen; laten wij niet onachtzaam of koel denken over de openbaring van God, maar erkennen dat het een zeer grote weldaad en een zéker getuigenis is, dat Hij ons bij wil staan. Zó leidt Paulus ons tot de openbaring in 1 Cor. 1 (v. 21): *Daar de wereld de wijze God niet gekend heeft door de wijsheid, heeft het God behaagd door de dwaze prediking te redden die geloven*, dat is: Omdat de zielen dwalen en terwijl zij deze zeer schone orde aanschouwen die in de schepselen zeer wijs is ingesteld, en die ons de Werkmeester in gedachten brengen, toch betwijfelen zij, of er een voorzienigheid is, of wij door God aangenomen worden, verhoord worden, geholpen worden, of de stem van het Evangelie is uitgegaan, waardoor God Zich geopenbaard heeft, en toch

belacht het grootste deel van de mensen ook dit als een fabel. Maar sommigen omhelzen het; deze leren God recht kennen, en recht aanroepen, en worden begiftigd met eeuwig leven, gerechtigheid, heerlijkheid enz.
Zó leidt Christus ons tot de geopenbaarde God. Toen Filippus vroeg hem de Vader te tonen, berispt Hij hem ernstig en roept hem terug van die speculatie en zegt (Joh.14: 9): *Die Mij ziet, ziet de Vader*. Hij wil niet dat God gezocht wordt met rondzwervende beschouwingen, maar Hij wil dat onze ogen gericht zijn op deze voor ogen gestelde Zoon, en dat de aanroeping gericht wordt tot deze God, de eeuwige Vader, Die Zich geopenbaard heeft door deze Zoon te zenden en door het Evangelie te geven, en die wegens deze Zoon en Middelaar ons aanneemt en verhoort. Zó heeft God altijd van het begin af aan naar voren komende uit Zijn verborgen troonzetel ter wille van ons heil en door Zich te openbaren en gemeenzaam met ons samen te spreken enig woord en getuigenis overgegeven, waaraan Hij de geesten van mensen zó verbonden heeft, dat het voor hen vaststond dat dit waarlijk God de eeuwige Schepper was, die Zich geopenbaard had met deze stem en dit getuigenis. Zó bindt Hij in het eerste gebod het volk aan het woord, dat op de berg Sinai geklonken heeft, en aan de uitvoering uit Egypte (Ex. 20: 2): *Ik ben de Heere uw God Die u uit het land Egypte uitgeleid heb*. Hij vat al de wonderdaden, die getuigenissen geweest zijn van Gods tegenwoordigheid, samen in de uitvoering. Deze zelfde God heeft de beloften gegeven over de Bemiddelaar, wegens Wie de Vaderen van het begin af aan wisten dat zij verhoord werden. Zó was hun aanroeping verbonden aan deze God, Die Zich in de uitvoering uit Egypte geopenbaard had en beloften gegeven had over de Middelaar, gelijk David zegt (Ps 110: 1): *De Heere heeft gezegd tot mijn Heer, zit aan Mijn rechterhand; Gij zijt Priester in eeuwigheid*, enz. Zó stellen wij ons, nadat Christus voor ogen gesteld, gekruisigd en opgewekt is en het licht van het Evangelie bekend geworden is, ditzelfde getuigenis voor; op deze Zoon zien wij, en wij leren deze twee dingen: wie God is en wat Zijn wil is, en wij onderscheiden onze aanroeping van de Heidense, de Turkse en de Joodse welbewust en hartgrondig. Want de ware aanroeping verschilt hoofdzakelijk bij twee zeer belangrijke vragen van de valse: de vraag over het wezen en de vraag over de wil. Hoewel de Turken zeggen dat zij één God aanroepen, de Schepper van Hemel en Aarde, dwalen zij toch van de ware God af, omdat zij ontkennen dat het deze God is, Die Zijn Zoon tot een Middelaar gezonden heeft. Want de regel van Joh. 5 (v. 23) is eeuwig en onveranderlijk: *die de Zoon niet eert, eert de Vader niet*. De Turken dwalen dus allereerst over het wezen van God, omdat zij zich een God verzinnen, die niet is de Vader van Jezus Christus.
Ten tweede dwalen zij over de wil, daar zij de beloften niet erkennen en ontkennen dat de Zoon de Middelaar is; zij blijven in voortdurende twijfeling, en kunnen niet vaststellen dat zij door God aangenomen en verhoord worden. Die echter in die twijfel blijven, roepen God niet aan, maar ontvluchten Hem en vervallen Òf tot verachting van God, òf tot eeuwige wanhopigheid en tot lasteringen.
Daarentegen belijdt de Kerk van God dat dit God de Schepper van de dingen is, Die door het zenden van deze Zoon en het geven van het Evangelie en het laten uitgaan van zeer grote getuigenissen, die verhaald worden in de geschiedenis van de Profeten en de Evangelisten, Zich geopenbaard heeft. Zo oordeelt zij ten eerste over het wezen van God niet uit menselijke verzinsels, maar uit het Woord van God dat door zékere getuigenissen overgeleverd is. Vervolgens weten wij aangaande de wil zéker dat de Zoon van God tot een Middelaar gesteld is door een bewonderenswaardige en onuitsprekelijke raad, en dat wij zéker aangenomen en verhoord worden wegens deze Middelaar. Nadat dit onderscheid in het begin overwogen is, dat echter bij de aanroeping dagelijks bedacht moet worden, zal beter begrepen worden, op welke wijze God

gezocht, gekend en aangeroepen moet worden, dan uit de onnutte speculaties, die vele Longobarden mateloos in commentaren opeengestapeld hebben.
Om echter enige omschrijving van God te verkrijgen, zal ik er twee bijbrengen; de éne een verminkte van Plato, de andere een zuivere, die in de Kerk is overgeleverd, en uit de woorden van de Doop geleerd wordt. Die van Plato is de volgende: GOD IS EEN EEUWIGE GEEST, DE OORZAAK VAN HET GOEDE IN DE NATUUR.

Ofschoon toch deze Platonische beschrijving zó geleerd samengesteld is, dat het voor weinig geoefenden moeilijk is te beoordelen, wat er aan ontbreekt, moeten wij toch, omdat zij God nog niet zó omschrijft, als Hij Zichzelf geopenbaard heeft, een andere omschrijving zoeken die uitnemender en nauwkeuriger is. De woorden zijn de volgende: Dat God een eeuwige geest is, dat is, een geestelijk wezen, redelijk, eeuwig, de oorzaak van het goede in de natuur, dat is, waarachtig, goed, rechtvaardig, de almachtige bewerker van alle goede dingen en van de gehele orde in de natuur en van de menselijke natuur tot een bepaalde orde, dat is tot een vaste gehoorzaamheid. Dit alles omvat Plato. Maar dit zijn nog gedachten van de menselijke geest, die ofschoon ze waar en geleerd zijn en voortgekomen uit vaste bewijzen, toch moet er bij gevoegd worden, hoe God Zichzelf geopenbaard heeft. Laat er dus deze andere omschrijving zijn:
God is een geestelijk wezen, redelijk, eeuwig, waarachtig, goed, zuiver, rechtvaardig, barmhartig, volkomen vrij, van onmetelijke macht en wijsheid, de eeuwige Vader, Die de Zoon, Zijn beeld van eeuwigheid voortgebracht heeft; en de Zoon het even eeuwige beeld van de Vader, en de Heilige Geest die uitgaat van de Vader en de Zoon, gelijk de godheid Zich geopenbaard heeft door een woord dat zéker is; dat de eeuwige Vader met de Zoon en de Heilige Geest de hemel en de aarde en alle schepselen geschapen heeft en bewaart, en onder het menselijk geslacht dat geschapen is naar Zijn beeld en tot vaste gehoorzaamheid Zich een Kerk heeft uitgekozen, om door haar deze ene en ware godheid geopenbaard door zékere getuigenissen en door het woord overgeleverd door de Profeten en Apostelen gekend zou worden, aangeroepen en vereerd volgens dat woord dat van Godswege is overgeleverd, en alle godsdiensten veroordeeld worden, die andere Goden verzinnen, en deze ware godheid in een eeuwig leven vereerd wordt.

Deze omschrijving verhaalt nauwkeuriger, wie God is, en leidt ons naar de Goddelijke openbaring, gelijk deze leer altijd in de Kerk overgeleverd is. Het eerste hoofdstuk van Genesis getuigt dat God een redelijk Wezen is, want het zegt: God heeft gesproken. Het staat toch vast dat spreken behoort tot een redelijk wezen, niet tot een redeloos; en dat het een goed, rein, rechtvaardig wezen is, en zeer vrij van willen, getuigt de schepping van de mens, aan wie God, naar het Goddelijk beeld geschapen als hij is, begrippen ingedrukt heeft, die goede, rechtvaardige en geordende dingen voorschrijven, en Hij heeft daar een vrijheid van willen bijgevoegd, hoewel deze goede dingen na de val van de eerste voorouders misvormd zijn. Bovendien getuigt de schepping zelf dat het een eeuwig en almachtig Wezen is, waarvan gezegd wordt (Gen. 1: 1): *In het begin schiep God de hemel en de aarde*.
Hoewel de drie Personen echter in hetzelfde hoofdstuk duisterder aangeduid worden, zijn ze toch langzamerhand heerlijker geopenbaard. De Vader heeft sprekende het Woord voortgebracht, dat het beeld is van de eeuwige Vader. En van de Heilige Geest wordt uitdrukkelijk gezegd: *En de Geest des Heeren zweefde boven de wateren*. Maar daarna is de leer duidelijker aan de Vaderen en profeten voor ogen gesteld. David en Jesaja stellen de Messias duidelijk boven de Engelen en alle schepselen en noemen

Hem God, gelijk in Psalm 2 (v. 7) *Mijn Zoon zijt Gij*. En Psalm 45 (v. 12): *En de Koning zal uw schoonheid begeren, daar hij toch zelf uw God is, en gij zult Hem aanbidden*. En Jesaja 9 (v. 6): *Een Kind is ons geboren, en een Zoon is ons gegeven, en Zijn Naam zal genoemd worden sterke God, Vader van eeuwig leven*.
Eindelijk zijn in het nieuwe Testament de drie Personen allerduidelijkst geopenbaard, gelijk bij de doop van Christus de Vader zegt: Dit is Mijn geliefde Zoon. De Zoon wordt voor de ogen gezien staande in de rivier. De Heilige Geest echter zit in een duidelijke gedaante op de Zoon. Deze openbaring aanschouwen wij, en onze gedachten over God en onze aanroeping onderscheiden wij van de Heidense, de Turkse, de Joodse, en deze eeuwige Vader, die Zich hier kenbaar gemaakt heeft door het zenden van Zijn Zoon Jezus Christus, en het tonen van de Heilige Geest, roepen wij aan tegelijk met de Zoon en de Heilige Geest de schepper van de dingen en de helper. Deze dingen moeten dikwijls bedacht worden onder het aanroepen. Hoe echter de Personen te onderscheiden zijn, zal later gezegd worden; want eerst moet het overige deel van de omschrijving enigerwijze verklaard worden.
Ik heb gezegd dat de schepselen gemaakt zijn door de Vader, de Zoon en de Heilige Geest; dit wordt ook overal in het Oude en Nieuwe Testament overgeleverd, zoals in Joh.1 (v. 3) over het Woord: *Alle dingen zijn door Hem gemaakt*. En over de Heilige Geest: *De Geest van God koesterde de wateren*. Altijd moet dus de regel in de geest ingeprent blijven, dat de schepping van de dingen en de bewaring werken zijn van de gehele Triniteit, van de eeuwige Vader, de Zoon en de Heilige Geest.
Ten laatste wordt er in de omschrijving van God melding gemaakt van de Kerk, opdat onze geesten verbonden zouden zijn aan deze God, die Zich geopenbaard heeft in de Kerk, en zouden weten dat deze waarlijk de maker van de dingen is, die zich door het geven van dit Zijn woord met zékere getuigenissen van het begin van de wereld af geopenbaard heeft. Laten zij weten dat wij evenzo aangaande Hem moeten gevoelen, als Hij Zich geopenbaard heeft. De Heidenen en de Turken beroemen zich ook dat zij die God aanroepen, die de hemel en de aarde gemaakt heeft, maar zij roemen daarop ten onrechte, omdat zij ronddolen met de geest, en niet horen willen dat de Maker Zich openbaart door Zijn woord en het zenden van Zijn Zoon. Zij dwalen dus af van de ware Maker en verzinnen zich scheppers met hun speculaties. Daarom moeten in alle denken over God en alle aanroeping de geesten Christus aanschouwen die in het vlees gekomen is, gekruisigd is en opgewekt, en voor vast houden dat dit waarlijk de Schepper is, Die deze Zoon gezonden heeft en aan Zijn Kerk het Evangelie gegeven heeft.

Ik heb hoe dan ook de delen van de omschrijving doorlopen, waarbij wij dit ook moeten weten, dat deze deugden, die wij God toekennen, bij Hem geen bijkomende dingen zijn, zoals bij de mens of de engel de wijsheid, gerechtigheid, goedheid bijkomende dingen en veranderlijke zaken zijn; maar gelijk de macht van God niet onderscheiden moet worden van het wezen en niet iets anders is, zo zijn ook de wijsheid, waarachtigheid, gerechtigheid, goedheid van God niet iets anders, maar zij zijn het wezen zelf, hetgeen iets levends is dat door zichzelf bestaat, begrijpt, eeuwig, almachtig, goed, rechtvaardig is.
Opdat de Kerk deze omschrijving van God openlijk en klaarblijkelijk verschillend van de Heidense meningen zou handhaven, heeft Christus haar ons bevolen bij de eerste en meest bekende ceremonie: Ik doop u in de Naam des Vaders en des Zoons en des Heiligen Geestes, dat is: Ik betuig u door deze besprenging in opdracht van Christus dat u aangenomen wordt door God de Schepper van alle dingen, de eeuwige Vader, door Zijn Zoon Jezus Christus en de Heilige Geest, welke God u zult leren kennen als

verzoend door Jezus Christus, de Zoon van de eeuwige Vader en in dit vertrouwen zult aanroepen, die u door de Heilige Geest zal regeren en levend maken tot het eeuwige leven, zoals de beloften van God toezeggen (Joël 2: 28): *Ik zal van Mijn Geest uitgieten op alle vlees*, enz. En Christus zegt in Joh. 14 (v. 16): *Ik zal Mijn Vader vragen, en Hij zal u een andere Trooster geven, de Geest der waarheid*.
Daarom moeten wij als wij over God denken hetzij bij het onderwijzen hetzij bij het aanroepen, ons het onderricht en het getuigenis van de Doop voor de aandacht stellen, en niet alleen beschouwingen houden over het getal, maar over de oorzaken, waarom de Zoon gezonden is, de belofte van de verzoening, over de bewonderenswaardige regering van de heiligen, die door Christus beschermd worden tegen de duivel en door de Heilige Geest wonderlijk levend gemaakt worden. Want ofschoon de duivel, die een mensenmoorder is de afzonderlijke personen met wonderlijke aanvallen bestrijdt, om ze van God afgetrokken te gronde te richten, is Christus toch daartegenover de voorvechter van Zijn schapen, hoe zwak en behoeftig zij ook zijn, gelijk Hij zegt (Joh. 10: 27): *Mijn schapen horen Mijn stem en niemand zal ze uit Mijn hand rukken*. Laten wij dus tegelijk over de bewonderenswaardige weldaden van God wegens Zijn Zoon gegeven, nadenken, zo dikwijls als wij de woorden van de Doop uitspreken.

Getuigenissen over de eenheid van God

Er is één eeuwig Goddelijk wezen, volgens de gestelde omschrijving, de eeuwige Vader, de Zoon, het beeld van de Vader, en de Heilige Geest. Maar de personen worden onderscheiden, zo dikwijls de godheid onderling beschreven wordt. Maar wanneer zij gesteld wordt tegenover de schepselen, wordt er melding gemaakt van één eeuwig wezen, gelijk in Deut. 6 (v. 4): *Hoor, Israël, de Heere onze God is een enig Heere*. En de Godvruchtigen geven acht op de benaming. Ik heb gezegd dat de aanroeping van de Kerk onderscheiden moet worden van de Heidense. Daarom heeft het volk Israël de bijzondere benaming Jehova aan God toegekend, om de ware God de Schepper, die Zich aan dit volk geopenbaard heeft te onderscheiden van de afgoden en de verzonnen godheden van de Heidenen. Deut. 4 (v. 35): *Opdat gij weet dat de Heere God is, en er is geen ander behalve Hij*, dat is: Deze God geopenbaard onder dit volk Israël is de enige God. Deut. 32 (v. 39): *Ziet, dat Ik alleen ben, en er is geen ander behalve Mij*. Jes.44 (v. 6): *Dit zegt de Heere de Koning van Israël en Zijn Verlosser, de God der legerscharen: Ik ben de eerste en de laatste, en behalve Mij is er geen God; Ik ben God, en er is geen ander die het licht formeert en de duisternissen schept*. Alsook: *Er is geen ander God behalve Mij, er is geen rechtvaardig en reddend God behalve Mij. Bekeert u tot Mij en gij zult veilig zijn, al gij einden der aarde, omdat Ik God ben en er is geen ander*. 1 Cor. 8 (v. 4): *Wij weten dat een afgod niets is in de wereld, en dat er geen andere God is dan de enige. Want ook al zijn er die goden geheten worden, hetzij in de hemel, hetzij op de aarde, zoals er veel goden en veel heren zijn, toch hebben wij één God en Vader, uit Wie alle dingen zijn, en wij in Hem; en één Heere Jezus Christus, door Wie alle dingen zijn, en wij door Hem*. Ef. 4 (v. 6): *Er is één God en Vader van allen, die boven allen en door alles is*.

OVER DE DRIE GODDELIJKE PERSONEN

In dit artikel is het nodig vast te stellen, wat het woord Persoon betekent. Ik lever derhalve ten eerste deze definitie over die voor dit artikel passend is. Een Persoon, gelijk de Kerk er in dit artikel over spreekt, is een ongedeelde zelfstandigheid, redelijk en onmededeelbaar. Het blijkt genoeg dat de oude schrijvers van de Kerk gewoon zijn

deze twee woorden te onderscheiden: ousia en hupostasis, en dat zij zeggen dat er één ousia, dat is wezen is van de eeuwige Vader, de Zoon en de Heilige Geest, maar drie hupostaseis, dat is, drie waarlijk bestaande, niet verzonnen, niet vervallende, niet-vermengde, maar onderscheidene of afzonderlijke redelijken zijn. Voor dit woord hebben de Latijnen de benaming Persoon gebruikt, en hoewel het Griekse woord hupostasis uitnemend is, zijn er toch, omdat de onbedachtzaamheid van de vernuften dikwijls juiste gezegden verstoort, ook twistingen ontstaan over de benaming hupostasis. De Grieksen zijn derhalve geweken, en in navolging van de Latijnsen zijn zij begonnen op deze plaats ook te zeggen drie *prosoopa*. Maar laten wij met nalaten van twisting over de woorden het gevoelen van de Kerk vasthouden, en de woorden die nu in de Kerk gebruikelijk en aangenomen zijn zonder dubbelzinnigheid gebruiken. De drijver Servet heeft gespeeld met de benaming Persoon en beweert dat het oudtijds bij de Latijnen een gedaante (habitus) of ambtsonderscheiding betekend heeft, zoals wij zeggen dat Roscius nu eens de gedaante (persona) van Achilles aanneemt, dan weer de gedaante van Ulysses aanneemt; maar het ambt (persona) van een consul, is een ander dan dat van een slaaf, gelijk Cicero zegt: Het is iets groots in de republiek het ambt (persona) van de leider te beschermen. En hij verdraait deze oude betekenis van het woord bedrieglijk bij het artikel over de drie Goddelijke personen. Maar laten wij deze goddeloze toverijen vlieden en verfoeien, en laten wij weten dat de Kerk bij dit artikel anders spreekt, en een persoon noemt een ondeelbare, redelijke en onmededeelbare wezenlijkheid. En het is nuttig bij deze overdenking zich dikwijls de Doop van Christus voor de geest te roepen, waar de drie personen met een duidelijk onderscheid getoond worden. De Vader laat deze stem horen: *Deze is Mijn geliefde Zoon*. De Zoon wordt staande in het water gezien, en de Heilige Geest wordt in een zichtbare gedaante neergezonden. Laten met deze voor ogen stelling ook de krachtige getuigenissen in overeenstemming gebracht worden, die verhalen wie en hoe de Zoon is, en wie en hoedanig de Heilige Geest is.

Allereerst moet dus dit onderscheid vastgehouden worden: De Vader is een eeuwige persoon Die niet geboren is, maar Die van eeuwigheid de Zoon gegenereerd heeft Die Zijn beeld is. De Zoon is het beeld van de Vader, van eeuwigheid geboren van de Vader; die daarna op een bepaalde tijd in de schoot van Maria menselijke natuur heeft aangenomen, gelijk hierna gezegd zal worden. De Heilige Geest is de aandrijver die van de Vader en de Zoon uitgaat, en gezonden wordt om de geesten te heiligen, om nieuw licht, gerechtigheid en leven dat God behaagt en eeuwig is, te ontsteken in degenen die erfgenamen van het eeuwige leven worden.

Derhalve zijn de drie Goddelijke personen onmetelijk, gelijk eeuwig, gelijk in wezen (homoousioi): de Vader van onze Heere Jezus Christus, de Zoon die geheten wordt het Woord (logos) en het beeld van de eeuwige Vader, en de Heilige Geest. En er zijn niet méér Goddelijke personen.

Ofschoon echter alle geesten van engelen en mensen ontsteld zijn van bewondering van dit geheimenis, dat God een Zoon verwekt heeft en dat van de Vader en de Zoon de Geest als heiligmaker uitgaat, is het toch noodzakelijk van dit gevoelen te zijn, omdat, gelijk reeds herhaaldelijk gezegd is, over God gedacht moet worden gelijk Hij Zich geopenbaard heeft. De heidenen dwalen in de geest doordat zij God zoeken met hun speculaties. Maar de Kerk kent God de eeuwige en almachtige Schepper zodanig, als Hij Zich geopenbaard heeft; en hoewel wij deze verborgenheden niet geheel en al doorzien, wil God toch dat deze kennis in dit leven begint en dat onze aanroeping van de valse onderscheiden wordt, en Hij heeft de openbaring met zékere getuigenissen in Zijn Woord voorgesteld, waarin, zoals de vrucht in de moederschoot die voedsel aantrekt door de navelstreng en de navels, wij ook ingesloten zitten en de kennis van

God en het leven aantrekken uit het woord van God, en Hem aanroepen zoals Hij Zich geopenbaard heeft.

OVER DE ZOON

De Zoon wordt echter zó beschreven: In Joh. 1 (v. 1) wordt Hij genoemd *Logos*. In de brief aan de Coloss. (1: 15) wordt Hij genoemd *het beeld van God*. In Hebr. (1: 7) wordt Hij geheten *het afschijnsel van Zijn heerlijkheid,* dat is, de gestalte en het beeld van de zelfstandigheid van de Vader; en het is duidelijk dat de tekst spreekt over de Goddelijke natuur van de Zoon, omdat hij zegt dat alle dingen door Hem gemaakt zijn. In de Geloofsbelijdenis wordt gezegd: Licht uit licht. Een vergelijking van deze benamingen verklaart ze. De Zoon wordt genoemd het beeld en de Logos. Derhalve is het beeld uit het denken van de Vader geboren, en laten wij om dit enigerwijze te kunnen overleggen, voorbeelden ontlenen aan onze geest.
Want God heeft gewild dat Zijn voetsporen in de mens gezien zouden worden, en als de menselijke natuur het eerste licht behouden had, zou zij een minder duistere weerspiegeling zijn van de Goddelijke natuur. Maar toch kunnen ook nu in deze duisternis enige sporen opgemerkt worden. De menselijke geest tekent al denkende een beeld van de gedachte zaak, maar wij gieten ons wezen niet over in die voorstellingen, en die gedachten zijn kortstondige en verdwijnende bezigheden. Maar de eeuwige Vader brengt, Zichzelf aanschouwende de voorstelling van Zichzelf voort, die een beeld van Hemzelf is, dat niet verdwijnt, maar bestaat doordat er het wezen aan is medegedeeld.
Dit beeld is dus de tweede Persoon, en de benamingen zijn passend. Hij wordt logos (Woord) geheten, omdat hij door denken geboren wordt. Hij wordt beeld geheten, omdat de gedachte het beeld is van de gedachte zaak. Hij wordt geheten afschijnsel der heerlijkheid, hetgeen in het Grieks betekenisvoller geschreven wordt als *apaugasma,* dat is het schijnsel dat uitgaat van een ander licht. Zó is de Zoon het schijnsel dat van het licht van de Vader uitgaat; gelijk in het Symbool gelezen wordt: Licht uit Licht. Alsook: de gestalte van de zelfstandigheid van de Vader, dat is, een beeld dat niet verdwijnt, maar bestaat door mededeling van het wezen.
Gelijk wij dus bij de geboorte van de mensen zeggen dat de zoon geboren is uit de substantie van de vader, gelijk aan de vader, zó wordt de tweede Persoon Zoon genoemd, omdat Hij uit de substantie van de Vader geboren is en Zijn beeld is. Het eigene dus dat de Zoon van de andere personen onderscheidt, is dit, dat Hij geboren is en het evenbeeld is. En het wordt een in het oog vallend onderscheid, wanneer wij er bijvoegen, dat deze tweede Persoon op een bepaalde tijd de menselijke natuur aangenomen heeft in de schoot van Maria. Want de Vader heeft de menselijke natuur niet aangenomen, en de Heilige Geest heeft de menselijke natuur niet aangenomen, maar de Zoon is de Christus, dat is, de beloofde Verlosser, doordat de twee naturen in één Persoon wonderlijk verenigd zijn, te weten dat eeuwig evenbeeld van de Vader of de Logos en de menselijke natuur. Want de algemene gewoonte van de Kerk maakt bij dit artikel gebruik van het woord vereniging.
Dit zijn wonderlijke dingen en die ver boven alle begrip van schepselen gesteld zijn. Maar wij weten dat deze verborgenheden aan de Kerk geopenbaard zijn, opdat wij God recht zouden aanroepen, en de oorzaken overdenken van deze bewonderenswaardige weldaad, dat de eeuwige God Zich door een verbond aan de menselijke natuur gehecht heeft. Hij zorgt dus waarlijk voor haar en bemint haar, en heeft deze Zoon gezonden, om de Verlosser te zijn en de toorn tegen de zonden te verzoenen, gelijk hierna breder besproken zal worden.

De derde Persoon, de Heilige Geest, wordt gezegd *uit te gaan van de Vader en de Zoon*. Deze eigenschap wordt aan deze derde Persoon toegekend. Ook wordt er deze eigenschap aan toegekend, dat het een persoon is, Die gezonden wordt in de harten van degenen die wedergeboren worden, dat is, door welke Persoon de Vader en de Zoon nieuw licht ontsteken, nieuwe bewegingen die God behagen, gerechtigheid en leven in de harten van degenen die wedergeboren worden. En de Heilige Geest is in werkelijkheid dán aanwezig in de harten, wanneer Hij ze regeert, beweegt en ontsteekt, gelijk in 1 Cor. 3 (v. 16) gezegd wordt: *Gij zijt een tempel van God, en de Geest van God woont in u*. Deze regering en heiligmaking wordt een bijzondere werking van God genoemd. Gelijk echter de Zoon geboren wordt door het denken, zó gaat de Heilige Geest uit van de wil van de Vader en de Zoon; het behoort namelijk tot de wil te bewegen, lief te hebben, gelijk ook het mensenhart niet voorstellingen, maar zuchten of ademhalingen voortbrengt.

Getuigenissen

Mattheüs aan het einde (28: 19): *Hen dopende in de Naam van de Vader en de Zoon en de Heilige Geest*. Hier vermeldt hij met name de drie personen, en kent hun gelijke macht en eer toe. Want Christus heeft in deze eerste ceremonie de hoofdzaak van het Evangelie willen samenvatten. Daarom betuigt Hij tegelijk èn dat wij door God aangenomen worden, en onderwijst wie God is, welke God wij aan te roepen hebben, en wat Hij ons geeft. Ik doop u in de Naam van de Vader en de Zoon en de Heilige Geest, dat is: Ik betuig dat u door de eeuwige Vader aangenomen wordt en door de Zoon en door de Heilige Geest, opdat u door hun barmhartigheid en macht bevrijd wordt van de zonde en van de eeuwige dood, en begiftigd wordt met gerechtigheid en eeuwig leven. U zult dus niet aanbidden zoals de Heidenen die afgedwaald zijn van de ware God, die Zich geopenbaard heeft, maar u zult vaststellen dat dit de God is Die de dingen geschapen heeft, die Zich door dit woord met zékere getuigenissen van het begin van de wereld af geopenbaard heeft, met u in de doop een verbond sluit, verzekert dat Hij de Vader is van onze Heere Jezus Christus, en dat Hij Zijn Zoon tot een Verzoener gesteld heeft, en de Heilige Geest zendt om in u gerechtigheid aan te brengen en eeuwig leven.
U weet dat de hoofdzaak van het Evangelie duidelijk kenbaar vervat is in de woorden van de Doop en aantoont wie God is; ik doop u in de Naam, dat is, in aanroeping, als ook op bevel. Eveneens in erkenning en aanroeping van de Vader en de Zoon en de Heilige Geest. Ik roep de Vader, de Zoon en de Heilige Geest aan, en betuig over u dat u aangenomen wordt, dat u verhoord wordt enz. Dit is de zin van de woorden van de Doop.
En daar die woorden betuigen dat de Vader God is, almachtig is, aangeroepen moet worden, en tot gemeenschap aan deze eer de Zoon en de Heilige Geest daaraan toegevoegd worden, is het noodzakelijk dat zij gelijke macht hebben. En daar de macht gelijk is, zijn zij wezensgelijk (homoousioi). Verder staat het vast dat de Vader en de Zoon Christus onderscheiden personen zijn; waarom ook met de naam van de Heilige Geest een onderscheiden persoon wordt aangeduid. Want als de Geest alleen maar zou betekenen de Vader Zelf Die handelt of de dingen beweegt, zou Hij de Vader tweemaal genoemd hebben en zou het een zinloos hetzelfde zeggen (tautologia) zijn. In deze zin redeneert ook Basilius verstandig en ernstig vanuit dit gezegde van Christus, dat de Vader en de Zoon en de Heilige Geest van hetzelfde Wezen (homoousious) zijn; wij moeten gedoopt worden, gelijk wij het ontvangen hebben; geloven echter, zoals wij gedoopt zijn; en verheerlijken zoals wij in de Vader en de

Zoon en de Heilige Geest geloven. Maar omdat de bewijzen overal verspreid zijn in de Profetische en Apostolische geschriften, waarvan sommige alleen maar over de Zoon spreken, en andere over de Heilige Geest, zullen eerst de getuigenissen over de Zoon verzameld moeten worden. Het voornaamste bewijs is er dan in het eerste hoofdstuk van Johannes, waarvan sommigen berichten dat hij zijn Evangelie geschreven heeft, omdat Ebion en vervolgens Cerinthus de Joodse bewering verspreid hadden en aan Christus de Goddelijke natuur onttrokken hadden, en verzonnen hadden dat Hij slechts een menselijke natuur had.

Voordat ik echter tot Johannes kom, zal ik twee redenen uit de Schrift genomen stellen, die naar mijn oordeel de Godvruchtigen geschikt onderwijzen en vertroosten. De eerste is: Het is noodzakelijk toe te stemmen dat Christus van nature Zoon van God is, omdat het Evangelie de aangenomen kinderen onderscheidt van de Zoon Christus. Want Johannes noemt Christus *de eniggeboren Zoon*, Joh. 1 (v. 14): *Wij zien Zijn heerlijkheid als van de eniggeborene van de Vader*. Voorts omdat Hij zonder twijfel van nature de Zoon is, is het noodzakelijk dat de Goddelijke natuur wezenlijk in Hem is. Wat echter buiten de persoon van de Vader is, in wie de Goddelijke natuur is, dat moet noodzakelijk een persoon zijn. Zó zegt Paulus (Col. 2: 9) van Christus: *In wie de volheid der godheid lichamelijk woont*, dat is, welke Christus een Goddelijk persoon is, alsof hij zei, in hem woont de Goddelijkheid, niet slechts zoals in David, in uitwerking, afgezonderd; maar zó, dat de zelfstandigheid (hupostasis) van Christus Zelf Goddelijk is. Want de Grieken spreken van een sooma, waar wij gewoonlijk spreken van een persoon.
De tweede reden. De gehele Profetische en Apostolische Schrift gebiedt met grote eenstemmigheid dat Christus aangebeden en aangeroepen moet worden, en beveelt in Hem te geloven; dus kent zij Hem een oneindige macht toe, omdat Hij overal tegenwoordig is, in de harten ziet, verhoort: omdat Hij gerechtigheid geeft en eeuwig leven. Het is dus noodzakelijk dat er in Christus een Goddelijke natuur is.
Er bestaan immers duidelijke getuigenissen over het aanroepen van Christus en over het geloven in Christus. Matth. 11 (v. 28): *Komt allen tot Mij, die vermoeid en belast zijt en Ik zal u rust geven*. Joh. 3 (v. 36): *Die in de Zoon gelooft, heeft eeuwig leven*. Jes. 11 (v. 10): *In die dag zal de wortel van Isai staan tot een banier der volken; de heidenen zullen Hem aanroepen*. Psalm 45 (v. 12): *En de koning zal uw schoonheid begeren, omdat Hij uw God is, en zij zullen Hem aanbidden*. Psalm 72 (v. 5): *En zij zullen Hem vrezen, zolang de zon en de maan er zullen zijn*. Evenzo: *Zij zullen Hem altijd openlijk aanroepen*. Hand. 7 (v. 58) *Heere Jezus, ontvang mijn geest*. 1 Thess. 3 (v. 11): *Onze God en Vader Zelf, en onze Heere Jezus Christus, zal onze weg tot u leiden*. 2 Thess. 2 (v. 16): *Onze Heere Jezus Christus Zelf, en onze God en Vader, Die ons liefgehad heeft en eeuwige vertroosting gegeven heeft en goede hoop op genade, zal u bevestigen*. Gen. 48 (v. 16): *De God van Abraham, en de Engel, Die mij uit alle kwaad verlost heeft, moge deze knapen zegenen*.
In deze en dergelijke getuigenissen wordt gesproken over de voortdurende aanroeping van Christus, ook wanneer Hij niet zichtbaar met de mensen omging. Daarom kan deze verering niet verstaan worden, gelijk de Joden sofistisch beweren, van het uiterlijk eerbewijs dat iemand die tegenwoordig is betoond wordt zoals aan een koning die het burgerlijk gezag bekleedt; maar deze uitspraken handelen over de Messias die Zijn Kerk verhoort, hulp biedt en bewaart, overal ter wereld en in alle tijden. Deze dingen zijn eigen aan een almachtige natuur. Het is derhalve nuttig deze leer bij de Profeten over de aanroeping van de Messias te overwegen. En het blijkt dat de Vaderen, de Profeten en andere vromen van het Oude Testament de godheid van de

Messias juist door de aanroeping beleden hebben, en die gezegden onderwijzen ons niet alleen over de natuur van de Zoon, maar troosten ons ook en wekken ons tot de aanroeping op.
Laat deze reden dus altijd in het oog gehouden worden, daar er zo dikwijls een voorschrift gegeven wordt over de aanroeping van Christus. Men moet toestemmen dat er in Christus een Goddelijke natuur is, omdat de aanroeping van een afwezige, die niet zichtbaar waargenomen wordt, almacht toekent. Want het betekent dat Hij de bewegingen van de harten van alle mensen overal ter wereld ziet. Dit brengen wij in herinnering, en het voorbeeld van de Kerk, die dikwijls het gebed herhaalt: Christus ontferm u (Christe eleison). Dit gebed is een belijdenis van de godheid van Christus.
Nu kom ik tot Johannes, die als hij de naturen in Christus beschrijven zal, begint met de Goddelijke: In het begin was het Woord (ho logos). Zó noemt hij de Zoon van God, die daarna menselijke natuur heeft aangenomen, gelijk hij hier zegt: En het Woord is vlees geworden. Wanneer hij echter allereerst van die natuur spreekt, die er vóór de vleeswording geweest is, verzekert hij dat de Logos eeuwig is, omdat hij zegt dat Hij er vóór de schepping geweest is en zegt dat alle dingen door Hem gemaakt zijn.
En deze Logos noemt hij God als hij zegt: En het Woord was God. Want het Griekse lidwoord getuigt dat Logos gesteld moet worden op de plaats van het onderwerp, en God op de plaats van het gezegde. En de benaming van God is hier ook niet voor tweeërlei uitlegging vatbaar. Want de mededeling is opgesteld ter beschrijving van het Goddelijke wezen. Daarom moet de Naam God niet verstaan worden van de Goddelijke ambten, die de menen bekleden, zoals op andere plaatsen (Joh. 10: 34, naar Psalm 82: 6) gezegd wordt: *Ik heb gezegd, gij zijt goden*, maar in de meest eigenlijke zin van het eeuwige, almachtige, wijze, goede wezen dat de Schepper is, zoals Johannes daarna ook verzekert: Dat alle dingen door deze Logos geschapen zijn; hij zegt dus dat de Logos eeuwig God en Schepper is.
Dat dit getuigenis krachtig is, verstaan de goede geesten, die rusten in de stem van het Evangelie en er geen sofisterij en bederving van het Evangelie bij slepen. Maar sommige listigaards en ongodvruchtigen, zoals Samosatenus en later Photinus en nieuweling Servetus, hebbende uitspraak van Johannes misdadig durven verijdelen en bederven, en hebben beweerd dat logos niet een persoon aanduidt, maar zoals wij bij een mens het denken van de mens of het spreken niet een persoon noemen, maar een hoedanigheid of een voorbijgaande beweging, zó hebben zij gewild dat bij Johannes verstaan werd dat Logos niet een persoon was, maar het denken (cogitatio) of voornemen (propositum) van de Vader, dat de Vader Zelf is, zoals gezegd wordt dat het verstand of de goedheid van de Vader de Vader Zelf is.
Vervolgens brachten zij de mededeling van Johannes in overeenstemming met een menselijk bouwmeester; gelijk er bij een architect een idee is van het toekomstige werk, dat niet een persoon is, maar een voornemen en bedenksel in de geest van de architect, zó zeiden zij dat er in God de Schepper een idee en voornemen geweest is, dat Hij Zich heeft willen openbaren door het doen ontstaan van de wereld en door de uitnemende leraar Christus, die de leer van het heil zal overleveren, en getuigenissen over God zal geven. Zij hebben gezegd dat deze gedachte of dit voornemen de Vader Zelf geweest is, en zij zeggen dat er van dit bedenksel in Genesis (hfdst. 1) geschreven staat: God heeft gezegd, dat is, Hij heeft besloten, Zich voorgenomen; en bij Johannes (1: 3) *Alle dingen zijn door Hem gemaakt*, dat is: Alle dingen zijn geschapen door het bedenken van deze Bouwmeester, of door het bevelend spreken, dat de zaak geschieden zou.
Dat Johannes echter zegt (1: 14): *Het Woord is vlees geworden*, hebben zij zó bedorven, dat eindelijk volgens dit voornemen Christus uit een maagd geboren is, en

zij zeggen dat Johannes zó begonnen is, om onder het oog te brengen dat het Evangelie geen uitdenksel van de mensen is, maar dat het een eeuwig voornemen van God geweest is, deze leraar Christus te zenden en door Hem leergetuigenissen te geven.
Omdat dit bedriegelijke bederf een toespeling maakt op een menselijk voorbeeld, komt het wegens de kunstzinnigheid ongodvruchtige vernuften in het gevlei, en het heeft dikwijls grote ineenstortingen bewerkt; daarom moeten er sterke getuigenissen verzameld worden, die aantonen dat Logos hier van een persoon verstaan moet worden; en het is het voornaamste geschilpunt bij de mededeling van Johannes, of Logos hier een persoon betekent, zoals de Algemene Kerk van God altijd van gevoelen is geweest en verdedigd heeft. Want ook in die tijd, toen Samosatenus rumoer maakte, zijn de oude Opzieners uit de naburige landstreken te Antiochië bijeengekomen, die de leerlingen van de Apostelen gehoord hadden en zij hebben Samosatenus weerlegd en na veroordeling uitgeworpen uit de Kerk. Voortgevaren tot het kennisnemen daarvan heeft Gregorius de oude Opziener van Neo-caesarea, wiens leer de Kerk van die tijd zeer zuiver geoordeeld heeft te zijn, een geschreven geloofsbelijdenis nagelaten lang vóór de Synode van Nicea. Deze geloofsbelijdenis staat in het 7e boek van Eusebius bladz. 173: Eén God (is) Vader van het levende Woord, de bestendige wijsheid, en de algehele voortbrenger van Zijn algehele beeld, Vader van een eniggeboren Zoon; één Heere de enige uit de enige, het beeld van de Vader, het krachtwerkende Woord, de eeuwige Zoon uit de Eeuwige; één Heilige Geest die uit God Zijn wezen heeft, die door de Zoon verschenen is, die heiligt, door Wie God boven alle dingen en in allen gekend wordt.
Deze belijdenis heb ik niet alleen daarom aangehaald, omdat zij een duidelijk getuigenis bevat van de oude en zuiverste Kerk, maar ook omdat ze het onderscheid van de personen uitdrukkelijk overlevert. Zij zegt dat de Zoon het beeld is; zij zegt dat de Heilige Geest de heiligmaker is, door Wie God gekend wordt, dat is Die begint het nieuwe licht in de harten te ontsteken, gelijk in 2 Cor. 3 (v. 18) gezegd wordt: *Wij worden tot hetzelfde beeld omgevormd als van de Geest des Heeren*.
Dat echter in het verhaal van Johannes Logos een persoon betekent, wordt allereerst uit dat verhaal zelf aangetoond, omdat Johannes daarna van Christus zegt: *Hij was in de wereld, en de wereld is door hem gemaakt*. Het staat echter vast dat de wereld niet geschapen is door de menselijke natuur van Christus; derhalve is het noodzakelijk dat er in Christus Die uit de maagd geboren is, een andere natuur aanwezig is en blijft die Schepper is met de Vader.

Zo tonen ook elders dergelijke gezegden aan dat er in Christus twee naturen zijn. Col. 1 (v. 16 vv): *Alle dingen zijn door Hem en in Hem geschapen en Hij zelf is vóór alle dingen; alle dingen bestaan door Hem*. En in Hebr. 1 (v. 2): *Door de Zoon, Die Hij tot een erfgenaam van alles gesteld heeft, door Wie Hij ook de eeuwen gemaakt heeft, Die het afschijnsel is van Zijn licht, en het beeld van Zijn zelfstandigheid, Die alle dingen draagt door het woord van Zijn kracht*. Deze uitdrukkingen getuigen klaar en duidelijk dat er in Christus een Goddelijke natuur is en blijft die Schepper is met de Vader. Daarom duidt Logos niet een voornemen of gedachte aan buiten Christus, en het betekent niet een vervliegend woord, maar een blijvende natuur in Christus, Schepper met de Vader. Dus is de Logos een persoon.
Zó wordt er ook in de brief van Johannes gezegd (1e brief 1: 1): *Wat van het begin af was, wat wij gehoord hebben, wat wij gezien hebben, wat onze handen getast hebben, het woord des levens, dat verkondigen wij*. Hier ook wordt getuigd dat in Christus Zelf Die uit de maagd geboren is dat woord is en blijft, dat in het begin er geweest is.

Eveneens tonen dat hierna vele getuigenissen aan, die van de Goddelijke natuur in Christus spreken, zoals, *eerder dan Abraham geboren is, ben Ik*.
Godvruchtige gemoederen, die weten dat men over God moet denken zoals Hij Zich geopenbaard heeft, erkennen daar zij zien dat deze getuigenissen van het Evangelie duidelijk zijn, dat men dit gevoelen zeer standvastig moet omhelzen, dat er in Christus een Goddelijke natuur is en dat Logos in dit verhaal een persoon aanduidt, en ziende op deze getuigenissen, roepen zij de Zoon van God aan.
Laten wij nu ook de uitspraken opzoeken van de oude schrijvers, die er geweest zijn vóór de Synode van Nicea, over wie Servet een bedriegelijke schijn aanneemt voor de lezers; hij citeert verminkte uitspraken uit Irenaeus en Tertullianus, alsof zij wilden dat Logos niet een persoon of zelfstandige (hupostasis) is, voordat Christus geboren is uit de maagd; maar hij doet beide duidelijk onrecht aan. Want Tertullianus roert uitdrukkelijk tegen Praxeas deze vraag aan, of de Logos een bestaande natuur of (gelijk wij nu zeggen) een persoon is, en hij antwoordt bevestigend dat Hij een persoon of zelfstandigheid (hupostasis) is, en hij legt dit gevoelen in een lange redevoering uit, waarin deze woorden voorkomen: Hoedanig dus de Zelfstandigheid van het woord geweest is, ik noem haar een persoon en ik eis voor Hem de naam van de Zoon op en ik erken Hem als Zoon en verdedig dat Hij de tweede is na de Vader.
Ook Irenaeus verzekert klaarblijkelijk dat de Logos een persoon geweest is, vóórdat Hij de menselijke natuur heeft aangenomen. Want hij spreekt als volgt in hfdst. 2 boek 3: Ik toon duidelijk aan, dat de Logos die in het begin bij God bestond, door Wie alle dingen gemaakt zijn, Die ook altijd het menselijk geslacht nabij was, dat Hij deze in de laatste tijden volgens de door de Vader tevoren bestemde tijd verenigd met Zijn schepsel een aan lijden onderhevig mens geworden, gezonden heeft.
Ook Origenes over de beginselen (peri archoon) verzekert uitdrukkelijk dat de Logos een persoon is. Niemand mene, zegt hij, dat wij van iets zonder zelfstandigheid (anhupostaton) spreken, wanneer wij Hem de wijsheid Gods noemen. En daarna: Als dus eenmaal terecht aangenomen is dat de Zoon van God Zijn wijsheid is die zelfstandig bestaat. Hetzelfde bevestigt hij daarna, wanneer hij handelt over de vleeswording. Maar duidelijker en krachtiger zijn de getuigenissen van Gregorius van Neocaesarea en Irenaeus, die ik boven aangehaald heb.

Ik keer echter terug tot Johannes, die wanneer hij zegt: *Het Woord is vlees geworden*, allereerst getuigt dat de Vader en de Zoon niet dezelfde Persoon zijn; want de Vader heeft de menselijke natuur niet aangenomen; want Hij onderscheidt Zich van de Zoon als Hij zegt: Deze is Mijn geliefde Zoon. Voorts wanneer er gezegd wordt: *Het Woord wordt vlees*, is het noodzakelijk dat er een Persoon verstaan wordt. Want gelijk ik boven aangetoond heb, in de Christus geboren uit de maagd blijft de scheppende Goddelijke natuur. Derhalve is de Logos een persoon. Alsook: als de Logos slechts een gedachte was, die de Vader zelf is, dan zou deze gedachte geen vlees worden. Want de Vader wordt geen vlees, en ook kan van een voorbijgaand woord niet gezegd worden, dat het vlees wordt; want het gaat immers voorbij en verdwijnt; maar de Logos blijft in Christus die uit de maagd geboren is.
In de Christus die geboren is uit de maagd Maria zijn dus de twee naturen, de Logos en de menselijke natuur, zó verenigd, dat de Christus één Persoon is. Want de Kerk heeft dit woord verenigen gebruikt, wier spreken wij ook volgen. Want dat de ouden soms het woord vermengen gebruikt hebben, dat moet voorzichtig verstaan worden, opdat er niet gedacht wordt aan een samenvloeien van naturen. Want hoewel Origenes ontkent dat de gelijkenis van deze verbinding in eigenlijke zin kan worden toegepast, vergelijkt hij haar toch met gloeiend ijzer.

Zoals het vuur het ijzer doordringt en er van alle kanten mee vermengd wordt, zó doorlicht de Logos die de menselijke natuur aanneemt haar geheel en al, en de menselijke natuur is als bij een aangestoken licht met de Logos verenigd.
Wij hebben duidelijk genoeg de woede van Samosatenus, Photinus en Servet afgewezen, toen wij gesteld hebben dat onder Logos een persoon verstaan moet worden. Verder is de weerlegging van Arius gemakkelijk, die toegeeft dat Logos bij Johannes een persoon aanduidt, maar daarna beweert dat deze persoon niet van natuur God is; maar Johannes weerlegt Arius zeer krachtig, wanneer hij uitdrukkelijk verzekert dat de Logos God is, en opdat er geen dubbelzinnigheid zij in het woord God, schrijft hij aan de Logos toe, dat door deze persoon alle dingen gemaakt zijn. Daar Hij dus een scheppend en almachtig persoon is, is Hij waarlijk God van natuur, niet slechts door benaming.
De afwijzing van beide, Samosatenus en Arius, wordt echter gestaafd door de volgende getuigenissen, die aantonen, dat er in Christus Die geboren is uit de maagd twee naturen zijn en blijven, de Goddelijke die de schepper is van de dingen en de menselijke.
Joh. 20 (v. 28): Thomas noemt Christus openlijk God als hij zegt: *mijn Heere en mijn God*, hetgeen naar de gebruikelijke Hebreeuwse spreekwijze gezegd is, die bij de eigennaam van God gevoegd wordt ter onderscheiding van de ware aanroeping van de Heidense, gelijk in Psalm 19 (v. 8). (Bij ons Psalm 20) *Wij echter roepen de naam van de Heere onze God aan*. Er is derhalve in Thomas een wonderlijk en nieuw licht als hij Christus de naam van waar God toekent en erkent dat er in Hem niet alleen een menselijke natuur is, maar ook een Goddelijke.
Rom. 9 (v. 5): *Uit wie Christus is naar het vlees, die boven alles God is te prijzen in eeuwigheid*. En opdat niemand bedilt dat de naam van God hier overdrachtelijk gebruikt wordt, laten wij er getuigenissen bijvoegen, die aan Christus die dingen toekennen, die eigen zijn aan de Goddelijke natuur, namelijk, scheppen, leven teruggeven aan doden, heilig maken, verhoren, eeuwig leven geven en dergelijke.
Joh. 5 (v. 17, 31): *Mijn Vader werkt tot nu toe, en Ik werk ook. Wat Die doet, doet de Zoon evenzó*. Alsook: *Gelijk de Vader de doden opwekt en levend maakt, zó maakt de Zoon ook levend, die Hij wil*. In deze prediking verzekert Christus duidelijk, dat Hij tegelijk met de Vader schept, de schepping in stand houdt, de Kerk bewaart, leven geeft aan doden, hetgeen dingen zijn die zonder enige twijfel, eigen zijn aan een almachtige natuur.
Joh. 10 (v. 28): *Ik geef hun het eeuwige leven, en niemand zal ze uit Mijn hand rukken*.
Joh. 14 (v. 13): *Al wat gij zult vragen in Mijn naam, dat zal Ik doen*. Hier betuigt Hij duidelijk dat Hij verhoort en die dingen doet die wij vragen, welke beide eigen zijn aan een Goddelijke en onmetelijke natuur.
Joh. 15 (v. 5): *Zonder Mij kunt gij niets doen*. Deze uitspraak betuigt, dat Christus tegenwoordig is, beschermt, helpt en die Hem aanroepen bestuurt, hetgeen aan God eigen is.
Matth. 18 (v. 20): *Waar twee of drie in Mijn naam vergaderd zijn, daar ben Ik in hun midden*. Overal tegenwoordig zijn, overal verhoren en helpen, zijn eigen aan de Goddelijke natuur. Joh. 20 (v. 22): Christus geeft de Heilige Geest, wat ook alleen aan de Goddelijke natuur eigen is. Joh. 10 (v. 17 vv): *Ik leg Mijn leven af en zal het weer aannemen*.
Joh. 6 (v. 40): *Ik zal hem opwekken ten uitersten dage*. Alsook v. 62: *Als gij de Zoon des mensen zult zien opstijgen, waar Hij tevoren was*. Joh. 8 (v. 58): *Eerder dan Abraham geboren was, ben Ik*. Hier betuigt Hij dat Hij er geweest is vóórdat Hij de menselijke natuur aannam.

Joh. 17 (v. 5): *Verheerlijk mij bij U, Vader, met die heerlijkheid die ik bij U gehad heb, vóórdat de wereld was*. Col. 1 (v.16): *Alle dingen zijn door Hem geschapen en alle dingen bestaan tezamen door Hem*. Er is dus in Christus de Goddelijke natuur die de dingen schept. Daarom wordt daarna in het tweede hoofdstuk (v. 9) gezegd: *In Hem woont al de volheid der Godheid lichamelijk*, alsof hij zei: in de anderen woont God met Zijn Geest, en ontsteekt nieuw licht en nieuwe bewegingen, maar in Christus woont Hij niet alleen met Zijn geest, maar zelfs zó dat de menselijke natuur met de Goddelijke in een persoonlijke éenheid verenigd is. Want zoals wij nu gewoonlijk spreken van personen, zo hebben de oude Grieken gesproken van lichamen (soomata). Hebr. 1 (v. 2): *Die Hij tot een erfgenaam van alles gesteld heeft, door wie Hij ook de eeuwen gemaakt heeft, die het afschijnsel der heerlijkheid is en de afbeelding van Zijn zelfstandigheid die alle dingen draagt* enz.
Hand. 7 (v. 58): *Heere Jezus, ontvang mijn geest*. Dit gebed kent aan Christus toe, dat Hij de zielen van de stervenden bewaakt en de zielen en de lichamen weer verbindt. 1 Thess. 3 (v.11): *Onze God en Vader Zelf, en onze Heere Jezus Christus zal onze weg besturen*. 2 Thess. 2 (v.16): *Onze Heere Jezus Christus Zelf, en onze God en Vader zal u versterken*.

Uit het Oude Testament

Jerem. 33 (v. 16): En dit is de naam waarmede zij hem noemen zullen, de Heere onze rechtvaardigmaker. Hier kent hij aan Christus een naam toe die aan God eigen is en verzekert dat Hij een rechtvaardigmaker is, en dus kent hij Hem een heerlijkheid toe die alleen aan God toekomt. Alsook: rechtvaardigen, de zonde wegnemen en de toorn van God en gerechtigheid geven en eeuwig leven, kan niemand anders dan God. Ofschoon de Joden dit getuigenis echter handig ontwijken, is het toch gemakkelijk hen te weerleggen. De Profeet zegt duidelijk, dat de Messias Zelf geroepen, dat is aangeroepen moet worden in dit geloof, dat Hijzelf God is, Die ons rechtvaardigt. De benaming behoort bij deze zelfde persoon van de Messias. In Jes. 7 (v. 14): *Zijn naam zal genoemd worden Immanuël, dat is, God met ons*. Maar krachtiger is wat er volgt in hoofdstuk 9 (v. 6): *Zijn naam zal genoemd worden wonderlijk, raadgever, sterke God, Vader van eeuwig leven*. Hier bedillen de Joden ook het woord El (God), maar het is zeker dat met dit woord God aangeduid wordt, en de tekst die er volgt weerlegt hun toverkunsten zelf: *Vader van eeuwig leven*. Daar Christus de bewerker en gever is van het voortdurende leven na dit leven (gelijk hij zegt Joh. 10, 28: *Ik geef hun het eeuwige leven*) is het noodzakelijk dat Hij van natuur God is. Micha 5 (v. 1): *Zijn uitgang is van het begin, van vóór de dagen der wereld*. Hoewel dit getuigenis kort is, verzekert het toch dat de Messias er geweest is vóór de schepping van de wereld. Hij is dus eeuwig en God. Daarom hebben de vaderen Hem van het begin af gekend, en zij hebben geweten dat Hij de Kerk nabij is, gelijk het zeggen van Jacob toont dat boven aangehaald is; en Daniël spreekt met Hem samen en als hij zeer verschrikt is wordt hij versterkt en met nieuw licht en leven door Hem doorstroomd. En in 1 Cor. 10 (v. 4) wordt gezegd dat Hij het volk nabij geweest is in de woestijn. *Zij dronken uit de geestelijke steenrots die hen begeleidde; de steenrots echter was Christus*. Psalm 45 (v. 12): *En de koning zal uw schoonheid begeren, omdat Hij Zelf uw God is*. Hier wordt een naam die Gode eigen is toegekend aan koning Messias. En het is een aangename belofte. Hoewel de Kerk in dit leven misvormd wordt door ontzaglijke zwarigheden en nog zwak is, toch bemint koning Messias haar en spreekt uit dat zij schoon is. Door deze belofte houden de vrome gemoederen die strijden met hun zwakheid, zich staande.

Psalm 72 (71) zegt dat de Messias eeuwig zal zijn en altijd aangebeden moet worden. (Ps. 72, 17): Zijn naam is er altijd geweest, voor de zon zal Zijn naam blijven, en alle volken zullen in Hem gezegend worden. Alsook: *Zij zullen Hem vrezen, zolang de zon en de maan er zullen zijn*. Aanbidding kent Goddelijkheid toe. Want het is zeker, dat er gesproken wordt over de voortdurende aanbidding, waarmee de Messias aangeroepen wordt ook al wordt Hij niet met de ogen gezien, en dat er niet slechts gesproken wordt over de handeling, waarmee aan aanwezige koningen eer wordt toegebracht. Op dezelfde plaats wordt ook de eeuwigheid beschreven: Eerder dan de zon was Zijn naam er, dat is, vóórdat de zon geschapen is, was deze Zoon er. Want de Hebreeuwse Psalm gebruikt hier een opvallend woord dat aanduidt dat de Zoon zonder twijfel geboren is vóór de schepping van de zon.
Ps. 110 (v. 1): *De Heere heeft gezegd tot mijn Heere*. Daaruit bewijst Christus dat Hij niet slechts zoon van David is, maar ook Heere. Nu is in hetzelfde burgerlijke rijk en dezelfde natuur de zoon of de opvolger nooit de heer van de vader of voorvader van de koning, gelijk Augustus geenszins de Heer is van Julius Caesar. Daarom zal het rijk van de Messias geen voorbijgaande regering zijn, maar eeuwig leven en eeuwige gerechtigheid, en in Christus zal de Goddelijke natuur zijn die eeuwig leven geeft. Gelijk ook de overige delen van de Psalm leren, die allen opmerkzaam beschouwd moeten worden. (v. 4:) *Gij zijt priester in eeuwigheid*. Hij zegt dat het een steeds blijvende priester is die ons tot de Vader leidt en eeuwig leven geeft. (vs. 1:) *Zit aan Mijn rechterhand*, dat is, regeert met gelijke macht als de eeuwige Vader. Daar het echter een oneindige macht is, is het noodzakelijk dat er in Christus een Goddelijke natuur is.
Psalm 2 (vs. 7): *Ik heb U heden gegenereerd*. Dit wordt alleen van Christus gezegd. Zoals ook door Johannes (1: 18) Christus de eniggeboren zoon van God genoemd wordt, dat is, niet door aanneming, maar van nature de zoon. Natuurlijke zoon is echter hij, in wie het wezen (substantia) van de vader voortgezet is.
Wanneer dus tegengeworpen wordt, dat de Goddelijke natuur niet lijdt, niet sterft; dat Christus echter gestorven is, is het gebruikelijke, ware en noodzakelijke antwoord: Daar er in Christus twee naturen zijn, verhinderen sommige dingen die eigen zijn aan de éne natuur niet, dat er een andere natuur aanwezig is. Dit zijn echter dingen die eigen zijn aan de menselijke natuur, dat de ledematen verwond worden, lijden, sterven. Daarom heeft Petrus uitdrukkelijk gezegd dat Jezus geleden heeft naar het vlees. En Ireneus zegt geleerd en vroom bladz. 185, dat Christus gekruisigd en gestorven is, terwijl het Woord er in berustte, dat Hij gekruisigd zou kunnen worden en sterven, dat is, de Goddelijke natuur is weliswaar niet verwond of gestorven, maar is gehoorzaam geweest aan de Vader, heeft berust, is gezwicht voor de toorn van de eeuwige Vader tegen de zonde van het menselijk geslacht; heeft haar macht niet gebruikt, heeft haar krachten niet uitgeoefend. Als u het zeggen van Irenaeus overweegt, zult u verstaan dat de verschillen van de naturen godvruchtig verklaard worden en tevens de zwaarte van de toorn van God tegen de zonde uitgestort op Christus in het licht gesteld wordt en de bewonderenswaardige nederigheid van de Zoon Die Zich stil houdt en Zijn Vader gehoorzaamt en Zijn macht niet uitoefent.
Deze uitspraak komt echter overeen met die van Filip. 2 (vs. 6): *Die daar Hij in de gestalte van God was*, dat is in wijsheid en macht gelijk aan de Vader, *het gelijk zijn aan God niet aangegrepen heeft*, dat is, daar Hij gezonden was, om aan de Vader gehoorzaam te zijn in het lijden, niet tegen Zijn roeping gedaan heeft, Zijn macht niet gebruikt heeft tegen Zijn roeping in, *maar Zichzelf ontledigd heeft*, dat is Zijn macht niet uitgeoefend heeft, *en Zich vernederd heeft door de gestalte van een dienstknecht aan te nemen*, dat is door met de menselijke natuur de sterfelijkheid aan te doen, *in*

gedaante (habitu) *bevonden als een mens*, dat is, in aandoeningen, vrees, droefheid, smart. Laat men dus het onderscheid der naturen vasthouden, maar tegelijk dit weten, dat wegens de persoonlijke eenheid deze stellingen waar zijn: God heeft geleden, is gekruisigd, is gestorven; denk niet dat de menselijke natuur alléén de verlosser is, en niet de gehele Zoon van God. Want ofschoon de Goddelijke natuur niet verwond wordt, niet sterft, moet men toch weten dat waarlijk juist deze Zoon die even eeuwig is als de Vader de Verlosser is. Daarom worden er bij deze leer grondstellingen overgeleverd over de mededeling van eigenschappen, dat is voor de voorstelling van de eigenschappen, die voor beide naturen gemeenschappelijk, doch concreet uitgesproken worden, namelijk opdat verstaan wordt dat de eigenschappen aan de persoon worden toegekend.

De voorzichtigheid past de Godvruchtigen, wegens de eendracht te spreken zoals de Kerk doet en niet zonder weloverwogen oorzaken. De oude Kerk heeft sommige spreekwijzen goedgekeurd, andere verworpen. Laten wij echter de zucht tot twistredenen vlieden, en de aangenomen vormen met ernstig en waar gezag behouden. Deze stelling is niet waar: de Goddelijke natuur is de menselijke. Maar deze is waar: God is mens, het Woord is mens, Christus is mens, Christus is God, God is geboren uit de maagd, heeft geleden; omdat deze persoon, in wie in een persoonlijke eenheid de Goddelijke natuur met de menselijke verenigd is, geboren wordt, gekruisigd wordt. Deze vorm van spreken noemt men bepaaldelijk (in concreto) mededeling van eigenschappen, dat is, een voorstelling (praedicatio), waarin de eigenschappen van de naturen terecht aan de persoon worden toegekend, opdat de Zoon de Verlosser zij, en niet slechts de menselijke natuur verlosser zou zijn. Evenzo zijn deze stellingen waar en aangenomen: Het Woord is mens geworden, God is begonnen mens te zijn. Daarentegen echter zijn deze stellingen verworpen: Het Woord is een schepsel, Christus is een schepsel, Christus is begonnen te zijn, Christus is gemaakt. Want dubbelzinnigheid moet voorzichtig vermeden worden, en arglistigheid moet vermeden worden. Want wanneer de Arianen zo spraken, handelden zij niet over de aangenomen menselijke natuur van Christus, maar zij beweerden dat de andere natuur in Christus die er eerder was dan de menselijke, uit niets geschapen was, en niet het beeld was van de eeuwige Vader, geboren uit Zijn wezen (substantia), wezensgelijk (homoousios) en even eeuwig als de Vader.

Het Woord is mens, is aangenomen, omdat verstaan wordt dat het Woord de menselijke natuur heeft aangenomen. Het Woord is een schepsel, is verworpen, omdat er niet onder verstaan wordt het aannemen van een andere natuur, maar het gezegde (praedicatum) betekent dat de Logos geschapen is, hetgeen onwaar is. Deze dingen heb ik vermeld, om de studerenden te vermanen, dat zij in het spreken de voorzichtigheid aanwenden die godvruchtige geesten past, en de spreekwijze van de orthodoxe Kerk navolgen.

Ook dat antwoord moet vastgehouden worden: Sommige uitspraken spreken van het wezen (essentia) andere van de ambten. De Arianen haalden dit gezegde aan (Joh. 14: 28): De Vader is meerder dan Ik. Hetgeen klaarblijkelijk gezegd wordt over het onderscheid van de zender en de gezondene, niet van het wezen. Want daar de Joden Christus beschuldigden, dat Hij onderwijs gaf tegen het gezag van God, was het voor Christus noodzakelijk het gezag van Zijn Vader aan te halen, door Wie Hij verzekert dat Hij gezonden is, en die Hem de leer heeft overgegeven en de opdracht om te onderwijzen, en Hij zegt dat de Vader de meerdere is als degene die zendt, de bron van het onderricht, die deze leer en Zijn Kerk goedkeurt en verdedigt. Deze gezonden Zoon ondergaat het kruis en de Kerk is vol van zwakheid, maar van de Vader roept Christus uit: *Vader is meer dan Ik*, die werkt met Mij, Hij zal deze leer en Zijn Kerk

verdedigen.
Zo wordt er op een andere plaats gezegd (Joh. 17: 5): *Vader verheerlijk Mij*. Dit zeggen kon door de Arianen evenzeer aangehaald worden aan het andere, maar het maakt een onderscheid in de ambten, er wordt niet gesproken van het wezen: Als gezondene ben Ik nu onderworpen aan het kruis en Ik bedien Mijn roeping; herstel Mij daarna echter in de heerlijkheid die Ik vóór de schepping van de wereld bij U gehad heb. Maar deze uitspraak doet Johannes over het wezen (essentia) in Joh. 1 (vs. 1): *Het Woord was God*.
Ook vindt dit weerwoord dikwijls plaats, dat wij zeker bij de Profeten noodzakelijk moeten opmerken. Sommige uitspraken worden gezegd over de regerende Christus (Joh. 5: 19): *Wat de Vader doet, doet ook de Zoon desgelijks*. Andere uitspraken worden gezegd over de vernederde en lijdende Christus, gelijk (Matth. 27: 46): *Mijn God, waarom hebt Gij Mij verlaten?* Dit wordt niet gezegd van het wezen, maar de gehoorzaamheid van die tijd wordt beschreven, waarin Hij de toorn van God tegen de zonden van het menselijk geslacht over de Zoon heeft uitgestort.' En de grondstelling moet vastgehouden worden, dat de Zoon van God de gehele menselijke natuur heeft aangenomen, ongeschonden, met alle krachten en verlangens aan de natuur eigen en ordelijke, alsook een niet bedorvene, maar toch aan lijden onderhevig zonder zonde en sterfelijk. Deze zwakheden heeft Hij willens aangenomen om onzentwil, om het slachtoffer te worden. Zo wordt er in Hebr. 4 (vs.15) gezegd: Wij hebben geen Hogepriester die geen medelijden kan hebben met onze zwakheden, maar in alle dingen verzocht, overeenkomstig de gelijkheid, zonder zonde.
Hoewel Christus dus Zijn Vader zag en gelukkig was, heeft toch de menselijke natuur haar verlangens gehad, maar geordende. En deze worden dikwijls verhaald: Hij had honger, had dorst, verheugde Zich, was vertoornd, Hij treurt, weent, Hij wordt getroffen door een grote bedroefdheid, zoals Hij zelf zegt (Matth. 26: 38): *Mijn ziel is bedroefd tot de dood toe*. En omdat de beweging van het hart in droefenis voortdrijft, gelijk wij allen ondervinden, is de beweging in Christus zó groot geweest, dat het bloed uitgedreven werd en het zweet gelijk werd aan druppels dik en waarneembaar bloed, want dit betekent (het Griekse woord) thrombos. Zulk een verzwakking heeft niemand anders kunnen doorstaan. Deze aandoeningen zijn in Christus niet gesimuleerde, maar ware en zeer grote beroeringen.
Laten wij ook niet denken dat Christus een steen geweest is of een Stoïcijn, maar Hij is waarlijk verblijd geweest, waarlijk door droefheid aangegrepen, en die grote droefenis in de benauwdheid heeft vele oorzaken gehad; Hij vreest niet alleen de verbreking van het lichaam, maar Hij gevoelt een zwaarder last, namelijk de toorn van God tegen de zonden van het menselijk geslacht, die naar Hij weet over Hem uitgestort wordt, even alsof Hijzelf Zich met alle afschuwelijke misdrijven besmet had. Eveneens heeft Hij het betreurd dat een groot gedeelte van het menselijk geslacht omkomen zal door versmaden van deze weldaad van God. Die buitengewoon grote smarten kunnen door ons niet verstaan en ook niet doorstaan worden. Maar toch is het nodig dat de Kerk een weinig nadenkt over deze zo belangrijke zaken, die daarom met het kruis beladen is, opdat zij zouden leren kennen dat de toorn van God tegen de zonden iets geweldigs is.
Daar dus de voornaamste toorn over de Zoon is uitgegoten, is het noodzakelijk dat de droefenis zeer groot was, waardoor Hij betreurd heeft dat God beledigd was door het menselijk geslacht, en geworsteld heeft met de verzoeking over de verwerping. Daarom wordt er ook een Engel gezonden om Hem te versterken. Deze dingen moeten overdacht worden, opdat wij enigszins de zwaarte van de zonde daaruit schatten en Christus dank betuigen, dat Hij de straf voor ons heeft ondergaan, en tevens voor ons

een Voorbidder geworden is, en door deze overdenking het geloof, de aanbidding en de godsvrucht opwekken.
Dat men erover redeneert, of het ontvluchten van de dood in Christus te berispen geweest is, daar het lagere deel aan het hogere niet gehoorzaamde, daarop antwoord ik in de eerste plaats, dat verwondingen in het vlees natuurlijkerwijze smart veroorzaken ook zonder zonde, alsook dat enige smart in het hart en de wil natuurlijk was, hetgeen in Christus zonder gebrek geweest is; Hij heeft getreurd, maar niet, zoals wij, onordelijk.
Voorts is er in Christus boven die natuurlijke smart het gevoel van de toorn van God tegen de zonde van het menselijk geslacht; Hij erkent en betreurt dat God waarlijk en vreselijk beledigd is wegens de zonden van het menselijk geslacht, en worstelt met de verzoeking over de verwerping. Hoewel er dus in deze worsteling enige angst geweest is, omdat in het algemeen een natuur die boven vermogen belast wordt zucht, is toch deze angst of dit zuchten in Christus verschillend van die in de andere mensen. Christus draagt de verschrikking zonder verontwaardiging jegens Zijn Vader, en erkent dat Hij Zijn Vader moet gehoorzamen. Daarom is deze angst zonder zonde en niet gebrekkig. Maar bij de andere mensen bestaat er met het vlieden de beving voor het gericht van God, en bij hen die er zich niet aan ontworstelen door de toevlucht te nemen tot de overwinning van Christus, komen er verschrikkelijke lasteringen bij. Maar ik zal hier niet langer over redeneren; want de vromen besteden hun moeite wel tot de overdenking van deze dingen. Toch is het nuttig dat wij er aan herinnerd worden, en de vergelijking met dergelijke benauwdheden in de Psalmen en de Profeten verklaart deze enigszins.
Wat zij echter over de tegenstrijdige dingen zeggen, dat Hij in de grote ontsteltenis niet tevens gelukkig is, daar dat bestaat in uitnemende blijdschap, daarop valt te antwoorden dat er een bepaalde tijd van lijden geweest is, waarin die heerlijkheid van de gelukzaligheid niet zó geblonken heeft, als in de andere tijd. Want er is een bestemde tijd geweest voor deze benauwdheid, waarin Christus waarlijk het slachtoffer werd, terwijl het Woord Zich stil hield, zoals Irenaëus zegt. Laten wij tevreden zijn met dit onderscheid van de tijden. Anderen zoeken andere antwoorden, waarvan ik het oordeel aan de lezers overlaat.

OVER DE HEILIGE GEEST

De benaming Geest betekent in het algemeen een beweging of een bewegende natuur of kracht, en men moet acht geven op de verscheidenheid in de Profetische en Apostolische geschriften, en niet lichtvaardig alle uitspraken dooreenmengen, waarin het woord Geest gevonden wordt. Dikwijls betekent het de winden, dikwijls het leven van de mens, dikwijls ook de bewegingen of aandriften van de geschapen mensen, zowel de goede als de kwade
Hier betekent het een geestelijk wezen, dat is levend, verstandig, onlichamelijk, krachtig werkend (Joh. 4: 24): *God is Geest*. Op deze plaats is het een benaming gemeen aan de Vader en de andere Personen. Wij moeten dus een keuze maken bij het verzamelen van de getuigenissen, en verstandig oordelen, waar de schrift in eigenlijke zin spreekt over de Heilige Geest, die volgens de prediking van het Evangelie door Christus gegeven wordt, om onze harten te heiligen en levend te maken, en van Wie de Kerk erkent dat het een Goddelijk Persoon is, die levend maakt en heilig maakt. En dit moet bevestigd worden, dat de Heilige Geest een Persoon is. Want vele ongodvruchtige en vermetele mensen hebben in de Kerkelijke geschillen beweerd dat de Heilige Geest niet een Persoon is, maar slechts een geschapen beweging in de

mensen betekent of zeker de machtige of bewegende Vader zelf betekent zonder een andere persoon.
Maar tegenover deze ongodvruchtige sofisterij stelt de ware Kerk de getuigenissen in de Schriften overgeleverd, waarvan het eerste en meest duidelijke is de openbaring van de godheid, gedaan bij de doop van Christus, waar duidelijk de drie personen onderscheiden worden. De Vader zegt (Matth. 3: 17): *Deze is Mijn geliefde Zoon*. De persoon van de Vader is dus een andere dan die van de Zoon. De Heilige Geest daalt echter neer in de gedaante van een duif. Reeds als de Heilige Geest een beweging was in de zielen ingeschapen, zou Hij niet in een bijzondere lichamelijke gedaante verschijnen, of als het de Vader Zelf was, zou Hij de Heilige Geest niet onderscheiden; Hij zegt echter: *Op Wie gij de Heilige Geest zult zien*.
Zó verschijnt de Heilige Geest ook op Pinksteren in een bijzondere lichamelijke gedaante. Deze openbaarmakingen zijn niet voor niets gedaan, ja het zijn uitnemende weldaden van God, waarin God Zich aan de Kerk geopenbaard heeft en betuigd heeft dat de Heilige Geest een persoon is.
Laten wij aan deze getuigenissen verbinden de uitspraak over de Doop: Ik doop u in de Naam van de Vader en de Zoon en de Heilige Geest, dat is, ik betuig dat u door God wordt aangenomen, die ik over u aanroep, de Vader, de Zoon en de Heilige Geest. Daar echter de aanroeping tot de Heilige Geest gericht wordt, gelijk aan de Vader en de Zoon, is het noodzakelijk dat Hij een persoon is en niet een geschapen beweging of aandrijving in de mens. Want Christus leert in het geheel niet een geschapen beweging of aandrijving in de mens aan te roepen. Daar echter de aanroeping evengelijk tot de Heilige Geest, als tot de Vader en de Zoon gericht wordt, leert deze uitspraak dat de Heilige Geest niet alleen een persoon is, maar ook een almachtige, verhorende en reddende. Want al deze dingen omvat de aanroeping, die gelijke eer toekent aan de Vader en de Zoon en de Heilige Geest. De Heilige Geest is dus de derde Persoon, en Hij wordt onderscheiden van de Vader en de Zoon, gelijk ik boven gezegd heb, omdat Hij van de Vader en de Zoon uitgaat, en gezonden wordt in de harten die door de stem van het Evangelie worden wedergeboren, opdat zij met nieuw licht God kennen en aanroepen, en in hen het eeuwige leven een aanvang neemt, terwijl zij door het geloof vertroosting ontvangen.
Joh. 14 (vs. 16): *Ik zal de Vader vragen, en Hij zal u een andere Trooster geven*. Wanneer Hij zegt, een andere, onderscheidt hij deze Trooster van de Vader en de Zoon. De Geest betekent dus niet de werkende Vader Zelf, want dan zou Hij niet een andere zijn; ook betekent het niet een geschapen werking, want Hij zou niet door de Zoon gezonden worden, als hij de werkende Vader was of slechts een door de Vader geschapen werking. Maar Christus zegt Joh. 15 (v. 26): *Wanneer de Trooster gekomen zal zijn, Die Ik u van de Vader zenden zal, de Geest der waarheid, die van de Vader uitgaat*; Hij zegt dat de Heilige Geest door Hemzelf gezonden wordt. Dus is Hij niet hetzij de werkende Vader of slechts een werking geschapen door de Vader.
Dit zijn ook zaken die een persoon eigen zijn: Een andere Trooster, die u onderwijzen zal, en wat Hij hoort, spreken zal. Als de Geest een geschapen werking zou betekenen, zou hij een leer zijn, niet een leraar die een andere is dan de Vader en de Zoon, die hoort en ontvangt.
Zo onderscheidt ook Paulus in 1 Cor. 12 (vs. 11) de Heilige Geest duidelijk van de geschapen gaven, de bewerker van de uitwerkingen, als hij zegt: *Al deze dingen bewerkt één en dezelfde Geest*.
Op dezelfde wijze spreekt Rom. 8 (vs. 16): De Geest Zelf geeft getuigenis aan onze geest. Hij onderscheidt hier ook de bewegende en vertroostende Heilige Geest van de vertroosting waardoor het hart opgebeurd en levend gemaakt wordt.

Op dezelfde wijze spreekt 2 Cor. 3 (vs. 18): *Wij worden omgevormd als van des Heeren Geest*. Waar Hij ook de bewerker onderscheidt van het in ons geschapen licht, gelijk hij hier zegt, dat is van de heldere en vaste kennis, dat is, van het vaste geloof en de aanroeping.
Op dezelfde plaats zegt hij uitdrukkelijk, dat de Geest de Heere is, dat is, God; want als hij zegt de Heere is de Geest, kent het lidwoord aan de benaming Geest de plaats en het begrip van onderwerp toe. En zó haalt Basilius die plaats aan.
Dat toch de Heilige Geest er geweest is, vóórdat de Zoon van God het vlees heeft aangenomen, betuigt Petrus duidelijk, wanneer hij van de Profeten zegt (le brief 1: 11) dat de Geest van Christus in hen voorzegde dat de Christus lijden zou. Hier wordt Hij duidelijk de Geest van Christus genoemd, die in de Profeten geweest is. Door dezelfde Heilige Geest zijn dus èn de Vaderen èn de Apostelen, èn de vromen daarna, dat is, alle uitverkorenen in alle tijden geheiligd.
En dit leren de woorden van Jesaja 59 nog veel duidelijker (vs. 21): *Dit is Mijn verbond met hen, zegt de Heere, Mijn Geest, die in u is, en Mijn woorden, die Ik in uw mond gelegd heb, zullen van uw mond niet wijken, en niet van de mond van uw zaad, zegt de Heere, van nu aan en tot in eeuwigheid*. Hij zegt dat dezelfde Geest in Jesaja is en in de gehele Kerk tot in alle eeuwigheid. Derhalve is de Heilige Geest niet slechts na de opstanding van Christus uitgegoten in de harten van de heiligen, maar alle uitverkorenen zijn altijd door dezelfde Heilige Geest geheiligd. En de uitspraak van Jesaja stelt toch een alleraangenaamste onderrichting en vertroosting voor; hij verzekert dat de Kerk van God altijd blijven zal, en dáár zal blijven waar de stem van het Evangelie klinkt, en dat de Heilige Geest met die stem Zijn krachtwerking paart. En in Zach. 7 (vs. 12) wordt gezegd: *De woorden die de Heere der legerscharen gezonden heeft in de Heilige Geest door de hand van de vorige Profeten*. Door deze uitspraak worden ook beide zaken bevestigd, èn dat de Profeten geregeerd zijn door de Heilige Geest èn dat het woord van God niet een ijdele klank is, maar dat de Heilige Geest tegenwoordig is en door die stem de gemoederen beweegt en ontvlamt, hetgeen door de Godvruchtigen aller-zekerst moet worden vastgesteld, om te weten dat God werkelijk krachtwerkend is door Zijn woord in de gemoederen van de gelovigen en in hen het eeuwige leven ontsteekt, gelijk in Gal. 3 (vs. 5) wordt gezegd: *Opdat wij de belofte van de Geest ontvangen door het geloof*, gelijk ik hierna weer zeggen zal.
Zo verzekert Jesaja ook in hfdst. 63 (vs. 11) dat de Heilige Geest de Leidsman en bestuurder van Mozes en het volk in de woestijn geweest is. Door welke uitspraak hij aanduidt dat de Heilige Geest altijd tegenwoordig is in de Kerk van God. Zo zegt Christus duidelijk in Joh. 14 (vs. 16): *Hij zal u een andere Trooster geven, om altijd bij u te blijven, de Geest der waarheid*. De woorden van Jesaja zijn deze: waar is Hij die hen opgevoerd heeft uit de zee met de Heder van Zijn kudde; waar is Hij, die in Hem Zijn Heilige Geest gesteld heeft, die aan Zijn rechterhand Mozes door Zijn heerlijke arm uitgevoerd heeft, die de wateren vóór hen vaneen gescheiden heeft. En vervolgens voegt hij daaraan toe: *De Geest des Heeren is Zijn Leidsman geweest*.
Deze uitspraken tonen dat de leer van de Heilige Geest bestaan heeft in de Kerk van de Vaderen en de Profeten. Daarom hebben de ouden deze uitspraak in Genesis ook verstaan van de Heilige Geest, die een Persoon van de godheid is: *En de Geest des Heeren zweefde over de wateren*. Want Basilius spreekt als volgt: Hetzij wat waarschijnlijker is en verhaald door hen die vóór ons geweest zijn, gesproken wordt van de Heilige Geest van God, omdat de Schrift dit opmerkt, zoals wanneer zij zegt, de Geest van God, verstaat zij de Heilige Geest die de derde Persoon is van de Goddelijke Triniteit. En als u op deze wijze de uitspraak van Mozes verstaat, zult u er meer nut van ontvangen. Want hoe zweefde hij over de wateren? Ik zal u de rede van

een zekere Syriër vertellen, die zegt dat het woord hier geplaatst hetzelfde betekent als koesteren met levenswarmte, zoals een broedende vogel de eieren koestert. Tot zover Basilius. Maar de getuigenissen uit het Nieuwe Testament aangehaald zijn duidelijker. Deze uitspraak in Genesis toch, hoe u die ook uitlegt, duidt toch aan dat de Kerk gekoesterd wordt, doordat de Heilige Geest over haar komt, haar onderwijst en in haar het licht en de aanroeping ontsteekt. Dit moet met het allersterkste geloof vastgehouden worden, gelijk er in Hand. 2 (vs. 33 v.v.) gezegd wordt, dat Christus gezeten is aan de rechterhand van de Vader, om de Geest te geven. Evenzo wordt in die uitspraak overgeleverd: *Hij is opgevaren, Hij geeft gaven aan de mensen*. Laten wij dus in dit geloof vragen, dat de Zoon van God ons moge regeren door Zijn Heilige Geest.

Ik heb getuigenissen verhaald, die ervan overtuigen dat de Heilige Geest een Persoon is, bij welke ik voeg dat zeggen in 1 Joh. 5 (v. 7): *Drie zijn er die getuigenis afleggen in de hemel, de Vader, het Woord* (Logos) *en de Heilige Geest, en deze drie zijn één*. Hetgeen uitdrukkelijk zegt, zij verschaffen een Getuigenis, en ons de openbaring van God onder de aandacht brengt, opdat wij God zó erkennen, als Hij Zich geopenbaard heeft. God getuigt over Zichzelf, Wie en hoe Hij is, een waar God, de Schepper van de dingen, de instandhouder en bewerker. Hij getuigt ook over Zijn leer en over Zijn wil jegens ons, en verzekert dat er drie in de hemel zijn, die getuigenissen gegeven hebben.

Laten de getuigenissen dus vastgehouden worden die de Personen onderscheiden. De Vader heeft Zich geopenbaard en onderscheidt Zich, wanneer Hij roept: *Deze is Mijn geliefde Zoon*. Evenzo Joh. 12 (vs. 18): *En Ik heb Hem verheerlijkt en Ik zal Hem verheerlijken*. De Zoon getuigt over de Vader, over Zichzelf en over de Heilige Geest in Zijnonderricht, dat Hij met wonderen en met Zijn eigen opstanding bevestigd heeft. De Heilige Geest onderscheidt Zich, omdat Hij op een bijzondere wijze op Christus en de Apostelen wordt uitgestort, en getuigt daarna in de aanbidding, de belijdenis, de wondertekenen, de kracht om de straffen te dragen enz. Johannes maakt dus niet tevergeefs melding van een getuigenis; maar hij spreekt daarom zó, om ons aan te manen, dat wij God zó erkennen, zoals Hij Zich geopenbaard heeft, en ons versterken juist door het geven van getuigenis.

Hoewel echter de uitspraken van het Nieuwe Testament meer doorzichtig zijn, komen toch de getuigenissen van de Profeten hiermee overeen. Er wordt een Goddelijke Persoon aangeduid door de uitspraak van Joël (2: 28), wanneer God zegt: *Ik zal van Mijn Geest uitstorten over alle vlees*. Want omdat Hij zegt Mijn, getuigt Hij dat Hij geen geschapen aandrijving zendt, maar iets van het wezen van God. Het is echter noodzakelijk dat het een onderscheiden Persoon is, die iets van God is, en toch niet de Vader is. Hoe groot is echter de barmhartigheid, hoe groot de liefde jegens het mensengeslacht, dat God dit liefdevuur heeft overgegoten dat wezensgelijk is aan Hemzelf.

Basilius heeft ook de getuigenissen van velen verzameld die vóór zijn levenstijd een groot gezag in de Kerk gehad hebben, hetgeen nuttig is in herinnering te brengen. Want de Godvruchtigen worden versterkt, wanneer zij horen dat de leer door zékere getuigenissen van de ware en zuiverste Kerk overgeleverd is, gelijk over het luisteren naar de Kerk geschreven staat (Richt. 14: 18): *Als gij met mijn kalf niet geploegd hadt, zou gij het niet gevonden hebben*.

En onder anderen haalt hij deze uitspraak aan van Eusebius Palaestinus: Degenen die de Heilige God de Schepper van het licht door onze Zaligmaker Jezus met de Heilige Geest aanroepen. Deze woorden tonen dat de ouden bij de aanroeping duidelijk de drie Personen samengevat hebben, en deze spreekwijze over de Zoon gebruikt hebben,

om de zielen zowel de tussenkomst van de Middelaar als de beloften indachtig te maken. Daartoe behoort ook het getuigenis, dat wij in de Geloofsbelijdenis opzeggen: Ik geloof in de Heilige Geest. Want zoals boven gezegd wordt: Ik geloof in God de Vader en in Jezus Christus (met welke spreekwijze wij de personen aanspreken en van hen goede dingen vragen en door het vertrouwen op de hulp van de Vader en de Zoon rust vinden), zó wordt er wanneer hier gezegd wordt, Ik geloof in de Heilige Geest, een Persoon verstaan, en wij vragen dat deze Trooster (paraklètos) in onze harten gezonden moge worden, ons moge regeren en leiden in de gevaren van het leven die zo groot zijn, gelijk Hij Mozes door de Rode Zee geleid heeft, gelijk Jesaja zegt.

Tot hiertoe heb ik de ware en heilzame leer van de Personen verhaald, en omdat gelijk ik gezegd heb de getuigenissen van de ware Kerk niet te versmaden zijn, laten de Godvruchtigen ook de geschiedenissen lezen, laten zij zien op welke Synoden deze leer trouw verdedigd en verduidelijkt is. De Antiocheense heeft Samosatenus afgewezen. De Niceense heeft de Geloofsbelijdenis van Nicea opgesteld, en heeft hoofdzakelijk de uitspraak over de twee naturen in Christus verduidelijkt. Die van Konstantinopel heeft dit artikel verdedigd, dat de Heilige Geest een Persoon is die van de Vader en de Zoon uitgaat. Die van Efeze heeft Nestorius veroordeeld, die verzonnen had, dat de twee naturen niet verenigd waren in Christus, maar dat de Logos Christus bijstond, zoals de ene vriend de andere bijstaat. Die van Chalcedon heeft Eutyches veroordeeld, die de naturen vermengde en verzon dat de menselijke in de Goddelijke veranderd was, zoals toen uit water wijn gemaakt is, en dat de twee naturen niet verenigd zijn. Dit zijn de voornaamste Synodes, wier oordelen wij herinneren en omhelzen.

Laten wij daartegenover in de geschiedenissen opmerken, welke razernijen er dikwijls ontstaan zijn tegen de ware leer van het wezen van God. Marcion en de Manichaeën hebben twee Goden verzonnen die even eeuwig waren en tegen elkander streden, een goede en een kwade; en zij hebben gezegd dat de goede naturen door de goede geschapen waren, de kwade stof door de kwade.

Laten wij leren deze enormiteiten af te wijzen. Want er is één Schepper van alle dingen, en wel een goede, gelijk boven gezegd is bij de begripsbepaling van God, en in Jes. 45 (vs. 6 v.) wordt gezegd: *Behalve Mij is er geen andere God die het licht schept en de duisternissen maakt of de donkere lichamen, die vrede geeft en het kwade doet komen,* dat is de schadende dingen.

Laten wij ook vlieden de monsterachtigheden van de Valentinianen, die een onnoemelijk aantal goden verzonnen hebben, hetzij zij slechts een aantal namen allegorisch opeenstapelden (zoals Hesiodus de Chaos, de Nacht, Erebus, Saturnus, Jupiter en anderen opeenstapelt), hetzij ze in werkelijkheid meenden dat er onnoemelijk veel eeuwige Goden waren, omdat het hun wonderlijk toescheen één enige in eeuwige eenzaamheid te denken. De Duivel heeft van het begin van de wereld af verschrikkelijke razernijen verspreid en doet dat nog, om de ware God schande aan te doen, en de menselijke zwakheid te belagen. Tegenover die razernijen heeft God ons een vast onderricht overgeleverd door de Vaderen, de Profeten, Christus en de Apostelen; Hij wil dat de Kerk door dit licht geregeerd wordt, en geen andere meningen toelaten. Laten wij weten dat gelijk de vrucht in de moeder ligt omgeven door de schoot, wij zó door het Woord van God omsloten zijn, totdat wij als tevoorschijn gekomen in het eeuwige leven, God openlijk zullen zien; laten wij intussen God dank toebrengen, dat Hij Zich aan ons geopenbaard heeft, en eerbiedig met die openbaring instemmen.

Laten wij weten dat er niet meer Personen van de godheid zijn dan drie: Eén is de even eeuwige Vader van onze Heere Jezus Christus; één is de Zoon Jezus Christus,

het evenbeeld van de eeuwige Vader; één de Heilige Geest; en dat deze drie Personen toch van hetzelfde Wezen (homoousious) zijn, en tegelijk alles geschapen hebben; en laten wij de verschillen leren, gelijk wij boven aangehaald hebben, en de weldaden verstaan die aan iedere Persoon eigen zijn. Want omdat God Zich zó geopenbaard heeft, wil Hij dat de Personen zó gekend en onderscheiden worden. De Vader is de bron van alle weldaden. Maar de Zoon is in eigenlijke zin de Bemiddelaar en Verzoener, en is voor ons tot slachtoffer gemaakt, daar Hij de menselijke natuur had aangenomen. De Heilige Geest wordt gezonden in de harten van de gelovigen, om nieuw licht, gerechtigheid en eeuwig leven te ontsteken,. gelijk Zacharias hem noemt (12: 10): *de Geest der genade en der gebeden*, dat is, betuigend in ons, dat wij in genade aangenomen zijn, en het hart bewegende, opdat het dit gelooft en vaststelt; die eveneens aandrijft tot de aanroeping, omdat wij nu geloven dat wij verhoord worden.
Deze leer over de drie Personen wordt bij de aanroeping dagelijks naar voren gebracht, waarin zéker dit in de allereerste plaats allervurigst verzocht moet worden, dat de Heere onze harten regeert, opdat wij recht over Hem denken en Hem waarlijk aanroepen, en niet van Hem afdwalen, zoals de Heidenen, de tegenwoordige Joden, de Mohammedanen, de ketters, Marcion, de Manichaeën, Valentinianen, Samosatenus, Arianen en andere fanatieken. Laten wij dus een vaste en ware vorm vasthouden, wier vermelding ons de ware leer te binnen brengt.

> "Almachtige, eeuwige en levende God, eeuwige Vader van onze Heere Jezus Christus, Die U geopenbaard hebt door Uw onmetelijke goedheid en geroepen hebt over Uw Zoon, onze Heere Jezus Christus: hoort Hem; Schepper van alle dingen en bewaarder en helper met Uw Zoon Die even eeuwig is, onze Heere Jezus Christus, die met U regeert en geopenbaard is in Jeruzalem, en met Uw Heilige Geest, Die uitgegoten is over de Apostelen, wijs, goed, barmhartig, en krachtig Rechter, die gezegd hebt: Ik leef, Ik wil de dood van de zondaar niet, maar dat hij zich bekeert en leeft; en U hebt gezegd: *Roep Mij aan in de dag der benauwdheid, en Ik zal er u uit rukken*; ontferm U over mij om Jezus Christus Uws Zoons wil, onze Heere, dienaar Uw wil voor ons het slachtoffer is en de Middelaar en de smekeling (mesitès kai hiketèn), en heilig, regeer, help, ontvlam mijn hart en ziel door Uw Heilige Geest, opdat ik U waarlijk moge erkennen en aanroepen, in U waarlijk geloof, U dankzeg en gehoorzaam; regeer en bewaar uw Kerk, gelijk U beloofd hebt zeggende: *Dit is Mijn verbond met hen: Mijn Geest, die in u is, en Mijn woorden, die Ik in uw mond gelegd heb, zullen niet wijken van de mond van uw zaad tot in eeuwigheid*. Moge altijd het licht van uw Evangelie over ons schijnen, en regeer en bevestig onze harten door Uw Heilige Geest, opdat ik niet in Epicureïsche of fanatieke razernijen verval, bestuur de ijver van de Kerk. en bescherm de staten, die aan de Kerken gastvrijheden verlenen."

In zulk een aanroeping moeten wij dagelijks het wezen van God, de openbaring, de weldaden, de beloften overdenken. Want tegelijk met deze overdenking worden wij onderricht over de personen, èn het geloof wordt opgewekt, èn onze aanroeping wordt onderscheiden van de Heidense, de Joodse en de Turkse, hetgeen noodzakelijk geschieden moet. Want er is geen aanroeping die God behaagt, als zij niet geschiedt met de gedachte aan en het vertrouwen op Christus de Middelaar, gelijk geschreven staat (Joh. 16: 23): *Al wat gij de Vader vragen zult in Mijn Naam* (dat is met het noemen van Mij, betonende dat Ik de Tussenpersoon ben), *zal Hij u geven*. Alsook: (Joh. 14: 6): *Niemand komt tot de Vader dan door Mij*; wij zullen echter ondervinden

dat deze ware aanroeping in het Evangelie overgeleverd niet tevergeefs is.
En laat de geest en de ogen acht geven op de duidelijke getuigenissen van de openbaring, zoals bij de Doop van Christus, in de Christus Die doden opwekt en na de opstanding Zich in gemeenzame omgang Zich aan velen vertoont, en in het zenden van de Heilige Geest. Deze zichtbare getuigenissen zijn daarom voor ogen gesteld, opdat zij de Kerk onderwijzen en bevestigen, en omdat zij voor ogen gesteld zijn, wil. God dat er naar gezien wordt en dat ze overdacht worden. Niet slechts ter wille van de Doper heeft de godheid Zich toen geopenbaard, maar God heeft gewild dat de gehele Kerk van die tijd en van het nageslacht door dit getuigenis bevestigd werd. Ja ook de Engelen heeft die bewonderenswaardige verschijning van God die uit Zijn donkerheid tevoorschijn komt, en Zich aan Zijn Kerk vertoont, onderricht. Wanneer wij deze getuigenissen zullen overdenken, zal er licht in de harten ontstoken worden, om krachtiger vast te stellen, dat God waarlijk tegenwoordig is, en onze gebeden aanneemt en helpt, gelijk Hij beloofd heeft. Want het is nodig dit geloof bij het bidden mee te brengen.

Wij kunnen ook godvruchtig deze vorm gebruiken, tot de Middelaar gericht, Die ook de drie Personen bevat:
Jezus Christus, Zoon van de levende God, gekruisigd voor ons en opgewekt, Die regeert aan de rechterhand van de Vader, om aan de mensen gaven te geven; en Die gesteld bent tot een Voorbidder van ons, ontferm U over mij, en kom voor mij tussenbeide bij Uw eeuwige Vader, en heilig mij door Uw Heilige Geest, gelijk U beloofd hebt zeggende: *Ik zal u geen wezen laten* enz.
Godvruchtig gebruiken wij ook deze vorm:
Heilige Geest, uitgestort over de Apostelen, Die de Zoon van God, onze Verlosser ons beloofd heeft, om in ons de ware kennis en aanroeping van God te ontsteken, gelijk geschreven staat: Ik zal over u de Geest der genade en der gebeden uitstorten; verwek in onze harten de ware vreze Gods, en het ware geloof en de kennis van de barmhartigheid, die de eeuwige Vader van onze Heere Jezus Christus om Zijns Zoons wil ons beloofd heeft, wees ons een Toespreker (Paracletus) in alle beraadslagingen en gevaren, en ontsteek onze harten (mentes), om met ware gehoorzaamheid de Vader van onze Heere Jezus Christus en Zijn Zoon, onze Verlosser, en U voortdurend te vereren.
Wanneer wij op deze wijze bij de aanbidding aan de Personen en de weldaden zullen denken, zullen de gemoederen zowel in ontwikkeling als in godsvrucht vorderen.
Laten de studenten dit weten, dat de benamingen van de macht en de deugden aan alle Personen gemeen zijn, namelijk de namen van wijsheid, goedheid, gerechtigheid, barmhartigheid, sterkte, reinheid. En deze deugden zijn geen zaken verschillend van het wezen zelf. Gelijk de macht van de Vader de Vader is, zo is de gerechtigheid van de Vader de Vader, zo is de gerechtigheid van de Zoon de Zoon. En men moet overwegen, hoe deze benamingen in de Profetische geschriften gebruikt worden, en zijn best doen om eigenlijk en juist te spreken.

II

OVER DE SCHEPPING

God heeft bekend en gezien willen worden. Daarom heeft Hij zowel alle schepselen in het aanzijn geroepen alsook een verwonderlijke kunstvaardigheid aangewend, om ons te overtuigen dat de dingen niet bij toeval ontstaan zijn, maar dat er een eeuwige Geest (Latijn: mens) is, een bouwkundige, goede, rechtvaardige, die de daden van de mensen ziet en beoordeelt. Hoewel echter deze beschouwing van de gehele natuur ons aangaande God onderricht, (zoals ik hierna weer zal bespreken), moeten wij toch ons verstand en onze ogen om te beginnen terugbrengen tot alle getuigenissen, waardoor God Zich aan de Kerk geopenbaard heeft, tot het uitleiden uit Egypte, tot de stem die op de Sinaï klinkt, tot Christus die doden opwekt, en die opgewekt is en ten hemel vaart, tot de stem van de eeuwige Vader die over Christus klinkt: Hoort naar Hem, tot de zending van de Heilige Geest. Deze getuigenissen zijn gegeven en voorgesteld, om ons in deze zwakheid van de natuur duidelijker te onderrichten, te overtuigen en te bevestigen; laten de verstanden daarom altijd vastgehecht zijn aan de overdenking van deze getuigenissen en door deze versterkt, het artikel van de schepping bepeinzen, vervolgens ook de voetsporen van God beschouwen die de natuur zijn ingedrukt.

Het artikel van de schepping toch is in Genesis 1 en elders dikwijls uitgedrukt, dat namelijk de eeuwige God, de Vader van onze Heere Jezus Christus, tezamen met de Zoon Die even eeuwig is en de Heilige Geest de hemel en de aarde uit niets geschapen heeft, de engelen en de mensen en alle overige lichamen. Zó wordt er van de Zoon gezegd in Joh. 1 (vs. 3): *Alle dingen zijn door Hem* (de Zoon namelijk) *gemaakt*. En van het scheppen van de Heilige Geest wordt gezegd in Psalm 33 (vs. 6): *Door het Woord des Heeren zijn de hemelen gemaakt, en door de Geest van Zijn mond al hun heerkracht*. Dat echter de dingen uit niets geschapen zijn, leert deze uitspraak (vs. 9): *Hij heeft gesproken en zij zijn gemaakt, Hij heeft bevolen en zij zijn geschapen*, dat is, door het spreken en bevelen van God zijn de dingen ontstaan. Ze zijn dus niet uit een eerder aanwezige stof gevormd, (zoals de Stoïcijnen twee eeuwige dingen verzinnen, de geest (mens) en de stof (materia); maar terwijl God sprak zijn de dingen, daar zij er niet waren, begonnen te zijn, en wanneer Johannes zegt, dat alle dingen door Hem gemaakt zijn, wijst hij het Stoïcijnse bedenksel af, dat verzint dat de materie niet gemaakt is. Het is noodzakelijk dit over het artikel van de schepping naar voren te brengen.

Maar er is nog niet genoeg gezegd over dit zó belangrijke artikel. De menselijke zwakheid, ook al is zij van gedachte dat God de Schepper is, verzint toch daarna, dat zoals de bouwer afstand doet van een gebouwd schip en het aan de schippers overlaat, dat God zó afstand doet van Zijn werk, en de schepselen alleen maar aan hun eigen bestuur overlaat. Deze inbeelding giet een grote duisternis uit over de zielen en baart twijfelingen.

Sommigen, zoals de Stoïcijnen, verzinnen een God Die gebonden is aan de tweede oorzaken, en dat er niet iets anders kan gaan dan zoals de tweede oorzaken het bewegen; anderen, zoals de Epicureën, dat alles door het toeval wentelt en verward wordt. Beide dwalingen verwekken in de geesten van de mensen grote beroeringen. Zo dikwijls als wij in moeilijkheden verkeren, die het menselijk beleid te boven gaan, worden wij bewogen door de gedachte aan de natuurlijke oorzaken, om te menen dat het kwaad ongeneeslijk is, omdat wij denken dat het beloop van de natuur zó is zonder God.

Tegen deze twijfelingen moeten de gemoederen versterkt worden door de ware

overdenking van het artikel over de schepping, en moet vastgesteld worden, dat de dingen niet alleen door God geschapen zijn, maar dat ook de gesteldheden van de dingen voortdurend door God bewaard en in stand gehouden worden. Ieder jaar maakt God de aarde vruchtbaar, brengt Hij vrucht voort uit de aarde, deelt Hij leven toe aan de levenden. Dit in stand houden of bewaren van de dingen wordt met een gebruikelijke benaming genoemd het algemene werken van God, dat Hem echter niet zó bindt aan de tweede oorzaken, dat Hij niets op een andere wijze doet, dan zoals de tweede oorzaken verlopen. Maar God is volkomen vrij handelende, Hij bewaart de orde van Zijn werk, en verzacht toch vele dingen ter wille van de mensen. De natuur van de dingen wijkt voor de gebeden van Mozes, Elia, Elisa, Jesaja en alle Godvruchtigen, gelijk Christus zegt in Matth. 21 (vs. 22): *Alle dingen die gij bidt, zult gij gelovende ontvangen; als gij tot deze berg zult zeggen: werp u in de zee, zal het geschieden*. Evenzo (Ps. 55: 23): *Werp uw zorgen op God, en Hij zal u verzorgen*.
God is Zijn schepsel nabij, maar, Hij is er niet bij als een Stoïcijnse God, maar als Iemand die volkomen vrij werkt, de schepping in stand houdend en Zijn onmetelijke ontferming regelende, goede dingen gevende, en de tweede oorzaken bevorderende of belemmerende. Het is nodig dat de Godvrezenden deze onderscheiding onder het oog gebracht wordt. Laten dus de getuigenissen vastgehouden worden, die leren dat God bij de natuur van de dingen aanwezig is en er de bestuurder en regelaar van is, opdat wij in onze moeilijkheden niet verbroken worden door Epicureïsche en Stoïcijnse overleggingen; laten wij niet denken dat wij bij toeval door tegenspoeden gedrukt worden of dat de noodlottige orde van de oorzaken onveranderlijk is, en de voorspoed niet aan het toeval, of slechts aan de natuurlijke oorzaken toeschrijven, maar erkennen dat God werkelijk de goede dingen rijkelijk toedeelt en de natuur regelt. Hand. 17 (vs. 28): *In Hem leven wij, bewegen wij ons en zijn wij*, door Hem wordt ons leven gegeven, in stand gehouden en verzorgd. Hebr. 1 (vs. 3): *Die alle dingen draagt door het woord van Zijn kracht*. Col. 1 (vs. 17): *Alle dingen bestaan tezamen door Hem*. 1 Tim. 6 (vs. 13) wordt als beschrijving van God gegeven: *Die alle dingen levend maakt*. 1 Tim. 4 (vs. 10): *Laten wij onze hoop vestigen op de levende God, Die de behouder is van alle mensen, meest van de gelovigen*, dat is Hij doet allen wèl, het leven verzorgend, vruchten voortbrengend, het mensengeslacht bewarend, om Zich daaruit een Kerk te vergaderen, allermeest echter de Kerk helpend, waarin Hij niet alleen de lichamen verzorgt, maar ook eeuwige goederen uitdeelt. 1 Tim. 6 (vs. 17): *Op de levende God, die ons alles overvloedig verschaft om te genieten*. Matth. 10 (vs. 29): *Er worden twee mussen voor een penning verkocht, en niet één van die valt op de aarde zonder uw Vader; uw hoofdharen zijn echter alle geteld*. Ps. 104 (vs. 27): *Zij verwachten alles van U, dat Gij hun hun voedsel op zijn tijd geeft; wanneer Gij Uw hand opendoet, zal alles met goedheid vervuld worden; wanneer Gij Uw aangezicht afkeert, worden zij verschrikt; neemt Gij hun adem weg, dan sterven zij en keren terug tot hun stof. Zend uw Geest uit, en zij zullen geschapen worden, en Gij zult het gelaat van de aarde vernieuwen*. Ps. 145 (vs. 15): *Aller ogen hopen op U, en Gij geeft hun de spijze op de geschikte tijd. Gij opent uw hand en vervult al wat leeft met zegening*. Ps. 33 (vs. 13): *De Heere ziet van de hemel, Hij ziet alle mensenkinderen, Hij vormt in het verborgen hun harten, Hij verstaat al hun werken*. Ps. 147 (vs. 8): *Die de hemel met wolken bedekt en regen voor de aarde bereidt; Die het gras op de bergen voortbrengt; Die het vee hun voedsel geeft, en de jonge raven als zij tot Hem roepen*. Ps. 36 (vs. 7): *Heere Gij zult voor mensen en dieren helpen*. Er zijn vele bijzondere beloften gedaan aan de Kerk over het leven, het voedsel en de bescherming van de lichamen, die ook getuigen dat God de schepselen nabij is, ons in stand houdt en de natuurlijke oorzaken regelt. Ps. 33 (vs. 18): *Het welbehagen des Heeren is over degenen die Hem vrezen,*

om hun zielen aan de dood te ontrukken en Hij voedt hen in de honger. Ps. 34 (vs. 10): *Er is geen gebrek voor degenen die Hem vrezen*. Ps. 37 (vs. 19): *Zij zullen niet beschaamd worden in de kwade tijd, en in dagen van honger zullen zij verzadigd worden*. Hosea 2 (vs. 8 v): *En zij heeft niet beseft, dat Ik haar het koren gegeven heb; daarom zal Ik Mijn koren weer wegnemen*. Hetzelfde leren de zegeningen en de vervloekingen. Deut. 28 (vs. 11): *De Heere zal u overvloed geven van vrucht van uw land*. Alsook (vs. 23): *De hemel zal van koper zijn*. Deut. 30 (vs. 20): *Hij is uw leven en de lengte van uw dagen*. En Spr. 3 (vs. 33): *Gebrek is er van de Heere in het huis van de goddeloze, maar de woningen der rechtvaardigen worden gezegend*. Spr. 10 (vs. 22): *De zegen des Heeren maakt rijke mensen*. Ps. 127 (vs. 1): *Als de Heere het huis niet bouwt, arbeiden de bouwlieden er tevergeefs aan*. Hier verzekert hij duidelijk dat de tweede oorzaken geen gevolg hebben, als zij niet door God bevorderd worden. Ps. 100 (vs. 3): *Weet, dat de Heere zelf God is; Hij heeft ons gemaakt, en wij niet onszelf; wij echter zijn Zijn volk en de schapen van Zijn weide*, dat is, wij worden niet bij toeval geboren, wij leven niet slechts door de tweede oorzaken, door ons beleid en onze krachten, maar doordat God levend maakt en bewaart.
Ten laatste leert het Gebed des Heeren hetzelfde, dat beveelt het dagelijks brood van God te vragen. Wij belijden dus dat God het voedsel verschaft, en dat de aarde niet vruchtbaar is, tenzij God het bewerkt.

Ik heb een tamelijke stapel getuigenissen bijeengezameld, die het artikel over de Schepping vermelden en bevestigen dat God als Instandhouder en bestuurder de schepselen bijstaat, en de meningen van de Epicureën en Stoïcijnen afwijzen. Want omdat God aan de vromen en die Hem aanroepen goede dingen belooft en straffen dreigt aan de goddelozen, staat het vast dat Hij vrij handelt en niet gebonden is aan de tweede oorzaken, maar vele dingen verzacht wegens de Godvruchtigen, en vele verscherpt wegens de goddelozen. Gelijk de voorbeelden aantonen. Wegens de beeldendienst heeft het een drietal jaren niet geregend ten tijde van Achab, maar de regens zijn teruggekomen op het gebed van Elia. Door dergelijke getuigenissen moeten de gemoederen versterkt worden bij de aanroeping. Want zij kunnen van God geen levensonderhoud en bescherming vragen, als zij betoverd door de Epicureïsche en Stoïsche beweringen van gevoelen zijn, òf dat alles bij geval geschiedt, òf dat God de tweede oorzaken niet bestuurt. Ja daarom ontneemt God de vruchten aan de mensen, omdat zij menen dat die door zekere natuurlijke kracht groeien, ook als God ze niet verzorgt, en zij gebruiken het gegeven geschenk niet eerbiedig, en vereren de gever niet, gelijk de uitspraak van Hosea aanmaant, die ik boven aangehaald heb.
Het menselijk verstand wordt overtuigd door bewijzen, om toe te stemmen dat deze wereld door God geschapen is. Maar dat God als bestuurder tegenwoordig is, dat is toch duisterder, ofschoon er voor deze uitspraak ook wel enige argumenten zijn, zoals de straffen van zware misdaden. Omdat de toestemming dus moeilijker is, moet het geloof in de harten door de Goddelijke getuigenissen opgewekt en bevestigd worden, opdat wij God kunnen aanroepen en met ernst van Hem vragen en verwachten, gelijk Hij bevolen heeft (Ps. 50: 15): *Roep Mij aan in de dag der benauwdheid en Ik zal er u uithelpen*. Alsook (Ps. 37: 15): *Beveel den Heere uw weg aan, en Hij zal het maken*.
Nadat echter het hart versterkt is door het ware en rechte gevoelen over God en de Schepping en de aanwezigheid van God in de schepselen en de besturing van de tweede oorzaken uit het Woord van God en uitnemende getuigenissen, waarin God Zich aan het menselijk geslacht in het bijzonder geopenbaard heeft, zoals in het uitvoeren uit Egypte, in de opwekking van doden en andere verwonderlijke daden van de Profeten, van Christus en de Apostelen, is het dan ook nuttig en aangenaam het

kunstwerk van de wereld te aanschouwen en daarin de voetsporen van God te zoeken en bewijsgronden te verzamelen, die betuigen dat deze wereld niet bij toeval bestaat en door toeval voortwentelt, maar dat God de eeuwige Geest er is, de Schepper van de dingen. Want de gehele natuur is daarom geschapen, om God te tonen. En als de geesten van de mensen het eerste licht behouden hadden, zouden deze begrippen over God veel helderder geweest zijn. Nu worden zij door vele twijfelingen verstoord. Maar het is nuttig voor de goede gemoederen enige bewijsgronden te hebben, die aantonen dat er een God is; gelijk ook Paulus ons heenleidt naar het aanschouwen van het werkstuk van de wereld, Rom. 1 (vs. 20) en in de Handelingen (17: 28) zegt, dat God zó dicht bij is, dat men Hem bijna met de handen tasten kan. Ik zal dus in het kort enige bewijsgronden aanhalen, waarvan de overdenking tot onderrichting en om eerzame gevoelens in de harten te bevestigen, nuttig is.

De eerste wordt van de orde van de natuur zelf genomen, dat is van de voortbrengselen die de Werkmeester tonen. Het is onmogelijk dat de voortdurende orde in de natuur bij toeval ontstaan is en bij toeval blijft, of alleen maar uit de stof ontstaan is. De voornaamste delen in de natuur zijn geordend, zoals de voortdurende orde van de hemelse bewegingen blijft, ze; dat uit een mens een mens, uit een rund een rund geboren wordt; van de vruchtbaarheid van de aarde, van het bestendig bestaan blijven van de rivieren, van de natuurlijke begrippen in de verstanden van de mensen. Dus bestaat de natuur niet bij toeval, maar ze is door een verstand ontstaan dat begrip van orde heeft.

De tweede van de natuur van het menselijk verstand. Een redeloos ding is niet de oorzaak van een begrijpende natuur; de verstanden (mentes) van de mensen hebben een oorzaak, omdat de mens het bestaan niet van zichzelf heeft, maar hij begint en heeft zijn oorsprong van elders. Het is dus noodzakelijk dat een verstandige natuur de oorzaak is van het mensenverstand. Het is dus noodzakelijk dat er een God is.

De derde wordt genomen van het onderscheid van eerbare en schandelijke dingen, en andere natuurlijke begrippen, van orde en getallen. Het is onmogelijk dat het onderscheid van eerzaam en schandelijk in de geest (mens) bij toeval of uit de stof ontstaan is, alsook dat de begrippen van orde en van getallen toevallig zijn. Het is dus noodzakelijk dat er een zekere kunstvaardige geest is. En deze twee redenen zijn de meest uitnemende van alle. En het is de overweging waard, dat het menselijk verstand, en dat licht dat in de geest (mens) is ingelegd, een voornaam getuigenis van God is in de natuur, en dat zeker onder de natuurlijke begrippen ook dit er is, dat er een God is, zoals Paulus zegt: God heeft het hun geopenbaard, dat is, God heeft deze kennis aan de menselijke geest ingegeven, dat er een God is, en heeft tevens die redeneringen en uitwerkingen er in gelegd.

De vierde: De natuurlijke begrippen zijn waar; dat er een God is stemmen allen natuurlijkerwijze toe. Derhalve is dit begrip waar. Deze term van de sluitrede (Lat: minor) zou duidelijker zijn, als de natuur niet verdorven was, maar moet bevestigd worden door de overige argumenten, die ik aangevoerd heb.

De vijfde wordt bij Xenophon genomen van de verschrikkingen van het geweten. Het staat vast dat mensendoders en anderen na het begaan van grote misdrijven vreselijke zielskwellingen uitstaan, ook als zij geen menselijke gerichten vrezen. Er is dus een zekere geest, die dit gericht in de zielen verordend heeft, die wat recht gedaan is goedkeurt en wat slecht gedaan is afkeurt.

De zesde van de burgerlijke samenleving. De burgerlijke samenleving is geen toevallig bijeenkomen van mensen, maar een menigte saamverbonden door zekere orde en recht; en zij zou niet door menselijke macht alleen in stand gehouden kunnen worden, maar de ondervinding leert dat diegenen die deze orde schenden door zekere

wilsbeschikking (numen) ter bestraffing gegrepen worden, zoals moordenaars, onkuisen en tirannen; er is dus een zekere eeuwige geest (mens), die de mensen begrip van orde gegeven heeft, om de burgerlijke gemeenschap te onderhouden; alsook die door zijn macht bewaart en verdedigt.
De zevende is een geleerde, ontleend aan de reeks van bewerkende oorzaken. Bij de bewerkende oorzaken is er geen tot in het oneindige doorgaande voortgang. Het is dus noodzakelijk dat die vastligt in één eerste oorzaak. Deze redenering leggen de Natuurkundigen zeer duidelijk uit. Want als er een oneindige voortgang was, zou er geen reeks van oorzaken zijn, en geen oorzaken zouden noodzakelijk samenhangen.
De achtste van de doel-oorzaken. Alle dingen zijn in de natuur bestemd tot zeker nut. Het is onmogelijk dat deze toedeling van doelen òf bij toeval ontstaan is òf toevallig bestaan blijft, maar het is noodzakelijk dat ze gemaakt is door het beleid van de Bouwmeester.
De negende van de aanduidingen van toekomstige gebeurtenissen. Zeker worden er toekomstige gebeurtenissen aangekondigd, niet slechts door beroeringen die de volken in beweging brachten, die verschillende oorzaken hebben, maar veel meer door de voorspellingen in de Kerk, gelijk Bileam, Jesaja, Jeremia, Daniël de veranderingen en opeenvolgingen van de Rijken hebben voorzegd. Het is dus noodzakelijk dat er een geest is die die veranderingen vooruitziet en van tevoren toont.
Deze argumenten getuigen niet alleen dat er een God is, maar zijn ook aanwijzingen van de voorzienigheid, dat God aan de mensen aandacht schenkt, de zware misdaden straft en sommigen helpt, gelijk de vruchtbaarheid van de aarde aanwijst dat God zorgt voor het leven van de mensen. De straffen over de misdadigers wijzen aan dat God eist, dat wij de gerechtigheid onderhouden. Ook de voorzeggingen over de Rijken, alsook dat er heldhaftige mannen gezonden worden, om de staten en de kunsten en wetenschappen te herstellen, wijzen aan dat God zorgt voor de burgerstaten. Deze dingen zijn duidelijk en hebben altijd de goede geesten getroffen.
Er zouden ook nog wel veel andere dingen naar waarheid bij elkaar gebracht kunnen worden, maar omdat ze minder duidelijk zijn, laat ik het na. Niet tevergeefs is er de mens een begrip van de wet ingegeven, waarnaar God gediend wil worden. Het zou toch tevergeefs ingegeven zijn, als er niet enig oordeel zou zijn, waarin onderscheid zijn zal tussen goede en kwade zaken. Maar deze dingen zullen elders uit te leggen zijn. Laten wij tot de eerste aanmaning terugkeren, namelijk, dat voortdurend door de geesten en de ogen acht geslagen moet worden op die bijzondere getuigenissen, waarin God Zich aan de Kerk geopenbaard heeft, zoals in de uitleiding van het volk Israël uit Egypte, in de opwekking van doden en andere wonderen, die door de Profeten, door Christus en de Apostelen verricht zijn, en laten wij er voorts aan toevoegen het woord dat door hen is overgeleverd, en vaststellen dat dit de wil van God is, die in dit woord is voorgesteld en laten wij de Filosofie of de natuurlijke begrippen onderscheiden van het Evangelie, dat is van de genadige belofte van de vergeving van zonden te schenken wegens de Zoon van God, gelijk te zijner plaatse gesproken wordt over het onderscheid van de Wet en het Evangelie.

III

OVER DE OORZAAK VAN DE ZONDE EN OVER DE MOGELIJKHEID

Alle wijzen hebben er zich altijd over verwonderd, vanwaar het komt, dat, terwijl er zulk een grote orde van de natuur is in de meeste zaken, er onder het mensengeslacht zoveel verwarring is, zoveel misdrijven en rampen, ziekten en dood. En de Filosofen stellen de oorzaken deels in de materie, deels in de menselijke wil, deels brengen zij die op het noodlot over, dat naar zij zeggen een noodzakelijke verbinding is van de eerste oorzaak en alle tweede, de Natuurlijke en de gewilde. En de Manichaeën uit een bedorven Filosofie ontstaan, hebben verschrikkelijke razernijen die lasterlijk zijn tegen God en verderfelijk voor de zeden, verwekt over twee goden, een goede en een kwade, en over de noodzakelijkheid, en de Kerk is niet weinig in opschudding gekomen in die oude tijden door deze kwestie over de oorzaak van het kwaad en de mogelijkheid. Het behoort echter tot een godvruchtige geest eerbiedig over God te gevoelen en te spreken, en ware, vrome, eervolle, door de ernstige oordelen van de Godvruchtigen in de Kerk goedgekeurde, nuttig voor de zeden vast te houden, en niet door nieuwsgierigheid en zucht tot spitsvondigheden oneindige doolhoven van twistgesprekken te zoeken.

En dit is een ware en vrome uitspraak, die met beide handen en nog zekerder met het gehele hart vastgehouden moet worden, dat God niet de oorzaak van het kwaad is, en de zonde niet wil, en de willen niet tot zonde aandrijft, en de zonde niet goedkeurt. Maar dat Hij waarlijk en vreselijk vertoornd is over de zonde, gelijk Hij zo dikwijls in Zijn Woord, door de voortdurende straffen en rampen van de wereld, en door de bedreiging met de eeuwige toorn verklaart. Voorzeker heeft de Zoon van God de toorn tegen de zonde het allermeest getoond, die verschenen is om het slachtoffer te worden voor de zonde en om aan te tonen dat de Duivelde oorzaak van de zonde is, en om door Zijn dood de geweldige toorn van God te verzoenen.

God is dus niet de oorzaak van de zonde, en de zonde is geen zaak door God gemaakt en geordend, maar het is een verschrikkelijke verwoesting van het werk en de ordening van God.

Oorzaak van de zonde zijn echter de wil van de Duivel en de wil van de mens, die zich vrijwillig, eigener beweging hebben afgekeerd van God die deze afkering niet wil en niet goedkeurt, en dwalende buiten de orde hebben zij zich gehecht aan voorwerpen tegen het gebod van God, gelijk de wil van Eva zich afkerend van de stem van God en buiten de orde verdwaald, zich gehecht heeft aan de appel.

Maar hoewel spitsvondige mensen hier veel onontwarbare dingen verzamelen, zullen wij toch met weglating van de goochelarijen der redeneringen de ware zin, die ik genoemd heb, met geheel ons hart omhelzen, en de getuigenissen vasthouden daarover van Godswege overgeleverd, ook al kunnen wij niet alle slimmigheden die daartegen opgeworpen worden, ontwarren. De getuigenissen zijn echter de volgende.

Gen. 1 (vs. 31): *God zag alles wat Hij gemaakt had, en het was zeer goed*, dat is, Gode welgevallig, ordelijk, in overeenstemming met de orde in de geest van God, en geschapen om de mens tot bepaald gebruik van nut te zijn. Ps. 5 (vs. 5): *Gij zijt geen God die de ongerechtigheid wil*, dat is: God haat waarlijk en niet veinzend de zonde. Joh. 8 (vs. 44): *Wanneer de Duivel de leugen spreekt, spreekt hij uit zijn eigen, omdat hij een leugenaar is en de vader van de leugen*. Vader, dat is de eerste bron en oorzaak van de leugen. Maar Christus onderscheidt de leugen van het bestaan (substantia), alsof Hij zegt: Het bestaan heeft de Duivel weliswaar van elders ontvangen. Want alle Engelen zijn door God geschapen, van wie sommige daarna gevallen zijn. De Duivel

heeft echter iets eigens, niet van God ontvangen, namelijk de leugen, dat is, de zonde, die de vrije wil van de Duivel heeft voortgebracht. En dit is onderling niet strijdig, gelijk wij hierna breder zullen bespreken, dat het bestaan door God geschapen is en in stand gehouden wordt, en dat toch de wil van de Duivel en de wil van de mens de oorzaken zijn van de zonde, omdat de wil zijn vrijheid heeft kunnen misbruiken en zich van God afkeren.
Zach. 8 (vs. 17): *Bedenkt geen kwaad in uw harten, en bemint de valse eed niet; want al die dingen haat ik, zegt de Heere*. Daar dus de haat tegen de zonde in de Goddelijke wil niet geveinsd is, moet men allerminst denken dat God de zonde wil.
1 Joh. 2 (vs. 16): *De begeerlijkheid van het vlees is niet uit de Vader, maar uit de wereld*.
1 Joh. 3 (vs. 8): *Die de zonde doet is uit de Duivel; omdat de Duivel van het begin af zondigt*, dat is, de eerste bewerker van de zonde is de Duivel.
Rom. 5 (vs. 12): *Door de mens is de zonde in de wereld gekomen*, dat is, de zonde is niet een zaak die door God geschapen is, maar de mens heeft zich door zijn vrijheid van God afgekeerd, en heeft de gaven van God weggeworpen, en die verwoesting op zijn nageslacht overgeplant.
En die spreekwijzen in de Hebreeuwse taal strijden ook niet met de uitspraak, die ik genoemd heb: *Ik zal het hart van Farao verharden,* en dergelijke. Want het is zeker dat ze in de Hebreeuwse zegswijze een toelating aanduiden, niet een bewerkende wil, zoals: *Leid ons niet in verzoeking*, dat is, sta niet toe dat wij er in gebracht worden, of sta niet toe dat wij vallen en neerstorten, wanneer wij verzocht worden. Bovendien is het ook nuttig de studerenden dit onder de aandacht te brengen, wat de zonde eigenlijk is, opdat de dingen die door God geschapen zijn en de zonde, onderscheiden worden, die een verstoring of verwarring is van de Goddelijke orde. Daarom wordt terecht gezegd: De zonde is een ontbreken of beroving, zoals de Disputeerkunstenaars zeggen.

Van de Oorspronkelijke is de verklaring gemakkelijk. Want dat is, duisternis in de geest, dat is geen duidelijk begrip en vaste toestemming hebben van het voorzien, de bedreigingen en de beloften van God. En in de wil is het afkerigheid, dat is, zonder vreze, vertrouwen, liefhebben van God zijn, en in het hart zonder gehoorzaamheid zijn, die overeenkwam met de wet van de natuur, maar door zwervende en dwalende neigingen gedreven te worden, buiten de orde, tegen God. Dat deze kwade dingen een ontbreken zijn is niet duister, en het zijn geen door God geschapen dingen, maar een verschrikkelijke verwoesting van de menselijke natuur. God is dus niet de oorzaak van de zonde, die hoewel Hij de voortzetting van het bestaan bevordert en in stand houdt, toch zulk een massa bewaart zoals zij nu is, als of een werkmeester een beker niet van goud, maar van lood maakt, en God Zich over die ontaarding waarlijk en vreselijk vertoornt; want Hij heeft Zijn Zoon gezonden om deze toorn te verzoenen en de wond van de natuur te genezen. Derhalve kan verstaan worden, dat God niet de oorzaak is van het gebrek dat met ons geboren wordt, en dat kwaad ook niet wil, en het niet goedkeurt. Doch deze redenering wordt opgelost: Daar een gebrek niets is, dat is niet een positieve zaak is, waarom is God dan vertoornd om niets? Daarop valt te antwoorden: Er is een groot onderscheid tussen niets in ontnemende (privativum) en in ontkennende (negativum) zin. Omdat niets ontnemend verstaan een onderwerp vereist en in dat subject zekere verwoesting is, wegens hetwelk het subject verworpen wordt, gelijk de ruïnes van een gebouw een verstoring zijn in die massa of verdwenen delen, zó is het oorsprong-gebrek (vitium originis) een besmetting en verwarring van die delen van de mens, die God haat en waarom Hij op het subject vertoornd is. Bij

een ziekte betekent niets een ontneming, omdat het subject blijft, en het is in het subject zekere verwarring. Maar het paard van Alexander is nu niets in ontkennende zin. Deze geringe uitlegging moge voldoende zijn, die waar is, en als ze dikwijls bedacht wordt, de leerlingen enig licht aanbrengt; en laten er geen al te spitsvondige redeneringen en onontwarbare doolhoven gezocht worden. Wiskundige dingen kunnen getekend en onder de ogen gelegd worden; maar deze zaken, waarover wij hier spreken, kunnen niet zó getekend en onder de ogen gelegd worden, maar worden bij opmerkzame overweging langzamerhand meer verstaan. De gewonde treurt wanneer hij zijn wond beziet, en weet dat een wond niet iets is in ontkennende zin, maar dat er delen verscheurd zijn. Zó treurt Paulus, wanneer hij de misdaden en fouten van Nero ziet, waarvan hij weet dat zij niet negatief zijn, maar de allerafschuwelijkste verstoringen van het werk van God. Wanneer wij bij een dergelijke overweging leren wat het kwaad is, hetzij een gebrek of een beroving, zullen wij erkennen dat de zonde niet gering geacht moet worden. Gelijk de orde in het werk van God, namelijk in de mens een zaak is die door God geschapen is en Hem behagend en de mens bewarend, en daarom een groot goed genoemd wordt, zo zijn die bouwvallen daarentegen verstoring van de orde, niet door God geschapen, maar gemaakt door de wil van Satan en van de mens, en ze is door God verworpen en dodelijk voor de Duivel en de mens. Daarom worden die bouwvallen òf verwoesting òf verstoring, het kwaad genoemd, dat is niet overeenkomstig de geest van God en dodelijk voor de Duivel en de mens.

Deze verklaring draagt een weinig licht aan voor de volgende verklaring over de dadelijke zonde, waarover er ingewikkelde problemen zijn van velen, maar hier is het ook gemakkelijk een gebrek te verstaan, als u acht geeft niet alleen op de daden, maar de geest die de daden bestuurt. Wanneer Eva de appel eet wordt zij niet geregeerd door de Geest van God; dat dit niet geregeerd worden door het licht van God, en dat de wil van God is afgekeerd, een gebrek is, is niet onduidelijk; hoewel er intussen uitwendige en inwendige bewegingen bijkomen, die positieve zaken zijn, ofschoon het dwalende bewegingen zijn, en zekere verwarring van de orde, zoals wanneer een schip zonder zeilen en riemen heen en weer geworpen wordt door winden en stormen. Dit beeld verklaart op alle manier die gebreken. Gelijk er toch, zolang het een schip blijft, enige bewegingen blijven, zo zijn er, zolang de mens leeft, op welke wijze dan ook, enige bewegingen, hoezeer ook dwalend en verward. Daarom is God ook niet de oorzaak van het kwaad. Want hoewel Hij een tijd lang de natuur in stand houdt, worden toch de gebreken in die geest niet door Hem bewerkt, en de vrije wil van Eva was eigenlijk en waarlijk de oorzaak van haar handelen, en zij heeft zich eigener beweging van God afgekeerd.

Maar nadat deze uitspraak vastgesteld is, dat God niet de oorzaak van de zonde is, en de zonde niet wil, volgt dat er een mogelijkheid is, dat is, dat niet alle dingen die geschieden, noodzakelijkerwijs geschieden. Want omdat de zonde ontstaan is door de wil van de Duivel en de mens, en niet met Gods wil geschied is, waren de willen ze; geschapen, dat het mogelijk was dat zij niet zondigden. De oorzaak van de mogelijkheid van onze handelingen is toch de vrijheid van de wil. En op deze plaats spreken wij over de mogelijkheid van de menselijke handelingen, niet over de bewegingen van de overige dingen, waarover in de Natuurkunde gehandeld wordt. Vervolgens moet ook dit toegegeven worden: Dat de geschriften van de Apostelen aan de mens ook nu na de val enige vrijheid toekennen om die dingen uit te kiezen, die aan de rede onderworpen zijn, en om uitwendige werken te verrichten, die door de wet van God verboden zijn. Want daarom wordt de gerechtigheid van de Wet genoemd gerechtigheid van het vlees, omdat hij door de krachten van deze natuur die uiterlijke tucht hoe dan ook kan volbrengen, gelijk Paulus zegt (1 Tim. 1: 9): *De Wet is voor de*

onrechtvaardigen ingesteld, dat is, om de niet herborenen te bedwingen en de weerbarstigen te straffen. Alsook (Gal. 3: 24): *De Wet is een Tuchtmeester*. En als deze vrijheid niet op enige wijze overgebleven was in de natuur, zouden de Wetten en de Staten en de gehele burgerlijke regering generlei nut hebben. Er blijft derhalve enige vrijheid, die, gelijk ik gezegd heb, de bron is van de mogelijkheid.
Dat er echter gezegd wordt dat God de mogelijkheid bepaalt, daarbij moet een onderscheid vastgehouden worden. God bepaalt de dingen die Hij wil anders, dan die welke Hij niet wil; Hij bepaalt de dingen die van Zijn wil alleen afhangen, op een andere manier, dan die welke Hij deels Zelf doet, deels de wil van de mens.
God voorziet de misdrijven van Saul, maar Hij wil die niet, en drijft zijn wil ook niet aan, maar Hij laat toe, dat de wil van Saul zó te werk gaat, en Hij drijft hem niet aan, om anders te doen; intussen beslist Hij, waar Hij Saul zal terugdringen. Derhalve brengt dit voorzien geen noodzakelijkheid mee, en het verandert in de wil van de mens de wijze van handelen niet, die er nog in de natuur overig is, dat is, deze vrijheid, die er nog over is.
En ook dát gaat niet tegen de mogelijkheid of de vrijheid in, dat God de natuur in stand houdt. Want intussen was toch dewil van Eva de oorzaak van haar handelen, omdat de vrijheid een gave was geweest bij de schepping ingelegd in het menselijk geslacht, en de instandhouding door God verhinderde die gave niet. Zó wordt nu zoveel vrijheid als er nog is, niet belemmerd door de Goddelijke instandhouding, maar God houdt Saul zó in stand, als hij is, en de wil van Saul is eigenlijk de oorzaak van het kwade handelen.
Omdat hier echter enige uitspraken tegen ingebracht worden, zoals Jerem. 10 (vs. 23): *Ik weet, Heere, dat de weg van de mens niet de zijne is, en het staat niet aan een man zijn schreden te besturen*, hoewel hierna onder de titel van de vrije wil deze uitspraken uitgelegd zullen moeten worden, moet de lezer echter ook hier indachtig gemaakt worden: Het is iets anders te spreken over het uitkiezen van de wil, dan over de uitkomst of het gevolg. Pompejus wil oorlog tegen Caesar, en hij wil dat vrij, maar de uitkomst regeren vele andere oorzaken, niet de wil van Pompejus alleen. De uitspraak van Jeremia bevat dus onderrichting en alleraangenaamste vertroosting. De weg van de mens, dat is, de private besturing en de publieke bevelen voor de mens, of de roeping, kan niet in stand gehouden worden door de menselijke krachten alleen; de geest kan niet alle moeilijkheden voorzien en ervoor waken; dikwijls komt hij bedrogen uit, zoals Josia dwaalt als hij Egypte de oorlog aandoet. En de droeve fouten van alle wijzen zijn vele, gelijk Cicero uitroept: Wee mij die nooit wijs ben. Er komen vele struikelingen voor, die onoplosbare moeilijkheden baren voor de menselijke raadsvergaderingen, en één val veroorzaakt dikwijls een zeer grote ineenstorting, zoals het overspel van David. Voorts beantwoordt de uitkomst dikwijls niet aan zelfs goede raadslagen en in goede zaken. Ook kunnen er plotseling grote rampen voorvallen, die de hoogsten van hun verhevenheid neerwerpen, gelijk naar waarheid gezegd wordt:

> Alle dingen van de mensen hangen slechts aan een dun draadje,
> En wat krachtig was stort met plotselinge val naar beneden.

Over deze grote hindernissen, over de zwakheid van de mensen, en de ongestadigheid der menselijke zaken, die vele verborgen oorzaken heeft, predikt Jeremia, en tevens leert hij tot God de toevlucht te nemen, en van Hem de besturing en de hulp te vragen en te verwachten.
Hier moet men dus de beloften vasthouden (Matth. 10: 20): *Gij zijt het niet die spreekt, maar de Geest van uw hemelseVader, die in u is*. Alsook (Joh. 14: 18): *Ik zal*

u geen wezen laten. Alsook (Fil. 2: 13): *Het is God die uitwerkt, dat gij wilt en volbrengt*. Alsook (Luc. 11: 13): *Hoeveel te meer zal Hij de Heilige Geest geven aan hen die het vragen*. Alsook Ps. 37 (vs. 23): *Door de Heere worden de schreden van de mens bestuurd* enz. Laten wij, steunende op deze beloften hulp van God vragen en verwachten, en laten wij erkennen dat wij geen heilzame dingen kunnen doen, tenzij God ons helpt, gelijk Christus zegt (Joh. 15: 5): *Zonder Mij kunt gij niets doen*. En de Doper (Joh. 3: 27): *Een mens kan zichzelf niets aannemen, tenzij het hem van de hemel gegeven is*.
Pompejus, Brutus, Antonius en vele anderen hebben grote dingen pogen te doen, maar God heeft andere doorgevoerd. Hoewel dus deze uitspraken prediken van de hulp van God in goede en heilzame handelingen, moet men van daaruit toch niet beredeneren, dat er in het geheel geen vrijheid is van het kiezen van de mens. En nog veel minder volgt hieruit, dat alle goede en kwade dingen noodzakelijkerwijs en van Godswege geschieden. Laten wij daarom de uitspraak van Jeremia recht verstaan, dat namelijk door menselijke raadslagen en krachten alleen geen heilzame dingen zouden kunnen worden uitgewerkt.

Laten wij leren dat het een grote en machtige gave van God is, dat wij geholpen worden, om heilbrengende werktuigen van God te zijn in alle bediening, en laten wij geen verlaten pesten van het menselijk geslacht zijn, zoals Farao, Nero, Manichaeus en dergelijken, en laat dit zeggen van Christus: *zonder Mij kunt gij niets doen*, ons dagelijks opwekken, om met vurige gebeden te smeken, dat wij door God geregeerd mogen worden. Maar het is doorzichtig dat hieruit niet volgt, dat God de bewerkende oorzaak van de zonde is. Ja, daar de Kerk van God weet dat God waarlijk, ernstig en verschrikkelijk de lusten van Nero haat, zal zij geenszins zeggen dat die òf noodzakelijkerwijs geschied zijn, òf met Gods wil geschied zijn.
Ook deze uitspraken worden tegengeworpen: Ef. 1 (vs. 11): *Uitverkoren naar het voornemen van Hem, die alle dingen doet naar de raad van Zijn wil*. En 1 Cor. 12 (vs. 6): *Het is dezelfde God die alles in allen werkt*. Het is zeker dat die uitspraken op die plaatsen zelf, waar zij gesteld worden, slechts spreken van de Kerk en van de heilaanbrengende handelingen, die God verwekt en bestuurt in Zijn Kerk; en dat er niet gesproken wordt over de algemene instandhouding van de dingen of over de afzonderlijke bewegingen van alle levende wezens. Laten deze uitspraken dus recht verstaan worden, en niet van de natuurlijke zin in een vreemde veranderd worden.
Hierop maakt Paulus opmerkzaam, dat de Kerk niet door menselijk beleid of krachten bewaard en geregeerd wordt, maar door de bewonderenswaardige werken van God. Het bewaren van Noach in de zondvloed, de bescherming van het volk in Egypte en in de woestijn, de krijgsverrichtingen van Mozes, van Jozua, van Samuel, van David en andere vromen zijn geweest en zijn werken van God in hen opgewekt tot hulp van de Kerk, en ter verbreiding van de ware leer.
Daarom zijn deze uitspraken vertroostingen, die getuigen dat God de leden van Zijn Kerk nabij is en de Zijnen in gevaren en moeilijkheden te hulp komt. God helpt de strijdende David, Hij helpt de stervende Laurentius, om de belijdenis niet te verwerpen, door vrees gebroken. Laten wij ons dus door deze uitspraken en beloften versterken, en bidden dat wij geregeerd worden, gelijk de Profeet dikwijls uitroept: *Leid mij in Uw waarheid en onderricht mij* enz. U doet alle heilzame dingen in Uw Kerk, wees ook in mij, als in een lid van Uw Kerk, werkzaam, maak mij een heilbrengend werktuig en een vat van barmhartigheid enz. En de uitlegging van deze uitspraken brengt licht aan bij vele andere dergelijke.
Ten slotte moet ook dit er aan worden toegevoegd, dat terecht gezegd wordt, dat de

noodzakelijkheid tweevoudig is. De ene noodzakelijkheid wordt de absolute genoemd, wanneer namelijk een zaak of een stelling eenvoudigweg noodzakelijk is, en het geheel en al onmogelijk is en een omverwerping van alles, het tegenovergestelde te zetten; gelijk deze stellingen noodzakelijk zijn met een absolute noodzakelijkheid: God bestaat; God is een wezen, verstandig, eeuwig, van onmetelijke wijsheid, macht, gerechtigheid, goedheid, die rechtvaardige, zuivere dingen wil, die wat strijdig is met Zijn geest (mens) niet wil, onrechtvaardige wreedheid, onkuise lusten enz.
Maar de noodzakelijkheid van consequentie is een andere, die er is bij die dingen of stellingen, die door hun natuur zich anders zouden kunnen verhouden, maar als noodzakelijke geschieden, òf wegens de voorafgaande oorzaken, òf omdat zij bepaald zijn. En hierin is groot onderscheid. God bepaalt de goede dingen die Hij wil, van welke soort Hij vele heeft uitgedrukt, gelijk de doden op een bepaalde dag weer zullen worden opgewekt; deze is noodzakelijk, met een noodzakelijkheid van consequentie. Maar op een andere wijze bepaalt Hij de kwade, dat Hij niet wil, wanneer Hij namelijk grenzen stelt, en de kwaden niet toelaat verder door te gaan. Zo geschiedt noodzakelijk: Farao zal de Israëlieten vervolgen; dit is niet noodzakelijk uiteraard, maar in werkelijkheid mogelijk. Maar het zou niet onmogelijk zijn dat het tegenovergestelde geschiedde, maar omdat het zó uitkomt, wordt het noodzakelijk genoemd, met een noodzakelijkheid van consequentie. Deze kinderlijke onderscheiding is niet onnut, en wordt dikwijls in de scholen overgeleverd, opdat wij zouden overwegen, welke uitkomsten waarlijk afhangen van en ontstaan uit de wil van God, en welke hun ontstaan van elders hebben.
Dit moet ook gezegd worden van de natuurlijke noodzakelijkheid, gelijk het vuur noodzakelijk verwarmt, de zon noodzakelijk beweegt. Maar de leer van de Kerk zegt dat deze natuurlijke noodzakelijkheid ook een noodzakelijkheid van consequentie is. Zó beweegt de zon, omdat God deze orde gesteld heeft, en veranderen kan, gelijk de geschiedenissen van Jozua en Hiskia leren. Dit zal elders breder behandeld worden.
Ik heb de voornaamste zaken vermeld, die bij deze kwestie behandeld plegen te worden; wanneer deze opmerkzaam beschouwd zijn, zullen de studenten recht over heel dit geschil kunnen oordelen, en duidelijk genoeg verstaan, dat de Stoïcijnse meningen geenszins in de Kerk ingevoerd moeten worden. Want hoe zal iemand God aanroepen, die vaststelt dat alle dingen noodzakelijkerwijs gebeuren? Voorts is ook verderfelijk voor de zeden wat in de Tragoedia gezegd wordt: Dat is de schuld van het noodlot, niemand doet schade aan het noodlot. Gelijk ook de slaaf van Zeno zei dat hij onrechtvaardig geslagen werd, omdat hij door het noodlot gedwongen was te zondigen. Laten wij dus dergelijke gesprekken en meningen vlieden. Plato spreekt eerzamer, wiens woorden de volgende zijn in het tweede boek van de *Politeia*: Er moet met alle kracht gestreden worden, opdat niet iemand in de staat, die wij goed geregeerd willen hebben, het zegt of hoort, hetzij grijsaard of jongeling, hetzij in een gedicht hetzij in een ander verhaal, dat God voor iemand de oorzaak van het kwaad is; hetgeen niet heilig zó gezegd kan worden, en ook niet nuttig is voor de staat, en ook niet met zichzelf in overeenstemming is bij de uitlegging.

Ik zal hier bijvoegen de uitlegging van het gebruikelijke argument, dat naar het mij toeschijnt, voor godvrezende geesten nuttig is. Want er wordt tegen ingebracht: de tweede oorzaak werkt niet zonder de eerste; de tweede, zoals de wil van Eva, is eigenlijk de oorzaak van de zonde, dus ook de eerste. Ik weet dat door deze tegenwerping de verstanden soms in de war gebracht worden, en van die verwarring in ongerijmde meningen vervallen. Maar hoewel er zeker fijn en spits antwoord overgeleverd wordt om te ontsnappen, zal ik een ander grover en zichtbaarder overleveren,

dat genomen is uit deze grondstelling: Dat God de schepselen nabij is niet als een Stoïcijnse God, gebonden aan de tweede oorzaken, om eenvoudigweg te bewegen, gelijk de tweede bewegen, maar als een zeer vrij handelende, Die de natuur in stand houdt en naar Zijn beleid in de één anders werkt dan in de ander.
Gelijk Hij in de stoffelijke dingen (corporales), hoewel Hij de natuur in stand houdt, toch soms tegen de orde bevolen heeft dat de zon teruggaat; Hij heeft een geheel drietal jaren de regen ingehouden en daarna plotseling een grote stortvloed gegeven; Hij heeft oude vrouwen vruchtbaar gemaakt. Laten wij dus weten dat er dagelijks vele dingen in het stoffelijke gebeuren buiten de kracht van de tweede oorzaken, en toch houdt God ze in stand. Velen worden bevrijd uit verschillende gevaren, in ziekten, in de slaglinie, uit het water, waar de tweede oorzaken hen in de steek laten. Opdat derhalve de aanroeping waarlijk kan geschieden, laten wij bedenken dat God zó met Zijn hulp nabij is, niet, gelijk de Stoïcijnen verzinnen, gebonden aan de tweede oorzaken, maar de natuur in stand houdend en vele dingen naar Zijn allervrijste beleid regelend.
Zó handelt God met de wil, hem die handelt in stand houdend en helpend naar de orde, maar die neerstort niet helpend tegen de orde, hoewel Hij haar in stand houdt. Want Hij heeft de wil van Eva zó geschapen, dat zij vrij handelend zou zijn, dat zij de orde zou kunnen bewaren of verbreken. Laat dit dus de eenvoudige oplossing zijn: De tweede oorzaak handelt niet zonder de eerste, die namelijk in stand houdt. Dat is in het algemeen waar, maar niet altijd helpend. Want de eerste helpt niet voor de uitwerking, die zij niet wil. Derhalve is de wil van Eva de onmiddellijke oorzaak van haar handelen, wanneer zij zich van God afkeert.
Ook verstaan de Stoïcijnen en de Christen deze stelling niet op dezelfde wijze: De tweede oorzaak werkt niet zonder de eerste; omdat de Stoïcijnen denken aan een gelijke verbinding in alle dingen, hetzij goede hetzij kwade, gelijk het wezenlijk samenkomen van man en vrouw is bij de voortplanting. Maar voor de Christenen is het noodzakelijk de goede en de kwade dingen te onderscheiden: De tweede werkt niet zonder de eerste, namelijk bij het in stand houden; maar de eerste oorzaak doet veel buiten de tweede, omdat zij vrij handelend is. En de tweede vrij, gelijk de wil van Eva verkeerd doet zonder dat de eerste helpt, omdat zulk een vermogen vrijheid is. Laat dit een doorzichtige uitlegging zijn, niet al te fijnzinnig.
Anderen zeggen het zó: De tweede handelt niet zonder de eerste bij het bewerken van iets positiefs; de tweede, zoals de wil van Eva, doet iets falends. Hier antwoorden zij: Zij handelt niet positief, maar afdwalend en ontbrekend. Deze oplossing zal als zij door de eerste uiteengezet wordt, duidelijker zijn, en het is passend dat dit de zin is van deze duistere oplossing, opdat de verbinding van de eerste en de tweede oorzaak zodanig gedacht wordt, als God die vrij handelt wil dat het is, niet gelijk wij het samenkomen van man en vrouw denken.
Deze redeneringen zijn moeilijk, laten wij daarom bij het denken over God de geest en de ogen richten op de openbaring van God, om Hem zó te leren kennen, als Hij Zich geopenbaard heeft, en laten wij zó vaststellen dat God vrij degenen die Hem aanroepen nabij is en hulp brengt, gelijk Hij beloofd heeft: *Nabij is de Heere allen die Hem aanroepen*.
Laten deze uitspraken over het bijzondere handelen en de hulp de zielen ingescherpt worden. Want die duistere redenering over de algemene instandhouding kan niet geheel en al doorzien worden, gelijk ook de schepping niet begrepen kan worden. En laat hoofdzakelijk deze stelling vastgehouden worden: God is bij Zijn werk tegenwoordig, niet als een Stoïcijnse God, maar waarlijk als vrij handelend, het geschapene in stand houdend en vele dingen regelende.

IV

OVER DE MENSELIJKE KRACHTEN OF OVER DE VRIJE WIL

Valla en vele anderen onttrekken aan de wil van de mens de vrijheid deswege, omdat alles geschiedt door de beslissing van God. Deze voorstelling ontstaan uit Stoïcijnse redeneringen brengt er hun toe de mogelijkheid op te heffen van goede en kwade handelingen, ja van alle bewegingen in de dieren en de elementen. Maar ik heb boven gezegd, dat men die Stoïcijnse meningen niet in de Kerk moet invoeren, en dat men niet een noodlottige noodzakelijkheid van alle dingen verdedigen moet, maar enige mogelijkheid moet toelaten. Het is niet noodzakelijk geweest dat Alexander Clitus doodde.

Ook moet de uiteenzetting over de Goddelijke bestemming niet vermengd worden met de kwestie van de vrije wil. Want wanneer het gaat over de wil van de mens en over de andere menselijke krachten, wordt er alleen maar over de menselijke zwakheid geredeneerd, niet over al de bewegingen in de gehele (menselijke) natuur. Laten wij onszelf, de duisternis van ons verstand, en de zwakheid van de wil en het hart beschouwen. Deze leer over onze kwalen stelt de Kerk voor, niet om Stoïcijnse meningen aaneen te rijgen, niet om de geesten te verstrikken in verbijsterende en onontwarbare redeneringen; maar om ons de weldaden van de Zoon van God te tonen, die gezonden is, om de werken van Satan te verbreken, die een bedroevende wond gemaakt heeft in de menselijke natuur.

De minder ontwikkelden moeten dus opgewekt worden om aan de Psychologen de onderscheidingen en benamingen van de delen van de mens te ontlenen, en die te vergelijken met de spreekwijze van de Profeten en Apostelen.

In de mens is er een kennend en oordelend deel, dat de geest (mens) genoemd wordt, of het verstand (intellectus), of de rede (ratio); in dit deel zijn de begrippen. Het andere begerende deel wordt de wil genoemd, die òf het oordeel gehoorzaamt, òf er tegen strijdt, en onder de wil zijn er de begeerten van de zinnen of aandoeningen, van wie het hart het subject en de bron is, die nu eens overeenkomen met en dan weer strijden tegen de wil. Onder de wil is ook te rekenen de beweegredenen (motiva). De uitlegging van deze dingen neme men uitvoeriger van de Physici.

Maar vrije wilsbeschikking worden genoemd de geest en de wil tezaam verbonden. Of vrije wil wordt genoemd het vermogen van de wil om die dingen uit te kiezen en uit te zoeken, die voorgesteld zijn, en om die te verwerpen, welk vermogen in de ongerepte natuur veel uitnemender geweest is; nu veelvuldig belemmerd is, gelijk wij hierna zullen zeggen. Maar ik verklaar nu de benaming op de meest gewone manier. Het behoorde tot de vrije wil, dat Fabricius het goud door Pyrrhus aangeboden niet heeft willen aannemen, of dat Antigonus het aangebrachte hoofd van de gedode Pyrrhus niet heeft willen aanzien. Voorts komen in de prediking van de Profeten en de Apostelen deze woorden voor: geest (mens) en hart (cor), die beide genomen worden voor het verstand en de wil die in werkelijkheid, niet geveinsd iets wil, dat is, het oordeel en de ware, niet geveinsde begeerten worden er onder begrepen, niet alleen maar het uitwendige werk. Maar er bestaan lange uiteenzettingen over het woord vrije wil, die door de opmerkzamen gemakkelijk onderscheiden kunnen worden. Met voorbijgaan daarvan zullen wij over de zaak spreken.

Want wanneer betwijfeld wordt, of de wil van de mens vrij is, omdat in de Kerk gevraagd wordt, of en in hoeverre de menselijke wil de Wet van God kan gehoorzamen, kan er over deze kwestie niet geoordeeld worden, als niet de grootheid van de zonde, die met ons geboren wordt, of de natuurlijke zwakheid overwogen

wordt; alsook, als wij niet weten dat door de Wet van God niet slechts uitwendige burgerlijke daden vereist worden, maar een voortdurende en volkomen gehoorzaamheid van de gehele menselijke natuur, volgens dat: *Gij zult de Heere uw God liefhebben met geheel uw hart* enz. Want als de natuur van de mens niet verdorven was door de zonde, zou zij een duidelijker en krachtiger kennis van God hebben, hij zou niet twijfelen over de wil van God, hij zou de ware vreze hebben, het ware vertrouwen, eindelijk zou hij een volkomen gehoorzaamheid aan de Wet volbrengen, dat is, in de natuur van de mens zou er een krachtiger licht zijn om zich God voor te stellen, en alle bewegingen zouden in overeenstemming zijn met de Wet van God. Maar nu is de natuur van de mens, onderdrukt door de ziekte van de oorsprong, vol van twijfelingen over God, en vreest God niet waarlijk, vertrouwt Hem niet werkelijk, brandt niet van liefde, en er zijn veel vlammen van verkeerde driften. Daar het dus blijkt dat de natuur van de mens geenszins voldoet aan de Wet van God, wordt er gevraagd of en in hoeverre hij de wet kan volbrengen.

Allereerst antwoord ik dus: Aangezien er in de mens gebleven is zeker oordeel en uitkiezen van dingen die onderworpen zijn aan rede en gevoel, is er ook over de keuze van uitwendige burgerlijke werken; daarom kan de menselijke wil door eigen krachten zonder vernieuwing enigerwijze de uitwendige werken van de Wet doen. Dit is de vrijheid van de wil, die de Filosofen terecht aan de mens toekennen. Want ook Paulus als hij de gerechtigheid van het vlees van de geestelijke onderscheidt, stemt toe dat de niet wedergeborenen enige keuze hebben en enige uitwendige werken van de Wet doen, dat zij de handen van moord, van diefstal, van roof afhouden, en dit noemt hij de gerechtigheid van het vlees.
Ja deze tucht (disciplina) beveelt God ook aan niet wedergeborenen, en Hij straft het schenden daarvan regelmatig in dit leven met zeer zware straffen, gelijk de straffen van doodslagers en plegers van zedenmisdrijf tonen. Daarom wordt er gezegd (1 Tim. 1: 9): *De Wet is ingesteld voor de onrechtvaardigen*, dat is, om de niet wedergeborenen te bedwingen en om de halsstarrigen te straffen. Alsook (Gal. 3: 24): *De Wet is een Tuchtmeester*, dat is, dwingend en onderwijzend, en er wordt toch bijgevoegd *tot Christus*, door welke roem de tucht eervol gesierd is.
Want hoewel de tucht de vergeving van zonden niet verdient, en ook niet de gerechtigheid is waardoor wij voor God rechtvaardig genoemd worden, is zij toch een noodzakelijk iets, opdat wij intussen aangaande Christus kunnen worden onderwezen; ook is de Heilige Geest niet werkzaam in de hardnekkigen, die in de misdrijven volharden tegen het geweten. Maar over de oorzaken, waarom de tucht noodzakelijk is, zullen wij hierna spreken. Nu tonen wij alleen maar dit aan, uit die getuigenissen, die spreken over de gerechtigheid van het vlees dat er enige keuze is, dat is, een vrijheid in de niet wedergeborenen, om de uitwendige werken van de Wet te doen.
Maar toch moet men hier weten, dat deze vrijheid zelf door twee oorzaken zeer belemmerd wordt, namelijk door de zwakheid, die met ons geboren wordt, en door de Duivel. Want omdat de verkeerde driften in de mensen scherpe prikkels zijn en grote zielevuren, gehoorzamen de mensen die dikwijls tegen de raad van het verstand, ook al zouden zij zich kunnen bedwingen, als zij er hun best voor deden, gelijk Medea zegt: Ik zie het betere en ik keur het goed, (maar) ik volg het slechtere. En Paulus zegt in Ef. 2 (vs.2) dat de Duivel krachtig werkt in de goddelozen. Deze regering van de discipline heeft in heel het leven veelvuldig een terughoudende en aandrijvende werking, zodat de blinden en de woedenden in zeer droevig kwaad storten. Gelijk over Saul en over Judas duidelijk geschreven staat: de Satan is in hem gevaren. En die grote furies bij de afgodendienst, woede van tirannen en van burgeroorlogen, gelijk

toen de Xanthiers en vele anderen zelf hun steden in brand gestoken hebben, en zichzelf en hun vrouwen en kleine kinderen in het vuur geworpen hebben, zijn duidelijke werken van de Duivel. De zwakheid van het menselijk geslacht is dus heel groot, gelijk de geschiedenissen van alle tijden en de dagelijkse ervaring leert, waarin een zo grote hoeveelheid van verschrikkelijke ellenden gezien wordt, dat alle verstandige Heidenen zich zeer verwonderd hebben afgevraagd vanwaar er zoveel verwarring en indroevige gevallen komen bij deze uitnemende natuur. Maar toch blijft er onder deze hindernissen enige keuze, enige vrijheid in hen die een weinig gezond zijn, om de uitwendige zeden te besturen.

Ten tweede. Maar in de Kerk van God wordt niet slechts gesproken over de uitwendige zeden, maar over de algehele vervulling van de Wet in het hart. Het verstand in de niet wedergeborenen is vol twijfelingen over God, de harten zijn zonder ware godsvrucht, zonder waar vertrouwen, en hebben heel grote opwellingen tegen de Wet van God. Voorts wordt de menselijke natuur neergedrukt door zonde en dood, en de grootte van dit kwaad wordt niet gezien door het menselijk oordeel, maar in het geopenbaarde woord van God. Dit is zeker, dat de mensen niet de vrijheid hebben deze verdorvenheid die met ons geboren wordt af te leggen of de dood terzijde te stellen. Laten wij op deze grote en voorname rampen van het menselijk geslacht acht geven, daar de vrijheid van de wil verkleind wordt. De wil kan zich niet ontdoen van de met ons geboren verdorvenheid, en kan ook niet de Wet van God voldoen, omdat de Wet van God niet alleen over de uiterlijke discipline en over de schijn van de werken predikt, maar een algehele gehoorzaamheid van het hart eist, gelijk de Wet zegt (Deut. 6: 5): *Gij zult de Heere uw God liefhebben met geheel uw hart en met al uw krachten* enz.
De Wet oordeelt en veroordeelt de zonde in de menselijke natuur, zij heft ze niet op. En zoals wij de dood niet kunnen afleggen, zo kunnen wij ons ook niet ontdoen van de verdorvenheid die met ons geboren wordt, die strijdt tegen de Wet van God. Deze kwade dingen moeten erkend worden, opdat de weldaden van Christus recht opgemerkt worden, die de zonde en de dood wegneemt, en de menselijke natuur herstelt. lk heb reeds gesproken over de voornaamste kwaden, die de menselijke wil niet wegnemen kan. In zoverre is de wil dus gevangen, niet vrij, namelijk om de verdorvenheid van de natuur weg te nemen en de dood.
De derde kwestie gaat over de geestelijke handelingen. Want van het begin van de wereld af zijn er levende leden van de Kerk geweest en ze zijn er nog, die niet alleen door menselijke krachten geregeerd worden of door menselijke bereidvaardigheid, maar in wie de Heilige Geest geestelijke bewegingen ontsteekt, erkenning van God, vreze, geloof, liefde en andere deugden, in sommigen meer, in anderen minder opgewekt. Dit belachen de Filosofen en de Pelagianen, maar toch is het ten zeerste waar, dat er een Heilige Geest in de harten van de gelovigen wordt uitgegoten. Gelijker bij Zacharias (12: 10) gezegd wordt: *Ik zal over het huis van David de Geest der genade en der gebeden uitstorten*. En laten wij weten dat er ons een zeer rijke vertroosting voorgesteld wordt, die in zulk een grote zwakheid van ons, door ons altijd in het oog gehouden moet worden.
Het is een zeer grote en onuitsprekelijke weldaad van God, dat ons de hulp van de Heilige Geest beloofd wordt. Gelijk Christus zegt (Luc. 11: 13): *Hoeveel te meer zal uw hemelse Vader de Heilige Geest geven aan degenen die het vragen?* Als wij niet geholpen werden door de Heilige Geest, zouden er nog veel droeviger vallen en heviger verwarringen van zeden voorkomen, zoals geweest zijn en nog zijn de Heidense en Anabaptistische furies. Maar deze uitspraak moet vastgehouden worden

en is waar: De menselijke wil kan zonder de Heilige Geest niet de geestelijke uitwerkingen bewerken, die God eist, namelijk ware godsvrucht, waar vertrouwen op de barmhartigheid van God, ware liefde tot God, geduld en sterkte in tegenspoeden, in het ondergaan van de dood, gelijk Stefanus, Laurentius, Agnes en ontelbare anderen de dood overwonnen hebben door een zeer grote kracht.
Er moeten getuigenissen verzameld worden, zowel om de Pelagianen te weerleggen, als om ons zelf aan te vuren om de hulp van de Heilige Geest te vragen; alsook om te leren, dat diegenen die niet door de Heilige Geest geregeerd worden, geen levende leden van de Kerk zijn.
Rom. 8 (vs. 14): *Die door de Geest van God geleid worden, die zijn kinderen Gods*. Alsook (vs. 9): *Als iemand de Geest van Christus niet heeft, is hij niet van Christus*.
Deze twee uitspraken zijn duidelijk genoeg en getuigen uitdrukkelijk dat de erfgenamen van het eeuwige leven begiftigd worden met en geregeerd worden door de Heilige Geest. En het is zeker dat de Geest van God in deze uitspraken niet de rede betekent, maar de Heilige Geest Die van God de Vader en onze Heere Jezus Christus uitgaat, en gezonden is in de harten van de vromen en die de kennis van God ontsteekt door het Evangelie en bewegingen die in overeenstemming zijn met de Wet van God.
1 Cor. 2 (vs. 14): *De natuurlijke mens verstaat niet de dingen, die van de Geest van God zijn*. Want psuchikos duidt een mens aan die het natuurlijke leven leeft, dat is, met natuurlijk gevoel en verstand zonder de Heilige Geest. Want zó onderscheidt Paulus op die plaats het natuurlijke van het geestelijke. Want hoewel aan de mens natuurlijkerwijze enige kennis van de Wet van God is ingedrukt, komen er toch grote twijfelingen bij over de voorzienigheid, en nog veel droeviger twijfel is er over het Evangelie, of wij aangenomen worden, of wij verhoord worden, over welke duisternissen ieder zijn eigen hart raadplege, of hij waarlijk vaststelt dat God over de zonde waarlijk toornt, of hij waarlijk vaststelt dat hij aangenomen wordt, dat hij verhoord wordt, en geholpen wordt in moeilijkheden. Bij deze overlegging van een zorgeloze en werkeloze ziel, of van één die God ontvlucht, wordt de uitspraak van Paulus begrepen: De natuurlijke mens begrijpt die dingen niet, die van de Geest van God zijn, dat is, hij stelt niet waarlijk vast dat God Zich vertoornt over de zonde, en hij voelt de toorn niet, en vreest God niet waarlijk, gelijk David als hij overspel begaat de toorn van God nog niet voelt, maar daarna voelt hij die, opnieuw ontstoken door de Heilige Geest. Alsook, Saul ontvlucht God, hij roept Hem niet aan, hij stelt niet vast dat hij door God geholpen wordt, hij vertrouwt God niet.
Joh. 3 (vs. 5): *Tenzij iemand geboren wordt uit water en Geest, kan hij het koninkrijk van God niet binnengaan*. Joh. 6 (vs. 44): *Niemand kan tot Mij komen, tenzij de Vader hem getrokken zal hebben*. Alsook (Joh. 13: 5): *Zonder Mij kunt gij niets doen*.
En Jes. 59 (vs. 20): *Er zal voor Sion een Verlosser komen voor hen die zich van ongerechtigheid bekeren in Jacob. Dit is Mijn verbond met hen, zegt de Heere: Mijn Geest, die in u is, en Mijn woorden, die Ik in uw mond gelegd heb, zullen van uw mond niet wijken, noch van de mond van uw zaad tot in eeuwigheid*. Deze woorden bevatten een zeer aangename beschrijving van de Kerk, en leren wat en waar de Kerk is, en welke bijzondere weldaden zij van God heeft. Deze vergadering is de Kerk, die het Evangelie laat horen dat overgeleverd is door de Profeten en Apostelen, en hier zijn de levende leden van de Kerk, die de Heilige Geest hebben, en deze eigen weldaden heeft zij: het Woord van God, de vergeving van zonden, de Heilige Geest en het eeuwige leven.
Maar men moet weten, dat de Heilige Geest van uitwerking is door het gehoorde of overdachte woord van het Evangelie, gelijk in Gal. 3 (vs. 14) gezegd wordt: *Opdat wij de belofte van de Geest ontvangen door het geloof*. En dikwijls is het gezegd, dat

degenen die over God nadenken beginnen moeten bij het Woord van God, en God niet moeten zoeken zonder Zijn Woord. En wanneer wij beginnen bij het Woord, gaan hier de drie oorzaken van een goede handeling samen: het Woord van God, de Heilige Geest en de menselijke wil, die het Woord van God toestemt, en niet weerspreekt. Want hij zou het kunnen verwerpen, zoals Saul het eigener beweging verworpen heeft; maar wanneer een horend en zich daarbij houdend mens niet weerstreeft, niet toegeeft aan ongelovigheid, maar met behulp ook van de Heilige Geest tracht toe te stemmen, dan is de wil in deze strijd niet werkeloos.

De ouden hebben gezegd: Dat met voorafgaan van de genade, met begeleiding van de wil, de goede werken gedaan worden. Zó zegt Basilius ook: Wil slechts en God komt tegemoet (monon thelèson, kai Theos proapantai). God komt ons vóór, roept, beweegt, helpt, maar wij zullen toezien, dat wij niet weerstreven. Want het staat vast dat de zonde van ons ontstaat, niet van de wil van God. Chrysostomus zegt: De trekkende trekt de willende (ho de helkoon, ton boulomenon helkei). Gelijk ook op die plaats zelf Johannes zegt: Ieder die het van de Vader hoort, zal tot Mij komen. Hij beveelt te leren, dat is, het Woord te horen, niet te weerstreven, maar het Woord van God toe te stemmen, niet toe te geven aan ongelovigheid.

Deze dingen zijn doorzichtig, als wij in ware droefenis, in ware aanroeping ondervinden, hoedanig de strijd is van de wil, als die zich zou houden als een standbeeld, dan zouden er in het geheel geen strijd, geen worsteling, geen angsten zijn in de heiligen. Daar de strijd echter zeer groot is en moeilijk, is de wil niet werkeloos, maar zij stemt traag toe, en als zij niet door beloften en voorbeelden onder het aanroepen langzamerhand indachtig werd en geholpen werd door de Heilige Geest, zou zij tot wanhoop vervallen.

Ik heb velen gezien die geen Epicureërs waren, die, daar zij in enige droefheid waren wegens hun struikelingen, redeneerden: hoe zou ik hopen dat ik aangenomen werd, daar ik niet voel dat er in mij nieuw licht en nieuwe krachten worden overgegoten? Bovendien, als de vrije wil niets doet, zal ik intussen, totdat ik zal voelen dat die wedergeboorte plaats vindt, waarover gijlieden spreekt, toegeven aan ongelovigheid en andere verkeerde aandoeningen. Deze Manichaesche inbeelding is een vreselijke leugen, en van deze dwaling moeten de geesten weggeleid worden, en zij moeten onderwezen worden, dat de vrije wil iets doet. Farao, Saul weerstaan God niet gedwongen, maar willens en vrij, die zó dikwijls zulke duidelijke getuigenissen van Zijn tegenwoordigheid toont.

En men moet de razernijen van de Manichaeën niet toelaten, die verzinnen dat er een zeker aantal mensen is die zij bosmensen en aardsen (hulikous kai choikous) noemen, die niet bekeerd zouden kunnen worden. Ook vindt de bekering bij David niet plaats alsof een steen in een vijg veranderd zou worden; maar er werkt enige vrije wil in David, wanneer hij de bestraffing en de belofte hoort; hij bekent nu willens en vrij zijn zonde. En zijn wil werkt een weinig, wanneer hij zich opricht aan dit woord: God heeft uw zonde weggenomen. En wanneer hij poogt zich door dit woord op te richten, wordt hij reeds geholpen door de Heilige Geest, volgens dat woord van Paulus (Rom. 1: 16): *Het Evangelie is een kracht Gods tot zaligheid* voor wie het niet weerstaat, dat is voor wie de belofte niet versmaadt, maar toestemt en gelooft. Alsook: Het Evangelie is een bediening van de Geest. Alsook: Opdat wij de belofte van de Geest ontvangen door het geloof.

Wanneer die instorting van hoedanigheden slechts afgewacht moest worden zonder enige werkzaamheid onzerzijds, zoals de Geestdrijvers en de Manichaeën verzonnen hebben, zou de bediening van het Evangelie in het geheel niet nodig zijn, en zou er ook generlei worsteling in de zielen zijn. Maar God heeft de bediening ingesteld,

opdat het Woord aangenomen zou worden, opdat de geest de belofte zou overdenken en omhelzen, en terwijl wij tegen het ongeloof strijden, de Heilige Geest tevens in ons werkzaam zij.

Derhalve geef ik het volgende antwoord aan hen, die hun aarzelen verontschuldigen, omdat zij menen dat de vrije wil niets doet: Voorzeker is het bevel van God eeuwig en onveranderlijk dat u de stem van het Evangelie moet gehoorzamen, dat u naar de Zoon van God moet luisteren, dat u de Middelaar moet erkennen.
Hoe afschuwelijk zijn deze zonden, niet te willen inzien dat de Zoon van God aan het menselijk geslacht tot een Bemiddelaar geschonken is? Dat kan ik niet, zegt u. Zeker kunt u het enigerwijze, en terwijl u zich door het Woord van het Evangelie opricht, vraag dat u door God geholpen wordt, en weet dat de Heilige Geest werkzaam is in deze vertroosting. Weet dat God juist op deze manier ons bekeren wil, wanneer wij door de belofte opgewekt met onszelf worstelen, bidden en strijden tegen onze ongelovigheid en andere verkeerde aandoeningen.
Daarom hebben sommige ouden het zó gezegd: Dat de vrije wil in de mens het vermogen is zich te voegen naar de genade, dat is, zij hoort de belofte en tracht in te stemmen en verwerpt de zonden tegen het geweten. Dergelijke dingen gebeuren niet in de Duivelen. Laat dus het verschil tussen de Duivelen en het mensengeslacht in acht genomen worden. Maar deze uitnemender overwegingen zullen geschieden door de belofte. Daar de belofte algemeen is, en er in God geen elkander tegensprekende willen zijn, is het noodzakelijk dat er in ons enige oorzaak van onderscheid is, waarom Saul verworpen wordt, en David aangenomen, dat is: het is noodzakelijk dat er in deze twee een zekere ongelijke werking is. Wanneer deze dingen recht verstaan worden zijn ze waar, en het gebruik in de uitoefeningen van het geloof en in de ware vertroosting, wanneer de zielen rusten in de Zoon van God, voorgesteld in de belofte, zal deze verbinding van oorzaken duidelijk maken van het Woord van God, de Heilige Geest en de wil.
Bovendien als wij over het gehele leven van de Godvruchtigen spreken, hoewel er een zeer grote zwakheid is, toch is er enige vrijheid van wil, daar die nu toch door de Heilige Geest geholpen wordt en iets doen kan in het zich wachten voor uitwendige struikelingen. Toen Jozef de verlokking van de overspelige vrouw weerstond, gingen deze oorzaken samen: het Woord van God en de Heilige Geest die het verstand bewoog, opdat hij het Woord vuriger overdacht; de geest die bedacht, welk een grote val er gevolgd zou zijn, als hij de Duivel gehoorzaamde, namelijk het verlies van de gaven, de eeuwige toorn van God, straffen in dit leven en het toekomende, bovendien vele vallen en vele schandalen. Door deze gedachte bewogen stemde de wil toe, en de Heilige Geest versterkte haar traagheid, en drong de vlammen in het hart terug, en verwekte de vreze Gods en het geloof, dat rustte in God, de gevaren tegemoet trad en om bestiering bad en goede uitkomsten. Hier was de wil niet werkeloos, maar zij bestreed zelf de verleidingen, en beval de ogen en de voeten om de gelegenheid voor de val te vermijden. Deze voorbeelden verduidelijken de oorzaken van de goede handelingen.
Maar daarom moeten al deze dingen gezegd worden, opdat namelijk beide moge geschieden, dat de hulp van de Heilige Geest onze bereidvaardigheid vermeerdert en verscherpt, gelijk Christus zegt (Luc. 11: 13): *Hij zal de Heilige Geest geven aan die er om bidden*; Hij zegt niet aan die Hem versmaden, aan de zorgelozen, aan de weerstrevenden, aan hen die moedwillig van het ene misdrijf in het andere vervallen. En op een andere plaats zegt Hij (Matth. 25: 29): *Aan die heeft zal gegeven worden, en van die niet heeft zal ook dat wat hij heeft, afgenomen worden*. En Paulus beveelt toe

te zien, dat wij de genade niet tevergeefs ontvangen. U moet dikwijls en veelvuldig in uw hart herhalen het gezegde van Christus: *Hij zal de Heilige Geest geven aan degenen die er om bidden*, en overdenk opmerkzaam, welk een groot geschenk Hij belooft, en hoe dikwijls Hij bevolen heeft er allervurigst om te bidden. *Bidt*, zegt Hij (Joh. 16: 24): *en gij zult ontvangen*. Als wij dit zullen doen, zullen wij ondervinden dat wij vorderen. Want het geloof zal aanvuren om te vragen, en wij zullen bemerken dat wij wegens ongelovigheid onachtzamer zijn in het vragen. Maar de ongelovigheid wordt gevoed, omdat wij de overdenking van dit gebod en van deze belofte van Christus veronachtzamen.

Ten vierde. Ook moet de klacht beschouwd worden over de objecten en gevolgen buiten ons; want het is iets anders daarover te spreken, dan te spreken over het uitkiezen van de wil in een zaak die zij voorziet. Want er overkomen een mens vele die onontwarbaar zijn voor het menselijk beleid, die niet alleen door ons ontstaan, zoals wanneer David in ballingschap gedreven wordt door de misdaad van zijn zoon. Eveneens zijn er veel menselijke dwalingen in de overweging, zoals wanneer Josia meent dat hij recht handelt, dat hij Egypte de oorlog aandoet.
Over deze moeilijkheden handelen vele uitspraken bij de Profeten, zoals Jerem. 10 (vs. 23): *Ik weet, Heere, dat de weg van de mens niet de zijne is, en dat het niet aan een man staat, zijn schreden te besturen*. De weg betekent de roeping, waarvan het duidelijk is dat niet alle moeilijkheden voorzien kunnen worden, en dat de uitkomsten en de gevolgen niet in onze macht staan. Mozes wordt geroepen, om het volk uit Egypte te leiden, maar hij voorziet geenszins dat zulk een menigte volle veertig jaren in woestijnen zal rondzwerven, waar geen water en geen koren was, en dat wegens de zonden van het volk en wegens de oproeren het bestuur onrustig zijn zou, en hij wist dat hij de gevolgen niet in handen had, maar dat die door God geregeerd moesten worden. Daarom zegt Jeremia (10: 23), dat *de weg van de mens niet in onze macht is*, dat is, dat de roeping niet alleen maar geregeerd kan worden door menselijke beraadslagingen of menselijke bereidvaardigheid, en dat het bestuur niet gelukkig zal zijn. tenzij God hulp verleent.
Zo zegt ook de Doper (Joh. 3: 27): *Een mens kan zichzelf niets aannemen, als het hem niet van de hemel gegeven is*. Hiskia is gelukkig in zijn bestuur, omdat hij door God geholpen wordt. Achab is niet gelukkig, omdat hij niet geholpen wordt door God. Antonius wil alleen heersen, maar het was hem niet gegeven van de hemel, maar het werd aan Augustus gegeven. Deze uitspraken heffen de vrijheid van de wil niet op, omdat zij betrekking heeft op het uitkiezen in deze dingen, die voorzien zijn; maar zij spreken over de objecten buiten ons en over gebeurtenissen, waartoe vele andere oorzaken samengaan buiten onze wil, gelijk de wil van Pompejus alleen niet de oorzaak zijn kan van de overwinning.
Hoewel er dus enige vrijheid is in het kiezen, laten wij intussen toch ook deze hindernissen beschouwen, om te leren het vertrouwen op onszelf af te leggen en hulp van God te zoeken. Zeer vele dingen overkomen een mens die onontwarbaar zijn voor menselijke beraadslagingen. Laten wij over deze het gebed van Josafat leren 2 Kron. 20 (vs. 12). *Wanneer wij niet weten wat er gedaan moet worden, zien onze ogen op U Heere*. En daarom zegt Christus (Joh. 14, 18): *Ik zal u geen wezen laten*. Alsook (vs.16): *Ik zal u de Geest tot een Trooster geven* enz. God is nabij en lost de onontwarbare dingen op en geneest de gebreken; gelijk de Psalm zegt (145: 18): *De Heere is nabij degenen die Hem in waarheid aanroepen*. Alsook (vs. 14): *De Heere richt degenen op die neerstorten*. Alsook (Ps. 37: 5): *Beveel uw weg de Heere aan, en Hij zal het maken*.

En Paulus zegt (Fil. 2: 13): *God, die bewerkt dat gij wilt, bewerkt ook dat gij volbrengt, opdat geschiedt wat Hem behaagt*. Deze vermaning en vertroosting moet altijd in de zielen ingescherpt worden: U bent een regeringspersoon, u regeert de Kerk of de jeugd, of het gezin, u zult in iets voorzien en dit recht behartigen met gematigde ijver, maar weet, dat daarin juist goede uitkomsten zullen volgen, als God u helpt, gelijk gezegd wordt (Ps. 127: 1): *Als de Heere het huis niet gebouwd heeft*, enz. Buitendien vallen er ook nog vele onvoorziene moeilijkheden voor, die u niet zult kunnen verwijderen; vraag of deze door God verwijderd mogen worden; Er zullen ook wel fouten voorkomen, vraag dat deze hersteld worden, gelijk God op een bewonderenswaardige wijze de fout van Jona hersteld heeft. Deze belemmeringen van de vrijheid ondervinden wij dagelijks.
Maar daarom zijn de oordelen over deze kwestie zeer verward, omdat de mensen grotendeels als dronkenen leven zonder tucht, zonder oplettendheid, zonder enige oefening van geloof en gebed. Hoe kunnen zulken de trappen van de handelingen of het verschil van de objecten onderscheiden?
Paulus beijvert zich, niet welbewust bederf van de leer aan te halen door eerzucht of gierigheid. Deze dingen zijn enigszins in zijn macht. Maar dat zijn roeping gelukkig en van uitwerking is, is een gave van God alleen. Ook dit is een gave van God, dat hij niet onwetend of door dwaling verwikkeld wordt in bederf van de leer of in andere gebreken, en daarom bidt hij met grote zorg, dat hij door God geregeerd en geholpen moge worden.

Nu zal ik spreken over de uitspraak van Jezus Sirach (15: 14): *God heeft de mens in de hand van zijn beleid gelaten*. Dit is een zeer grote lof, als het met enige matiging verstaan wordt. Zeker zijn er nu in deze zwakheid van de natuur vele belemmeringen van de vrijheid.
Ten eerste de verdorvenheid van de natuur, wegens welke de kennis van God in onze geest verduisterd is, en de wil en het hart dwalen van God af, en hebben geen scherp gevoel van godsvrucht, en branden niet van vertrouwen en liefde tot God, en worden weggerukt door vele verkeerde bewegingen.
De tweede hindernis is de Duivel, die met een verschrikkelijke haat tegen Christus gelegenheden opwerpt, om daardoor de mensen in verschillende strikken en zonden te verwikkelen, en toegelaten vlammen van begeerten vermeerdert, gelijk in Kaïn, Saul, Judas en anderen.
Een derde hindernis is in de verwarring van dit leven de menigte van zaken en gevaren, waarin dagelijks veel onvoorziene en onontwarbare dingen buiten het denken van de mensen aangevoerd worden, gelijk David de opstand van zijn zoon niet voorzien heeft. En er wordt gewoonlijk gezegd: U weet niet, wat de late avond aanbrengt.
Daar er dus zo grote belemmeringen zijn van de vrijheid in deze verdorvenheid van de natuur, moet die roemrijke rede: God laat de mens in de hand van zijn beleid, niet zonder enige uitlegging aangenomen worden. Deze lof van de vrijheid is zeker waar in de ongerepte natuur. Toen is de mens geweest in de hand van zijn beleid, dat is, de vrijheid is niet verhinderd, noch door de duisternis en verdorvenheid van de natuur, noch door de Duivel, noch door de loop van de zaken, maar het kiezen en het vermogen om recht te handelen is ten zeerste vrij geweest. Nu echter in deze zwakheid worden de innerlijke bewegingen die in overeenstemming zijn met de Wet van God niet ontstoken zonder de Heilige Geest; ja ook de uiterlijke discipline wordt dikwijls verhinderd, gelijk boven gezegd is. Daarom als iemand beweert dat het gezegde van de Ecclesiasticus van de tegenwoordige natuur opgevat moet worden, zal

het nodig zijn er een grote beperking bij te voegen, namelijk: God laat de mens in de hand van zijn beleid, te weten, dat hij door zichzelf tot kwaad vervallen kan en geholpen door de Heilige Geest recht kan handelen; want ook dan is de wil niet werkeloos, en zij houdt zich niet als een standbeeld, gelijk Jozef ondervindt, die met zichzelf strijdt, en de geestelijke beweging wordt hem niet ingedrukt als een standbeeld. De wil wordt echter met de hulp van de Heilige Geest meer vrij, dat is, omzichtiger en standvastiger handelend, en vuriger God aanroepend.

Ten slotte moeten hier twee uitspraken van Hieronymus vermeld worden, die dikwijls aangehaald worden en uitlegging behoeven.
De eerste is: *Vervloekt zij, als iemand gezegd heeft, dat God onmogelijke dingen geboden heeft.* Bij welke gelegenheid dit ook gezegd is, het is zeker dat zij die het aanhalen en inscherpen, tonen dat zij de oorzaken niet bedenken, waarom de Wet van God gegeven is. De burgerlijke wijsheid oordeelt, dat wetten alleen daarom gegeven worden, dat zij gedaan worden. Maar de wet van God is voornamelijk gegeven om deze reden, opdat er een oordeel van God bestaan zou tegen de zonde. God wil dat Zijn toorn opgemerkt wordt, en door de stem van de Wet toont Hij ons onze zonden. Het was rechtvaardig, God van ganser harte lief te hebben; omdat wij zo dus niet zijn, veroordeelt en beschuldigt de Wet ons en kondigt ons de toorn aan. De tweede oorzaak is voorts, opdat de Wet van God moge beginnen in hen, die reeds de Middelaar erkennen, en verzoend zijn, en in deze begint zij met de hulp van God.
Wanneer u dus dit zeggen hoort: de Wet is onmogelijk, moet men niet te rade gaan bij de burgerlijke wijsheid, en men moet niet denken aan de uiterlijke tucht, maar Paulus ontkent dat de toorn van God weggenomen kan worden door de Wet; hij ontkent ook dat aan de Wet voldaan wordt in deze zwakheid van de natuur.
Alsook Rom. 3 (vs. 20): *Alle vlees zal niet gerechtvaardigd worden uit de werken der Wet*. Hier geeft hij toe dat er werken gedaan worden. De Wet is dus mogelijk, wat die uitwendige werken aangaat; maar hij ontkent dat vanwege die werken de mens rechtvaardig is of dat er aan de Wet voldaan is. Want zij nemen de zonde en de toorn van God niet weg, of de duisternis in de geest en de afkeer van God in de wil en het hart.
Ofschoon dus de politieke mannen er aanstoot aan nemen, wanneer er gezegd wordt dat de Wet van God onmogelijk is, is dit zeggen toch waar in deze verdorven natuur, en het is noodzakelijk de Kerk zó te onderwijzen, dat het onderscheid van de Wet van God, die de innerlijke zonden veroordeelt, en van de menselijke wetten, die slechts spreken van de uiterlijke tucht, in het oog gevat wordt; alsook dat de grootheid van de weldaden van Christus erkend wordt, die daarom de zonde wegneemt, omdat de Wet ze niet wegneemt; daarom is Hij de Middelaar, opdat wij wegens Hem rechtvaardig zijn, omdat wij door de Wet niet rechtvaardig zijn; daarom geeft Hij ons de Heilige Geest, opdat in een zó grote zwakheid de Wet toch begonnen wordt, en er enige heilzame dingen gedaan worden door ons en door anderen, en de Duivel teruggedrongen wordt, die het gehele menselijke geslacht belaagt.

Laat nu ook het andere gezegde overwogen worden: *Vervloekt zij het, als iemand zegt, dat de Wet gedaan kan worden zonder genade.* De kortheid van dit zeggen vereist ook een uitlegging. Want genade wordt niet alleen verstaan van de hulp van de Heilige Geest, maar wij vatten beide samen, de genadige toerekening, die om Christus wil geschiedt, en de hulp van de Heilige Geest. Want eerst behoort de kennis van Christus en het geloof in Christus de werken te overstralen.
De genade moet dus eerst zó verstaan worden: De Wet van God geschiedt door de

genade, dat is: Omdat wij door het geloof om Christus wil aangenomen zijn en leden van Christus gemaakt, zijn wij zeker Gode reeds welgevallig, evenalsof wij de Wet geheel gedaan hadden. Dit is een zeer grote goedheid, dat de zonde zó begraven wordt en wij onwaardigen aangenomen worden.

Voorts wordt genade ook verstaan van de hulp, waaraan veelvuldig behoefte is. De geesten moeten ontstoken worden met het ware licht, en gehouden worden in het Woord van God. Bewegingen van geloof moeten in het hart opgewekt worden. Ook moeten de geesten bewogen worden om heilzame dingen te ondernemen voor ons en voor anderen, gelijk David bewogen werd tot dodelijke dingen, daar hij door enig menselijk eigen beleid gedacht had over het tellen van het volk. Laten wij dus altijd vragen, dat wij dingen mogen doen die zowel Gode aangenaam zijn als nuttig voor ons en voor de Kerk. Maar geen van beide kan geschieden, tenzij God ons helpt en bestuurt. Het is echter zeker, dat Hij ons nabij wil zijn en hulp verlenen, wanneer wij bidden, gelijk Christus duidelijk zegt (Luc. 11: 13): *Hoeveel te meer zal uw hemelse Vader de Heilige Geest geven aan degenen die vragen*.

Wanneer wij dit in het leven zouden beproeven, zou de leer veel duidelijker verstaan kunnen worden. Maar omdat weinigen hulp vragen, ja met zekere wanhopigheid God ontvluchtende menselijke raadgevingen zoeken, daarom komen zij niet tot de kennis van deze beloften en weldaden van Christus. Laten wij daarom deze traagheid en dit mistrouwen verdrijven, en erkennende de grootheid van onze ellenden en gevaren onszelf opwekken tot ware aanroeping.

Daarin zullen wij voelen dat de beloften van God waar zijn, gelijk gezegd wordt (Joh. 16: 24): *Bidt en gij zult ontvangen*. Alsook (Ps. (145: 18): *God is nabij al degenen die Hem aanroepen in waarheid*.

Maar gelijk wij reeds in het gezegde van Hieronymus beide samengevat hebben, de Wet wordt gedaan door de genade, dat is, door de toerekening om Christus wil en de hulp van de Heilige Geest; want ook wanneer de gehoorzaamheid begonnen is, zijn wij toch nog ver af van de volkomenheid van de Wet, maar wij zijn welgevallig wegens Christus, laten wij zó beide samenvatten in dit zeggen: De Wet wordt door het geloof bevestigd; ten eerste door de toerekening, omdat wij wegens Christus de verzoening ontvangen, zonder welke de Wet slechts een stem van veroordeling is; vervolgens, omdat door het geloof de Heilige Geest ontvangen wordt, en de gehoorzaamheid begint en behaagt om Christus wil.

V

OVER DE ZONDE

Hoewel alle volken de vreselijke verwarring zien, de misdrijven en allerdroevigste rampen van het mensengeslacht, en de last van de zonde gevoelen, onderwijst toch alleen de Kerk van God zowel vanwaar de zonde komt als wat zij is, en zij luistert naar het Woord van God over de toorn van God en over de tegenwoordige en de eeuwige straffen. En ofschoon de menselijke wijsheid leert de zeden te besturen, de daden tegen de rede afkeurt en straft, erkent zij toch dit niet, wat het eigenlijke is in de bestaanswijze (ratio) van de zonde, namelijk de schuld voor God of de toorn van God. Alexander ziet dat hij schandelijk gedaan heeft, toen hij Clitus gedood heeft, en treurt daarom, dat hij tegen het oordeel van de natuur gehandeld heeft, maar hij betreurt niet, dat hij God beledigd heeft, hij betreurt niet, dat hij schuldig staat voor God. Maar de Kerk toont de toorn van God aan, en onderricht dat de zonde een veel groter kwaad is, dan de menselijke rede meent. Ook bestraft de Kerk niet alleen de uitwendige handelingen, die strijden met de Wet van God of de rede, gelijk de Filosofie, maar zij brengt de wortel en de vruchten aan het licht, de innerlijke duisternis van de geest, de twijfelingen over de wil van God, de afkeer van de menselijke wil van God en de hardheid van hart tegen de Wet van God. Zij brengt ook aan het licht de miskenning en verachting van de Zoon van God. Dit zijn droeve en ernstige kwalen, waarvan de grootte onvoorstelbaar is. Daarom zegt Christus (Joh. 16: 8): *De Heilige Geest zal de wereld overtuigen van zonde, daarom dat zij in Mij niet geloven; en van gerechtigheid, daarom dat Ik naar de Vader heenga, en van oordeel, daarom dat de overste der wereld reeds geoordeeld is*.

Dit is een prediking die geheel verschilt van de politieke oordeelvellingen. Daarom zegt Hij dat de wereld overtuigd wordt door de Heilige Geest, door de stem van het Evangelie, niet door menselijke en burgerlijke oordelen, en overtuigd wordt van deze zonde, namelijk van het verachten van de Zoon van God; dat de mensen het Evangelie en de weldaden van Christus versmaden, en niet tot God gaan in vertrouwen op de Zoon van God, maar in voortdurende twijfelingen blijven en God ontvluchten, of godsvereringen (cultus) en afgoden verzinnen met een verschrikkelijke vermetelheid.

Vervolgens zegt Hij (Joh. 16: 8): Hij zal de wereld ook overtuigen van gerechtigheid. Want de wijzen menen dat iedere discipline, of algemene gehoorzaamheid, gelijk zij het noemen, volgens de wetten, gerechtigheid is. Maar het Evangelie brengt een heel andere gerechtigheid aan. Want die menselijke discipline neemt noch de zonde, noch de dood weg; maar de gerechtigheid voor God (coram Deo), waardoor God ons rechtvaardigen rekent, en aangenomenen en erfgenamen van het eeuwige leven, doet de zonde te niet en de dood, gelijk Hij zegt: *Dit is Mijn heengaan tot de Vader, dat is Mijn opoffering en voldoening voor u, en overgang naar het rijk, waarin Ik voor u een voortdurend Bemiddelaar ben; Ik heilig u en maak u levend tot een eeuwig leven, Ik neem de zonde en de dood weg.* Dit heengaan naar de Vader, en deze regering van Christus rechtvaardigt ons.

Het derde voegt Hij er aan toe over het oordeel. De wereld verwekt en zal altijd verwekken een zeer hevige bestrijding van deze leer, en heeft veroordeeld en zal veroordelen de Zoon van God, en de Duivel zet zijn instrumenten (organa) aan tot lasterlijke oordelen en wreedheid, gelijk de ketterijen, de lasteringen en het woeden van alle tijden aantonen. Maar dit woeden van de Duivel zal de Kerk niet vernietigen. Want altijd zal de Heilige Geest de Kerk versterken, om zich teweer te stellen tegen goddeloze oordelen, en de Kerk zal het eindelijk winnen, omdat de Duivel

veroordeeld is; daarom stuurt God zijn oordelen en woeden in de war.
Wanneer dus de Heilige Geest door de stem van de bediening van het Evangelie de wereld overtuigt, en aantoont, vanwaar en wat de zonde is en welk een groot kwaad het is, is het noodzakelijk de Heilige Geest te horen onderwijzen, en de weldaden van Christus kunnen niet begrepen worden, als men er onkundig van is, wat de zonde is. Ja het is juist om deze reden dat God zowel door de stem van de bediening als door grote rampen de Kerk toespreekt, opdat wij de toorn leren kennen tegen de zonde, en vluchten tot de Zoon Die de Bemiddelaar is. En Christus vat de hoofdzaak van het onderwijs in de Kerk zó samen (Luc 24: 27): *Ga heen en predikt boetedoening* (poenitentia) *tot vergeving der zonden in Mijn Naam*. Het omvat echter de kennis van de zonde, dat is, de angsten, die ontstaan uit het leren kennen van de toorn van God tegen de zonde. En Paulus handelt in de brief aan de Romeinen voornamelijk hierover, om deze drie stukken te verklaren, wat de zonde is, wat de Wet uitwerkt, wat de genade van Christus is en uitwerkt. Laten wij dus weten dat het onderwijs van deze stukken duidelijk, oprecht en uitvoerig in de Kerk behoort plaats te vinden.
Het is echter de gewoonte bij het onderwijzen bij de begripsbepalingen te beginnen; daarom moest er ook allereerst een definitie van de zonde opgesteld worden. Maar ik zie dat de schrijvers, die de vragen tegen Longobardus hebben uitgegeven, niet één gemeenschappelijke definitie hebben overgeleverd, die past voor de zonde van de oorsprong en de zonde door daden, misschien omdat zij zó gedacht hebben, dat er geen gemeenschappelijke definitie overgeleverd kon worden, omdat de daadzonde schuldig maakt wegens onze daad, maar die van de oorsprong schuldig houdt zowel wegens de val van een ander, als wegens onze onreinheid, die met ons geboren wordt.
Vervolgens verzinnen zij ook dit, dat de Wet van God alleen maar de dadelijke zonden veroordeelt, hetgeen onjuist blijkt te zijn uit het zevende hoofdstuk aan de Romeinen.
De reden van de naam is in de Schriften duidelijk, dat zonde eigenlijk betekent iets dat schuldig is en veroordeeld door God, als er geen vergeving geschiedt. Deze algemene omschrijving past voor de oorsprong-zonde en de daad-zonde. Maar omdat er slechts melding gemaakt wordt van een verhouding, namelijk van schuldverplichting, vraagt de geest (mens) ook naar datgene waarom een mens een schuldige is. Daarom maak ik gebruik van de volgende definitie, en ik zou wel wensen dat er een in de Kerk bestond, samengesteld door de oordelen van vele leraars en Godvruchtigen: Zonde is een gebrek of neiging of handeling strijdig met de Wet van God, die God beledigt, door Hem veroordeeld is, en schuldig stelt aan de eeuwige toorn en de eeuwige straffen, als er geen kwijtschelding gedaan wordt. In deze definitie zijn de geslachten (genera) gebrek en neiging, die passen voor het kwaad van de oorsprong. Handeling omvat alle inwendige en uitwendige daden.
Het gemeenschappelijke soortverschil is: strijdig met de Wet van God. Want de Wet spreekt niet alleen van de handelingen, gelijk de tegenstanders zeggen, maar veroordeelt ook de duisternissen, de gebreken, de slechte neigingen in de natuur van de mensen, gelijk Paulus in Rom. 7 zeer grondig verklaart.
Vervolgens zijn de eigen dingen erbij gevoegd, door God veroordeeld, God beledigend en schuldig makend aan de toorn en de straffen enz. Dit eigenaardige scherpt de Kerk voornamelijk in. Want de rede verstaat dat het zonden tegen de Wet van God zijn, maar verwaarloost vervolgens de toorn van God. Deze eigenschap moet dus als de hoofdzaak beschouwd worden, zo dikwijls de zonde genoemd wordt, opdat wij weten dat er iets bedoeld wordt dat schuldig stelt en door God veroordeeld is.
Deze definitie is echter genomen uit deze woorden: *Vervloekt die niet blijft in alles wat geschreven is in de Wet*. Hij definieert de zonde als ongehoorzaamheid die door

God vervloekt is. En er wordt verstaan niet slechts een in daden bestaande, maar de algemene, die er is in de natuur van de mens jegens God. Maar het is een grimmige toevoeging, dat er gezegd wordt door God vervloekt, dat is, iets dat de vertoornde God verwerpt en waarom Hij het schepsel in vreselijke straffen neerwerpt.
Met deze definitie stemmen ook overeen de woorden van Paulus Rom. 1. *De toorn van God wordt geopenbaard van de hemel over alle goddeloosheid*, enz. En in Rom. 7 zegt Paulus: *Door de Wet wordt de zonde uitermate zonde*, dat is: De Wet toont de toorn van God, en wanneer die gekend wordt verstaan wij dat onze onreinheid niet een licht kwaad is, maar iets schuldigs, iets dat veroordeeld, vervloekt is door God, waarmee vreselijke straffen gepaard gaan. Zo dikwijls er dus van zonde gesproken wordt, moet deze benaming in de Kerk onderscheiden worden van de Filosofische benaming van fout (vitium); want de Kerk predikt over het oordeel en de toorn van God.
Als iemand zich verbeeldt, dat de zonde van de oorsprong (erfzonde) alleen maar is een schuldverplichting wegens de val van Adam zonder verdorvenheid in ons, dwaalt hij. Wanneer iemand echter beweert, dat degenen die geboren worden schuldig zijn èn wegens de val van Adam èn wegens de verdorvenheid die met ons geboren wordt, verhinder ik niet, dat hij dat stukje aan de definitie toevoegt, dat de zonde is zowel de schuldverplichting wegens de val van Adam, als een gebrek of een neiging of een handeling strijdig met de Wet van God, enz. Maar ik wil niet alles haarfijn onderzoeken. Dit staat vast, dat tengevolge van de val van Adam aan het nageslacht dat licht ontbreekt, dat glanst in de ongeschonden natuur, en de rechtheid van wil en van hart, en het is niet twijfelachtig dat degenen die geboren worden wegens deze kwade dingen schuldig staan.
Maar nadat er een definitie van de zonde in het algemeen opgesteld is, moet er vervolgens over de soorten gesproken worden, over die van de oorsprong en die van de daad, en laten wij geen woordenstrijd (logomachia) en goochelarijen met woorden aaneenrijgen, maar laten wij de noodzakelijke dingen in de Profetische en Apostolische Schrift en zékere getuigenissen door oude schrijvers overgeleverd vasthouden; wanneer anderen die beter uitleggen, laten wij dan gaarne van hun uiteenzetting gebruik maken. Want wij strijden niet over woorden, maar zetten noodzakelijke dingen uiteen. Het mishaagt mij niet de beschrijving van Anselmus te behouden.

OVER DE OORSPRONG-ZONDE (ERFZONDE)

De zonde van de oorsprong is dat er een ontbreken van de verschuldigde oorspronkelijke gerechtigheid aanwezig is. Maar deze korte en duistere beschrijving behoeft een bredere uitlegging. Want het is noodzakelijk te vragen wat de oorspronkelijke gerechtigheid betekent. Daarom is het noodzakelijk dat deze verklaring er aan toegevoegd wordt: De oorspronkelijke gerechtigheid is geweest de aanneming van het menselijk geslacht voor God, en in de natuur van de mensen zelf licht in de geest, waardoor hij het Woord van God krachtig kon toestemmen, en toewending van de wil tot God, en hartelijke gehoorzaamheid overeenkomende met het oordeel van de Wet van God, die in de geest was ingelegd.
Dat al deze dingen in de oorspronkelijke gerechtigheid begrepen waren, kan verstaan worden uit dit zeggen: De mens is geschapen naar het beeld en de gelijkenis van God, hetgeen Paulus uitlegt en hij leert dat het beeld van God is een gemoedsgesteldheid (mens) die God erkent, en een wil die vrij, rechtvaardig en in overeenstemming is met de Wet van God, gelijk in Ef. 4 (vs. 24) gezegd wordt: *De mens is geschapen in ware*

gerechtigheid en heiligheid. Ware heiligheid noemt hij alle deugden, door een oprecht hart tot dit doel verbonden, dat aan God gehoorzaamheid bewezen wordt, dat God bemind en vereerd wordt. Nadat dus vastgesteld is, wat de oorspronkelijke gerechtigheid betekent, kan vervolgens de beroving die daar tegenover staat hoe dan ook verklaard worden.
De oorsprong-zonde is het ontbreken van de oorspronkelijke gerechtigheid, dat is, er is in degenen die uit mannelijk zaad geboren zijn een ontbreken van licht in het verstand (mens) en een afkerigheid van de wil van God en een hardheid van hart, zodat zij niet waarlijk aan de Wet van God gehoorzaam zouden kunnen zijn, gevolgd op de val van Adam, wegens welke verdorvenheid zij schuldig en als kinderen des toorns geboren zijn, dat is veroordeeld door God, tenzij er kwijtschelding gegeven is. Als iemand er aan toe wil voegen, dat de geborenen ook wegens de val van Adam schuldig zijn, zal ik dit niet verhinderen. Het is toch in werkelijkheid het voortdurende oordeel van de Kerk, van de Profeten, van de Apostelen en de oude schrijvers, dat de oorsprong-zonde niet alleen maar een toerekening is, maar een duisternis en verdorvenheid in de natuur van de mensen zelf, gelijk ik gezegd heb. En dit zal ik overvloediger verklaren in de getuigenissen, en de uitspraken van Augustinus. Hugo en Bonaventura stemmen met dit gevoelen overeen, ook al zijn andere nieuwer en meer ongewijd (magis profani) van het oude gevoelen enigermate afgeweken, en zij hebben onontknoopbare sofisterijen verzonnen. Maar Hugo zegt uitnemend, dat de Oorsprong-zonde een onkunde in de geest en een ongehoorzaamheid in de wil is.

Getuigenissen

Laten wij, nadat de definitie overgeleverd is, getuigenissen aanbrengen, die bevestigen, dat alle mensen als zij geboren worden uit mannelijk zaad, zonde met zich meebrengen, opdat de Godvruchtigen weten, dat deze leer niet ontstaan is uit de uiteenzettingen van de nieuwere schrijvers, maar waarlijk overgeleverd door de Heilige Geest door de Profeten en Apostelen.
De meest eigenlijke plaats van deze leer is in het 5e hoofdstuk (vs. 12) aan de Romeinen: *Door het misdrijf van één zijn allen gestorven*, dus de anderen zijn schuldig wegens de val van Adam. En opdat het niet zó verstaan wordt dat de anderen alleen maar schuldig zijn zonder enige voortzetting van de verdorvenheid, voegt hij er aan toe: *De dood is tot allen doorgegaan, omdat allen gezondigd hebben*. De Hebreeuwse uitdrukking is: Zij hebben gezondigd, dat is, zij zijn schuldig en hebben zonde, een kwade en veroordeelde zaak. Als slechts de misdrijven met de daad zonden waren, zou een ieder slechts schuldig zijn door eigen daad. Maar nu, daar hij duidelijk zegt, dat wij schuldig zijn wegens het misdrijf van Adam, betuigt hij dat er iets anders in de natuur zonde is, behalve de misdrijven door daden. En opdat deze zonde niet verstaan worde slechts als een toerekening of schuld, moet acht gegeven worden op het gewicht van de woorden: *Allen hebben gezondigd*, dat is, in allen is het kwaad voortgeplant, hetgeen zonde is.
Alsook: *de zonde heeft geheerst*, de dood heeft geheerst, dat is, de mensen zijn neergedrukt door de toorn van God, zij zijn zonder Goddelijk licht, en zij storten in een vreselijke woede en eeuwige ondergang. Gelijk in Rom. 3 (v. 23) gezegd wordt: *Allen derven de heerlijkheid Gods*, dat is, die heerlijkheid, die God heerlijkheid oordeelt te zijn en waardoor Hij levend maakt.
Maar nog veel duidelijker leren wij uit het zevende en achtste hoofdstuk aan de Romeinen, dat de oorsprong-zonde niet slechts een toerekening of een dienstbaarheid, waardoor wij tot het sterven verplicht zijn, maar ook een in de natuur van de mens zelf

voortgezet kwaad is. Rom. 7 (vs. 23): *Ik zie een andere wet in mijn leden, die strijdt tegen de wet van mijn gemoed* (mens). Want hij noemt de wet van de leden iets in ons dat strijdig is tegen de Wet van God, namelijk het ontbrekende (defectus) en de verkeerde neigingen.
En Rom. 8 (vs. 7): *Het bedenken van het vlees is vijandschap tegen God*. Want het onderwerpt zich niet aan de Wet van God, en kan er zich niet aan onderwerpen.
Dit is een trieste en vreselijke beschrijving van het menselijk geslacht. Want de woorden tonen duidelijk aan, dat er niet slechts gesproken wordt van een kwaad door daden, maar ook van het kwaad dat in de natuur zelf inkleeft, dat hij noemt vijandschap tegen God. Wat kan er ergers gezegd worden, dan dat de natuur van de mens vijandig is aan God? Dat is, voortdurend met zich omdragen een duisternis en twijfelingen over God, een zorgeloosheid die God verwaarloost, een mistrouwen dat God schuwt, en een veelvuldige verachting. Deze verborgen kwalen verstaan de zorgelozen en onheiligen niet, maar de Kerk kent ze enigerwijze in de verbrokenheid van hart.
Ef. 2 (vs. 3): *Wij waren van nature kinderen des toorns, gelijk ook de anderen*. De Hebreeuwse uitdrukking is: *Kinderen des toorns*, dat is, schuldigen of veroordeelden. Hij verzekert dus dat ook de nakomelingen van Adam en de overige mensen veroordeeld zijn niet alleen wegens misdrijven door daden, maar ook wegens het kwaad van de natuur, dat wij uit de voortplanting zelf met ons meebrengen, en niet krijgen door het voorbeeld. En hoedanig dit kwaad van de natuur is, verklaren de uitspraken, die ik aangehaald heb uit het zevende en achtste hoofdstuk.
Joh. 3 (v. 5): *Tenzij iemand herboren zal zijn uit water en geest, kan hij het koninkrijk Gods niet binnengaan*. Daar de wedergeboorte noodzakelijk is, is het duidelijk, dat de oude natuur schuldig en onrein is.
Laten hier ook aan worden toegevoegd de uitspraken van de Profeten, Ps. 51 (v. 7): *Zie ik ben in ongerechtigheden ontvangen, en in zonden heeft mijn moeder mij ontvangen*. Want hij betreurt niet de zonde van zijn moeder, maar zijn eigen. Ik ben zó ontvangen, dat terstond, toen ik in mijn ongevormde klomp geformeerd werd, ook in mij zelf de zonde geweest is, dat is, niet alleen maar de schuld, maar dat met mij groeide de afkerigheid van God en de slechte neiging. Hij betuigt dus, dat er in de mensen zonde is, die zij bij de geboorte met zich meebrengen.
Gen. 8 (v. 21): *Het bedenken van het mensenhart is boos van de jeugd af aan*. Hij verzekert dat de misdrijven niet slechts aangehaald worden door de gewoonte, maar dat in het hart zelf de verdorvenheid inkleeft in de pasgeboren kinderen. Want de woorden zijn duidelijker in de Hebreeuwse lezing: Het werkstuk (opificium) van het mensenhart, of het plasma, of het maaksel (fabricatio), is slecht, dat is, de massa van het hart zelf is verdorven of voorwaar alle bewegingen of aandriften, of hormai in het hart zijn kwade zaken, dat is afgekeerd van God.
Zo ook noemt de Psalm (25: 7) *de zonden der jeugd* heel die massa, die wij als kinderen bij de geboorte meebrengen, de duisternis in het verstand, de afkerigheid van God in de wil en de hardheid van hart.
Jerem. 17 (v. 9): *Verdorven is het mensenhart boven alles en ellendig en ondoorgrondelijk*, dat is, afkerig van God en vol grimmigheden, die daaruit ontstaan, dat de gemoederen (mentes) van de mensen God niet kennen en ontvluchten; niemand beseft genoeg hoe groot deze kwalen zijn.
Deze uitspraken tonen aan, dat de uitspraken van de Profeten en de Apostelen overeenstemmen. Maar kortheid vliegt als het ware de oren van de mensen voorbij, voornamelijk daar wij in deze onze duisternis en zorgeloosheid de grootheid van onze ellende niet zien; zorgeloze mensen, dronken van wellusten of in de hoogte gestoken

door lofuiting, bekommeren zich weinig over de toorn van God en zichzelf vleiende verkleinen zij deze kwalen, de twijfelingen over God, het verwaarlozen van God, het vertrouwen op eigen wijsheid en kracht, de hoogmoed, de eerzucht en andere vlammen van begeerten. Daarom bewegen deze korte toespraken de zielen van de mensen weinig, die toch de gehele leer van de zonde en de oorzaken van de rampen van de mensen bevatten. Want het is de oude gewoonte van onderwijzen geweest, in zulke korte uitspraken als in spreuken gewichtige artikelen van de leer in te sluiten, die de Kerk in de bediening van het Evangelie moet ontwikkelen en uitleggen, om enigszins de uitgebreidheid van de zaken te tonen die daarin vervat zijn. Gelijk kort gezegd wordt (Gen. 3: 15): *Het zaad van de vrouw zal de kop van de slang vermorzelen*. Maar de Kerk die uitlegt ziet enigszins, welke grote zaken dit omvat. Zo zijn er ook over dit artikel, over de zonde en de oorzaken van de rampen der mensen vele korte spreuken (gnoomai) overgeleverd, die de hoofdzaak zeer onderrichtend bevatten, waarin het eigene van de woorden en het gewicht nauwkeurig overwogen moet worden.

Overweeg eens, vraag ik, hoe goed de uitspraken van Jeremia en van Paulus overeenstemmen (Rom. 8: 7): *Het bedenken van het vlees is vijandschap tegen God; want het onderwerpt zich niet aan de Wet van God, kan er zich niet aan onderwerpen*. Het is een duidelijke en doorzichtige uitspraak, die verzekert dat er in de mens is, en in dit sterfelijke leven iets blijft dat God veronachtzaamt of ontvlucht en dat Hem vertoornt, en dat God Zijnerzijds afkeurt, en er wordt een verklaring bijgevoegd. Deze zwakke natuur, zegt hij, kan zich niet onderwerpen aan de Wet van God, voldoet daaraan nooit, kwijnt altijd door twijfeling, zorgeloosheid, mistrouwen en verscheidene vlammen van begeerten. Wat kan er echter droevigers gezegd worden, dan dat er in de mens een vijandschap tegen God is? Maar deze begraaft de Bemiddelaar onze Heere Jezus Christus, gelijk te zijner plaatse gezegd zal worden. De uitgebreidheid van de uitspraak van Paulus kan niet in woorden uitgelegd worden. Maar laten wij bij de overdenking stilstaan, en in onszelf inzien, laten wij onze onreinheden erkennen en betreuren en het Evangelie over de Bemiddelaar zoeken.

Vergelijk nu de uitspraak van Jeremia (17: 9): *Verdorven is het mensenhart boven alles en ellendig en ondoorgrondelijk,* Allereerst wordt het verdorven genoemd, dat is, afkerig van God. Dit komt geheel met Paulus overeen, die zegt dat het hart vijandigis jegens God. Want afkerig zijn, dat is niet geregeerd worden door het licht van God, gekweld worden door twijfelingen, de toorn en de barmhartigheid niet kennen, geen ontzag voor God hebben, geen vertrouwen en liefde, zichzelf liefhebben, zich vermeien in en vertrouwen op onze wijsheid, meningen over God verzinnen, en dwalende aandriften hebben, afwijkende van de Wet van God, eerzucht, begeerte naar ongebondenheid en andere vlammen. Vervolgens worden de straffen van de gebreken beschreven, wanneer hij zegt: Ellendig of vol smarten. Het hart dat van licht beroofd is en van vertroosting van God wordt terneergedrukt door droefenissen, wanhoop, eeuwige treurnis. In deze straffen zijn vele verschrikkelijke zonden ingesloten, en er is zoveel kwaad, dat de grootheid ervan door ons en de andere schepselen niet genoeg verstaan kan worden.

Hetzelfde is de zin van de uitspraak (Ps. 116: 11): *Ik heb gezegd in mijn buitensporigheid*, dat is, in mijn ontsteltenis of schrik: *Ieder mens is een leugenaar*, dat is, daar ik ontsteld ben door het beseffen van mijn onreinheden en van de toorn van God, heb ik leren inzien dat alle mensen leugenachtig zijn, dat is, niet recht van God denken, twijfelen aangaande God, en de toorn niet genoeg vrezen, noch genoeg vertrouwen op de barmhartigheid.

Ik heb de getuigenissen vermeld en korte verklaringen aangeroerd, om de lezer in te

scherpen, dat hij niet gedoogt dat die wegens de kortheid ontfutseld worden, maar dat hij de eenvoudige en natuurlijke betekenis vasthoudt tegenover de Pelagianen en vele andere lichtvaardige geesten. De Pelagianen loochenen de gehele leer van de oorsprong-zonde (erfzonde) met wegneming ook van de naam. De nieuweren, zoals Occam en vele anderen, behouden de naam van oorsprong-zonde (Peccatum originale), maar hollen de zaak uit. Zij ontkennen dat die kwade dingen strijdig zijn met de Wet van God, de duisternis in het verstand, de hardnekkigheid in de wil en het hart, die begeerlijkheid genoemd wordt. Maar zij wijzen duidelijk het getuigenis van Paulus in Rom. 7 (vs. 23) en 8 (vs. 7) af, gelijk ik hierna nog eens zal zeggen. Zij noemen deze kwalen slechts straffen van de zonde van de oorsprong, terwijl het tegelijk straffen zijn van de eerste val en zonden in de afzonderlijke personen die geboren worden. Opdat derhalve de gehele zaak doorzichtig wordt, zal ik de oorzaken en de uitwerkingen aanhalen.

De oorzaken die de eerste val bewerken zijn ***de Duivel en de wil van Adam en Eva*** die de Duivel toestemt en zich door haar vrijheid afkeert van het gebod van God.
Bewerkende oorzaken worden echter ook genoemd, die iets verdienen. Zó zijn Adam en Eva bewerkende oorzaken, die voor zichzelf en hun nakomelingen schuldverplichting verdiend hebben en deze gebreken zelf of de verdorvenheid, die op de val gevolgd is, nadat het licht van God uitgedreven was. Want nadat de eerste voorouders zich misgaan hebben, hebben zij die zékere kennis van God verloren, die in de harten ingelegd was geweest, en de rechtheid van de wil en de overeenstemming van het hart met de Wet van God; en zodanigen als zij na de val waren, zodanigen hebben zij voortgebracht.
Waar is de zonde van de oorsprong? In de ziel en in de gevoelende vermogens en hun organen; omdat er in het verstand duisternis is, in de wil afkerigheid van God, een ongeordende en veelvuldige liefde tot onszelf, een slechte neiging, en in het hart een hardnekkigheid tegen het rechte oordeel van het verstand. Nadat zo de plaats van de kwaal, om zo te zeggen, of het subject aangewezen is, dat men de-zaak-waarin noemt, kan het kwaad nader beschouwd worden.
Over de formele is het oordeel voor de deskundigen gemakkelijk, hoewel de ongeleerden op verschillende wijzen over deze kwestie rumoer maken. Ik wil echter geen woordenstrijd (lochomachia) in de Kerk zaaien, maar duidelijk en zonder sofisterij en zonder verwarring de ware zin uiteenzetten. De goed ontwikkelden weten dat in het algemeen (universaliter) het formele van de zonde is de schuld (reatus) of de veroordeling van de persoon, die schuldig is. Maar deze relatie komt voor bij het één of andere kwaad. Te zoeken is dus het naaste fundament van deze relatie of, zoals men het noemt, het nabijgelegen materiale. Maar het fundament van deze schuld is het gebrek in de mens zelf dat met ons geboren wordt, dat men noemt òf het ontbreken òf de slechte neigingen òf de begeerlijkheid. Want door al deze benamingen worden dezelfde kwalen aangeduid, of liever een grote vermenging van kwade dingen. Want de begeerlijkheid moet niet verstaan worden van de verlangens die in de natuur zijn ingeschapen, maar van de onordelijkheid (ataxia) van alle begeerten. Onder deze gebreken weet de Dialecticus dat er een zeker eigen formeel iets is, het eigenlijke van het gebrek, namelijk het ontbreken van de rechtheid die afwijkt van de Wet van God of de ataxia (onordelijkheid).
Het is duidelijk dat veronachtzamen van God, twijfelingen, zonder godsvrucht zijn, zonder liefde, tekortkomingen zijn. Ook is een tekortkoming de onordelijkheid in de liefde tot onszelf, dat namelijk Saul met verstoring van de orde zichzelf meer liefheeft dan God. Zó moet er ook over de andere slechte neigingen geoordeeld worden. Deze

onordelijkheid van alle begeerten hebben de schrijvers begeerlijkheid genoemd.
En de onordelijkheid (ataxia) moet verstandig onderscheiden worden van de verlangens op zichzelf, zoals ze door God geschapen zijn, gelijk ik hierna breder zal bespreken. Wanneer er derhalve gevraagd wordt, wat het formele is van de zonde van de oorsprong, wordt terecht geantwoord, de schuld (reatus). Vervolgens echter moet gezocht worden naar het fundament van deze relatie. Dit is inderdaad, gelijk ik gezegd heb, het gebrek zelf dat met ons geboren wordt, hetgeen een kwaad is dat strijdt tegen de wet van God; hetgeen daar het een grote warklomp van kwalen is, net alsof iemand zei dat er vele ziekten tegelijk zijn, kan gemakkelijk begrepen worden, dat het formele van deze verwarringen een ontbreken is. Bovendien echter komt daar de schuld bij, omdat de schuld niet vergeven is. Maar wanneer zij vergeven is, blijft toch in dit leven nog die verwarring voor een groot deel; blijven dus de ontbrekingen, die de formele dingen (formalia) van deze warklomp zijn.
Deze dingen zijn duidelijk en bevatten niets ingewikkelds. De monniken hebben onontwikkeld de schuld weggelaten, en gezegd, dat het formele van de zonde een ontbreken is, en dat deze weggenomen wordt in de wedergeborenen, en dat het materiële blijft, dat zij verstonden als de verlangens zelf die door God geschapen zijn, die goede dingen zijn. Maar zij hebben niet begrepen wat zij zeiden. Want daar de kwalen blijven, namelijk de twijfelingen, de veronachtzaming, de hardnekkigheid, kan gemakkelijk verstaan worden, dat het ontbreken blijft. Want die benamingen van de kwalen, die blijven, duiden defecten aan.
De Heilige Geest begint de natuur te genezen, maar niet terstond wordt de gehele kwaal weggenomen. Gelijk de Samaritaan in het 10e hoofdstuk (vs. 34) van Lucas de gewonde niet terstond geneest, maar eerst wijn in de wonden giet, om het geronnen bloed af te wassen, vervolgens er zalf op doet, om de pijn te verzachten, en het helen van de wond te laten beginnen, vervolgens nadat de wond verbonden is de zieke op zijn rijdier legt, en vervolgens in de herberg opdracht geeft hem te verzorgen, zó neemt Christus ons in Zijn lichaam op, omdat Hij de straffen van onze zonden gedragen heeft, en door in onze wonden het Evangelie in te gieten, verbindt Hij die, bedekt ze en vergeeft onze zonden. Maar Hij wil degenen die nog ziek zijn in de Kerk genezen met voortdurende oefeningen van kruis en van aanroeping. Dit beeld toont, dat bij de vergeving van de erfzonde de schuld weggenomen wordt, maar de wonden niet terstond genezen worden. Maar gelijk het formele van een wond is de verscheuring van de delen, die aaneengehecht behoorden te zijn, zó zijn ook bij deze verdorvenheid van het verstand, de wil en het hart enige kwetsuren, om zo te zeggen, inderdaad bedroevend en ernstig, waarvan de Dialecticus genoeg verstaat dat het defecten of berovingen zijn of Sterèseis, en wel ataxias (onordelijkheden) afwijkende van de Wet van God.
Wanneer er op deze plaats over de doel-oorzaak gesproken wordt, moeten de straffen en de uitwerkingen vermeld worden. De straffen van de oorsprong-zonde zijn het sterven van het lichaam en andere onmetelijke rampen, die uit de menselijke onkunde en de zwakheid van alle krachten ontstaan; alsook de toorn van God en de eeuwige veroordeling. Gelijk Paulus zegt (Ef. 2: 3): *wij waren van nature kinderen des toorns*. Alsook de tirannie van de Duivel, die de zwakke naturen vreselijk aandrijft, om van het ene kwaad in het andere te vervallen, gelijk Oedipus onwetend de doodslager van zijn vader wordt, daarna zonder het te weten zijn moeder tot vrouw neemt; de kinderen hieruit geboren vechten om het rijk en worden door wederzijdse verwondingen gedood; de vader wordt met uitgestoken ogen uit de stad verdreven en daarna verslonden door een spleet van de aarde. Zulke jammeren overkomen de mens, wanneer hij niet beschermd wordt tegen de woedende Duivel. En er is niemand onder

de mensen die niet een belangrijke en harde beet van de Duivel gevoelt, waaruit deze uitspraak geleerd moet worden: De slang zal zijn hiel belagen. Maar laten wij daartegenover de belofte leren, dat de kop van de slang door onze Heere Jezus Christus vermorzeld wordt.
De straffen van de eerste val zijn de veelvuldige onkunde van de mensen en deze halsstarrigheid van de begeerten, die men de begeerlijkheid noemt. Maar dit is tegelijk zowel een straf van de eerste val als de zonde zelf in degenen die geboren worden, dat is iets dat schuldig is en veroordeeld door God. En de monniken hebben ten onrechte gezegd dat deze slechte neiging, die zij de haard noemen, alleen maar een straf is. Deze vermelding van de oorzaken en de gevolgen zal de studerenden helpen, om zonder verwarring de leer van de Kerk over de oorsprong-zonde te verstaan.
Nu moet de lezer onderricht worden over sommige gezegden: Niets is zonde, tenzij het gewild (voluntarium) is. Deze uitspraak is overgeleverd inzake de burgerlijke overtredingen. Want door het burgerlijke Gerecht worden slechts de gewilde overtredingen gestraft, gelijk een doodslag bij toeval door de Rechter (praetor) niet gestraft wordt. Maar dit gezegde moet niet overgebracht worden naar de leer van het Evangelie over de zonde en naar het gericht van God.
Augustinus zegt scherpzinnig, dat ook de oorsprong-zonde gewild is, omdat wij daarin behagen hebben. Maar deze scherpzinnige uitlegging wijkt zeer ver af van die rechterlijke uitspraak. Het is verstandiger niet onpassend politieke uitspraken te vermengen met het Evangelie. Het is dus genoeg dit te antwoorden, dat die uitspraak handelt over de burgerlijke rechtspraak.
Ook dit zeggen wordt opgeworpen: *Dat de natuur goed is.* Dat is waar, voorzover het werk van God overgebleven is. Maar de natuur van de mens is vreselijk geschonden en verontreinigd. Gelijk het voorbeeld van de gewonde in Luc. 10 het tekent. Wij zijn beroofd van de gaven van de ongerepte natuur, dat is, de zékere kennis van God, de wijsheid, de gerechtigheid, en bovendien is deze natuur die overig is, gewond, te weten, met verdorven begerigheid, door het sterven en verscheidene kwalen van ziel en lichaam.
Laten echter die dingen, die werken van God zijn in de mens overgebleven, onderscheiden worden, van die welke op zichzelf zondig zijn, gelijk de kennis van de getallen een goede zaak is, omdat ze door God in de mens gelegd is. Zó moet men denken over alle ware begrippen op hun plaats. De kennis van de Wet van de natuur is dus ook een goede zaak. Want hoewel zij na de val van Adam begonnen is duisterder te worden, en de toestemming verstoord wordt door twijfelingen, is toch zoveel er van dit licht over is, een goede zaak en een werk van God. De wetenschappen dus en de ware wetten die van daaruit opgesteld zijn, zijn goede zaken. Maar intussen komen daar vele twijfelingen bij, of God voor ons zorgt, of Hij straft, of Hij verhoort, of Hij helpen wil, ons aannemen wil, ons eeuwige heerlijkheid geven wil enz. Deze twijfelingen zijn op zichzélf zondig, omdat zij kwade dingen zijn die strijden met de Wet van God.
Zo zijn er tweeërlei aandoeningen: sommige voorgeschreven door de Wet van God, zoals het liefhebben van het nakroost, van de echtgenoot, van de ouders; andere zijn verboden door de Wet van God, zoals het verachten van God, het morren tegen God, de nijd, het liefhebben van de echtgenoot van een ander.
Want hoewel bij deze verdorvenheid van de natuur ook de aandoeningen die geboden zijn door de Wet van God verontreinigd worden en door het bijkomstige (per accidens) zondig worden, omdat zij niet geregeerd worden door de liefde tot God, gelijk de mensen dikwijls om de kinderen overtreden tegen God, toch is de liefde tot het kroost (filostorgia) door God geboden, en moet in de wedergeborenen blijven en

zuiverder worden. Abraham bemint vurig de zonen van Ismaël en Izaäk, maar toch stelt hij het gebod van God hoger.
Men moet dus niet verzinnen, dat bij de mens alle aandoeningen opgeheven moeten worden of alle op dezelfde manier veroordeeld zijn, gelijk de fanatieke Wederdopers de Stoïcijnse ongevoeligheid (apatheia) naar voren brengen. Ja er is geen enkel leven zonder beweging, zonder verlangen, zonder enige aandoeningen, en de Wet van God schrijft voor over de aandoeningen: *Gij zult liefhebben de Heere uw God uit geheel uw hart* enz. *Gij zult uw naaste liefhebben als uzelf*. En in Rom. 1 (vs. 31) wordt onder de zware misdrijven vermeld de astorgia, liefdeloosheid.
Er zijn dus in de onbedorven natuur aandoeningen geweest, maar ordelijke en zuivere; liefde tot God, de ouders, het nakroost, de echtgenoten, de broeders en andere mensen; vreugde in het kennen van God en op zijn plaats in het gebruik van de schepselen, haat tegen de Duivel, en er zal in het eeuwige leven zijn een onmetelijke vreugde in het aanschouwen van God, en liefde tot God en al de hemellingen. Evenzo zijn er in Christus ware aandoeningen geweest, maar geordende en zuivere, liefde tot God, liefde tot zijn moeder, de discipelen, de vrienden, vreugde, smart, toorn, gelijk er in Marc. 3 (v. 5) gezegd wordt: *Hij zag vertoornd om zich heen*; en over de barmhartigheid wordt tekenend gezegd, dat *de ingewanden van Christus bewogen zijn*; en van de overgrote droefenis wordt gesproken in Matth. 26 (vs. 28): *Mijn ziel is bedroefd tot de dood toe*. Men moet dus toegeven dat de aandoeningen door God in de natuur van de mens zijn ingeschapen, van wie God gewild heeft dat zij ook zelf beelden en tekenen van Zijn wil waren. God heeft ons waarlijk lief, gelijk de mens van nature het nakroost liefheeft; God wordt waarlijk met ontferming jegens ons aangedaan, wanneer Hij ziet dat wij gevallen zijn in eeuwige ellende, die Hij Zelf verstaat; gelijk wij van nature aangedaan worden met barmhartigheid jegens een rampspoedig nakroost. Gelijk Christus zegt (Joh. 3: 16): *Zó lief heeft God de wereld gehad, dat Hij zijn eniggeboren Zoon voor ons gaf*. En Johannes zegt (1e brief 4: 16): *God is liefde*, dat is vol van ware liefde jegens ons, die het verderf niet wil. En Paulus aan Titus 3 (vs. 4): De goedheid en de mensenliefde (filanthroopia) van onze Verlosser is verschenen. Zó heeft God gewild dat de natuurdrang (storgai) ons ingeschapen, een aanmaning zij om Zijn wil te doen.
Daarom moeten zij nauwlettend beschouwd en recht geregeerd worden. Want nu na de val zwerven zij vermetel rond en worden verontreinigd, wat des te meer te betreuren is, omdat ze gegeven waren om ons de wil van God indachtig te maken. Maar toch moeten de natuurlijke verlangens (storgai) van de verboden aandoeningen onderscheiden worden, van het verachten van God, van het morren tegen God, van de nijd, van vreugde in het misdrijf, gelijk Herodias, Fulvia en anderen zich verheugden in de wraak, en van andere driften, die niet opgesomd kunnen worden. Maar men moet weten dat de aandoeningen die door de Wet van God verboden zijn, op zichzelf zondig zijn en uitgedelgd moeten worden.
Dit heb ik over de gebruikelijke uitdrukking, die zegt, dat de natuur goed is, geantwoord, opdat de geschapen dingen en het bederf dat niet geschapen is, onderscheiden worden. In Achilles is de heldhaftige toorn een goede zaak, omdat ze waarlijk een werk van God is, maar zij wordt bezoedeld, omdat zij niet geregeerd wordt door de erkenning van God, en vermengd is met vertrouwen op zichzelf, en de aanroeping en het vertrouwen op God niet uitstraalt. Die defecten zijn geen lichte zonden, daarom wordt ook een bevlekte goede zaak verworpen en wordt schuldig. Daarentegen is een soortgelijke toorn bij David zuiverder, waarin er bij komen erkenning, eerbied, aanroeping, vertrouwen van God.
Laten wij weten dat er dus in de wedergeborenen genegenheden (storgas) blijven,

maar dat die beter geregeerd en tot de orde gebracht worden en binnen hun perken, en dat zij zuiverder gemaakt worden. Blijft nog over dat er over de gebruikelijke kwestie gesproken wordt, of er na de Doop terecht gezegd wordt, dat er zonde is in de kinderen, of dat de begeerlijkheid zonde is; alsook, of er terecht gezegd wordt, dat er in de volwassen wedergeborenen zonde is. Ik antwoord over de volwassen wedergeborenen, dat allen gedwongen worden toe te geven dat er zonden overig zijn. Waarom Johannes zegt (Hebr. 1: 8) *A1s wij zeggen, dat wij geen zonde hebben, verleiden wij onszelf, en de waarheid is niet in ons*. Er wordt dus toegegeven dat er vele vlammen van begeerten in de wedergeborenen zijn, die daarom zonden genoemd worden, omdat zij tegelijk enige onverhoedse toestemming van de wil meeslepen, die het dikwijls moeilijk is uit te drijven. Hoewel zij echter deze dingen toegeven, verkleinen zij toch deze kwalen zelf, en beweren dat zij slechts spreken over de daadzonden, waarvan zij ontkennen dat zij door hun aard dodelijk zijn. En de wortel van deze handelingen, namelijk de aangeboren ziekte, die overig is in de wedergeborenen, dat is, de kwade neiging, zeggen zij dat in het geheel geen zonde is, en dat het ook geen kwaad is dat strijdig is met de Wet van God.
Bedenk echter, welk een vermetelheid het is, dit kwaad te veronachtzamen, namelijk de twijfelingen aangaande God, de zorgeloosheid die de toorn van God veronachtzaamt, het mistrouwen dat God ontvlucht, en vele andere pesten, die ook al worden zij niet altijd opgemerkt, toch aanwezig zijn en dikwijls uitbreken, gelijk Cato bij een ramp geheel in het duister verzinkt en ontkent dat er een voorzienigheid is. Saul wordt vertoornd op God Die zó hard straft. Deze zonden moeten erkend worden, niet weggeredeneerd, opdat wij leren er tegen te strijden en hulp te zoeken daar tegen.
Daarom antwoorden wij als volgt: Dat bij de Doop de zonde weggenomen wordt, wat de schuld of de toerekening betreft, maar dat de ziekte zelf blijft, die een kwaad is dat strijdig is met de Wet van God, de eeuwige dood waardig, als ze niet vergeven wordt, gelijk gezegd wordt (Ps. 32: 1): *Welzalig degenen wier zonden bedekt zijn*. En wij zullen niet over de benaming zonde strijden, er is een verschil van zaken. De tegenstanders beweren, dat deze kwaal, die overblijft in de wedergeborenen, geen kwaad is dat strijdt tegen de Wet van God. Het is noodzakelijk deze dwaling te berispen. De getuigenissen van Paulus zijn toch duidelijk in Rom. 7 en 8. Uitdrukkelijk zegt Paulus, dat er *in de leden een wet is, die strijdt met de wet van het gemoed en met de Wet van God*. Deze getuigenissen kunnen door geen toverijen weggewerkt worden.

Maar de tegenstanders maken vele valse veronderstellingen.
Ten eerste zeggen zij niets over de duisternis van het verstand en de gebreken in de wil.
Vervolgens verstaan zij de begerigheid alleen van de zinnen en verstaan dat het een natuurlijk verlangen is, terwijl zij het moesten verstaan als een onordelijkheid (ataxia) van de begeerten en tevens omvatten de duisternis van het verstand en van de kwade wil.
Ten derde voegen zij er ook deze valse onderstelling bij, dat de Wet van God alleen maar de zonden van de daad veroordeelt. Deze mening verandert de Wet van God in een Filosofie, die alleen maar van onze tucht spreekt. Bovendien verduisteren deze dromerijen de leer van de genade. Want zij verzinnen dat de mens rechtvaardig is wegens de vervulling van de wet, en zij laten het licht weg van de leer over het geloof.
Maar heel het onderwijs van de Profeten en Apostelen roept uit, dat de mensen niet voldoen aan de Wet van God, en dat allen de zonde aankleeft, en wijst de Bemiddelaar aan, en zegt dat wij om Zijnentwil aangenomen worden en rechtvaardig verklaard

worden door hetvertrouwen op Hem, Onze ellende moet dus erkend worden, opdat de weldaden van Christus verstaan worden.
Maar dit geschil kan niet beslecht worden door de oordelen van de hypocrieten. Altijd hebben de geveinsden van de ware Kerk verschild over deze kwestie en zij zullen er over verschillen; omdat de menselijke rede zonder Goddelijk licht niet ziet, welk een groot kwaad deze inwendige zonden zijn, hoewel zij uit de onmetelijke verwarring van het leven en de veelheid van rampen dat hoe dan ook moest opmaken.

OVER DE DAAD-ZONDEN

Het oorspronkelijke kwaad is, gelijk ik gezegd heb, duisternis in het verstand, afkerigheid van de wil van God, hardheid van het hart tegen de wet van God. Deze kwalen worden geen handelingen genoemd, maar hieruit ontstaan de inwendige en uitwendige daad-zonden; in het verstand voortdurende twijfelingen, lasteringen; in de wil zorgeloosheid en onachtzaamheid, mistrouwen van God, bewondering van zichzelf, ons leven en wat wij willen boven het gebod van God stellen; voorts een zeer grote verwarring en een menigte van zondige aandoeningen. En laten wij ons niet inbeelden dat het oorspronkelijke kwaad een werkeloze zaak is. Want hoewel enige weinige mensen door een eerzame tucht in de toom gehouden worden, toch is het duidelijk dat er in de zielen grote twijfelingen zijn en veel bewegingen die van God afdwalen en op verschillende manier inwroeten tegen de Wet van God, gelijk Jeremia (17: 9) zegt: *Verdorven is het hart van de mens en vol knevelarij en ondoorgrondelijk*. Derhalve zijn er altijd met de oorspronkelijke zonde tevens daad-zonden, die in de niet-wedergeborenen alle dodelijk zijn. En de gehele persoon is met deze vruchten veroordeeld, gelijk Johannes zegt (3: 36): *Die niet gelooft in de Zoon, de toorn van God blijft op hem*. Hoewel dus de deugden van Aristides, Fabius, Pomponius, Atticus en dergelijken groot zijn, moeten wij toch weten dat in hen ook het oorspronkelijke kwaad gebleven is en dat de harten vol geweest zijn van twijfelingen en vele zondige aandoeningen, en dat de kennis van Christus ontbroken heeft, en dat er generlei ware aanroeping van God geweest is.
Laten wij voorts ook dit overwegen, dat de meeste grote mannen, in wie een uitnemende deugd geweest is, toch bevlekt zijn geweest met opvallende schanddaden, uit welke zaak men verstaan kan, dat zij in de macht van de Duivel geweest zijn, gelijk er zulk een grote schandelijkheid geweest is in de gedragingen van Hercules, Themistocles, Pausanias, Alexander en vele anderen, terwijl zij in het begin zeer eerzaam waren. Deze voorbeelden doen ons bedenken, dat wij de kennis van Christus niet moeten verkleinen, gelijk velen doen, die de Heidenen tot de hemel toe verheffen; ja laten wij des te meer de toorn van God vrezen, daar wij zien dat die verworpen zijn en op verschillende wijze en afschrikwekkend bevlekt, terwijl er toch in hen vele uitnemende deugden geweest zijn. En laten wij de Zoon van God niet verachten, en niet verzinnen dat er mensen zonder de Zoon van God gered zijn, en laten wij het bloed van de Zoon van God niet vertreden. Dit hebben wij vooraf gezegd over de niet wedergeborenen, in wie al de daad-zonden dodelijk zijn, evenals de oorspronkelijke.
Maar daar er over de verzoenden gesproken wordt, worden daarna onderscheiden vergeeflijke en dodelijke, en vergeeflijke zonden worden genoemd het oorspronkelijke kwaad zelf en vele inwendige daad-zonden die strijdig zijn met de Wet van God, waartegen echter de wedergeborenen strijden, en vele zonden van onkunde en nalatigheid. En laten wij deze zonden niet verkleinen, gelijk de Sententiariërs verzonnen hebben dat vergeeflijke zonde was iets buiten de Wet van God, niet tegen de Wet van God. Dezee dwaling moet nodig afgewezen worden. Want deze, die zij

vergeeflijk noemen, zijn enorme zonden die strijden tegen de Wet van God, die naar hun aard dodelijk zouden zijn, dat is, wegens welke een mens veroordeeld zou worden tot de eeuwige toorn, als zij niet ter wille van de Zoon van God aan de verzoenden vergeven waren. Het is dus noodzakelijk de zonden te onderscheiden, die in de wedergeborenen in dit leven overblijven, van die zonden, wegens welke de genade, de Heilige Geest en het geloof verloren worden. Derhalve is een dodelijke daadzonde in iemand die valt na de verzoening, een inwendige of uitwendige handeling strijdig met de Wet van God, gedaan tegen het geweten in; want zulk een handeling maakt schuldig aan de eeuwige toorn. Want dat sommigen zich inbeelden dat uitverkorenen die neerstorten tegen het geweten in de Heilige Geest niet laten varen, is een kennelijke dwaling en noodzakelijk te bestraffen. En laten wij over de zonde oordelende niet de verkiezing uitvorsen, maar laten wij acht geven op het Woord van God dat ons overgeleverd is, om de wil van God te tonen, en laten wij beven, het oordeel van God kennende, voorgesteld in het Woord en in voorbeelden, en laten wij niet in de dwazen de zorgeloosheid en de blindheid versterken.

Adam en Eva waren uitverkorenen, en toch hebben zij werkelijk de Heilige Geest verloren, in de val afgekeerd van God, en zij zijn schuldig geworden aan de eeuwige toorn. Gelijk Paulus zegt (Rom. 5: 18): *Door de zonde van één is de veroordeling over alle mensen gekomen*.

En in Deut. 9 (vs. 20): De Heere is zeer vertoornd geweest op Aäron, om hem te verderven, maar Mozes heeft het voor hem afgebeden. Laten wij de zeer ernstige woorden van de Heilige Geest niet wegmoffelen, wanneer Hij zegt, dat God zeer vertoornd geweest is, en laten wij geen stenen en Stoïcijnse God verzinnen. Want hoewel God anders vertoornd is dan een mens, moeten wij toch van gevoelen zijn dat Hij waarlijk op Aäron vertoornd geweest is, en dat Aäron toen niet in de gunst was, maar schuldig aan eeuwige straffen. Het was een verschrikkelijke val van Aäron, die uit vrees geweken was voor de verwoede lieden, die de eredienst van de Egyptenaren ingesteld hadden. Laten wij door dit voorbeeld vermaand de zorgeloosheid niet versterken, maar laten wij erkennen dat verkorenen en wedergeborenen verschrikkelijk kunnen vallen, maar dat de gevallenen de toorn van God moeten erkennen en zich weer tot God bekeren, en laten wij niet afgeschrikt worden door de diepte van de val, om tot God terug te keren. Want de genade is overvloedig boven de zonde, gelijk te zijner plaatse gezegd zal worden. En deze geschiedenis van Aäron getuigt, dat aan degenen die boete doen grote en zware zonden vergeven worden. Zo moet men denken over de val van David, Salomo en Manasse.

En Johannes zegt duidelijk (le brief 3: 8): *Laat niemand u bedriegen; die gerechtigheid doet, is rechtvaardig; die zonde doet, is uit de Duivel*.

En Ef. 5 (vs. 6): *Om deze dingen komt de toorn van God over de ongehoorzamen*.

Het is dus duidelijk, dat de verkorenen en wedergeborenen de genade kunnen verliezen, en dat te onderscheiden zijn de zonden die in dit leven in alle wedergeborenen overblijven en de Heilige Geest niet uitdrijven, van die vallen, wegens welke de genade verloren wordt.

En Paulus levert het onderscheid over in Rom. 8 (vs. 13 vv): *Als gij naar het vlees geleefd zult hebben, zult gij sterven; als gij echter de werkingen van het vlees door de Geest zult doden, zult gij leven*. Hij stemt toe dat er in de heiligen werkingen van het vlees zijn, dat is, vele zondige neigingen, twijfelingen, zorgeloosheid, mistrouwen, dwalende vermetelheid, slechte aandoeningen. Maar hij zegt dat hiertegen gestreden moet worden door de geest, dat is, door de geestelijke bewegingen, door aanroepen van God, godsvrucht, geloof, geestelijke verdraagzaamheid die op God ziet, reinheid die op God acht geeft. En de wedergeborenen blijven in de genade, ook al zijn er in

hen die zondige aandoeningen, als zij er echter tegen strijden en door het geloof de vergeving wegens Christus kennen. Maar als zij er niet tegen strijden, zegt hij dat zij zullen sterven.

Opdat echter verstaan kan worden, wie degenen zijn die er niet tegen strijden, stelt hij een graad, namelijk degenen die overtreden tegen het geweten, dat is, zij die willens en wetens toegeven of zelfs in een uitwendige handeling gehoorzamen aan die zondige bewegingen en vlammen. Daarom moeten de mensen nauwkeurig onderwezen worden over dit verschil, opdat zij zich wachten voor een val tegen het geweten en opdat zij als zij gevallen zijn tot God bekeerd worden. Maar die Stoïcijnse redeneringen moeten verfoeid worden, die sommigen houden, bewerende dat alle zonden gelijk zijn, dat de uitverkorenen altijd de Heilige Geest behouden, ook wanneer zij een diepe val toelaten. Hoewel ik echter geen twistingen over woorden zaaien wil, is het toch nuttig de studerenden onder het oog te brengen, dat hetgeen men gewoonlijk doodzonde noemt, geheten kan worden regerende of heersende zonde. Want wanneer Paulus zegt in Rom. 6 (vs. 12): *Laat de zonde niet heersen in uw sterfelijk lichaam*, levert hij geheel ditzelfde onderscheid van zonden over, waarover hier gesproken is. Hij stemt toe dat er in de wedergeborenen zonde is, maar niet regerend, niet heersend, zolang hij het geloof behoudt en een goed geweten, dat is, zolang zij de zonde niet gehoorzamen, maar bestrijden. Maar als zij regeert, brengt zij een eeuwige ondergang aan, en de kracht van het Woord toont de gruwelijkheid en de werkzaamheid van de zonde.

De zonde heerst, wanneer de schuld niet vergeven is, maar de toorn van God doet ontbranden en de mens van God losmaakt, en de mens door God verlaten, wordt door zijn zwakheid aangedreven en door de duivel, dat hij van het éne kwaad in het andere valt, en de misdrijven en de straffen opstapelt, gelijk Saul, daar hij begiftigd geweest was met de Heilige Geest en versierd met zeer schone deugden en belangrijke overwinningen, is hij bezweken door de eerste vlammen van de naijver, die hij in het begin gemakkelijk had kunnen onderdrukken, gelijk Aäron de naijver jegens zijn broeder onderdrukt heeft. De zonde is dus begonnen te heersen, toen Saul er aan toegaf, dat is, de schuld blijft, en de toorn van God wordt ontstoken, de Heilige Geest wordt uitgedreven en verstoord, en de geest door God verlaten wordt zwakker en geeft meer toe aan de aandoening, en de duivel vermeerdert de woede; de moorden op de Priesters volgen en vele openbare nederlagen, totdat Saul eindelijk na verlies van het leger gedood wordt en in de eeuwige straffen stort. Op dit allerdroevigste voorbeeld moet dikwijls acht gegeven worden, opdat wij de grootheid van de toorn van God tegen de de zonde bedenken.

Alle geschiedenissen zijn vol van de allerdroevigste voorbeelden; wanneer wij daarvan lezen of die horen, laat ons dan in gedachten komen, dat wij door deze voorbeelden onderwezen worden, wat heersende zonde is.

Een Anabaptistische koning verwekt een opstand onder voorwendsel van de religie, beroemt zich vals op Goddelijke inspraken, geeft toe aan wellustigheden, doodt echtgenoten, en wordt eindelijk gevangen, verscheurd door het gloeiende ijzer. Dit zijn voorbeelden van heersende zonde.

Maar het schijnt dat de benaming ouder is. Want ook in Ps. 118 (119: 133) wordt gezegd: *Bestier mijn schreden Heere, omdat allerlei ongerechtigheid niet over mij heerse*. Welke woorden wij in ons dagelijks gebed moesten gebruiken, en tevens bedenken welk een vreselijke zaak de heersende zonde is. Bestier mijn schreden, opdat de zonde niet over mij heerse, opdat ik niet een vat van toorn word, opdat ik niet verworpen word als Kaïn, Saul, Judas, Achab, Oedipus, Atreus, Thyestes, Nero en andere pesten van het menselijk geslacht.

Ik ben echter van mening dat de benaming van het heersen aan Mozes ontleend is. Want in Genesis 4 (vs. 7) wordt gezegd: *Wanneer gij goed geweest zult zijn, zult gij aangenomen worden; maar als gij kwaad zijt, zal uw zonde rusten totdat zij zich openbaren zal. Uw begeerte zij onder u, en gij zult er over heersen*. Deze prediking van de Wet moet nauwlettend overwogen worden. Want zij bevat een onderricht over drie voorname artikelen.

Ten eerste geeft zij het verschil aan van de inwendige gerechtigheid en de offers. De offers behagen zó als u goed bent, dat is, de offers behagen God niet als de geest goddeloos is.
In de tweede plaats wordt er gepredikt over het toekomende gericht en beschrijft het de zorgeloosheid van de wereld, wanneer er staat: *De zonde rust*, dat is, wordt niet gekend, brengt geen schrik teweeg, totdat de geest terneergedrukt wordt door het gevoel van de toorn van God, en de straffen. Zo geven Nero, Caligula en een oneindige menigte van mensen op de meest zorgeloze wijze aan hun verwoedheid toe, totdat de straffen komen. Deze prediking is echter algemeen, en daarom leert zij dat er een algemeen oordeel overblijft. Want daar de misdrijven van de goddelozen in dit leven niet gestraft worden, is het noodzakelijk dat er een ander leven en een ander gericht overblijft, waarin alle dingen gestraft zullen worden. Zó is in deze eerste prediking de leer van het toekomende gericht medegedeeld. In de derde plaats wordt er een voorschrift gegeven over de begonnen gehoorzaamheid (Gen. 4: 7): *Laat uw begeerte onder u zijn, en heers gij over haar*.
Daar hij tevoren over het gericht van God gesproken had, kan er gevraagd worden: Wat zal ik dus doen, wanneer inwendig de verkeerde begeerte ontstoken is? Hier antwoordt hij, en stelt de eerste wet voor, en beveelt, dat wij de zondige aandoeningen bestrijden. Maar het is niet genoeg de wet te kennen, men moet ook weten, of die oplettendheid om de aandoeningen te bedwingen God behaagt, en op welke wijze bij zulk een grote zwakheid de Duivel teruggedrongen en de natuurlijke zwakheid overwonnen kan worden. Dit wordt geleerd uit vergelijking met de belofte (Gen. 3: 15): *Het zaad van de vrouw zal de kop van de slang vertreden*. Gelijk het niet twijfelachtig is, dat de vaderen de belofte gevoegd hebben bij deze prediking van de wet en aan de kinderen geleerd hebben, waaruit ontstaan is de wederspannigheid van de aandoeningen, en dat de verzoening wegens het zaad dat komen zou beloofd is, en dat God ter wille daarvan onze zwakheid te hulp zal komen en de Duivel terugdringen.
Gelijk Johannes de belofte zeer geleerd uitgelegd heeft, als hij zegt (Hebr. 3: 8): *De Zoon van God is gekomen, om de werken van de Duivel te verbreken*, dat is, om ons van de zonde te bevrijden en ons te helpen, opdat wij God kunnen gehoorzamen, en om ons te beschermen tegen de Duivel. Ja om eindelijk de zonde en de dood geheel teniet te doen, en de gerechtigheid en het eeuwige leven te herstellen. Zó onderwezen de Vaderen niet alleen de Wet, opdat de aandoeningen bedwongen zouden worden, maar zij stelden ook de leer voor, op welke wijze bij zulk een zwakheid gehoorzaamheid zou kunnen worden betracht, op welke wijze het God behaagt, al welke dingen aangeduid worden door het woord heersen. Want wij kunnen zonder de hulp van de Bemiddelaar niet heersen, dat is, bevrijd worden van de schuld, en de Duivel overwinnen en onze zwakheid.
Daarom moet aan dit deel van het onderricht verbonden worden, wat in het Evangelie over de vergeving van zonden, over het geloof, over de hulp van de Heilige Geest gezegd wordt; gelijk elders de leer van de nieuwe gehoorzaamheid breder uitgelegd wordt, waaruit wanneer de hoofdsom van de zaak met deze plaatsen van Genesis

worden samengebracht, ook deze korte uitspraken duidelijker worden. Het is genoeg dit over het woord heersen van de zonde onder de aandacht gebracht te hebben. Dat wordt ook elders in den brede gezegd, dat moedwillige onkunde en moedwillige nalatigheid ook doodzonden zijn. Dadelijk van het begin af is de belofte uitgegaan over de toekomstige bevrijder, waarvan alle volken de herinnering hadden behoren te bewaren. Daarna is zij dikwijls verkondigd onder de Heidenen. Vervolgens is het Evangelie met vele duidelijke getuigenissen over de gehele wereld verbreid, en de stem heeft van de hemel geklonken: *Hoort Dezen*. Niemand is dus verontschuldigd wegens niet kennen van het Evangelie, ja van deze zonde overtuigt de Heilige Geest voornamelijk, gelijk Christus zegt (Joh. 16: 8 vv): *De Heilige Geest zal de wereld van de zonde overtuigen, omdat zij in Mij niet geloofd hebben*.

VI

OVER DE GODDELIJKE WET

De Wet van God is een onderricht door God gegeven, dat voorschrijft hoe wij behoren te zijn en wat wij behoren te doen en te laten, en een volkomen gehoorzaamheid aan God eist, en dat verklaart dat God Zich vertoornt op degenen die geen volkomen gehoorzaamheid betonen en hen met de eeuwige dood straft. Deze definitie is genomen uit de Wet van God zelf en vele predicaties van Christus. Want de Wet bevat geboden en beloften, waaraan de voorwaarde toegevoegd is van de vervulling van de Wet; alsook bedreigingen. De geboden prediken van de algehele gehoorzaamheid (Matth. 22: 37): *Gij zult liefhebben de Heere uw God uit geheel uw hart, met heel uw ziel, met al uw krachten*. Alsook (vs. 39): *Gij zult uw naaste liefhebben gelijk uzelf*. Evenzo (Ex. 20: 17): *Gij zult niet begeren*. De bedreiging zegt: *Vervloekt wie niet blijft in de leringen van deze Wet, en die niet metterdaad doet*. Alsook Matth. 25 (vs. 41): *Gaat weg van mij gij vervloekten in het eeuwige vuur* enz .

Hier is het allereerst noodzakelijk onder de aandacht te brengen dat er een buitengewoon groot en oneindig verschil is tussen de menselijke wetten en de Goddelijke. Maar gelijk het volk het blinkende gelaat van Mozes niet kon aanzien, zó zien de gemoederen en de ogen van alle mensen van verre aan, en zij verstaan niet, welk een gericht het is, maar menen hoe dan ook dat het een leer is over de uitwendige werken, zoals zij denken over de voorschriften van Phocylis en Theognis. Maar er zijn meer en grotere oorzaken overgeleverd en geopenbaard van de Wet van God, gelijk hierna gezegd zal worden. Wij moeten de Wet van God niet zó beschouwen, als de tafels van de Romeinse tienmannen (decemviri), die vele eeuwen geleden met hun gerechtshof (spreekgestoelte) verdwenen zijn. Maar de Wet van God is de eeuwige en onveranderlijke regel van de Goddelijke geest (mentis divinae) en een gericht tegen de zonde, dat in de menselijke geest is ingedrukt en dat dikwijls predikt met de stem van God, waarvan Christus zegt (Matth. 5: 17): *Hij komt de Wet niet ontbinden, maar vervullen*, enz.

Laat er dus acht gegeven worden op dit verschil. De menselijke wetten vereisen of verbieden slechts uitwendige werken. De Filosofie leert een weinig meer, namelijk dat een eerzame handeling niet slechts is een uitwendig of geveinsd werk, maar in de geest moet er een recht oordeel en in de wil een vrije verkiezing of keuze (prohairesis) bijkomen om juist te handelen, zegt zij. Zij vereist dus zekere innerlijke regeling van de aandoeningen en handelingen, die bij voorkeur ethiek (èthikè) genoemd wordt. Zij bestraft echter niet de natuurlijke onreinheid, zij oordeelt niet die zeer grote zonden die strijden tegen de eerste tafel, de twijfel over God, het hart waarin de vreze en de liefde van God ontbreekt, het mistrouwen en dergelijke kwalen die in de natuur van de mens inkleven.

Maar de Wet van God vereist niet slechts uiterlijke daden, of die ijver om de aandoeningen in de toom te houden, waarover de Filosofen spreken, maar zij schrijft voor, dat de gehele natuur God gehoorzaamt, een grondige kennis van God heeft, een ware en voortdurende godsvrucht, een vast vertrouwen op God, een vurige liefde.

Omdat echter de natuur van de mens zó niet is, is de stem van de Wet het gerecht van God dat de zonde in onze natuur veroordeelt. Dit voelt Paulus als hij zegt (Rom. 7: 14): *De Wet is geestelijk*, dat is, het is niet maar politieke wijsheid, die voorschriften geeft over de uiterlijke handelingen in het burgerleven, maar het is een heel ander onderwijs dat geestelijke bewegingen vordert, een bevestigde kennis van God, een vurige en volmaakte liefde, gelijk de Wet zegt (Deut. 6: 5): *Gij zult de Heere uw God*

liefhebben met geheel uw hart.
Maar de Monniken hebben over de Wet van God, als over de burgerlijke discipline gesproken, zij hebben gezegd dat er aan de Wet van God voldaan wordt door deze burgerlijke of Filosofische discipline, dat is, door uitwendige werken en enige poging van de wil, ook al blijven er twijfelingen in de geest, en in de wil en het hart veel verkeerde neigingen. En zij hebben onderwezen dat die twijfelingen en slechte neigingen geen zonden waren.
Daarom hebben zij daarbij verzonnen dat de mensen rechtvaardig zijn en God behagen wegens de werken, omdat zij oordeelden dat die aan de Wet van God voldeden; zij hebben niet geleerd dat de mensen rechtvaardig zijn, dat is met God verzoend en welbehagelijk door het geloof wegens de Middelaar Christus. Maar deze Farizese dwalingen inzake de Wet wijst Paulus af, en hij beweert dat deze zwakke natuur van de mensen aan de Wet van God niet kan voldoen, en de toorn van God niet kan stillen, en dat de zonde niet weggenomen wordt door de werken der Wet, maar dat de Zoon van God gezonden is, onze Heere Jezus Christus, om de zonde weg te nemen en ons de gerechtigheid en het eeuwige leven te schenken, gelijk wij te zijner plaatse uitvoeriger zullen zeggen.

VERDELING VAN DE WETTEN

Ten eerste worden er deze soorten vermeld:
De Wet van God,
de Wet van de natuur,
de menselijke Wetten.
Goddelijke Wetten zijn die welke door God gegeven zijn in alle tijden en ze staan beschreven op verschillende plaatsen en in de boeken van de Evangeliën. De Wet van de natuur is, gelijk ik hierna zal bespreken, de natuurlijke kennis van God en van de besturing der zeden of het onderscheid van eerbaar en schandelijk, dat in het menselijk geslacht van Godswege ingelegd is, gelijk de kennis van de getallen van Godswege in het menselijke verstand gelegd is. Daarom komt ze overeen met dat gedeelte van de Wet van God, dat het Morele genoemd wordt, gelijk ik hier beneden zal aantonen. Want eerst moeten de soorten van Goddelijke Wetten onderscheiden worden.
Want hoewel van het begin van de wereld af aan in de Kerk van God de stem van de Wet en de stem van de belofte van genade geklonken hebben, is toch, toen de Israëlitische Burgerstaat naar een vast beleid gesticht is, de Wet van God afgekondigd. Want God heeft gewild dat die kennis, die Hij in de menselijke geest bij de schepping ingegeven heeft, met een openbaar en klaarblijkelijk getuigenis instellen, om Zijn oordeel tegen de zonde te tonen. Omdat echter de gehele burgerstaat ingesteld werd, zijn er niet alleen wetten voor het gedrag van de afzonderlijke personen voorgesteld, maar zijn er ook burgerlijke (forenses) wetten en ceremoniën ingesteld.
Er zijn dus drie delen van de algemene Mozaïsche wet:
Zedenwetten,
Ceremoniële en
Burgerlijke (forenses) wetten.
En deze onderscheiding moet nauwlettend overwogen worden, omdat ook al is de burgerlijke regering (politia) van Mozes reeds teniet gedaan, het toch noodzakelijk is het verschil van de wetten te overwegen. De Ceremoniën van Mozes en de burgerlijke wetten zijn aan de andere volken niet bevolen, en verplichten ons ook niet, en zijn voor een tijd lang aan dat volk Israël gegeven, gelijk de burgerstaat tot een bepaalde tijd zou duren, opdat er een vaste plaats zou zijn, waar de Christus geboren zou

worden en zich bekend zou maken, prediken zou, het slachtoffer zou brengen en openlijk het eeuwige leven zou beginnen.
Maar er is een andere soort van Wetten, die Zedelijke genoemd worden, die eeuwige uitspraken en leefregels van God zijn en niet door de tijden veranderd worden. Altijd van eeuwigheid af heeft God deze grondregel gewild: Het schepsel moet God liefhebben en vrezen; het redelijke schepsel moet kuis zijn. Zedelijke wetten zijn toch die, welke een voorschrift geven over het kennen van God in de geest en over de gehoorzaamheid van hart jegens God en over de deugden jegens de mensen, zoals over rechtvaardigheid, kuisheid, waarheid, zelfbeheersing. De voornaamste echter van de zedenwetten zijn tezamen in een kleine tabel met verwonderlijk Goddelijk beleid samengevat, welke tabel de Decaloog genoemd wordt. Derhalve is het gebruikelijk de Decaloog te noemen, wanneer wij de Zedenwet willen aanduiden, hetgeen recht en zonder woordenstrijd (logomachia) te verstaan is. Zedelijke wetten zijn dus, zowel die in de Tien Geboden vervat zijn, gelijk wij die hierna vermelden zullen, en de herhalingen en uitleggingen van de Dekaloog, waar zij ook maar in de geschriften van de Profeten en Apostelen gelezen worden. Daar dit de eeuwige regels zijn van de Goddelijke geest (mens), hebben zij altijd in de Kerk geklonken, ook vóór Mozes, en zij zullen altijd blijven, en hebben op alle volken betrekking. Er zijn echter vele natuurlijke dingen in de burgerlijke en in de ceremoniën, die ook blijvend zijn, gelijk de wet die onkuise gewoonten tegengaat. Levit. 18 (vs. 6 v.v.), omdat de eerbied voor de bloedverwantschap tot de deugden behoort. En God zegt duidelijk, dat de Kanaänieten verdelgd worden om hun onkuise lusten. Daar dus de Heidenen vóór de afkondiging van de Wet van Mozes wegens deze misdrijven gestraft worden, is het zeker dat die dingen door de eeuwige Wet van God en het natuurlijk gericht veroordeeld worden.

UITLEGGING VAN DE DECALOOG (TIEN GEBODEN)

Zeer nuttig en heilzaam is de overdenking van de Decaloog; want zij bevat zulk een overvloedig en verheven onderwijs, dat het nooit genoeg doorzien, nooit uitgeput kan worden. Des te meer is de dwaasheid van hen te verfoeien, die verzinnen dat men aan de Wet van God voldoen kan, ja daar bijvoegen, dat men meer en beter doen kan, enz. Deze stemmen zijn niet menselijk, maar verbreid door de Duivel, die door deze spotternij met het menselijk geslacht, dat van zijn waardigheid en zuiverheid vervallen is, zijn spel drijft. Want terwijl God in deze Wet toont, waartoe de menselijke natuur geschapen is, waaruit wij gevallen zijn, in welke ellenden en duisternissen wij neergestort zijn, verspreidt de Duivel als om met ons te spotten, ironische woorden die de Wet van God kleineren. Laten derhalve de Godvrezenden weten, dat deze dwalingen van de Farizeeën en Monniken niet licht zijn, en laten zij van God vragen, dat van onze harten het bedeksel weggetrokken wordt, dat verhindert dat wij de Wet van God van dichterbij bezien, en met ernst bedenken dat het de stem van God is die dingen inhoudt die veel groter zijn, dan dat wij het geheel zouden kunnen bevatten.
Maar allereerst moeten deze vier dingen over de Wet bedacht worden:
Ten eerste, de Wet brengt onder het oog, waartoe de menselijke natuur geschapen is, en hoedanig de waardigheid en de zuiverheid van de mens geweest is, waarin hij geschapen is. Want zó was de menselijke natuur geweest, als de Wet het hier beschrijft, vol van kennis van God, Hem altijd vererend, altijd gehoorzamend, altijd bij alle handelingen acht gevend op Zijn tegenwoordigheid en bestiering, de rechte orde in alle handelingen in acht nemend, zonder enige verkeerde begeerte, zonder enige rampspoed, zonder dood.

Ten tweede onderricht de Wet ons over de tegenwoordige ellende. Want nu zien wij dat de natuur die uit de eerste waardigheid vervallen is, strijdig is met de Wet, vol is van duisternis en verachting van God, zonder regel, vol van slechte begeerten van allerlei soort, en de zonde is de oorzaak van de dood en van een oneindig aantal rampen. En toch verstaan wij onze ellende nog niet, en luisteren wij niet waarlijk naar de Wet, tenzij wij in ware verschrikkingen of straffen de toorn van God tegen de zonde leren kennen. Hier beginnen wij een klein weinig de wet van God en de menselijke ellende te verstaan. Gelijk David uitroept, dat hij de toorn van God niet kan uithouden, als God de zonden naar verdienste wilde straffen (Ps. 130: 3): *Als Gij Heere de ongerechtigheden gadeslaat, Heere, wie zal bestaan?* En er zijn meer en groter zonden bij ieder, dan zij kunnen inzien. Let toch op de nadruk van het zeggen: Wie zal bestaan? Niemands kracht is zó groot, dat hij de menselijke rampen zou kunnen doorstaan, die de straffen van de zonden zijn. Gelijk David de straffen voelt van zijn overspel, de dood van kinderen, de opstand van zijn zoon, zijn vrouwen met bloedschande bevlekt, ballingschap, burgeroorlog en talloze andere rampen. Onder deze straffen heeft hij deze versregel geleerd: Wie zal bestaan? En toch zijn deze tegenwoordige rampen zelfs niet te vergelijken met de eeuwige straffen.
Daarom, zo dikwijls als wij deze versregel aanhalen: *Als Gij de ongerechtigheden gadeslaat Heere, Heere, wie zal bestaan?* Laten wij bedenken dat de toorn van God tegen de zonde waarlijk en mateloos is; laten wij de Wet aanzien en laten wij onze onreinheid erkennen die strijdt met de gehele Wet, laten wij bedenken, welk een last van straffen het menselijk geslacht is opgelegd, laten wij acht geven op onze en de gemeenschappelijke rampen, om God te bidden, dat Hij Zijn toorn moge matigen, die niemand uitstaan en verdragen kan; als Hij die laat blijken is het noodzakelijk dat de mensen sterven en vergaan onder tegenwoordige en eeuwige straffen. Evenzo vermanen dergelijke uitspraken van de Psalmen ons over het recht verstaan van de Wet en het kennen van onze zonde en van de toorn van God en de straffen.
Ten derde onderricht de Wet ons stilzwijgend over de herstelling van het menselijk geslacht en over het eeuwige leven; zij duidt eveneens aan, tot welk een uitnemendheid wij opnieuw geroepen worden. Want omdat God de stem van de Wet opnieuw laat horen nadat de natuur gevallen is, wil Hij zeker dat de Wet eens gedaan wordt; er zal dus een herstelling zijn van het menselijk geslacht; er zal een eeuwig leven zijn, omdat wij zien dat in dit leven aan de Wet niet voldaan wordt. Maar het onderwijs over de herstelling wordt in de beloften duidelijker voorgesteld.
Ten vierde, laten wij terwijl wij zó overwegen, hoe groot de ellende is van het mensengeslacht, neergedrukt door de zonde, de toorn van God en de dood, en verstaan dat de stem van de Wet een vonnis is, een keten, een getuige en boodschapster van die zware toorn, direct zien op de Zoon van God en het offer overwegen, dat alleen de toorn voor ons heeft doorstaan, de last van de Wet heeft ondergaan en de Vader heeft verzoend, en laten wij overwegen de weldaad van de Zoon van God, die de zonde te boven gaat. Laten wij eveneens weten dat wij geroepen worden door de Zoon van God Zelf, opdat opnieuw in ons begint die zuiverheid die in de Wet beschreven is, gelijk wij hierna te zijner plaatse zullen bespreken.

DE TIEN GEBODEN

Er zijn twee tafelen: De eerste daarvan bevat de werken waardoor wij onmiddellijk of eigenlijk met God te doen hebben, namelijk de voornaamste inwendige en uitwendige verering van God. De tweede bevat de werken jegens de mensen, die hoewel zij de banden zijn van de menselijke gemeenschap, toch ook godsdienst worden, omdat God

ze door Zijn Woord beveelt en verkondigt dat het eerbewijzen zijn, als ze gedaan worden wegens de opdracht van God; gelijk Jesaja leert in het eerste hoofdstuk; alsook in hoofdstuk 58, en Samuel (1 Sam. 15: 22): *Gehoorzaamheid is beter dan offerande*. Hosea 6 (vs. 6): *Barmhartigheid wil Ik meer dan offer*. En Christus zegt (Matth. 22: 39): *Dat het gebod over de liefde tot de naaste gelijk is aan het eerste*, dat is, een noodzakelijke gehoorzaamheid vereist, gelijk ook de gehoorzaamheid aan het eerste gebod noodzakelijk is. Op deze dingen moet men acht geven, opdat wij leren, wat de ware vereringen van God zijn, en dat de werken van alle geboden tot het eerste gebod terug te brengen zijn, en bij de afzonderlijke geboden als doel gesteld moet worden, dat ze daarom voornamelijk gedaan moeten worden, opdat er aan God gehoorzaamheid en eer bewezen wordt. Want de verering van God is een werk door God geboden, dat voornamelijk daarom gedaan wordt, opdat er aan God gehoorzaamheid en eer bewezen worde, en het geschiedt met erkenning van Christus in dit vertrouwen, dat u wegens Hem de Vader behaagt. Gelijk Petrus beveelt geestelijke offeranden te brengen, die Gode aangenaam zijn door Jezus Christus.

OVER HET EERSTE GEBOD

Het eerste gebod geeft een bevel aangaande dat werk, dat het eerste en voornaamste is, namelijk over het ware kennen van God, over de ware en volkomen gehoorzaamheid jegens God, het volkomen vrezen, vertrouwen en liefhebben van God. Het omvat toch de twee allergrootste zaken, namelijk de wijze om God te kennen, en de ware godsdienst (cultus). De wijze is, dat God begrepen wordt door Zijn Woord en getuigenis. Want omdat God onzichtbaar is, is het noodzakelijk dat er aangaande Hem enig getuigenis bestaat, waardoor Hij gekend wordt en begrepen wordt. Gelijk de menselijke geest bij het aanschouwen van het werkstuk van de wereld denkt aan God de Maker, maar deze kennis is nog niet voldoende, die ook de Heidenen en de Mohammedanen behouden, hoezeer deze (kennis) ook bij velen door de Duivel uitgedreven wordt. Maar hoe volledig die ook aanwezig is, toch blijft de twijfel, of die Schepper, God, voor ons zorgt, verhoort, of Hij zó vereerd wil worden, en op welke wijze Hij vereerd wil worden. Hier is het woord en het getuigenis van God nodig; daarom is hier een vast woord en getuigenis voorgesteld: *Ik ben de Heere uw God, Die u uit het land Egypte uitgevoerd heb*. Laat de geest dus vaststellen dat het deze God is, die Zich geopenbaard heeft door het geven van dit woord op de berg Sinai, en Die betuigd heeft dat Hij uw God is, dat is, Die voor u zorgt, acht op u geeft, u oordeelt, verdedigt, bestraft.

Er wordt ook een getuigenis bijgevoegd, namelijk de roemrijke bevrijding en bescherming van dit volk, toen het uit Egypte uitgeleid werd enz. Want ofschoon God onzichtbaar is, weet toch het mensenverstand dat dit de ware God is, die Zich in Zijn Woord en bewonderenswaardige getuigenissen geopenbaard heeft en aangetoond, hoe Hij vereerd wil worden. Zó is er aan Adam in het begin een woord gegeven in het Paradijs en de gehele natuur van de dingen is hem voorgesteld, opdat die een getuigenis aangaande God zou zijn; maar daarna, daar hij gevallen was, is de vertroosting nodig geweest van de vergeving van zonde: Daarom is er een ander woord aan toegevoegd, namelijk de belofte van genade, en er kwamen tekenen bij, de offers werden door hemelvuur weggerukt. Zó is ook aan ons hetzelfde Woord van het Evangelie voorgesteld, en een zéker getuigenis, namelijk de Zoon van God Die gekruisigd is en opgewekt: Deze toont ons de Vader. Nadat wij deze Zoon hebben leren kennen roepen wij de eeuwige Vader aan, die Zich in de Zoon geopenbaard heeft, gelijk in Joh. 1 (vs. 18) gezegd wordt: *Niemand heeft ooit God gezien, de Zoon die aan de*

boezem van de Vader is, Die heeft Hem verklaard. Alsook: *Die Mij ziet, ziet de Vader*. En eveneens Matth. 11 (vs. 27): *Niemand kent de Vader, dan de Zoon, en aan wie de Zoon het geopenbaard heeft*. Door Deze is de Vader verzoend, om Zijnentwil verhoort Hij. Christus Zelf zegt Joh. 16 (vs. 23): *Al wat gij de Vader zult vragen in Mijn Naam, zal Hij u geven*. Laten wij dus vaststellen dat deze God is, Die Zich geopenbaard heeft door Zijn Zoon te geven, te zenden, om het slachtoffer te worden, en opgewekt, om de Bemiddelaar te zijn, de Tussentreder, de Helper en Redder; alsook, die aan deze Zoon het Evangelie gegeven heeft van de vergeving van zonden en van het eeuwige leven. Deze aanroeping die de eeuwige God erkent, de Almachtige, door het vertrouwen op Christus door het geschonken Evangelie, onderscheidt de ware aanroeping van de Kerk van de aanroeping van alle volken. Zo dikwijls dus de geest (mens) tot God roept, roepe hij de God aan, Die de Vader is van onze Heere Jezus Christus, van de gekruisigde en opgewekte, en hij overdenke in geloof het Evangelie gegeven door deze Zoon: *Al wat gij de Vader zult vragen in Mijn Naam, zal Hij u geven*. Deze wijze van God kennen beveelt Paulus ons dikwijls aan, 1 Cor. 1 (vs. 21): *Omdat de wereld God niet gekend heeft in wijsheid door de wijsheid, heeft het God behaagd door de dwaasheid der prediking de gelovenden te redden*. Het onderwijs over Christus de Hogepriester die in het heilige der heiligen binnengaat, leert eveneens hetzelfde. De andere mensen kennen de onzichtbare God niet, maar in dit verborgene en heilige der heiligen gaat alleen de Zoon van God binnen. Daarom laten wij, wanneer wij tot God zullen gaan deze Hogepriester erkennen, Die ons tot de Vader leidt en onze gebeden overbrengt. Gelijk de brief aan de Hebreeën zegt: (4: 14, 16): *Laten wij, deze Hogepriester hebbende, toegaan tot de troon der genade*. Deze dingen over de wijze van het kennen van God moeten noodzakelijk aan de mensen geleerd worden, opdat God recht moge worden aangeroepen.

Maar de vereringen, waarover dit gebod gegeven wordt, zijn het kennen van God, het geloven van het Woord van God, de ware vrees, het ware geloof of vertrouwen, en het ware liefhebben. Want Hij eist vrees, wanneer Hij zegt (Exod. 20: 5): *Ik ben God een krachtig ijveraar, die de ongerechtigheid bezoekt*. Alsook (Deut. 6: 13): *De Heere uw God zult gij vrezen en Hem alleen zult gij dienen*. Hij eist vertrouwen en liefde, wanneer Hij zegt: *Ik ben uw God de Almachtige*, die naar u omziet, voor u zorgt, u beschermt, redt, enz. Alsook (Exod. 20: 6): *Die barmhartigheid doet aan die Hem liefhebben*. Alsook (Deut. 6: 5): *Gij zult de Heere uw God liefhebben uit geheel uw hart*. Want deze uitspraken, waar zij ook gelezen worden, zijn verklaringen van het eerste gebod.

Dat Hij echter een volkomen gehoorzaamheid eist, getuigen deze woorden, Deut. 6 (vs. 5): *Gij zult liefhebben de Heere uw God uit geheel uw hart, uit heel uw ziel, uit al uw krachten*. Het vereist dus vrees, vertrouwen en liefde tot God boven alles, en zó, dat deze deugden zuiver, vurig en volmaakt zijn, niet vermengd met zondige begeerten. Maar deze volkomen gehoorzaamheid kan deze verdorven natuur van de mensen niet volbrengen. Er kleven in de zielen twijfel over de toorn van God en over de barmhartigheid; niemand vreest zozeer, als het moet; niemand brandt zó van liefde, als het moet, en er zijn vele verkeerde begeerten mee gemengd. Daarom zegt Paulus (Rom. 8: 7): *Het gevoelen van het vlees is vijandschap tegen God*; en hij verstaat er geen licht kwaad onder, als hij het noemt vijandschap tegen God. Altijd beschuldigt en veroordeelt deze Wet dus alle mensen in deze verdorven natuur, omdat zij de volkomen gehoorzaamheid niet volbrengen en niet kunnen volbrengen.

Laat nu iemand zeggen: Maar het is noodzakelijk dat degenen die God behagen, deze Wet doen.

Ik antwoord: Ten eerste dat het zelfs niet begonnen kan worden zonder de kennis van Christus en het Evangelie; want omdat de Wet allen beschuldigt en veroordeelt, en wij weten dat wij schuldig zijn en vol van halsstarrigheid tegen deze Wet, daarom ontvluchten de harten God, zij hebben Hem niet lief, zij hebben geen lust van God weldaden te vragen. Maar wanneer het Evangelie gehoord is, wanneer wij te weten komen dat de zonden ons vergeven worden wegens Christus en dat wij in genade aangenomen worden, kinderen van God worden, hoezeer wij het niet waard zijn, roepen wij Hem hierbij aan nadat wij de tegenwoordigheid en de barmhartigheid van God hebben leren kennen, wij beginnen ons aan Hem te onderwerpen, Hem te vrezen en Zijn beloofde barmhartigheid te vertrouwen en de niet nietsdoende, maar als een Vader waarlijk zorgende en ons reddende lief te hebben. Gelijk Hij zegt: Ik ben uw God. Het gebod wordt dus begonnen nadat Christus erkend is. Voorts ofschoon de gehoorzaamheid moet toenemen, voldoen toch ook de wedergeborenen nooit aan deze Wet, maar de overblijfselen van de zonde worden hun vergeven, gelijk te zijner plaatse besproken zal worden, en zijzelf worden rechtvaardig gerekend wegens de Middelaar Christus. Gelijk geschreven is: Christus is de voleindiging van de Wet. En daar zij rechtvaardig zijn door deze toerekening wegens de daden van de Zoon van God, behaagt de begonnen gehoorzaamheid, ook al is zij niet volkomen. De wedergeborenen doen dus deze Wet al beginnende en al gelovende, hoewel zij wegens Christus rechtvaardigen gerekend worden en hoewel om Zijnentwil hun de overblijfselen van de zonde vergeven worden.

Het is echter ter wille van het onderwijs gemakkelijk, dat alle werken van het eerste gebod in deze twee woorden samengevat worden, namelijk in de benaming van vrees en vertrouwen, want hoewel het geloof of het vertrouwen op de barmhartigheid noodzakelijk vergezeld gaat van de liefde, is toch het woord liefde duisterder, dan de benaming vrees of geloof. Want wij moeten van tijd tot tijd de vrees ondervinden in de boetedoening, en wij moeten ook het vertrouwen ondervinden in de vertroosting.

Ik heb de werken van het eerste gebod vermeld, het kennen van God, het geloven van het Woord van God, de vrees, het geloof of vertrouwen, de liefde tot God. Hierbij moet het geduld gevoegd worden in tegenspoeden, hetzij wij met onrechtvaardig geweld van tirannen of van anderen gekweld worden, hetzij wanneer andere algemene rampen voorkomen, ziekten, dood, verlies van vermogen enz. In beide soorten vereist God gehoorzaamheid van het hart. En de gehoorzaamheid van de Kerk in beide soorten van tegenspoeden is een werk van het eerste gebod en dienst van God. Gelijk de gehoorzaamheid van Abel bij de moord, de gehoorzaamheid van al de martelaren onder de straffen, de gehoorzaamheid van Job, van David, onder de rampen van hun huis enz. Want over de eerste soort staat duidelijk geschreven (Matth. 16: 24): *Wie Mij wil volgen, neme zijn kruis op* enz. Alsook (Rom. 8: 29): *Wij behoren gelijkvormig te worden aan het beeld van de Zoon van God*. Evenzo (Ps. 116: 5): *Kostbaar is in de ogen des Heeren, de dood van Zijn heiligen*. Er bestaan dus duidelijke bevelen over deze gehoorzaamheid. En God wil dat Hij meer gevreesd wordt dan de tirannen; voorts wil Hij dat wij juist onder de straffen niet door smart tot wanhoop vervallen, niet menen dat wij door God veronachtzaamd worden, maar de vertroosting vasthouden, dat God ons genegen is en de uitkomst besturen zal.

Over de andere soort, namelijk de gemeenschappelijke rampen, staat geschreven (1 Petr. 4: 17): Het *oordeel begint van het huis Gods*. Of het dus straffen zijn of beproevingen, God wil dat de Kerk onderhevig is aan zulke zwarigheden, omdat de menselijke natuur wegens de zonde die het vlees aankleeft onderworpen is aan de dood, en vele daadzonden van de Kerk, ja van de Heiligen worden gestraft. Derhalve wil God dat de Kerk door deze tegenspoeden onderricht wordt over de boetedoening,

gehoorzaamheid betoont, het geloof oefent, de aanroeping en de hoop; niet tot wanhoop vervalt, niet meent dat wij door God verworpen of veronachtzaamd worden, maar de vertroosting vasthouden, dat God ons genegen is en de uitkomst besturen zal. Hiertoe behoren de uitspraken, de bevelen, zowel dat gehoorzaamheid betoond moet worden in algemene rampen, als dat de vertroosting door het geloof vastgehouden moet worden (Joh. 6: 43): *Murmureert niet*, dat is, God vertoornen, alsof Hij ons òf wreed beproeft òf ons veronachtzaamt. Alsook (1 Petr. 5: 6): *Vernedert u onder de machtige hand van God*. Evenzo (Ps. 51: 19): *Het offer voor God is een verslagen geest*, enz. Alsook (Ps. 37: 7): *Weest aan God onderworpen en hoop op Hem*. Alsook (Ps. 4: 6): *Offert een offerande van gerechtigheid en hoopt op den Heere*.

En zie eens, hoe vele goede werken samenlopen in deze gehoorzaamheid, die tevens behoren tot het eerste gebod.
Ten eerste, de gehoorzaamheid zelf die op God ziet is op zichzelf een goed werk en in dit gebod bevolen, dat gebiedt God meer te vrezen dan de Tirannen. Het beveelt eveneens de straffen te dragen die van Godswege worden opgelegd, de dood en dergelijke, gelijk gezegd wordt: *Het oordeel begint van het huis Gods*, of: Wij worden door God aangegrepen, opdat wij niet met deze wereld veroordeeld worden. Voor deze gehoorzaamheid is het noodzakelijk dat het geloof er bij komt, dat vaststelt dat God de getroffenen niet veronachtzaamt, niet wegwerpt, maar ook nog op u acht geeft, u genegen is en deze uitkomst besturen zal, gelijk David van gevoelen was, toen hij een balling was. Dit geloof en deze hoop zijn werken van het eerste gebod. En uit al deze is de deugd samengesteld, die geduld heet, dat is, de gehoorzaamheid, die God betoond wordt met zekere rustigheid van de ziel of wil om te gehoorzamen, die uit de vertroosting van het geloof voortkomt. Dit alles noemt Paulus vrede, zoals Fil. 4 (vs. 7): *De vrede Gods die alle verstand te boven gaat, beware uw harten en uw geest*, dat is, er zij in u zulk een vrede of gerustheid van ziel, dat u God gehoorzaamt, en houdt door de vertroosting van het geloof uw zielen staande en versterkt ze, opdat u de tegenheden kunt verdragen, ziende op de Goddelijke belofte, waarin wanneer de bewonderenswaardige goedheid en barmhartigheid van God opgemerkt wordt, ook de liefde bestaat.

Tegenstelling

Laten wij nu de hardnekkigheid zien van het mensengeslacht tegen het eerste gebod, opdat wij ook onze zwakheid leren kennen, en enigerwijze de soorten van zondaren tegen dit gebod leren onderscheiden. De eerste is die van de Epicureën en Academici, die ontkennen of betwijfelen, of er een God is, of Hij voor de mensen zorgt, of dit Woord, dat de Kerk heeft, door God is overgegeven. Maar zodanig is de grootste menigte van de mensen overal, die geheel alle toestemming aangaande God uit de ziel vernietigd heeft, de twijfel toelaat en haar versterkt. Grote duisternissen zijn dus de val van de eerste voorouders gevolgd, en deze duisternissen versterkt daarna de boosaardigheid van de mensen en de Duivel helpt daarbij.
De tweede reeks is die van hen die afgoden vereren, dat is, die vele goden verzinnen, en aan ieder afzonderlijk een verschillende macht toekennen, zoals de Heidenen, of Goddelijke eer toebrengen aan de schepselen, dat is ze aanbidden, zoals die gestorven heiligen aanroepen. Want de aanroeping kent almacht toe, of zij verbinden God aan bepaalde beelden, terwijl Hij zonder Zijn Woord aan geen enkel ding verbonden wil worden. Maar het is zeker, dat de wereld altijd vol geweest is en nog is van afgoden. En de aanroeping van heiligen en de verering van beelden verschillen niet van de

Heidense zeden.
De derde reeks is die van de tovenaars, die verbonden sluiten met de Duivelen, de vijanden van God, en van hen die de tovenaars raadplegen, en van hen die aan andere bijgelovige gebruiken overgegeven zijn, waaraan macht wordt toegeschreven zonder verordening van God; daarom als er uitwerking op volgt, is de Duivel de bewerker, en het vertrouwen wordt gesteld op Duivelen. Al deze dingen worden verboden in Levit. 20 (vs. 6): *De ziel die afgeweken is tot de tovenaars en waarzeggers, en met hen afgehoereerd is, Ik zal Mijn aangezicht tegen haar zetten, en Ik zal haar uit het midden van haar volk uitroeien*.
De vierde is die van de Joden, de Filosofen, de Ketters en de Mohammedanen, die allen zich hun goden verzinnen, en niet willen erkennen dat dit de God is, Die Zich in dit Zijn Woord door Zijn Zoon Christus geopenbaard heeft, daar Hij zó alleen maar gekend en aangeroepen wil worden. Derhalve schenden de Manichaeën het eerste gebod, die twee goden verzonnen, een goede en een kwade, die op gelijke wijze eeuwig zijn. Alsook Samosatenus, die beweerd heeft dat er in Christus alleen maar een menselijke natuur is. Zoals de Mahomedanen goddeloos denken. Ook de Arianen schenden dit gebod, die ontkend hebben dat de Zoon van God uit het wezen (substantia) van de Vader is. Alsook anderen, die gezegd hebben, dat de Heilige Geest alleen maar een beweging is in de mensen geschapen.
De vijfde reeks is die van hen, die God niet aanroepen door de Middelaar Jezus Christus, ja die als andere tussenschakels verzinnen de heiligen, of de missen of de voldoeningen, of andere werken; alsook, die zeggen, dat men twijfelen moet aan de genade van God.
De zesde is die van de afvalligen, die ontrouw worden aan de ware leer van het Evangelie, uit vrees of haat, zoals Judas, Julianus enz.
De zevende is die van de wanhopigen, zoals Saul, en het is noodzakelijk dat allen tot deze wanhoop vervallen, die het Evangelie van het geloof in Christus niet gekend hebben.
De achtste is, het Evangelie niet te leren, zichzelf niet opwekken om de leer van Christus te horen en te kennen, terwijl de hemelse Vader bevolen heeft (Matth. 17: 5): *Hoort Hem*.
De negende is die van de huichelaars, die hoewel zij ware dingen belijden, en niet besmet zijn met de uitwendige Afgoden, toch in hun hart zonder godsvrucht zijn, zonder geloof, en hun wellusten of schatten meer liefhebben, dan God, zoals Nabal. Zodanig is er altijd een groot aantal in de Kerk, ook als zij de zuivere leer heeft, gelijk de gelijkenis van het zaad voorstelt (Matth. 13: 24 vv).
De tiende is de hoogmoed, dat is, de bewondering van en het vertrouwen op eigen macht, wijsheid, deugden, zonder erkenning van eigen zwakheid, zonder erkennen van en vragen om de hulp van God, gelijk Alexander oordeelt dat door de grootste krijgsverrichtingen dit allerschoonste rijk geboren is door zijn beleid en worstelingen, zich vermeit in deze wijsheid van hemzelf, in zijn dapperheid, de onderdanen begint te verachten en te verdrukken, en niet erkent dat al deze grote dingen verricht zijn met de hulp van God, die aan de Perzen de heerschappij ontrukte, en hen strafte, gelijk ook later Alexander erger geworden, gestraft wordt. Als zó iemand wordt ook Nebucadnezar beschreven, die als hij gestraft is deze aanmatiging erkent en zich verbetert; maar Sanherib, verheven door een dergelijk zelfvertrouwen, wordt niet verbeterd, maar gedood. En de geschiedenissen tonen dat zeer vele heldhaftige mannen eindelijk ten onder gebracht worden door zeer droevige ongevallen. Dit gebeurt daardoor, omdat zij op deze wijze zondigen, zichzelf bewonderen en vertrouwen op hun gaven zonder erkenning van de menselijke zwakheid, zonder erkennen en

vragen van de Goddelijke hulp, en dikwijls brengen zij gevaarlijke of zelfs ongerechtige dingen teweeg uit persoonlijke drijfveren door vertrouwen op hun kracht, gelijk Pompejus. Er komen ook andere euvelen bij, weelde, verachting en onderdrukking van anderen, gelijk Alexander zorgeloos zwelgde, zeer verdienstelijke leiders doodde, daarom volgen de straffen. Ditzelfde hebben de gedichten ook beduid over Ajax, van wie Sophocles schrijft dat hij daarom met razernij gestraft is, omdat toen vader Telamon bij het vertrek gezegd had, dat hij weliswaar krachtig moest strijden, maar van God de overwinning vragen, Ajax geantwoord heeft, dat zelfs de tragen als God helpt kunnen winnen, maar hij ook wel zonder God. Uit deze voorbeelden kan gemakkelijk verstaan worden, waarom heldhaftige mannen eindelijk door zware ongevallen ten onder gebracht worden, en er staat geschreven van deze verheffing van en dit vertrouwen op zichzelf: Een gruwel voor God is, al wat verheven is voor de mensen. Maar hoewel dit kwaad in heldhaftige personen duidelijker gezien kan worden, hebben toch alle mensen iets van deze kwaal. Veler vertrouwen steunt meer op werken, vrienden, vlijt, dan op God. Laten wij leren deze kwalen te onderkennen, om ze te verbeteren, en laat het vertrouwen waarlijk gesteld worden op God, gelijk David uitroept (Ps. 25: 16): *Let op mij en heb medelijden met mij, want ik ben eenzaam en ellendig*. Alsook (Ps. 27: 10): *Mijn vader en mijn moeder hebben mij verlaten, maar de Heere zal mij aannemen*.

Hier moeten ook de geveinsden vermeld worden, die vertrouwen op hun eigen gerechtigheid voor God, zoals de Farizeër van Luc. 18. Bij deze vallen vele zonden samen, namelijk, dat zij hun zwakheid niet erkennen, niet erkennen dat zij straf voor God waardig zijn, dat zij een ijdel vertrouwen hebben, dat zij niet aanroepen door de Middelaar Christus; ja zelfs dat zij hun werken in plaats van de Middelaar aan God voorstellen. Deze heb ik boven bij de vijfde reeks gevoegd.

De elfde is het ongeduld, dat bizonder tegen het eerste gebod ingaat, omdat de wil weigert God te gehoorzamen onder de straffen. Intussen is het ook toornig tegen God, als tegen een te harde Heer, of een onrechtvaardig Rechter, over welke aandoening de Schrift ons dikwijls vermaant, zoals (Ps. 4: 5): *Wordt toornig, en zondigt niet*, dat is, strijdt tegen de verbittering en buigt uw ziel, opdat zij gewillig God gehoorzaamt onder de zwarigheden, gelijk boven gezegd is.

Ik heb reeksen van zondaren verzameld, die bijzonder strijden met het eerste gebod, die gemakkelijk gekend en veroordeeld kunnen worden. En omdat de Decaloog de hoofdsom van het onderwijs in alle deugden is, laten wij ook de deugden zelf over de afzonderlijke geboden verdelen. Tot het eerste behoort de deugd, die soms vroomheid, soms godsvrucht (religio) genoemd wordt, maar gemakkelijker worden deze benamingen verstaan: God vrezen, geloof of vertrouwen, liefhebben van God. En zeker omvat die deugd noodzakelijk al deze delen, die vroomheid (pietas) genoemd wordt. Hiertoe behoort ook het geduld. Overigens beantwoordt de benaming vroomheid aan de naam algemene Gerechtigheid, als wij die definiëren als de gehoorzaamheid, die aan God betoond wordt bij al Zijn geboden, gelijk wij hierna zullen zeggen, dat tot dit doel, dat God gehoorzaamd wordt, alle werken teruggebracht worden. Laat dus hierbij ook de deugd geplaatst worden, die algemene Gerechtigheid genoemd wordt.

OVER HET TWEEDE[1] GEBOD

Nadat bij het eerste gebod gesproken is over de bewegingen van het hart jegens God, die de voornaamste en inwendige verering zijn, omdat God een ongeveinsde gehoorzaamheid van het hart vereist, volgens dat (Deut. 6: 5): *Gij zult liefhebben de Heere uw God uit geheel uw hart*. Alsook (Joh. 4: 23): *De ware aanbidders moeten God aanbidden in geest en waarheid*. Vervolgens predikt het tweede gebod over de uitwendige belijdenis: Omdat God bekend wil worden, wil Hij met onze stem aangeroepen worden; en gelijk Hij Zich door het Woord geopenbaard heeft, zo wil Hij ook dat dit Woord door de spraak verbreid wordt. Daarom geeft Hij nadat er gesproken is over de bewegingen van het hart, nu bevel over die spraak, waarin de Naam, van God en het Woord (van) God klinkt.

Gij zult de Naam van God niet ijdel gebruiken.

In het eerste gebod staan verzekerende en ontkennende uitspraken. Ik ben de Heere uw God, die u uit het land Egypte geleid heb. Dit is verzekerend, waaraan ook andere verzekerende zijn toe te voegen: *Gij zult de Heere uw God liefhebben uit heel uw hart*. Alsook: *Gij zult de Heere uw God vrezen*. Nadat de verzekerende gesteld zijn, moeten er ook verbredende of uitsluitende aan worden toegevoegd: *Gij zult geen andere goden hebben*. Zó moeten wij bij de volgende, wanneer wij verbredende uitspraken horen, altijd de eerste verzekerende in het eerste gebod uitgedrukt, voor de geest houden. Hier verbiedt God het misbruik van Zijn Naam, en toch wil Hij dat deze uitspraak verbreid wordt en bekend wordt: *Ik ben uw God*. Er is dus een waar gebruiken van de Goddelijke Naam, een ware prediking, een ware aanroeping, dankzegging en belijdenis. Laten wij weten dat deze vier soorten van werken hier bevolen worden, en laten wij op deze plaats invoegen de bevelende getuigenissen over deze werken, zoals (Matth. 28: 19): *Gaat heen, onderwijst alle volken. Roep Mij aan in de dag van de benauwdheid, en Ik zal u uitrukken, en gij zult Mij eren*, of gij zult Mij dank betuigen. *Met het hart gelooft men tot gerechtigheid, en met de mond geschiedt er belijdenis ter zaligheid*. Deze uitspraken bevelen zeer in het bijzonder over deze soorten. Maar bij de aanroeping behoort de eedzwering: Omdat wie zweert, God aanroept, opdat Hij getuige zij van diens wil, dat hij niet wil bedriegen, en vraagt, dat God de Wreker zij, en de bedrieger straft, en Hij verplicht Zich tot deze straf. Hieruit kan verstaan worden, welk een sterke verbintenis de eed is: Gij roept God aan, dat Zijn toorn tegen uzelf woedt, als u bedrogen hebt. Wat kan een mens zich strengers opleggen, of op welke wijze kan hij zich tot meer straf verplichten? Daarom beantwoorden de gebeurtenissen daaraan. Omdat deze verplichting geheiligd en met Goddelijk recht bevestigd is door deze plaats: *God zal niet onschuldig houden, die Zijn Naam ijdel gebruikt heeft*: daarom begeleiden ook in dit leven vreselijke straffen de meinedigen.

Op welke wijze dit gebod gedaan kan worden.

Maar gelijk wij hierboven gezegd hebben, dat de werken van het eerste gebod niet gedaan worden zonder erkenning van de Zoon van God en het geloof, zó moet men ook over dit gebod denken. Het staat genoeg vast dat er geen aanroeping geschieden kan, tenzij met erkenning van de Middelaar Christus, gelijk men ook over de

[1] Naar onze nummering het derde, enz.

dankzegging van gevoelen moet zijn. Evenzo is het bij de bediening zeker noodzakelijk dat het Evangelie van de Zoon van God enz. overgeleverd wordt. Voorts gelijk ik boven gezegd heb, dat allereerst de verzoening door de Zoon van God geschonken, begrepen moet worden, en dat daarna de begonnen gehoorzaamheid behaagt; hetzelfde moet men bij de andere geboden van gevoelen zijn. En de werken van de andere geboden behagen God zó, en worden vereringen van God, wanneer de werken van het eerste gebod voorafgaan, de vrees en het geloof. Zó worden de overige, lofoffers, en zij behagen God, voornamelijk echter de werken van het tweede gebod. Gelijk er geschreven is voornamelijk over deze soort (Ps. 116: 17): *Ik zal u een offerande van lof toebrengen, en de Naam des Heeren aanroepen*.

Zonden tegen het tweede gebod.

Het tegenovergestelde is hetzelfde, als van het vorengenoemde gebod, wanneer de zonden van het hart, die wij boven vermeld hebben, naar voren gebracht worden. Met dit gebod strijden dus de redeneringen van de Epicureërs, goddeloze uitwendige vereringen, goddeloze aanroepingen van demonen, afgoden en doden, valse leer, meineden, onrechtvaardige vervloekingen, gesprekken die vermetelheid of ongeduld verklaren, gelijk Ajax gezegd had, dat hij ook zonder God kon winnen. Alsook een zeer veel voorkomend kwaad, de Naam van God voorwenden, van de religie, van het Evangelie, voor onrechtvaardige begeerten, eerzucht, gierigheid, wellusten, haatgevoelens. De Paus heeft onder de titel van het ambt (ministerium) macht gezocht, onrechtvaardige oorlogen teweeg gebracht; hij heeft oneindig veel geldinzamelingen ingesteld, afgoden en andere dingen. Nu bedekt deze tijd ook onder de titel van het Evangelie dikwijls persoonlijke begeerten. Hiertoe behoren ook alle ergernissen, die òf de zwakke geesten verwonden, en het geloof doen inslapen, òf de wil van sommigen van het Evangelie vervreemden.
Er zijn zeer ernstige bedreigingen aan beide geboden toegevoegd, die terwijl Zij over lichamelijke straffen spreken, ook de eeuwige toorn aanduiden, omdat de Wet de vergeving van zonden niet aankondigt, maar in het Evangelie de eeuwige toorn duidelijk verklaard wordt tegen hen, die geen berouw tonen (Matth. 25: 41): *Gaat weg van Mij gij gevloekten in het eeuwige vuur* enz. Want wat hier gezegd wordt van straffen die in het derde en vierde geslacht woeden, wordt verstaan van de lichamelijke. En gelijk aan deze eerste geboden straffen zijn toegevoegd, zo moeten wij weten dat zij ook bij de overige gevoegd worden, gelijk Deut. 27 vervloekingen gevoegd worden bij alle geboden. En men moet er niet aan twijfelen dat de rampen van de wereld straffen zijn voor misdrijven van allerlei soort, volgens het zeggen van de Psalm (39: 12): *Gij straft de mensenkinderen wegens de ongerechtigheid*.

OVER HET DERDE GEBOD

Gelijk in het eerste gebod de inwendige werken van het verstand, de wil en het hart jegens God onderwezen worden, in het tweede de uitwendige belijdenis, zó wordt hier in het derde overgeleverd het voorschrift over de van God ingestelde Ceremoniën, maar het voornaamste doel daarvan moet verstaan worden, De Ceremoniën zijn gegeven ter wille van de dienst van het onderwijzen, en zijn behulpsels van deze functie. Derhalve spreekt het gebod van de Sabbat voornamelijk over het ambt van het onderwijzen en het bedienen van de van Godswege ingestelde ceremoniën; gelijk de tekst niet slechts spreekt van de rustdag, maar uitdrukkelijk van de heiliging. Hij wil dat op die dag heilige werken gedaan worden, dat is, eigenlijk aan God gewijd, dat is,

dat het volk onderwezen wordt en de ceremoniën die van Godswege ingesteld uitgericht worden. Tot die zaak zij een bepaalde dag bestemd. Deze voornaamste uitspraak heeft betrekking op alle mensen en alle tijden, omdat het een Wet van de natuur is. Overigens staat het wat de waarneming van de zevende dag aangaat vast, dat na de afschaffing van de Levitische ceremoniën, ook deze ceremonie gewijzigd is, gelijk duidelijk gezegd wordt Col. 2 (vs. 16). Terecht wordt dus gezegd dat er in het derde gebod twee delen zijn, het ene natuurlijk of zedelijk of het geslacht (genus); het andere deel is de ceremonie eigen aan het volk Israël, of de soort (species) over de zevende dag. Over het eerste wordt gezegd, dat het natuurlijke of het geslacht blijvend is, en niet afgeschaft kan worden, namelijk de opdracht over het in stand houden van de publieke bediening, zó dat op een bepaalde dag het volk onderwezen wordt en de ceremoniën die van Godswege ingesteld zijn uitgeoefend worden; de soort echter, die met name van de zevende dag spreekt, is afgeschaft.

Laten wij dus leren dat hier waarlijk bevolen wordt de onderhouding van de openbare bediening en de ceremoniën, die God ingesteld heeft, hetgeen God in stand wil houden, opdat de Kerk blijve en voortgeplant wordt, gelijk in Ef. 4 (vs. 11) gezegd wordt: *Hij heeft sommigen wel tot Apostelen gegeven, anderen tot Profeten, anderen tot Herders, anderen tot Leraars,* opdat het lichaam van Christus gebouwd worde, opdat wij niet doorvloeien, en niet omgevoerd worden met alle wind van leer, dat is: Hij heeft een vast woord gegeven door de Profeten en Apostelen publiek verbreid, met bijvoeging van bepaalde ceremoniën, en Hij heeft publieke ambten ingesteld, waarin dit woord weerklinkt, opdat wij een vaste leer hebben over God, en niet zelf nieuwe godsdiensten uitdenken zoals de Heidenen, of nieuwe vereringen enz. Dit zó grote geschenk van God moet men liefhebben, eren, en ieder op zijn plaats bevorderen. Gelijk Christus zegt (Luc. 10: 16). *Die u hoort, hoort Mij, die u veracht, veracht Mij*. En de Profeten die de verlatenheid op de Sabbat betreuren, klagen dat het ambt van onderwijzen teniet gegaan is.

De werken van dit gebod zijn dus, godvruchtig dit ambt uit te oefenen, degenen die recht onderwijzen te horen, en godvrezend de Sacramenten gebruiken, en hun gebruik bevorderen met ons voorbeeld en gedurig bezoek, degenen die recht onderwijzen gehoorzamen, onderhouden, de godvruchtige Leraren eer aandoen en verdedigen, de studiën bevorderen die noodzakelijk zijn voor de Kerk. Ik zoek niet de allegorie (verborgen zin) van dit gebod, maar ik lever de eigenlijke en voornaamste zin over. Want de onderhouding van de bediening die van Godswege ingesteld is, is ook niet een licht of gering werk.

De zonden tegen dit gebod zijn deze: het ambt van recht onderwijzen nalaten of te niet doen, valse leer brengen, de ceremoniën bederven, nooit of zelden tegenwoordig zijn bij de openbare bediening, inde samenkomst, waar de Kerken recht onderwezen worden; alsook anderen aftrekken hetzij door voorbeeld of op andere wijze, van de openbare eredienst, die niet besmet is met goddeloosheid, zoals de Donatisten hun bijeenkomsten afscheiden, de bediening van de ware leer niet gehoorzamen, slaafse werken uitvoeren, dat is, die de bediening verhinderen op de dag die ingesteld is voor de openbare bediening, die dagen doorbrengen in spelen en zwelgpartijen, of andere zonden, de godvruchtige Bedienaars verachten, smaad aandoen, niet willen bijdragen om hen te onderhouden en te verdedigen, hun zwakheid niet bedekken, als zij toch gezond in de leer zijn, zoals Cham zijn naakte vader bespotte, de studiën van de Kerk niet bevorderen.

Gelijk echter boven gezegd is, dat het eerste gebod in al de andere ingesloten moet worden; omdat die bevelen van God zijn, is het noodzakelijk dat de Gever erkend wordt en aan Hemzelf gehoorzaamheid betoond wordt; daarom zijn het vrezen van

God en het geloof als het leven van de andere werken, en zij moeten bij al de werken van de overige geboden aanwezig zijn. Opdat de werken van dit gebod geschieden is het daarom noodzakelijk dat de erkenning van de Zoon van God er bij komt, opdat wij in geloof en onder aanroeping van God dit gebod kunnen gehoorzamen. Alsook, daar dit gebod handelt over de bediening en de ceremoniën, is het noodzakelijk dat het het Evangelie omvat: omdat de bediening van de Wet slechts een bediening van de dood is, doch het Evangelie verkondigt de vergeving van zonden en het eeuwige leven wegens de Zoon van God. Evenzo zijn de ceremoniën van godswege ingesteld, voorafbeeldingen (typi) van Christus. En daarom konden ook de Joden de werken van dit gebod niet recht verrichten zonder ware erkenning van Christus. En bij de Monniken en de Priesters gaan er veel zonden gepaard met hun ceremoniën, omdat de leer over het geloof, over de ware aanroepingen over de ware vereringen hun onbekend is. Zij menen ten onrechte dat de godsdienstoefeningen (cultus) werken zijn van menselijke overlevering; de maaltijd van de Heere bederven zij op velerlei wijze en deze zondige ceremoniën zelf maken zij tot een gewin. Deze zonden strijden ook tegen dit gebod en verontreinigen de Sabbat.
De benamingen van de deugden, die het eerste gebod omvat, behoren ook bij de twee volgende.

OVER DE TWEEDE TAFEL

Ook al zou alleen het burgerlijke samenleven hier geordend worden, dan zou toch de menselijke rede behoren te erkennen, dat hier de allerbeste vorm van de burgerstaat voorgesteld wordt. Ten eerste wordt het gezag geheiligd, gehoorzaamheid wordt geboden. Vervolgens wordt de vrede beschermd: *Gij zult niet doden*. De huwelijken worden beschermd: *Gij zult niet echtbreken*. Het bezit van goederen wordt beschermd: *Gij zult niet stelen*. Daarna worden er rechtbanken ingesteld, en de betrouwbaarheid in contracten en overeenkomsten wordt bekrachtigd: *Gij zult geen vals getuigenis geven*.
Dit zijn de bronnen van de Burgerlijke Wetten. Maar wij moeten weten dat het burgerlijke samenleven weliswaar onderwezen wordt, maar dat er twee dingen aan toegevoegd worden.
Ten eerste zullen wij er aan herinneren dat God de Gever is ook van deze Wetten en van de burgerlijke samenleving. Daarom moeten wij weten dat wij om Godswil gehoorzaamheid moeten betonen, en bij alles het eerste gebod moeten insluiten, opdat de godsvrucht en het geloof ook de gehoorzaamheid bij de overige geboden regeren.
Ten tweede moeten wij weten dat niet slechts de uiterlijke werken geboden worden, maar de inwendige gehoorzaamheid. De natuur van de mens moest zó geregeld zijn, dat zij geen neigingen, aandoeningen of werken zou hebben tegen deze orde, waarin zij geschapen is, en die in de Wet verklaard en voorgeschreven wordt.
Maar de weerbarstigheid en de verstoring van de orde in de menselijke natuur, blijkt ten zeerste in dit burgerlijke leven. Hoe is het met de hardnekkigheid bij het bestuur? Hoeveel ongerechtige moorden zijn er, onrechtvaardige oorlogen; hoeveel haat en nijd! Voorts zijn de losbandige lusten, de onordelijke vlammen en driften van geliefden oneindig. Verder zijn er ontelbare duidelijke diefstallen in de bedriegerijen in de handel, in woekerwinst en andere. En ook, wie lijdt er niet aan geldgierigheid? Wie is met het zijne tevreden, en beschikt zijn zaken recht en vroom? Ten slotte betreuren allen de sofisterij en de leugens van verdragen, contracten en gerechtsuitspraken. In deze voorbeelden zien wij duidelijk de verwarring in de orde die door God gesteld is. Laten wij daarom leren dat er in de Wet van God niet slechts over de uitwendige daden gesproken wordt, maar de gehele hardnekkigheid van de

menselijke natuur bestraft wordt, of de inwendige en uitwendige verwarring van de orde; waarom er aan het einde geboden toegevoegd zijn over de begerigheid, die duidelijk spreken over de inwendige weerbarstigheid.
Laten wij nu dus de overige geboden doorlopen, waarvan u, daar zij burgerlijk zijn, ten eerste moet weten dat God ze bevolen heeft, opdat wij in deze burgerlijke gemeenschap leven, waarin Hij bekend wil worden, wil dat wij het geloof beoefenen en de aanroeping in gemeenschappelijke gevaren en moeilijkheden, wil dat liefde betoond wordt jegens de mensen, en dat de afzonderlijke personen onderworpen zijn aan de algemene dienst om Zijnentwil; Hij wil dat hier onze belijdenis licht uitstraalt, opdat de anderen onderwezen worden en uitgenodigd tot het kennen en vrezen van God, gelijk geschreven staat (Matth. 5: 16): *Laat uw licht schijnen voor de mensen*.
Hij wil niet dat Samuel of David in de eenzaamheid blijven of in de één of andere spelonk, en slechts bezig zijn met geheimzinnige ceremoniën, maar Hij wil dat zij midden in de vloed en in de stormen van het bestuur verkeren, en daar de van Godswege overgeleverde leer uitdragen. Hij wil dat zij in deze gevaren het geloof oefenen, anderen onderwijzen, Hij wil dat de getuigenissen van de leer begrepen worden, die God door hen ten toon stelt. Hij wil dat zij onderworpen zijn aan de algemene dienst wegens de gehoorzaamheid die God verschuldigd is. Zó bewerkt de Wet de gelijkstelling van allen, door de ambten te bevelen, waarin de één de ander dient, terwijl zij hun plicht doen, opdat wij allen leden van één lichaam zijn, door wederzijdse liefde, door wederzijdse plichten verbonden, om God te gehoorzamen. Laten wij dus leren dat hier voorschriften gegeven worden, opdat wij de gemeenschappelijke lasten van het gehele leven en de gemeenschappelijke verplichting dragen, de krachten samenbrengen, en ons herinneren dat wij door God tot deze burgerlijke gemeenschap geschapen zijn. Want de eerste Wet zegt niet: Zoek de eenzaamheid, uw genietingen, neem uw rust, maar ze zegt: *Eer uw vader en moeder*, ze heiligt het gezag en de gehoorzaamheid. Laten wij dus leren dat ook de werken van de tweede tafel waarlijk godsdienst zijn, gelijk ik de godsdienst (cultus) boven beschreven heb, namelijk, wanneer zij bestuurd worden door de godsvrucht en het geloof. Daarom worden zo dikwijls in de Profeten de burgerplichten boven de ceremoniën gesteld, wanneer er een vergelijking van de vereringen gemaakt wordt. Jes. 1 (vs. 17): *Doet de wees recht* enz. En 58 (vs. 7): *Breek uw brood voor de hongerige*; Hosea 6 (vs. 5), Zach. 7 (vs. 9): *Oordeelt recht*. En Christus eert deze plichten ten zeerste, wanneer Hij zegt dat het gebod van de liefde tot de naaste gelijk is aan het eerste, dat is, dat God in beide soorten gelijk gehoorzaamheid eist, en dat de plichten van beide soorten dienst van God zijn.

OVER HET VIERDE GEBOD

Het vierde gebod gaat echter uit van de eerste trap van het gezag, namelijk van de ouders, die een richtsnoer moeten zijn van de andere bestuurders, waarover elders gesproken wordt, zoals Rom. 13. En het beveelt de hoogste graad van gehoorzaamheid, namelijk de eer, die drie dingen bevat. Allereerst de erkenning van God, van wie u vaststelt dat Hij de Bewerker is van de menselijke gemeenschap, zowel in het huwelijk als in de burgerlijke samenleving. In deze ordeningen wordt de wijsheid van God opgemerkt, Zijn goedheid jegens ons, rechtvaardigheid, toorn tegen de misdadigers, verdediging van de onschuld. Het is dus een eren, te erkennen, dat deze gemeenschap een werk van God is, een getuigenis van voorzorg, die heilzaam is voor het menselijk geslacht, goed en eerzaam, en deze ordening lief te hebben wegens God en wegens de nuttigheid, en met godvruchtige gebeden van God te vragen, dat Hijzelf

ze bewaart.
Ten tweede wordt de uitwendige gehoorzaamheid inbegrepen, opdat wij door gemeenschappelijke plichtsvervulling de burgerstaat beschermen, en niet uiteenscheuren.
Ten derde de billijkheid (epieikeia), waardoor wij bij zulk een grote menselijke zwakheid zekere fouten aan de regeerders vergeven, en die door onze billijkheid, gematigdheid en oplettendheid herstellen en verbeteren, doch zó dat wij niet tegen de geboden van God handelen.
De zaken moeten echter van de personen onderscheiden worden. Deze drievoudige eer, die ik genoemd heb, is altijd aan de regeringen verschuldigd, dat is aan de huwelijksgemeenschap zelf en aan de burgerlijke, saamverbonden door eerzame wetten, die God in de geest van de mensen gelegd heeft, en andere rechtvaardige wetten. Zó hebben de Vaderen, de Profeten, Christus en de Apostelen altijd erkend dat het huwelijk en de burgerlijke orde werken en weldaden van God zijn, gelijk zij de wisselingen van bewegingen en van de tijden en vele opvallende gebeurtenissen in de burgerstaten overwogen hebben, waaruit zij de gevolgtrekking gemaakt hebben, dat God zorg draagt voor het menselijk geslacht. Intussen onderscheidden zij toch deze zaken zelf van de personen en van de werken van de Duivel, die, hoe groter de werken van God zijn, des te woedender hij tracht die te doen ontaarden, te verstoren en omver te werpen. Derhalve hield Paulus van de burgerstaat, dat is, van de wetten van het Romeinse Rijk, en gehoorzaamde die. Maar hij hield niet van Caligula en Nero, ja hij verfoeide ze als werktuigen van de Duivel, vervloekt door God, door wier misdaden hij zag dat de gehele natuurlijke orde aangetast werd.
Deze onderscheiding van personen en zaken moet in acht genomen worden, om de werken van God van de werkingen van de Duivel te onderscheiden. En wie zaken en personen zal kunnen onderscheiden zal meer liefde en ontzag tonen voor de burgerstaat en de Wetten, en acht gevende op zulk een verwarring der rijken, die afkomstig is van de Duivel en zijn werktuigen, zal hij met meer droefheid de macht van de Duivel aanzien, die in de hoogste regeringszetel met de grootste lichtvaardigheid en heftigheid haat tegen God verklaart, en verachting van het mensengeslacht en eigen wreedheid. Want wat kan er monsterlijkers, schandelijkers en verfoeilijkers bedacht worden dan de tirannen van alle tijden, en hoe weinige zijn in alle tijden geweest en zijn nog zelfs maar middelmatige Vorsten. Deze grote rampen moeten verstaan en betreurd worden, en van God gebeden, dat Hijzelf de burgerstaat verbetert en bewaart. En de gebreken moeten niet onder voorwenden van het werk van God verontschuldigd en in bescherming genomen worden, en ook niet moeten vanwege de waardigheid van de plaats duidelijke en zware onrechtvaardigheden, goddeloosheden en schandelijke wellustigheden van tirannen, die daarmede onophoudelijk doorgaan, verdragen worden, maar de overige regering, aan wie God het zwaard gegeven heeft, doet recht, wanneer zij Caligula's en Nero's en dergelijke monsters uit de regering ontzet. Gelijk Trajanus zeer eervol tot de bevelhebber van de ruiterij zei toen hij hem het zwaard overgaf: Dit zwaard moet u voor mij gebruiken, als ik rechtvaardige bevelen zal geven; maar als ik onrechtvaardige zou geven, moet u het tegen mij gebruiken. Maar wanneer de regeerders gelovigen zijn, dat is tamelijk hun best doen hun ambt te vervullen en meestal rechtvaardige dingen doen en wanneer zij gevallen zijn tot inkeer komen, moeten zij verdragen worden en hun fouten moeten òf bedekt, òf verbeterd worden. Zulke zijn geweest David, Salomo, Josafat, die terwijl zij uitnemende Vorsten geweest zijn, toch hun instortingen hebben, die beschreven worden, opdat wij indachtig gemaakt worden dat het regeren een uiterst moeilijke en allergevaarlijkste zaak is. Want de Duivel, daar hij een mensenmoorder is, zoekt verstoringen van de

burgerlijke orde te bewerken en brengt òf de regeerders ten val òf hij heeft zijn werktuigen onder het volk; gelijk hij Saul grondig verdorven heeft, die toch in het begin grote en nuttige krijgsverrichtingen had volbracht, voor David strikken gespannen heeft, waaraan hij zich maar nauwelijks ontworsteld heeft. Vervolgens stookt hij zijn zoon Absalom op, wiens misdrijf een grote ineenstorting ten gevolge heeft gehad. De Duivel verstoort dus de burgerlijke orde, en de natuur van de mensen is op zichzelf zwak in de regenten en in het volk; en beide houden van nature van losbandigheid en haten de banden van de Wetten en van de discipline. Onder zulke aanslagen van de Duivel en een zo veelvuldige zwakheid van de mensen een dragelijke toestand in stand te houden, is een groot en bijzonder werk van God; gelijk Salomo duidelijk zegt (Spr. 20: 12): *Dat het oog ziet en het oor hoort, dat doet God beide*, dat is, dat een bestuurder een gelukkig beleid voert en dat de gehoorzaamheid van de onderdanen op hun plaats daaraan beantwoordt, dat zijn werken van God; deze dingen deelt Hij toe door gelovige bestuurders, waarvan de één de andere bijstaat. Geen menselijke wijsheid, waakzaamheid of kracht is tegen zulke grote dingen opgewassen. Daarom zegt Paulus 2 Cor. 3 (vs. 5): *Onze bekwaamheid is uit God*. Alsook: Wij zijn uit onszelf niet geschikt, zelfs niet om te denken. Maar in de personen zelf vereist hij trouw, dat is, het zich beijveren om rechtvaardig te handelen. 1 Cor. 4 (vs. 2): *Voorts wordt dit in de dienaren vereist, dat zij trouw zijn*.
Wanneer derhalve de toestand van de burgerstaat tamelijk goed is, laten wij dan erkennen dat dit een weldaad van God is, die Hij door enige trouwe bedienaars toedeelt, en laten wij God, de Bewerker van de staatsorde gehoorzamen.
Laten wij vervolgens ook aan de bestuurders zelf overeenkomstig hun trouw en omvangrijke arbeid, waarmee alle bestuur gepaard gaat, eer toebrengen, dat is, laten wij erkennen dat zij van Godswege geholpen worden om werktuigen te zijn, waardoor God ons goede dingen verschaft, laten wij hen liefhebben, en ons aan hen onderwerpen, en toestemmen dat wij dank verschuldigd zijn voor hun ijver, en hun wat struikelingen vergeven, doch zó dat wij niet tegen de geboden van God handelen. Deze billijkheid is een grote en moeilijke deugd. Ik heb kort aangetekend, welke dingen het woord eren inhoudt, hetgeen opmerkzaam overwogen dient te worden, en ik heb gesproken over het onderscheid van de zaak en de personen.
Maar dit gebod bevat de wederzijdse werken van superieuren en ondergeschikten. De plichten van degenen die over anderen gesteld zijn worden aangeduid in de woorden vader en moeder; alsook in de gehele Decaloog, die in het algemeen een vorm van regering is, en alle deugden en alle plichten van een goede vader en goede bestuurder omvat, zoals dat zeggen waar is, gelijk Xenophon (Cyrop. VIII in het begin) zegt: Een goed vorst verschilt in niets van een goed vader. Laat dus de eerste zorg van de bestuurder gaan over de eerste tafel, dat is, laat hij zorgen dat de Kerken goed onderwezen worden. Een vader zorgt dat zijn kinderen onderwezen worden over God, laat hij vervolgens rechtvaardig en krachtig zijn in de bescherming, kuis zijn, weldadig in het helpen van de goeden, laat hij een ijver hebben en een sterke haat tegen schandelijkheid, laat hij betrouwbaar zijn in spreken en doen, laat hij eerlijk zijn, niet achterdochtig enz. Laat hij oplettend zijn in het recht besteden van de vermogens, opdat er geen middelen ontbreken voor de noodzakelijke dingen. Voorts, gelijk ik gezegd heb, de gehele Decaloog is een vorm van regering, en als de bestuurder een vaderlijke gezindheid zal hebben, zal hij zich met ijver op deze deugden toeleggen.

Laat aan de andere zijde de ondergeschikte eer bewijzen aan die over hem gesteld is, dat is, laat hij erkennen dat de burgerlijke regeringen werken van God zijn, laat hij

gehoorzamen om Gods wil en enige fouten vergeven. Hiertoe behoren de deugden, de algemene rechtvaardigheid, die de wettige gehoorzaamheid is jegens de Overheden; alsook de verzorging van het beroep; alsook de billijkheid (epieikeia) in het bedekken of verbeteren van de fouten van de meerderen, opdat de publieke vrede niet verstoord wordt. Maar de tegenovergestelde gebreken of zonden worden gemakkelijker gezien, zoals verachting jegens de superieuren, die ongehoorzaamheid genoemd wordt en de algemene ongerechtigheid is, alsook de tweedracht, het verwaarlozen van het uitoefenen van het beroep, de bemoeizucht (polupragmosunè), dat is zich in eens anders beroep indringen. Deze zonde bedrijven de meerderen en de ondergeschikten dikwijls. Daarom verbiedt Petrus ook allotrioepiskopous te zijn, zich met eens anders bestuur bemoeien.

Behalve dat men, gelijk ik boven gezegd heb, bij de regeringen onderscheiden moet tussen zaken en personen, moet men ook acht geven op het onderscheid van de zaken. In de overige monarchieën had het bestuur voornamelijk ten doel de bescherming van de burgerlijke en eerzame samenleving, ook al was de religie onbekend. Maar in het rijk van de Antichrist gaan de blijvende en voornaamste wetten van het rijk over de nieuwe godsdienst die smadelijk is tegen Christus en van Godswege veroordeeld, en het voornaamste doel van dat rijk is, de Naam van Christus te verdelgen, en het rijk is juist onder dit voorgeven gesticht, alsof het van belang is voor de eer van God dat de Naam en de leer van Christus uitgeroeid wordt. Van dien aard is het rijk van Mohammed: De Wet zelf van Mohammed is een openlijke smaad jegens Christus; voorts is het een gebod van roverij, omdat het beveelt dat diegenen gedood worden, die geloven dat Christus de Zoon van God is; het beveelt eveneens Zijn dwalingen met het zwaard te verbreiden. Deze dingen zijn voorzegd bij Daniël, hoofdst. 7 (vs. 8 vv) over de kleine hoorn: *Hij zal woorden tegen de verhevene spreken en de heiligen van de allerhoogste vertreden*. Ten derde wordt er bij de wet toegestaan een veelvuldige schandelijkheid van wellusten, en in werkelijkheid zijn de huwelijken van de Mohammedanen niets, omdat zij toestaan te nemen, weg te zenden en de weggezondene te ontvangen naar eigen beslissing zonder enige oorzaak; zij gedogen ook bij de wet schandelijke lusten, wegens welke God Sodom omgekeerd heeft en vele andere staten. Dus is er in dat rijk ook geen wet van God, maar het is een duivelse razernij, die God in de laatste tijd toelaat te woeden, opdat Hij de wereld straft. Gelijk met het toenemen van de zonden daaruit van het begin af aan de slavernij is toegenomen en de hardheid en de verwarring van de heerschappijen. Daarom moet er acht gegeven worden op het verschil tussen de overige monarchieën en het rijk van Mohammed. Daniël kon een regeringspersoon zijn in het Babylonische rijk. De Joden konden onder Alexander dienen. De Christenen konden in krijgsdienst zijn onder de Romeinse heersers, zoals onder Marcus Antonius door het geloof van de Christenen een grote overwinning behaald is tegen de Pannoniers, omdat het doel van de krijgsdienst was een eerzaam burgerlijk bestuur. Maar het is niet geoorloofd in dienst te treden met de Turken die ten doel hebben niet het burgerlijk bestuur, maar de versterking en verbreiding van de wet, die zij belijden. Het staat Christenen vrij slavernij te verdragen, maar het staat niet vrij samen met de Turken in krijgsdienst te zijn, omdat de tekst (Dan. 7: 25) duidelijk zegt: *Hij zal de heiligen Gods vertreden*.

OVER HET VIJFDE GEBOD

Het verbiedt niet alleen het toebrengen van uitwendig lichamelijk letsel en uitwendige persoonlijke wraakneming, maar ook de kwaadwilligheid in de zielen, de haat, afgunst, persoonlijke wraakzucht. Gelijk Christus duidelijk dit gebod vermeldt in

Matth. 5 (vs. 21 v.v.). Daarentegen echter eist het welwillendheid jegens alle mensen, barmhartigheid, goede ijver, welwillendheid het tegenovergestelde van kwaadwilligheid, geschiktheid, geduld, billijkheid, die iets afdoet van het hoogste recht om aannemelijke redenen, namelijk opdat degenen die te verbeteren zijn op de rechte weg teruggeroepen worden; alsook, opdat er uitpersoonlijke onenigheid geen publieke geschillen ontstaan; omdat wij weten dat er aangaande de persoonlijke beledigingen het strenge gebod gegeven is (Luc. 6: 37): *Vergeeft, en u zal vergeven worden*. Alsook: de wraakneming moet niet van de persoon zelf uitgaan, maar God eist dat ze aan Hem overgelaten wordt, en heeft de grenzen omschreven. Daarom zegt Hij (Rom. 12: 19): *Mijne is de wraak*. Maar het is zeker, dat de persoonlijke wraakzucht dikwijls grote bewegingen doet ontstaan. Daarom moeten wij ook leren, wat God inzake de wraak geboden heeft, en aan het Goddelijk bevel gehoorzamen.
Nu moet hier aan toegevoegd worden, dat de Burgerlijke Overheid een Goddelijke opdracht heeft over de wettige bestraffing. En de plicht van de Overheid behoort juist bij dit woord: *Mijn is de wraak, Ik zal het vergelden*, Ik zal het straffen, hetzij met eigen hand, hetzij door verlof, hetzij door het wettige ambt van de Overheid; omdat God de rijken en de staten instelt, in stand houdt en verandert, gelijk Daniël zegt in hfdst. 2 (vs. 21): *God verandert de regeringen en stelt ze in*. De wettige straffen zijn dus Goddelijke wraaknemingen, die de Overheid de rovers, echtbrekers, meinedigen, omzwervers door de gerechten veroordeeld, oplegt. Zij hebben betrekking op het ambt van de Overheid en de wettige oorlogen, zoals, toen Constantijn het woeden van Licinius met de wapens teruggedrongen heeft. Maar gelijk de oorlog de hoogste trap van de Overheidsmacht is, zó behoort het ook tot het grootste misbruik, en rechtvaardige en wettige oorlogen zijn zeer zeldzaam. Maar de Duivel sticht, daar hij een mensenmoorder is en een vijand van de burgerlijke orde en tucht, dikwijls onmetelijke oorlogen aan door zeer geringe oorzaken, nadat de gemoederen van beide zijden ontstoken zijn door onrechtmatige begeerte. Deze roverij laat God toe, om de misdrijven van beide partijen te straffen. Gelijk de Peloponnesische oorlog, die verderfelijk geweest is voor geheel Griekenland, uit zeer geringe oorzaken ontstaan is, na het vellen van een zekere heg, die bij de Heidense gebruiken voor gewijd gehouden werd, en omdat Pericles beledigd door scheldwoorden, die tegen Aspasia gezegd waren, gloeiend geworden was. Ook is het uiterste recht, vooral bij een lichte zaak, niet een gerechtvaardigde reden om een oorlog aan te doen, gelijk gezegd wordt: Dikwijls is het hoogste recht de grootste onrechtvaardigheid. Maar laat de billijkheid er bijkomen, die, ook als er enige belediging voorvalt, toch liever ervoor zorgt die te herstellen, dan dat ze wegens de fouten van weinigen, tegen de onschuldigen woedt, tot in het oneindige schade toebrengt aan de Kerken en aan de burgerstaat, en laten de regeerders weten, dat de oorlogen een Goddelijke wraakoefening behoren te zijn, en niet in dienst behoren te staan van de menselijke begerigheid of van vermetele toornigheid. Gelijk Abigaïl tot David zegt: (1 Sam.25: 28): *Omdat gij de oorlogen des Heeren strijdt, moge er in u geen kwaad gevonden worden*.

OVER HET ZESDE GEBOD

Gij zult niet echtbreken

Onmetelijk groot is de publieke verwarring van de orde door God ingesteld in dit gebod, die gelijk allen verstaan, erdoor beschermd wordt. Maar Christus voegt er een verklaring bij in Matth. 5 (vs. 27 v.v.), die aantoont, dat niet alleen de uitwendige misdrijven verboden worden, maar ook de verkeerde neiging, en de zwervende en

dwalende driften tegen dit gebod. Maar gelijk boven gezegd is, dat er in de verboden enige geboden opgesloten liggen, zó moet u ook hier opmerken, dat het wettige huwelijk geheiligd en bevestigd wordt, omdat het door deze wet beschermd wordt, die zowel de gewoonte om te huwen goedkeurt en daartegenover alle samenkomen veroordeelt buiten het wettige huwelijk, en met straffen dreigt in dit leven en eeuwige folteringen na dit leven. Gelijk in de brief aan de Hebreën gezegd wordt (13: 4): *Hoereerders en overspelers zal God oordelen*. Alsook (Ef. 5 (vs. 5): *Geen hoereerder of onreine zal een erfdeel hebben in het rijk van Christus en van God, want om deze dingen komt de toorn van God over de ongehoorzamen*. Maar ik heb gezegd dat het huwelijk door deze wetten beschermd wordt, omdat, ook al straft de wereld de echtbreuk en andere wellusten niet, God ze toch straft, en niet toelaat dat Zijn bedreigingen ijdel zijn. Gelijk voorbeelden van alle tijden aantonen, ook niet geschrevene. Doch God heeft gewild dat er enige beschreven werden, om ons aan de regel te herinneren, dat God waarlijk vertoornd wordt op alle onreinen en òf degenen die berouw hebben streng straft, gelijk David gestraft is, òf degenen die geen berouw hebben geheel vernietigt, gelijk Sodom vernietigd is. En niet slechts die vijf steden zijn om deze reden vernietigd, voor vele andere zijn wellusten van allerlei soort ten ondergang geweest, gelijk alle Griekse Staten, te Thebe, Athene, Sparta. En niet alleen Troje is wegens echtbreuk gestraft, maar zeer vele koningen zijn door droevige ongevallen om het leven gekomen vanwege de wellusten, zoals Aegysthus, Clytaemnestra, bijna alle Macedonische koningen, Archelaus, Philippus, Alexander, Demetrius, de Ptolemaeën, en zeer vele Keizers. Ook zijn dikwijls door geweldige oorlogen regeringen om deze reden veranderd, gelijk bijna de gehele stam van Benjamin vernietigd is wegens de misbruikte vrouw van de Leviet. Laten wij op deze voorbeelden acht geven, en ze met de bedreigingen van God vergelijken, en onszelf aansporen tot gehoorzaamheid bij dit gebod, en laten wij strijden tegen ongeoorloofde driften. Als deugden worden hier vereist: Schaamtegevoel of kuisheid of zelfbeheersing, schuchterheid, matigheid, nuchterheid. Want zonder matigheid kan niemand de zedigheid bewaren.

OVER HET ZEVENDE GEBOD

Gij zult niet stelen

Ook hier moet allereerst het gebodene gezocht worden: Want het onderscheid van bezittingen wordt gewettigd, waarvan deze woorden van het gebod zelf betuigen dat het een ordening van God is. Want omdat het de diefstal verbiedt, wil het dat ieder zijn eigen dingen behoudt. Door dit getuigenis worden de dwaasheden van fanatieke mensen afgewezen, die met een grote en verderfelijke dwaling beweren dat in het Evangelie het eigendomsrecht van zaken opgeheven wordt. Voorts moet ook op het verbod acht gegeven worden, dat wij geen dingen van anderen begeren. En omdat overeenkomsten van Godswege ingesteld zijn, dat de mensen onder elkander met de wederzijdse plichtsvervulling hun gehoorzaamheid jegens God zouden verklaren, moeten ze godvruchtig en heilig uitgeoefend worden. Want ook de ongerechtigheid in de verdragen straft God niet slechts met de straffen van de Overheden, maar ook met andere rampen, gelijk Jesaja zegt (33: 1):*Wee de plunderaar want gij zult op uw beurt beroofd worden*. Deut. 25 (vs .15): *Gij zult een recht gewicht hebben, opdat gij lang leeft*. En de ondervinding bevestigt de gebruikelijke regel: Zo gewonnen, zó geronnen. Deze Wet omvat vele deugden die strijdig zijn met de gierigheid, luiheid, verkwisting, namelijk de rechtvaardigheid in overeenkomsten, milddadigheid, ijver, spaarzaam-

heid; omdat alle luiaards en verkwisters dieven zijn, want als zij niet van een ander roven, kunnen zij zich hun lediggang en uitgaven niet veroorloven.

OVER HET ACHTSTE GEBOD

Gij zult geen vals getuigenis geven

Deze Wet beschermt de rechtspraak en de verdragen, en bevat de schoonste van alle deugden, de waarheidsliefde, waarvan de nuttigheid het allerbest blijkt in de leringen, in de rechterlijke handelingen, in verdragen, in de omgang. Want dit gebod wordt geschonden door alle misleidingen in de leer, die ontstaan door bedrog en lichtvaardigheid van het vernuft, alle laster in het gericht, alle bedriegelijke schijn van dingen of sofismen, allen die door hun geveinsdheid anderen belagen en niet open-hartig tonen, wat zij denken, en hoe de aard van de zaken is. Hoe ver dit strekt in het leven, moet men opmerkzaam overwegen, opdat wij leren waarlijk en scherp de sofisterij te haten.

OVER HET NEGENDE EN TIENDE GEBOD

Het negende en het tiende voegen er een verklaring bij, opdat wij zouden weten dat er door de Wet van God niet slechts bevel gegeven wordt over de uitwendige werken, maar dat ook het gebrek bestraft en veroordeeld wordt dat in deze verdorven natuur van de mensen kleeft, dat men de begerigheid noemt. Want het veroordeelt hier niet slechts de zondige aandoeningen, waar een toestemming bijkomt, zoals men het noemt, maar ook de slechte neiging zelf, die zekere voortdurende afkerigheid van God is en een weerbarstigheid die strijdt met de Wet van God, en een oneindige verwarring van begeerten voortbrengt, ook al komt de toestemming daar niet altijd bij. Van dit voortdurende kwaad zegt Paulus (Rom. 8: 7): *Het gevoelen van het vlees is vijandschap tegen God. Want het onderwerpt zich niet aan de Wet van God, en kan zich niet onderwerpen*. En laat de vijandschap tegen God niet als een gering kwaad verstaan worden, want die bevat vele dodelijke kwalen, twijfelingen over God, afkerigheidvan God, morren tegen God wanneer wij gestraft worden. Voorts oneindig veel ongeregelde en dwalende bewegingen tegen de Wet van God, namelijk, vertrouwen op eigen wijsheid of krachten, verachting van anderen, nijd, eerzucht, gierigheid, vlammen van lusten, wraakgierigheid. Al deze dingen vat Paulus samen in het woord vijandschap, waaronder ook de schuld te verstaan is. Deze dingen strijden tegen God, en God Zijnerzijds vertoornt Zich over deze zonden, hoewel Hij ze om Christus wil aan de gelovenden vergeeft. Wat Paulus echter vijandschap tegen God noemt, dat noemt hij op een andere plaats begerigheid, hetgeen aanduidt de slechte neiging en de verdorvenheid van alle verlangens. Hieruit is het duidelijk, dat geen enkel mens die in deze verdorvenheid geboren is aan de Wet van God voldoet, omdat in deze sterfelijke natuur de verkeerde begeerte blijft, waarvan Paulus in Rom. 7 betuigt dat het zonde is. En daarna noemt hij het vijandschap tegen God, en voegt er aan toe, dat zij zich niet aan de Wet van God kan onderwerpen, waarom ze hier in de Decaloog veroordeeld wordt. Het is noodzakelijk dat dit onder de aandacht gebracht wordt, opdat de grootheid van de genade gezien kan worden en de leer van de gerechtigheid van het geloof verstaan kan worden.

Overigens moet ook dit bedacht worden: Ofschoon er in de afzonderlijke geboden geen melding gemaakt wordt van beloningen of straffen, moet men toch weten, dat zowel de beloften als de bedreigingen tot de afzonderlijke geboden behoren en op een

andere plaats dikwijls herhaald zijn. De hoofdsom van de beloften is in deze woorden gelegen: *Die deze dingen gedaan zal hebben, zal daarin leven*. De hoofdsom van de bedreigingen is (Deut. 27: 26): *Vervloekt wie niet gebleven is in alles wat geschreven is in de Wet*. Maar men moet weten, dat al de beloften van de Wet voorwaardelijk zijn, dat is, de voorwaarde vereisen, dat er niets tegen de Wet gedaan wordt. Daar de Wet ons echter altijd beschuldigt, zouden deze beloften tevergeefs zijn, als wij niet uit het Evangelie leerden, op welke wijze wij rechtvaardig gerekend worden, en op welke wijze de begonnen gehoorzaamheid volgens de Wet aangenaam is. Voor de rechtvaardigen door het geloof worden derhalve wegens Christus ook de beloften van de Wet van kracht, omdat God de gehoorzaamheid aanneemt. Daarom deelt Hij ook lichamelijke en geestelijke beloningen uit, volgens dat zeggen (Luc. 6: 38): *Geeft en u zal gegeven worden*. Alsook Ps. 32 (vs. 19): *Opdat Hij hun zielen uit de dood wegrukt en hen voedt in de honger*. Er zal echter hierna breder te spreken zijn over het onderscheid van de Wet en het Evangelie en de beloften van de Wet en van die belofte, die aan het Evangelie eigen is.

Houdt dit ook in gedachten: dat de burgerlijke orde waarlijk een werk van God is, gelijk de orde van de beweging van de hemelen; daarom doet God bij de burgerlijke gerechtigheid regelmatig beloften en bedreigingen. Uitwendige en ernstige misdrijven begeleiden klaarblijkelijke straffen, ook al zouden de Overheden nalatig zijn. Hoewel doodslagers de handen van de Overheden ontkomen zijn, worden zij toch op verwonderlijke wijze tot de straf gebracht. Dat meinedigen, overspelers en die besmet zijn met onreine lusten, hoewel de Overheid ze niet straft, toch neergeslagen worden door verschillende rampen, getuigen de geschiedenissen en het dagelijkse leven. Maar de Wet is een getuige dat dit van Godswege geschiedt, volgens dat (Exod. 20: 7): *Hij zal niet onschuldig houden*. Alsook (Hebr. 13: 4): *Hoereerders en overspelers zal God oordelen* enz. Daarentegen helpt God de rechtvaardige bestuurders, gelijk de instelling van regeringen en de uitkomst van oorlogen regelmatig aantonen. Daarom is er een lichamelijke belofte toegevoegd aan het vierde gebod, dat de burgerstaat instelt: *Als gij lang wilt leven op de aarde* enz.

OVER DE WET DER NATUUR

Gelijk het licht aan de ogen van Godswege ingegeven is, zó zijn er aan de menselijke verstanden enige begrippen ingegeven, waardoor zij vele dingen kennen en oordelen. De Filosofen noemen dit licht de kennis van de beginselen, noemen het algemene begrippen (koinas ennoias) en veronderstellingen (prolèpseis). En de gebruikelijke onderscheiding is bekend, dat de zichtbare beginselen (principia speculabilia) andere zijn, dan de begrippen van de getallen, van de orde, van de sluitrede, de Geometrische beginselen, de Natuurkundige. Allen stemmen toe dat al deze dingen zeer zeker zijn en de bronnen van het grootste nut in het leven. Want hoe zou het leven zijn zonder getallen, zonder orde? Andere zijn de praktische beginselen, gelijk het gehele natuurlijke onderscheid van wat eerbaar en schandelijk is. Alsook, dat God gehoorzaamd moet worden. En deze praktische beginselen moesten voor ons wel even duidelijk en vast zijn, dan de begrippen van de getallen zijn; omdat er echter wegens de val van de oorsprong zekere duisternis bijgekomen is en het hart tegenovergestelde aandriften heeft van het onderscheid van eerzame en schandelijke dingen, daarom stemmen de mensen deze begrippen niet zó standvastig toe, dat men God gehoorzamen moet, dat men echtbreuk moet vermijden, dat eerzame overeenkomsten gehouden moeten worden, gelijk deze begrippen: twee maal vier is acht. De kennis van de Wetten blijft, maar de toestemming is zwak wegens de hardheid van het hart. De kennis is een

getuigenis, dat wij onze oorsprong van God hebben, en God gehoorzaamheid verschuldigd zijn, en zij bestraft de ongehoorzaamheid. Maar de twijfel en de weerbarstigheid is een duidelijk teken, dat de natuur van de mens niet ongeschonden is. Gelijk de dood en de onophoudelijke rampen van het mensengeslacht en vele monsterlijke misdrijven hetzelfde aanduiden. Deze dingen heeft Paulus in Rom. 1 (vs. 18) met deze woorden uiteengezet: *Zij houden de waarheid in ongerechtigheid ten onder*, dat is, hoewel de ware kennis de mensen ingedrukt is, dat God een zekere enige eeuwige Geest is, de Schepper en Onderhouder van de dingen, wijs, goed, rechtvaardig enz, en dat men deze God gehoorzamen moet volgens het onderscheid van eerzame en schandelijke dingen, worden toch deze ware begrippen ten onder gehouden in ongerechtigheid, dat is zij worden gevangen gehouden, zij regeren niet, maar de ongerechtigheid heerst, die met deze begrippen in strijd is, namelijk de afkerigheid van de wil van God, de verachting van God, het vertrouwen op eigen krachten, voorts verschillende driften die strijden met het licht dat de verstanden van Godswege is ingegeven; daarom is ook de toestemming zwakker, en "de voerman wordt door de paarden meegenomen, en de wagen luistert niet naar de teugels".

Daarom hebben de Filosofen, toen zij zagen dat de toestemming zwak was en dat de mensen met grote drang naar verschillende wellustigheden heengetrokken werden, de vraag gesteld, of rechtvaardige en onrechtvaardige dingen van nature of volgens mening onderscheiden worden. Over deze zaak in twijfel te zijn is schandelijk en smadelijk, net alsof iemand vraagt of tweemaal vier van nature of bij toeval acht is.

Het Goddelijk licht moet in de geest niet uitgeblust worden, maar eerder aangewakkerd, en het gemoed moet versterkt worden, om de praktische beginselen te kennen, die te omhelzen en te erkennen dat zij in werkelijkheid zó zeker en sterk zijn als de zichtbare zijn, ja dat zij eveneens onveranderlijke ordeningen van God zijn. Gelijk ook Paulus redeneert in Rom. 1 (vs. 19) als hij zegt: *God heeft het hun getoond*. Alsook Rom. 2 (vs. 15): *Het werk der Wet geschreven in hun harten*. Hij noemt ook deze begrippen Goddelijk recht, Rom. 1 (vs. 21): *Die daar zij het recht Gods kennen*. De ware definitie van de Wet van de natuur is dus, dat de Wet van de natuur is de kennis van de Goddelijke Wet, die in de menselijke natuur gelegd is. Want daarom wordt er gezegd dat de mens naar het beeld van God geschapen is, omdat in hem het beeld uitblonk, dat is de kennis van God en zekere gelijkenis met het Goddelijk verstand, dat is, het onderscheid van eerzame en schandelijke dingen, en met deze begrippen kwamen de krachten van de mens overeen. De wil was tot God gekeerd vóór de val; er glansden èn in het verstand ware begrippen, èn in de wil liefde tot God, en de harten stemden zonder enige twijfel de ware begrippen toe; en zij stelden vast dat wij door God geschapen zijn om God te kennen en te vereren en om deze Heere te gehoorzamen, die ons geschapen heeft, voedt, Zijn beeld heeft ingedrukt, die rechtvaardige dingen eist en goedkeurt, doch daarentegen de ongerechtige veroordeelt en straft. Want hoewel in deze verdorvenheid van de natuur door de misvorming van het beeld van God de begrippen niet zozeer uitblinken, blijven zij toch, maar het hart biedt weerstand en er komen twijfelingen binnen wegens sommige dingen die schijnen te strijden met die begrippen. Want omdat de straffen uitgesteld worden, en het voor de goeden kwaad is en voor de kwaden goed, weifelt de rede inzake de voorzienigheid, dat is juist over de eerste Wet, of God de goeden weldoet en de kwaden straft. Alsook, allen betwijfelen van nature dat zij bij het aanroepen verhoord worden.

En toch is de natuurlijke kennis aangaande God niet geheel uitgeblust. Daarom is de eerste Wet van de natuur inderdaad te erkennen dat er één God is, een eeuwige Geest, wijs, rechtvaardig, goed, Schepper van de dingen, goed doende aan de rechtvaardigen

en de onrechtvaardigen straffend, waaruit in ons ontstaan is het onderscheid tussen eerbare en schandelijke dingen, en dat men Hem volgens dit onderscheid gehoorzamen moet, en dat God hier moet aangeroepen worden, en goede dingen van Hem te verwachten zijn. Deze Wet van de natuur haalt Paulus aan en verklaart die ook ze, in Rom. 1. En het is duidelijk dat zij met het eerste gebod overeenkomt. Hiertoe kunnen nu teruggebracht worden de ware uiteenzettingen van Xenophon, Cicero en dergelijken, die het natuurlijke oordeel volgende, deze Wet tegen de Atheïsten dikwijls inscherpen en verdedigen.
Tot het tweede gebod behoren de Wetten en uitspraken over het eedzweren en over de straffen van de meineed, alsook over de straffen van hen die kwaadsprekend zijn tegen God. Want ook de rede oordeelt dat er straffen op volgen, en de ondervinding van alle tijden toont enige voorbeelden. Hiertoe behoren ontelbare uitspraken over de straffen van de meineed, zoals bij Tibullus (Elegg. I, 9, 3, 4):

> Wee de ongelukkige, ofschoon iemand in het eerst de meineden verbergt,
> Toch komt de late straf op zwijgende voeten.

Tot het derde gebod behoren de aannemelijke uitspraken over de eerzame ceremoniën, gelijk bij de Atheners de burgers zwoeren: Ik zal voor de heilige dingen strijden zowel alleen als met de hulp van anderen, hetgeen misschien ontleend is aan de vaderen, die deze eed verstaan hebben van de ceremoniën die van Godswege waren overgeleverd. Het nageslacht heeft vervolgens met goddeloze vermetelheid nieuwe ceremoniën verzonnen en nieuwe meningen, gelijk gebeurt wanneer de mensen de hemelse maatstaf weglaten, die verbiedt dat er nieuwe vereringen ingesteld worden naar menselijk gezag. Op dergelijke goddeloze ceremoniën moet de oude uitspraak niet toegepast worden.
Tot hiertoe heb ik de Wetten van de natuur vermeld die overeenkomen met de eerste tafel, die duisterder zijn dan de volgende, die over de burgerlijke samenleving spreken. De rede verstaat natuurlijkerwijze, dat er verschil is tussen het leven van de mensen en van het vee, zij verstaat gerechtigheid, kuisheid, waarheid, zelfbeheersing, bescheidenheid, weldadigheid en andere deugden; zij verstaat eveneens dat het mensengeslacht tot een wettige gemeenschap geschapen is, en zij verstaat dat de deugden om Godswil beoefend moeten worden, ook al worden wij niet bewogen door de nuttigheid, hoewel God er ook blijkbare voordelen aan toegevoegd heeft in deze gemeenschap.
Allereerst echter erkent de rede in deze gemeenschap, dat er orde en bestuur nodig is, en de eerste bron van bestuur is het gezag van de ouders. Naar dit voorbeeld is er daarna macht gegeven aan de Overheden, die de gehele gemeenschap regeren en beschermen.
Tot het vijfde behoort de uitspraak, die alle onrechtmatig geweldverbiedt: Niemand kwetsen. Maar hoewel de nuttigheid in deze zaak duidelijk is, (want de ongeschondenheid van het leven zou niet bewaard kunnen blijven, als het vrijstond er ongestraft op los te gaan), leert de rede niet alleen dat deze ongerechtigheden wegens de nuttigheid vermeden moeten worden, maar ook wegens de gerechtigheid waarvan het begrip de mens is ingegeven. En gelijk de gerechtigheid beveelt alle onschuldigen te beschermen, zo beveelt zij ook dat de schadelijke leden door de Overheden bedwongen en weggenomen worden. En het is voor de verstandigen niet moeilijk vele natuurlijke redenen van deze uitspraken te verzamelen, maar dit is de voornaamste, dat het begrip van gerechtigheid de mensen van Godswege is ingegeven, gelijk de kennis van de getallen, hoewel de instemming wegens de weerbarstigheid van het hart zwakker is, dat door haat, wraakgierigheid, brandende toorn naar de vermanende rede

niet luistert. En deze Wet van geen onrechtvaardige doodslag te plegen is niet voor het eerst op de tafelen van Mozes geschreven, maar dadelijk aan het begin heeft God aan het oordeel van de natuur een duidelijk getuigenis toegevoegd, wanneer Kaïn vervloekt en gestraft wordt wegens het doden van zijn broeder. Ook daarna wordt de Wet afgekondigd, Gen. 9 (vs. 6) die het doden van een mens verbiedt en beveelt dit door de Overheid te straffen. Want dit zijn de woorden in de tekst: *Al wie mensenbloed vergoten zal hebben, diens bloed zal door de mens vergoten worden*, dat is, door de Overheid. De mens is toch naar het beeld van God gemaakt, dat is opdat hij God zou kennen, aanroepen, vereren, rechtvaardig zijn. God wil niet dat deze vereerder en priester van Hem geschonden wordt, maar veeleer beschermd en geholpen, om God te eren en aan te roepen. En God is Zelf wreker van het geschonden beeld, de geschonden dienaar en priester. Zó heeft God aldra duidelijke getuigenissen aan de Wet van de natuur toegevoegd, opdat ze niet in deze duisternis van het mensenhart uitgewist zouden worden.

Tot het zesde behoort het oordeel van de rede, dat Hij het leven van de mensen en de dieren onderscheidende, beveelt dat de mensen naar bepaalde wetten huwelijken sluiten, en Hij keurt de losse samenkomsten en de echtbreuk af. Dat dit oordeel er in de rede is, betuigen de echtverbintenissen. Ofschoon er tegen deze orde bij deze verdorvenheid van de natuur op vele wijzen gezondigd wordt, - maar God heeft de Wet van de huwelijken dadelijk in het Paradijs geheiligd. En later heeft Hij de losbandige lusten met de zondvloed gestraft en met andere voorbeelden, om ons over deze Wet der natuur te onderwijzen.

Tot het zevende behoort de uitspraak: *Ieder het Zijne geven.* De rede ziet dat het onderscheid van de bezittingen met deze natuur der mensen overeenkomt en dat de zaken door overeenkomsten verdeeld moeten worden, en de mensen door wederzijdse verplichtingen onderling verbonden worden, om gerechtigheid en weldadigheid te oefenen. Dit natuurlijke oordeel noemen de Filosofen de Wet van de natuur of het Recht van de natuur, dat een grote menigte voorbeelden en vele trappen omvat. Daarom spreken de rechtsgeleerden een weinig anders, hoewel het Volkenrecht niets anders betekent, dan het gewone oordeel van mensen, dat is de praktische beginselen en de uitvoeringen daaruit saamgelezen. En die Platonische verwarring komt niet met deze natuur van de mensen overeen, waarin het noodzakelijk is dat er verschillende rijken zijn, en verschillende staten, opdat de kwaden bedwongen kunnen worden, waarom het ook nodig is dat de dingen onderscheiden worden. Laten wij echter leren bij het uitoefenen van deze plichten niet slechts acht te geven op het nut, maar veeleer de orde door God ingesteld en aan de natuur getoond, en laten wij om Godswil de rechte grenzen van de overeenkomsten bewaren, en de anderen niet benadelen, maar liever helpen, om het hunne te kunnen behouden. Over deze gelijkheid bestaan er zeer geleerde uiteenzettingen van Filosofen en Rechtsgeleerden, die getuigenissen zijn van het recht van de natuur, dat is, van het natuurlijke oordeel over deze dingen.

Over het achtste is het duidelijk dat er aan de menselijke rede een oordeel ingegeven is, dat vaststelt dat men de waarheid moet liefhebben en beschermen, en de leugens moet vermijden. Hier blijkt weer het algemene nut van deze Wet en het ambt, omdat de overeenkomsten niet altijd zouden duren, er geen verbonden en banden van vrede zouden zijn, wanneer de trouw aan de verbonden opgeheven wordt; tevergeefs zouden de rechtsdagen gehouden worden, als er geen waarheid gezocht wordt in de wetenschappen, zoals in de Geneeskunde en andere; hoe groot zou het bederf van het leven zijn, valse dingen voor ware over te leveren, vergift voor medicijn aan te bevelen? Voorts heeft God bij Zijn wetten steeds een onbeperktheid van nuttigheid gemengd. Maar wij moeten niet alleen op de nuttigheden zien, maar veel meer op de

orde die door God is ingesteld, en deze orde, namelijk het bewaren van de waarheid, om Gods wil liefhebben en standvastig beschermen.

Ik heb de Wetten van de natuur opgenoemd naar de volgorde van de Decaloog; want deze volgorde is duidelijk en volgt de weg, die de rede aanwijst, op juiste wijze; doch op welke wijze ze ook opgesomd worden, de zaken zelf stemmen overeen, tenzij er vreemde mee vermengd worden. Voorts is het daarom van belang deze orde te volgen, om de samenstemming van de Wet van de natuur met de Decaloog te doen blijken; het is om vele redenen zeer nuttig dit in te zien, opdat wij verstaan dat de Wetten van de natuur zelf Goddelijk zijn, en de ware uitlegging ervan, de voorstellingen en de samenstemmende uitspraken hetzij bij de Filosofen hetzij bij de Wetgevers hoog schatten, de strijdige echter verfoeien. Maar de Wet van God heeft hierom van de hemel geklonken, opdat God zou betuigen dat Hij de oorsprong is van de natuurlijke kennis en gehoorzaamheid eist volgens die kennis en het menselijk geslacht bestraft wegens zijn weerbarstigheid. Want God heeft gewild dat er een stem van Zijn oordeel was tegen de zonde. Ten slotte komt het de heiligen ook ten goede dat er een zéker getuigenis van God bestaat, dat de werken vereist en goedkeurt, opdat niet bij deze zwakheid van de mensen de rede afdwaalt, gelijk zij in vele Wetgevers afgedwaald is, van wie sommige Wetten verdorven zijn.

OVER HET NUT VAN DE WET

Het valt niet te betwijfelen dat door de Wet van God een inwendige en volkomen gehoorzaamheid gevorderd wordt, volgens dat (Deut. 6: 5): *Gij zult liefhebben de Heere uw God uit geheel uw hart*. Daar echter deze verdorven natuur geen ongeschonden gehoorzaamheid betonen kan, gelijk Paulus duidelijk betuigt in Rom. 7 en 8 en de zonde in dit leven blijft, namelijk de twijfel, het mistrouwen, God niet genoeg vrezen en liefhebben, en oneindig veel afdwalende bewegingen tegen de Wet van God, volgt daaruit dat de mensen niet rechtvaardig, dat is aannemelijk voor God verklaard worden om de Wet. Daarom handelt Paulus over deze strijdvraag zeer scherpzinnig en ontzegt aan de Wet de rechtvaardiging. Maar hoewel de menselijke rede anders oordeelt over de zonde en de gerechtigheid, en uit dit verschil tussen het menselijk oordeel en het Evangelie strijd ontstaat, behoren wij toch te luisteren naar de stem van het Evangelie, die van het begin af aan uitroept, dat de zonden de mensen vergeven worden, en dat zij, wanneer zij verzoend zijn, aangenaam zijn als rechtvaardigen, dat is dat zij aangenomen zijn wegens de Zoon die de Bemiddelaar is, gelijk Rom. 5 (vs. 2) gezegd wordt: *Door dezen hebben wij toegang tot de Vader door het geloof.*

De kwestie ontstaat dus: Wat is het nut van de Wet, als de werken van de Wet de vergeving van zonden niet verdienen of als wij niet rechtvaardig zijn door de Wet? Hier moet men weten dat de diensten van de Wet drie zijn, of het gebruik drievoudig.
Het eerste is het opvoedende of burgerlijke; want God wil dat alle mensen door tucht bedwongen worden, ook de niet-wedergeborenen, opdat zij geen uitwendige misdrijven begaan. Over deze dienst spreekt Paulus in 1 Tim. 1 (vs. 9): *De Wet is gesteld voor de onrechtvaardigen,* namelijk, om ze te bedwingen, en om deze tucht streng te handhaven, heeft God over het menselijk geslacht regeringen gesteld, wil Hij dat de mensen door Wetten en onderricht geregeerd worden, wil Hij dat de woede van de mensen bedwongen wordt en met straffen vergolden door de overheden, gelijk in Deut. 19 (vs.19 v.v.) gezegd wordt: *Gij zult het kwade wegdoen, opdat de anderen het*

horen en vrezen, gij zult geen medelijden met hem hebben. En daar boven heeft God er nog een veel erger inperking aan toegevoegd, namelijk, de algemene rampen van het mensengeslacht; gelijk de Psalm spreekt over de oorzaken van de rampen van de mensen (Ps. 32: 9): *Bedwing hun kaken met gebit en toom, omdat zij niet tot U naderen*. En de mensen moeten ijverig onderwezen worden over de tucht, en deze vier oorzaken moeten worden voorgesteld.

Ten eerste, dat het nodig is haar te onderhouden wegens het gebod van God, aan wie gehoorzaamheid verschuldigd is.

Ten tweede, opdat de straffen vermeden worden, waarmede òf de Overheden òf God de zware misdrijven straft.

Ten derde. Ter wille van de openbare vrede, omdat God de tucht vordert, opdat wij ons niet vergrijpen aan het lichaam en de bezittingen van anderen, wil Hij dat de vrede en de rust beschermd worden, opdat de mensen kunnen worden bestuurd en onderwezen. En hier moeten de mensen eraan herinnerd worden, dat ons leven en onze zeden niet alleen onszelf, maar ook anderen moeten dienen, en dat vele misdrijven niet alleen aan de lichamen en de goederen van anderen schade toebrengen, maar ook de geesten van de anderen bezoedelen. Deze beschadigingen worden niet verbeterd, maar van Godswege met straffen begeleid.

De vierde oorzaak is, omdat de onderwijzing een tuchtmeester tot Christus is. De andere oorzaken zagen de meer bezonnen Heidenen ook, en het is een grote dwaasheid in het geheel niet bewogen te worden door vrees voor rampen en straffen. Maar de vierde oorzaak is gewichtiger, en het is een grote lof van het onderricht, dat het een tuchtmeester tot Christus genoemd wordt, namelijk daardoor, dat in diegenen, die niet ophouden zich met misdrijven tegen het geweten te bezoedelen, Christus niet werkzaam is, gelijk duidelijk gezegd wordt in 1 Cor. 6 (vs. 9): *Ontuchtigen, afgodendienaars, overspelers* enz. *zullen het koninkrijk van God niet bezitten*. En in dezelfde zin zegt Johannes (le brief 3: 8): *Ieder die zondigt, is uit de duivel*. Het is dus noodzakelijk de begeerten in te tomen, opdat wij de Heilige Geest niet weerstaan die de harten beweegt. Er komt ook dit bij, dat een deel van de tucht is, het luisteren naar en het leren van het Evangelie, waardoor de Heilige Geest werkzaam is.

Het is van het grootste belang deze nuttigheden van de discipline in herinnering te brengen, maar toch moeten er niet bij verzonnen worden de dwalingen van diegenen, die geleerd hebben dat deze discipline de vergeving van zonden verdient of zonder zonden zijn, of de vervulling van de Wet zijn of de gerechtigheid voor God.

Tot hiertoe is er gesproken over het burgerlijke of opvoedende nut van de Wet; nu moet gesproken worden over het tweede nut, waarover Paulus voornamelijk handelt, om de dwalingen van het menselijk oordeel over de zonde en de gerechtigheid te verbeteren. Het is dus een ander en voornaam nut van de Goddelijke Wet, de zonde aan te wijzen, te beschuldigen, alle mensen ontsteld te doen staan en te veroordelen in deze verdorvenheid van de natuur. Want de Wet is een onophoudelijk gericht van God die de zonde veroordeelt in het gehele menselijke geslacht, bekend gemaakt aan de mensen, en omdat de kennis van de Wet van de natuur de geesten is ingegeven, en omdat zij herhaaldelijk op verschillende wijzen met woord en voorbeelden geopenbaard is, gelijk God in het Paradijs de ongehoorzaamheid aangewezen heeft en de straf er bij gevoegd, namelijk de dood en andere rampen, opdat zij getuigenissen zouden zijn van het oordeel over de zonden. Daarna zijn er vele toespraken en voorbeelden gevolgd, als van Kaïn, van de zondvloed, van de ondergang van Sodom en andere. En het is een onveranderlijk oordeel van God dat allen belast met de eeuwige toorn, die niet bevrijd worden door de erkenning van de Zoon van God. Want laten wij ons niet inbeelden dat de Wet van God een lichte en veranderlijke zaak is,

zoals de Laconische wet geweest is, slechts om ijzeren munt in het Laconische land te gebruiken; maar het is het oordeel van God, waarin de verschrikkelijke toorn van God tegen de zonde getoond wordt voor alle tijden, hetgeen weliswaar altijd in de Kerk meer doorklinkt en gevoeld wordt, dan in de overige wereld; gelijk terstond van het begin af in het paradijs en daarna in de toespraken van de Vaderen de Wet geklonken heeft, van zonde overtuigend en berouw predikend. En Paulus zegt Rom. 1 (vs. 18): *De toorn van God wordt geopenbaard van de hemel over alle ongerechtigheid van de mensen die de waarheid in ongerechtigheid ten onder houden*. Hier wordt betuigd dat de hemelse stem in de Kerk klinkt, die de toorn van God aankondigt tegen de zonden van de mensen.

Deze stem van de Wet klinkt dus, gelijk ik gezegd heb, in de Kerk; ook worden deze donderslagen in de Kerk meer gevoeld; Adam, Abraham, Jacob, David, Hiskia, Paulus, hebben verschrikkingen gevoeld in de kennis van hun zonde: Gelijk een leeuw heeft Hij al mijn beenderen verbrijzeld. En de Psalmen zijn vol van deze klachten. En opdat dit oordeel gevoeld wordt en de zonde gekend wordt, is de Kerk onderworpen aan het kruis, terwijl intussen de wereld blind en woedend het oordeel van God veracht. Er is dus in het geheel geen twijfel aan dat deze stem van de Wet die van zonde overtuigt, in de Kerk voortdurend behoort te worden voorgesteld en overgeleverd, ja het zou een zeer zware misdaad zijn het oordeel van God te verbergen en de stem die de toorn aankondigt tegen de zonde, gelijk in Jerem. 1 (vs. 9 v.v.) gezegd wordt: *Zie Ik heb Mijn woorden in uw mond gegeven; Zie Ik heb u over de Volken gesteld, om uit te rukken en te vernietigen*.

Maar die uiteenzetting is er in de Kerk. De geveinsden menen, dat de Wet voorgesteld wordt om de verzoening te verdienen of de zonde weg te nemen. Tegen deze dwalingen verzet Paulus zich en hij levert een betekenis over die vreemd is aan de menselijke oordelen. Ja hij zegt zelfs (Rom. 3: 20), *door de Wet is de kennis der zonde*. Alsof hij zei: De Wet wordt daarom voorgesteld, om de zonde te bestraffen en te veroordelen, zij neemt ze niet weg. Alsook (4: 15): *De Wet werkt toorn*. Alsook (7: 7): *Door de Wet wordt de zonde bovenmate schuldig*. Alsook (1 Cor. 15: 56): *De angel van de dood is de zonde, doch de kracht van de zonde is de Wet*. Deze uitspraken schijnen politieke mannen tamelijk ongerijmd toe; maar ze worden gesproken niet over de burgerlijke zeden, maar over het oordeel van God, dat wij voelen in ware verschrikkingen en in waar berouw. Want dit nut heeft de Wet niet in de zorgeloze mensen. Gelijk Paulus zegt (Rom. 7: 9): Ik *leefde eens zonder de Wet*, dat is, ik was zorgeloos, niet voelend het oordeel van God; daarna verschrikt heb ik mijn zwakheid leren kennen en mijn zonden, enz.

Dit nut heeft de Wet gehad bij David, toen hij door de Profeet bestraft, wegens overspel verschrikte. Voorts kan het berouw, dat zij zo noemen, in de boetedoening zó duidelijk verstaan worden, als wij weten dat het in dergelijke ware verschrikkingen bestaat. Maar de stem van het Evangelie moet er bijgevoegd worden, dat het Lam van God voorstelt dat de zonde wegneemt en de onuitsprekelijke barmhartigheid van God openbaart, die terwijl Hij waarlijk vertoornd is over de zonde, de zonde weliswaar veroordeelt, maar toch wil dat degenen bevrijd worden die in de Zoon geloven, die Hij tot een slachtoffer gemaakt heeft. Daarom zegt Paulus dat wij verschrikken, niet om te vergaan, maar om de toevlucht te nemen tot de Middelaar (Rom. 11: 32): *Hij heeft allen onder de zonde besloten, om zich over allen te ontfermen*.

Ten derde wordt er gevraagd naar het nut van de Wet in de wedergeborenen. In hoeverre echter de wedergeborenen en gerechtvaardigden door het geloof bevrijd zijn van de Wet, zal te zijner plaatse besproken moeten worden. Want zij zijn bevrijd van de Wet, dat is, van de vervloeking en de veroordeling of van de toorn van God, die in

de Wet wordt voorgesteld, namelijk, als zij het geloof behouden en door het vertrouwen op de Zoon van God de zonde bestrijden en de verschrikkingen van de zonde overwinnen.
Intussen moet de Wet toch onderwezen worden, die de overblijfselen van de zonde aanwijst, om de kennis van de zonde en het berouw te doen toenemen, en tevens het Evangelie van Christus te doen klinken, om het geloof te doen toenemen. Eveneens moet de Wet aan de wedergeborenen daarom voorgesteld worden, om bepaalde werken te onderwijzen, waarin God wil dat wij de gehoorzaamheid beoefenen. Want God wil niet, dat wij naar eigen beleid werken of vereringen uitdenken; maar Hij wil dat wij door Zijn Woord geregeerd worden, gelijk geschreven staat (Marc. 7: 7): *Tevergeefs eren zij Mij met geboden van mensen*. Alsook (Ps. 119: 105): *Uw woord is een lamp voor mijn voet* enz. En wanneer de menselijke rede niet geregeerd wordt door het Woord van God, verdwaalt zij gemakkelijk. Want zij wordt meegevoerd door slechte begeerten, om zondige werken goed te keuren, gelijk blijkt in de Heidense wetten. En de Goddelijke verordening blijft onveranderlijk, dat wij God gehoorzamen. Daarom, hoewel wij vrijgemaakt zijn van de Wet, namelijk van de veroordeling, omdat wij rechtvaardig zijn door het geloof wegens de Zoon van God, toch blijft de Wet wat de gehoorzaamheid betreft, namelijk, omdat de Goddelijke verordening blijft, dat de gerechtvaardigden God gehoorzamen; en zij hebben toch een begonnen gehoorzaamheid, en hoe die aangenaam is, zullen wij te zijner plaatse bespreken. Het moge genoeg zijn dit over het drieërlei nut van de Wet kort onder de aandacht gebracht te hebben; want over het tweede en derde nut zal hierna weer gesproken worden.

OVER HET ONDERSCHEID VAN RAADGEVINGEN EN GEBODEN

De onbekendheid met de rechtvaardigheid van het geloof heeft vele dwalingen voortgebracht. Hieruit is ook voortgevloeid de inbeelding van hen die verzonnen hebben dat er in het Evangelie drie raadgevingen overgeleverd worden, over het niet wreken, over het afstand doen van vermogen of over de armoede, zoals zij zeggen, en over de maagdelijkheid. Het zou echter lang duren al de dwalingen op te noemen, die in deze dwaasheid vervat zijn; ik zal dus de voornaamste aanroeren. Allereerst is de blindheid te betreuren, dat zij de Wet van God zó uitgehold hebben, dat zij de bedelarij of een dergelijk werk dat niet geboden is met grotere titels versierd hebben, dan de Wet van God, daar er geen werk door enig schepsel zou kunnen worden uitgedacht, dat belangrijker is, dan wat in het eerste gebod gevorderd wordt: *Gij zult de Heere uw God liefhebben uit heel uw hart*. Voorts zijn er door hen veel ongerijmde dingen gezegd over de volmaaktheid. Bovendien menen zij ten onrechte dat de Wet van God alleen maar over de uitwendige tucht spreekt, zodat door deze wet: *Gij zult niet doden*, de ongerechtige doodslag verboden wordt, en niet verboden wordt de persoonlijke begeerte naar wraak, de kwaadwilligheid, onrechtvaardige hatelijkheden en dergelijke zondige aandoeningen. Derhalve bestraft Christus in Matth. 5 (vs. 21 vv) deze dwaling, en leert, dat door de Wet van God een algehele en volkomen gehoorzaamheid en een juiste ordening vereist wordt van alle inwendige krachten van de mens en van de uitwendige handelingen; en dat dus door de wet de onreinheid van de menselijke natuur aangetoond en veroordeeld wordt. Daarom voegt Hij er ook straffen bij over de inwendige slechtheid: *Wie ten onrechte op zijn broeder toornig is, zal strafbaar zijn door het gericht*. Alsook: *ieder die een vrouw aanziet om haar te begeren, heeft reeds echtbreuk gepleegd*. Deze uitspraken zijn geen Stoische overdrijvingen, zoals velen menen, die alleen maar werkeloze gedachten waren, die

geen handeling in het leven en geen toom van God betekenden, maar deze uitspraken van Christus betuigen dat God waarlijk vertoornd is over de natuurlijke verdorvenheid van de mens, en dat die waarlijk zonde is. En dit wordt daarom gezegd, opdat wij verstaan zouden dat wij aan de wet niet voldoen, en dat de barmhartigheid gezocht moet worden, en de toevlucht genomen tot de Bemiddelaar.

OVER DE WRAAK

Overigens zijn de plaatsen over de wraak, overal waar zij gelezen worden, geboden; maar sommige spreken tot de Overheden over hun plicht, andere spreken van de persoonlijke wraak, kwaadwilligheid en verderfelijke vechterijen, die voornamelijk ontstaan in de grimmige en heftige gemoederen uit begeerte naar wraak, gelijk ontbrand is in Marius, in Sulla, in C. Caesar, in Pompeius door toornigheid.
En in de Kerk is er geen geringer aantal voorbeelden, dan in de andere rijken. Velen hebben door kwaadwilligheid en wraakgierigheid grote strijd doen ontstaan, gelijk bijzonder over Arius geschreven wordt. De wraak moet dus onderscheiden worden. De ene is de publieke, die op bevel van God door de Overheid geoefend wordt.
Hierover wordt gesproken in Rom. 13 (vs. 4). *Een wreekster tot straf over degene die kwaad doet*. En het lijdt geen twijfel, dat de Overheid door de opdracht van God gedwongen wordt om de overtredingen te straffen. En laten zij beide weten dat zij aan God gehoorzaamheid verschuldigd zijn. Laat de Overheid straffen, niet uit persoonlijke begeerte, maar wegens de wil van God. Laat de schuldige de straffen ondergaan, om aan het gebod te gehoorzamen, die bevolen heeft dat de misdrijven gestraft worden. En het Evangelie verhindert deze publieke wraak of het ambt van de Overheid niet, en geeft niet de raad, dit na te laten, ja het keurt dit goed en versterkt het ambt van de Overheid, en het wil niet dat zij traag en nalatig is in haar ambtsuitoefening, voornamelijk omdat het Goddelijk is. Maar omdat wij op de waardigheid van zulk een groot ambt en de wil van God geen acht geven, daarom hebben de geveinsden die dwaasheden verzonnen van het niet straffen. En de bron van de weerbarstigheid van de mensen is dezelfde. Daarom gehoorzamen de mensen met moeite onder de straffen, omdat zij op het bevel van God geen acht geven, dat de Overheid en de schuldige op gelijke wijze gebiedt.
De andere is de persoonlijke (privata) wraak, dat is, die niet geoefend wordt door de Overheid en de wetten. Over deze private wordt gesproken in Matth. 5 (vs. 43 vv) en Rom. 12 (vs. 10). *Wreekt uzelven niet*. En deze uitspraken zijn waarlijk geboden; omdat God de orde geheiligd heeft, dat er wetten en rechters zijn, heeft Hij aan deze het menselijk geslacht onderworpen. Hij wil dus dat deze wrekers zijn. Deze orde wil Hij niet verstoord hebben. Daarom verbiedt Hij de uitwendige en inwendige persoonlijke wraakneming, Hij wil dat u met een oprecht gemoed de wraak overlaat aan God en de wetten en de rechters. Over deze ordening handelt Christus in Matth. 5, de Wet verklarende, en de geveinsdheid afwijzend, die meent dat zij aan deWet van God voldoet, terwijl toch de verstoring van deze orde duidelijk is onder de mensen. Gelijk in de Satyra gezegd wordt:

> Maar de wraak is een goed dat heuchelijker is dan het leven zelf.

Christus wil dat deze verwarring gekend wordt, en dat de persoonlijke wraakgierigheid bedwongen wordt, voornamelijk daar de natuur van de mensen nu schuldig is en onderworpen aan dood en straffen. Daarom moeten wij onze eigen zonden bestraffen bij tegenspoeden, en niet alleen maar zien op de zonden van anderen. Zoals David van

Simeï zegt: *Laat maar toe, dat hij mij vloekt; omdat God het gezegd heeft; of God misschien mijn ellende zal aanzien en mij goed doen in plaats van Zijn vervloekingen*. En een uitnemend voorbeeld van iemand die zijn ziel terughoudt van wraakgierigheid, is David die teruggaat en Saul spaart, toen hij hem zonder enige opschudding zou kunnen doden, maar hij heeft het rijk niet in bezit willen nemen, tenzij het hem door God gegeven werd. Deze voorbeelden moeten nauwlettend overwogen worden, om de Wet van God beter te verstaan, om onze zwakheid te erkennen en ons beter te leren beteugelen. En dit is een bijzonder onderwijs van de Heilige Geest. Want de geschiedenissen van de Volkeren hebben geen voorbeelden gelijk aan dat van David.
Laten wij dus de regel vasthouden, dat aan de Overheden geboden wordt, dat zij volgens de Wetten wraak oefenen, en dat onachtzaamheid in het ambt mishaagt, gelijk gezegd wordt in Deut. 19 (vs. 19vv): *Doe de kwade weg, opdat de overigen vrees hebben, en bewijs hem geen barmhartigheid*. Dat daarentegen echter aan de private personen geboden wordt, dat zij geen wraak oefenen, en de orde niet verstoren die door God is ingesteld, hetzij met de hand, hetzij door de beweging van het gemoed. Deze regel is nuttig voor het leven en beschermt de rijken en de vrede. Hoe groot toch de ongerijmdheid is van de dwaasheid van de Monniken, kan hieruit verstaan worden. Als het een raadgeving is om geen wraak te oefenen, zullen zij aan de Overheden toestaan, de misdadigers niet te straffen, daarentegen zullen zij zelfs aan de private personen toestaan terwille van wraakneming een opstand te ontketenen. Daar dus deze fanatieke inbeeldingen vals en verderfelijk zijn, moeten wij ze uit de Kerk geheel verdrijven. Dit is ook de oorzaak geweest, waarom Christus zo dikwijls de wraak verbiedt, omdat Hij de Apostelen de valse overtuiging wilde ontnemen, die meenden dat het rijk van de Messias werelds zou zijn, en dat de volken met de wapenen bedwongen moesten worden. Daartegen scherpt Christus in, dat de Apostelen de wapenen niet zullen gebruiken, maar verkondigers van het Evangelie zullen zijn, en dat zij de Kerk zullen vergaderen zonder menselijke hulp, zonder wapenen, en dat deze aan de woede van de tirannen onderhevig zal zijn, en toch Goddelijke bevrijdingen zal hebben. Zó wekt Hij de leraren van alle tijden op, dat zij hun ambt uitvoeren door recht te onderwijzen en de moeilijkheden aan God aanbevelen, en niet steunen op menselijke hulpmiddelen, en niet buiten de perken van hun roeping uitbreken, en voor zichzelf geen rijken oprichten onder voorwendsel van het Evangelie, zoals de Wederdopers van Munster gedaan hebben.

Dikwijls wordt er gedisputeerd over dit gewone zeggen, dat het recht van de natuur toestaat geweld met geweld terug te dringen. Men moet allereerst overwegen wat de zin is van deze uitspraak. Want als het de natuurlijke kennis is of de storgè, moet men vragen, hoe die geregeld moet zijn, om niet bedorven te worden door zeker voorwendsel of vermengd met ongerechtige begeerte. Want de natuurlijke rechten zijn geen rondzwervende aandriften, maar zekere bepaalde ordeningen in de natuur. Derhalve hebben ook de Rechtsgeleerden dit gezegde omschreven met bepaalde begrenzingen. Het moet dus verstaan worden van de duidelijke geweldpleging en de noodzakelijke verdediging tegen plotseling geweld, gelijk wanneer een rover een vreedzaam reiziger op de weg aanvalt, of wanneer iemand een onrechtvaardige oorlog aandoet, of als enige oproerlingen iemands woning belegeren. Omdat hier de rechter of de Overheid afwezig is, is daarom de verdediging toegestaan. En er is enig verschil tussen de verdediging en de wraak of bestraffing van een misdrijf. Het gezond verstand, gelijk het oordeelt dat men niemand schade moet berokkenen, zo oordeelt het ook dat het eigen lichaam tegen onrechtmatig geweld beschermd moet worden hetzij door geregelde en wettige machten, zoals in een rechtvaardige oorlog, of door

zelfverdediging, wanneer de Overheid niet te hulp kan komen. Want in de natuur ligt de rechtmatige drang tot zelfbehoud (storgè), het verlangen zichzelf te beschermen tegen onrechtmatig geweld.

Wanneer dus het gezegde over het verdrijven van openlijk geweld zó verstaan wordt naar deze regel en op deze wijze, gelijk het gezond verstand het oordeelt en gelijk de Wetten zelf verklaren, is de uitspraak waar, dat het geoorloofd is geweld met geweld tekeer te gaan. En het strijdt niet met het Evangelie of met dit woord: *Hebt uw vijanden lief*; want het Evangelie vernietigt het recht van de natuur niet en de banden van de burgerlijke samenleving, dat is, de Wetten die met het gezonde verstand (recta ratio) in overeenstemming zijn. Ja, juist om deze reden heeft God de mensen in zo verschillende ambten in deze gemeenschap geplaatst, opdat er gelegenheid zou zijn tot het uitoefenen en verklaren van trouw, gehoorzaamheid en liefde. De huisvader is de verdediging van zijn echtgenote en zijn kinderen verplicht, dus bij belegering van de woningen oefent hij de plicht van de liefde uit, en blinke de trouw in zijn ziel uit. Zó is de vorst de verdediging verschuldigd aan de onderdanen in rechtvaardige zaken; daarom oefent hij de plicht van de liefde uit wanneer hij een rechtvaardige oorlog voert en moet de aanroeping van God aan het licht komen in het gevaar. Deze dingen strijden niet met het Evangelie, dat wil dat ieder zijn wettige roeping gehoorzaamt, en zij strijden niet met deze uitspraak (Matth. 5: 44): *Hebt uw vijanden lief*. Want liefhebben, verdedigen en straffen strijden geenszins tegen elkander. Want aan het liefhebben is deze grens gesteld, dat wij om Gods wil liefhebben en de liefde tot God voorop stellen. Wanneer koning Asa zijn moeder die de afgoden diende niet kan liefhebben, om Gods wil, legt hij haar straf op. (2 Kron. 15: 16). Zó zou Constantijn als hij Licinius verdragen had die woedde tegen de Kerk, ambtelijke handelingen verricht hebben die God niet behaagden. Daarom heeft hij hem met de wapenen teruggedrongen.

Deze dingen heb ik aangehaald over deze uitspraak: Het staat vrij geweld met geweld te keer te gaan, opdat de studerenden overwegen in hoeverre het van kracht is; want uit deze bron worden de rechten van de oorlogen genomen. Het moet echter vergeleken worden met het andere zeggen (Matth. 26: 52): *Die het zwaard gegrepen zal hebben, zal door het zwaard vergaan*. Het zwaard grijpen is het trekken terwijl het door de Wetten niet gegeven is. Dus wie onrechtmatig geweld invoert, grijpt het zwaard; wie het daarentegen echter voor rechtmatige verdediging gebruikt, grijpt het zwaard niet, maar trekt het, gegeven door de Wetten. Overigens onderscheidt Christus op deze plaats voornamelijk de plichten van de Overheden en van de dienaren van het Evangelie; aan de Overheid heeft God het zwaard zó gegeven, om er in het wettige ambt gebruik van te maken. Als hij het misbruikt, om aan persoonlijke toornigheid of woede toe te geven, gelijk Nero, zondigt hij. Daarentegen echter wil God niet dat de bediening van het Evangelie een wereldse regering is; daarom verbiedt Hij de Apostelen te strijden. De ambtsplichten worden in dit zeggen onderscheiden. En men moet dit onderscheid nauwkeurig overwegen, opdat de leraren van de Kerk leren, niet te steunen op menselijke hulpmiddelen, de wapenen niet opnemen tegen hun Overheden, maar weten dat God voor de Kerk zorgt, en van Hem hulp verwachten, gelijk God de Kerk bevrijd heeft van het woeden van Farao, de Chaldaeën, Maxentius en andere tirannen. Derhalve wordt in dit gezegde niet alleen onderricht gegeven over de verschillende ambten, maar ook wordt bedekt aangeduid dat de Kerk van Godswege verdedigd en bevrijd wordt. Deze uitspraak brengt voor de vromen een grote vertroosting mede. En tot zover over de wraak.

OVER DE ARMOEDE

Daar de belijdenis van het Evangelie vele gevaren meebrengt voor het leven en de bezittingen van de mensen, daar de bestudering van het Evangelie gehaat is en niet winstgevend is, daar ten slotte in dit gemeenschappelijke leven onder andere gemeenschappelijke rampen ook de armoede een gewone last is, en zij dikwijls voornamelijk de Kerk op een zware proef stelt, is voor ons onderwijzing en vertroosting nodig, opdat wij niet menen dat wij wegens de armoede door God veronachtzaamd worden. Daarom zijn er zo vele toespraken over de armoede bij de Profeten en in het Evangelie. Er worden geboden gegeven over de standvastigheid, opdat wij niet verdrietig over de armoede, het Evangelie verwerpen, opdat wij niet door begeerte naar schatten en macht toelaten dat wij heengetrokken worden tot deelnemen aan kwade zaken. Er worden ook vertroostingen gegeven, waarin God belooft, dat Hij de behoeftigen bijstand verlenen zal, zoals (Matth. 19: 29): *Die een huis, een akker verlaten zal hebben, zal honderdvoudig terugontvangen* enz., maar Hij voegt er aan toe: *met verdrukking*. Over deze belangrijke zaken spreken de woorden van het Evangelie, en zij bevatten een heilzaam onderricht over de grote oefeningen van het geloof en van andere deugden, en moeten niet verdraaid worden tot de huichelarij van de Monniken of afstand doen van het vermogen en verwarring van de burgerlijke orde. Want het Evangelie beveelt niet en raadt ook niet aan het vermogen in de steek te laten, als het niet ontroofd wordt; en het beveelt ook niet en raadt niet aan de zaken gemeenschappelijk bijéen te brengen, daar het immers zéker is dat het verschil van bezittingen en eigendommen een ordening van God is, moeten de Godvruchtigen weten, dat de eigendom Gode behaaglijk is en heel deze wettige verdeling en verwisseling van de goederen. Want God wil dat in deze burgerlijke beroepen onze trouw gezien wordt en de liefde beoefend wordt en andere deugden. Ten slotte brengt dat afstand doen van vermogen zelf òf tot bedelarij, die bij de krachtigen en de gemakzuchtigen een soort diefstal is, òf het begeert een betere keuken in de kloosters, die er zeker een in eigendom hebben. Want geen enkele gemeenschap kan zonder eigendom leven. Zij kunnen andere woorden verzinnen, maar zij kunnen de dingen niet veranderen. Dat echter het Evangelie het verschil van bezittingen en eigendom en rijkdom goedkeurt, daarvan zijn er vele getuigenissen. Allereerst zegt de Wet: *Gij zult niet stelen*. Hier bekrachtigt God zelf met eigen stem het verschil van bezittingen en keurt dat goed. Eveneens is het meer dan zeker, dat koningen en vorsten erfgenamen van het eeuwige leven kunnen worden, en dat er sommigen rechtvaardig zijn en God behagen in hun regeren zelf, zoals Jozef, Daniel, Nebukadnézar, Cyrus, Cornelius, de Hoofdman en anderen geweest zijn. En rijken kunnen zonder schatten niet in stand gehouden worden. Evenzo worden in 1 Cor. 7 koop en verkoop toegestaan.

Maar beide dingen vereisen een grote kunst, een grote zorg en deugd, namelijk de zaken goed in stand te houden en de armoede recht verdragen. Om ze goed in stand te houden, moet er een goed geweten zijn, dat weet dat deze ordening een werk van God is, dat er verscheidenheid van goederen is. En u zult dat niet verstoren door anderen te ontfutselen, zoals de rijken dikwijls groeien door onbillijke contracten; maar u zult de billijkheid betrachten om Gods wil, Die bevolen heeft u af te houden van hetgeen van een ander is; daarom moet u uw dankbaarheid verklaren in het acht geven op de billijkheid, en God dank toebrengen, die het vermogen bewaart en het u toegedeeld heeft. Gelijk geschreven is: De zegen van de Heere maakt rijk. Ten tweede moet u weten dat de behoeftigen ook mild geholpen moeten worden, gelijk Christus dikwijls bevolen heeft: *Geeft, en u zal gegeven worden*. En daar is een belofte bijgevoegd om twee redenen, namelijk, opdat wij weten dat de milddadigheid voor de Godvrezenden

beloningen verdient, en opdat wij weten dat God deze plichten vordert, opdat het geloof beproefd wordt door de verwachting van de beloningen. Beide redenen komen aan de dag in het voorbeeld van de weduwe van Sarepta: Deze heeft Elia voedsel gegeven en van God leeftocht verwacht; derhalve heeft God de vrouw gevoed en met andere grote beloningen vereerd, toen zij het overschot dat zij had, geheel aan Elia gegeven heeft. Voorts wordt de wijze van mededeling beschreven in 2 Cor. 8 (vs .13) Niet dat anderen verlichting hebben, en u verdrukking.
En een allerliefelijkste uitspraak over de eigendom en de wijze van milddadigheid en de beloningen staat er bij Salomo
(Spr. 5: 15-18): *Drink water uit uw bronnen, en drink uit de beekjes van uw bron. Laten uw bronnen naar buiten geleid worden, en de beekjes afvloeien naar de straten; en wees gij alleen er de heer van, geen anderen met u. Want uw fonteinen zullen gezegend worden*. Het is een huishoudelijk voorschrift, dat een zeer belangrijk onderwijs in een zeer aangename stijlfiguur voorstelt; het verbiedt van een ander te roven. Daarom zegt hij (vs. 15): *Drink uit uw bronnen*. Hij keurt ook de eigendom goed: Wees gij de heer ervan. Hij voegt er ook een gebod bij over de milddadigheid (vs. 16): *Laten uw bronnen naar buiten geleid worden*, dat is geef rijkelijk aan anderen van de vruchten van uw grond. Het toont ook de wijze van milddadigheid: Ik wil niet, zegt hij, dat de erfbezittingen verstoord worden, dat u van uw bodem verdreven wordt. Dit moet de wijze zijn: Houd u uw grond, bewaar uw erfdeel om uw kinderen en de burgerstaat; maar help de behoeftigen, weldoende van de vruchten. Dit heeft hij gezegd van de eigendom en van de plicht tot milddadigheid. Ten slotte voegt hij er ook een onderricht bij over de beloningen en over het geloof: Oefen uw geloof in deze plichten. Als u erkent dat het vermogen en de bewaring daarvan een gave van God is, en niemand zult bedriegen, en milddadig zult zijn, verwacht dan de zegen van God. Dit is de ware leer van de Kerk van Christus over deze zaak. En men moet de dwaasheden van hèn vlieden, die verzinnen dat in het Evangelie een Platonische gemeenschap van goederen bevolen en geprezen wordt.

Maar gelijk het een grote kunst is, het vermogen recht te bewaren, zo is het ook een grote kunst en een groot sieraad, de armoede recht te verdragen. Daarover moet men eerst de wil van God kennen, dat God wil dat wij onderhevig zijn aan deze gemeenschappelijke tegenspoeden, zoals ziekte, de dood, zo ook aan het gebrek; en dat deze tegenspoeden voor de Godvruchtigen geen tekenen zijn, dat zij door God verworpen worden, maar beproevingen zijn, die ons aangaande de zonde vermanen, wegens welke de natuur aan de dood onderworpen is. Alsook over het berouw en de aanroeping. Weet dus dat u God gehoorzamen moet, die u zó heeft willen oefenen, gelijk deze gehoorzaamheid in het algemeen onder zwarigheden vereist wordt, volgens dat zeggen (1 Petr. 5: 6): *Vernedert u onder de krachtige hand van God*. Laat er vervolgens de standvastigheid bijkomen, opdat wij niet om aan de armoede te ontkomen iets doen tegen God. Deze standvastigheid predikt Christus, wanneer Hij zegt (Matth. 5: 3): *Zalig zijn de armen van geest*, omdat zij God gehoorzamen in het verdragen van de armoede, en niet tegen God ingaan, gebroken door armoede en andere moeilijkheden, die met het gebrek gepaard gaan; want het zijn geen lichte lasten, die daar bij komen: verdrukt en veracht worden door de machtigen, onderhevig zijn aan onrecht en smaad, de ellende van de kinderen aanzien. Onder deze kwaden de standvastigheid van gemoed bewaren, niet de hulp zoeken hetzij van het volk hetzij van de machtigen voor kwade maatregelen, niet door gebrek bewogen worden om de openbare orde te verstoren. Deze grootmoedigheid, uitblinkend onder die zwarigheden is een zeer groot sieraad. Zó waren Jeremia en vele Profeten armen; de Doper,

Christus, de Apostelen en vele martelaren op de hoogste plaats geboren, uit hun vermogen verdreven, zoals Attalus. Op dezelfde wijze waren ook de Godvruchtigen getroffen, die vermogen hadden: Job, David en dergelijke. Zij wisten dat sommigen rijk behoorden te zijn, gehoorzaamden aan hun roeping, maar stelden de rijkdommen niet boven de belijdenis, en toen zij ze verloren hadden, gehoorzaamden zij in die roeping God ook gewillig. Deze gehoorzaamheid, alsook de standvastigheid in het belijden worden geprezen en zijn vereringen van God.
Maar de monniken doen een duidelijk onrecht aan het zeggen van Christus, dat zij voorwenden voor hun huichelarij, namelijk Matth. 19 (vs. 29): *Die zijn huis of zijn vader of moeder verlaten zal hebben* enz. Want er is tweeërlei verlaten; het éne geschiedt in opdracht van God bij de belijdenis of de roeping, zoals wanneer de Tirannen bevelen òf het Evangelie te verwerpen, òf van zijn bezittingen afstand te doen; of wanneer men geroepen om de Kerken te regeren, twijfelt, of men gevaren en haat moet ondergaan, of liever zijn huisgezin dienen. In dergelijke gevallen wordt het verlaten geprezen. Want wij moeten de belijdenis van het Evangelie en de roeping om te onderwijzen boven alle menselijke zaken stellen, van het leven en de bezittingen.
En het is geen lichte zaak, waarom deze uitspraak zó dikwijls herhaald wordt in het Evangelie. Want dikwijls doen zich gevallen voor, waarbij de belijdenis niet slechts dwingt het vermogen te verlaten, maar wat veel zwaarder is, ook dwingt zeer dierbaren aanstoot te geven, tegen de wil van grote en geprezen vorsten en van andere vooraanstaande mensen, wier oordelen het zeer moeilijk valt gering te schatten.
Ook dit is hard, dat van ons gezegd wordt dat wij veroorzakers zijn van tweedracht in het vaderland. Omdat het niet mogelijk is dat deze dingen de zielen niet hevig benauwen, beveelt God ons zó dikwijls, dat wij aan het Evangelie de voorkeur moeten geven, en Hij troost ons, belooft hulp en beloningen. Zo wordt in Deut. 33 (vs. 8) bij de zegening van de stam van Levi hem bijzonder dit ambt toegekend, dat hij de ware leer doorgeeft, en er worden redenen bijgevoegd over de gevaren en de beloften. De woorden zijn de volgende: Ook tot Levi: Dit is uw Wet, die aan uw heilige man gegeven is, die u beproefd hebt in Massa. Dit is het eerste gedeelte, waarin Hij het geslacht van de Levieten een bepaalde soort van onderwijs opdraagt, en verbiedt iets anders daarvoor in de plaats te leren. U hebt, zegt hij, de wet door Mozes gegeven; leer deze zuiver, en verzin geen nieuwe meningen en nieuwe vereringen. Vervolgens voegt Hij er een gebod bij van standvastigheid in gevaren: Die tot zijn vader en zijn moeder zegt: ik ken u niet, en tot zijn broeders: ik weet van u niet, en zij kennen hun kinderen niet; deze bewaken uw uitspraak, en bewaren uw verbond en uw rechten, o Jacob, en uw wet, o Israël. Zij zullen reukwerk voor U neerleggen en een offer dat geheel verteerd wordt op uw altaar. Dit is het tweede gedeelte, dat de leraren onder de aandacht brengt dat zij zware strijd, gevaren, haat en straffen zullen moeten ondergaan bij het strijden voor de leer der godsvrucht.

Dit zijn harde dingen inderdaad te zeggen tot de ouders, het vaderland, de kinderen: ik ken u niet, een vijand te schijnen van het vaderland, een haard van tweedracht, enz. Maar wij zien dat de Profeten en Apostelen met dezelfde schimp beladen zijn. En daarom wordt er, opdat ons gemoed niet verslagen wordt, een belofte bijgevoegd: Zegen, Heere, zijn sterkte, en ondersteun het werk zijner handen, sla de ruggen van zijn vijanden, en laten die hem haten, niet weer opstaan, dat is, help o God, die recht onderwijzen, laat de ambtsbediening van uitwerking en heilzaam zijn, en dring de ongodvruchtige leraren en de tirannen terug. Uit dit zeggen van Mozes zijn de woorden van Christus genomen. En beide spreken over de allerbelangrijkste dingen, gelijk de verstandige lezer gemakkelijk kan beoordelen. Daarom moeten deze

gewichtige uitspraken niet verdraaid worden tot de in 't geheel niets betekenende bijgelovigheden van de monniken. En ik heb deze uitspraken aangehaald, opdat zij onder de aandacht komen van de vrome schoolleraars, van wie er velen getroffen worden met allerlei moeilijkheden wegens de ijver voor de ware leer. Laten deze zich versterken met dergelijke uitspraken, om de rechte ijver niet na te laten; en laten zij weten dat God zal helpen, gelijk Christus zegt (Matth. 6: 33): *Zoekt eerst het koninkrijk van God, en de overige dingen zullen u toegeworpen worden*. En Psalm 84 (vs. 11): *Ik heb verkozen een nederig iemand te zijn in het huis van mijn God*. Jes. 30 (vs. 20): *De Heere zal u brood geven in de verdrukking, en water in de benauwdheid, en zal niet toestaan dat uw leraar wegvliegt. Dit is de weg, wandelt daarin, en wijkt niet af* enz . Laten wij ons versterken met dergelijke uitspraken en God dienen in de verbreiding van de ware leer en op onze hoede zijn dat wij die met onze aanstotelijkheden niet misvormen.
De andere is het in de steek laten van het vermogen zonder roeping, en dat wel bijgelovig, terwijl zij verzinnen dat de gelofte en de bedelarij een dienen van God is. Zulk een verlaten wordt in het geheel niet geprezen, ja vanwege de bijgelovige mening is het een heidense goddeloosheid, volgens die uitspraak (Matth.15: 9): *Tevergeefs eren zij Mij met geboden van mensen* enz.

OVER DE KUISHEID

Met een bewonderenswaardig beleid heeft God de voortplanting ingesteld bij de menselijke natuur, en naar een vaste wet het huwelijk geheiligd, Gen. 2 (vs. 24) . En nu na de val van Adam wil Hij dat de mensen van het huwelijk gebruik maken om twee redenen, om de voortplanting en ter vermijding van ongeregelde lusten; gelijk Paulus zegt (1 Cor. 7: 2): *Om hoererij te vermijden moet een ieder zijn eigen vrouw hebben*. Deze zijn ordening schat God zó hoog, dat Hij op het allerstrengste verboden heeft alle hittigheid en vermengingen buiten het huwelijk, en die zeer zwaar straft, gelijk vele uitspraken en voorbeelden getuigen. Hebr. laatste hoofdst. (13: 4): *Hoereerders en overspelers zal God oordelen*. 1 Cor. 6 (vs. 9): *Dwaalt niet, hoereerders, afgodendienaars, overspelers zullen het koninkrijk van God niet beërven; vliedt de hoererij*. Ef. 5 (vs. 6): *Laat niemand u bedriegen met ijdele redeneringen; want hierom komt de toorn van God over de hardnekkigen*. 1 Thess. 4 (vs. 3): *Dit is de wil van God, uw heiligmaking, dat gij u onthoudt van hoererij, en ieder van u wete zijn vat te bezitten in heiligmaking en eer, niet in beweging der begeerlijkheid, gelijk de heidenen*. Hebr. 12 (vs. 14): *Jaagt naar de heiligmaking, zonder welke niemand de Heere zal zien*.
De voorbeelden echter van straffen in de Schriften zijn de volgende. Gen. 5 (6: 2 vv) worden onder de oorzaken van de zondvloed opgenoemd de ongeregelde begeerten. Gen. 19 worden vijf steden verwoest wegens een zeer misdadig soort van lusten. En het is inderdaad verbazingwekkend, dat de razernij van die steden zó groot geweest is, daar zij Sem tot een nabuur hadden, die de zondvloed gezien had; en zonder twijfel was hij voor hen een voortdurend bestraffer en prediker geweest. Zij hadden ook andere uitnemende mannen gehoord, Abraham en Lot. Het is ook een grote ondankbaarheid jegens God geweest, omdat niet lang vóór de verwoesting, toen de stad door de Chaldaeën genomen is en de burgers weggevoerd, Abraham hen bevrijd had; daarna hebben zij zorgeloos de teugel gevierd aan alle wellustigheden.
Num. 25 (vs. 4, 9) zijn om hoererij 12 vorsten opgehangen, en 24000 mensen gedood. In Levit. 18 (vs. 24) staat geschreven, dat de Kanaänieten verdaan worden om hun onkuise lusten . Richt. 20. bijna heel de stam van Benjamin is vernietigd wegens het

misbruiken van de vrouw van de Leviet. 2 Kon. 12 (2 Sam. 12: 9 vv) worden aan David zeer zware straffen aangekondigd wegens echtbreuk. Salomo laat voorbeelden van afgoderij toe wegens begeerten. En Jeremia noemt dikwijls onder de oorzaken van de verwoesting van Jeru\alem de echtbreuk. Bij deze voorbeelden is de oorzaak daarom beschreven, opdat er uitdrukkelijke getuigenissen zouden bestaan van het oordeel van God, en wij zouden weten dat de begeerten overal gestraft worden, en dat er de onreinen niet zó maar rampen overkomen, maar dat het straffen zijn, waardoor God Zijn toorn tegen deze zonde verklaart. Daarom zijn de onheilen die de afschuwelijke begeerten bij de heidenen volgen tot dezelfde oorzaak terug te brengen, en tot deze regel die staat in de brief aan de Hebr. (13: 4). *Hoereerders en overspelers zal God straffen*.

Voorts zijn de Heidense voorbeelden zó afschuwelijk, dat ze niet bedacht en niet aangehaald kunnen worden zonder grote weerzin; wij zullen slechts enige belangrijke veranderingen van regeringen vermelden, waarvoor de begeerten de aanleiding geweest zijn. Troje is vernietigd om de roof van Helena. Thebe is om de roof van Chrysippus en de onkuisheid van Oedipus gestraft. De koningen van Rome zijn verdreven om het misbruiken van Lucretia. De regering is weer veranderd wegens de misdaad van de tienman (decemvir) Appius. Er is een lange dergelijke opsomming bij Aristoteles Polit. 5, waar hij de oorzaken verhaalt die de veranderingen van regering medebrengen; hieronder noemt hij de wellusten, en hij verhaalt vele voorbeelden. Te Athene zijn de zonen van Pisistratus verdreven wegens schande een meisje aangedaan. De Laconische aanvoerder Pausanias van Byzantium heeft een geroofd meisje misbruikt en daarna gedood en met een zeldzaam wonderteken heeft de stem van het standbeeld hem de straf gedreigd, met deze versregel: U moet straf betalen, de ongerechtigheid brengt onheil mede. En daarna heeft Byzantium na het verdrijven van Pausanias de Atheners ontvangen. Hijzelf echter hoewel hij grote krijgsdaden verricht had en het leger van de Perzen vernietigd had, is toch later door de Ephoren gedwongen van honger te sterven. Voorts zijn de geschiedenissen vol voorbeelden, die de toorn van God tonen tegen de wellusten. Laten wij dus leren dat er een streng gebod gegeven wordt van kuisheid.

Maar kuisheid is òf de gewone huwelijksomgang, òf de zuiverheid van het ongehuwde leven bij hen die in staat zijn tot de onthouding, zoals in de leeftijd van de onrijpheid, of bij hen die met een bijzondere gave begiftigd zijn. En ik heb in het bizonder gesproken van de onrijpe leeftijd. Want deze orde is niet zonder reden ingesteld, dat die leeftijd zuiver leeft, en met een geringe inspanning wel gemakkelijk de kuisheid bewaren kan, in die tijd dat de lichamen nog opgroeien. Maar velen worden door de bedriegerijen van Satan, velen door verkeerd gezelschap, velen vanwege lediggang en lusten heel snel in zonden verwikkeld. De goedgezinden moeten echter op de hoogte gesteld worden, dat de leeftijd die nog niet rijp is voor het huwelijk, met een matige voorzichtigheid zuiver kan leven en dat God deze plicht streng eist, en dat voor de bevlekten geen lichte straffen volgen. Als Jozef zich verontreinigd had door overspel, had hij die gaven verloren, waarmee hij gesierd was, en door God verlaten, zou hij in vele zonden gevallen zijn. Gelijk ook David bij zijn overspel gevoegd heeft de doodslag van een zeer uitnemend man en veelvuldige ergernissen, waarom er ook veelvuldige straffen gevolgd zijn. En Paulus zegt uitdrukkelijk in Ef. 4 (vs. 18 vv), dat de straffen van wellustigheid verblinding zijn, dat degenen die door God verlaten zijn verdwaasd worden, goede raadgeving niet zien en niet horen, en zich straffen en ondergang op de hals halen. Maar zij, wier leeftijd ongeschonden is, en die bemerken dat zij niet geschikt zijn voor het ongehuwde leven, laten zij weten dat zij door het gebod van God gedwongen worden, om het huwelijk te gebruiken, gelijk Paulus

duidelijk zegt (1 Cor. 7: 2): *Om hoererij te vermijden moet ieder zijn eigen huisvrouw hebben*. Dit bevel gebiedt aan allen, die voelen dat zij niet geschikt zijn tot het ongehuwde leven, het huwelijk, leken en priesters.
En menselijke wetten of monnikengeloften kunnen de ordening en het bevel van God niet teniet doen. God haat de ongeregelde driften en de bevlekking van het lichaam. Daarom wil Hij dat een man en een vrouw door de vaste band van het huwelijk verbonden worden, die in het begin is ingesteld, Gen. 2 (vs. 24) en herhaald in Matth. 19 (vs. 5 vv) en 1 Cor. 7 (vs. 2 vv). Deze gemeenschap is waarlijk kuisheid en reinheid, dat is een door God verordende zaak en die God behaagt, en bevat talloze oefeningen van trouw, liefde en geduld. En het is niet alleen de bron van het mensengeslacht, maar ook een belangrijke band van de gewone gemeenschap. Maar God wil dat de menselijke voortplanting in stand blijft, totdat de Kerk voltooid is, en dat de burgerlijke gemeenschap bestaat, opdat de één de ander kan onderwijzen. Het is dus allerzekerst, dat het wettige huwelijk Gode behaagt, maar de Duivel heeft de ongodvruchtigen gemakkelijk heengetrokken naar wellusten onder de mening van straffeloosheid. Zó heeft hij in de Kerk met een bijzonder bedrog, namelijk onder voorwenden van kuisheid, de lusten vermeerderd, fanatieke geesten aangedreven, om het huwelijk te verbieden hetzij aan allen, hetzij aan de priesters. Deze raad heeft geen ander doel gehad, dan opdat zoveel meer mensen bezoedeld werden en versterkt tot toegeeflijkheid voor vele misdrijven. Want laten de goeden bedenken, welk een groot leger van zielen voornamelijk de wet van het celibaat tot wanhoop gebracht heeft, tot de eeuwige toorn van God en tot eeuwige lasteringen. Daarom moet de wet van het celibaat generlei gezag hebben, en de meningen van de monniken moeten scherp afgewezen en bestraft worden, die verzonnen hebben dat de ongehuwde staat een uitnemende dienst van God is, dat zij de vergeving van zonden en het eeuwige leven verdient. Voorts hebben zij een grote duisternis over het Evangelie gebracht, en terwijl zij de onkundigen verstrikken met de band van de geloften, zijn velen vreselijk bezoedeld. Zó heeft de Duivel tegelijk het Evangelie verduisterd, en de lusten vermeerderd. Deze dingen moeten nauwkeurig overwogen worden, en de Goddelijke bedreigingen moeten de harten ingeprent worden en er moet acht gegeven worden op de vreselijke voorbeelden van straffen, opdat wij waarlijk op onze hoede zijn om niet tegen de ordening van God bevlekt te worden; maar laten wij vaststellen dat alle vermenging buiten het wettige huwelijk een doodzonde is, gelijk meermalen gezegd wordt: *Hoereerders, overspelers zullen het koninkrijk Gods niet bezitten*.

Laten wij dus een goed geweten houden, laat de jeugdige leeftijd struikelingen vermijden, en vervolgens, als zij gerijpt is, als het nodig is, door het huwelijk aan het gebod van God gehoorzamen. Wie dit verachten, moeten weten dat zij straffen over zichzelf en over gehele volken halen. Laten wij ook dit bedenken, dat met een kwaad geweten God niet aangeroepen kan worden, gelijk in 1 Joh. 3 (vs. 21) gezegd wordt: *Als ons hart ons niet veroordeelt, hebben wij vertrouwen* enz. Daarom moet men om God te kunnen aanroepen, een goed geweten behouden. Maar wat kan er treurigers gezegd worden, dan dat een mens leeft zonder aanroeping van God, zonder God, zonder Goddelijk bestuur en bescherming; die ze; leven verblindt de Duivel meer en meer en verwikkelt hij in verschillende schandelijkheden, gelijk de dagelijkse ervaring bewijst.
Dat toch de monniken roepen dat Paulus de voorkeur geeft aan de maagdelijke staat, omdat hij duidelijk zegt: *Die niet uitgeeft doet beter*, laat de godvruchtige lezer weten, dat geheel die leerrede gelezen moet worden, en men moet er acht op geven, hoe voorzichtig hij de lezer waarschuwt naar beide zijden. In het begin geeft hij het gebod

van God door, dat ter vermijding van hoererij ieder zijn eigen vrouw moet hebben; vervolgens als hij de maagdelijkheid predikt, voegt hij er spoedig bij: maar ieder heeft zijn eigen gave. Daarom, wanneer hij aan de maagdelijkheid de voorkeur geeft, spreekt hij over personen die daarvoor geschikt zijn. Voorts is het ook noodzakelijk ook dit te overwegen: In deze vergelijking worden de goede werken onderling vergeleken, en zij worden vergeleken naar de nuttige doeleinden, er wordt geen werk gezocht, dat de vergeving van zonden zou verdienen of de verzoening, en de vergelijking wordt ook niet gemaakt, om naar menselijke wilsbeschikking godsdienstigheden in te stellen. Het is een dwaling te verzinnen, dat het celibaat de vergeving van zonden zou verdienen, of dat het daarom verdedigd moet worden, omdat het op zichzelf een bijzondere en uitnemende dienst van God is, óf dat het huwelijk een onreine soort van leven is, waarom een mens of God niet behaagt óf minder behaagt.

Deze dwalingen zijn leringen van de duivelen en moeten noodzakelijk bestraft worden. Overigens prijst Paulus de maagdelijkheid in personen die ervoor geschikt zijn, en hij prijst het om het nuttige doel, niet omdat het een meer dienen van God is, dan het huwelijk; maar omdat de leefwijze van een ongehuwde geschikter is voor niet weinige ambten, omdat een gezin, de veelvuldige huiselijke moeilijkheden, dikwijls verhinderingen zijn, vooral voor de kleinmoedigen. Dit is waar, maar de één heeft deze gave, de ander die. Deze vermaning moet altijd in het oog gehouden worden, en vele ongehuwden hebben toch, ook al zijn de lichamen niet verontreinigd, de zielen bevangen met een ongeoorloofd branden; eveneens worden velen meer gekweld door onheilige zorgen van het zoeken van posten, eerbewijzen, glorie, dan vele godvrezende en gewone gehuwde mannen.

VII

OVER HET EVANGELIE

Er valt niet aan te twijfelen dat de Apostel met een bijzonder beleid een zó aangename en liefelijke benaming aan zijn leer gegeven heeft, om het onderscheid tussen de wet en de belofte van de verzoening meer in het oog te doen vallen. Gelijk ook de Profeten dikwijls bij dit onderwerp het eigenaardige woord voor het brengen van een goede boodschap (basar) gebruikt hebben, dat betekent nieuwe en goede dingen aankondigen. Want Evangelie (euaggelion) is een oud woord, dat hoewel het bij Homerus het geschenk aanduidt, te geven aan iemand die verheugende dingen aankondigt, overigens toch in de Griekse taal de mededeling aanduidt, die goede en verheugende dingen meldt, gelijk de Apostelen dit woord gebruiken, zoals er vele klaarblijkelijke getuigenissen zijn, gelijk Plutarchus in het leven van Artaxerxes (c. 14) duidelijk zegt: het loon van het evangelie (euaggeliou misthon), waar het noodzakelijk is Evangelie te verstaan van de mededeling die verheugende dingen meldt; en er zijn op dezelfde plaats nog meer getuigenissen. Er staat ook een getuigenis in het leven van Pompejus (c. 41): de berichtgevers kwamen uit Pontus en brachten goede tijdingen (grammatoforoi prosèlaunan ek Pontou komizontes euaggelia). En geheel dienovereenkomstig heeft Cicero tot Atticus (II, 3: 1 en 12: 1) gesproken. Derhalve brengt de aangenaamheid van de benaming de Godvruchtigen in gedachten de aard van de nieuwe leer en het onderscheid van de wet en de belofte. Laten wij dan toch niet nieuwe onderscheidingen verzinnen, meer spitsvondig dan noodzakelijk, gelijk vele geveinsden zich daarmee bezig houden.

Johannes de Apostel stelt in het begin van zijn Evangelie een belangrijk onderscheid aan de orde: *De Wet is door Mozes gegeven, de genade en de waarheid is door Jezus Christus geworden*. Want het is noodzakelijk de geboden en de vergeving van zonden te onderscheiden, de geboden en de beloften te onderscheiden; alsook de genadige belofte van de beloften die niet gratis (om niet, gratuitus) zijn. Want de Wet is, gelijk boven gezegd is, een leer die een volkomen gehoorzaamheid jegens God eist, de zonden niet om niet vergeeft, niet tot rechtvaardigen verklaart, dat is aannemelijk voor God, tenzij er aan de Wet voldaan is. En ofschoon zij beloften heeft, vereisen deze echter de voorwaarde van de vervulling van de Wet. Het Evangelie daarentegen hoewel het handelt over het berouw en over de goede werken, bevat toch de belofte van de weldaad van Christus, die de eigenlijke en voornaamste leer van het Evangelie is, en van de Wet moet onderscheiden worden; want het vergeeft de zonden om niet en verklaart ons rechtvaardig, ook al voldoen wij niet aan de wet. Op welke wijze dit echter met elkander in overeenstemming is, dat het Evangelie eveneens over het berouw handelt en over de wet, en de belofte toch om niet is, zullen wij aanstonds uiteenzetten. Eerst echter moet de lezer opgewekt worden om acht te geven op het onderscheid van de beloften; want de Wet heeft ook beloften.

Maar men moet weten, dat er in de Goddelijke geschriften tweeërlei beloften zijn. Sommige zijn toegevoegd aan de wet en hebben de voorwaarde van de wet, dat is, zij worden uitgevoerd wegens de vervulling van de wet. Van dien aard zijn de beloften van de wet. De Wet leert dat God goed en barmhartig is, maar voor hen, die zonder zonde zijn. Hetzelfde leert ook de menselijke rede, want de rede heeft enige kennis van de wet. Hier moge een ieder zichzelf raadplegen; want hij begrijpt natuurlijkerwijze dat hij zei over God oordeelt, dat Hij barmhartig is, maar alleen jegens degenen die het waard zijn, dat is, voor hen die zonder zonde zijn. En hij kan niet vaststellen dat hij zelf Gode aangenaam is, daar hij onwaardig en onrein is. Zó laten

de wet en de beloften van de wet, daar zij voorwaardelijk zijn, de gewetens in twijfeling.
Anders is het met de belofte die aan het Evangelie eigen is, die niet de voorwaarde van de wet als een oorzaak heeft, dat is zij belooft niet wegens het vervullen van de wet, maar om niet om Christus wil. Dit is de belofte van de vergeving van zonden of van de verzoening of van de rechtvaardiging, waarover het Evangelie voornamelijk handelt. Want opdat deze weldaden zéker zouden zijn, hangen zij niet af van de voorwaarde van het vervullen van de wet. Want als men zou moeten denken, dat wij dan eerst vergeving van de zonden hebben, wanneer wij aan de wet voldaan hebben, zou er gewanhoopt moeten worden aan de vergeving van zonden. Daarom worden vergeving, verzoening of rechtvaardiging gratis geschonken, dat is, niet wegens onze waardigheid. En toch behoorde er enig slachtoffer voor ons te zijn. Daarom is Christus ons geschonken en gemaakt tot een offergave, opdat wij wegens Hem zeker zouden vaststellen dat wij de Vader aangenaam zijn.
Derhalve is deze Evangelische belofte van verzoening verschillend van die van de wet, omdat zij gratis belooft wegens Christus. En daarom scherpt Paulus ons dit woordje gratis nauwkeurig en veelvuldig in. Zoals in Rom. 4 (v. 16): Daarom is het naar genade uit geloof, opdat de belofte zéker zij. Want deze zinsnede, uit genade om Christus wil, maakt het onderscheid uit tussen de Wet en het Evangelie.
Want wanneer wij dit stukje niet inzien over de belofte om niet, blijft er in de harten de twijfel, en het Evangelie wordt veranderd in de Wet, en het maakt de gewetens niets zekerder van de vergeving van zonden of de rechtvaardiging, dan de wet of het natuurlijke oordeel van de rede. Gelijk onze tegenstanders, hoewel zij luid roepen dat zij het Evangelie onderwijzen, toch, omdat zij niet onderrichten van de genadige verzoening, de gewetens in twijfel laten, en voor het Evangelie de Wet of Hesiodus onderwijzen, dat is, het natuurlijke oordeel van de rede. Derhalve moeten de geest en de ogen zich hechten aan dit woordje: uit genade (gratis). Want hierom is het noodzakelijk te onderwijzen aangaande de genadige belofte. opdat de zaak zéker zij, opdat de twijfeling van de gewetens weggenomen wordt, opdat zij een vaste vertroosting hebben in ware verschrikkingen. Want daarin kan waarlijk geoordeeld worden, hoe nodig deze genadige belofte is. En bij deze strijd moet dit onderricht allermeest te berde gebracht worden.
Men moet dit echter weten, dat de belofte in geloof moet worden aangenomen. Dit leert Paulus in Rom. 4 (vs. 16): *Daarom is het gratis uit geloof, opdat de belofte vast zij*. En Johannes zegt (1e brief 5: 10): *Wie God niet gelooft, maakt Hem tot een leugenaar* enz. Diensvolgens sluit het woordje gratis het geloof niet uit, maar het sluit de voorwaarde van onze waardigheid uit, en het brengt de oorzaak van de weldaad over van ons op Christus. Derhalve sluit het ook onze gehoorzaamheid niet uit, het brengt slechts de oorzaak van de weldaad over van de waardigheid van onze gehoorzaamheid op Christus, opdat de weldaad zéker zij. Het Evangelie handelt dus over de boetedoening (poenitentia), maar opdat de verzoening zéker zij, leert het dat de zonden vergeven worden en dat wij God behagen, niet vanwege de waardigheid van de boetedoening of van onze vernieuwing.
Dit is de noodzakelijke vertroosting voor godvrezende gewetens. En van hieruit kan geoordeeld worden, hoe deze met elkander in overeenstemming zijn, dat wij gezegd hebben dat het Evangelie handelt over het berouw, en toch de verzoening om niet belooft. Maar over deze overeenkomst zullen wij een weinig verder breder spreken.
Derhalve definieert Christus het Evangelie in het laatste hoofdstuk van Lucas, volkomen als een kunstenaar, wanneer Hij beveelt bekering (poenitentia) en vergeving van zonden te prediken in Zijn Naam. Het Evangelie is dus een prediking van boe-

tedoening (poenitentia) en een belofte, die de rede van nature niet vat, maar van Godswege geopenbaard is, waarin God toezegt, dat Hij wegens Christus, Zijn Zoon de zonden vergeeft, en ons rechtvaardig verklaart, dat is, aannemelijk, en begiftigt met de Heilige Geest en het eeuwige leven, wanneer wij slechts geloven, dat is, vertrouwen, dat deze dingen ons wegens Christus zéker toevallen. En deze dingen worden gratis beloofd, opdat zij zeker zijn. Laat dit de omschrijving van het Evangelie zijn, waarin wij in drie delen de weldaden omvat hebben die aan het Evangelie eigen zijn, namelijk dat wegens Christus de zonden om niet vergeven worden; dat wij om niet rechtvaardig verklaard worden, dat is verzoend of aangenomen, en erfgenamen van het eeuwige leven. Deze drie delen zullen wij een weinig hierna uitleggen.
Bedenk hier alleen maar, dat dit de eigenlijke weldaden van het Evangelie zijn, die elders onder het ene woord rechtvaardiging worden samengevat.

WAAROM IS DE BELOFTE VAN HET EVANGELIE NODIG?

Nadat de menselijke natuur onderdrukt is door de zonde en de dood wegens de val van Adam, kunnen de gewetens, ook al blijft er enige kennis van de Wet, toch, omdat de zonde de natuur aankleeft, aangaande God niet vaststellen, dat Hij vergeven wil, als zij anders niets horen dan de Wet. Want de Wet leert niet dat de zonden om niet vergeven worden. Wij weten toch dat wij niet zonder zonde zijn; en dit merken wij het allermeest, wanneer de gemoederen door het oordeel van God waarlijk verschrikt worden. Er is dus een genadige vergeving nodig. Daarom heeft God uit barmhartigheid geopenbaard, dat Hij ons wil vergeven en het eeuwige leven herstellen. En Hij heeft er een slachtoffer voor ons bij gevoegd, namelijk Zijn Zoon, opdat wij zouden weten dat deze dingen ons wegens de Zoon geschonken worden, niet wegens onze waardigheid of onze verdiensten. En dit Evangelie is dadelijk beloofd en geopenbaard na de val van Adam, opdat de troost aan die eerste Kerk niet ontbreken zou. En het is één en hetzelfde Evangelie, waardoor alle heiligen van het begin van de wereld af behouden zijn in alle tijden; Adam, Noach, Abraham, Jacob, de Profeten, de Apostelen. Men moet dus niet verzinnen, dat de Vaderen door de wet van de natuur behouden zijn, de Joden door de wet van Mozes en dat wij behouden worden door zekere wet voor ons. Er is toch één zedenwet voor alle tijden, alle volken, gelijk wij boven hebben gezegd; maar noch de Vaderen noch de Joden noch de Heidenen noch wij worden deswege behouden, omdat wij aan de Wet voldoen; want niemand voldoet aan de Wet. En de wet laat de gewetens in twijfel. Maar er is dit verschil tussen de vaderen en Xenophon. Cicero en dergelijke uitnemende mannen: beide hebben de Wet gekend, maar niet beide hebben het Evangelie gekend. Xenophon, Cicero en dergelijke betwijfelden, of zij God ter harte gingen, of zij een goedgunstig God hadden, of zij verhoord werden door God. Want hoewel zij de wet kenden, zagen zij toch dat zij niet onschuldig waren. De wet immers leert dat God goedgunstig is voor hen die zonder zonde zijn. Zij kenden het Evangelie niet van de genadige vergeving van zonden. Abraham echter, Jacob en huns gelijken, die het Evangelie kenden, stelden vast dat de zonden hun vergeven werden, dat zij een goedgunstig God hadden, dat zij God ter harte gingen, dat zij door God verhoord werden, ook al waren zij het niet waardig. Daarom staat er geschreven (Gen. 15: 6): *Abraham geloofde God, en het is hem tot gerechtigheid gerekend*. Er is één Wet, en van nature is zij bekend aan alle volken en in alle tijden; er is ook één Evangelie, maar niet van nature bekend, maar van Godswege geopenbaard.
Daarom noemt Paulus het (Ef. 6: 19) *een geheimenis dat verborgen is*. En Johannes 1: 18) zegt: *de Zoon Die aan de boezem van de Vader is, heeft het ons Zelf verteld*. Maar

al deze dingen zullen duidelijker worden, wanneer wij een weinig verder zullen spreken over de genade en de rechtvaardiging.
Maar omdat wij gezegd hebben dat de Vaderen het Evangelie gehad hebben, moeten wij zien, op welke wijze het Evangelie dadelijk van het begin af geopenbaard is. En ik zal enige weinige plaatsen aanhalen, tot welke bij het lezen van de Profeten soortgelijke teruggebracht moeten worden; want het Evangelie is langzamerhand duidelijker geopenbaard, en het zal blijken dat de Profeten deze genadige verzoening gepredikt hebben.
De belofte aangaande Christus en de weldaden van Christus is het eerst geopenbaard aan Adam dadelijk na de val, opdat hij, daar hij aan de toorn van God en de dood vervallen was, een vertroosting zou hebben, waardoor hij wist dat God weer goedgunstig was, en dat de dood eens teniet gedaan zou worden. Want deze twee weldaden stelt die eerste belofte duidelijk vóór die hoewel zij een weinig duister schijnt, toch voor Adam in die omstandigheden niet duister geweest is (Gen. 3: 15): *Ik zal vijandschap zetten tussen u en de vrouw, en tussen uw zaad en haar zaad; dat zaad zelf zal uw kop vermorzelen, en gij zult zijn hiel aanvallen*. Het is een bewonderenswaardige melding, en één die de ongodvruchtigen belachelijk en fabelachtig kan toeschijnen; maar de Godvruchtigen zien dat er allerbelangrijkste dingen met korte woorden zijn aangeduid. Want om te beginnen wordt de straf van de zonde beschreven, namelijk dat vanwege de zonde, de Duivel het menselijk geslacht met een wrede tirannie zal kwellen, namelijk met zonden en dood; gelijk de geschiedenis van de wereld zelf getuigt, die geheel in deze vreselijke prediking aan Adam getekend, voorgesteld wordt.
Vervolgens wordt er een korte beschrijving van het rijk van Christus aan toegevoegd; dat het namelijk geschieden zal, dat het zaad van de vrouw de kop, dat is het rijk van de slang vernietigt, dat is de zonde en de dood teniet doet. Door deze vertroosting wordt Adam opgebeurd, weet hij dat hij een verzoend God heeft, ook al ziet hij dat hij onwaardig en onrein is. Hij ziet, wat hij verloren heeft, maar hij verwacht dat zaad, waardoor de verloren gerechtigheid en het eeuwige leven hersteld worden; door dit vertrouwen op de barmhartigheid is hij Gode welgevallig; en wat daar tegenover gesteld wordt aangaande het heilige zaad, dat de Duivel de hiel zal belagen, verstaat hij dat het zal geschieden dat zowel Christus als de heiligen in dit leven verdrukt worden, en dat toch Christus het rijk van de Duivel overwint.
Later wordt deze belofte aan Abraham opnieuw gegeven (Gen. 22: 18): *In uw zaad zullen alle Volkeren gezegend worden*. Want het betekent dat alle Volkeren nu vervloekt zijn, dat is, dat God op alle volkeren vertoornd is, en dat die onderdrukt zijn door de zonde en de dood; maar dat het zal geschieden, dat zij door het zaad van Abraham weer van deze rampen bevrijd worden. En zó vertolken de Apostelen zelf deze belofte, gelijk blijkt uit Paulus en uit de Handelingen. Bovendien wordt er in dezelfde geschiedenis van Abraham een toonbeeld van de rechtvaardigmaking aan toegevoegd. God vertroost Abraham en zegt (Gen. 15: 1): *Vrees niet, Ik ben uw Beschermer*. Hij voegt daar eveneens de belofte van het Zaad bij. Dit woord gelooft Abraham, dat is, ofschoon hij ziet en weet dat hij onrein en onwaardig is, toch stelt hij vast dat hij een goedgunstig God heeft vanwege Diens eigen barmhartigheid en het beloofde Zaad. Zó wordt hij rechtvaardig verklaard. Dit voorbeeld leert, dat wij door de belofte en het geloof de verzoening verkrijgen. Het geloof toch steunt niet op onze waardigheid, maar alleen op de barmhartigheid van God.
Er volgen langzamerhand vele redenen en voorbeelden over de vergeving van zonden; maar aller-duidelijkst zijn de uitspraken in de Psalmen en de Profeten. In deze wordt overal het Evangelie duidelijk voorgesteld.

In de Psalmen vraagt hij de vergeving van zonden wegens barmhartigheid, niet wegens zijn waardigheid of verdiensten: zoals (Ps. 143: 2): *Treed niet in het gericht met uw knecht, want niemand die leeft zal voor Uw aangezicht gerechtvaardigd worden*. Dit is zeker geen prediking van de wet, één die barmhartigheid verzoekt en de zonde belijdt, en zelfs allen veroordeelt; opdat wij allen weten, dat de zonden ons om niet vergeven worden. Evenzo (Ps. 130: 3): *Als Gij de ongerechtigheden gadeslaat, Heere, wie zal bestaan?* Alsook (Ps. 32: 5): *Ik heb gezegd, ik zal mijn ongerechtigheid tegen mij belijden, en Gij vergeeft de ongodvruchtigheid van mijn hart*. Evenzo beschrijft hij de priester Christus (Ps. 110: 4): *Gij zijt priester in eeuwigheid*. Hij betuigt dus dat deze priester God verzoenen zal en eeuwige gerechtigheid zal teruggeven en eeuwig leven, omdat hij Hem een eeuwig priester noemt.
En met deze uitspraak over de genadige vergeving moeten dergelijke plaatsen in de Psalmen in overeenstemming gebracht worden. Want zó zullen de aller-aangenaamste liederen zoet voor ons worden en een vaste vertroosting aanbrengen. Want als wij van oordeel zullen zijn dat die beloften afhangen van onze waardigheid, zullen, terwijl de Psalmen ons bevelen blijde te zijn, te vertrouwen op de barmhartigheid, de gewetens altijd daar tegen roepen, dat wij onwaardig zijn, dat deze beloften in het geheel niet toekomen aan de onwaardigen. Daarom moet juist tegen deze twijfeling de ziel opgebeurd worden, en men moet weten, dat juist die roepstemmen, die ons bevelen blij te zijn, daarom voorgesteld zijn, om juist tegen die twijfeling het geneesmiddel te bieden, die uit onze onwaardigheid opgevat is. Wanneer wij dus gevoelen dat de verzoening ons om niet beloofd wordt, dan zal het geloof waarlijk verzekerd zijn, en wij zullen ons waarlijk verheugen in de barmhartigheid, en God dank betuigen. Maar de zwakheid en enghartigheid van de menselijke ziel is zó groot, dat zij deze overvloed van barmhartigheid niet begrijpen kan. Wij zijn zozeer terneergedrukt door de gedachte aan en het oordeel van de wet, dat wij aangaande het Evangelie niet overtuigd kunnen worden, dat er èn aan allen èn om niet barmhartigheid wordt aangeboden. Daarom moet het geloof voortdurend met deze zwakheid van ons strijden, opdat wij ons oprichten, en leren God te vertrouwen. en Hem waarlijk aan te roepen en te vereren.
Bij Jesaja zijn er veel redenen over Christus, over de vergeving van de zonden, over het eeuwige leven; in hoofdstuk 53 wordt duidelijk betuigd dat er vergeving van zonden beloofd wordt, en wel wegens Christus, niet wegens onze waardigheid (53: 6): *God heeft ons aller ongerechtigheden op Hem gelegd*. En opdat de Joden niet zouden menen dat zij de vergeving van zonden verdienden door de Levitische offeranden, betuigt hij dat er een ander offer overblijft, dat waarlijk de zonde zal teniet doen. (53: 10): *Hij zal Zijn ziel stellen tot een offer voor de zonden*. Eveneens veroordeelt hij allen: *Allen*, zegt hij, *dwaalden wij* opdat wij zouden weten dat wij wegens de barmhartigheid, niet wegens onze waardigheid, de weldaden van Christus verkrijgen. Ten slotte voegt hij er een aller-duidelijkst getuigenis bij: (53: 11): *Het kennen van Hem zal velen rechtvaardigen*; omdat zeker vastgesteld moet worden, dat wij zó rechtvaardig verklaard worden, als wij Christus erkennen, dat is als wij leren kennen dat God ons goedgunstig is wegens Christus. Wij zullen dus niet moeten twijfelen vanwege onze onwaardigheid, wij zullen niet van gevoelen moeten zijn dat wij rechtvaardig zijn vanwege de wet.
Maar ik houd er mee op nog meer getuigenissen aan te halen; want ik heb deze als voorbeelden aangehaald, opdat de lezers er in de Schriften op letten, welke plaatsen in eigenlijke zin over de Wet, en welke in eigenlijke zin over het Evangelie handelen, en acht geven op het onderscheid tussen de wet en de belofte van het Evangelie. Want deze beide zijn de voornaamste grondstukken en de voornaamste hoofdstukken van de

schriften, tot welke alle delen verstandig teruggebracht moeten worden. Tot nu toe hebben wij het Evangelie gedefinieerd, en het onderscheid aangetoond tussen de Wet en het Evangelie Maar al deze dingen zullen duidelijker worden, wanneer wij over de rechtvaardigmaking, over het geloof en de werken zullen spreken. Nu moet er nog slechts één stukje aan worden toegevoegd, namelijk: evenals het noodzakelijk is te weten dat het Evangelie een belofte is om niet (gratuita), zó is het noodzakelijk te weten dat het Evangelie een algemene (universalis) belofte is, dat is, dat aan alle mensen de verzoening wordt aangeboden en beloofd. Het is noodzakelijk staande te houden dat deze algemeen is tegen de gevaarlijke verzinsels over de voorbestemming, opdat wij niet beredeneren dat deze belofte op enige weinige anderen betrekking heeft, en ons niet toebehoort. Want er is geen twijfel aan, dat deze overlegging aller harten kwelt. En hieruit zijn veel uiteenzettingen ontstaan van schrijvers over de predestinatie die allerminst nuttig zijn. Wij stellen echter vast, dat de belofte van het Evangelie universeel is. Want gelijk de prediking van de bekering (poenitentia) algemeen is, zó is ook de prediking van de vergeving van zonden algemeen. Hier moeten de algemene uitspraken over het Evangelie bijeengebracht worden, die overal in de schriften voorkomen, gelijk in Joh. 3: 16: *Zó lief heeft God de wereld gehad, dat Hij zijn eniggeboren zoon gaf, opdat ieder, die in Hem gelooft, niet verloren ga*. Evenzo bij Paulus (Rom. 11: 32): *Hij heeft allen onder de zonde besloten, om Zich over allen te ontfermen*. Het is genoeg dit nu onder de aandacht gebracht te hebben. Want over deze algemene zal opnieuw gesproken moeten worden beneden bij de voorbestemming.

Dat echter niet allen de beloften van het Evangelie verkrijgen, komt daardoor, omdat niet allen geloven. Want hoewel het Evangelie om niet belooft, vereist het toch het geloof, want de belofte behoort in geloof aangenomen te worden; maar het woordje gratis sluit het geloof niet uit, maar sluit de voorwaarde van onze waardigheid uit, gelijk boven gezegd is, en vereist, dat wij de belofte aannemen; dit kan niet anders geschieden dan door het geloof.

VIII

OVER DE GENADE EN DE RECHTVAARDIGING

Dit stuk bevat de hoofdzaak van het Evangelie. Want het toont de eigenlijke weldaad van Christus, het stelt een vaste vertroosting aan de godvruchtige gemoederen voor, het onderricht, wat de ware vereringen van God zijn, wat de ware aanroeping is, het onderscheidt voornamelijk de Kerk van God van de andere groepen, de Joden, de Mohammedanen en de Pelagianen, dat is van allen die zich inbeelden dat de mens rechtvaardig is door de wet of de tucht (disciplina), en die bevelen te twijfelen aangaande de vergeving van zonden. Daarom echter is er een groot verschil van meningen bij dit stuk, omdat de meesten menselijke oordelen volgen, met veronachtzaming van de eenvoudige leer van de Profeten, van Christus en van de Apostelen; ja zij vervormen deze tot een Philosophie, zij verkleinen de zonde in de natuur, zij denken dat door de wet van God alleen zelftucht (disciplina) vereist wordt; voorts verbeelden zij zich, dat er geen verschil is tussen een Filosofische en de Christelijke rechtvaardigheid.

In alle tijden hebben deze profane en menselijke inbeeldingen de ware leer van de Kerk verdonkerd. Zo meenden de Farizeeën dat zij door de Wet rechtvaardig waren. Omdat het vervolgens noodzakelijk was aangaande de Messias te vragen, waarom die zou komen, verzonnen zij dat Hij zou komen om een heerschappij over de wereld op te richten; zij verstonden niet dat er een slachtoffer gebracht moest worden voor het menselijk geslacht, om de toorn van God te verzoenen tegen de zonde, en dat hij een andere gerechtigheid zou geven. Zo hebben ook vóór de Farizeeën de geveinsden van de vroegere tijden in de Kerk van de vaderen gedacht.

Maar de profeten onderkenden deze dwalingen; zij riepen daartegen dat de zonde niet weggenomen werd door de gerechtigheid van de Wet; dat de zonde bleef in deze sterfelijke natuur, maar dat de gelovenden rechtvaardigen waren, en verhoord werden en begiftigd met het eeuwige leven door God wegens de beloofde Redder. Zoals David met duidelijke woorden zegt (Ps. 143: 2): *Niemand die leeft zal voor Uw aangezicht rechtvaardig zijn*. En op een andere plaats (Ps. 2: 13) van de Zoon: *Welgelukzalig allen die op Hem betrouwen*. Evenzo Jesaja (53: 11): *Het kennen van Hem zal velen rechtvaardigen*. Evenzo zijn toen Christus en de Apostelen de leer hernieuwd hadden, terstond daarna de menselijke meningen verbreid over de discipline; omdat het iets groots is, de uitwendige zeden te beheersen. Vervolgens zijn er ook fanatieke geesten opgestaan, die het Evangelie geheel vervormd hebben in een wet of Farizeïsme, verzonnen hebben dat de mensen rechtvaardig zijn door de Wet, en opdat het niet zou schijnen dat Christus niets nieuws aangebracht had, hebben zij gezegd dat Hij enige nieuwe Wetten overgegeven heeft, over de ongehuwde staat, over het niet wreken. Deze dwaasheden zijn terstond na de Apostelen ontstaan. Daarom is het niet te verwonderen, dat er daarna ook een duisternis gevolgd is. Ook al hebben toch enige Godvruchtigen de ware zin vastgehouden, is er toch een groot verschil van schrijvers; de één spreekt gepaster dan de ander, maar over de schrijvers zal op een andere plaats gesproken moeten worden. Nu heb ik deze dingen alleen maar vooraf willen zeggen, om de godvruchtige lezer te doen bedenken, dat de uitlegging van dit stuk over de rechtvaardigmaking noodzakelijk is, en dat de weldaad van God met een dankbaar gemoed omhelsd moet worden, die het licht van het Evangelie weer ontstoken heeft. Want het kan ook niet ontkend worden dat er dwalingen zijn in de leer van de Monniken, die hoewel zij ze nu een weinig verbeteren, toch nog juist hun zenuwen behouden. Over de vergeving van de zonden roepen zij luide dat er niet recht geleerd

wordt, dat door het geloof om niet wegens Christus de vergeving van zonden ontvangen wordt, en zij staan niet toe, dat door het geloof aangeduid wordt het vertrouwen op de barmhartigheid van God; ja zij bevelen dat men altijd betwijfelen moet, of wij in genade zijn. Voorts voegen zij daarbij, dat wij de vergeving verdienen wegens de verbrijzeling en de liefde,. Maar de verbrijzeling of de smart of de schrik zonder vertrouwen op barmhartigheid, drijft zoveel te meer tot wanhopigheid, naarmate zij heviger is, gelijk Paulus zegt (Rom. 4: 15): *de Wet bewerkt toorn*. Vervolgens zeggen zij bovendien, dat de wedergeborenen aan de Wet van God voldoen, dat zij rechtvaardig zijn wegens de vervulling van de Wet, en dat dit juist de verdienste is en de prijs van het eeuwige leven, en dat er in de wedergeborenen geen enkele ongehoorzaamheid overig is die strijdig is met de Wet van God. Zij voegen er eveneens bij, dat de wedergeborenen toch moeten betwijfelen, of zij wel in de genade zijn, en dat men in deze twijfel blijven moet. Deze twijfel is openlijk heidens. En deze dwalingen zijn niet gering, maar brengen duisternis over het Evangelie, verdonkeren de weldaad van Christus, zij nemen de ware vertroosting van de gewetens weg en de ware aanroeping. Daarom is het noodzakelijk de Kerk over deze zo belangrijke zaken te onderrichten. Ik zal dus duidelijk en volledig de hoofdsom van deze zaak uiteenzetten.

Ten eerste aangaande de tucht roepen ook wij luide: Dat alle mensen door de tucht (disciplina) bedwongen moeten worden, dat is, door die gerechtigheid, die ook niet wedergeborenen moeten en kunnen volbrengen. Zó zegt Paulus (1 Tim. 1: 9): *De Wet is ingesteld voor de onrechtvaardigen*. En God straft met tegenwoordige en eeuwige straffen de schending van de tucht. En het is een zeer hoge lofverheffing van de tucht, wat Paulus zegt (Gal. 3: 24), dat *het een tuchtmeester is tot Christus*; omdat namelijk het Evangelie niet van uitwerking is bij hen, die niet ophouden tegen het geweten in te stormen. Hoewel er toch geen menselijke zaak schoner is, dan de tucht, gelijk Aristoteles naar waarheid zegt, dat de Gerechtigheid bevalliger is dan Hesperus en Lucifer, moeten wij er toch niet de mening aan vasthechten, dat zij de vervulling van de Wet is, dat zij de vergeving van zonden verdient, dat de mens om haar rechtvaardig is, dat is verzoend met God. Paulus zegt dat de Joden het bedekte aangezicht van Mozes bezien, dat is, de Wet van God niet recht verstaan, die een stem is die de zonde aan het licht brengt in de natuur van de mens en de toorn van God tegen de zonde aantoont en ware angsten inboezemt. Maar wanneer het Evangelie over dit verstaan van de Wet en over de kennis van de zonde handelt, menen velen die opgeblazen zijn door een inbeelding van wijsheid, dat dit Stoïcijnse overdrijvingen zijn, die wij in het geheel niet nodig hebben. Maar daar de tucht uit zichzelf een zaak is die moeilijk genoeg is, beweren zij dat er niets meerders vereist wordt, en dat deze nauwgezetheid hoe ze dan ook is de vergeving van de zonden verdient, en gerechtigheid voor God is, en naar deze menselijke verbeeldingen hebben Origenes en de Monniken Paulus verkeerd verdraaid. Daarom moet de natuurlijke zin van Paulus uit Paulus zelf en de verdere samenstemming van de geschriften van de Profeten en Apostelen geleerd worden, niet uit menselijke meningen.

Ten tweede, nadat wij dit van tevoren over de tucht onder de aandacht gebracht hebben, zullen wij nu tot de zaak komen. De prediking van de Kerk is gelijk van het begin af nadat Adam die ontvangen heeft tot aan het einde toe. Dadelijk in het Paradijs is de bediening ingesteld van het prediken van bekering (poenitentia), en de belofte gegeven van de Bevrijder die komen zal, waaruit de eerste voorouders begrepen dat zij aangenomen werden. Maar deze belofte is langzamerhand duidelijker openbaar gemaakt tot op de prediking van Christus, Die ook zelf deze bediening uitoefende; en Hij heeft aan de Apostelen dezelfde bediening opgedragen toen Hij zei (Luc. 24: 47): *Gaat heen en predikt de bekering en de vergeving van zonden in Mijn Naam*. Daarom

behoort altijd in de Kerk de prediking van de bekering te klinken, die geschiedt door de stem van de Wet, waardoor God onze zonden aan het licht brengt, zowel de uitwendige als de inwendige, zoals daar zijn: God niet liefhebben, God niet vertrouwen. Zij geschiedt ook door de stem van het Evangelie die de wereld beschuldigt, dat zij niet naar de Zoon van God luistert, niet bewogen wordt door Zijn lijden en opstanding enz. Daarom zegt Christus (Joh. 16: 8): *De Heilige Geest zal de wereld overtuigen van zonde, dat zij niet geloven*. En Rom. 1: 18: *De toorn van God wordt geopenbaard van de hemel over alle goddeloosheid en ongerechtigheid der mensen* enz.

Zoals dus Adam of David ontsteld geweest is bij het horen van de beschuldigende stem van God, zó is een hart dat niet hard, niet weerbarstig is, ontsteld, en het erkent dat God waarlijk vertoornd is over de zonde en de zonde straft. Deze verschrikkingen zijn dikwijls beschreven in de Psalmen (38: 4): *Er is geen gezondheid in mijn vlees vanwege Uw vertoornd aangezicht, er is geen vrede in mijn gebeente vanwege mijn zonden*. En waarlijk gelijk de Wet deze toorn het mensengeslacht aankondigt, zo zijn alle menselijke rampen als de stem van de Wet die ons aangaande de toorn van God onderricht en allen tot bekering roept.

Ten derde, wanneer de geest van de mens door deze, de zonden ontdekkende stem verschrikt is, laat hij dan de belofte gehoor geven die in het Evangelie wordt voorgesteld, en laat hij vaststellen dat hem de zonden vergeven worden om Christus wil door de barmhartigheid, niet wegens de verbrijzeling of de liefde of andere werken. Terwijl de geest zich op deze wijze door het geloof opricht, worden de vergeving van zonden en de verzoening geschonken. Want als wij zouden moeten oordelen, dat wij dan pas vergeving van zonden zullen hebben, wanneer de verbrijzeling of de liefde voldoende zou zijn, zou de ziel tot wanhopigheid gebracht worden. Daarom opdat zij een zékere en vaste vertroosting moge hebben, hangt de weldaad van God niet af van de voorwaarde van onze waardigheid, maar van de barmhartigheid alleen die om Christus wil beloofd is. En terwijl God de zonden vergeeft, schenkt Hij ons tevens de Heilige Geest, die nieuwe krachten in de Godvruchtigen begint te werken, gelijk in Gal. 3: 14 gezegd wordt: *Opdat wij de belofte van de Geest ontvangen door het geloof*. Deze dingen hebben niets van ontsteltenis, en worden door de godvruchtige gemoederen in de Kerk, die de geestelijke oefeningen, de verschrikkingen, de vertroostingen en het aanroepen kennen, duidelijk verstaan. Nu moesten er dus getuigenissen aan worden toegevoegd, maar de woorden moeten eerst nauwkeuriger verklaard worden.

Over de zonde, over de Wet, is boven gesproken; nu zal ik over de overige spreken, over de uitdrukkingen rechtvaardiging, geloof en genade.

OVER HET WOORD RECHTVAARDIGING

Rechtvaardiging betekent *de vergeving van zonden en de verzoening of aanneming van een persoon tot eeuwig leven.* Want bij de Hebreeën is rechtvaardigen een rechterlijke uitdrukking, zoals wanneer ik zeg: Het Romeinse volk heeft Scipio die door de Tribunen beschuldigd was gerechtvaardigd, dat is, vrijgesproken of rechtvaardig verklaard. Paulus heeft dus het woord rechtvaardigen genomen naar de gebruikelijke Hebreeuwse spreekwijze voor de vergeving van zonden en de verzoening of aanneming. Dat dit de kracht is van de Hebreeuwse zegswijze, weten alle deskundigen, en de voorbeelden zijn overal aan te wijzen. Hoewel echter, gelijk ik boven gezegd heb, wanneer God de zonden vergeeft, Hij tevens de Heilige Geest schenkt die nieuwe krachten begint te werken, zoekt toch het verschrikte gemoed

allereerst de vergeving van zonden en de verzoening; hierover is het beangst, hierom worstelt het in ware verschrikkingen; het beredeneert niet, welke deugden ingestort zijn; hoewel die de verzoening begeleiden, moet men toch geenszins oordelen, dat onze waardigheid of reinheid de oorzaak is van de vergeving van zonden. Daarom wordt zo veelvuldig het woordje om niet (gratis) ingescherpt.

OVER HET WOORD GELOOF

De uitdrukking moet nauwlettend overwogen worden, en wij moeten zien, wat Paulus doet, wanneer hij zegt (Rom. 3: 20, 28): *Wij worden gerechtvaardigd niet door onze werken, maar door het geloof in Christus*. Voor Romeinse oren is deze redenering nieuw. Daarom moet om te beginnen de echte uitlegging van de spreekwijze gezocht worden. Gerechtvaardigd worden door de werken betekent vergeving verkrijgen en rechtvaardig of aannemelijk voor God zijn wegens eigen deugden of daden. Daarentegen echter, gerechtvaardigd worden door geloof in Christus, betekent vergeving verkrijgen en rechtvaardig, dat is aannemelijk gerekend worden niet wegens eigen deugden, maar wegens de Middelaar, de Zoon van God. Nadat de spreekwijze zó verstaan is, kan ingezien worden, op welke wijze Paulus deze voorstelling en stem van het Evangelie, *wij worden gerechtvaardigd door geloof*, stelt tegenover de andere, die de stem is van het menselijk oordeel of van de Wet, wij worden gerechtvaardigd door de werken. Gelijk de Doper luide uitroept (Joh. 1: 29): *Dit is het Lam van God, dat de zonde van de wereld wegneemt*, zó wil Paulus ons dit Slachtoffer voorstellen, en hij leert dat wegens deze Zoon van God vergeving en verzoening gegeven wordt, niet wegens onze deugden.

Daarom wanneer hij zegt, wij worden gerechtvaardigd door geloof, wil hij dat u ziet op de Zoon van God Die zit aan de rechterhand van de Vader, de Middelaar Die voor ons tussenbeide komt, en vaststelt, dat de zonden u vergeven worden, dat u rechtvaardig, dat u aangenaam (acceptus) gerekend of verklaard wordt, juist wegens die Zoon, Die het slachtoffer geweest is. Opdat dus het woord Geloof die Middelaar aanwijst en ons toepast, betekent geloof niet slechts een kennis van de geschiedenis, maar vertrouwen op de barmhartigheid die beloofd is wegens de Zoon van God. En deze stelling moet altijd samen verbonden (correlative) verstaan worden: Door geloof zijn wij rechtvaardig, dat is, door het vertrouwen op de barmhartigheid wegens Christus zijn wij aangenaam, niet wegens onze deugden. Want deze barmhartigheid wordt door geloof of vertrouwen aangenomen. Dit doet Paulus, om ons die Middelaar en dat Lam voor te stellen, en hij onttrekt aan ons de eer van de gerechtigheid, en betuigt dat wij wegens deze Verzoener aangenomen worden. Dat dit de bedoeling van Paulus is, is in het geheel niet twijfelachtig, en het is aller-duidelijkst dat die uitspraak waar en zeker is in de Kerk. Want alle heiligen stemmen toe, dat zij, ook wanneer zij nieuwe deugden hebben, toch niet deswege de vergeving van zonden en de verzoening ontvangen, maar wegens de Zoon van God Die de Verzoener is. Daarom is het noodzakelijk dat dit gezegde zó verstaan wordt: Door geloof hebben wij vergeving, dat is, door dit vertrouwen, dat wij wegens de Zoon van God aangenomen worden.

Die echter tegen deze uitspraak in roepen, voor die is deze redenering een geheel ijdele en niets betekenende klank: *Gerechtvaardigd door het geloof hebben wij vrede*. Voorts begrijpen die niet, hoe groot de strijd is van een geweten dat worstelt met angsten en twijfel, wanneer het beangst is over de vergeving van zonden. en zij kennen ook de verschrikkingen niet, die bij het ware berouw ontstaan. Als zij daar acht op gaven, zouden zij weten dat de verschrikte gemoederen vertroosting zoeken buiten zichzelf, en dat deze vertroosting is het vertrouwen, waardoor de wil rust in de

belofte van barmhartigheid wegens de Middelaar geschonken. Het vertrouwen op de barmhartigheid omvat toch ook de kennis van de geschiedenis; omdat het geloof op Christus ziet, Die noodzakelijk erkend moet worden als de Zoon van de eeuwige God, die voor ons gekruisigd is, opgewekt, enz. En de geschiedenis moet terug gebracht worden tot de belofte of de uitwerking, die in dit artikel wordt voorgesteld, namelijk: Ik geloof de vergeving van zonden. En juist dit artikel zelf brengt weer te binnen, dat geloof verstaan wordt als vertrouwen. Want tot iemand, die niet vertrouwt dat de zonden hem vergeven worden, worden deze woorden: Ik geloof de vergeving van zonden, tevergeefs gezegd.

Ik heb gesproken over de betekenis van de stelling: *Door geloof worden wij gerechtvaardigd;* nu zal ik er getuigenissen bijvoegen, dat geloof in deze leer van het Evangelie betekent het vertrouwen op de barmhartigheid, beloofd wegens Christus.
Sommigen twisten over het woord geloof (pistis), en willen het niet anders verstaan dan van de leer of de Geloofsbelijdenis, gelijk gewoonlijk gezegd wordt: Het Niceense Geloof, voor de leer of de verzameling van leringen. Maar het blijkt dat het woord geloven (pisteuoo) verschillende betekenissen heeft. En het is niet twijfelachtig dat in de Hebreeuwse spreekwijze de woorden die geloven en vertrouwen betekenen afwisselend gebruikt worden, zoals in Ps. 2: 12: *Welgelukzalig allen die op Hem betrouwen*. Hier lezen de Hebreeën Hosé. En wat Paulus (Rom. 9: 33) aanhaalt uit Jesaja, hfdst. 28 (vs. 16): *Wie gelooft, zal niet beschaamd worden*, is in de Hebreeuwse lezing Hammaëmin. Hetzelfde woord dat geloven betekent, wordt in de Hebreeuwse taal zeer dikwijls voor vertrouwen gebruikt, zoals in Dan. 6 (vs. 23): *Omdat hij op zijn God vertrouwd heeft*. En in Ps. 78 (vs. 22) worden de twee synoniemen tezamen verbonden: *Omdat zij God niet geloofden en niet vertrouwd hebben op hun Verlosser*. En duidelijke voorbeelden in het spreken van Christus zijn: Matth. 15: 28: *O vrouw, groot is uw geloof*. Alsook (Luc. 7: 50): *Uw geloof heeft u behouden*. In deze en dergelijke uitspraken blijkt dat door het geloof het vertrouwen aangeduid wordt. Het is toch niet twijfelachtig dat Paulus de Hebreeuwse spreekwijze volgt. Voorts zal men bij de Grieken oneindig veel voorbeelden tegenkomen, waar pisteuoo eenvoudig betekent, ik vertrouw, zoals in het bekende versje van Phocylides (Sentent. vs. 90), vertrouw het volk niet, het is een wispelturige menigte (laooi mè pisteue, polutropos estin homilos). En in de vierde Philippica van Demosthenes (p. 144, Ed. Reiske) alla ei summachoon ennoiai pisteuei, kai tois hoplois ischuei: maar indien hij op de gezindheid van de bondgenoten vertrouwt, is hij ook sterk door de wapenen. En tegen Androtion (p. 601 Ed. Reiske), sautooi pisteueis, vertrouw uzelf. En bij Plutarchus (in het leven van Solon c. 31) antwoordt Solon, ondervraagd waarop hij vertrouwde dat hij zich tegenover Pisistratus durfde stellen: op de ouderdom. Op deze plaats staat Tini pisteuoon. En het zou niet moeilijk zijn een berg van bewijzen te verzamelen. Laten wij dus de kracht van het woord pisteuoo onthouden, en weten dat het beide betekent: ik stem toe en ik vertrouw. Bij de Grieken is het woord pistis meer zwevend. Maar laten wij weten dat het in de Kerk betekent de vaste toestemming en het vertrouwen, dat ook pepoithèsis genoemd wordt. En deze definitie van Geloof is waar: Geloof is het gehele woord van God toestemmen dat ons voorgesteld is, en dus ook de belofte van de Verzoening om niet (gratuita) geschonken wegens de Middelaar Jezus Christus, en het is het vertrouwen op de barmhartigheid van God, beloofd wegens Christus de Middelaar. Want vertrouwen is een beweging in de wil die noodzakelijk beantwoordt aan de toestemming, of waardoor de wil in Christus rust; wanneer dit geschiedt wordt hij door de Heilige Geest ook met nieuw licht ontstoken, gelijk ik hierna zal zeggen.

Het is toch zeer gebruikelijk pistis voor een vaste toestemming te gebruiken, in welke betekenis het tegenover een onzekere mening wordt gesteld. Zo zegt Plato (Polit. VI p. 505 E. en H. Steph.). dat de mensen geen monimon pistin hebben aangaande de idee van het goede, dat is, een vaste toestemming. Want hoewel de mensen de rechte dingen verstaan, wordt toch wegens de hardheid van hart, wegens de slechte begeerten de toestemming uitgedreven.
En daar dicht bij staat de betekenis vertrouwen, zoals in de versregel van Theognis, pistei chrèmat' olessa, apisteièi d'esasoosa, door vertrouwen gaan de zaken te gronde, maar door wantrouwen worden zij beproefd. En bij Hesiodus: Goed vertrouwen en mistrouwen zijn beide verderfelijk.
Voorts zijn er andere betekenissen, waarvan de voornaamste is pistis voor betrouwbaarheid, dat is voor de deugd die de overeenkomsten houdt. Er moet nauwkeurig acht op worden gegeven waar dit plaats vindt in de heilige boeken. Want men moet waarlijk bij het beoordelen van de Kerkelijke geschillen op iedere plaats de ware betekenis van de woorden die met de zin overeenkomt zoeken. Hiertoe moet de studie van de talen aangewend worden.
Dikwijls echter duidt pistis, gelijk ik gezegd heb, de trouw aan. zoals in de versregel van Sophocles (Oed. Col. 617) ; Thnèskei de pistis, blastanei d'apistia. dat is de trouw verdwijnt. En dikwijls elders. zoals bij Polybius lib. 2 (c. 39 $ 10 ed. Schweigh) eichonto de pleion eis tèn pistin kai tèn holèn kalokagathian), zij waren uitstekend door betrouwbaarheid die de overeenkomsten houdt, of, wat dezelfde kracht heeft. door trouw, dat is, gezag, dat hun werd toegekend, omdat zij namelijk trouw waren, de overeenkomsten hielden, rechtvaardig, weldadig. Bovendien ontstaan er uit deze vele betekenissen, die niets met de redenering van Paulus te maken hebben. Polybius (III. 30, I) dounai heautous eis pistin Romaioon, zich overgeven aan de trouw van de Romeinen die de overeenkomsten houden, de gerechtigheid door billijkheid matigen. Evenzó (VI, 17, 11) dounai pisteis, trouw beloven. En bij de Rhetoren en Aristoteles betekenen pisteis, bewijzen, argumenten, getuigenissen.
Deze naamsverwisselingen (metonymia) moeten niet met de redenering van Paulus in verband gebracht worden. o, wat een ellendig iets is dat! De Kerk heeft waarlijk, zoals in de Griekse vertaling gezegd wordt, onder de barbaren de natuurlijke spreekwijze afgeleerd; de monniken hebben de ware betekenissen verwoest, nadat zij een nieuw soort leer hadden uitgedacht. Laten daarom de Godvruchtigen terugkeren tot de Profeten en Apostelen, en de eigen taal van de Kerk weer leren en invoeren.
Dat Paulus echter het vertrouwen op de barmhartigheid verstaan wilde hebben door het woord geloof, is uit de volgende getuigenissen doorzichtig.

I. Rom. 4 (vs. 16) wordt de belofte met het geloof als daarbij behorend (correlative) in verband gebracht: Daarom is het uit geloof om niet (gratis), opdat de belofte vast zij. Hier eist hij uitdrukkelijk, dat wij de belofte toestemmen, en, opdat wij die kunnen toestemmen, zegt hij dat zij om niet (gratuita) is, omdat, als de voorwaarde van het vervullen van de Wet er bij gevoegd was, de wanhopigheid volgen zou: U zou Gode aangenaam zijn, als u aan de Wet zou voldoen. Maar Paulus zegt, dat de belofte daarom om niet (gratuita) is, opdat zij vast zij voor degene die gelooft. Hij wil dus dat wij de belofte toestemmen. Dit toestemmen is in werkelijkheid dit vertrouwen dat de belofte omhelst; deze uitlegging kan niet aan het wankelen gebracht worden.
Overweeg bovendien de kracht van de Evangelische belofte. Als toestemmen in het geheel niet nodig is, is de belofte geheel en al een ijdele klank, die toch dáárom overgeleverd is, opdat wij ze toestemmen, en opdat wij ze kunnen toestemmen, is zij om niet (gratuita). Alsook, waarom Johannes zegt (1e brief, 5: 10): *Wie God niet*

gelooft, maakt Hem tot een leugenaar. En Paulus zegt (Rom. 4: 20): *Hij heeft niet door mistrouwen getwijfeld, maar vast en zeker door geloof gevende God de eer* enz. Dit alles toont duidelijk aan, dat vereist wordt, dat wij de belofte toestemmen.
Voorts waarom klinkt in de Kerk deze stem: Wegens de Zoon van God worden u de zonden vergeven, als u zou zeggen, dat dit niet toegestemd moet worden? Wat is dit anders dan, gelijk Johannes zegt, God van leugen beschuldigen?

II. Rom. 5 (vs. 1): *Gerechtvaardigd door het geloof hebben wij vrede*. Maar de kennis van de geschiedenis brengt geen vrede aan, ja vermeerdert de angsten en de wanhopigheid, zoals bij de Duivelen. Want was is een schrikwekkender teken van de toorn van God, dan dat God door geen ander slachtoffer verzoend heeft kunnen worden, tenzij dan door de dood van Zijn Zoon: De duivelen zien dat zij verworpen zijn, zij weten dat de Zoon van God tot rechter gesteld is, dat zij in de eeuwige straffen zullen zijn. Ook de mensen zien in ware angsten, zowel vele andere tekenen van de toorn van God tegen de zonden, de dood en oneindig veel andere rampen, als zeker juist dit teken, dat de toorn van God niet verzoend heeft kunnen worden dan door de Zoon. De kennis van deze geschiedenis vermeerdert de verschrikkingen, als het geloof niet is het vertrouwen dat ons deze weldaad toepast; als het niet vast te stellen is: Hierom heeft de Zoon van God geleden, opdat u vergeven wordt, hoewel kwalijk verdiend, enz. Dit vertrouwen vertroost het verschrikte gemoed en brengt vrede aan.

III. Soortgelijk is de uitlegging ook van vele andere getuigenissen, de Rechtvaardige zal uit het geloof leven. Zeker leeft niemand door de kennis van de geschiedenis, die veeleer de angsten vermeerdert. Ook leeft niemand door de kennis van de Wet: Als u voldoende deugden gehad zult hebben, zult u aangenaam zijn. Het is dus nodig dat een geloof verstaan wordt, dat vaststelt dat God ons goedgunstig is en rust in de beloofde barmhartigheid.
Het is noodzakelijk dat ook dit gezegde op dezelfde wijze verstaan wordt (Jes. 28: 16; Rom. 9: 33): *Ieder die in Hem gelooft, zal niet beschaamd worden*. Evenzo in de Psalm (2: 12): *Kust de Zoon*; (Ps. 2: 13): *Welgelukzalig allen, die op Hem betrouwen*, waar het Hebreeuwse woord in de meest eigenlijke zin betekent vertrouwen.

IV. Ef. (3: 12): *Door Wie wij vertrouwend durven toegaan door het geloof in Hem*.
Hier beschrijft Paulus de aard van het geloof met drie kenmerkende woorden; het hoort, neemt de toevlucht vertrouwelijk. Het is een grote zaak, toe te gaan tot God de Rechter, Die waarlijk en verschrikkelijk vertoornd is door de zonde. Hier verschrikt ons de kennis van de geschiedenis opnieuw, tenzij wij vaststellen dat de Zoon ons een Leidsman en Verzoener is, en dat wij door Deze tot de Vader gevoerd worden: Dit vaststellen is het vertrouwen waarover wij spreken. Zó zegt hij ook in Rom. 5 (vs. 2): *Door Wie wij de toegang hebben door geloof*. En Hebr. 4 (vs. 15 vv): *Daar wij zulk een Hogepriester hebben, laten wij toegaan met vertrouwen tot de troon van de genade*. Uit deze uitspraak leren wij beide, èn dat dit vertrouwen bij de aanroeping bevolen wordt, èn dat geloof in dergelijke plaatsen te verstaan is als vertrouwen.
Maar daarom roepen velen daartegen, omdat zij juist deze verering van God, namelijk, het geloof in de aanroeping niet verstaan, en verzinnen dat een voortdurende betwijfeling, of wij wel door God aangenomen worden en verhoord worden, geen zonde is. Voorts wordt in de ware worsteling ingezien hoe zondig dit is en hoe schadelijk, en omdat het de belofte van God verwerpt, beschuldigt het Hem van leugen.

Hand. 15 (vs. 9): *Door het geloof de harten reinigende*. Als geloof alleen maar kennis betekent, die er ook bij de Duivelen is, zal deze uitspraak volkomen ijdel zijn. Het staat toch vast dat er juist op die plaats gehandeld wordt over de rechtvaardiging, en toch gesteld wordt, dat de harten niet gereinigd worden door de gerechtigheid van de Wet, maar anders, namelijk, als zij geloven dat zij door de genade van onze Heere Jezus Christus behouden worden.
Er kan ook een hoop getuigenissen bijgevoegd worden, waarin het woord geloof gezet wordt voor vertrouwen, zoals (Matth. 15: 28): *O vrouw, groot is uw geloof*. Evenzó Luc. 7 (vs. 50): *Uw geloof heeft u behouden*. En 2 Kron. 20 (vs. 20): *Gelooft, en gij zult veilig zijn*. In dergelijke uitspraken blijkt duidelijk dat geloof genoemd wordt het vertrouwen dat van God vertroosting en hulp verwacht, en hoezeer ook de uiterlijke omstandigheden verschillend zijn, is toch altijd het eerste en voornaamste voorwerp van het geloof God die verzoend is volgens de belofte of de belofte van de verzoening. Dán vraagt en verwacht David hulp in de oorlog, wanneer hij vaststelt dat hij een God heeft die hem goedgunstig is, en een zo grote verscheidenheid van uitwendige omstandigheden en gevaren is ons voorgesteld, opdat er gelegenheid zij het geloof te oefenen en tegelijk de geestelijke weldaden aan te grijpen, gelijk dat gemeenschappelijke gebed zelf leert. Nadat gezegd is (Matth. 6: 11): *Geef ons heden ons dagelijks brood*, wordt er weldra (vs. 12) bijgevoegd: *En vergeef ons onze schulden*. De geest zou God ontvluchten bij het zoeken van de lichamelijke dingen, als hij niet tevens erkende dat ons vergeven wordt, dat wij in genade aangenomen worden, en dat wij daarom verhoord en geholpen worden.
En om vele uitspraken te verstaan is het nuttig dit te overwegen, dat het geloof van de verzoening altijd zó moge voorlichten bij het bidden om en de verwachting van de lichamelijke dingen. Zó vroeg Abraham, zowel een erfgenaam van God als hij de belofte geloofde, die nageslacht beloofde, maar tegelijk wist Abraham en vertrouwde hij dat hem door God vergeving geschonken werd, dat hij hoewel hij onwaardig was, door God aangenomen werd door de barmhartigheid wegens de Verlosser die aan de vaderen beloofd was. Dat dit de kracht is van het woord Hij geloofde, Gen. 15 (vs. 1) getuigt de voorafgaande belofte en vertroosting: Vrees niet, Abraham; Ik ben uw Beschermer en uw Loon zeer groot. In deze zeer zoete vertroosting betuigt God dat Hij Abraham goedgunstig is, dat Hij zijn beschermer, helper en redder is. Op deze belofte ziende vertrouwt Abraham, dat hij aangenomen wordt in de gunst van God. Van dit geloof wordt dus gezegd: *Het is hem toegerekend tot gerechtigheid*.
Ten slotte getuigt de definitie van geloof in de brief aan de Hebreën, dat met geloof aangeduid wordt het vertrouwen, daar hij zegt (11: 1): *Het geloof is een hupostasis van de dingen die men hoopt*. Want het staat bij hen die met de spreekwijze bekend zijn vast, dat hupostasis de verwachting betekent, dat is, het verwachtende vertrouwen.

Ik heb getuigenissen aangehaald uit de Profeten en Apostelen, die, daar zij doorzichtig zijn, naar ik hoop degenen die recht oordelen zullen voldoen. Ik geef echter toe dat later zeer vele schrijvers, zoals Origenes en anderen, een ander soort en een verkeerde leer overgeleverd hebben, maar enige meer ontwikkelde zijn inderdaad met ons van hetzelfde gevoelen, ook al spreken ook die sommige meer, sommige minder gepast.
Bij Augustinus komen overal getuigenissen voor. Over de geest en de letter zegt hij: Uit de Wet vrezen wij God, door het geloof nemen wij de toevlucht tot de barmhartigheid. Alsook: Het geloof zegt: genees mijn ziel, omdat ik tegen U gezondigd heb. Als deze dingen recht verstaan worden, kunnen zij alleen maar verstaan worden van het vertrouwen op de barmhartigheid.

Duidelijker is de plaats van Augustinus Psalm 32. Wie zijn gelukkig? Niet zij in wie Hij geen zonde zal vinden, want Hij vindt ze in allen. *Want zij hebben allen gezondigd en missen de heerlijkheid van God*. Als dus in allen zonden gevonden worden, blijft er over, dat alleen diegenen gelukkig zijn, wier zonden vergeven zijn. Dit heeft dus de Apostel zó overgeleverd: *Abraham heeft God geloofd, en het is hem tot gerechtigheid gerekend*. Hier verstaat Augustinus zeker het geloof als vertrouwen, dat de vergeving van zonden aanneemt; en de uitspraak in Genesis en bij Paulus verstaat hij geheel, zoals wij verhaald hebben.
Ik voeg daar ook bij het getuigenis van Bernhardus, dat staat in de predikatie (I) over de Aankondiging (van Maria).
Het is noodzakelijk het eerst van alles te geloven, dat u geen vergeving van zonden kunt hebben, dan door de vergevensgezindheid van God, maar voeg er bij, dat u ook dit gelooft, dat door Hem de zonden AAN U vergeven worden. Dit is het getuigenis, dat de Heilige Geest in uw hart aangeeft door te zeggen: *Uw zonden zijn u vergeven*. Want zó beslist de Apostel, dat de mens om niet gerechtvaardigd wordt door het geloof. In deze uitspraak wordt duidelijk en eigenlijk het gevoelen van onze Kerken vermeld, en er komen gelijksoortige getuigenissen vóór bij deze schrijver.
Ook Basilius vermeldt in de meest eigenlijke zin ons gevoelen in de predicatie over de Nederigheid met deze woorden: *Die roemt, roeme in de Heere*, door te zeggen, dat *Christus ons geworden is tot wijsheid van God, gerechtigheid en heiligmaking en verlossing. Gelijk geschreven is: Wie roemt, roeme in den Heere*.
Want dit is een volkomen en zuivere roem in God, wanneer iemand zich geenszins wegens zijn gerechtigheid verheft, maar erkent dat de ware gerechtigheid hem ontbreekt, dat hij echter door het geloof in Christus alleen gerechtvaardigd wordt.
Laat voorts de zaak zelf overwogen worden. Want de stem van het Evangelie kan in de tegenwoordige worsteling beter verstaan worden, dan wanneer wij rustig en zorgeloos als uit de verte deze redeneringen horen. Welke vertroosting houdt u zichzelf vóór, wanneer het gemoed waarlijk overstelpt wordt door schrik en vrees voor de toorn van God? Zal men in die ontsteltenis de toevlucht niet moeten nemen tot de Middelaar Christus? En bedenken: Geloof, dat u vergeven wordt wegens dit slachtoffer? Zoals het Evangelie overal beveelt te geloven, dat wegens onze zonden de Zoon van God gestorven is, gelijk in Rom. 4 (vs. 25) gezegd wordt. *Ook dit moet bedacht worden: door de Zoon is er de toegang tot God*, Rom. 5 (vs. 2). Verder is dit geloof, waarmede gij u zó vertroost, ongetwijfeld het vertrouwen dat rust op de Zoon van God. Zeker zal men niet zó moeten denken: Ik heb God reeds lief, ik heb reeds deugden en verdiensten, daarom zal God mij aannemen. Wij zullen dus, acht gevende op deze worsteling en vertroosting verstaan dat er verschrikkingen bestaan en de zielen opgebeurd worden door het vertrouwen dat ziet op de Zoon van God, met welke woorden wij dit dan ook zullen hebben willen uitspreken. Maar de Profeten en de Apostelen gebruiken in deze zaak de benaming Geloof.
Laten alle Godvruchtigen op dezelfde wijze hun dagelijkse aanroeping beschouwen; zo dikwijls u begint God aan te roepen, hindert u uw veelvuldige onwaardigheid; u vreest dat uw gebeden niet toegelaten worden. Hier wordt enige vertroosting gezocht; welke dan? U denkt zeker niet, ik heb reeds deugden, wier waardigheid verdient dat mijn gebeden aangenomen worden, maar U zoekt de Middelaar Die ons geschonken is, u bedenkt dat woord (Matth. 11: 28): *Komt tot Mij, allen die vermoeid en belast zijt, en Ik zal u verkwikken*. Alsook (Joh. 14: 13): *Al wat gij de Vader vraagt in Mijn Naam, zal Hij u geven*. Eveneens Hebr. 7 (vs. 25): *Die altijd leeft om voor ons tussenbeide te komen*. U gelooft dus dat de aanroeping God behaagt, en aangenomen wordt wegens deze Hogepriester die metéén tussentreedt. Dit geloven, is zéker een

vertrouwen dat de ziel opbeurt en vertroost. Over deze zaak, over deze vertroosting strijden wij; welke woorden anderen ook willen gebruiken, de zaak begeren wij vast te houden. Want die het er niet mee eens zijn, verstoren de zaak zelf, bevelen altijd te twijfelen, en zij begraven Christus wel, omdat zij in het geheel niet leren dat men van Hem vertroosting zoeken moet, niet bevelen van Zijn weldaad. gebruik te maken. Omdat als het geloof niet is een vertrouwen dat op Christus ziet en dat rustig is wegens Christus, passen wij zéker Zijn weldaad niet op onszelf toe, en maken geen gebruik van Zijn weldaad. Het is derhalve noodzakelijk dat onder geloof verstaan wordt hetvertrouwen dat ons de weldaad van Christus toeeigent.

Daarom als er gezegd wordt, wij worden door het geloof gerechtvaardigd, wordt er niets anders gezegd, dan dat wij wegens de Zoon van God de vergeving van zonden ontvangen en rechtvaardigen gerekend worden. En omdat deze weldaad aangenomen behoort te worden, wordt er gezegd door het geloof, dat is, door het vertrouwen op de barmhartigheid die beloofd is wegens Christus. Laat de stelling dus correlatief verstaan worden: Door het geloof zijn wij rechtvaardig, dat is, door de barmhartigheid wegens de Zoon van God zijn wij rechtvaardig of aangenaam.

Bekend is toch de aard van relatieve benamingen; en gelijk liefde, vrees en enige andere aandoeningen relatieve benamingen zijn om zo te zeggen, is vertrouwen dat ook. En ik schrik hier niet voor zouteloze berispingen van ondeskundigen.

En wat sommigen tegenwerpen, dat met dit vertrouwen de liefde verbonden is, bestrijd ik niet. Maar wanneer wij zeggen, wij worden door het geloof gerechtvaardigd, wijzen wij de Zoon van God aan Die zit aan de rechterhand van de Vader, Die voor ons tussentreedt. Wij zeggen dat wegens deze ons de verzoening geschonken wordt; wij onttrekken de verdienste van onze verzoening aan onze deugden, welke er ook aanwezig zijn. En toch wordt hierna te zijner plaatse gezegd, dat de Liefde en andere deugden in de wedergeborenen behoren te bestaan.

Maar om kort te gaan, wanneer wij beschuldigd worden in dit leerstuk, dat wij zeggen, dat de mens door geloof gerechtvaardigd wordt, worden wij alleen maar hierom beschuldigd, dat wij zeggen, dat wij wegens de Zoon van God de verzoening ontvangen, niet wegens onze waardigheid, en dat dit geloofd moet worden, of dat met dit geloof of vertrouwen de weldaad aangenomen moet worden en de verdienste van Christus tegenover onze zonde gesteld moet worden en onze veroordeling, en dat in dit geloof of vertrouwen dat ziet op de Zoon van God, God aangeroepen moet worden. Het is echter allerzekerst dat deze uitspraken de stem van het Evangelie zelf zijn en de voortdurende overeenstemming van de ware Kerk. Ik twijfel er niet aan dat de goeden en Godvruchtigen erkennen, dat deze uitlegging waarlijk de leer van Paulus is, en haar met een dankbaar gemoed omhelzen. En over de gehele zaak doe ik een beroep op de overeenstemming van de Kerk, dat is van de kundigen en Godvruchtigen: Ik oordeel dat het oordeel van deze Kerk zeer belangrijk is.

Dat echter vele anderen daar heftig tegen in roepen en beweren, dat met het woord geloof anders niet dan de kennis van de historie wordt aangeduid, en oneindig veel spitsvondigheden zoeken, laten de Godvruchtigen zich het woord van Paulus herinneren, die zegt (Rom. 9: 31): *Israël is door het ijverig jagen naar de Wet van de gerechtigheid tot de Wet van de gerechtigheid niet gekomen*. De menselijke rede verstaat de gerechtigheid van de werken, deze bewondert zij alleen, en die dingen, die over de gerechtigheid van het geloof gezegd worden, haat zij hevig, omdat ze vreemd zijn aan de politieke meningen. Maar laten wij weten, dat de gerechtigheid van de werken haar plaats heeft, doch dat er een heel andere troost nodig is bij het zoeken van de verzoening.

Deze dingen heb ik over het woord geloof kort besproken, die niets ingewikkelds of

sofistisch hebben en met de Hebreeuwse spreekwijze waarlijk overeenkomen. Laat dit dus de definitie zijn: Geloof is het gehele Woord van God dat ons is voorgesteld toe te stemmen, en wel de belofte van de genadige verzoening geschonken wegens Christus de Middelaar; en het is het vertrouwen op de barmhartigheid van God die beloofd is wegens Christus de Middelaar. Want vertrouwen is een beweging in de wil, die noodzakelijkerwijs beantwoordt aan de toestemming. En het Geloof is een deugd die de beloften aangrijpt en toeëigent en de harten gerust stelt, gelijk deze woorden duidelijk genoeg leren: *Gerechtvaardigd door het geloof hebben wij vrede bij God door Christus, door Wie wij ook de toegang hebben door het geloof tot deze genade*. Wanneer wij echter spreken over de toestemming van de belofte, omvatten wij de kennis van al de artikelen, en in de Belijdenis worden de overige artikelen hierbij vermeld: Ik geloof de vergeving van zonden, ik geloof het eeuwige leven. Want dit is de hoofdsom van de beloften en het doeleinde, waarop de andere artikelen betrekking hebben: Omdat de Zoon van God gezonden is, gelijk Johannes (1e brief 3: 8) zegt, *om de werken van Satan te verbreken*, dat is, de zonde weg te nemen, en gerechtigheid en eeuwig leven te herstellen.

OVER HET WOORD GENADE

Ook de Filosofen zien dat een uitnemende deugd niet bestaat zonder Goddelijke beweging, gelijk de onverschrokkenheid in Alexander een Goddelijke aandrijving was.

Deze voorstelling volgende hebben de Monniken de genade alleen maar verstaan als nieuwe krachten door de Heilige Geest opgewekt. En wanneer er gezegd wordt dat de vergeving ontvangen wordt door genade, hebben zij het zó uitgelegd: Dat die ontvangen wordt wegens die deugden. Deze verklaring is geheel in strijd met Paulus. Evenzo hebben zij over het geloof of vertrouwen in Christus of het vertrouwen van de genadige toerekening niets gezegd. Daarom is hun bedenksel voor een groot deel filosofisch en het verduistert de weldaad van Christus, en de leer van de genadige toerekening. Het is dus van het grootste belang, dat het woord genade eigenlijk, waarlijk en recht verstaan wordt.

In Rom. 5 zijn er twee benamingen: Genade en gave door genade. Genade is echter vergeving van zonden om niet of barmhartigheid of genadige aanneming. Voorts betekent de gave door de genade het schenken van de Heilige Geest en van het eeuwige leven, dat is een nieuwe en eeuwige gerechtigheid en leven, dat hier begint en later volmaakt wordt. Zo wordt ook in Joh. 1 (vs. 17) gezegd: *de Wet is door Mozes gegeven, de genade en de waarheid is door Jezus Christus geworden*.

Hier wordt de genade ook genoemd de genadige (gratuita) vergeving van zonden, of de aanneming wegens de Middelaar, Voorts, de waarheid is het ware licht, dat is, de ware kennis van God, de ware en eeuwige gerechtigheid en het leven, dat hier begint, maar later volmaakt wordt. Want er wordt gesproken over de gehele weldaad van Christus, alsof hij zegt: Gij hebt de Wet wel gehoord, maar deze neemt de zonde niet weg, neemt de blindheid in de geesten niet weg, dat is, de twijfelingen over God en het gemor tegen God die oordeelt. Alsook, zij brengt de ware en eeuwige gerechtigheid niet aan, maar slechts een uitwendige tucht die met ons sterft, die niet is een eeuwige of duurzame en voortdurende gerechtigheid.

Maar door de Messias worden deze onmetelijke geschenken gegeven. Allereerst genade, dat is, vergeving van zonden om niet en toerekening van gerechtigheid. Vervolgens ook waarheid, dat is het ware licht, het kennen van God, en de ware en eeuwige gerechtigheid en het leven. Hoewel dus het woord genade de vergeving van

zonden om niet betekent of de barmhartigheid, geven wij toch ook toe dat daar bij komt de schenking van de Heilige Geest, en met luide stem veroordelen wij de dwaling van Pelagius, die het onderscheid van de Filosofie en het Evangelie geheel opheft, en verzonnen heeft, zoals in de Filosofie, dat de mensen ook zonder de Heilige Geest aan de Wet van God kunnen voldoen, en dat die tucht de gerechtigheid van het Evangelie is, en dat de schenking van de Heilige Geest, niet nodig is. Deze afwijkingen veroordelen wij, omdat zéker het nieuwe en eeuwige leven hier behoort te beginnen, hetgeen niet geschiedt zonder de Heilige Geest, gelijk de hemelse stem in het Evangelie en de Profeten overal luide. uitroept. Laat dit dus de definitie van genade zijn: Genade is de vergeving van de zonden, of barmhartigheid wegens Christus beloofd, of genadige aanneming, die van de schenking van de Heilige Geest noodzakelijk vergezeld gaat. En het is niet moeilijk over het woord te oordelen voor hen die met de Hebreeuwse spreekwijze bekend zijn. Want het Hebreeuwse woord betekent dikwijls gunst, soms ook geschenk. Nu zal ik er getuigenissen bijvoegen, die getuigen dat genade in deze kwestie voornamelijk aanduidt de barmhartigheid om niet of de genadige verzoening.

Rom. 4 (vs. 4): *Degene die werkt wordt het loon niet toegerekend naar genade*. Hier betekent genade blijkbaar genadige welwillendheid of toerekening. Want er is een tegenstelling: Voor de werken is loon verschuldigd; maar voor die gelooft, ook al brengt hij geen verdiensten aan, geschiedt toch een toerekening van gerechtigheid om niet.

Op dezelfde wijze wordt daarna gesproken: Daarom is het uit geloof volgens genade, opdat de belofte vast zij, dat is, opdat de verzoening zéker zij. Het hangt niet af van de voorwaarde van onze waardigheid, maar het is om niet. Want als u oordeelt dat u zó vergeving hebt, als u waardig en rein bent, volgt er een eindeloze twijfeling en wanhopigheid.

Rom. 6 (vs. 14): *Gij zijt niet onder de Wet, maar onder de genade*. Hier handelt Paulus juist hierover, dat wij Gode aangenaam zijn wegens de Zoon, niet wegens onze waardigheid, daar er toch in de wedergeborenen nog een zeer grote zwakheid en zonde overblijft. Genade betekent dus de genadige barmhartigheid, beloofd wegens de Zoon.

Rom. 5 (vs. 20): *Waar de zonde overvloedig geweest is, is de genade nog meer overvloedig geweest*, dat is, ofschoon de zonde veroordeeld is door de vreselijke toorn van God, die geen enkel schepsel genoeg verstaan kan, gaat de genade er toch boven uit, dat is, de barmhartigheid wegens Christus beloofd, is groter, waardoor ons de vergeving en de verzoening toevalt; en hij wil dat wij de genade, dat is de beloofde barmhartigheid vertrouwen. Daarom moet niet onze deugd of gehoorzaamheid verstaan worden, waarop men zeker niet moet vertrouwen.

Zo wordt ook in Hebr. 4 (vs. 16) gezegd: *Laten wij toegaan tot de troon van de genade, om barmhartigheid en genade en de nodige hulp te vinden*. De troon van de genade betekent de Middelaar zelf, alsof hij zei: De Troon die de toorn van de Vader verzoent.

Daar toch de Hebreeuwse spreekwijze de geletterden bekend is, is er geen langer uiteenzetting nodig, maar dit moet nauwlettend overwogen worden, dat het exclusieve woordje gratis, dikwijls door Paulus herhaald, in de definitie van genade vervat is. Dit betekent toch uitsluitend, dat de verzoening gegeven wordt wegens de Zoon van God Die de Middelaar is, niet wegens onze waardigheid, niet wegens onze verdiensten, niet wegens onze deugden of daden. En toch sluit dit woordje de deugden zelf niet uit, maar het sluit de voorwaarde van waardigheid of verdienste uit, en brengt de oorzaak van de verzoening op de Zoon van God alleen. Bij de bekering van Petrus is het

noodzakelijk dat er berouw aanwezig is en geloof, waardoor hij vaststelt dat hem vergeven wordt, en het is noodzakelijk dat er andere deugden volgen, en toch is het een ware stelling en die noodzakelijk staande gehouden moet worden, dat de zonde om niet vergeven wordt, omdat ze niet wegens de deugden van Petrus, maar wegens de Zoon van God vergeven wordt.
En omdat het van veel belang is dit uitsluitende woordje recht te verstaan, zal ik vier redenen uiteenzetten, waarom het noodzakelijk is dat vast te houden en te verdedigen.

De eerste is, opdat de verschuldigde eer aan Christus wordt toegebracht. De tweede, dat het geweten een zékere en vaste vertroosting behoudt, en de verderfelijke dwaling uitgedreven wordt van hen die bevelen te twijfelen. De derde dat de ware aanroeping kan worden gedaan. De vierde, opdat het onderscheid ingezien wordt tussen de Wet en het Evangelie.
Deze redenen heb ik kort opgesomd, opdat ze altijd in het oog gehouden worden. Ze moeten echter nauwlettend ieder apart overwogen worden.
De eerste is deze, dat de verschuldigde eer aan Christus toegebracht wordt. Want die de oorzaak van de vergeving overbrengen op de werken van de mensen, zondigen dubbel; zij verkleinen de toorn van God en de zonde, en vervolgens onttrekken zij aan de Zoon van God de verschuldigde eer. Want de menselijke blindheid en zorgeloosheid verstaat niet de hevigheid van de toorn van God tegen de zonde. Daarom verzint zij dat die gestild wordt door menselijke tucht, en zij omhelst Christus als de Leraar van deze wetenschap of de Wetgever, niet als het slachtoffer voor de zonde, terwijl Johannes luide uitroept (Joh. 1: 29): *Dit is het Lam van God, dat de zonde van de wereld wegneemt*. En Jesaja (53: 10): *Omdat Hij Zijn ziel stelt voor de zonde, zal Hij een langlevend zaad zien*.

De tweede reden is, opdat het geweten een zékere en vaste vertroosting heeft. Dit scherpt ook Paulus in Rom. 4 (vs. 16). *Daarom is het uit het geloof om niet, opdat de belofte vast zij*. Deze uitspraak zal meer doorzichtig zijn voor wie de ware worsteling van een verschrikt gemoed aanziet. Wij weten uit de Wet en de natuurlijke rede, dat God goed en barmhartig is, maar jegens hen, die niet schuldig zijn. Het gemoed vraagt dus niet in een ware verschrikking, of God barmhartig is, maar dit is de moeilijkheid van de worsteling, of Hij U, bevlekt met zonden en strafschuldig, wil vergeven, en tegen welke prijs. Hier is het noodzakelijk deze stem van het Evangelie te horen over het uitsluitsel[2], en over de Middelaar, dat God u waarlijk wil aannemen om niet (gratis), dat is, niet om uw waardigheid of verdiensten, maar wegens de Zoon van God, en dat dit geloofd moet worden. Als dit uitsluitsel veronachtzaamd wordt, wordt de twijfeling versterkt, namelijk, als u meent dat de zonden niet vergeven worden, tenzij wanneer u een verbrijzeling of liefde zult hebben die waardig genoeg is; de twijfel zal blijven, die de éne maal verachting van God, de andere maal haat en wanhopigheid voortbrengt. Deze dingen kunnen gemakkelijk beoordeeld worden door de Godvruchtigen. Want ofschoon in de gemoederen van de mensen de twijfel aanwezig is, moet men juist om deze reden weten, dat opdat wij niet zouden twijfelen aangaande de verzoening, de Zoon van God uit de boezem van de eeuwige Vader de duidelijke en zékere belofte van de verzoening aangebracht heeft die te stellen is tegen het oordeel van de rede, gelijk bij Johannes gezegd wordt: *De Zoon die aan de boezem van de Vader is, heeft het ons zelf verteld*. Tegen de twijfel moet dus gestreden worden, en het geloof moet opgericht worden, dat God u waarlijk wegens de Zoon wil

[2] Lat.: exclusiva, het uitsluitende woord: gratis; en sola fide, d.i. om niet; en door het geloof alléén.

ontvangen en verhoren. En de ongodvruchtige dwaling van de tegenstanders moet uitgedreven worden, die onbekend met het Evangelie en alleen maar het oordeel van de menselijke rede volgende, bevelen te twijfelen en daarbij verzinnen dat het twijfelen geen zonde is. Het is noodzakelijk dat deze verderfelijke dwaling berispt wordt, omdat het zéker zonde is, de belofte niet aan te nemen. Evenzo, aan God die belooft niet de lof van waarachtigheid toebrengen, gelijk in 1 Joh. 5 (vs. 10) gezegd wordt: *Wie God niet gelooft, maakt Hem tot een leugenaar*. En het is de hoogste godslastering de stem te verachten, die van de hemel geklonken heeft (Marc. 9: 6): *Hoort Hem*.

De derde reden aangaande de aanroeping ontstaat uit de vorige, en men moet het onderscheid vasthouden tussen de heidense aanroeping en de Christelijke. De heidenen roepen aan, maar betwijfelende of God naar hen omziet en hen ontvangt en hun gebeden, gelijk in de gedichten deze klachten veelvuldig zijn, dat de rampspoedigen door God niet aangezien, niet verhoord worden. En in een ware smart, wanneer de geest de vertoornde God ontvlucht, gelijk Saul, roept hij zeker niet aan. Daarentegen leert het Evangelie zulk een aanroeping, waarin het geloof uitblinkt. Want hoewel uw onwaardigheid u belemmert, zo dikwijls als u de aanroeping gaat beginnen, ziet toch het geloof op de Zoon van God de Middelaar. en het stelt vast dat u en uw gebeden aangenomen worden wegens die Hogepriester, gelijk geschreven staat (Joh. 16: 23): *Al wat gij de Vader zult bidden in Mijn Naam, zal Hij u geven*. Alsook (Ef. 2: 18): Door Deze hebben wij de toegang tot God. Zulk een aanroeping is eigen aan de ware Kerk, geheel onbekend aan hen, die de leer over de vergeving om niet niet kennen of over dit uitsluitsel, waarover Paulus handelt, wanneer hij het woordje gratis herhaalt. Zó roept ook Daniël aan in hfdst. 9 (vs. 18): *Niet in onze gerechtigheid pleiten wij, maar in Uw grote barmhartigheid wegens de Heere*. Niets anders willen wij of leren wij over het uitsluitsel, dan wat Daniël hier zegt. En er zijn veel voorbeelden in de Psalmen, die de Godvruchtigen zó zoet worden, als de genadige verzoening verstaan wordt: Omdat er bij de Heere barmhartigheid is. Als u er bij voegt, jegens de waardigen, die genoeg verdienste hebben, zal het de stem van de Wet zijn die schrik inboezemt. Maar als u het verstaat volgens het Evangelie, gelijk Paulus leert en de Psalm van gevoelen is: De barmhartigheid die ons zéker aanneemt wegens de Middelaar om niet. Deze stem brengt vertroosting aan, en roept de vluchtende ziel terug tot God, en spoort aan tot de ware aanroeping.

De vierde reden is, dat het onderscheid in het oog gehouden wordt tussen de Wet en het Evangelie. Want hoewel de Wet beloften heeft, belooft zij toch niet gratis de vergeving van zonden of de verzoening of de toerekening van gerechtigheid, maar verklaart alleen hem rechtvaardig, die een volkomen gehoorzaamheid betoont, en zonder zonde is, gelijk deze uitspraken aantonen (Deut. 27: 26): *Vervloekt die niet gebleven is in alle dingen die geschreven zijn in de Wet*. Evenzo (Levit. 18: 5): *Die deze dingen gedaan heeft, zal daarin leven*. Maar het Evangelie toont ons de Zoon van God, de Middelaar, en roept luide uit, dat ons wegens Deze, om niet de verzoening geschonken wordt. Het woordje gratis maakt dus een belangrijk verschil tussen de Wet en het Evangelie, en wanneer dat weggelaten wordt is het niet mogelijk dat er geen grote verduistering van het Evangelie komt. Want dan komt dadelijk de mening aansluipen, dat de vergeving geschonken wordt wegens onze werken, en wanneer die dwaling toegelaten wordt, wordt de leer van het geloof, van de ware verering van Christus en van de vaste vertroosting van de gewetens in vergetelheid gebracht.

Ik heb uiteengezet, hoe belangrijk het is het uitsluitsel vast te houden, maar men moet ook toezien, dat het recht verstaan wordt. Want wanneer Paulus zegt, gratis door het geloof wegens Christus verkrijgen wij de vergeving, wil hij niet dit, dat er geen verbrijzeling bestaat bij hen, die bekeerd worden, of dat de overige deugden niet volgen; ja hij wil dat deze aanwezig zijn, maar hij sluit de voorwaarde uit van onze verdienste of waardigheid; hij ontkent dat de verbrijzeling en onze deugden de oorzaken zijn van de verzoening, en betuigt dat de oorzaak is de verdienste van Christus de Middelaar. En de zin is, dat door het geloof wegens de Zoon van God de verzoening om niet ontvangen wordt, niet wegens onze waardigheid. Deze dingen zijn duidelijk, waar, zonder enige sofisterij, en bevatten niets ingewikkelds, niets dat verward is.

En de onzen willen niets anders, wanneer zij zeggen: Alleen door het geloof worden wij gerechtvaardigd, dan wat ik reeds gezegd heb: om niet door het geloof wegens Christus verkrijgen wij de vergeving van zonden, niet wegens onze waardigheid. En het woordje alleen sluit de verbrijzeling of de andere deugden niet uit, zodat ze niet aanwezig zijn, maar ontkent dat die de oorzaken zijn van de verzoening, en brengt de oorzaak op Christus alleen over. En deze uitspraken moeten in onderling verband (correlative) verstaan worden: Door het geloof, dat is, het vertrouwen op Christus zijn wij rechtvaardig, gratis, dat is, niet wegens onze waardigheid. En dit moet geloofd worden, om de weldaad van Christus te omhelzen en in de barmhartigheid wegens Christus beloofd, te rusten.

Nu zal ik getuigenissen uit Paulus toevoegen, die aantonen dat dit waarlijk de leer van het Evangelie is, die ik besproken heb over de rechtvaardiging, dat men namelijk moet vaststellen, dat wij wegens de Zoon van God om niet door het geloof vergeving van zonden verkrijgen en rechtvaardig gerekend worden, dat is, door God aangenomen tot eeuwig leven. Het is toch nuttig deze getuigenissen in het oog te vatten, niet alleen om de tegenstanders te weerleggen, maar veel meer om ons zelf te bevestigen, en om het geloof op te wekken bij alle aanroeping. Want deze verering, dit werk eist God voornamelijk. Deze godsdienst brengt ware eer toe aan de Zoon van God, wanneer wij namelijk wegens dit slachtoffer en deze Verzoener God aanroepen, en geloven dat door deze Hogepriester onze gebeden aan de eeuwige Vader worden overgebracht.

Vervolgens stelt Paulus in het 4e hoofdstuk een bevestiging van deze stelling, en verzamelt getuigenissen en argumenten. Het eerste getuigenis is genomen uit Genesis. Want om aan te tonen dat dit de voortdurende leer van de Kerk is, haalt hij de eerste prediking aan van de wijze van rechtvaardiging, die in Mozes staat.

Hij voert ook die man aan, die voorgesteld wordt, opdat van hem de anderen de beloften leren en het ware dienen van God (vs. 3): *Abraham heeft God geloofd, en het is hem tot gerechtigheid gerekend*.

Maar hier moeten, voor dat ik er de overige argumenten van Paulus bijvoeg, enige lasteringen weerlegd worden van hen. die de uitspraken van Paulus trachten te verijdelen, Want er zijn vele profane mensen, die Paulus lasterlijk berispen, en luid roepen, dat hij de uitspraken van een ander voor zijn zaak hetzij door onkunde, hetzij sofistisch verdraait, en om die reden hebben zij geen hoge dunk van de geschriften en het gezag van Paulus. Maar deze ongodvruchtige oordeelvellingen ontstaan uit hun eigen onkunde. Daar zij de oefeningen van het geloof in ware verschrikkingen niet verstaan, is het niet te verwonderen, dat die mensen niet zien, op welke wijze de uitspraken overeenkomen, die hier aangehaald worden. En de mensen plegen hetzij te haten hetzij hoogmoedig te verachten, wat zij niet begrijpen. Maar de Godvrezenden weten dat de stem van de Apostel als de stem van God die van de hemel klinkt aangehoord moet worden; zij weten dat Paulus niet speelt met toverkunsten en ook

niet door dwaling onware dingen zegt, maar zijn zaak verstaat en recht uitlegt; zij weten eveneens dat de leer van Paulus overeenkomt met de geschriften van de Profeten. Laten wij leerlingen zijn van de Apostelen, laten wij niet hun smaders zijn.
Verder verzinnen de tegenstanders, om de uitspraken over het geloof te verijdelen er een uitlegging bij, en zeggen dat het een deel voor het geheel (synecdoche) is, namelijk het gevormde geloof (fides formata), gelijk zij het noemen, dat is, met bijvoeging van de overige deugden, die met de belijdenis overeenkomen. En zó verstaan zij dat geloof is de kennis van de geschiedenis, en in werkelijkheid zijn zij van gevoelen dat de mens niet rechtvaardig is door het geloof, maar door de overige deugden. Maar dat deze synecdoche strijdt tegen Paulus zelf, kan duidelijk aangetoond worden. Want Paulus herhaalt daarom zo dikwijls het woordje gratis, om aan te tonen dat wij de verzoening niet verkrijgen wegens onze deugden, maar wegens de Middelaar. En daarom zegt hij, door het geloof, om te bevelen op die Middelaar te zien, en vast te stellen, dat wij om Zijnentwil, niet wegens onze deugden kinderen van God zijn. Deze dingen strijden klaarblijkelijk met de synecdoche van de tegenstanders.
Vervolgens staat hun synecdoche een voortdurende twijfeling toe. U behaagt, als u genoeg verdiensten hebt. Ook deze twijfeling strijdt echter klaarblijkelijk met de leer van Paulus, volgens dat zeggen (Rom. 5:1): *Gerechtvaardigd door het geloof hebben wij vrede*. De twijfeling echter brengt wanhopigheid aan en afkeer van God.
Dit hebben wij als voorwoord gezegd van de overige getuigenissen, dat daarin uitdrukkelijk het uitsluitende rededeeltje vervat is dat de synecdoche afwijst, alsook de vermelding van het geloof dat strijdt met de betwijfeling. En wij dichten Paulus niet de één of andere uitlegging toe, maar wij houden het eigenlijke van de redenering vast, of wat er gezegd wordt (to rèton), niet lasterlijk of bijgelovig, maar na vergelijking van de doorlopende uiteenzetting, met vergelijking van al de brieven van Paulus, met vergelijking ook van de uitspraken van de Profeten; met vergelijking ten slotte van het oordeel van de ware Kerk, die de leer verstaat van de vergeving van zonden en van de oefeningen van het geloof.
De tegenstanders geven toe, dat zij van de bewoordingen afwijken, omdat zij zeggen door het geloof, namelijk dat gevormd is, dat is, niet door het geloof, maar door de overige deugden, en zij beroemen er zich op dat zij het inzicht (dianoia) beschermen. Maar daar hun uitlegging zonder twijfel strijdt met Paulus zelf, moet ze noodzakelijk berispt en verworpen worden. Gelijk uit het gehele leven zo moet allermeest van de leer aangaande God alle sofisterij weggedaan worden. Laten wij daarom te goeder trouw die dingen vasthouden, die God overgeleverd heeft door de Profeten en Apostelen, en laten wij die recht en in eigenlijken zin uitleggen.
Wat kan er toch duidelijker en eenvoudiger gezegd worden met dit woord? Ook al moet er bij ons berouw aanwezig zijn, dat er toch vastgesteld moet worden, dat wij niet wegens onze deugden, maar wegens de Zoon van God de Middelaar aangenomen worden en Gode behagen. Wat voor ongerijmds heeft deze uitspraak? Zij vereist, dat er deugden aanwezig zijn, en brengt toch de oorzaak van de verzoening over op Christus, brengt aan Christus de verschuldigde eer toe, en toont aan de Godvrezenden een vaste vertroosting. Daartegenover bevat de uitlegging van de tegenstanders vele blijkbare dwalingen.
Ze houdt twee ongerijmdheden in: Zij beveelt de mensen voortdurend te twijfelen aan de vergeving, en zegt intussen dat de mensen de vergeving verdienen door eigen waardigheid. Zó wordt aan Christus de verschuldigde eer onttrokken, en de gewetens worden in twijfel gelaten, hetgeen duidelijk heidens is. Want er is geen verschil tussen Paulus en Atticus, als beide op gelijke wijze betwijfelen dat zij door God aangezien en

verhoord worden, en toch zeggen de tegenstanders zo dikwijls dat die twijfel geen zonde is. Bovendien zeggen zij dat de wedergeborenen rechtvaardig zijn door eigen waardigheid, en dat die inwendige duisternis, de twijfelingen over de voorzienigheid en over de verzoening, en de hardheid van hart, dat een weinig bang is voor God, Hem niet vurig liefheeft, zoals het moest, en vele andere dwalende bewegingen en zondige aandoeningen heeft, geen zonde is. Deze verkleinen zij, en zij durven wel zeggen, dat deze kwade dingen niet strijden met de Wet van God.

Laten wij, daar die synecdoche duidelijke dwalingen bevat, met verlaten van de uitlegging van de tegenstanders, tot Paulus terugkeren. En laten wij hetgeen gezegd is (to rêton) recht vasthouden, laten wij van Paulus zelf het onderricht leren over de vergeving van zonden en het geloof, laten wij geen menselijke meningen invoeren van ons zelf. Wij zullen echter aan de argumenten van Paulus zelf de weerlegging van die synecdoche ontlenen.

In Rom. 4 verhaalt Paulus het argument, dat in deze zaak het voornaamste is, en uit de bronnen zelf genomen wordt. Als de belofte van de verzoening afhing van de voorwaarde van de Wet, als van de oorzaak, zou ze onzeker worden, maar deze belofte behoort voor onze gewetens zéker te zijn. Derhalve is het noodzakelijk dat de vergeving van zonden en de verzoening om niet beloofd wordt, en door geloof aangenomen wordt, niet wegens onze waardigheid.

Paulus bewijst de major, omdat de Wet toorn uitwerkt, dat is, daar niemand aan de Wet voldoet; de Wet beschuldigt allen, daarom zou het noodzakelijk zijn dat de gewetens altijd twijfelen en tot wanhoop vervallen, als men denken moest, dat wij zó eerst aangenomen worden, nadat wij aan de Wet voldaan hebben. Hoewel echter zorgeloze en slapende geesten door dit argument niet bewogen worden, bemerken wij toch in ware verschrikkingen dat wij schuldig zijn. Het is dus noodzakelijk dat deze uitspraak over de genadige verzoening vastgehouden wordt, gelijk Paulus zegt (Rom. 4: 16): Daarom is het uit geloof om niet, opdat de belofte vast zij. Hij legt nadruk op het woordje gratis, om juist daarmee de synecdoche af te wijzen: U hebt de vergeving gratis, niet wegens de vervulling van de Wet, zoals de synecdoche zegt; ja er kan geen liefde tot God ontstaan, als u niet eerst door geloof vaststelt dat de toorn van God verzoend is, zoals in Rom. 5 (vs. 2) gezegd wordt: *Door het geloof hebben wij door Christus de toegang tot God*. De zaak toont aan, dat bij dit onderwerp die synecdoche weerlegd wordt.

U moet echter ook hierop letten, dat dezelfde plaats leert dat door geloof aangeduid wordt niet slechts de kennis van de historie, zoals die in de Duivelen is, maar de toestemming, waardoor wij de belofte geloven, of het vertrouwen op de barmhartigheid, die in de belofte aangeboden wordt. Want hij beveelt dat de belofte door geloof aangenomen wordt, hij beveelt, dat u vaststelt dat God u waarlijk vergeven wil, u aannemen, en dat Hij eist, dat u dit gelooft en Hem in dit geloof aanroept.

Zulk een geloof is niet slechts een kennis van de historie of van de geboden, die veeleer de zielen zeer grote schrik inboezemt, zoals Jacobus met recht zegt (2: 19) van deze kennis: *De Duivelen geloven en sidderen*; zij kennen de Zoon van God, maar zij omhelzen de belofte niet. Daarom worden zij door een vreselijke angst voor het oordeel dat hun boven het hoofd hangt gekweld.

Ef. 2 (vs. 8): *Uit genade zijt gij behouden door het geloof, en dat niet uit u, het is Gods gave, niet uit de werken, opdat niemand roeme*. Uitdrukkelijk sluit hij onze waardigheid uit, en verzekert dat wij door het geloof verzoend zijn. Men moet dus niet toestaan, dat de zin bedorven wordt door die synecdoche, maar dat de Apostel dit bedoelt, wat hij zegt; laten wij vaststellen dat wij door geloof om Christus wil in genade aangenomen zijn.

Ga1. 2 (vs. 16): *Wetende, dat een mens niet gerechtvaardigd wordt uit de werken van de Wet tenzij dan door het geloof van Jezus Christus*, hebben ook wij in Christus Jezus geloofd, opdat wij gerechtvaardigd worden uit het geloof van Christus, en niet uit de werken van de Wet.
Voorts verijdelt de één door deze, de ander door andere sofisterij en deze uitspraken. Sommigen zeggen, dat alleen maar de ceremoniën van Mozes uitgesloten worden; anderen geven toe, dat de rechtvaardiging onttrokken wordt aan de werken van de niet wedergeborenen. Maar deze spitsvondigheden kunnen door de gezonden, Godvrezenden en die de waarheid liefhebben, gemakkelijk weerlegd worden. Want het is noodzakelijk dat de gezonden toegeven, dat noch de ceremoniën, noch de zedelijke werken die de wedergeboorte voorafgaan of volgen, de vergeving van de zonden verdienen.
Wanneer tenslotte zeer vele uitspraken over het geloof bijeengebracht worden, (Rom. 5: 1): *Gerechtvaardigd door het geloof hebben wij vrede*; alsook (Rom. 10: 10): *Met het hart gelooft men tot rechtvaardigheid* enz., beweren de tegenstanders dat deze en dergelijke oneigenlijk en niet-omzichtig gezegd worden, en zij hechten er een uitlegging aan vast uit het menselijk oordeel. Wij echter oordelen na vergelijking van alle delen van de uiteenzetting van Paulus en het getuigenis van de Profeten, dat Paulus bedoeld heeft, wat hij zegt: dat de mensen door het geloof rechtvaardig gerekend worden, dat is, wegens Christus de Middelaar de vergeving van zonden en de verzoening ontvangen, door vertrouwen op de barmhartigheid wegens Hem beloofd, niet wegens onze waardigheid. Vervolgens leren wij ook, opdat deze dingen duidelijker mogen zijn, daar de harten op deze wijze ondersteund worden door de stem van het Evangelie en door het geloof worden opgericht, dat deze de Heilige Geest ontvangen, zoals Paulus zegt in Gal. 3 (vs. 14): *Opdat wij de belofte van de Geest ontvangen door het geloof*. Wij spreken dus niet over de één of andere werkeloze kennis, en de onkundigen dwalen, die menen dat de vergeving van zonden de zorgelozen te beurt valt, zonder enige beweging van de ziel, zonder strijd, zonder vertrouwen dat het hart vertroost.
Daar echter de Heilige Geest in die vertroosting nieuwe bewegingen en een nieuw leven aanbrengt, wordt deze bekering wedergeboorte genoemd, Joh. 3 (vs 3 en 5) en het is noodzakelijk dat er een nieuw leven volgt, gelijk ik later zeggen zal.
En wanneer het geweten vergeving van zonden zoekt, laten dan de vragen over de Voorbestemming terzijde gezet worden. Want gelijk de prediking van de bekering (poenitentia) op allen betrekking heeft, zó is ook de belofte van de genade universeel en brengt allen de verzoening aan. En het is nuttig op deze plaats enige universele uitspraken in het oog te houden, opdat wij ons waarlijk daarin insluiten, en weten dat God waarlijk ook ons wil vergeven, ons verhoren en aannemen.
Matth. 11 (vs. 28): *Komt tot Mij, allen die vermoeid zijt*. Joh. 3 (vs. 16): *Opdat ieder, die in Hem gelooft niet verderve*. Hand. 10 (vs. 43): *Aan deze geven al de Profeten getuigenis, dat vergeving van zonden ontvangen door Zijn Naam allen die in Hem geloven*. Hand. 13 (vs. 39); *In deze wordt ieder die gelooft, gerechtvaardigd*. Rom.3 (vs. 22): *Gerechtigheid Gods echter door het geloof in Jezus Christus voor allen en over allen*. Hier is het universele woord herhaald, opdat wij weten dat het hem bij het schrijven niet bij toeval ontvallen is. Rom. 10 (vs. 11): *Ieder, die in Hem gelooft, zal niet beschaamd worden. Want er is geen onderscheid van Jood en Griek, want dezelfde is Heere van allen, rijk in allen, die Hem aanroepen. Want ieder die de Naam des Heeren aangeroepen zal hebben, zal behouden zijn*.
God heeft allen onder de ongehoorzaamheid besloten, om zich over allen te ontfermen. Zó moet men ook de uitspraak (1 Tim. 2: 4) verstaan: *God wil dat alle*

mensen behouden worden. En men moet zeker over de wil van God niet anders oordelen, dan het Evangelie leert, dat daarom uit de boezem van de eeuwige Vader is voortgebracht, opdat de wil van God ons zéker openbaar zou worden. Laten wij er voorts zeer nauwlettend acht op geven dat dit het algemene gebod van God is, dat allen naar de Zoon luisteren, volgens dat zeggen (Matth. 17: 5): *HOORT HEM*, laten zij de beloften van God geloven. Als iemand deze dingen overweegt, zal hij verstaan dat er de Godvrezenden een heilzame leer en een vertroosting wordt voorgesteld.
Over de vrije wilsbeslissing is elders gesproken. Daar men bij de bekering beginnen moet bij het Woord van God, moet hiernaar zeker gehoord worden, en met het Woord van God is de Heilige Geest van uitwerking (efficax), de harten opbeurende en helpende, wanneer wij ons door het geloof oprichten. En laten wij niet werkeloos toegeven aan het mistrouwen of andere zonden tegen het geweten, en laten wij de Heilige Geest niet bedroeven, maar het Woord van God toestemmen en de Heilige Geest gehoorzamen. In deze worsteling zullen wij gevoelen dat de wil, die strijdt tegen mistrouwen en andere gebreken niet werkeloos is. Ditzelfde vermaant Paulus als hij zegt in 2 Cor. 6 (vs. 1): *Wij sporen u aan, dat gij de genade van God niet tevergeefs ontvangt*. Hij wil dat het Evangelie gehoord wordt, hij wil dat wij toestemmen en gehoorzamen, niet toegeven tegen het geweten aan de ongodvruchtigheid. Bovendien wordt in Luc. 11 (vs. 13) gezegd: *Hij zal de Heilige Geest geven aan degenen die het vragen*. Hij zegt niet aan degenen die versmaden, bedroeven en wederstreven. Hij wil dus dat wij strijden tegen onze zwakheid; hij wil dat wij de zonden erkennen en bevrijding zoeken, daaraan niet vasthouden tegen het geweten; de wil is dus niet werkeloos.

Ik heb de leer van het Evangelie uiteengezet over de vergeving van de zonden en de verzoening of de rechtvaardiging, oprecht en zoveel ik kon naar zijn aard. En ik twijfel niet dat ditzelfde het gevoelen is van de meer ontwikkelde Vaderen, ook al hebben sommigen nu en dan onpassend gesproken. Er is niets verwards, niets ingewikkelds, geen listen, geen sofisterij in dit gevoelen, dat ik besproken heb, of in onze verklaring. Want wat kan er eenvoudigers gezegd worden, dan dat de mens vergeving verkrijgt en verzoening wegens Christus de Middelaar door het geloof, dat is door het vertrouwen op de wegens Hem beloofde barmhartigheid, en niet wegens menselijke deugden. Dit gevoelen kan gemakkelijk verstaan en beoordeeld worden door alle godvrezende gemoederen in de ware oefeningen van berouw en bij de dagelijkse aanroeping, die waarlijk niet gedaan kan worden, als het geloof niet ziet op de Middelaar, wegens Wie wij verhoord worden. En daarom doe ik een beroep op het oordeel van de Kerk, dat is op de Godvrezenden, ontwikkelden en die de oefeningen van berouw en aanroeping rstaan.

IX

OVER DE GOEDE WERKEN

Nadat de leer over de verzoening en over het geloof uiteengezet is, is het noodzakelijk daar bij te voegen de leer over de goede werken of over de nieuwe gehoorzaamheid. Want ik zeg ronduit en duidelijk: Onze gehoorzaamheid, dat is, de gerechtigheid van het goede geweten of van de werken, die God ons bevolen heeft, moet op de verzoening noodzakelijk volgen. Want Christus heeft duidelijk bevel gegeven aangaande de bekering (poenitentia), en Paulus zegt (Rom. 8: 12): *Wij zijn schuldenaars, om niet naar het vlees te leven.*
1 Cor. 6 (vs. 9) *dwaalt niet: hoereerders, echtbrekers, afgodendienaars, dieven* enz. *zullen het rijk Gods niet bezitten*.
1 Joh. 3 (vs. 7 vv): *Laat niemand u verleiden; die gerechtigheid doet is rechtvaardig; die zonde doet, is uit de Duivel. Hiertoe is de Zoon van God verschenen, om de werken van de Duivel te verbreken*. Wij worden dus wedergeboren bij de verzoening, om de nieuwe gehoorzaamheid in ons te doen beginnen. Gelijk ook aan de Efezen (2: 10) geschreven is: *Wij zijn Zijn werk, geschapen door Christus Jezus tot goede werken, die God voorbereid heeft, om daarin te wandelen.* Want deze uitspraak bevat zowel een leer die noodzakelijk is als een vertroosting. Want ten eerste wordt er over de noodzakelijkheid gehandeld, wanneer hij zegt: Dat wij opnieuw geschapen zijn tot goede werken. Voorts is het een vertroosting dat hij zegt: Dat God in de Kerk goede werken voorbereidt, zoals Hij in Samuel, David, Jesaja, Jeremia en dergelijke bewonderenswaardige werken voorbereid heeft, door welke Hij de Kerk zowel roept als regeert als bewaart, en gelijk elders gezegd wordt: Bevestig dat, o God, wat Gij in ons gewerkt hebt. Evenzo zegt Paulus hier, dat er door God goede werken voorbereid worden, dat is, niet alleen opgedragen worden, verordend en begonnen worden, maar ook bevorderd en bevestigd worden. Hoewel de Kerk worstelt met grote moeilijkheden, gelijk de zwarigheden van Jeremia, van Paulus en dergelijke aantonen, toch voert Hij grote en voor anderen heilzame zaken uit, ook al verstaat de wereld die voor een groot deel niet. Maar wij moeten onze roeping verstaan, om de werken die door God voorbereid zijn te doen.
Er zijn echter over de goede werken deze vijf belangrijke vragen:

1. Welke werken gedaan moeten worden.
2. Hoe zij gedaan moeten worden.
3. Op welke wijze zij behagelijk zijn.
4. Waarom zij gedaan moeten worden.
5. Wat het onderscheid van de zonden is, daar het noodzakelijk is toe te geven, dat er in dit leven zonden in de heiligen overblijven.

OVER DE EERSTE VRAAG

Welke werken moeten gedaan worden?
Die, welke ons bevolen zijn in het woord van God, en de hoofdsom is vervat in de Tien Geboden. Waarover men moet weten dat niet slechts de uiterlijke werken van de Decaloog gedaan moeten worden, die ook door de ongodvruchtigen hoe dan ook voorgewend kunnen worden, maar dat de innerlijke gehoorzaamheid begonnen moet worden. Innerlijke werken toch die tot het eerste gebod behoren, zijn:
Het Woord van God geloven, God vrezen, op God vertrouwen. De godsvrucht wordt

gezien in de verbrijzeling: het geloof wordt nog meer gezien, wanneer het de verslagenen opbeurt. Maar deze deugden moeten in het gehele leven voortduren en beoefend worden. En het geloof, dat vaststelt dat wij nu door God aangenomen zijn, omdat het de goedheid van God jegens ons erkent, baart de liefde tot God, waardoor wij ons onderwerpen aan de wil van God. Daarna volgen de overige goede werken volgens al de geboden.

De tegenstanders willen de schijn aannemen dat zij de leer van de werken uitnemend overleveren, terwijl zij meestal slechts over de uiterlijke voorwending spreken of over de menselijke ceremoniën. De werken van de eerste tafel echter en de bron van de goede werken verwaarlozen zij en verduisteren zij; zij zeggen niets over het geloof, dat is het vertrouwen op de barmhartigheid en de verzoening om niet, dat noodzakelijk is bij alle aanroeping. Wanneer dit geloof echter weggenomen is, overwint de twijfel, die òf God veracht, òf de vertoornde ontvlucht, en niet waarlijk aanroept. Voorts keuren de geveinsden deze twijfel zowel goed als ze die versterken; zij ontkennen, dat geloof verstaan moet worden als vertrouwen op de barmhartigheid van God, maar dat het slechts een kennis betekent, zoals er in de Duivelen is. Het moet waarlijk betreurd worden, dat de leer van de Profeten en Apostelen zó bedorven wordt, en men moet liever de zwaarste martelingen doorstaan, dan toe te geven dat in deze uitspraken geloof niet betekent het vertrouwen op de barmhartigheid (Rom. 4: 3): *Abraham heeft God geloofd* enz. Alsook (Rom. 5: 1): *Gerechtvaardigd door het geloof hebben wij vrede*. Alsook (vs. 2): *Door Christus hebben wij de toegang door het geloof*. Alsook (Gal. 2: 20): *Nu echter leef ik in het geloof van de Zoon van God*. Laten wij niet toestaan dat deze uitspraken verijdeld en bedorven worden, maar laten wij zéker weten dat deze dingen ons gepredikt worden over het vertrouwen op de barmhartigheid, en laten wij bij alle aanroeping leren (discere) dat men tot God moet toegaan door vertrouwen op Zijn Zoon, en dat wij niet aangenomen worden wegens onze waardigheid.

Derhalve is het voornaamste goede werk juist dit geloof of vertrouwen op de barmhartigheid, te oefenen in alle moeilijkheden van het leven en bij alle aanroeping.

Wanneer David zal strijden gelooft hij dat hij God behaagt wegens de belofte, en omdat hij weet dat hij geroepen is tot deze gehoorzaamheid in zijn functie, is hij gewillig, vraagt hij en verwacht hij van God de besturing van de moeilijkheden. Deze innerlijke godsdienst onderscheidt de ware Kerk van God van de overige menigte. Cicero heeft eerzaam geleefd, hij heeft zich verdienstelijk gemaakt voor heel het mensengeslacht bij de regering van het gemenebest, ja hij verstaat ook dat God een zekere eeuwige geest is, oorzaak van het goede, zoals Plato gedefinieerd heeft, en dat die beelden, die het volk vereerde, niets Goddelijks hebben.

Maar toch wordt daarna over de voorzienigheid de geest van Cicero verduisterd door twijfeling, omdat hij onkundig is van de beloften van God, betwijfelt, dat hij en de anderen verhoord worden en geholpen worden door God, voornamelijk onder rampen, waaronder hij ook toornt op de god die in de steek laat. Zó is het ook met Saul. Er is dus verschil tussen Cicero en Jeremia. Jeremia dient zijn Gemenebest, maar bij dit werk blinkt het geloof uit; Jeremia stelt vast dat hij God behaagt en gehoord wordt en gered wordt door God, ook al ziet hij dat hij door een grote massa rampen overstelpt wordt, het vaderland vernietigd wordt, de burgers verstrooid worden, dat velen die door een blijkbare Goddelijke weldaad gered worden van God afvallen, onder elkander woeden met wederzijdse moorden, dat hij zelf ten slotte ook vermoord wordt. Wan-neer dergelijke tonelen aan Cicero voorgeworpen worden hebben zij hem geheel in duisternissen ondergedompeld en in twijfeling zonder einde.

En de menselijke geest kan zonder geloof ook niets anders denken, dan wat bij

Lucanus (Pharsal. II, 12 v) gezegd wordt:

> Of staat er soms niets vast? maar dwaalt het lot onzeker rond,
> Het gaat en het keert beurtelings, en het sterfelijke heeft een toeval.

Maar dergelijke twijfelingen heeft Jeremia overwonnen, en met een buitengewone standvastigheid gevoelt hij dat hij God behaagt, en door dit geloof heeft hij de goede uitkomsten van zijn bestuur verwacht, die na zeventig jaren gevolgd zijn.
Over deze innerlijke godsdienst geeft Christus een voorschrift als Hij zegt (Joh. 4: 23): *De ware aanbidders zullen de Vader aanbidden in geest en waarheid*, dat is met geestelijke en ware bewogenheid, ontzag, berouw, geloof en aanroeping, en dergelijke. En deze godsdienst noemt Paulus de redelijke, logikon, namelijk in welke de geest God verstaat, de toorn van God erkent, en weer door het geloof stand houdt; en het geloof ziet toch op de Zoon van God, en weet dat wij wegens Christus de Middelaar door God aangenomen worden. Over deze inwendige godsdienst handelt ook Jesaja als hij de geveinsden berispt, die meenden dat de godsdienst was de uitwendige orde en de ceremoniën van de tempel. Hij spreekt dus zó: *Dit zegt de Heere: Op wie zal Ik zien? Op de verslagene en verbrijzelde van geest, en die voor Mijn woord beeft*. Zó bestraft ook de 50e Psalm de bijgelovigheid van de uitwendige vereringen, en dringt aan op inwendige vereringen en ware aanroeping (vs. 15): *Roep Mij aan in de dag van de benauwdheid* enz. Het zij genoeg deze dingen kort onder de aandacht gebracht te hebben over de eerste vraag, en over de innerlijke godsdienst. Daar de zwakheid van de menselijke geest zó groot is, er zoveel twijfel is, daar deze zwakke menselijke natuur belast is met een grote menigte rampen, moet nu spoedig gevraagd worden, hoe wij de ware vereringen kunnen verrichten.

OVER DE TWEEDE VRAAG

Hoe kunnen de goede werken gedaan worden?

Men moet niet toegeven aan de menselijke traagheid, maar ik heb dikwijls gezegd, dat de uiterlijke zeden door menselijke ijver en menselijke krachten hoe dan ook geregeerd kunnen worden, en dat God deze ijver eist, gelijk geschreven is: *De Wet is voor de onrechtvaardigen ingesteld*. Alsook: *Bedroeft de Heilige Geest niet*. Maar de innerlijke gehoorzaamheid kan niet beginnen zonder de kennis van het Evangelie en zonder de Heilige Geest. Want ten eerste kan er geen liefde tot God bestaan, tenzij eerst de stem van het Evangelie gehoord is over de vergeving.
Het gemoed dat onkundig is van de verzoening doet één van beide: of het veracht God of het ontvlucht de vertoornde; daarom kan het liefhebben niet beginnen, als niet eerst de stem van het Evangelie over de verzoening gehoord is. Deze dingen zijn allerduidelijkst. Zal dus de liefde ontstaan, dan is het noodzakelijk dat het geloof voorafgaat, dat is, het vertrouwen op de barmhartigheid, waarover wij gesproken hebben. Nu moet men ook dit weten, dat wanneer de ontstelde gemoederen door het geloof opgebeurd worden, tegelijk de Heilige Geest gegeven wordt, die nieuwe bewegingen in het hart verwekt die overeenkomstig de wet van God zijn.
En dat de Heilige Geest zó gegeven wordt, leert Paulus duidelijk in Gal. 3 (vs. 14): *Opdat wij de belofte van de Geest ontvangen door het geloof*, en deze zelfde begiftiging en de voornaamste uitwerkingen van de Heilige Geest, beschrijft Zacharias in zeer aangename bewoordingen in hoofdstuk 12 (vs. 10): *Ik zal over het huis van David uitgieten de Geest van de genade en van de gebeden*. Hij spreekt van de Geest van de genade, omdat Hij in onze harten betuigt, dat God ons goedgunstig is, wanneer

Hij namelijk de harten beweegt, opdat wij de belofte toestemmen, en vaststellen dat wij door God aangenomen worden. Voorts wanneer wij de barmhartigheid van God hebben leren kennen, roepen wij Hem aan, krijgen wij Hem lief en onderwerpen wij ons aan Hem. Derhalve noemt hij Hem daarna de Geest van de gebeden. Hij heeft dus de voornaamste vereringen samengevat, die de bronnen zijn van de algehele gehoorzaamheid, het geloof en de aanroeping. Laten wij echter uit dit gezegde ook lering en aansporing afnemen. Laten wij ons herinneren dat ons in dit gezegde zelf bevolen wordt, dat wij deze vereringen uitrichten, dat wij God geloven en Hem aanroepen. De Heilige Geest wordt dus uitgedreven en bedroefd, wanneer het geloof uitgeblust en de aanroeping verstoord door de struikelingen van een kwaad geweten.
Na de val van het mensengeslacht is een onmetelijke zwakheid gevolgd, en zijn daar bij gekomen de aanvallen van de Duivel, die door haat tegen God woedt tegen het mensengeslacht, zich beijvert de verachting, de smaad, de lasteringen tegen God te vermeerderen, de zwakke natuur van de mensen aandrijft tot verschillende zonden, slechte verstanden aandrijft om meningen te verzinnen tegen het woord van God, de Kerk en de regeringen verdeelt, en de gehele wereld in onrechtvaardige oorlogen mengt; de Kerk uit zijn verblijfplaatsen drijft, om haar te verstrooien en te vernietigen. Zo heeft hij eerst Kaïn door afgunst en haat tegen zijn broeder ontstoken, en die moord heeft niet alleen Abel zelf, maar ook zijn ouders door rouw terneergeslagen, als zij niet van Godswege ondersteund waren. Deze voorbeelden van aller-droevigste voorvallen komen over het gehele menselijke geslacht dagelijks voor. Hoe ellendig is het uiteinde geweest van de uitnemendste mannen, van Saul, Jonathan, Hector, Priamus, Achilles, Ajax, Pompejus, Caesar en ontelbaar vele anderen. Voorts zijn de klachten bekend over de onstandvastigheid van de fortuin, over de plotselinge ineenstorting van een bloeiend geluk: U weet niet wat de late avond brengt. En: door een plotseling voorval storten die sterk waren, neer.
Hoewel dus het gehele menselijke geslacht in voortdurende gevaren verkeert, wordt toch de Kerk nog veel harder getroffen; omdat de Duivel haar heftiger bestrijdt, zoals dadelijk in Genesis (3: 15) gezegd is: *De slang zal in zijn hiel bijten*. Gelijk hij door een giftige beet een niet geringe wond aan David heeft toegebracht, zó belaagt hij iedereen *als een brullende leeuw, die rondzwerft, en zoekt wie hij zou kunnen verslinden*. Met welk een wreedheid heeft hij gewoed tegen de Kerk, nadat de Mohammedaanse razernij reeds negenhonderd jaren toegenomen is? Welke ineenstortingen van Kerken zijn daarop gevolgd? Welk soort rijk is er nu bij zó grote onenigheid tussen de Koningen? Wat kan men anders denken dan dat binnenkort de Turken het overige Europa zullen bemachtigen.
Daar de stand van zaken dus toont, dat de Duivel woedt en ons belaagt, en de zwakheid van de menselijke natuur duidelijk blijkt, laten wij daar tegenover stellen de hulp die ons getoond wordt in het Evangelie. Welke dan?
De Zoon van God belooft dat Hij Zelf ons nabij zal zijn, en de woede van de Duivel zal verdrijven. Daarom zegt Johannes: Hiertoe is de Zoon van God verschenen, om de werken van de Duivel te verbreken; de zonde, de dood, de lasteringen, de verdeeldheden, die de Duivel te weeg brengt. Zó zijn Adam en Eva bewaard in de rouw, ziende op de belofte, hebben zij zich door het geloof staande gehouden, en hebben van de Heere een ander nakroost gevraagd, waardoor de ware leer zou worden voortgeplant enz. En de Zoon van God heeft hen beschermd tegen de Duivel, en heeft door de Heilige Geest de treurende gemoederen opgebeurd. Zo zegt Jacob van de Zoon van God: *De Engel, die mij uit alle kwaad uitgerukt heeft, zal deze kinderen zegenen*. Want dit zijn de eigenlijke taken van de Zoon van God, zegenen en bevrijden uit alle kwaad, van de toorn van God, van de eeuwige dood en andere straffen die de toorn

van God begeleiden. En bij Jesaja wordt Christus Emanuël genoemd (7: 14), dat is, *God met ons,* omdat Hij ons als Helper nabij is. Hij waakt dus over ons en verdrijft de Duivel.
Bovendien stort Hij de Heilige Geest uit in de harten van die aanroepen; daarom wordt in Joh. 14 (vs. 18) gezegd: *Ik zal u geen wezen laten, als gij iets vraagt in Mijn Naam, zal Ik het doen, en Ik zal de Vader vragen, en Hij zal u een andere Trooster zenden, de Geest van de waarheid* enz. Deze hulpbetoningen ondervinden wij werkelijk, als wij de kwade aandoeningen zullen tegengaan en de aanvallen van de Duivel, en in deze worstelingen God zullen aanroepen, in vertrouwen op de Zoon de Middelaar, gelijk Hij zelf uitdrukkelijk zegt: *Als gij iets vraagt in Mijn Naam*. Want er behoort onderscheid te zijn tussen de ware aanroeping, of die van het volk van God, en de Joodse of Turkse aanroeping. Twee dingen stelt het geloof bij alle aanroeping in het begin vast, dat ge gelooft dat deze eeuwige God bestaat en dat u Hem aanroept, Die de Vader is van onze Heere Jezus Christus Die voor ons gekruisigd is en opgewekt. Voorts dat wegens deze Middelaar uw gebeden waarlijk gehoord en aangenomen worden. Laten de Godvrezenden hierop nauwkeurig letten; want deze aanroeping voornamelijk maakt het onderscheid uit tussen de Kerk en de volken die strijden tegen het Evangelie.
Laat deze leer over de tweede vraag altijd in het oog gehouden worden, laten wij weten dat de Zoon van God ons waarlijk tot een Helper en Beschermer is, gelijk ook Paulus zegt, dat Hij het volk nabij geweest is in de woestijn; en laten wij weten dat de Heilige Geest waarlijk gegeven wordt aan degenen die aanroepen, gelijk geschreven is: Hij is opgevaren, Hij heeft gaven aan de mensen gegeven. Zó regeert Hij om Zijn gaven, gerechtigheid, leven, raad, bestuur, goed gevolg en andere weldaden mede te delen. En laten wij, om zó over de hulp van God te denken, ons versterken door de getuigenissen van het Evangelie, en de duisternissen van de menselijke geest terzijde stellen, die verzint dat God werkeloos is, niet op iedereen let, zoals Homerus een Jupiter verzint die in de hemel gezocht wordt en weggegaan is voor een gastmaal in Ethiopië. Deze dwaasheden tonen aan, hoe de menselijke gedachten over God zijn, die ik daarom aangehaald heb, om ze uit te roeien, en opdat de ware kennis van God ontstoken wordt, en wij waarlijk de toorn van God en de barmhartigheid leren kennen.

OVER DE DERDE VRAAG

Hoe behagen de goede werken God?

Het staat vast dat godvrezende harten bezorgd zijn en wensen, dat de gehoorzaamheid God moge behagen. Maar bij zulk een grote zwakheid van ons zien zij dat die gebrekkig, belemmerd, onvolkomen en bezoedeld is. Gelijk Paulus zegt (Rom. 7: 15): *Niet het goede dat ik wil doe ik*. Zij vragen derhalve, hoe zij God behagen?
De geveinsden echter oordelen anders dan de bezorgde en schuchtere harten. De geveinsden menen dat zij aan de Wet voldoen, dat zij rechtvaardig, dat is aannemelijk voor God zijn wegens eigen waardigheid of vervulling van de Wet, zoals de Farizeeër van Lucas 18. En altijd zijn er enige zodanigen. die hun deugden bewonderen, zichzelf breedvoerig wijsheid en gerechtigheid toekennen, voornamelijk bij voorspoed en als de zaken floreren, die zij naar zij menen door hun beleid regeren, en zij menen dat zij van Godswege de vrucht oogsten van hun deugden en ijver, wanneer alles rustig is. Daarom verheffen zij zich ook wegens hun wijsheid en gerechtigheid boven de anderen, zoals Nebukadnézar, na het doen van grote dingen, zegt: Dit is dat Babel, dit is het rijk dat door mijn kracht opgericht is. Zó dacht ook Saul, dat het rijk van Israël

door zijn kracht was opgericht, terwijl hij moest erkennen, dat ook deze kracht en de uitkomsten weldaden van God geweest zijn, en dat hij niet zulke grote dingen had kunnen besturen of uitvoeren, en dat God met vrees gediend moest worden, om niet door hem verlaten te worden. Maar meer zelfvertrouwend geworden wegens de successen heeft hij voor zich de vrijheid genomen tegen anderen te woeden, hij heeft Priesters gedood enz. Dit beeld van de geveinsden wordt voorgesteld, en niet weinigen zijn zó zorgeloos; zij behagen zichzelf wegens hun gaven, juichen eigen wijsheid toe, geringschatten de Goddelijke onderwijzing, en bespotten van uit de hoogte het Evangelie. Met list, bedrog en geweld verdrukken zij die partij, die zij vijandig gezind zijn. wenden zelfs eerzame titels voor, omdat zij voorgeven dat zij strijden voor de eer van God, voor de waarheid, dat zij standvastige burgers van de Kerk zijn, dat zij leden zijn van het volk van God, die de geordende macht voorstaan. de samenstemming van een lange tijd. Zulken waren de Priesters. die de Apostelen tegenstonden, zulken zien wij ook zelf velen in deze tijd, Vuicelius en dergelijken. Maar anderen zijn bevreesd, die de Apostelen tegenstonden, zulken zien wij ook zelf velen in deze tijd, Vuicelius en dergelijken. Maar anderen zijn bevreesd, die de zwakheid kennen, en strijden met de wanhoop, zoals Petrus ontsteld zegt Luc. 5 (vs. 8): *Ga uit van mij Heere*. Over beide moet dus op deze plaats gehandeld worden, de aanmatiging moet bestraft, en de vreesachtigen moet ware vertroosting getoond worden.

Allereerst moet hier echter vastgesteld worden dat, hoewel het noodzakelijk is dat er in de wedergeborenen een begonnen gehoorzaamheid is, en de gerechtigheid van een goed geweten, er toch in hen nog zonden overblijven, namelijk de kwalen die met ons gebóren worden, de twijfelingen en veel onwetendheid. Alsook, dat zij God niet zozeer vrezen, als zij verschuldigd zijn, en ook niet zó branden van liefde tot God, als de Wet voorschrijft. Ook zijn er veel daadzonden, veel vlammen van ongeoorloofde liefde, van haat, van wraakgierigheid, van benijden, van naijver, van gierigheid; veel struikelingen in de roeping, grote veronachtzaming, hevige verontwaardiging tegenover God bij zwarigheden, dikwijls worden menselijke hulpverleningen onder eerzame schijn gezocht, maar toch uit mistrouwen van God. Dikwijls worden niet noodzakelijke dingen ondernomen buiten de roeping, door vertrouwen op eigen wijsheid of macht, zoals Josia een niet noodzakelijke oorlog tegen de Egyptenaren heeft ondernomen.

Voorts is de last van zonde die ook in de wedergeborenen blijft veel groter, dan dat het door de overdenking van enig mens kan worden begrepen. En laten wij niet menen dat het zonder gewicht gezegd is (Ps. 19: 13): *Wie zal de afdwalingen verstaan?* Het zou echter te ver voeren de soorten van zonden op te tellen, die in de heiligen overblijven. Maar Paulus heeft ze in een hoofdsom samengevat in Rom. 7, wanneer hij over de inwendige hardnekkigheid tegen alle geboden spreekt. Maar de trotse huichelaars verstaan deze verborgen zonden niet, ja de Monniken leren dat die twijfelingen over de voorzienigheid, over de toorn van God, over de barmhartigheid, en de verkeerde aandoeningen, als er geen toestemming bijkomt, geen zonden zijn, en zij handelen niet alleen over het woord, maar over de zaak; zij ontkennen dat deze gebreken dingen zijn die strijden tegen de Wet van God, en duisternis invoert bij de leer over de genade, over de rechtvaardiging van het geloof, en de valse overtuiging versterkt, dat de wedergeborenen aan de Wet van God voldoen.

Om derhalve de aanmatiging te berispen, zal ik getuigenissen verzamelen, die aantonen dat de wedergeborenen in dit leven niet voldoen aan de Wet van God, en dat in deze sterfelijke natuur de zonde overblijft. Ps. 143 (vs. 2): *Treed niet in het gericht met Uw knecht, want niemand die leeft zal voor Uw aangezicht rechtvaardig zijn*. 1 Joh. 1 (vs. 8): *Als wij zeggen dat wij geen zonde hebben, verleiden wij onszelf, en de*

waarheid is in ons niet. Ps. 19 (vs. 13): *Wie verstaat de afdwalingen? reinig mij van mijn verborgene, en houd uw knecht terug van de vreemde dingen*. Rom. 7 (vs. 23): *Ik zie een andere Wet in mijn leden, die strijdt tegen de Wet van mijn gemoed, en mij krijgsgevangen maakt van de Wet van de zonde, die in mijn leden is*.

Hoewel toch de Sofisten deze plaats verijdelen, en zeggen dat er een verwisseling (metalèpsis) is in het woord zonde, en dat het de straf van de zonde betekent, de geneigdheid, ontstaan uit de val van de eerste voorouders, weerlegt echter Paulus zelf deze verijdeling, wanneer hij juist deze zonde definieert, en zegt dat het een kwaad is in onze leden dat strijdt met de wet van God.

Verder handelen wij juist over dit artikel, of het gebrek dat overig is in de natuur een zaak is die strijdt met de Wet van God. De menselijke oordelen verkleinen deze verdorvenheid, maar Paulus gebruikt duidelijke woorden, om de bitterheid van de zaak aan te duiden. Die verdorvenheid, zegt hij, strijdt in de leden, en woedt op een vijandige wijze tegen de Wet van het gemoed, versterkt òf de vleselijke zorgeloosheid, of het onrechtvaardig mistrouwen, blaast de ziel op met bewondering van haar eigen deugden en aanmatiging, ontsteekt de lusten, de haat, de wraakgierigheid, zet aan tot het zoeken van niet toegelaten hulpverleningen, voert ten slotte krijgsgevangen weg, omdat zij de mistrouwende gemoederen met angsten teistert, en aanzet tot wanhopigheid, tot ontvluchten van God. Dit zijn geen geringe kwaden, naar de mening van de menselijke filosofie, maar zij kwellen de heiligen zeer hard. Gelijk Mozes bij de steenrots verslapt en ontsteld is door een plotselinge onrust en twijfeling. Ook David is gestruikeld, toen hij bevel gaf het volk te tellen, hetzij door een menselijke hoogmoed verheven, om te tonen dat het rijk gegroeid was, of om door menselijk beleid zonder bevel van God een nieuwe orde in te stellen.

Matth. 6 (vs. 12) leert dat de heiligen bidden: *Vergeef ons onze schulden*. Er komen dus zonden voor in heel dit leven, waarvoor vergiffenis gevraagd moet worden. Hetzelfde leert hij, wanneer hij zegt: *Als gij alles gedaan hebt, zegt: wij zijn onnutte slaven*. 1 Cor. 4 (vs. 4): *Ik ben mij niets bewust, maar daardoor ben ik niet gerechtvaardigd*. Hij leert dat de gerechtigheid van een goed geweten nodig is: Dit is nog niet een zaak, wegens welke het zeker is dat ik vergeving van zonden heb, en dat ik met God verzoend ben, maar God heeft mij aangenomen wegens de Zoon de Middelaar door het geloof. Ps. 130 (vs. 3): *Als gij de ongerechtigheden gadeslaat, Heere, Heere, wie zal bestaan?* Door dit woord erkent hij, dat er zonde aanwezig is, en hij verkleint niet, maar erkent dat de toorn van God zó groot is, dat die niet doorstaan zou kunnen worden, als God die niet zou matigen door Zijn onmetelijke barmhartigheid wegens de Zoon. Want de menselijke natuur kan de toorn van God niet uithouden en de rechtvaardige straffen, gelijk ook Hiskia toestemt (Jes. 38: 13): *Gelijk een leeuw heeft Hij al mijn beenderen verbroken*. En Job 9 (vs. 13): *God, Wiens toorn niemand kan doorstaan*.

Hoewel er derhalve zonden aanwezig zijn, en de Godvrezenden enigerwijze de toorn erkennen, geloven zij toch dat zij Gode behagen wegens de beloofde barmhartigheid, en door deze vertroosting houden zij zich staande, gelijk dezelfde Psalm (130: 4, 5, 7) zegt: *Mijn ziel is gebleven bij Zijn woord; mijn ziel heeft gehoopt op den Heere; daar er toch bij de Heere barmhartigheid is*. Ps. 32 (vs. 5): *Ik heb gezegd, ik zal de ongerechtigheid die tegen mij is voor den Heere belijden, en Gij hebt de ongerechtigheid mijner zonde vergeven; hierom zal ieder heilige tot U bidden*. Duidelijk zegt hij, dat de heiligen vergeving van zonden vragen. Exod. 34 (vs. 7): *Voor U is de onschuldige niet onschuldig*, dat is, ook al kan iemand naar menselijk oordeel niet bestraft worden, U kunt hem toch beschuldigen. Dan. 9 (vs. 7, 9): *Bij U, Heere is de gerechtigheid, bij ons echter de beschaamdheid*, dat is, wij erkennen dat U rechtvaar-

dig bent, en dat wij terecht gestraft worden, *doch bij U, Heere onze God, is barmhartigheid*. Wij bidden dus niet wegens onze gerechtigheid, maar wegens Uw vele barmhartigheden, verhoor ons wegens de Heere, dat is de beloofde Middelaar. Deze plaats is een schitterend getuigenis van de samenstemming van de Profeten en de Apostelen. Geheel hetzelfde leert Daniël, wat Paulus zo overvloedig uiteenzet, dat men moet vaststellen, dat de natuur van de mensen zondig is en niet aan de Wet voldoet, maar dat wij waarlijk door God aangenomen worden door de barmhartigheid wegens de beloofde Heere. Want ook Daniël voegt er uitdrukkelijk bij, wegens de Heere.

Laten wij dergelijke getuigenissen vergelijken met Paulus, om te zien dat het gevoelen van de Algemene (Catholica) Kerk van God voortdurend één en hetzelfde is, van de Vaderen, de Profeten, van Christus, van de Apostelen, en laten wij dit eenstemmig getuigenis omhelzen, en daarvan niet afwijken, ook al heeft een menigte nieuwere Monniken een verschillend overgeleverd, die een slecht weerlegde Filosofie met de leer van het Evangelie heeft vermengd.

1 Cor. 1 (vs. 31): *Wie roemt, roeme in den Heere*, dat is, wij kunnen niet roemen, dat wij zonder zonde zijn, maar wij roemen in de Heere, Die namelijk barmhartigheid belooft. Zoals ook elders gezegd wordt: *Hij heeft allen onder de zonde besloten, om Zich over allen te ontfermen*. Alsook Rom. 3 (vs. 9): *Wij hebben gezegd dat allen onder de zonde zijn*. En hij voegt daar een weinig verder de betuiging bij: *Opdat alle mond gestopt worde, en de gehele wereld verdoemelijk zij voor God*. Hij herhaalt de algemene uitspraak zó dikwijls, dat er geen twijfel aan is, dat Hij allen beschuldigt. Laten wij dus onze zwakheid erkennen, en laten wij toegeven dat er ook in de wedergeborenen zonden zijn, namelijk de verdorvenheid van de natuur, en zeer vele zondige aandoeningen, en laten wij ontsteld zijn door het kennen van de toorn van God tegen deze kwade dingen, en laten wij bedroefd zijn, dat er in ons nog zoveel zonden zijn tegen de wil van God, en laat in ons het ware berouw toenemen, en de kennis van de zwakheid de aanmatiging uitdrijven, ons aan God onderdanig maken, aansporen tot vrees voor God, om de barmhartigheid in te roepen en hulp te vragen.

Nadat echter de zelfverheffing bestraft is, moeten de godvrezende gemoederen ook weer onderricht worden over het geloof, opdat ze niet tot wanhopigheid vervallen. Deze moeten onderwezen worden, op welke wijze de begonnen gehoorzaamheid welbehagelijk is. In dit stuk moeten wij steeds deze drie samenvoegen:

Ten eerste stelle de wedergeborene vast, dat hij verzoend is met God door het geloof wegens de Zoon van God, of, gelijk dikwijls gezegd wordt, dat iemand aangenomen wordt wegens de Zoon van God door het geloof om niet.

Ten tweede wete hij, dat er in dit leven zwakheid en zonden blijven in de wedergeborenen, en laat hij waarlijk betreuren, dat hij nog duisternis, verkeerdheid, onordelijkheid (ataxia) en slechte lusten heeft tegen de wet van God.

Ten derde, en laat hij toch vaststellen dat de gehoorzaamheid en de gerechtigheid van het goede geweten behoort te beginnen, en dat deze, hoewel zij ver af is van de volmaaktheid van de wet, toch in de verzoenden Gode behaagt wegens de Zoon Die de Middelaar is, die onze aanroeping en onze vereringen tot de Vader brengt, en de zwakheid vergeeft. Zó wordt wegens Christus ten eerste de persoon verzoend, en daarna ook de werken aangenomen, en het geloof blijke in beide. Daarom zegt Petrus (le brief 2: 5): *Offert geestelijke offeranden, die Gode aangenaam zijn door Jezus Christus*.

Laten wij deze drie dagelijks bij onze werken bedenken. Want wij moeten ook niet dromen, dat God geen acht slaat op de goede werken; ja Hij geeft acht op en eist de gehoorzaamheid, en straft met vreselijke straffen, eeuwige en tegenwoordige, de

hardnekkigheid die tegen het geweten geschiedt. Het is dus noodzakelijk de gerechtigheid van het goede geweten te hebben, en te weten op welke wijze die God behaagt. Want, als het geweten aan het wankelen gebracht wordt of in twijfel verkeert, kan God niet aangeroepen worden. Deze dingen moeten de zielen ijverig ingescherpt worden, want in deze oefeningen blijkt het geloof, en groeit de ware kennis van God en de geestelijke vernieuwing.

Op tweeërlei wijze toch wordt het geloof geoefend in de werken; ten eerste door vast te stellen dat de gehoorzaamheid welbehagelijk is, gelijk ik hiervóór gezegd heb; vervolgens ook door hulp te vragen, gelijk David weet dat het bestuur een moeilijke en gevaarlijke zaak is; maar hij gelooft dat zijn inspanningen Gode behagen wegens de beloofde barmhartigheid. Voorts vraagt hij ook om hulp, en arbeidt in de verdediging van het volk en het besturen van de zeden van de burgers zoveel hij kan; en het is niet twijfelachtig dat deze opwekking voor de godvrezende gemoederen aangenaam is, die terwijl zij zich beijveren God te gehoorzamen, toch de duisternis van de natuur erkennen, en verschillende beledigingen, en deze zó betreuren, dat zij bijna tot wanhopigheid vervallen. Wat kan hier zoeters gezegd worden dan dit woord van Paulus (Rom. 8 ; 1): Nu is er geen verdoemenis voor hen, die in Christus Jezus wandelen, dat is, hoewel de wedergeborenen niet zonder zonde zijn, toch neemt God de gelovigen aan, en verklaart ze rechtvaardig wegens de Zoon; voorts neemt Hij ook hun gehoorzaamheid aan wegens de Zoon.

Zo zegt hij ook tot de Colossensen: *In Christus zijt gij volmaakt*, dat is, ook al voldoen de wedergeborenen nog niet aan de Wet, zij zijn toch rechtvaardig en behagen God wegens de Zoon. Laten wij hier de grootheid van de barmhartigheid van God erkennen en eren, dat Hij namelijk in degenen die verzoend zijn deze geringe, onvolkomen, bevlekte en met vele zondige aandoeningen bezoedelde gehoorzaamheid toch aanneemt, weliswaar niet wegens de waardigheid van onze deugden, maar wegens de Zoon van God. Rom. 6 (vs. 14): *Gij zijt niet onder de wet, maar onder de genade*. Hier wordt juist dit gevraagd: Of de gehoorzaamheid behaagt, terwijl zij aan de wet niet voldoet. Paulus antwoordt: *Dat ze behaagt, omdat wij niet onder de wet zijn*, dat is, niet veroordeeld door de wet, *maar onder de genade*, dat is, verzoend of in genade aangenomen. Rom. 8 (vs. 34): *Wie zal verdoemen? Christus is voor ons gestorven, en opgestaan, die aan de rechterhand Gods is, en voor ons tussenbeide komt*, dat is, de heiligen behagen wegens Christus die tussentreedt, Rom. 3 (vs. 31): *Wij bevestigen de Wet door het geloof*. Het is een korte uitspraak, maar het leert juist dit, wat wij hier zeggen: De gehoorzaamheid kan niet beginnen, en behaagt ook niet, tenzij het geloof daarbij komt, dat vaststelt, dat de persoon behagelijk is en de begonnen gehoorzaamheid wegens de Middelaar. Zó zegt hij: *Wij bevestigen de Wet*, wij heffen de gehoorzaamheid niet op, maar wij eisen en houden vast, en om vast te houden leren wij, op welke wijze zij betoond kan worden en op welke wijze zij behaagt.

Nadat gezegd is, op welke wijze deze gehoorzaamheid behaagt, waarvan wij allen ondervinden dat zij ver af is van de volmaaktheid van de Wet, laten er vervolgens getuigenissen bijgevoegd worden, die duidelijk zeggen, dat de werken van de heiligen of de begonnen gehoorzaamheid Gode behaagt; en laten wij door deze uitspraken de ijver aanvuren om goed te doen, en ons tevens de onmetelijke barmhartigheid van God te binnen brengen, Die deze bezoedelde gehoorzaamheid niet alleen goedkeurt, maar ook siert met eer en beloningen. Want laten wij naar onszelf zien, en bedenken, hoe zeldzaam een uitnemende deugd is, Welke en hoedanige schaduwen van deugden er in de mensen ook zijn, ze zijn gering en vluchtig, zodat ze in het geheel niet voldoen aan de Wet van God, die een veel groter licht en ordelijkheid in de natuur van de mens

vereist, en toch worden deze schaduwen aangenomen, gelijk gezegd is, wegens de Zoon die voor ons voortdurend tussentreedt. Daarom wordt in Rom. 10 (vs. 10) gezegd: *Met het hart geloven wij ter rechtvaardigheid, met de mond wordt belijdenis gedaan ter zaligheid*. Wanneer Hij belijdenis eist, wil Hij dat het gehele leven een belijdenis zij. Omdat het gehele leven daarheen gericht moet zijn, dat het God verheerlijkt, laat het tonen, wat wij belijden, en het Evangelie siert, gelijk gezegd wordt (Matth. 5: 16): *Laat uw licht schijnen*. Laat een vorst om te tonen wat zijn gevoelen is, God aanroepen in gevaren, laat hij tonen dat hij daarom gehoorzaamheid betoont, om God te dienen, laat hij de goddeloze culten teniet doen, opdat er kentekenen zijn van de belijdenis. Zó moet de roeping van een ieder zijn kentekenen hebben van belijdenis. Laat de Schoolleraar zijn gevoelen tonen, laat hij God aanroepen in geheel zijn levensloop vol gevaren, laat hij de ongodvruchtige meningen weerleggen, en in het besturen van de zeden tonen dat hij daarom gehoorzaamheid betoont, om God te dienen, om het Evangelie te sieren. En het leven van de mensen is zó onderling verbonden, dat in de omgang en de gemeenschap van de bedieningen de belijdenis moet uitblinken. Maar waarom zegt hij: De belijdenis geschiedt ter zaligheid? Het antwoord is kort. Ook al zijn wij door het geloof om Christus wil rechtvaardig, dat is, aangenomen ten eeuwigen leven, toch is het noodzakelijk dat deze vernieuwing volgt; hij wil dat deze aanwezig is, wanneer hij zegt: De belijdenis geschiedt ter zaligheid. Zó zegt hij (2 Cor. 5, vs. 2 v): *Begerende overkleed te worden, als wij namelijk bekleed en en niet naakt bevonden zullen worden*, dat is, in dit leven behoort de bekering plaats te vinden, die tevens het begin is van de vernieuwing. Deze bekering is ook in de rover begonnen: want hij doet boete, hij erkent dat hij rechtvaardig door God gestraft wordt; verder erkent hij ook door geloof de Verlosser, en vraagt het heil van Hem; en daarom hoort hij een duidelijke vrijspraak en een prediking over het eeuwige leven en een belofte. Bovendien bestraft hij die Christus belastert, opdat er een kenteken van belijdenis zij.

Dit gedenkwaardige voorbeeld onderricht ons over vele belangrijke zaken; het betekent dat de Kerk God zó ter harte gaat, dat Hij enige getuigen van de leer verwekt, ook dan, wanneer zij door de voornaamste bestuurders in de steek gelaten wordt. De Apostelen zwegen ontsteld, en behielden nauwelijks onder zó grote stormen van twijfelingen een klein vonkje van geloof. Hier laat God nieuwe getuigenissen uitgaan, brengt de mensen tot nadenken door een ongewone verduistering, door een aardbeving, en opwekking van doden, opdat ze niet zouden menen dat deze strafoefening iets gewoons was of door God veronachtzaamd werd; Hij spoort ook de rover aan, die tot een Apostel gemaakt, nu van het kruis af predikt, en verzekert dat dit de Messias is, de Hersteller van het eeuwige leven. Voorts leert ons deze geschiedenis in het bijzonder, dat waarlijk dit de bedoeling van het Evangelie is, dat wij aangenomen worden door het geloof wegens de Zoon van God, ook al brengen wij geen verdiensten aan. Het onderwijst eveneens over de aard van het geloof, dat het namelijk niet slechts een kennis van de geschiedenis is, maar een vertrouwen dat het eeuwige leven vraagt van de Zoon. En wanneer deze vlam ontstoken is, oordeelt zij heel anders dan de menselijke rede. Het schouwspel van de zwaargewonde en stervende lichamen schrikt de rover niet af om vast te stellen dat er een leven overblijft, en dat degenen die de toevlucht nemen tot deze Heere de eeuwige zaligheid zullen hebben; dat echter de anderen, die deze Heere verachten, in de eeuwige straffen zullen zijn, en omdat hij door het geloof reeds gevoelt dat God hem goedgunstig is, onderwerpt hij zich aan Hem en heeft Hem lief; hij erkent dat hij niet bij toeval gestraft wordt; hij dankt God, dat hij geroepen is tot de erkenning van God en van

deze Heere; hij wil God gehoorzamen in het ondergaan van deze straf, en is niet vertoornd door het gericht van God; hij erkent dat het menselijk geslacht niet, zoals de Filosofen menen, wegens de materie of door het lot door de dood en andere rampen vernietigd wordt, maar wegens de zonde door God met zulk een grote last van rampen gestraft wordt, opdat wij de toorn van God erkennen, en de zaligheid zoeken. En daarom leert hij over het geduld, dat wij God moeten willen gehoorzamen in het verdragen van de slagen. De rover wordt dus bij de bekering onderricht over de zonde, over de toorn van God, over de straffen, over de vergeving en de gerechtigheid, om te begrijpen dat de wijsheid van de heiligen een heel andere is, dan die van de menselijke rede of van de Farizeeën. Want de Godvrezenden leren veel onder de rampen, zoals in de Psalm gezegd wordt (119: 71): *Het is goed, dat Gij mij vernederd hebt, opdat ik Uw rechten zou leren*. Ten slotte komt daar de belijdenis bij, waarin hij predikt dat deze de Messias is, en niet verschrikt wordt door het schouwspel van de straf; hij bestraft ook de andere rover, die met venijnige bespottingen Christus de straf verwijt en Hem wegens het kruis veracht; gelijk de wereld Christus en de Kerk wegens de zwakheid trots versmaadt. En men moet nauwlettend het beeld van deze honende spotter beschouwen. Want zoals deze midden in de dood lacht, en bovendien Christus smaadheid aandoet, zó kennen de goddelozen als razenden hun rampspoed niet, en bovendien zijn zij smaders tegen Christus, terwijl Hij de bevrijding aanbiedt.

Ik heb een voorbeeld aangehaald, dat gelijk het ons over vele andere dingen onderricht, zo ook dit aantoont, dat bij de ware bekering de nieuwe gehoorzaamheid begint, die zich ook vertoont door vele eerzame handelingen, die, gelijk ik gezegd heb, God behagen. Gelijk Paulus ook in Rom. 14 (vs. 17) zegt: *Het koninkrijk van God is niet spijs en drank, maar gerechtigheid, vrede en vreugde in de Heilige Geest*, die in deze God dient, God behaagt, en voortreffelijk is voor de mensen. Aan de Hebreeën laatste hoofdstuk (13: 16): *Vergeet de weldadigheid en de mildheid niet, want deze offers behagen God*. Zó wordt ook van Noach gezegd (Gen. 3: 12): *de Heere rook de liefelijke reuk*, dat is, Hij had een welgevallen in het offer van Noach, dat is, in de aanroeping, de dankzegging, de lof en de onderwijzing. Verwonderlijk is toch de metafoor in het woord ruiken ontleend aan het oude gebruik; omdat gezegd wordt dat God de offers rook, terwijl ze van Godswege werden aangestoken. Dit was een bijzonder getuigenis, dat zij behaagden en aangenomen werden. Overigens worden in het algemeen de offers vergeleken met geuren, en er werd reukwerk bijgevoegd, omdat alle werken een geur behoren te zijn, dat is, een wijd verspreide en vurige roep over God, dat is, zij moeten teruggebracht worden tot het verheerlijken van God, opdat anderen door de goede leer en de goede voorbeelden uitgenodigd worden.

OVER DE VIERDE VRAAG

Om welke redenen moeten goede werken gedaan worden?

Er zijn vele redenen, De noodzakelijkheid. De waardigheid. De beloningen. En ten eerste de noodzakelijkheid is veelvuldig: om het Gebod, om de verplichting, om het geloof te behouden, en de straffen te vermijden. Want hoewel het iets anders is te spreken over de dwang, toch blijft de ordening van God eeuwig en onveranderlijk, dat het schepsel aan de wil van God moet gehoorzamen. Deze onveranderlijke ordening is de noodzakelijkheid van het gebod en de verplichting, gelijk Paulus zegt (Rom.8: 21): *Wij zijn schuldenaars van God, niet van het vlees*. En Christus zegt (Joh. 13: 34): *Dit*

is Mijn gebod, dat gij elkander liefhebt. En 1 Thess. 4 (vs. 3): *Dit is de wil van God, uw heiligmaking, afstaan van hoererij, dat ieder zijn vat, dat is, het lichaam, bezit in heiligmaking en eer, niet in driften van lusten, gelijk de Heidenen die God niet kennen; en geen onrecht aandoen en de broeder bedriegen in de handelingen, omdat God een Wreker is van dit alles. Want God heeft ons niet geroepen tot ontuchtigheid, maar tot heiligmaking, Daarom wie deze dingen veracht, veracht niet een mens, maar God, Die Zijn Heilige Geest aan u gegeven heeft*.

De noodzakelijkheid om het geloof te behouden is, omdat de Heilige Geest uitgedreven wordt en bedroefd wordt, wanneer zonden toegelaten worden tegen het geweten, Gelijk duidelijk gezegd wordt in 1 Joh. 3 (vs. 7): *Laat niemand u bedriegen; wie de zonde doet is uit de Duivel*. En Rom, 8 (vs. 13): *Als gij de werkingen van het vlees door de Geest zult doden, zult ge leven; als gij naar het vlees leeft, zult gij sterven*. En dat het geloof uitgedreven wordt door kwade werken getuigt dit gezegde van Paulus 1 Tim. 5 (vs. 8): *Als iemand voor de zijnen en allermeest de huisgenoten geen zorg heeft, die heeft het geloof verloochend en is erger dan een ongelovige*. Alsook: *Het geloof kan niet zijn in diegenen, die toegeven aan de kwade begeerten, en geen berouw hebben, omdat er geschreven is: Waar zal de Heere wonen? in de verslagen geest en die beeft voor de woorden van God*. Alsook, daar het geloof de vrede van het geweten aanbrengt, kan het niet samengaan met een voornemen dat een misdrijf inhoudt, dat het geweten veracht.. Daarom zegt Paulus (Rom. 14: 23): *Alles wat niet uit het geloof is, is zonde*,

David heeft dus het geloof en de Heilige Geest uitgedreven, toen hij de vrouw van een ander roofde, en hij heeft zeker veelvuldig de Heilige Geest bedroefd, ten eerste in zijn eigen hart, van waaruit hij aangedreven is tot overspel, voorts in vele heiligen, sommigen van wie de schanddaad smart heeft aangedaan, terwijl het voor anderen een aanleiding van de ondergang geweest is. Alsook in de aller ongelukkigste vrouwen, door Absalom met geweld onteerd, en door zijn krijgsknechten.

De noodzakelijkheid om straffen te vermijden moest toch de harten bewegen, daar, wij de gehele geschiedenis van de wereld vol zien van de droevigste gebeurtenissen, die zéker straffen van de zonden zijn, Maar de verblinding van de mensen is zó groot, dat zij menen dat de meeste bij toeval gebeuren. Deze dwaasheid moet weggenomen worden: Laten wij weten dat alle droeve menselijke gebeurtenissen waarlijk straffen zijn, zowel van de eerste val, als van andere zonden; gelijk Ps. 39: 12 zegt: *Gij kastijdt de mens wegens zijn ongerechtigheden*. Ja omdat alle tegenwoordige dingen momenteel zijn, beantwoorden de tegenwoordige straffen niet aan de eeuwige toorn van God, maar het zijn getuigenissen van het gericht dat komt. God brengt ons onder de aandacht dat er een ander gericht overblijft, waarin niet over momentele en voorbijgaande dingen gehandeld zal worden, maar over eeuwige. Dit gericht moet altijd in het oog gehouden worden; laten wij onszelf aan dit gericht herinneren, zo dikwijls wij de tegenwoordige straffen zien.

En laat die zouteloze sofisterij verworpen worden, waardoor goede daden gedaan uit vrees voor straf, berispt worden. Het antwoord is voor de Godvruchtigen gemakkelijk, die weten dat er vele en verordende redenen zijn van hetzelfde feit. Zij weten, dat men liever om Godswil recht moet handelen, dan wegens de straffen. Maar zij weten dat God ook dit wil, dat Zijn wil en Zijn toorn in straffen gekend wordt, dat Hij wil dat de tegenwoordige en toekomstige straffen gevreesd worden. En alle straffen zijn wijd en zijd zichtbaar; dikwijls worden de zonden met zonden gestraft, en vele mensen worden verwikkeld in zonden en rampen. Van al deze rampen is dikwijls een bepaald iemand de schuldige, zoals de val van David, hoeveel misdrijven, wanhopige toestanden, lasteringen en aller-droevigste dingen heeft die niet teweeg gebracht? De

beeldendienst, door Salomo toegelaten, is de oorzaak geweest van de uiteenscheuring van het rijk van Israël. Deze afwijking heeft zowel onenigheid in de godsdienst als voortdurende oorlogen opgeleverd. God wil dat op dergelijke voorbeelden acht gegeven wordt, opdat wij waarlijk Zijn toorn vrezen, en rekening houden met het welzijn van onszelf en van anderen. Maar de blinde geest van de mens ziet de grootheid van de zonde en ook van de toorn van God niet; ja hij wordt zelfs door de aanwezige straffen niet genoeg getroffen. Zoals de goddeloze rover nog spot in zijn rampspoed en Christus uitlacht.
Laten echter de Godvrezenden, gelijk gezegd is, de toorn van God erkennen in zulk een grote menigte van menselijke rampen, laten zij ook leren op hun hoede te zijn voor de bedriegerijen van de Duivel, die langzaam aan bij trappen aandrijft en een lange-afstands-wapen verborgen heeft van vele rampen, om uiteindelijk tot wanhoop te brengen. Gelijk gezegd is (1 Petr. 5: 8): *Hij gaat rond als een brullende leeuw, zoekend wie hij zou kunnen verslinden.*
Volgt de waardigheid. Hier breng ik weer in gedachten, dat niet de waardigheid aan de deugden toegekend moet worden, dat de persoon deswege vergeving van zonden zou hebben, dat hij voldoen zou aan de Wet van God, dat zij de prijs zijn van het eeuwige leven. Maar laat het geloof uitblinken, dat vaststelt, dat wij aangenaam zijn wegens de Zoon van God, gelijk boven gezegd is. Dat daarna echter ook wegens deze Middelaar alleen deze vereringen Gode aangenaam zijn, die niet wil dat het gehele mensengeslacht omkomt. Daarom wil Hij dat er een Kerk is, waarin Hij erkend wordt, aangeroepen wordt, gediend wordt; de gehoorzaamheid van deze neemt Hij wegens de Zoon aan, en noemt het offers, dat is, werken, waardoor God oordeelt dat Hem eer wordt toegebracht. Daarom zegt Petrus (1e brief, 2: 5): *Brengt geestelijke offeranden*. Dit is de waardigheid van de roeping, niet van de persoon, gelijk de Overheid of de Apostel zijn werken hoog moet houden en moet bedenken, dat het allerbelangrijkste zaken zijn, waardoor God het leven regeert, eeuwig leven geeft; en dat hij daarom bestuurd en geholpen wordt door God, en om deze reden alles des te ijveriger doet.
Zó moet ieder lid van de Kerk bedenken, dat dit de hoogste roeping van allen is, dat hij een lid moet zijn van het volk van God, God moet aanroepen voor zichzelf en anderen, offers moet brengen, dat is, goede werken van allerlei soort die door God bevolen zijn. Deze waardigheid van de roeping moet verstaan en overwogen worden: U moet weten dat deze uw studie van de letteren en zedigheid van leven waarlijk een belangrijke zaak is en tot de heerlijkheid van de roeping en de behoefte van de anderen behoort. Daarom eist God haar en keurt ze goed, bestuurt en helpt gelijk gezegd is.

OVER DE BELONINGEN

Opdat de vergeving van de zonden en de verzoening zeker zou zijn, wordt zij wegens de Zoon van God om niet geschonken, en moet ze door het geloof aangenomen worden. Ze zou toch onzeker worden, als ze afhing van de voorwaarde van onze verdiensten. Maar in degenen die verzoend zijn verdienen daarna de goede werken, daar zij aangenaam zijn door het geloof wegens de Middelaar, gelijk gezegd is, geestelijke en lichamelijke beloningen, in dit leven, en na dit leven. Zoals de Gelijkenis van de handelenden (Matth. 25: 29) duidelijk aantoont: *Aan die heeft zal gegeven worden* enz. En in 1 Tim. 4 wordt gezegd (vs. 8): *De godsvrucht heeft de beloften van het tegenwoordige en toekomstige leven* enz. Marc. 10 (vs. 30): *Zij zullen honderdvoudig terugontvangen in dit leven, maar met verdrukking, en na dit het eeuwige leven*. Matth. 10 (vs. 42): *Wie te drinken gegeven zal hebben aan een van de minsten wegens*

de leer, zal zijn loon niet verliezen. Luc. 6 (vs. 38): *Geeft, en u zal gegeven worden*. Exod. 20 (vs. 12): *Eer uw vader en moeder, opdat gij lang leeft op de aarde*. Jes. 33 (vs. 16): *Brood zal hem gegeven worden, zijn water zal gewis zijn*. Zij zullen de koning in sieraad zien, dat is, voor de gehoorzaamheid en de goede werken geeft God een rustige burgerstaat, een eervol en vreedzaam bestuur enz. Jes. 58 (vs. 7): *Breek uw brood voor de hongerende, en gij zult zijn als een bevloeide tuin* enz.
Voorts is de Schrift vol van dergelijke beloften van geestelijke en lichamelijke beloningen. Want ook in dit leven zijn beide nodig; ook kunnen de afzonderlijke personen hun geloof niet behouden zonder het te oefenen, en kan in het bestuur de leer niet versierd worden en de Kerk en de burgerstaat bewaard worden zonder geestelijke gaven. Voorts, daar God wil dat in dit leven de leer gepropageerd wordt geeft Hij een verblijfplaats aan hen die onderwijzen en die leren (discere), bewaart dit wonderlijk, zoals Hij het schip bewaarde, waarin Paulus naar Rome gebracht werd. Hij beloont dus ook de behoeften van het tegenwoordige leven. En hoewel de Kerk verwonderlijk onderworpen is aan het kruis, wordt toch een zekere godvrezende menigte bewaard, ook al worden er, zoals bij een overwinnende slagorde, enige krijgsknechten gedood.
Laten wij dus leren dat beide soorten weldaden nodig zijn, en dat die niet tevergeefs door God beloond worden, maar opdat ons geloof geoefend wordt en toeneemt, en wij aangelokt door de beloningen, ijveriger zouden arbeiden.

Het geloof wordt echter drievoudig geoefend.
Ten eerste denke het geloof dat andere dingen zal verzoeken, om te beginnen aan de vergeving van zonden, gelijk David geen overwinning kan vragen, als hij niet bedenkt dat God met hem verzoend is.
Ten tweede, laat het geloof vaststellen dat de weldaden niet bij geval toegeworpen worden, zoals de ongodvruchtigen op het schip van Paulus verzonnen dat het bij toeval gered was. Maar het geloof stelt waarlijk vast dat wij door God gevoed, beschermd en geholpen worden, en de beloften van deze weldaden zijn daarom voorgesteld, om de Epicureïsche inbeelding uit de harten van de mensen te verdrijven, die verzint dat goede en kwade dingen bij toeval geschieden; maar laten wij leren dat de goede waarlijk door God gegeven worden, en laten wij die van Hem vragen.
Ten derde, het geloof wordt geoefend, hulp en vergoeding vragend, zoals wie een aalmoes geeft, iets van het zijne afneemt, en ziet dat het de zijnen ontbreken zal, tenzij God acht op hen gegeven heeft, hij vraagt en verwacht hulp en vergoeding.
Laten wij om dit te begrijpen, de tegenstelling beschouwen, en onze harten onderzoeken. U bent daarom minder ijverig in de werken, omdat u meent dat u tevergeefs arbeidt, omdat u God zou mishagen. Deze inbeelding strijdt met de eerste oefening van het geloof.
Ten tweede, u bent daarom minder mild, omdat u denkt dat deze dingen aan de menselijke oplettendheid opgedragen zijn, en door God niet ter harte genomen worden. Deze dwaling strijdt met de tweede oefening van het geloof; want God vereist de ijver van de mensen zó, dat Hij wil dat zij geregeerd wordt door Zijn Woord, evenals de andere deugden. Wees ijverig, namelijk arbeid naar het gebod van God, doe geen onnutte uitgaven, maar draag iets bij tot de noodzakelijke behoefte van de Kerk en de armen.
Ten derde, u bent minder mild, omdat u denkt dat God het niet vergoeden zal, dat de uwen gebrek zullen lijden, Dit mistrouwen strijdt met de derde oefening van het geloof. Om dus het geloof te oefenen en te doen toenemen, heeft God velerlei werken voorgesteld, en heeft er beloften bijgevoegd van hulp en beloningen, om aanleiding tot aanroeping te zijn. Hoe zult u van God eeuwige zaligheid verwachten, als u niet een

stuk brood verwacht? Laten wij dus ons mistrouwen bestrijden, en de opgedragen werken verrichten, en daar ze moeilijk zijn, laten wij daarbij het geloof en de aanroeping opwekken, laten wij ook zien op de beloningen, laten wij bekommerd zijn over de gehele Kerk, over de Burgerstaat, over onze zaligheid. Laten wij om deze doeleinden ijveriger zijn in de roeping, in het besturen van de zeden enz.
Al deze dingen worden afgeschilderd in het voorbeeld van de weduwe van Sarepta en Elia. Elia weet dat hij van Godswege geroepen is om te onderwijzen, en dat het hem zolang God wil dat hij zijn bediening zal uitvoeren, aan leeftocht niet ontbreken zal; in dit geloof zoekt hij en verwacht hij leeftocht; hij gaat dus naar de weduwe, en door de arbeid uitgeput beveelt hij dat hem te eten gegeven wordt. De weduwe vertelt haar armoede. Hier voegt de Profeet een belofte bij. De vrouw gelooft het woord van de Profeet, dat de God van Israël waarlijk God de Schepper en Redder is, dat Hij goede gaven geeft, dat hij in de toekomst leeftocht verschaffen zal. Hoewel zij dus ziet dat aan haar en haar zoon onttrokken wordt wat op dat ogenblik aanwezig was, geeft zij toch de Profeet eerst voedsel. Op dit geloof en dit werk volgen beloningen; een lange tijd wordt dit gezin onderhouden, en zonder twijfel door een weldaad van God. Haar huis wordt een verblijfplaats van de Kerk, waar de Profeet de gehele omgeving onderwijst. Op deze grote glorie volgt een slag; de zoon sterft, maar er komen weer nieuwe beloningen bij, de gestorven zoon wordt weer opgewekt. Door dit voorbeeld wordt de vrouw meer versterkt, en het gerucht van de onderwijzing van Elia wordt wijder verspreid. Bedenk nu, hoevele belangrijke goede werken die eerste plichtsvervulling, die de vrouw betoond heeft in het voeden van de Profeet, heeft voortgebracht; overweeg ook de stapel van beloningen, Niet alleen wordt het gezin onderhouden, maar het wordt ook door de Profeet onderricht over de ware verering van God en over het eeuwige leven, en het wordt veelvuldig bewaard tegen de Duivel; de opgewekte zoon wordt een leerling van deze Profeet, die zonder twijfel later de Kerk nuttig gediend heeft. Ook worden geringe werken met veel grotere beloningen vereerd dan verschuldigd was; en het is nodig dat alle heiligen hetzelfde toestemmen wat Jacob zegt in Gen. 32 (vs. 10): *Ik ben geringer dan al Uw ontfermingen*.
Overigens hoewel de nieuwheid begonnen moet zijn, gelijk Paulus zegt (2 Cor. 5: 2): *Laten wij overkleed worden, als wij tenminste niet naakt bevonden worden*, toch moet het hart altijd erkennen, dat de Psalm (143: 2) zegt: *Niemand die leeft zal voor Uw aangezicht rechtvaardig zijn*; alsook (Ps. 19: 13): *Wie verstaat de overtredingen?* en laat men weten dat onze deugden niet deprijs zijn van het eeuwige leven, maar dat dit voorzeker gegeven wordt wegens de Middelaar; gelijk Paulus zegt (Rom. 6: 23): *Het eeuwige leven is een gave van God*. En Christus zegt Joh. 6 (vs. 40): *Dit is de wil van de Vader, dat ieder die de Zoon aanschouwt, en in Hem gelooft, het eeuwige leven zal hebben*. Dit woord stelt het godvrezende gemoed zich in waar berouw voor de aandacht, en wegens de Middelaar verwacht het zéker het eeuwige leven. En het geloof kan niet steunen op twee dingen, de Middelaar èn onze verdiensten, gelijk een verstandig geweten gemakkelijk kan oordelen.

OVER DE VIJFDE VRAAG

Over het onderscheid van de zonden.

Daar er gezegd is dat in de wedergeborenen zonden overblijven, is het noodzakelijk het onderscheid over te leveren. Want het is zeker, dat degenen die in zonden vervallen tegen het geweten, niet in de genade blijven, en ook het geloof, de gerechtigheid, de Heilige Geest niet behouden, en het geloof dat is het vertrouwen van de

Goddelijke aanneming kan niet staande blijven met een kwade toeleg tegen het geweten. Want dat zijn geheel tegengestelde bewegingen, en de aanroeping kan niet bestaan met een kwaad geweten, dat God ontvlucht, gelijk gezegd wordt in 1 Joh. 3 (vs. 21): *Als ons hart ons niet veroordeelt, hebben wij vertrouwen op God*.
Daarom moet de regel vastgehouden, dat het noodzakelijk is dat er in de verzoenden is de gerechtigheid van het goede geweten, gelijk in 1 Tim. 1 (vs. 5) gezegd wordt: *De hoofdsom van het gebod is de liefde uit een rein hart, een goed geweten en een ongeveinsd geloof*. En in hetzelfde hoofdstuk (vs. 18 volg.): *Strijd de goede strijd, met geloof en een goed geweten*. 2 Cor. 1 (vs. 12): *Onze roem is deze, het getuigenis van ons geweten*. 1 Petr. 3 (vs. 16): *Een goed geweten hebbende*.
Dat echter uit de genade uitvallen, en het geloof en de Heilige Geest verliezen, en schuldig worden aan de toorn van God en de eeuwige straffen, die misdrijven toelaten tegen het geweten, dat getuigen vele uitspraken duidelijk. Gal. 5 (vs. 19): *De werken van het vlees zijn openbaar, overspel, hoererij, ontuchtigheid, afgoderij; die dergelijke dingen doen zullen het koninkrijk Gods niet bezitten*. Hij noemt het werken die openbaar zijn, omdat zij tegen het geweten gedaan worden. 1 Cor. 6 (vs. 9): *Dwaalt niet, geen hoereerders en geen afgodendienaars en geen echtbrekers zullen het koninkrijk Gods bezitten*. Waar Paulus bijzonder voor deze predikt, die daar zij tevoren aan dergelijke misdrijven overgegeven waren, nu echter ervan bevrijd waren. Deze beveelt hij, dat zij een goed geweten behouden, en hij betuigt dat zij verloren zullen gaan, als zij in de vorige misdrijven volharden.
Rom. 8 (vs. 13): *Als gij naar het vlees zult leven, zult gij sterven; als gij de werkingen van het vlees door de Geest zult doden, zult gij leven*. Hier levert Paulus het verschil over. Er blijven in de wedergeborenen vele inwendige gebreken, namelijk een zekere duisternis en verdorvenheid die met ons geboren wordt. Want hoewel het licht begonnen is en de gehoorzaamheid begonnen, licht toch het geloof nog als een klein vonkje in dikke duisternissen, dat voortdurend worstelt met twijfelingen en daartegen strijdt, en er is niet zulk een grote godsvrucht, niet zulk een groot vertrouwen en liefde, als er behoorde te zijn. Voorts zijn er veelvuldige verkeerde aandoeningen, bewondering en vertrouwen van zichzelf, voorts verschillende bewegingen, vlammen van lusten, onrechtvaardige ontstekingen van toorn en naijver, zoals er geweest zijn in Maria (Mirjam) en in Aäron tegen Mozes. Ten slotte blijven er in de heiligen zeer vele zonden van nalatigheid, zoals ze gewoonlijk genoemd worden, dat is, veronachtzamingen van de plicht en economische, politieke en Kerkelijke dwalingen, die echter in de Godvruchtigen niet geschieden tegen het geweten, die geloof en ijver betonen, zoveel ze maar betonen kunnen. Omdat echter de Heiligen tegen de verkeerde aandoeningen strijden en geloven dat hun wegens de Zoon van God de zwakheid vergeven wordt, blijven zij daarom in de genade en behouden het geloof en de Heilige Geest. Dit bedoelt Paulus, wanneer hij zegt (Rom. 8: 13): *Als gij de werkingen van het vlees door de Geest zult doden, zult gij leven*.
En het heeft een bijzondere nadruk, wanneer hij zegt: *Door de Geest zult gij doden*. Hij roept ons namelijk tot een harde strijd,, hij wil dat wij tegen de verkeerde begeerten strijden, en wel door de Geest, dat is, door ware bewegingen, die door vrees en geloof ontstoken zijn met het Woord van God door de Heilige Geest. Laat de geest zien op het bevel van God en de straffen, bedenken welk een belangrijke zaak de toorn van God is, zien op de voorbeelden van de gevallenen, als van Saul en anderen die niethersteld zijn. Laat hij weten dat uit één val een oneindig aantal zonden en ergernissen volgen. Laat hij anderzijds ook geloven dat gehoorzaamheid God behaagt, en hulp verzoeken en besturing; gelijk geschreven is (Joh. 15: 5): *Zonder Mij kunt gij niets doen*. Alsook (Matth. 7: 7): *Bidt, en u zal gegeven worden; hoeveel te meer zal*

uw hemelse Vader de Heilige Geest geven aan degenen die erom bidden. En zoals zo dikwijls gezegd wordt in de Psalmen (119: 117): *Help mij, en ik zal gered zijn*. Alsook (vs. 124): *Doe met Uw knecht naar Uw barmhartigheid, en leer mij Uw gerechtigheden*. Alsook (Ps. 51: 12-14): *Schep in mij een rein hart, o God*, dat is, dat recht denkt over God, gereinigd door het geloof; *en een rechte geest*, dat is, vernieuw in mijn binnenste een vaste, niet twijfelende.
Verwerp mij niet van Uw aangezicht, en neem Uw Heilige Geest, dat is, die alle werkingen regeert, *niet van mij*. *Hergeef mij de vreugde van Uw heil, en versterk mij met de oorspronkelijke*, dat is de bereidvaardige *geest* die de strijd en de gevaren niet ontvlucht.
Zó strijdt Jozef tegen de verlokkingen van de Meesteres; zó versterkte Jonathan zich, om niet door naijver ontstoken te worden jegens David; zó hield David zich in, dat hij Saul niet doodde; zó hield hij zich staande, om niet gebroken te worden, door wanhopigheid verdreven in ballingschap. Zó leert Paulus in Rom. 6 (vs. 12): *Laat de zonde niet heersen in uw sterfelijk lichaam*; en het woord schijnt genomen uit Genesis (4: 7): *Zijn begeerte zal onder u zijn, en gij zult hem beheersen*. Want door het woord beheersen wordt niet een rust en traagheid aangeduid, maar een drijving van de Heilige Geest en een bereidvaardigheid van de wil. Jozef strijdt tegen de verlokkingen ziende op het gebod van God en straffen voorziende, ergernissen en andere instortingen, die zouden volgen; hij vraagt ook de Goddelijke bestiering, en voegt er zijn nauwlettendheid bij; hij beveelt zijn ogen, dat ze niet onbezonnen gaan dwalen, hij vermijdt de opwindingen, de gelegenheden, om niet in de strikken van de Duivel te blijven hangen, Deze nauwlettendheid leren de Godvruchtigen verstaan en betonen,, en zij overwegen dat er niet zonder reden gezegd is: *Heers Gij, laat de zonde niet regeren*. Wanneer de zonde regeert, brengt zij een veelvuldig verderf aan en de toorn van God en de eeuwige dood; daarentegen echter als zij niet regeert, behouden de Godvruchtigen de geschonken gerechtigheid en het geloof. Daarom zegt Paulus (Rom. 8: 13): *Als gij door de Geest de werkingen van het vlees zult doden, zult gij leven*.
Ik heb gezegd, welke zonden er overblijven in de wedergeborenen, namelijk enig inwendig bederf, dat zij zelf bestrijden; maar wanneer er zonden tegen het geweten toegelaten worden, wordt de Heilige Geest losgelaten en verstoord, en wordt de genade verloren, en wordt het geloof, dat is het vertrouwen op de barmhartigheid uitgedreven. Dat wil Paulus, wanneer hij zegt (Rom. 8:13): *Als gij naar het vlees zult leven, zult gij sterven*, dat is, als gij gehoorzaamt aan de verkeerde begeerten, zult u schuldig staan aan de toorn van God en de eeuwige dood. Op dezelfde plaats (vs. 14) zegt hij: *Die geleid worden door de Heilige Geest, die zijn kinderen van God*, maar die tegen het geweten ingaan, vergieten en verstoren de Heilige Geest, houden dus op kinderen van God te zijn, Gelijk ook de boven aangehaalde uitspraken getuigen 1 Cor. 6 (vs. 9): *Dwaalt niet, hoereerders*, enz. En Johannes (1e Br. 3: 8) zegt: *Die de zonde doet, is uit de Duivel*, dat is, hij is reeds een krijgsgevangene van de Duivel, schuldig aan de toorn van God en de eeuwige straf, en hij wordt door de Duivel aangedreven tot velerlei zonden, Deze zeer ernstige bedreigingen sporen ons aan de verkeerde aandriften te beteugelen, om niet van de geschonken genade te vervallen. En het is niet nodig hier uiteenzettingen bij te brengen over de voorbestemming, maar laten wij oordelen over de wil van God uit het duidelijke Woord van God.

OVER DE ARGUMENTEN VAN DE TEGENSTANDERS

Wij hebben duidelijk en klaar geleerd, dat er in de mens kennis aanwezig moet zijn van de artikelen van het geloof; alsook verbrijzeling, een goed voornemen, en het beginnen lief te hebben. Over deze dingen strijden de tegenstanders, die wij toch zelf toegeven dat ze in de mens moeten bestaan. Maar wij voegen er aan toe, dat er geloof moet bijkomen, dat is, vertrouwen op de barmhartigheid, dat wij wegens de Zoon van God vergeving van zonden hebben, niet wegens deze deugden van ons. Zij daarentegen zeggen, dat men twijfelen moet, en voegen daar bij: Dan zult u vergeving van zonden hebben, als u het waardig bent, dat is, wegens uw deugden. Eveneens verzinnen zij, dat de mensen aan de Wet van God kunnen voldoen.

Maar daar wij alles, wat zij vorderen, vasthouden en er bovendien aan willen toevoegen het geloof dat aan Christus Zijn eer toebrengt, en met een vaste vertroosting de verschrikte gemoederen opbeurt, leren wij zéker niets ongerijmds, en zonder rechtvaardige reden veroordelen zij zó verwoed het gevoelen, dat over de rechtvaardiging in onze Kerken voorgesteld wordt, dat zonder twijfel de meest eigen stem van het Evangelie is en de overeenstemming van de heilige Vaders, de Profeten, de Apostelen en van alle vromen in alle tijden, die slechts een weinig licht gehad hebben. Allen waren dit van gevoelen, dat er bij ons berouw behoorde te zijn, en dat er goede werken moesten volgen, maar dat toch de vergeving geschonken werd wegens de Middelaar, niet wegens onze waardigheid, en dat zij God behaagden wegens die Middelaar, en door dit geloof, dat is, het vertrouwen op de barmhartigheid, riepen zij God aan, ontvluchtten Hem niet, morden niet tegen God. Daarom scherpt Paulus zo dikwijls het woordje GRATIS in. Evenzó zegt Petrus in Hand. 10 (vs. 43): *Aan deze geven al de Profeten getuigenis, dat door Zijn Naam vergeving van zonden ontvangen allen, die in Hem geloven*. Deze overeenstemming is het ware getuigenis van de Kerk, en de ervaring van alle Godvruchtigen stemt in met dit gevoelen. Want zonder deze vertroosting kunnen de gemoederen niet tot rustkomen in een ware verbrijzeling of ware verschrikkingen. Daar deze dingen aller-zekerst zijn, kan geen gezond mens in de Kerk ze tegenspreken.

Maar dat de Monniken anders geschreven hebben, geschiedt daardoor, omdat zij niet onderscheidden de Wet en het Evangelie, en over de rechtvaardiging spreken op Filosofen-manier, geheel zoals Plato of Aristoteles denkt, dat Achilles een sterke man is, die deze deugd heeft en zekere Goddelijke aanblazing, zó zeggen zij, dat Paulus rechtvaardig is wegens zijn deugden en een Goddelijke aanblazing; zij voegen er niets bij over de Middelaar, over de beloften of het Evangelie en over het geloof of het vertrouwen van de Middelaar; ja zij bevelen te twijfelen aangaande de verzoening, dat is, het Evangelie vernietigen en de beloften en Christus begraven.

Zo dikwijls dit geschil dus in gedachten komt, vestig de ogen op dit doel: Daar in werkelijkheid en waarheid dit gezegd wordt, dat berouw noodzakelijk is, en dat wij toch wegens de Zoon van God vergeving hebben, aangenaam zijn en verhoord worden, zal ik de Zoon van God Zijn eer toebrengen, en in dit geloof of vertrouwen op de beloofde barmhartigheid zal ik God aanroepen; gelijk gezegd is (Joh. 15: 16): *Al wat gij de Vader bidden zult in Mijn Naam*, dat is, door vertrouwen op de Zoon. Evenzo (Rom. 5: 2): *Door deze hebben wij de toegang tot de Vader*.

Om de studerenden echter beter onderricht te doen zijn om de argumenten van de tegenstanders te weerleggen, zal ik de voornaamste ordelijk opsommen en uitleggen.

TEN EERSTE

Gerechtigheid betekent gehoorzaamheid volgens alle geboden.
Het geloof, waarover wij spreken, is niet in eigenlijke zin een werk van al de geboden. Dus worden wij niet gerechtvaardigd door het geloof.

Ik antwoord op de eerste stelling (de major).
De eerste stelling is waar, van de gerechtigheid van de Wet; want de gerechtigheid van de Wet is in eigenlijke zin gehoorzaamheid volgens alle geboden; maar juist om deze reden, omdat deze verdorven natuur aan de Wet niet voldoet, daarom is een andere geopenbaard en geschonken, die is de aanneming wegens de Zoon van God, die gevolgd wordt door de schenking van de Heilige Geest. Gerechtigheid betekent dus in de major iets anders dan in de conclusie. Wanneer Paulus zegt (Gal. 2: 16): *Wij worden door het geloof gerechtvaardigd*, bedoelt hij, door het geloof verkrijgen wij de vergeving van zonden, of de aanneming wegens de Middelaar om niet (gratis), gelijk Rom. 4 (vs. 5) zegt: *Het geloof wordt hem gerekend tot gerechtigheid*. Deze uitlegging toont duidelijk aan, dat ons gevoelen door dit argument niet aan het wankelen gebracht wordt. Laten wij echter de bronnen nauwkeurig beschouwen. De meeste argumenten voor de tegenstanders ontstaan uit het oordeel van de rede of van de Wet over de tucht (disciplina), hieraan zijn aller ogen gehecht; gelijk Paulus zegt (Rom. 9: 31): *De Wet van de gerechtigheid najagende, zijn zij tot de gerechtigheid niet gekomen*, en zij onderscheiden de Wet en het Evangelie niet, en geven er geen acht op dat het Evangelie in deze kwestie niet spreekt over het burgerlijke leven, maar over de verzoening voor God. Deze verborgenheden moeten onderscheiden worden van de burgerlijke omgang. Laten dus de studerenden deze duisternissen en wolken verdrijven, namelijk de verwarring van de Wet en het Evangelie, en de verwarring van het burgerlijke leven en de verzoening voor God, en er op letten, over welke zaak er bij deze vraag gehandeld wordt.

TEN TWEEDE

Het is onmogelijk door kennis alleen rechtvaardig te worden.
Het geloof is slechts een kennis:
Dus is het onmogelijk door het geloof alleen rechtvaardig te worden.

Ik antwoord eerst op de minor (de tweede stelling).
Het geloof betekent niet slechts kennis, zoals die er in de Duivel is, waarvan Jacobus zegt (2:19): *De duivelen geloven en sidderen*; maar het geloof betekent in het verstand de kennis en de toestemming van de beloften aangaande Christus, en in de wil het vertrouwen, waardoor de wil de aangeboden barmhartigheid wil en aanneemt, en daarin rust, zoals wanneer Cicero gehoord heeft dat hem door de Keizer veiligheid beloofd wordt, de kennis in het verstand in de wil gevolgd werd door het vertrouwen, waardoor hij de aangeboden weldaad wilde en aannam, en in deze belofte rustte.
Het geloof is dus niet alleen kennis, maar dat vertrouwen, gelijk wij gezegd hebben, waardoor de belofte aangenomen wordt, gelijk het vierde hoofdstuk aan de Romeinen duidelijk getuigt, dat geloof hier betekent dát, hetwelk de belofte aanneemt; daarom is het noodzakelijk dat het betekent het vertrouwen van de geschonken barmhartigheid. Maar ook dit argument ontstaat uit de inbeelding van de rede, die altijd enige deugd van ons zoekt, waardoor wij denken dat wij rechtvaardig zijn, daar in deze kwestie niet dit gezegd wordt, dat wij door het geloof rechtvaardig zijn, omdat er zulk een

deugd in ons is, in dit of in dat deel, ofschoon er deugden aanwezig behoren te zijn; maar wij zeggen daarom, dat wij door geloof gerechtvaardigd worden, omdat het de belofte aangrijpt en vaststelt dat wij wegens de Middelaar de verzoening hebben.
Zó wordt ook dit sofisme weerlegd: Geloof betekent vertrouwen, in vertrouwen zit de liefde in, dus zijn wij ook rechtvaardig door de liefde. Ik geef toe dat in het vertrouwen de liefde inzit, en dat deze deugd en zeer vele anderen behoren aanwezig te zijn, maar wanneer wij zeggen, door vertrouwen zijn wij rechtvaardig, moet het niet zó verstaan worden dat wij wegens de waardigheid van die deugd, maar wegens de barmhartigheid aangenomen worden wegens de Middelaar, die men echter door het geloof behoort aan te nemen. Wij zeggen dit dus correlatief; door de barmhartigheid wegens de Zoon van God zijn wij verzoend met God, en dit moet in geloof aangenomen of vastgesteld worden, opdat de wil moge rusten in de voorgestelde Verzoener.
Laat toch de godvruchtige lezer bedenken, hoe ongerijmd en onwaardig het is, het geloof van de Duivelen niet te onderscheiden van het geloof, waardoor de Kerk God aanroept, waardoor het toegaat tot God en de vrede verkrijgt, gelijk in Rom. 4 gezegd wordt. Evenzo Rom. 10 (vs. 11): *Die in Hem gelooft, zal niet beschaamd worden*. En Gal. 2 (vs. 20): *Ik leef in het geloof van de Zoon van God*. Iedereen ziet dat het een allerongerijmdste inbeelding zou zijn, als iemand in dergelijke stukken denkt, dat geloof niet iets anders betekent, dan de kennis van de Duivelen. Want de kennis van de duivelen ontvlucht God, roept Hem niet aan, nadert niet tot God. Daarom moeten de uitspraken van Jacobus over het geloof (2, 19): *De duivelen geloven en sidderen*, niet vermengd worden met die van Paulus. Paulus spreekt over een ander geloof dan Jacobus. En iemand met een gezond verstand kan gemakkelijk begrijpen dat het geloof van de Kerk die God aanroept, niet gelijk is aan dat van de Duivel die Hem ontvlucht.

TEN DERDE

Wie niet liefheeft, blijft in de dood. Dus:
Het is onmogelijk rechtvaardig geheten te worden door het geloof alleen.

Ik geef het toe, als u verstaat dat het geloof niet alléén behoort te zijn, maar hieruit volgt niet, dat de liefde de oorzaak van de vergeving van zonden is, gelijk het noodzakelijk is dat bij het geloof de lijdzaamheid komt, maar daaruit volgt niet, dat onze lijdzaamheid de oorzaak is van de vergeving. En het uitsluitende woordje sluit de deugden niet uit, opdat ze niet aanwezig zijn, maar het sluit die uit van de oorzaak van de verzoening, en betekent dat de verdienste van Christus alleen de oorzaak is van de verzoening. Men moet ook dit weten, dat de menselijke inbeeldingen verwijderd moeten worden van de gerechtigheid van de Wet, die van het liefhebben van God begint. Als de natuur van de mens zonder zonde zou zijn, zou zij waarlijk God kunnen liefhebben; maar omdat zij met zonde overladen is, is het noodzakelijk dat zij eerst vergeving ontvangt, en de liefde kan niet ontstoken worden, tenzij dan nadat de vergeving van zonden gekend en aangenomen is. En die menen dat zij zonder strijd van het geloof aangenomen wordt, denken al te gemakkelijk over de vergeving.

TEN VIERDE

Door het geloof zijn wij rechtvaardig.
Het geloof is een werk. Dus zijn wij door werken rechtvaardig.

Ik antwoord op de major.
De major moet correlatief verstaan worden; door het geloof zijn wij rechtvaardig, dat is, door de barmhartigheid wegens Christus zijn wij rechtvaardig; niet omdat het geloof een deugd is, die de vergeving verdient, door haar waardigheid.
Dat er echter bijgevoegd wordt, het geloof is een werk, moet toegegeven worden; want het is een werk, gelijk de liefde, de lijdzaamheid, de kuisheid. En gelijk deze zwak en kwijnend zijn, zó is ook het geloof nog klein en wordt geschud door vele twijfelingen. Waarom wij niet daarom rechtvaardig geheten worden door het geloof, omdat de waardigheid van deze deugd zo groot is, dat zij de vergeving verdient; maar omdat er enig instrument in ons behoort te zijn, waardoor wij de Middelaar die voor ons tussentreedt, aangrijpen, wegens Wien de eeuwige Vader goedgunstig is.

TEN VIJFDE

Door genade zijn wij rechtvaardig.
Genade is liefde in het hart uitgestort.
Dus zijn wij door de ingestorte liefde rechtvaardig.

Op de minor moet geantwoord worden.
Genade betekent eigenlijk om niet geschonken barmhartigheid of genadige aanneming wegens Christus. Want wanneer gezegd wordt, door genade hebben wij vergiffenis, als u dat zó verstaat, wegens de geschonken deugden hebben wij vergeving, dan keert u de gehele uitspraak van Paulus om en u ontneemt de gewetens de ware vertroosting. Want wij moeten niet op onze hoedanigheden zien, wanneer wij bezorgd zijn over de vergeving, maar de toevlucht nemen tot de Middelaar.
In deze worsteling zelf worden de harten ook door de Heilige Geest geholpen; gelijk Paulus zegt (Rom. 8: 15): *Hij heeft de Geest gegeven, in Wie wij roepen: Abba, Vader*; en hij leert dat bij een dergelijke beweging van het geloof de Heilige Geest gegeven wordt, Gal. 3 (vs. 14): *Opdat wij de belofte van de Geest ontvangen door het geloof*. Waarom met die aanneming verbonden is de schenking van de Heilige Geest; en toch volgt er niet uit, dat wij wegens die nieuwe deugden de verzoening hebben.

TEN ZESDE

Het is onmogelijk de wil van God jegens ons te kennen.
Geloven dat wij in de genade zijn, is iets verzekeren aangaande de wil van God jegens ons. Dus schijnen wij iets onmogelijks te verzekeren, wanneer wij zeggen: Dat men geloven moet, dat wij in de genade zijn.

Ik antwoord: De major is waar, aangaande de wil die niet geopenbaard is door het Woord van God. Het is echter zeker, dat in het Evangelie, dat de Zoon van God naar voren gebracht heeft uit de boezem van de eeuwige Vader, bevolen wordt, dat wij verzekeren, dat God ons goedgunstig is wegens de Middelaar. Maar de menselijke geest neergedrukt door de natuurlijke duisternis of door de gezindheid van de Wet, meent dat hij waanzinnig is, die verzekert dat hij een goedgunstig God heeft. U moet weten dat tegen deze inbeeldingen juist deze stem van het Evangelie overgeleverd is, dat de Zoon van God daarom gezonden is en de belofte gegeven, dat wij juist dit geloven en bevestigen.
Maar u zegt, dat de voorwaarde van de Wet er aan toegevoegd is. Ik antwoord: hoewel

het berouw noodzakelijk is, hangt toch de vergeving niet af van onze waardigheid, maar ze is zéker wegens Christus. David die na zijn val berouw heeft, stelt vast dat hij waarlijk in genade aangenomen wordt, na het horen van dit woord: God heeft uw zonde weggenomen. Hetzelfde woord brengt de bediening van het Evangelie over tot ieder die berouw heeft; en het bevel is onveranderlijk, dat wij de Zoon van God geloven: *HOORT HEM*. Hoezeer het dus de menselijke geest ongerijmd toeschijnt dit vast te stellen, laten wij toch tegenover het verzinsel van de rede de belofte en het bevel van God stellen, om God waarlijk te leren aanroepen. Want waar dit geloof niet is, dat gevoelt dat wij aangenomen worden en verhoord wegens de Middelaar, daar is in het geheel geen aanroeping. Daarom is de leer, die beveelt te twijfelen, heidens en heft de aanroeping op.

TEN ZEVENDE

Niemand is aangenaam tenzij hij nieuwe eigenschappen heeft, ontstaan door de Heilige Geest. Niemand kan verzekeren, dat hij die eigenschappen heeft, omdat het dergelijke deugden kunnen zijn, ontstaan door de rede.
Dus kan niemand verzekeren, dat hij aangenaam is.

De minor moet ontkend worden. Want hoewel aangaande de verzoening niet uit onze eigenschappen vastgesteld moet worden, maar uit de zékere belofte van God, wanneer het hart wordt opgebeurd door het geloof onder verschrikkingen of berouw, geschieden er waarlijk ook nieuwe geestelijke bewegingen, waardoor wij bij de aanroeping zeggen: *Abba, Vader*, en toch ziet het vertrouwen op de Middelaar, niet op onze nieuwheid. Voorts voeg ik er dit altijd aan toe, dat de wil niet moet doorgaan met misdrijven tegen het geweten. Daarom zegt Johannes (le Br. 3: 21): *Als ons hart ons niet veroordeelt, hebben wij vertrouwen op God, dat, als wij iets bidden, wij het van Hem zullen ontvangen*.

TEN ACHTSTE

De Theologische deugden zijn onderscheiden: Geloof, Hoop en Liefde.
Als geloof betekent vertrouwen, zal het hetzelfde zijn als de Hoop.
Dus wordt het onderscheid van de deugden niet vastgehouden.

Ik antwoord: Wij geven toe dat zij altijd verbonden moeten zijn, en wanneer wij zeggen, dat de mens door het geloof gerechtvaardigd wordt, hebben wij boven gezegd, dat dit correlatief te verstaan is; en dat het niet betekent, dat wij wegens de waardigheid van deze deugd rechtvaardig zijn, maar wegens de Middelaar. Het geloof verschilt dus zó van de andere deugden, omdat het aannemend is, en ons de belofte toeëigent. Het verschilt eveneens, omdat het de tegenwoordige verzoening wil en aanneemt; de Hoop echter verwacht de toekomstige bevrijding. Als het oogmerk vastgehouden wordt, dat wij zeggen dat ons wegens de Middelaar vergeving geschonken wordt, gelijk zéker alle vromen toestemmen, is de uitlegging daarna gemakkelijk, en zij er een maat van deze kleine spitsvondigheden. Als zij het geloof onder de Theologische deugden noemen, is het noodzakelijk het niet slechts als kennis te verstaan, zoals er is in de Duivelen, maar het geloof, waardoor wij tot God naderen en Hem aanroepen; wij naderen echter niet in ware ontsteltenis, als wij zouden oordelen dat men in voortdurende twijfeling moet blijven. Want die twijfel baart een vluchten voor en haten van God, gelijk Rom. 7 over de zonden, die door de Wet zijn,

gezegd wordt.

TEN NEGENDE

De kwade werken verdienen eeuwige straffen.
Dus verdienen goede werken eeuwig leven.
De gevolgtrekking schijnt van kracht door het tegenovergestelde.

Ik antwoord: Ze zou van kracht zijn, als het tegenstellingen waren die beide even ongeschonden zijn. De kwade zijn geheel strijdig met de Wet van God; de goede voldoen nog niet aan de Wet van God. Want er blijft in de heiligen een zeer grote zwakheid, ook wanneer er in heel de uitwendige tucht geen enkele vlek is, en er veel uitnemende deugden zijn, zoals in Jesaja en dergelijken, toch blijven de inwendige kwaden vele; twijfelingen in de aanroeping, veel zondige aandoeningen, onbeschaamdheden, mistrouwen. Evenzo de voorspiegelingen, die de Duivel opwerpt, om de aanroeping te verhinderen, die Paulus noemt (Ef. 6: 16) *vurige pijlen*, waardoor soms ook die door deugd uitmunten zó gewond worden, dat zij liever zouden willen sterven, dan die wonden voelen, gelijk Paulus klaagt over de vuistslagen, die hij van de Duivel krijgt. Alsook (Rom. 7: 24): *Ik ellendig mens, wie zal mij verlossen van het lichaam van deze dood?* In deze ellenden erkennen de Godvruchtigen hun zwakheid; zij zien dat zij niet voldoen aan de Wet van God, dat zij niet zonder zonde zijn, en in deze nederigheid vluchten zij tot de Middelaar. Deze worstelingen kennen de geveinsden niet, die dromen dat de uitwendige tucht de vervulling van de Wet is.

TEN TIENDE

Zonde is haten van God.
Dus is gerechtigheid liefhebben van God.

Het gehele argument kan toegestemd worden; maar tevens moet overwogen worden dat deze tegenstellingen niet geheel gelijk zijn; want de liefde is mat en nog door veel bezoedelingen belemmerd, en, gelijk ik hiervóór gezegd heb, daar komen de vurige pijlen van de Duivel bij, die ook de aanroeping verhinderen, gelijk Mozes bij de rots overkomen is. Onze liefde voldoet dus niet aan de Wet van God, en behaagt niet wegens eigen volmaaktheid, maar behaagt wegens de Middelaar, gelijk boven gezegd is.
Wanneer zij dus zeggen: De liefde is gerechtigheid, dus zijn wij rechtvaardig door de liefde, moet geantwoord worden: Als rechtvaardigen betekent: die deugd hebben, zoals de Filosofen spreken, is de gevolgtrekking van kracht; maar als het betekent: die vergeving van zonden ontvangen, is de gevolgtrekking niet van kracht. Want ook in het voorafgaande kan de gerechtigheid niet zó verstaan worden voor de zaak, die de vergeving zou verdienen, maar voor een deugd, als wanneer ik zeg: de verkoper betalen is gerechtigheid, dus die de verkoper betaalt is rechtvaardig. Zulke listigheden kunnen door de ontwikkelden gemakkelijk onderkend worden.

TEN ELFDE

De gerechtigheid is in de wil.
Het geloof is niet in de wil.
Dus worden wij niet gerechtvaardigd door het geloof.

Hoewel boven met een weinig veranderde woorden dezelfde zaak behandeld is, stel ik toch ook deze vorm voor, opdat de studenten geoefend worden. Ten eerste moet de minor ontkend worden. Want geloof betekent toestemmen aan de belofte van God, hetgeen in het verstand is, en met deze toestemming is noodzakelijk verbonden het vertrouwen in de wil, die de beloofde verzoening wil en aanneemt, en rust in de getoonde Middelaar. Want indien wij niet tevens de beloofde verzoening zouden willen en aannemen, zou de vlucht en de vrees blijven, en zou er geen vrede bestaan of gerustheid van het geweten of van het hart. Daarom omvat het Evangelie waarlijk door de benaming van geloof, de aangeboden belofte willen. Hoezeer deze dingen toch de
tegenstanders mishagen, die zeer heftig beweren, dat er door de benaming geloof niets anders dan kennis verstaan wordt, zodanig als er ook in de Duivelen is, is het toch onmogelijk dat met zulk een begrip die uitspraken in overeenstemming zijn (Rom. 5 *Gerechtvaardigd door het geloof hebben wij vrede*. Alsook (Rom. 9: 33): *Die in Hem gelooft, zal niet beschaamd worden*.
Voorts breng ik weer dit in gedachten, wat zo dikwijls gezegd is: Dat de gerechtigheid die in ons is, in de wil is. Maar gerechtvaardigd worden betekent hier de vergeving van zonden van God verkrijgen, en de aanneming tot het eeuwige leven.
Deze dingen vallen ons te beurt wegens de Middelaar Die zit aan de rechterhand van de eeuwige Vader; maar toch behoort het door geloof aangenomen te worden, En tegelijk wordt de Heilige Geest gegeven, die een nieuw licht begint en nieuwe deugden, waardoor wij ons aan God onderwerpen, waardoor in ons het eeuwige leven begint; gelijk Christus zegt: (Joh. 17: 3): *Dit is het eeuwige leven, dat zij erkennen dat Gij alleen de ware God zijt, en dat Jezus, die Gij gezonden hebt, de Christus is*.
Die verzinnen dat men twijfelen moet aangaande de verzoening, en zeggen dat de mens rechtvaardig is door zijn eigen deugden, hebben slechts een Heidense inbeelding, en naderen niet tot God door vertrouwen op de Middelaar, terwijl toch God anders niet vereerd wil worden, en niet wil verhoren, dan alleen hen die aanroepen in vertrouwen op de Middelaar.

TEN TWAALFDE

Jacob. 2 (vs. 2 4): Gij ziet dus dat de mens uit de werken gerechtvaardigd wordt, niet uit het geloof alleen.

Ik antwoord zonder enige sofisterij: Het staat vast dat geloof op die plaats van Jacobus betekent de kennis van de historie, zoals die er ook is in de veroordeelden; want hij zegt: *de Duivelen geloven en zij sidderen*. Men moet echter toegeven, en wij geven duidelijk toe, dat een mens niet rechtvaardig is door die kennis. Maar wanneer Paulus over het geloof spreekt, bedoelt hij het vertrouwen op de barmhartigheid, dat steunt op de Middelaar, en wegens Hem de verzoening ontvangt. Waarom het noodzakelijk is dat geloof bij Paulus anders verstaan wordt, wanneer hij zegt (Rom.10: 10): *Met het hart gelooft men tot rechtvaardigheid*; iets anders dan bij Jacobus die zegt (2: 19) *De Duivelen geloven*. Jacobus strijdt dus niet met Paulus, maar hij spreekt over een andere zaak, hij wijst de dwaling af van diegenen, die verzonnen dat zij rechtvaardig waren wegens de belijdenis van de leerstukken, gelijk deze mening gemakkelijk de gemoederen van de onkundigen bevangt. Zó verzonnen de Joden ook dat zij rechtvaardig waren wegens de belijdenis van hun leer en de ceremoniën. Het is noodzakelijk deze dwaling af te wijzen.

En deze afwijzing strijdt niet met Paulus. Want dat Jacobus er bijvoegt: *de mens wordt gerechtvaardigd uit de werken*, spreekt van de gerechtigheid, die ook Paulus met luider stem uitroept dat noodzakelijk is; maar dezelfde ontkent dat wegens deze vergeving geschonken wordt. Het woord rechtvaardigen moet dus niet verstaan worden voor verzoenen, maar, gelijk elders dikwijls gezegd wordt, voor goedkeuren. De mens wordt gerechtvaardigd uit de werken, dat is, de gerechtigheid van de werken hebbende wordt hij goedgekeurd, behaagt hij God. Omdat de gehoorzaamheid in de verzoenden noodzakelijk is, en op welke wijze zij behaagt, is boven gezegd. En iemand is niet rechtvaardig, of behagelijk of aannemelijk, als die gehoorzaamheid ontbreekt, en de misdrijven tegen het geweten blijven. De zin is dus, dat de mens ook de gerechtigheid van de werken behoort te hebben, wat geheel en al toegegeven moet worden; maar intussen moet de hoorder meer geleerd worden, namelijk, dat hij wegens de werken de vergeving niet ontvangt; alsook, dat zij behagen, niet omdat hij aan de Wet voldoet, maar wegens de Middelaar. Het is duidelijk dat deze dingen er aan toegevoegd moeten worden.
Daarom blijkt genoeg, dat Jacobus niet over de gehele oorzaak gehandeld heeft, maar over het éne deel gepredikt heeft: de gerechtigheid van de werken vorderen, en hen afwijzen, die verzonnen dat zij rechtvaardig waren wegens de belijdenis. Voor het overige spreekt hij hier niet over de verzoening, en op welke wijze de onvolkomen gehoorzaamheid behaagt. Boven heeft hij het even aangeroerd, Hfdst. 1 (vs. 18) als hij zegt: *Naar Zijn wil heeft Hij ons verwekt door het Woord van de waarheid, opdat wij eerstelingen zijn van Zijn schepping*.

TEN DERTIENDE

1 Cor. 13 (vs. 1): Al zou ik al het geloof hebben, maar ik had de liefde niet, dan ben ik niets.

Het antwoord ligt voor de hand, is gemakkelijk en duidelijk. Ik stem dit geheel toe. Want wij verzekeren duidelijk, dat de liefde aanwezig moet zijn; maar hieruit volgt niet, dat wij de verzoening ontvangen wegens de liefde, of dat de liefde behaagt, omdat zij aan de Wet voldoet. Ja de liefde kan niet bestaan, als het geloof niet voorafgaat, waardoor wij de vergeving ontvangen en de barmhartigheid erkennen, en vaststellen dat wij aangenomen en verhoord worden. Zó wordt de liefde ontstoken, en de wil onderwerpt zich aan God. Maar deze liefde en onderwerping is nog gering, en nog met veel vuil bezoedeld. Daarom is er iets anders, namelijk de Verzoener Christus, wegens Wie iemand vaststelt dat hij zéker de verzoening heeft; op deze ziet hij, niet op zijn eigen hoedanigheden.
Beide zijn dus waar: dat de liefde aanwezig behoort te zijn, en dat iemand toch de verzoening heeft wegens de Zoon van God. Dit voor de hand liggende antwoord kunnen wij gebruiken om langer getwist te vermijden. Want hier plegen ook andere dingen uiteengezette worden, dat geloof betekent de gave om wonderen te doen; alsook de liefde, de liefde tot de naaste. Maar deze antwoorden laat ik weg, daar dat eerste doorzichtiger is.

TEN VEERTIENDE

Matth. 19 (vs. 17): Als gij ten leven wilt ingaan, onderhoudt de geboden; dus kan men aan de Wet voldoen, en onze gehoorzaamheid verdient het eeuwige leven.

Ik antwoord: Uit deze uitspraak hebben de tegenstanders hun dwalingen afgeleid, dat de mens aan de Wet van God kan voldoen, en dat de weerbarstigheid die met ons geboren wordt niet een kwaad is dat strijdt tegen de Wet van God, en dat daarom onze vervulling van de Wet de prijs is van het eeuwige leven. Deze dwalingen zijn daaruit ontstaan, dat zij de Wet en het Evangelie niet onderscheidden. De Wet vereist gehele gehoorzaamheid en belooft het leven, maar met de voorwaarde van algehele gehoorzaamheid, gelijk gezegd wordt: *Doe dit, en gij zult leven*. Het staat echter vast dat niemand aan de Wet van God voldoet, gelijk Paulus duidelijk getuigt in Rom. 7 en 8. Daarom moeten hier ook andere uitspraken die aan het Evangelie eigen zijn bijgebracht worden. Rom. 6 (vs. 23): *Het eeuwige leven is een geschenk van God door Christus*. En Joh. 6 (vs. 40): *Dit is de wil van Hem die Mij gezonden heeft, dat ieder, die in de Zoon gelooft, het eeuwige leven heeft*. Dit is een andere stem, dan de uitspraken van de Wet, die uit het Evangelie uitgelegd moeten worden. Want hoewel er onderscheid is, wordt toch de Wet niet teniet gedaan, maar zoals Paulus zegt, zij wordt bevestigd door het geloof. Daar immers deze zwakke natuur niet voldoet aan de Wet van God, wil God wegens Christus ons aannemen en erfgenamen maken van het eeuwige leven; dit geschiedt door het geloof. En wanneer wij aangenomen worden, begint het nieuwe licht en de gehoorzaamheid, die overeenkomt met de Wet van God. En hoewel dit begin niet voldoet aan de Wet van God, behaagt het God toch wegens de Middelaar, gelijk dikwijls gezegd is. Zó behoren de geboden van God onderhouden te worden, en in dezelfde zin zegt Paulus (Rom, 3: 31): *Wij bevestigen de Wet door het geloof*, dat is, wanneer wij door het geloof in Christus zijn ingeplant, behaagt nu de gehoorzaamheid en begint de liefde tot God.
Voeg dus bij alle uitspraken van de Wet het Evangelie. (Matth. 19: 17): *Als gij in het leven wilt ingaan, houdt de geboden*, namelijk volgens de stem van het Evangelie, of de mildheid (epieikeia), die het Evangelie erbij voegt: U kunt de liefde niet beginnen zonder de kennis van Christus en de Heilige Geest; ook behaagt de gehoorzaamheid niet, omdat zij aan de Wet voldoet, maar wegens de Middelaar, en toch is het noodzakelijk die te beginnen, gelijk Paulus zegt (2 Cor. 5: 2): *Wij zullen overkleed worden, als wij namelijk niet naakt bevonden worden*. Evenzo zegt Christus (Matth. 5: 20): *Als uw gerechtigheid niet overvloediger is dan de gerechtigheid van de schriftgeleerden en Farizeeën, zult gij in het koninkrijk van de hemelen niet binnengaan*. De Farizeeën leerden een uitwendige tucht; maar de stem van het Evangelie, dat over de bekering spreekt, vereist meer. De gerechtigheid van de Godvrezenden is dus overvloediger of overtreft door deze zes dingen: berouw, geloof, nieuwheid van de geest, ware aanroeping, goede vorderingen in de roeping, en terugdringen van de Duivel. Want dat nieuwe licht is het begin van het eeuwige leven, dat is en zijn zal zulk een leven, zulk een wijsheid en gerechtigheid, als de Wet vereist, namelijk een uitstekende kennis van God en een zuivere liefde. Daarom wordt er gezegd in Jerem. 31 (vs. 33): *Ik zal Mijn Wet in hun harten geven*, dat is: Ik zal licht en ware gehoorzaamheid ontsteken in degenen die gered worden, hetgeen zal zijn een eeuwige wijsheid en gerechtigheid.

TEN VIJFTIENDE

Vergeeft, en u zal vergeven worden.
Dus onze kwijtschelding verdient de vergeving.

Ik antwoord: Deze uitspraak is een prediking van bekering, zoals er vele zijn in de Profeten, Jes. 1 (vs. 16, 18): *Houdt op kwaad te doen; al zouden uw zonden zijn als*

scharlaken, gij zult wit zijn als sneeuw. Alsook Jes. 58 (vs. 7): *Breek uw brood voor de hongerige, en de heerlijkheid des Heeren zal u verzamelen*. Deze en dergelijke predicaties bevatten overal twee delen: Het éne is de bevelende stem van de Wet, opdat wij ons beteren. De andere is de belofte van de vergeving van de zonden. Laten wij reeds van deze belofte het Evangelie beluisteren. Jesaja zegt niet: Houdt op verkeerde dingen te doen, wegens uw deugden zal vergiffenis geschonken worden. Ja op een andere plaats (53:4) zegt hij duidelijk over Christus: *Hij heeft waarlijk onze smarten gedragen*, enz.

Zó hier: *Vergeeft en u zal vergeven worden*. Het eerste deel is een gebod, het laatste is een belofte, maar er wordt niet bij gezet: wegens uw kwijtschelding zal u vergeven worden. Als deze voorwaarde er bij gevoegd zou moeten worden, zou de belofte onzeker worden, gelijk gemakkelijk kan worden verstaan. Dus ziet de geest na het horen van de belofte op de leer van de vergeving wegens Christus beloofd om niet. Het betekent toch dat dit werk vereist wordt, namelijk onze kwijtschelding, gelijk onze andere werken, en dat het behaagt gelijk boven gezegd is, niet dat er in het geheel geen vlek is in de ziel, maar dat de godvrezende geest strijdt tegen de kwaadwilligheid en de hatelijkheden wegens het gebod van God en de eendracht van de Kerk, en erkent, dat deze gematigdheid aangenaam is wegens Christus

Geheel hetzelfde is de bedoeling van de prediking van Daniël: *Bevrijd u van de zonden door gerechtigheid en aalmoezen aan de armen, en er zal genezing zijn van uw misdaden*. De gehele rede is een prediking van bekering, waarin het eerste deel de betering eist, en hij spreekt niet over de aalmoezen alleen, maar over de gehele bekering: *Bevrijd u van de zonden door gerechtigheid*, dat is, word rechtvaardig, erken de ware God, die Zich geopenbaard heeft in het Woord, dat Hij gegeven heeft aan het volk Israël, en heeft vergeving beloofd van de zonden wegens de de Heere die komen zal. Voorts moet ook uw bestuur rechtvaardig zijn, wees ijverig in de rechtspraak, verbied de ongerechtigheden, straf de overtreders, bescherm de eerzamen, wees niet wreed tegen de Kerk en het volk van God; voorts vat hij al de plichten van een gematigd en heilzaam bestuur samen, wanneer hij zegt: koop de zonden af door aalmoezen, dat is, door weldadigheid jegens de armen. En dit eerste gedeelte is de stem van de Wet, die de bekering gebiedt.

Het tweede gedeelte, en er zal genezing zijn van uw misdaden, is een belofte, die in geloof behoort te worden aangenomen. Wanneer hij dus een belofte voorstelt, eist hij het geloof, waardoor God geloofd wordt die belooft door barmhartigheid, niet wegens onze waardigheid. En dit onderricht is niet kort geweest. Want Daniël heeft aan de Koning die uitvorste, vanwaar Daniël deze wil van God kende, waaruit hij verzekerde dat de zonden zeker vergeven werden, zonder twijfel de belofte door God gegeven uiteengezet over de toekomstige bevrijding en over het eeuwige leven, en aangetoond dat deze ook de Heidenen toekwam. Daarom vordert hij ook de ceremoniën niet, om aan te duiden dat de verzoening niet wegens de Wet, maar wegens de belofte geschonken wordt.

Hoewel dus het verhaal van Daniël kort is, maant toch juist de belofte van vergeving de godvruchtige lezer aangaande de algemene belofte van verzoening en het eeuwige leven. En de verstandige lezer zal begrijpen, dat de prediking van Daniël waarlijk overeenkomt met het Evangelie. Het eerste deel levert de bevelen over aangaande de verbetering, het laatste is de belofte, die men door geloof moet aannemen, waardoor wij zéker vaststellen, dat wij door de barmhartigheid worden aangenomen. Deze dingen zijn duidelijk en klaar voor de Godvruchtigen en geheel zonder sofisterij. En ik zal geen gebruik maken van die oplossing, dat de goede werken de vergeving verdienen van de tegenwoordige straffen; hoewel dit waar is, spreekt Daniël toch niet

alleen over de kwijtschelding van de straffen, maar spreekt hij eerder van de vergeving van de schuld. Overigens spreekt de Schrift dikwijls over de kwijtschelding van de tegenwoordige straffen, zodat de aalmoes van de dood bevrijdt, dat is, verdient, dat wij door de gevaren niet onderdrukt worden. Evenzó, die zijn vader eert zal verzoening doen voor de zonde, namelijk, wat de tegenwoordige straf betreft, als u weldadig zult zijn jegens de Ouders, de Leraren, de bestuurders van de Kerk, zal God voor u ook de zwarigheden verminderen.

TEN ZESTIENDE

De grootste deugd rechtvaardigt voornamelijk.
De liefde is de grootste deugd.
Dus rechtvaardigt de liefde voornamelijk.

Ik antwoord: de major is waar aangaande de gerechtigheid van de Wet; als wij aan de Wet zouden voldoen, zouden wij rechtvaardig zijn wegens eigen deugden, en de grootste deugd zou meer aanbrengen, gelijk wij van Christus waarlijk kunnen zeggen, dat Hij allermeest rechtvaardig is door de liefde. Maar omdat wij aan de Wet niet voldoen, worden wij aangenomen wegens de Middelaar, niet wegens eigen waardigheid of wegens onze kwaliteiten. Daarom is aangaande de verzoening de major niet van kracht: de grootste deugd verzoent het meest; immers alleen de Middelaar verzoent. De grootste deugd van alle is, branden van liefde tot God, maar ook de wedergeborenen, en die ver gevorderd zijn, gevoelen dat er nauwelijks een klein vonkje in hen ontstoken is. Gelijk in de geest het geloof strijdt met de twijfel, en de Duivel de aanroeping verstoort door verschillende spoken, zó is in het hart de liefde tot God tamelijk traag, gelijk bij de aanroeping gevoeld kan worden, waarin het hart meent dat het veronachtzaamd wordt of ook God ontvlucht; er komen ook andere zondige begeerten in, liefde tot wellusten, tot roem, tot ons leven.
Hoewel er dus in ons liefde tot God behoort te bestaan, laten wij toch de grote zwakheid erkennen, en weten dat iemand door God wordt aangenomen, verhoord, en rechtvaardig, dat is aannemelijk geacht wordt wegens de Messias door het geloof. Spreken over de verzoening en de barmhartigheid jegens ons is dus iets anders dan de deugden zelf onderling vergelijken. Zonder twijfel is de grootste aller deugden de liefde tot God; gelijk ook de Wet (Deut. 6: 5) haar vereist als de hoogste deugd: *Gij zult liefhebben de Heere uw God uit geheel uw hart*, enz. Maar waar is die brandende vlam van liefde? nauwelijks een klein vonkje blinkt er in de heiligen en het wordt moeilijk onderhouden. Als wij dit zullen bedenken, zullen wij beter begrijpen waarom er gezegd wordt: wij worden door het geloof gerechtvaardigd.
Wanneer u nu de deugden wilt samenbrengen en van ieder de eigen definitie beschouwen, is dit ook nuttig. De eerste is het geloof, dat is het Woord van God kennen en de belofte van genade toestemmen, en het vertrouwen waardoor wij vaststellen dat God wegens Christus ons goedgunstig is en rustig zijn. Het is dus de kennis die de belofte aangrijpt, en het vertrouwen dat het hart gerust stelt wegens iets anders, namelijk wegens de Middelaar. Want het is noodzakelijk dat de kennis van de ellende voorafgaat. Wanneer het hart waarlijk de toorn van God gevoelt, en weer door het geloof leert kennen dat God goedgunstig is wegens Christus; door dit licht worden reeds de duisternissen verdreven van de Epicureeën en de Academici, en stelt de geest vast, geholpen door de Heilige Geest, dat wij God waarlijk ter harte gaan en door Hem aangenomen worden. Het hart begint dus zich aan God te onderwerpen en te gehoorzamen, en er ontstaat enige liefde tot God; maar het zijn in dit leven nog niet de

vurige vlammen, die het moeten zijn jegens God, maar het is een zekere begonnen gehoorzaamheid, waardoor het hart zich aan God onderwerpt en zich verheugt in de kennis van God en de gehoorzaamheid. Gelijk in het lied gezegd wordt (Luc. 2: 14): *Ere zij God in den hoge, en op aarde vrede, en blijdschap voor de mensen*. Daarom zegt Johannes, om enigerwijze aan te tonen, welk een zaak de liefde tot God is (le Br. 5: 3): *Zijn de liefde tot God, dat wij zijn geboden bewaren*.
Bij deze deugden komt de Hoop, die eigenlijk is de verwachting van de komende bevrijding door God beloofd. En zij verschilt op tweeërlei wijze van het geloof. Het eerste is een opvallend en belangrijk verschil. Het geloof neemt de belofte aan en past ons de Middelaar toe. Zó is de hoop niet, maar zij verwacht toekomende gebeurtenissen. Hieruit kan men gemakkelijk verstaan, waarom niet gezegd wordt, wij worden door de Hoop gerechtvaardigd, omdat dat spreken niet zó de Middelaar toont of toepast, als wanneer wij zeggen: wij worden door het geloof gerechtvaardigd. Het tweede verschil is: Het geloof neemt de aanwezige weldaad aan, de tegenwoordige verzoening, zonder welke er geen aanroeping kan geschieden. De hoop echter verwacht toekomende gebeurtenissen die door God beloofd zijn enz.

TEN ZEVENTIENDE

Haar worden veel zonden vergeven omdat zij veel heeft liefgehad.
Dus wegens de liefde geschiedt de vergeving.

Ik antwoord: Er is een tweevoudige kwijtschelding. De éne is bijzonder van een geweten dat worstelt met de toorn van God; bij deze kwijtschelding is het noodzakelijk te verstaan, dat de vergeving door het geloof aangenomen wordt, niet wegens onze deugden. Daarom zegt Christus (Matth. 9: 22): *Uw geloof heeft u behouden*. En ons geloof steunt niet op de liefde, maar slechts op de beloofde barmhartigheid, gelijk vaststaat. En de liefde kan niet bestaan, als de vergeving niet aangenomen is. De andere is de publieke kwijtschelding voor de Kerk, deze geschiedt wegens de goede werken, die getuigenissen zijn van de bekering, gelijk Christus hier aan de Farizeeër verklaart, waarom hij haar aanneemt, omdat er getuigenissen van bekering zijn.
En de gehele geschiedenis is een beeld van de Kerk; er zijn altijd twee bijeenkomsten: de éne een geveinsde, opgeblazen door het gewone gezag en de mening van rechtvaardigheid, omdat hij schijnt, hoe dan ook, de leer van de tucht en de Wet te beschermen. Ofschoon echter deze samenkomst het Evangelie niet omhelst, toch, omdat zij het bestuur in handen heeft, zit daarom Christus hier aan de tafel, dat is, predikt Hij hier. De andere vergadering is zij, die het Evangelie hoort, waarlijk boete doet en in waar geloof God aanroept, de Zoon van God, de Middelaar erkent, en het Evangelie predikt; aan deze vergadering, hoewel de andere bijeenkomst meer in het oog vallende werken heeft, kent Christus hier toch de lof toe van de liefde, die de geveinsden voor zich nemen, die zich de gerechtigheid van de Wet aanmatigen. Maar Christus brengt dit sieraad over op deze ellendige vrouw; hier behaagt de gerechtigheid van de Wet, waar de ware erkenning van Christus is. En in deze vergadering zijn de ware vereringen, namelijk, het berouw, het geloof, de ware aanroeping, de liefde, het kussen en afdrogen van de voeten van Jezus, dat is, de bediening van het Evangelie eren en verdedigen ende studiën die nodig zijn voor de Kerk, gevaren doorstaan in het belijden, moeiten en misnoegen bij het leren.
Daarentegen zijn de geveinsden zonder berouw en zonder godsvrucht, omdat zij menen dat zij rechtvaardig zijn door hun leer (disciplina) en hun ceremoniën; voorts

zijn zij zonder geloof, omdat zij òf vertrouwen op hun gerechtigheid òf in twijfel blijven; zij zijn zonder liefde, omdat er geen liefde tot God en aanroeping kan bestaan, tenzij eerst de vergeving gekend wordt; het Evangelie echter eren zij niet, maar zij trachten het òf te vernietigen, òf te verdrukken. Hier stelt Christus dus de vromen een vertroosting vóór, hij wijst de Farizeeër scherp af en onttrekt hem de lof van de gerechtigheid, om aan te duiden dat Hij Zijn Kerk verdedigt tegen de onbillijke oordelen van de geveinsde bijeenkomst.
Als iemand echter deze oplossing van de tweevoudige kwijtschelding niet behaagt, laat hij een andere gebruiken. Het zijn gebruikelijke synecdochae: Haar zijn vele dingen vergeven, omdat zij bekeerd is. Zulke uitspraken komen ook elders vóór, en toch is het als een synecdoché te verklaren. Hoewel het noodzakelijk is dat vele delen van de bekering tegelijk samengaan, de verbrijzeling, het geloof, de liefde, of het goede voornemen, wordt toch niet wegens onze waardigheid de vergeving geschonken, maar door de barmhartigheid, die door het geloof aangenomen wordt. Deze uitlegging wordt genomen uit Paulus die strijdt over het woordje gratis, door het geloof, wegens Christus.

TEN ACHTTIENDE

Het eeuwige leven wordt een loon genoemd, het is dus verschuldigd voor de werken.

Ik antwoord zeer kort: Het eeuwige leven is een loon, omdat het goede daden vergoedt, ook al wordt het gegeven wegens iets anders, namelijk wegens Christus. Gelijk het vaderlijk erfdeel een loon is van de zoon, ook al valt het toe wegens een andere oorzaak. Deze korte en voor de hand liggende beantwoording is genoeg voor deze tegenwerping. Want de tegenstanders die het woord loon onmatig hoog verheffen hebben daaruit vele ongerijmde dingen gefabriceerd. Gelijk er bij het huren gelijkheid is van werken en beloningen, of in de handel, van de prijs en de koopwaar, zó hebben zij een gelijkheid verzonnen van de gehoorzaamheid en het eeuwige leven, en zij hebben de gehoorzaamheid genoemd een verdienste van het gelijkwaardige, zij hebben verzonnen dat de mensen aan de Wet van God voldoen, zij hebben overtollige werken uitgedacht. En over het geloof dat niet op onze waardigheid ziet, maar op de Middelaar, en dat de vergeving en de erfenis van het eeuwige leven ontvangt wegens Christus hebben zij niets gezegd; ja zij hebben het tegenovergestelde overgeleverd, wanneer zij zeggen: de Hoop is de verwachting van het eeuwige leven, ontstaan uit onze verdiensten. Voorts heeft het woord verdienste veel uiteenzettingen teweeg gebracht, en Bernardus, toen hij er zich niet uit kon redden, heeft eindelijk gezegd: Het is voldoende bij de verdienste te weten, dat de verdienste niet voldoende is. Zó heeft de erkenning van de eigen zwakheid hem gedwongen tot Christus de toevlucht te nemen.
Derhalve ligt onze uitlegging voor de hand. Wij zeggen dat er in degenen die behouden worden berouw aanwezig is, geloof en een begonnen gehoorzaamheid of liefde; en toch omdat er in werkelijkheid in het vlees nog een grote duisternis is en een zwakheid die strijdig is met de Wet van God, moet erkend worden wat David zegt: *Niemand die leeft zal voor Uw aangezicht rechtvaardig zijn*. En men moet naar Christus vluchten, en vaststellen, dat aan degenen die berouw hebben en geloven wegens Hem het eeuwige leven gegeven wordt. Gelijk Hijzelf zegt (Joh. 6: 40): *Dit is de wil van de Vader, dat ieder die in de Zoon gelooft, het eeuwige leven heeft*. En het is een dwaasheid te verzinnen, dat de wedergeborenen aan de Wet voldoen en zonder

zonde zijn. Opdat dus de hoop van het eeuwige leven zéker moge blijven, laten wij weten dat het gegeven wordt aan degenen die berouw hebben en geloven wegens Christus.

Intussen echter omdat God de gehoorzaamheid aanneemt, ofschoon de goede werken de vergeving van zonden niet verdienen en de erfenis van het eeuwige leven, toch verdienen zij andere lichamelijke en geestelijke beloningen in dit en het toekomende leven. Gelijk Christus zegt (Luc. 6: 23): *Uw loon zal groot zijn in de hemel*. Laten deze dingen, die ik gezegd heb, de verstandige en godvrezende gewetens voldoende zijn.

Ook dit antwoord is waar: Dat deze redenen. Het eeuwige leven zal het loon zijn; alsook: Aan een ieder zal vergolden worden naar zijn werken, uitdrukkingen van de Wet zijn, die over de gerechtigheid spreekt als over onze waardigheid; en toch stelt het geloof dat de verzoening aanneemt vast, dat wij wegens iets anders, niet wegens onze deugden, aangenaam zijn, omdat niemand aan de Wet voldoet en in deze zwakheid van de natuur blijven er vele zonden. Het is noodzakelijk deze uitlegging uit het Evangelie daar bij te voegen, die dit uitwerkt, dat wij het loon verstaan wel als een vergoeding, maar het niet zó verstaan dat de verzoening gegeven wordt wegens onze waardigheid, en dat de begonnen gehoorzaamheid niet behaagt wegens haarzelf, maar in de verzoenden wegens de Middelaar. Hierop volgt daarna de vergoeding van de goede werken.

Maar dat argument moet er uit geslagen worden, dat zij zeggen dat de mensen trager worden om goed te doen, als de reden van de verdienste weggenomen wordt.

Ik heb boven gezegd, dat de redenen van de noodzakelijkheid en de verplichting veel ernstiger zijn. Bovendien moet het onderscheid vastgehouden worden van de beloften; de belofte van de verzoening en het eeuwige leven is om niet; maar de beloften van de Wet zijn eigenlijk bijgevoegd voor de werken: wie een beker water gegeven heeft, zal zijn loon niet verliezen. Hoewel dus de goede werken de verzoening niet verdienen, en ook niet de prijs van het eeuwige leven zijn, want het is noodzakelijk dat de verzoening voorafgaat, opdat de gehoorzaamheid behagen kan, toch verdienen zij andere beloningen, gelijk gezegd is.

Voorts moet hetgeen over de traagheid tegengeworpen wordt, afgewezen worden met het tegenovergestelde gevaar van de twijfeling. Als men zal moeten twijfelen aan het eeuwige leven, gelijk hun leer over de verdiensten zegt, zal de twijfeling de ijver om goed te doen meer vertragen. Maar dit laat ik weg. Er is een grote duisternis in de zielen van de mensen en een verschrikkelijke zwakheid. Zeer weinigen zien, wat het is God te dienen. Maar de Godvrezenden, die een weinig licht hebben, brengen God dank, dat Hij ons wegens de Zoon aanneemt, en dat Hij wegens deze Middelaar deze zwakke en bezoedelde gehoorzaamheid goedkeurt en met beloningen vereert, en laten wij elkander aansporen tot oefeningen van geloof en van goede werken; want in deze oefeningen kunnen deze vragen gemakkelijk opgelost worden.

Ik heb het gehele geschil over de rechtvaardiging of de verzoening uiteengezet. Daar echter velen dit gevoelen bestrijden, is het de plicht van een godvrezend gemoed er nauwkeurig acht op te geven wat er voornamelijk aan de hand is, en om gemakkelijker te kunnen oordelen moet hij zien op de Kerk van alle tijden en de ondervinding van de heiligen. Wij zeggen dat het berouw (poenitentia) noodzakelijk is, en wij voegen daar aan toe, dat men moet geloven, dat wegens de Zoon van God, de vergeving om niet geschonken wordt, niet wegens onze waardigheid. Alsook, dat het gemoed niet onder twijfel gebukt moet gaan, maar door geloof de twijfel overwinnen. Bovendien zeggen wij dat een begonnen gehoorzaamheid noodzakelijk is, maar dat deze niet voldoet aan de Wet van God, maar aangenaam is in degenen die verzoend zijn wegens de

Middelaar, en dat er weliswaar zonden overblijven in de wedergeborenen, maar dat toch onderscheiden moet worden tussen de zonden tegen het geweten, en die welke in de heiligen overblijven. Want wij zeggen dat de genade verloren wordt, wanneer de Wet van God geschonden wordt, tegen het geweten in. Deze dingen hebben niet alleen niets ongerijmds, maar komen waarlijk overeen met de overeenstemming van alle heiligen van het begin af aan.

Denk aan David, wanneer hij bestraft wordt door Nathan. Hier erkent David de toorn van God, en is waarlijk ontsteld en bedroefd. Hij wordt echter ook weer, wanneer hij het Evangelie hoort: De Heere heeft uw zonde weggenomen, opgericht door dit woord, en hij denkt niet dat hij vergiffenis heeft wegens zijn deugden, maar hij gelooft dit woord en denkt aan de beloften, die aan de vaderen gegeven zijn, hij worstelt met de twijfel en het geloof overwint. Wat verder? Meent hij later soms dat hij aan de Wet voldoet? Hij erkent voorzeker dat deze zwakheid ver af is van de volmaaktheid van de Wet; daarom zegt hij: Niemand die leeft zal voor Uw aangezicht rechtvaardig zijn, en hij weet dat toch door de barmhartigheid deze gerechtigheid van het goede geweten in de verzoende God behaagt. Gelijk hij zegt: *Er is grote vrede voor degenen die Uw Wet liefhebben*.

Laten de zielen op deze hoofdzaken letten, die zéker de voortdurende en onverbrekelijke samenstemming (consensus) van de heiligen zijn, van alle tijden. En het zal niet moeilijk zijn de spitsvondigheden te weerleggen, die tegen dit gevoelen uitgedacht worden, als deze hoofdzaken in het oog gehouden worden en in de dagelijkse aanroeping beoefend worden. Want er kan geen ware aanroeping zijn, als niet de leer over het geloof bekend is. Want men moet tot God toegaan in vertrouwen op de Middelaar, gelijk Rom. 5 (vs. 2): *Door Deze hebben wij de toegang* enz. Alsook Hebr. 4 (vs. 16): *Nu wij zulk een Hogepriester hebben, laten wij toegaan met vertrouwen*.

X

OVER HET ONDERSCHEID TUSSEN HET OUDE EN HET NIEUWE TESTAMENT

Er is een voortdurende Kerk van God van de schepping van de mens af en na het geven van de belofte na de val van Adam; maar de voortzetting (propagatio) is in de verschillende bedelingen anders geweest. En het is nuttig de opeenvolging van de geschiedenis te overwegen, en de getuigenissen waarin God Zich van het begin af geopenbaard heeft en Zijn toorn tegen de zonde en barmhartigheid jegens de bekeerden verklaard heeft. Want opdat wij zouden weten dat de leer van de Kerk de enige, de eerste en de ware is, heeft God door een bijzondere weldaad gewild dat er van het begin af een doorlopende geschiedenis geschreven werd, en heeft die bewaard, en aan dit boek, geschreven door de Vaderen en de Profeten, heeft Hij getuigenissen toegevoegd door het verrichten van zeer grote wondertekenen, opdat wij zouden weten, vanwaar en op welke wijze van het begin af de leer van de Kerk verbreid is. Later zijn weliswaar de religies van de heidenen ontstaan, doordat de één hier de andere daar lichtvaardig nieuwe Goden en nieuwe vereringen (cultus) verzonnen, met verlaten van de eerste leer. En de Grieken of de anderen hebben de auteurs van hun religies ook niet gekend, en dagelijks verzonnen zij met een verschrikkelijke losbandigheid nieuwe, nu eens heiligheden van Bacchus, dan weer van Diana.

Laten wij daarom bedenken dat het een zeer grote weldaad van God is, dat Hij een vast boek voor de Kerk overgeleverd heeft en bewaart, en hieraan de Kerk bindt. Alleen maar dit volk is de Kerk, dat dit boek omhelst, er naar luistert, het leert, en de eigenlijke zin ervan vasthoudt bij het aanroepen van God en bij het besturen van de zeden. De Kerk van God is dus niet dáár, waar dit boek verworpen wordt, gelijk bij de Mohammedanen; of waar na uitwissen van de eigenlijke zin, een verzonnen betekenis wordt voorgesteld, zoals bij de ketters. Daarom is het lezen en overdenken nodig, opdat de eigenlijke zin vastgehouden wordt, gelijk over de bestudering dikwijls bevolen wordt. 1 Tim. 4 (vs. 16): *Houd aan in het lezen*; en Col. 3 (vs. 16): *Het woord van Christus zij overvloedig onder u*. De Heilige Geest getuigt, dat Hij wil dat de leer en de Goddelijke getuigenissen worden opgeschreven. Ps. 102 (vs. 19): *Laten deze dingen opgeschreven worden voor een ander geslacht, en het volk, dat geschapen zal worden, zal de Heere loven*.

Laten wij dus de studie van het boek dat van Godswege is overgeleverd, liefhebben en beoefenen, en laten wij allereerst weten dat er in hoofdzaak twee soorten van leer in heel dat boek vervat zijn, de Wet en de belofte van de genade, die eigenlijk het Evangelie genoemd wordt. Deze onderscheiding is het licht van de gehele Schrift, en beide soorten van leer zijn er vóór Mozes geweest.

De Wet is de kennis, bij de schepping van de mens aan de geest ingegeven, die leert dat er één God is, de Schepper van de dingen, en dat Hem aanroeping en gehoorzaamheid verschuldigd is volgens het onderscheid van eerbare en schandelijke dingen, dat God Zelf in de geest had ingedrukt, en dat de wederspannigheid gestraft wordt. Want het beeld van God in de mens was in de geest die vaste kennis van God en erkenning van de Wet en in de wil de toeneiging tot God. Ofschoon toch na de val de wil afgekeerd is, en in de geest de kennis duisterder geworden is, blijft toch de kennis, om een eeuwig en onveranderlijk oordeel van God te laten bestaan tegen de zonde, dat betuigt dat God over de zonde vertoornd is.

Maar de belofte van de verzoening na de val is niet een kennis die in de natuur ingeleid is, maar is een woord, voortgebracht uit de verborgen boezem van de Vader,

dat tevoren aan alle schepselen onbekend geweest is, door welk woord God betuigd heeft, dat Hij de mensen in genade aanneemt en dat Hij de zonde teniet zal doen en de dood en dat Hij de gerechtigheid en het leven herstellen zal wegens zeker zaad van de vrouw, dat komen zal. En de prediking van beide soorten is begonnen in het Paradijs. De stem van de Wet is de beschuldiging van ongehoorzaamheid; de Belofte echter was: *Het zaad van de vrouw zal de kop van de slang vermorzelen*. En daarna waren er de Vaderen, zoals Adam, Seth, Henoch en de anderen, die door een wettige roeping het priesterschap bedienden en beide leringen voortplantten.
De wet, die de doodslag verbiedt, wordt uitdrukkelijk gepredikt in de toespraak tot Kaïn, en wordt vervolgens in de toespraak tot Noach herhaald. De wet die de ongeordende lusten verbiedt, is van kracht geworden in het Paradijs, en later is het getuigenis voorgesteld van het gericht van God in de zondvloed en de verwoesting van Sodom. Zó is ook de belofte van tijd tot tijd meer verduidelijkt, wanneer tot Abraham gezegd wordt: *In uw zaad zullen alle volken gezegend worden*.
Wat wordt dus eigenlijk het oude Testament genoemd en wat het nieuwe? Daar het altijd nodig geweest is de Wet en het Evangelie te prediken, en daar de bediening van beide woorden voortdurend is in de Kerk? Ik antwoord: Het Oude Testament is in de meest eigenlijke zin de afkondiging van de Wet of het verbond, waardoor het volk Israël tot de Wet en deze vorm van samenleving verplicht is tot dit doel, dat in deze staat bewaard en verbreid zou worden de belofte van de komende Messias, wegens welke ook de ware Kerk van de uitverkorenen onder dit volk was.
Dit doel moet nauwlettend overwogen worden, dat de onwetende menigte in het volk niet verstond, maar het droeg drie dwalingen met zich om. De eerste was: gelijk zij meenden dat de belofte van een land, dat is, het bezit van een bepaalde plaats en een burgerstaat een lichamelijke zaak was, zo dachten zij ook dat de beloofde Messias deze staat zou vermeerderen en bevestigen; zij begrepen niet, dat Hij gezonden werd, om een Slachtoffer te worden, om de zonde en de dood teniet te doen, en nadat deze staat omver geworpen was gerechtigheid en eeuwig leven te geven aan degenen die geloofden.
De tweede dwaling was: Zij begrepen niet, waarom de Wet voornamelijk afgekondigd was. Want zij is niet alleen afgekondigd, om dit volk door burgerlijke tucht te regeren, maar opdat er een woord van God zou bestaan, door een vast en duidelijk getuigenis overgegeven, waardoor het eeuwig en onveranderlijk oordeel van God tegen de zonde openbaar gemaakt was, opdat nadat de toorn van God bekend was geworden, de belofte van de Messias gezocht zou worden. Maar de massa onkundig van een zó belangrijke zaak, meende dat de Wet alleen maar een burgerlijke tucht was en dat uitwendige gehoorzaamheid voldeed aan de Wet van God, en zij verstond de inwendige zonden niet, de twijfeling en aangaande de toorn en de barmhartigheid van God, niet waarlijk beven, niet branden van geloof en liefde, niet gerust zijn in God door vertrouwen op de Goddelijke hulp, bij de aanroeping betwijfelen, of God de gebeden aanneemt; voorts onnoemelijk veel dwalende bewegingen hebben. Velen waanden dat deze kwade dingen geen zonden waren en niet streden met de Wet van God.
De derde dwaling was: Zij verzonnen dat hun zonden en struikelingen goedgemaakt werden door de offers, en dat zij vergeving van zonden verdienden door het slachten van vee en andere ceremoniën. En in deze mening vermeerderden zij de offers, ja zij dachten ook nieuwe ceremoniën uit, of namen heidense aan, slachtten hun kinderen, om door een groot en moeilijk werk meer goede dingen te verdienen, gelijk de menselijke blindheid tot deze dwaling geneigd is, dat ze meent dat werken die door ons zijn uitgedacht, door God hooggeschat worden. Deze drie dwalingen waanden

overal rond onder dit volk.
Maar toch heeft God altijd juist in deze staat nog een ware Kerk bewaard, dat is, een groep van recht gevoelenden, gelijk in Jes. 1 (vs. 9) gezegd wordt: *Als de Heere ons niet een zaad had overgelaten, zouden wij als Sodom zijn*, enz. De ware Kerk bestrafte dus de dwalingen en riep sommigen terug tot de ware aanroeping van God, leerde dat deze staat ingesteld was, om een vaste zetel en een vaste plaats van de Kerk te zijn, totdat de Messias zou komen, opdat in deze plaats intussen de belofte bewaard en verbreid zou worden; zij betuigde dat deze Messias gezonden werd, om een slachtoffer te worden voor de zonde, en gerechtigheid en eeuwig leven te geven, niet de regering van de wereld in dit sterfelijke leven.
Voorts onderwezen zij ook over de Wet, dat de uitwendige gehoorzaamheid en tucht niet voldeden aan de Wet van God, en God niet behaagden, als niet eerst het fundament gelegd was, dat is, na erkenning van de belofte van de Messias, en wegens Hem ontvangen vergeving van zonden en verzoening. Zij onderwezen dat dit geloof moest uitblinken in de aanroeping, dat God wegens deze Messias hen waarlijk aannam en de gebeden verhoorde. Zij onderwezen dat door dit geloof dit deel van de Wet in het hart begonnen moest worden, namelijk de tien geboden over de liefde, de aanroeping, de vreze des Heeren.
Zó predikten zij ook over de ceremoniën, dat ze geenszins overgeleverd waren, om de prijs te zijn voor de vergeving van zonden, maar om tekenen te zijn van de komende Messias en getuigenissen van belijdenis en oefeningen die onderrichten over het geloof en de aanroeping, en dat ze niet van kracht zijn als niet eerst de grondslag gelegd is en de vergeving van zonden aangenomen is en dat eerste deel van de Wet begonnen is, namelijk de Decaloog.
Zó onderwezen zij ook over het derde deel van de Wet, dat is over de rechterlijke zaken, dat de burgerlijke ambten aangenaam zijn nadat het fundament gelegd is, dat is, nadat kennis genomen is van de belofte van de Messias en de vergeving aangenomen is en in het hart dat eerste stuk van de Wet begonnen is, namelijk de Decaloog, dat de burgerlijke bedieningen zouden geschieden in vertrouwen op de hulp van God en om de eer van Goden de liefde tot de naaste, en niet, zoals Alexander, Sylla, Marius en dergelijke deden, met verachting van God, ter wille van eigen macht en voordeel.
Zó toonden de Profeten de belofte en het nut van de Wet aan, daarentegen echter bestraften zij de bijgelovige meningen, gelijk Jerem. 7 (vs.22): *Ik heb uw vaderen geen bevel gegeven over de brandoffers*; en Ps. 51 (vs. 18): *Gij zult geen behagen hebben in slachtoffers*. Deze en dergelijke uitspraken schenen openlijk te strijden met de Wet, waarom goddeloze Koningen en Priesters met de wapenen onder voorwendsel van de Wet op wrede wijze woedden tegen de Profeten; maar de Profeten wisten dit, dat door de Wet geen ceremoniën geëist werden zonder kennis van en vertrouwen op de Messias en zonder berouw of, zoals zij gewoonlijk spreken, door het volbrachte werk (ex opere operato), en met andere dwalingen, die de onkundige menigte erbij verzon.
Dat echter die grondwet (constitutio) van de Mozaïsche burgerstaat eigenlijk het Oude Testament genoemd wordt, bevestigen deze uitspraken, Gal. 4 (vs.24): *Dit zijn de twee Testamenten, het éne wel van de berg Sinaï tot dienstbaarheid barende*, dat is, verplichtende tot deze burgerstaat, die hoewel het een grote weldaad was, want het is zeer gunstig de vaste verblijfplaats van de Kerk te weten, toch een dienstbaarheid was, dat is, het was nog niet dat hoogste goed, nieuwe en eeuwige leven, dat de ware vrijheid was die verschaft zou worden onder het Nieuwe Testament; maar het was de bediening van de Wet, die de toorn predikte tegen de zonde en dwong door de tucht en het volk opvoedde met zekere schaduwen van de toekomende goederen.

Zó zegt Hebr. 7 (vs. 18) dat het Oude Testament afgeschaft wordt, omdat het zwak en onnut geweest is. Er wordt niet gesproken over de belofte van de Messias Die komen zal: Deze was niet onnut voor de Vaderen, maar de Wet is krachteloos en onnut geweest, namelijk om te rechtvaardigen of om de zonden en de dood weg te nemen. Want juist dit wil zeggen: Hoewel het een grote weldaad was dat er een vaste zetel voor de Kerk op de aarde gegeven werd, een schone burgerstaat en tucht werd ingesteld, toch waren deze goede gaven allen dingen die voorbij zouden gaan en aan de dood onderhevig, zij waren niet de gerechtigheid en het eeuwige leven.
Zó noemt ook Jeremia duidelijk in hfdst. 31 het oude Testament het verbond, dat gemaakt is, toen het volk uit Egypte gevoerd werd; en hij onderscheidt op de meest deskundige wijze het oude en het nieuwe. Het oude is geweest de uitwendige afkondiging van de Wet en de verklaring van het oordeel tegen de zonde en de samenstelling van de burgerstaat, opdat er een vaste zetel zou zijn van het woord en de getuigenissen van God. Maar het nieuwe zal niet zijn een uitwendige afkondiging van de Wet, maar een nieuw en eeuwig leven, licht en gerechtigheid, terwijl de Wet in de harten brandt, en de dood en de zonde teniet gedaan is. Want Jeremia vat het gehele en onverzwakte effect van het Nieuwe Testament samen, gelijk de meeste Profeten als zij over de weldaden van Mozes spraken niet slechts over het begin spreken, maar over de gehele en onverzwakte herstelling van de natuur. En zó wordt het onderscheid duidelijk van het nieuwe en het oude Testament, wanneer die nieuwe hemelse en geheel van alle kwade dingen bevrijde natuur vergeleken wordt met de oude natuur die onderworpen is aan de zonde en de dood.
Hiertoe moeten ook de benamingen teruggebracht worden: Het oude wordt zó geheten èn wegens de tijd èn wegens het onderwerp, omdat de afkondiging van de Wet in tijd voorafgaat aan de herstelling van de natuur die begonnen is met de opstanding van Christus en volledig gemaakt zal worden wanneer de gehele Kerk weder opgewekt, met haar heerlijkheid gesierd zal worden.
Voorts wordt het wegens het onderwerp het oude genoemd, omdat deze oude natuur gedrukt wordt door het oordeel van de Wet en bedwongen moet worden door de tucht van de Wet. En gelijk de oudheid van de natuur blijft in dit leven, zó blijft de Wet en dit zeer grote werk, dat de Wet in de vervloeking aankondigt, dat is, de eeuwige toorn van God blijft, als er niet uit het Evangelie vergeving ontvangen is. Voorts blijven ook de onmetelijke rampen, die de straffen zijn, waarmede God de zonden van allen buiten de Kerk en in de Kerk straft; er woeden oorlogen, ziekten, hongersnood, verwoestingen, ballingschappen, ongerechtigheden, dienstverlating, ontrouw, verwijdering van vrienden, en verder een onnoemelijk aantal smartelijke dingen. Laten wij weten dat deze zwarigheden niet bij toeval geschieden, maar de voortdurende stem van de Wet zijn, die deze ellendige natuur de eeuwige toorn van God te binnen brengt en intoomt en bedwingt; en laten wij niet menen dat na het teniet doen van de Mozaische staat dáárom het gericht van God en de vervloekingen tegen de zonden opgehouden hebben. Weliswaar begint de zegening en de bevrijding in hen, die het Evangelie geloven, en de eeuwige toorn van God wordt weggenomen; maar zolang de oudheid van de verdorven natuur blijft, blijven er tevens enige straffen.
Want het woord van de Zedewet en de vervloekingen zijn daarom geopenbaard, niet omdat zij tot dat gehele volk behoorden, maar opdat er ergens een getuigenis en een oordeel van God zou bestaan tegen de zonde in het gehele mensengeslacht.
Dit oude Testament wordt dus een last geheten, omdat het de gehele oude natuur neerdrukt, niet alleen in de goddelozen, maar ook in de heiligen vóór de algehele bevrijding. Maar aan dezen wordt vertroosting, hulp en verzachting voorgesteld in het Evangelie, en in zoverre is de vloek opgeheven. Maar de ongodvruchtigen komen om

volgens de vervloekingen, zonder bevrijding, gelijk vele zeer vooraanstaande mensen vreselijk omgekomen zijn, neergedrukt door aanwezige rampen en tevens door de eeuwige toorn van God, zoals Saul, Pompejus, Caesar, Crassus, Cato, en er staan dagelijkse voorbeelden voor ogen die in overeenstemming zijn met de algemene geschiedenis van de wereld. Want daar de natuur van de mensen strafschuldig is, wordt zij neergedrukt door de vervloekingen van de Wet.

Uit deze dingen, die ik vermeld heb, kan genoeg verstaan worden, op welke wijze de benamingen oude en nieuwe Testament gepast zijn, als de tijd van de afkondiging van de Wet en de algehele herstelling vergeleken wordt; alsook, als wij bedenken dat de oude natuur neergedrukt en bedwongen wordt vóór de algehele herstelling. En wanneer wij dit bedenken, laat ieder dan weten dat zijn moeilijkheden een prediking zijn van de Wet, waardoor wij onderricht worden aangaande de toorn van God, opdat wij de Messias zoeken; laat hij weten dat er ons tornen worden aangelegd, om deze oudheid der natuur te bedwingen.
Het nieuwe Testament is de prediking van de vergeving van zonden en de schenking van het eeuwige leven en van de nieuwe gerechtigheid, na het teniet doen van de zonde en het teniet doen van de dood wegens Christus de Middelaar. En wanneer het een nieuw Testament genoemd wordt, laten wij dan verstaan dat het begonnen is in alle prediking van het Evangelie, reeds van het begin af aan van de gegeven belofte; en laten wij verstaan dat het vervuld wordt in de gehele Kerk, wanneer zij uit de dood weer opgewekt de eeuwige heerlijkheid zal aandoen.
En een voorbeeld van deze buitengewone heerlijkheid hebben de Apostelen gezien in het Hoofd en in enige leden, toen zij de opgewekte en ten hemel varende Christus zagen. Want hier hebben zij gezien dat in diegenen de sterfelijkheid geheel en al teniet gedaan was, zij hebben de nieuwe natuur gezien die schitterde door Goddelijk licht, nieuwe gerechtigheid en leven. Zó heeft Jeremia over het nieuwe Testament gesproken door niet alleen de prediking van het Evangelie vóór de wederopstanding in het oog te vatten, maar de gehele weldaad, hfdst. 31 (vs. 33 vv): *Ik zal de Wet geven in hun harten, en Ik zal hun tot een God zijn, en zij zullen Mij tot een volk zijn, en iemand zal zijn naaste niet meer onderwijzen door te zeggen: Ken de Heere. Want allen zullen Mij kennen; omdat Ik hun ongerechtigheid genadig zal zijn, en aan hun zonden niet meer gedachtig wezen zal*. Hier schijnen strijdige dingen gezegd te worden: Want eerst zegt hij: Ik zal een nieuw verbond sluiten; maar verbonden komen toch tot stand door een woord en een mondelinge bediening, waardoor God Zijn wil verklaart, en dikwijls wordt op andere plaatsen gezegd dat er in het nieuwe Testament een nieuw woord verbreid zal worden, zoals Jes. 61 (vs. 1): *De Geest des Heeren is op mij, om te verkondigen aan de verslagenen heeft Hij mij gezonden*. Later zegt hij echter: *Een man zal zijn naaste niet meer onderwijzen*. Hier zegt hij, dat de bediening van de menselijke stem ophouden zal. Deze dingen komen overeen wanneer zij recht uitgelegd worden.
Want het nieuwe Testament wordt begonnen in dit sterfelijke leven door de bediening van het prediken van de belofte in alle tijden; maar het wordt geheel en al vervuld als het licht, de gerechtigheid en het eeuwige leven aan de dag gebracht zijn, waarin de bediening van de onderwijzing aan de mensen opgedragen, ophouden zal, en wij openlijk zullen genieten van de eeuwige aanblik van God. Intussen echter, hoewel het nieuwe Testament in de wedergeborenen begonnen is, wordt toch het vlees, omdat de oude toestand van het vlees blijft, gelijk boven gezegd is, vreselijk neergedrukt door de vervloekingen van de Wet, dat is, door rampen van allerlei soort, om de toorn van God te doen kennen tegen de zonde, en opdat de Middelaar gezocht wordt; alsook, om

de zonde te bedwingen en te straffen. Daarom is, gelijk boven dikwijls gezegd is, allermeest de Kerk door zeer grote rampen neergedrukt, omdat God wil dat voornamelijk in de Kerk Zijn toorn tegen de zonde gezien wordt, maar eindelijk zal de Kerk geheel en al de zonde afleggen en zij zal bevrijd worden van alle straffen, en gesierd worden met eeuwig leven en heerlijkheid. Gelijk hier gezegd wordt: *Hun zonden zal Ik niet meer gedenken*.
Zó onderscheidt Paulus ook in 2 Cor. 3 (vs. 6) het nieuwe Testament, en wel hij deelt een zeer belangrijke leer mede en een allerzoetste vertroosting. De leer is deze: Het oude Testament noemt hij een letter en een bediening van de dood, dat is, een Wet die de mensen beschuldigt en veroordeelt; maar het nieuwe noemt hij een bediening van de Geest, dat is, de prediking van het Evangelie, waardoor de Heilige Geest gegeven wordt, die in het hart een nieuwe verlichting, gerechtigheid en leven begint, gelijk in Rom. 8 (vs. 15) gezegd wordt: *Gij hebt ontvangen de Geest van de aanneming tot kinderen, door wie wij roepen: Abba, Vader*. Nadat de barmhartigheid door het Evangelie gekend wordt, ontvluchten de gemoederen God niet meer, maar naderen tot Hem als tot een Vader, en, om toe te gaan, worden zij geholpen door de Heilige Geest, roepen aan, geloven en rusten in de beloften, wanneer zij overwegen, dat God door een eeuwig en onveranderlijk verbond de menselijke natuur met Zich verbonden heeft; wanneer de Zoon geboren is uit een maagd, dat is, wanneer twee naturen, de Goddelijke en de menselijke in de Zoon verbonden zijn, hebben zij een klaarblijkelijk getuigenis, dat aantoont, dat het menselijk geslacht God waarlijk ter harte gaat, wanneer zij horen dat deze Zoon gezonden wordt, om een slachtoffer te zijn en de bewerker te zijn van een nieuw en eeuwig leven, gelijk Jesaja zegt: *de Vader der eeuwigheid*. Tot Hem nemen zij de toevlucht. En juist deze stem van het Evangelie is *een kracht van God tot zaligheid voor ieder die gelooft*, dat is, hierdoor wordt de Heilige Geest gegeven en begint de nieuwe en eeuwige gerechtigheid.

Er is een vertroosting bijgevoegd. Laat niemand zich verwonderen, waarom de heerlijkheid van het nieuwe Testament zozeer door de Profeten geroemd wordt, daar die vergadering van de Kerk, die door de Apostelen geschiedde, geenszins zulk een passende ordening, zulke vaste bestuurders, zulke overwinningen en wonderen heeft, als de uitleiding uit Egypte en de instelling van de staat.
Hier antwoordt Paulus: Zéker zijn die roemrijke gebeurtenissen alle voorgevallen, om getuigenissen te zijn niet slechts van die voorbijgaande burgerstaat, maar van de belofte van het toekomstige en eeuwige rijk. En zij leren, opdat wij geloven, daar God aanwezig geweest is bij die voorbijgaande staatsinstelling, dat Hij zoveel te meer aanwezig zal zijn bij dat eeuwige rijk van Hem. De menselijke oordelen nemen aanstoot, wanneer zij zien dat de Kerk bestaat uit verstrooide en zwervende groepen, zonder menselijke hulp, zonder machtige bestuurders, en verder zonder orde. Voorts worden de afzonderlijke personen door hun zwakheid gekweld; zij vragen welk voordeel het Evangelie aanbrengt en de naam van Christus, daar wij in ons niet nieuwe en verwonderlijke gaven voelen, alsook daar wij in de moeiten gelaten worden, gelijk andere veroordeelde mensen in dit leven.
Tegenover deze twijfelingen stelt Paulus deze vergelijking: als de bediening van de voorbijgaande bedeling heerlijk geweest is, hoeveel te meer zal dan deze bediening van het eeuwige heil heerlijk zijn, dat is, zal van uitwerking zijn in deze, die het Evangelie omhelzen, en zij zal op wonderlijke wijzen bewaard worden. Wij zijn beangst voor de zielen in zo grote beroeringen van de menselijke zaken, wij vrezen de ondergang van de Kerk, van de leer, van de letteren, en deze gevaren leren, dat de Kerk niet door menselijke vergaderingen (consiliis), maar van Godswege onder zulke

grote verwarringen en inéénstortingen van de rijken bewaard wordt. God wil dat dit overwogen wordt, en Hij wil dat er bescherming gezocht wordt; en opdat wij niet gebroken worden in de ziel, heeft Hij beloften overgeleverd, dat de Kerk op aarde blijven zal tot aan het einde der wereld, gelijk Christus duidelijk zegt in het laatst van Mattheüs (28: 20): *Zie Ik ben met u tot aan de voleinding der wereld*. Daar nu de Kerk zal blijven, is het noodzakelijk dat het Evangelie heerlijk is, dat is, krachtwerkend (efficax), het is nodig dat de Kerk beschermd wordt door wonderlijke daden van God, het is nodig dat er ook enige studiën van de letteren blijven, hoewel in deze hoogste ouderdom van de wereld alle dingen zwakker en meer misvormd zullen zijn. Maar laten wij ons toch door de overdenking van deze vertroostingen versterken en tot bidden aansporen.

Zeer vele beschrijvingen van het nieuwe Testament zijn er echter hier en daar in de Profeten, waarin tegelijk melding gemaakt wordt èn van het lijden van Christus èn van de weldaden, namelijk de vergeving van zonden en het eeuwige rijk, dat is, van de nieuwe en eeuwige gerechtigheid en het leven, zoals Jes. 53 en Dan. 9 (vs. 24). *Zeventig weken zijn bepaald voor Uw volk, om in deze de zonde weg te doen en een eeuwige gerechtigheid aan te brengen*. Alsook (vs. 26): *De Heere zal gedood worden*.

In deze uitspraken zijn in het kort de hoofdzaken van de dingen, die in het nieuwe Testament geschieden, saamgevat.

Zó wordt ook in Zach. 9 (vs. 11) gezegd: *Gij zult ook in het bloed van uw Testament uw overwonnenen uit de plaats weghalen, waarin geen water is*. Het is een korte uitspraak, zoals er vele zijn in de Profeten, maar door vergelijking worden zij doorzichtig. Hij noemt bloed van het Testament het bloed van het slachtoffer, waardoor het Testament over de eeuwige dingen opgericht en bevestigd moet worden, namelijk het bloed van Christus. Want de Profeten wisten, dat de zonde niet weggenomen wordt door het bloed van dieren, maar dat die offers tekenen waren van een ander offer. *Gij zult*, zegt hij, *uw overwonnenen uit de kuil uitbrengen*, dat is, uit de eeuwige dood die gevangenen namelijk, die de Uwe waren en wel u zult ze uitvoeren door bloed, dat is, door het slachtoffer, dat beloofd is, om de eeuwige dingen te herstellen, namelijk nadat de toorn verzoend is door de dood van de Zoon van God. Hij omvat dus de dood van Christus en de eeuwige weldaden.

Voorts beschrijft hij in hfdst. 12 (vs. 10) hoe dit rijk is, welke voornaamste handelingen hij zal uitrichten: *Ik zal over het huis van David uitgieten de Geest der genade en der gebeden*. Hier noemt hij de eigenlijke goederen van het nieuwe Testament. De Geest der genade is de Heilige Geest, waardoor de harten geholpen worden om het gehoorde Evangelie te leren kennen en te geloven dat zij in genade worden aangenomen; en vaststellen dat de toorn van God waarlijk verzoend is; daarna toch nadat de barmhartigheid gekend is roepen zij aan, en hij noemt voornamelijk het Evangelie, omdat dit de verering is van de Kerk alleen, die geheel onbekend is aan allen die van het Evangelie onkundig zijn.

En tevens wordt er een leer en een vertroosting overgeleverd, worden wij aangespoord om aan te roepen, en aangeduid, dat deze verering Gode aangenaam is en niet tevergeefs zal zijn. Deze beschrijvingen en dergelijke in de Profeten onderrichten ons allernuttigst over het nieuwe Testament en de weldaden van het nieuwe Testament, die wij toch van dichterbij zullen bezien, wanneer wij deze zeer rijke vertroostingen tot ons nut overbrengen en wij zullen de Geest van de aanroeping opwekken.

En de meeste Profeten prediken, wanneer zij over het nieuwe Testament spreken, tevens over de tegenwoordige en toekomstige straffen van de goddelozen, zoals Amos 9 (vs. 8 - 11): *Zie de ogen van God zijn over het zondige rijk, en Ik zal dat verdelgen; evenwel zal Ik het rijk van Jacob niet verdelgen. Zie Ik zal onder alle volken het huis*

van Israël reinigen en het schudden, zoals het koren in de zeef geschud wordt, en er zal geen korrel op de aarde vallen. Door het zwaard zullen alle zondaars vallen. In die tijd zal Ik een tabernakel oprichten, enz. dat is: Wanneer Ik Mij een Kerk vergaderen zal, zal Ik tevens met vreselijke straffen Mijn toorn verklaren tegen de goddelozen. Ik zal uit de vernietigde rijken uittrekken en een geringe menigte bewaren. Evenals nadat Jeruzalem verwoest is en het Joodse volk verstrooid, er een overblijfsel uitgetrokken is door de prediking van de Apostelen, en later nadat het Romeinse Rijk uiteengescheurd is door oorlogen van burgers en barbaren, is toch de Kerk vergaderd, en nu zijn de allerdroevigste bewegingen van de rijken en de verwoestingen dodelijke straffen van de wereld, waaronder God toch de Kerk uittrekt, en, wanneer Hij de gehele Kerk verheerlijken zal, zal Hij tegelijk de goddelozen in de eeuwige straffen werpen. Zó beschrijft Jesaja het nieuwe Testament in hfdst. 65, wanneer hij over het begin en de prediking spreekt: *Zie Ik was bij een volk dat Mij niet kende*. Verder over de straffen aan de goddelozen (vs. 11 vv.): *Gij die de Heere verlaten hebt, zult in een slachting omkomen*. Intussen zegt Hij echter, dat de Kerk er uit gehaald wordt, zodat als er één druif gevonden wordt, Ik het geheel niet verloren zal laten gaan, zegt Hij. En over de vervulling van het nieuwe Testament voegt Hij daarbij: *Zie Ik schep nieuwe hemelen*, enz.

Deze uitspraken van de Profeten moeten overwogen worden, om het begin en de voltooiing te onderscheiden; alsook opdat wij niet terneergeslagen door het allerdroevigste schouwspel van ineenstortende rijken, menen dat er in het geheel geen Kerk van God is, maar weten dat onder deze vreselijke verwarringen, toch het Woord van God gezocht en vastgehouden moet worden, en dat diegenen, die zich door geloof, gewilligheid, aanroeping en belijdenis met de ware Kerk verbinden, leden zijn van het volk van God, waar zij ook zijn, ook al worden zij onder de beroeringen van de rijken door slavernij of dood onderdrukt. Dat deze vertroosting voor de vromen nodig is verstaan allen juist in deze tijd. Want dikwijls worden de gezonden door deze verzoeking getroffen, of God deze volken geheel verworpen heeft, waar de Kerkelijke inrichtingen niet blijven. Hier vervallen velen tot wanhoop, en weinige vromen ontworstelen er zich nauwelijks aan door zware strijd. Als hij deze smarten beschrijft zegt Hosea in hfdst. 13 (vs. 13 v) wanneer hij ook over het nieuwe Testament zal spreken: *De smarten van een barende overkomen hen, maar van de hand van de dood zal Ik hen bevrijden; Ik zal uw dood zijn, o dood!* Waarom hij het smarten van een barende noemt, begrijpen de verstandigen nu goed genoeg, die getroffen worden door de aanblik van de Turkse roverij en andere beroeringen en verwarringen in vele plaatsen. Maar er is een vertroosting bijgevoegd, die de Godvrezenden aanspoort de toevlucht te nemen tot de belofte van het nieuwe Testament: *Ik zal uw dood zijn, o dood*. Alsook: *Ieder die de Naam des Heeren zal aanroepen, zal behouden worden*.
Ik heb gezegd wat het nieuwe Testament is; en ik heb onder de aandacht gebracht, dat men overwegen moet, welke uitspraken over het begin, en welke over de voltooiing spreken. Want het wordt nieuwe Testament geheten, èn omdat de belofte na de val bekendgemaakt is, èn omdat de nieuwe en eeuwige gerechtigheid en het leven begint, welke weldaden geheel en al na de opstanding toegedeeld zullen worden. Nu echter is de Kerk in deze zwakke natuur onderworpen aan het kruis, en alle rijken van de wereld zullen met dodelijke straffen getroffen worden tot aan het einde toe. Daarom ook al is de burgerstaat van Israël vernietigd en zijn daar mee de ceremoniën en de rechterlijke wetten verdwenen, toch blijft de stem van de Wet, die de zonde oordeelt, namelijk de stem van de tien geboden altijd, en ook de straffen blijven, maar zij worden voor de Godvruchtigen verzacht.

Zoals God echter in de staat Israël vrede en andere goede levensomstandigheden aan het volk beloofd heeft, als het gehoorzaamde, zo heeft ook de Kerk, hoewel het een verspreide groep is, en geen vaste regering of bepaalde zetel heeft, toch, omdat zij voor dit leven voedsel en een verblijf nodig heeft, beloften, niet van een vaste zetel, maar van verblijven en levensmiddelen in het algemeen.
Derhalve moeten de voorbeelden van straffen en weldaden van Israël verstandig toegepast worden. Gelijk hier degenen die besmet zijn met afgoden, met lusten en andere misdrijven gestraft zijn, zo gaan de straffen nu om onder alle bevlekten, omdat het oordeel van God tegen de zonden hetzelfde is voor alle tijden, en die voorbeelden voorgesteld zijn, om de stem van de Wet en het oordeel van God aan het gehele menselijke geslacht en aan alle tijden te verklaren en ons tot berouw aan te sporen. Voorts gelijk David, Jesaja en vele anderen die God aanriepen verhoord worden en beschermd worden in hun roeping, laten wij zo ook nu weten, dat God aan de Kerk, ook wanneer zij verstrooid wordt, toch enige verblijfplaatsen zal geven, gelijk Hij toen aan Elia in ballingschap een nestje gaf bij de weduwe van Sarepta.
Maar toch moeten wij weten dat er een onderscheid is; ons is geen rijk beloofd, er is geen vaste zetel beloofd; maar laten wij weten dat God in het algemeen in dit leven aan de Kerken en de studiën verblijfplaatsen zal geven, gelijk er voor de Christus die geboren werd een verblijfplaats was in de kribbe. In deze zin zegt Paulus in 1 Tim. 4 (vs. 8): *De godsvrucht heeft een belofte voor het tegenwoordige en het toekomende leven*.

En het is zeer nuttig te verstaan, waarom de beloften van de lichamelijke goederen medegedeeld zijn. Er kunnen toch drie redenen opgesomd worden.
De eerste is, om de razernijen van de Epicureën af te wijzen, dat is opdat wij niet menen dat de lichamelijke goederen ons bij geval of door de orde van de natuur alleen toegeworpen worden, zonder de hulp van God, maar waarlijk vaststellen, dat deze goederen God ook ter harte gaan, en dat God ons verblijfplaatsen, staten, woningen, vrede, leeftocht, goed succes bij het werk geeft. Deze dingen worden dikwijls ingescherpt, zoals in Ps. 127 (vs. 1): *Als de Heere het huis niet gebouwd heeft*. En in de volgende (Ps. 128: 1): *Gelukkig allen die de Heere vrezen. Gij zult het werk van uw handen eten*. En Ps. 37 (vs. 19): *In dagen van honger zullen zij verzadigd worden*. Christus zegt (Matth. 6: 33): *Zoekt eerst het koninkrijk Gods, en de andere dingen zullen u toegeworpen worden*. En Hij beveelt toch het dagelijks brood te vragen. En Deut. 8 (vs. 3): *Hij heeft u gebrek doen lijden en heeft u spijs gegeven, om te tonen dat de mens niet bij brood alleen leeft, maar van alle woord, dat uit de mond van God voortkomt*. En van Izaäk wordt gezegd in Gen. 26 (vs.12): *Izaäk zaaide in dat land, en vond in dat jaar honderdvoud; en de Heere heeft hem gezegend en hij is rijk geworden*. En Gen. 28 (vs. 20): *Als God met mij geweest zal zijn en mij bewaard zal hebben en mij brood gegeven zal hebben*. Voorts zijn overal getuigenissen verspreid, dat door de hulp van God dit lichamelijke leven beschermd wordt en geholpen met de noodzakelijke dingen.
De tweede reden waarom beloften van de lichamelijke dingen gegeven zijn is, opdat wij weten dat God in dit leven de Kerk bewaren zal. Want bij zulk een grote menigte van gevaren hebben wij deze vertroosting nodig.
De derde reden is opdat het geloof en de aanroeping geoefend worden in het vragen en verwachten van deze noodzakelijke dingen, en de kennis moge toenemen van de goedheid en de tegenwoordigheid van God, en tevens de dankbaarheid toeneemt. Daarom zegt Paulus in Rom. 5 (vs. 3 v): *De verdrukking werkt geduld uit, het geduld beproefdheid, de beproefdheid hoop, de hoop echter beschaamt niet*. Wanneer Paulus

ziet dat hij verhoord wordt in het schip en dat allen gered worden, ook al breekt het schip, leert hij de tegenwoordigheid van God kennen, en door dit getuigenis wordt het geloof vuriger en vaster, en wordt de dankzegging ontstoken.

Laten wij door het bedenken van deze redenen ook het geloof oefenen in het gebed om de lichamelijke goederen. Laten wij ook de dankzegging uitoefenen. En hoewel het behoorlijk is dat de afzonderlijke personen tot gehoorzaamheid bereid zijn in de rampen, laten wij toch weten dat er in dit gebed twee onderwerpen begrepen moeten worden. Wij bidden voor het gehele lichaam en voor de Kerk en voor ons zelf. Wij vragen dat de gehele Kerk niet door de oorlogen te niet ga, en voor de algemene vergadering (universo coetu) verkrijgen wij het. Hoewel echter het kwaad niet altijd voor de afzonderlijke personen weggenomen wordt, wordt er toch een verzachting verkregen, zoals degenen die baden voor het leger van David, eerst baden dat het gehele leger bewaard zou worden, en dit verkregen; verder waren de afzonderlijke personen tot gehoorzaamheid bereid, als zij in de strijd gedood zouden worden, maar zij verkregen toch voor zichzelf de verzachting dat velen bewaard werden of zeker vertroosting van God zouden hebben. Gelijk Jonathan hoewel hij gedood werd, toch eerst geëerd en versterkt is door God. En die partij heeft uiteindelijk overwonnen, die hijzelf wenste dat de overhand zou hebben. Dit heb ik gezegd, opdat wij in deze gebeden leren niet alleen onszelf in te sluiten, maar de gehele Kerk en de gehele staat en over deze uitoefeningen moet men de mensen dikwijls aan het nadenken brengen.

Ik heb het onderscheid uiteengezet van het oude en het nieuwe Testament, en het is zeer nuttig dat dit in de Kerk recht verstaan wordt. Ten slotte echter moet de lezer dit in herinnering gebracht worden, dat gelijk de Mozaïsche burgerstaat geheel teniet gedaan is, zo ook de ceremoniën en de rechterlijke wetten, die geen natuurlijke geboden zijn, buiten gebruik gesteld zijn; en ze gelden niet méér voor ons, dan de wetten van Solon. Maar gelijk de natuur van de mens blijft, zo blijven ook de natuurlijke ordeningen, zoals: dat geen verwanten in de eerste en tweede graad huwelijken sluiten. En tot de natuurlijke ordeningen behoren de tien geboden, die het voornaamste deel van de Wet zijn, wegens welke de overige opgesteld zijn. Want God heeft gewild dat de afkondiging van de Decaloog geschiedde met een duidelijk getuigenis, opdat er een duidelijke stem zou bestaan van het Goddelijk oordeel tegen de zonden van het gehele menselijke geslacht. Daarom is het volk met zulke grote wondertekenen uit Egypte uitgevoerd, en zoveel jaren wonderlijk in de woestijn beschermd, opdat de tegenwoordigheid van God gezien zou worden, en deze bewonderenswaardige feiten alle getuigenissen zouden zijn van de stem van de Decaloog, die niet ongeldig verklaard is, maar het eeuwige en onveranderlijke oordeel van God is tegen de zonden.

Want omdat aan degenen die de toevlucht tot Christus nemen de zonden vergeven worden, daarom behaagt de zonde God niet, zoals het eten van varkensvlees hem behaagt, aan wie het toen verboden was. Dit woord blijft en is eeuwig (Ps. 5: 5): *Gij zijt geen God die de ongerechtigheid wil*; maar Hij heeft Zijn ontzaggelijke toorn uitgestort over de Zoon, die voor ons tussenbeide gekomen is, en de straf geheel betaald heeft: Door het tussenkomen van deze prijs worden wij aangenomen. Die echter de toevlucht niet nemen tot deze Zoon, die blijven veroordeeld door de stem van de Wet, en komen om. Deze dingen zullen wij elders breedvoeriger uiteenzetten.

Voorts hoewel de Levitische ceremoniën teniet gedaan zijn, toch bevatten zij schaduwen over vele weldaden van Christus, maar ze moeten recht uitgelegd worden. Want door slechte navolging van de Wet van Mozes zijn veel dwalingen versterkt.

In de wet is allereerzaamst ingesteld het ambt van de Priesters; de Hogepriester is aan

het hoofd gesteld, anderen zijn bestemd voor de offers van de families, weer anderen voor andere werkzaamheden. Deze waren bij de tabernakel of de tempel bij vaste beurt ter beschikking; zij onderwezen, offerden, beoordeelden leergeschillen, waren bezig met studiën, ten slotte was er in het gehele mensengeslacht niets schoners en meer eervol dan dit gezelschap. Want hoewel hier dikwijls vele ongodvruchtigen waren, en in de laatste tijd de Farizeeën en de Sadduceeën, toch zijn er omdat God aan de familie van de priesters een belofte gegeven had, altijd enige godvruchtige overblijfsels gebleven, zoals Jeremia, en later Simeon, Zacharia en vele anderen.
Dit voorbeeld van het gezelschap (collegium) dat het schoonste van alle is op de gehele wereldbol, betekent zéker dat er in de Kerk altijd geweest is en zijn zal de bediening van het Woord van God, waardoor God werkzaam is en het eeuwige leven toedeelt; het maant ook, dat deze bediening eervol in stand gehouden moet worden. Maar de voornaamste taak van dit gezelschap is, het Evangelie voor te stellen, gelijk in Mal. 2 (vs. 7) gezegd wordt: *De lippen van de priester bewaren de wetenschap, en de wet wordt uit zijn mond gezocht, omdat hij een engel van de Heere der heirscharen is.*
Zoals echter sommige heidenen de ceremoniën van Noach, Sem en Jafet vastgehouden hebben, met verliezen van de leer, zó hebben onkundigen in de laatste tijden bij het beeld van het Levitische Priesterschap het pauselijke rijk verzonnen, waarin zij na verduistering van het licht van het Evangelie aan de opperpriester de heerschappij en de macht om wetten te stellen over nieuwe vereringen (cultus) gegeven hebben en, om een toespeling te maken op de Levitische offeranden, hebben zij de dis van de Heere veranderd in het offer van een bepaald ambt, dat naar zij verzonnen hebben levenden en doden ten goede komt, doordat het werk gedaan is (ex opere operato), dat is, zonder goede beweging van degene die het gebruikt. Deze verbasteringen en valse vernuftigheden (kakozèliai) moeten berispt worden, en nagezocht, wat toen het godvruchtige gebruik van de offers geweest is, en wat ze waarlijk betekenen.

Er zijn vele liefelijke betekenissen in de ceremoniën, die de Godvruchtigen aangaande belangrijke dingen onderrichten, maar men moet op zijn hoede zijn dat de uitlegging niet afdwaalt. Een aller-schoonste beeltenis is voor de Kerk van alle tijden de Ark, geplaatst in het heilige der heiligen, die genoemd werd de Ark van het verbond.
Ten eerste dus betekent de benaming Ark van het verbond dat dàt alleen het volk van God is, waar Hij uitdrukkelijk een verbond gemaakt heeft. Want wanneer het Woord van God weggenomen is, houdt dat volk op de Kerk van God te zijn, en als afzonderlijke personen zijn wij zó alleen waarlijk leden van de Kerk, wanneer wij dit verbond door geloof omhelzen en als het ware in deze ark ons insluiten, waarin niet de wanden beschouwd moeten worden, maar deze benaming van verbond, die namelijk in gedachten brengt dat God met ons een verbond gemaakt heeft, dat wij door God aangenomen zijn. U ziet dus dat juist door deze benaming aangeduid wordt, dat dàt de Kerk is, die het verbond, dat is het Woord van God omhelst.
Voorts zijn in de ark neergelegd de tafelen van de Decaloog, waardoor aangeduid is, dat de Kerk altijd een wachter moet zijn juist van de boeken van de Profeten en Apostelen, waarin God Zich geopenbaard heeft. Waar dus deze boeken niet zijn, daar kan onmogelijk de Kerk van God zijn, en de Ark wordt bewaard wegens deze boeken. Zo zal er altijd een groep (coetus) bewaard worden, die de bewaker zal zijn van deze boeken. Zó betekent de belijdenis en de bewaring van het boek allereerst, dat wij tot het bewaren en lezen van dit boek uitgenodigd worden; voorts betekent het, hoe de Kerk van God is onderscheiden van het overige mensengeslacht. In de geesten (mentes) van deze groep licht de kennis van God, overgeleverd in het Woord, en de

gehoorzaamheid is begonnen, en zal eens volkomen zijn. Zó zal het eeuwige volk van God zijn, in de geest en de gehele herstelde natuur de tien geboden omsloten houdende. Het zal branden van liefde tot God met geheel het lichaam, geheel de ziel, zonder zondige begeerten.

Ten derde: De ark werd bedekt met een gouden plaat, die genoemd werd het verzoendeksel. Door deze benaming is aangeduid, dat de Kerk bedekt werd tegen de toorn en het verschrikkelijke oordeel van God, door de Middelaar Christus; omdat die de Verzoener is, spaart God ons, neemt ons aan en bewaart ons. Zonder deze bedekking zou de natuur van de mensen terneergedrukt worden door de zwaarte van de toorn van God.

Er is toch een belofte bijgevoegd aangaande het verzoendeksel, Exod. 25 (vs. 22): Dat God van hieraf spreken zal, hier verhoren zal. En daarom heeft deze plaat de naam gehad van verzoendeksel, omdat God op deze plaats aangeroepen wilde worden, en aan deze plaats heeft Hij het volk gebonden, zó dat niet op andere plaatsen nieuwe arken, nieuwe tempels zouden worden gesticht.

De type is toch overeenkomstig. Want gelijk het verzoendeksel de zetel van God is, zó is Christus waarlijk de zetel van God, omdat in Christus waarlijk de Goddelijke natuur is, en aan deze is de Kerk verbonden; wij worden niet verhoord tenzij dan wegens Hem, gelijk geschreven is (Joh. 16: 23): *Al wat gij de Vader zult bidden in Mijn Naam, zal Hij u geven*. Waarom de aanroepers zonder erkenning en zonder vertrouwen in Christus van God verdreven worden, gelijk allen die onkundig zijn van het Evangelie.

Boven deze zetel staan twee cherubs die de vleugels samenvoegen en elkander aanzien. Deze betekenen de bediening van de leer in beide Testamenten, en de vleugelen zijn verbonden, en de aangezichten zien elkander aan, om de samenstemming van de leer aan te duiden. Het woord van de Profeten en de Apostelen is hetzelfde over de zonde, over de verlossing door Christus, over het eeuwige leven, voorts over de ware kennis van God en de ware dienst van God; en heel die tooi van de oude offers duidt het éne offer van de Zoon van God, Die voor ons tot een slachtoffer gemaakt, de toorn van God over Hem uitgegoten doorstaan heeft, alsof Hij Zelf onze zonden begaan had. De grootheid van deze toorn, smart, beschaamdheid, schande, vernedering kunnen geen Engelen en geen mensen uitspreken, maar toch moeten de geesten opgewekt worden om zulk een belangrijke zaak te overdenken. En deze cherubs herinneren er weer aan, dat er geen Kerk is, waar niet de bediening is van de Profetische en Apostolische leer. De handbomen en staven beduiden ook de dienaren, leraren en scholieren. Hoewel toch deze onze dienst bezoedeld is en ver beneden het bestuur van rijken geplaatst, laten wij toch weten dat ze Gode aangenaam is en noodzakelijk voor het mensengeslacht, en dat ze door God wonderlijk onder zware stormen beschermd en bewaard wordt. Zij is derhalve vol van de ware waardigheid, en laten wij zelf de verhevenheid van het ambt bedenkende, ons beijveren de uitoefening te sieren met onze nauwgezetheid, lijdzaamheid en bescheidenheid, en laten wij tegen de gevaren ons staande houden door de beloften (Matth. 28: 20): *Zie Ik ben met u tot de voleinding der wereld*. Alsook (16: 18): *Op deze rots zal ik Mijn Gemeente bouwen, en de poorten der hel zullen haar niet overweldigen*.

Hoewel wij toch, gelijk Paulus zegt, aarden vaten zijn, ellendige mensen, zwak, behoeftig, niet aanzienlijk door vermogen, toch bedienen wij het gezantschap voor Christus, gelijk Paulus zegt; God beschermt dit zéker, gelijk Hij in de roeping zelf van veel Profeten en Apostelen verklaard heeft, dat dit ambt Hem ter harte gaat. Voor hoe grote wonderen heeft Hij Jesaja, Jeremia, Johannes de Doper, Paulus geroepen: Deze

dingen zijn niet zó maar gebeurd, en niet alleen wegens hen, maar het zijn getuigenissen, nuttig voor de gehele Kerk, die aantonen dat het Evangelie waarlijk het Woord van God is, en dat de bedienaren daarvan God ter harte gaan.
Het moge genoeg zijn dit herinnerd te hebben over de Levitische ceremoniën, opdat de studenten bedenken dat het typen geweest zijn van belangrijke zaken, en dat voor de juiste vertolking een ware kennis van het Evangelie nodig is.
Ten laatste: Hoewel de rechterlijke wetten op ons geen betrekking hebben, onderrichten zij toch in het algemeen dat het burgerlijke leven God behaagt, de overeenkomsten, het ambt van de overheden, rechtszittingen, straffen van misdadigers, en tonen de Godvrezenden dat in dergelijke ambten geloof geoefend moet worden, belijdenis, lijdzaamheid, liefde; want, gelijk wij boven gezegd hebben, vóór deze politieke werken is het nodig het fundament vast te houden, namelijk de kennis van de belofte en het geloof en de begonnen gehoorzaamheid van de Tien Geboden.
En omdat de Mozaische staat de beste idee en vorm is van een staat in deze toestand van de verdorven natuur, is het voor verstandige bestuurders nuttig, deze vorm te overwegen. De wetten van de heidenen zijn in twee zaken onachtzamer geweest, in het straffen van de lasteringen en het verhinderen van zwervende begeerten. Maar de wet van God heeft zeer zware straffen gesteld op de vereerders van afgoden, lasteraars, ongodvruchtige leraars, alsook op de onreine ongeregelde lusten. De wil van God dus aangaande deze misdrijven moet in de Wet van God door verstandige bestuurders overwogen worden.

XI

OVER HET ONDERSCHEID VAN DOODZONDE EN VERGEEFLIJKE ZONDE

Gelijk Paulus zegt (Rom. 7: 9): *Ik leefde eens zonder de Wet*, dat is, ik voelde niet dat ik door de Wet beschuldigd werd, ik werd niet verschrikt, ik voelde de toorn van God niet tegen de zonde, ik bedacht niet welk een belangrijke zaak de zonde is of de toorn van God; zei is het grootste deel van de mensen zorgeloos en bedenkt zelfs in het minst niet, welk een belangrijke zaak de zonde is, en welk een belangrijke zaak de toorn van God is, terwijl toch de straf van de eerste val en terwijl zoveel rampen van het mensengeslacht ons dagelijks vermanen over de zwaarte van de toorn van God; voorts terwijl de tussenkomst van Christus en de dood een getuigenis is, dat God ernstig en waarlijk vertoornd is over de zonde. Door deze getuigenissen worden de harten van de Godvrezenden in zekere mate bewogen, die de zwaarte van de toorn enigszins gevoelen en verzachting van straffen verzoeken, zoals (in Ps. 6: 2): *Heere, straf mij niet in Uw toorn*. Evenzo Habakuk (3: 2): *Wanneer Gij vertoornd zijt, Heere, zult Gij aan Uw ontferming gedenken*. Alsook Jerem. 10 (vs. 24): *Tuchtig mij, Heere, doch naar recht; niet in Uw toorn opdat Gij mij niet tot niets maakt*. Zulken verstaan enigerwijze het verschil tussen vergeeflijke en doodzonde. Zorgeloze mensen, dronken door wellusten, verstaan dit onderscheid niet; daarom leven ook vele schrijvers in dit stuk bij inbeelding.

Ook al kan echter de zwaarte van de toorn van God niet met woorden beschreven worden, mogen toch om te leren deze definities vastgehouden worden: Doodzonde is in het algemeen een gebrek of neiging of handeling tegen de Wet van God, die God beledigt, die niet vergeven is, maar reeds de toorn van God en de eeuwige straffen verdient. In de niet wedergeborenen zijn dus doodzonden de kwaal van de oorsprong (de erfzonde) zelf en alle zondige aandoeningen en alle verkeerde handelingen. Want hoewel de deugd van Pomponius, Atticus of Seneca groot is, zij willen niemand schade toebrengen, ja doen goed aan velen, zij bezoedelen zich niet door lusten, zij zijn geen bedriegers in contracten, toch twijfelt hun geest aangaande de voorzienigheid, en zij roepen God niet aan, maar morren eerder tegen God, wanneer zij zien dat bij zulk een verwarring van het leven de goeden dikwijls veronachtzaamd worden. Deze duisternis in het hart is een grote zonde, die de mensen toch niet achten. Wanneer echter de harten afkerig zijn van God, zijn toch de deugden zelfs van zulke niet wedergeborenen bezoedeld en ze worden niet recht geregeld. Atticus doet goed, maar niet om Gods wil. De kracht van Alexander was waarlijk een gave van God en een uitnemende deugd, en de krijgsdaden die hij verricht worden door God geholpen; maar Alexander zelf heeft dit doel niet voor ogen, dat hij God dient, dat door zijn bestuur de ware kennis van God verbreid wordt. Ja, hij gelooft zelfs niet waarlijk dat zijn hand in het strijden door God bestuurd wordt, maar hij meent dat de Macedonische zaken bij geval en door zijn kracht groeien. Daarom bewondert hij met veronachtzamen van God, later zichzelf al te zeer, wil dat hij als een godheid vereerd wordt, doodt vrienden, door wie hij meent niet genoeg groot gemaakt te worden, vervalt tot schandelijke wellusten. Deze instortingen hebben aangetoond, hoe onrein het hart tevoren geweest is. Derhalve bezoedelde de onreinheid van het hart zowel de deugden, als zij later klaarblijkelijke misdaden voortgebracht heeft.

Doch hoewel Nero en Epicurus veel erger zondigen dan Cato, zijn toch beide belast met vreselijke doodzonden en de eeuwige toorn van God. En het is niet nodig bij de niet wedergeborenen het onderscheid te zoeken van doodzonde en vergeeflijke (Rom.

14: 23): *Omdat alles, wat niet uit geloof is, zonde is*. Cato is zonder het licht dat waarlijk God aanroept; hij ontvlucht God, mort tegen Hem, wanneer hij ziet dat hij (naar het schijnt) in een rechtvaardiger zaak veronachtzaamd wordt, ontglijdt hem hier geheel alle overtuiging aangaande God. Daarom zijn al zijn handelingen veroordeeld. Maar aangaande de wedergeborenen is het noodzakelijk te vragen hoe zij dan vergeeflijke zonden hebben, en hoe hun instortingen doodzonden genoemd worden.

Hoewel dus de wedergeborenen, in wie de kennis van Christus ontstoken is, het geloof en de ware aanroeping, en de gehoorzaamheid begonnen is, rechtvaardig zijn, God behagen en de Heilige Geest hebben, blijft toch in hen in dit leven nog een zeer grote zwakheid, namelijk een duisternis in de geest aangaande God, en een verkeerde geneigdheid van de wil en het hart en vele zondige aandoeningen.

Er komen in de ziel verkeerde twijfelingen aangaande God, het vertrouwen, de godsvrucht, de liefde en al de andere deugden zijn veel zwakker dan zij moesten zijn, intussen stellen wij onszelf hoger, dan het behoorde, en voeden in ons de hoogmoed en het vertrouwen op onszelf, en door deze hoogmoed en dit zelfvertrouwen brengen wij soms onvoorzichtig dingen te weeg, die niet in beweging gebracht moesten worden; gelijk Josia, een godvrezend en heilig koning de Egyptenaar die de vrede aanbood de oorlog heeft aangedaan; en de heiligen worden dikwijls ontstoken door onrechtvaardige tegenzin, vlammen van toornigheid en wellusten, waartegen zij toch strijden. Ook zijn er zeer vele zonden van verwaarlozing en nalatigheid in de heiligen, gelijk David luide uitroept (Ps. 19: 13): *Wie zal de afdwalingen verstaan?* Want er is geen Kerkelijke of politieke of economische functie, waartegen deze menselijke zwakheid opgewassen zijn kan.

Deze kwade dingen in de wedergeborenen zijn tegen de Wet van God, gelijk Paulus in Rom. 7 betuigt, en hoe groot de misvorming is, hoe groot de menigte van deze gebreken, erkennen de Godvrezenden enigerwijze met ware smarten. Maar omdat de persoon aangenomen is, nadat de kennis van Christus en het geloof in het hart ontstoken is en de Heilige Geest geschonken is en hij enigerwijze de zwakheid erkent en betreurt, en verschrikt wordt door de kennis van de toorn van God tegen de zonde, en vergeving vraagt en tegen de eerste opvlammingen strijdt, worden voor deze persoon deze kwade dingen vergeeflijke zonden, dat is die vergeven zijn, zo dat zij niet de Heilige Geest en het geloof uitdrijven, en de persoon in de genade blijft. Dit leert Paulus duidelijk in Rom. 8 (vs. 1): *Er is nu geen verdoemenis voor hen, die in Christus Jezus wandelen*, dat is, hoewel er in hen zonden zijn, die zwakheid waarvan ik gesproken heb, en zondige aandoeningen, toch is de persoon aangenomen, en de veroordeling is weggedaan, gelijk hij ook eerder zegt (Rom. 6: 14): *Gij zijt niet onder de Wet, maar onder de genade*.

Omdat er wel gezegd wordt, dat niets zonde is, tenzij het gewild is; dat de duisternis, de twijfel, de nalatigheid, plotselinge aandoeningen, die aan het oordeel en de toestemming voorafgaan, niet gewild zijn, deze spitsvondigheid kan gemakkelijk weerlegd worden. Want dat zeggen, dat niets zonde is, tenzij het gewild is, spreekt over het burgerlijke oordeel, niet over het oordeel van de Goddelijke wet. Ja de duisternis in de geest, de twijfelingen, de grote en vele nalatigheden, de niet nagestreefde en vele plotselinge opvlammingen zijn zonden, ook al zijn ze niet gewild. Gelijk Paulus zegt (Rom. 7: 19): *Het kwade dat ik niet wil, dat doe ik*. En over dezelfde spreekt Johannes als hij zegt (1^{e} Br. 1: 8): *Als wij zeggen dat wij geen zonde hebben, zijn wij leugenaars*. Want hij spreekt over de zwakheid en de zondige bewegingen in de wedergeborenen, niet over de instortingen van hen die tegen het geweten, dat is, willens toegeven aan de verkeerde aandoeningen.

Zó onderscheidt ook Paulus de zonden van hen die in de genade blijven, en van

anderen die de genade versmaden. Rom. 8 (vs. 13): *Als gij naar het vlees geleefd hebt, zult gij sterven; maar als gij door de Geest de werkingen van het lichaam zult doden, zult gij leven*, dat is, als de wil aan de verkeerde begeerten gehoorzaamd heeft, zich afkerend van God, wanneer hij wetens en willens tegen het gebod van God inwoelt, het berouw verwerpt, de godsvrucht en dit geloof, hetgeen God behaagt, verwondt hij de ziel, dat zij God niet kan aanroepen; na verlies van de genade en de Heilige Geest stort hij weer in de dood, dat is, hij haalt zich de toorn van God op de hals en de eeuwige straffen, gelijk Adam en Eva door hun val de genade verloren hebben, en de verschrikkelijke toorn van God over zich gehaald hebben. *Maar als gij door de Geest de werkingen van het lichaam zult doden, zult gij leven*: Hij noemt werkingen van het lichaam, de verkeerde bewegingen van de verdorven natuur en de veronachtzamingen. Maar hij zegt dat wij zullen overwinnen, dat is, de genade en de Heilige Geest behouden, als wij die zondige bewegingen bestrijden, en deze trap wordt meer doorzichtig verklaard op andereplaatsen, waar hij beveelt, dat er in de wedergeborenen moet zijn de gerechtigheid van het goede geweten 1 Tim. 1: 5. *Het doel van het gebod is liefde uit een rein hart, een goed geweten, een ongeveinsd geloof*.

Dan bestrijden wij ze, wanneer wij op onze hoede zijn, dat wij niet wetens en willens de zondige bewegingen toestemmen en toegeven. Er is in ons een voortdurende duisternis, en die betreuren wij; er zijn vele zondige driften die òf aan de wil voorafgaan, òf hem tegelijk een weinig meesleuren, gelijk Paulus zegt, dat hij als een krijgsgevangene weggevoerd wordt door de zonde in de leden. Als u hier weerstand biedt en niet tegen het geweten gehoorzaamt, behoudt u de genade en de Heilige Geest. Deze dingen hebben niets ingewikkelds, en het is niet nodig spitsvondig en Stoïcijns de graden van toestemming te meten. Want de zwakke wil wordt meegevoerd, voordat hij het merkt, maar hierop moet gelet worden, wat gemakkelijk verstaan en beoordeeld kan worden, dat u niet wetens toegeeft, maar dat u weerstand biedt, en Paulus voegt er aan toe, door de Geest, dat is, door ware bewegingen van berouw, vrees en geloof, worde de wil verschrikt door de gedachte aan de toorn van God, betreure de zwakheid, vreze de listen van de Duivel, vrage vergeving wegens Christus, vrage ook de hulp van de Heilige Geest, roepe de beloften in de herinnering terug, en bereide zich vóór als op een grote strijd; hij late de verlokkingen niet toe, maar drijve die krachtig terug, hij vermijde de gelegenheden. Wanneer de wedergeborenen de Heilige Geest hebben, laten zij die niet bedroeven door het voeden en aanstoken van verkeerde bewegingen, maar laten zij weten dat Hij gegeven is, om ons te regeren, Die ons immers regeren en helpen wil, als wij Hem Zelf niet verdrijven, maar aan de verkeerde bewegingen weerstand bieden. Daarom is gezegd in 2 Cor. 6 (vs. 1): *Wij vermanen u dat gij de genade Gods niet tevergeefs ontvangen hebt*. David had de Heilige Geest kunnen behouden, en hij zou door Hem geholpen zijn, als hij hem niet willens uitgedreven had en willens de brand die in de ziel ontstaan was, gevoed had.

Er zijn zeer vele voorbeelden van de uitnemendste mannen voorgesteld, die door zorgeloosheid gevallen zijn, en straffen over zich en hun nakomelingen gehaald hebben, zoals Adam, Eva, Aäron, David, Salomo, en van het gehele volk wordt gezegd: *Het volk ging zitten om te eten en te drinken, en is opgestaan om te spelen*, dat is, toen zij verzadigd en zorgeloos waren, hebben zij God vergeten, en zijn al te onachtzaam en te uitgelaten geworden enz . En het gebruikelijke gezegde is bekend: In voorspoed zijn de zielen meestal weelderig. En de Duivel gaat rond, lettend op de gelegenheden, om de onvoorzichtigen in de val te lokken waaruit zij zich niet kunnen loswringen. Want hij houdt een lange-afstand-wapen verborgen: hij ziet dat uit één struikeling vele kwaden kunnen volgen, zoals uit de val van Adam, van David, van

Salomo, welk een massa zonden en rampen is daaruit gevolgd: Deze voorbeelden en de dagelijkse natuurrampen moeten ons altijd voor ogen staan, en ons de vreselijke toorn van God tegen de zonde in gedachten brengen, en het gebed verdrijft de zorgeloosheid, gelijk Salomo zegt (Spr. 28: 14): *Gelukkig wie voortdurend vreest*. Alsook (Matth. 26: 41): *Bidt, dat gij niet in verzoeking valt*.
Hoewel dus de kwalen die nog in de wedergeborenen overblijven in dit leven en de zondige aandoeningen geen lichte of te verwaarlozen kwade dingen zijn, gelijk de veelvuldige duisternissen en twijfelingen over God, de vleselijke zorgeloosheid, ronddwalende vlammen van lusten en afkerigheden, vele grote dwalingen van onwillekeurige onwetendheid en onwillekeurige nalatigheid; en niet alleen maar onordelijkheden zijn buiten de Wet van God, gelijk de monniken verzonnen hebben, maar waarlijk tegen de Wet van God ingaan, toch blijft zolang het goede geweten en het geloof in de wedergeborenen blijven, ook de Heilige Geest. En het vertrouwen steunt toch niet op de eigen waardigheid, maar op Christus, en wij weerstaan de zondige bewegingen en vragen vergiffenis. Zó wordt de aanroeping van God behouden, gelijk in 1 Joh. 3 (vs. 21) gezegd wordt: *Wanneer ons hart ons niet veroordeelt, hebben wij vertrouwen op God, en, wat wij vragen, zullen wij ontvangen, omdat wij Zijn geboden bewaren*, dat is, geloven in Christus, en een goed geweten behouden.
Het is echter noodzakelijk ook dit te weten, dat het geweten behoort geregeerd te worden door het Woord van God.

Ik heb gesproken over de vergeeflijke zonde. Maar wanneer zij, die wedergeboren zijn, wetens en willens de wet van God schenden, zoals wanneer zij goddeloze meningen omhelzen of die versterken door hun goedkeuring of toegeven aan afkerigheid, naijver, vlammen van wellust, gierigheid, of door uitwendige daden tegen de Wet van God ingaan, gelijk David die de vrouw van een ander rooft, en listig de man doodt, deze handelingen tegen het geweten zijn doodzonden; die ze toelaat verliest de genade, het geloof en de Heilige Geest, en haalt de toorn van God over zich, en, als hij zich niet weer tot God bekeert, wordt hij weggeworpen in de eeuwige straffen, en, omdat het geweten dat het voornemen behoudt om te zondigen, God veracht of ontvlucht, kan hij God niet aanroepen.
Duidelijke getuigenissen zijn deze: Ef. 5 (vs. 5): *Weet dit, dat alle hoereerder of schaamteloze* enz. *geen erfenis heeft in het rijk van God. Laat niemand u bedriegen met ijdele redeneringen; om deze dingen komt de toorn van God tegen de ongehoorzamen*. Duidelijk is het gezegd, dat God op zulken toornt, zolang zij de wil behouden dergelijke dingen te doen.
Ezech. 33 (vs. 18): *Wanneer de rechtvaardige van zijn gerechtigheid is afgeweken en ongerechtigheid gedaan heeft, zal hij daarin sterven; en wanneer de goddeloze van zijn goddeloosheid teruggekomen is en recht en gerechtigheid gedaan heeft, zal hij daarin leven*.
Op dezelfde wijze worden ook deze uitspraken verstaan. 1 Cor. 6 (vs. 9): *Geen hoereerders, en geen echtbrekers en geen afgodendienaars* enz. *zullen het rijk van God bezitten*.
Gal. 5 (vs. 19): *De werken van het vlees zijn openbaar, echtbreuk, hoererij, afgodendienst* enz. *Over deze verkondig ik u, dat, die zulke dingen doen, het rijk van God niet zullen bezitten*. Hij noemt ze echter daarom werken die openbaar zijn, omdat over deze het geweten van die ze doet zéker kan oordelen uit de Wet van God, en hij weet dat het voorgestelde kwaad God mishaagt. Alsook 1 Joh. 3 (vs. 7): *Laat niemand u bedriegen: die de gerechtigheid doet, is rechtvaardig; die de zonde doet, is uit de Duivel*. Bovendien is het aller-duidelijkst, dat het Evangelie een goed geweten eist.

1 Tim. 1 (vs. 5) wordt gezegd: *Liefde uit een rein hart, een goed geweten en een ongeveinsd geloof*. En in hetzelfde hoofdstuk (vs. 18): *Strijdt de goede strijd behoudende het geloof en een goed geweten*. En 2 Cor. 1 (vs. 12): *Dit is onze roem, het getuigenis van ons geweten*. En aan de Galaten 6 (vs. 4): *Ieder beproeve zijn eigen werk, en zó zal hij bij zichzelf roem hebben, en niet van een ander*, dat is, iedereen zorge, dat hij zijn eigen werk goed doet, zó zal hij bij zichzelf roem hebben, dat is, getuigenis en goedkeuring van zijn eigen geweten, dat voor iedereen noodzakelijk is, en hij zal niet jagen naar een roemrijke naam uit het berispen van anderen, en zal niet enkel afhankelijk zijn van de oordelen van anderen.
1 Petr. 3 (vs. 16): *Hebbende een goed geweten*.
Alsook: Het is onmogelijk, dat iemand die het voornemen houdt om te zondigen, God behaagt, omdat er duidelijk gezegd wordt (Ezech. 33: 11): *Ik leef, Ik wil niet de dood van de zondaar, maar dat hij zich bekeert en leeft*. De eedzwering heeft op beide betrekking, op de bekering en op de verzoening. De gevallene behaagt dus niet, zolang hij het voornemen behoudt om te zondigen.
Evenzo leert het gezegde van Jesaja (66: 2): *Op wie zal Ik zien, dan op de verslagene van geest en die voor Mijn Woord beeft?* En hfdst. 57 (vs. 15): *Die woont bij de verbrokene en nederige van geest, om de geest der nederigen en het hart der verbrokenen te doen opleven*. Welk een zoete vertroosting en belofte, om vast te hechten binnen in het hart, maar behorende aan hen die ontsteld zijn, dat is, die niet het voornemen behouden om te zondigen, maar de toorn van God vrezen.
Ten slotte is het onmogelijk dat deze beide tezamen bestaan: een kwaad geweten, dat is, het voornemen om te zondigen, en het geloof, dat is een vertrouwen op de barmhartigheid van God wegens Christus beloofd; omdat hij die het voornemen heeft om te zondigen God veracht of ontvlucht, niet tot Hem nadert; maar het vertrouwen op de barmhartigheid nadert tot God, door de Hogepriester Christus. De gewonde gewetens ondervinden, dat zij van de aanroeping vreselijk verdreven worden en gedompeld hetzij in verachting van God hetzij in wanhoop. Daarom zegt Paulus (Rom. 14: 23): *Wat uit het geloof niet is, is zonde*, dat is, een zaak die door God veroordeeld is. Maar velen hebben dit gezegde zó uitgelegd: Wat niet uit het geloof is, dat is, wat tegen het geweten is, of wat niet uit het geloof is, dat is, wat geschiedt tegen de wet van God, is zonde. Maar laten wij weten dat zowel de Wet als het Evangelie omvat worden. Het moet een werk zijn dat in overeenstemming is met de Wet van God, en tevens moet het geloof er bij komen, dat is, het vertrouwen op de barmhartigheid wegens Christus beloofd, gelijk er bij Nicodemus geen slecht voornemen is, maar toch ontbreekt voor de bekering het geloof, dat is, het vertrouwen op de barmhartigheid van God wegens Christus beloofd, waardoor hij zou vaststellen dat zijn daden God behaagden.
Uit al deze dingen is het duidelijk, dat de instortingen tegen het geweten onderscheiden moeten worden van de zwakheden en de zonden, die in de heiligen blijven, en het is noodzakelijk dit onderscheid in de kerk vast te houden. Paulus noemt het een regerende of heersende zonde.
Hoewel ik echter niet strijd over woorden, brengt de vergelijking van de benamingen toch een weinig licht. Want er ligt een bijzondere nadruk op het woord heersende zonde, de heftigheid en de krachtwerking van de zonde wordt beschreven, die wanneer wij geen weerstand bieden, heerst, dat is, verschrikkelijke uitwerkingen heeft, misdaden opstapelt en de éne bij de andere voegt en spoedig grotere instortingen meetrekt, en grotere toorn en zwaarder straffen verdient, en de schuldigen het eeuwig verderf indrijft, gelijk Saul, terwijl hij begiftigd geweest was met de Heilige Geest en versierd met uitnemende gaven en belangrijke overwinningen, dit

sieraad niet behouden heeft, maar door naijver ten onder gegaan is. Deze aandoening was eerst gemakkelijk te weerstaan, gelijk Aäron dergelijke vlammen weerstaan heeft. Maar Saul voedt de woede; derhalve drijft de heersende zonde hem eerst aan om te trachten David te doden, keert hem af van God en wekt vele razernijen op. Saul drijft vertoornd en doodt de priesters; derhalve vermeerdert de zonde die heerst en wijd en zijd woedt de toorn van God. Waarom God èn hemzelf èn zijn leger èn zijn zoon Jonathan, een heilig man, de vijanden voorwerpt om ze neer te slaan. Al deze dingen bevat de zeer ernstige benaming van heersende zonde.
Het blijkt echter dat Paulus deze spreekwijze genomen heeft uit Genesis hfdst. 4 (vs. 7), waar een korte toespraak aangehaald wordt die toch de hoofdzaak van de leer van de Wet bevat. Eerst wordt er over het oordeel van God gesproken: *als gij goed geweest zult zijn, zult gij aannemelijk zijn; maar als gij kwaad zijt, zal uw zonde slapen, totdat ze openbaar gemaakt wordt; laat uw begeerte onder u zijn, en heers gij daarover.*

Over vele grote zaken prediken deze weinige regels. Ten eerste leren zij, dat de uiterlijke vereringen zó behagen, als het hart recht is. Voorts dreigt hij die zondigen met straf, en maant over het uitstel, dat de zorgeloosheid niet gesterkt moet worden, omdat de straffen uitgesteld worden. En hij duidt het toekomende gericht aan na dit leven, en het is een verwonderlijke beschrijving. De onheilige zorgeloosheid van de gehele wereld is met één woord aangeduid: de zonde zal slapen of rusten, maar totdat zij openbaar gemaakt wordt. De zonde van Judas sliep, totdat hij de straf voelde. Voorts volgt het gebod: Laten de kwade begeerten onder u zijn, en gij moet heersen. Dit betekent, dat er in de mensen zondige begeerten blijven, maar dat ze weerstaan moeten worden, en dat deze gehoorzaamheid God behaagt, wanneer wij in erkenning van Hem de zonden weerstaan; daarentegen dat diegenen door God verworpen worden, die toestaan dat de zonde heerst.
Volgens deze prediking zegt ook Paulus in Rom. 6 (vs. 14): *De zonde zal over u niet heersen*. Ook al zijn er heftige aanvallen, grote twijfeling, branden van tegenzin en andere begeerten enz., toch heersen ze nu niet, gelijk hij zelf uitlegt, laten wij ze niet gehoorzamen. Wanneer zij echter heersen, trekken zij van God af, en drijven daarna tot verschillende misdaden, en halen straffen over zich in dit leven en daarna. Wat dus gewoonlijk doodzonde genoemd wordt, of (zoals Nazianzenus het noemt) fonikon (= moord) , dat kan duidelijk genoemd worden regerende of heersende zonde.

En het is niet nodig hier een uiteenzetting over de verkiezing aan toe te voegen. Want wij moeten naar het Woord van God, waarin God Zijn wil uitgedrukt heeft, oordelen. Er moet geen andere wil gezocht worden buiten het Woord van God; en het voorbeeld van de eerste voorouders toont duidelijk aan, dat ook de uitverkorenen die vallen tegen het geweten, de genade verliezen en de Heilige Geest laten varen. Want het is zeker dat Adam en Eva de genade verloren hebben en die uitnemendheid van gaven, die zij gehad hebben; want daarom worden de nakomelingen geboren als kinderen des toorns, dat is vervreemd van de genade, en behept met duisternis aangaande God, en een wil die van God afgekeerd is en een veelvuldige weerbarstigheid, ja de grootte van de straf van de val van Adam leert, welk een belangrijke zaak de toorn van God is, welke rampen er na één val volgen en wij weten dat er over vele delen van de leer in de kerk van alle tijden buitengewoon belangrijke en uitnemende vermaningen in de geschiedenis van Adam voorgesteld worden.
Laten wij dus onszelf niet vleien, en de val niet verkleinen, maar erkennen dat God waarlijk vertoornd is door de zonde, en laten wij ons de uitspraken voor de aandacht

stellen, die ik aangehaald heb, die over de toorn, over het oordeel van God en over de straffen handelen, gelijk gezegd is, wegens deze dingen komt de toom tegen de ongehoorzamen. Laten de zielen verschrikken en laten zij het voornemen om te zondigen wegwerpen, en tot God terugkeren, die eed bedenkende: (Ezech. 33: 11): *Ik leef, Ik wil de dood van de zondaar niet, maar dat hij zich bekeert en leeft*. Laten wij de val van Adam, Aäiron, David en Manasse overdenken, de straffen en de bekeringen, laten wij de zeer grote zwakheid van de menselijke natuur betreuren, en meer waakzaam zijn tegen de verlokkingen en de listen van de Duivel, laten wij ons herinneren dat enkele zonden een plotselinge straf verdienen, gelijk dikwijls echtbrekers en moordenaars op de daad zelf onmiddellijk gedood worden, en dat toch door de onmetelijke barmhartigheid van God ons ruimte toegestaan is, zodat wij tot God kunnen terugkeren, gelijk alleraangenaamst gezegd wordt in Jes. 30 (vs. 18): *Daarom verwacht de Heere, om u genadig te zijn*. En bij Lucas betekent de gelijkenis van de vijgeboom hetzelfde.

Laten wij van zulk een grote goedheid geen misbruik maken, maar laten wij, gevallen, onszelf beschuldigen met ware zuchten, gelijk David zegt: Ik heb tegen de Heere gezondigd, en laten wij zien op de Middelaar, de Zoon van God, en in vertrouwen op de Middelaar terugkeren naar God, laten wij weer aanroepen, laten wij vragen dat ons vergeven wordt, dat wij aangenomen worden en genezen worden, enz. Laten wij die zeer liefelijke stem overdenken (Luc. 15: 7): *Er is vreugde in de hemelen over één zondaar die berouw heeft*. Laten wij ook naar de stem van het Evangelie luisteren, waardoor wij wanneer wij openlijk in de kerk ontvangen worden, verzekerd worden, juist door dit getuigenis zelf, om te sterker vast te stellen dat de gevallenen ontvangen worden; en laat ons in gedachten komen het getuigenis van de gehele Kerk, die altijd de gevallenen opgenomen heeft, dat Bisschop Petrus Alexandrinus dit getuigenis tegen de ketters aangehaald heeft. Laten wij voorts de gehele leer over de boete aandachtig overdenken, die de Godvruchtigen onderricht over de allerbelangrijkste zaken, en laten wij de uiteenzettingen over de verkiezing terzijde stellen.

Ten slotte moet er ook dit aan worden toegevoegd: wanneer wij zeggen dat de doodzonden neerstortingen zijn tegen het geweten, sluiten wij ook in de zonden van moedwillige onwetendheid, en van moedwillige nalatigheid, gelijk wij gewoonlijk zeggen. Want deze berokkenen wij ons of bevestigen wij willens, als die het Evangelie niet willen leren, daar God met deze stem: *Hoort Hem*, het gehele menselijke geslacht bevolen heeft, dat wij naar Christus luisteren, en Hij heeft toch het Evangelie verbreid onder alle volken, en heeft er onbedriegelijke tekenen bijgevoegd.

Dus hebben alle atheïsten, Turken, Joden en anderen die het Evangelie veroordelen doodzonde, ook wanneer zij te kennen geven dat zij het niet geleerd hebben en niet begrepen hebben. Van dien aard was de onkunde van de Farizeeën, tot wie Christus zegt (Joh. 9: 41): *Als gij blind waart, zoudt gij geen zonde hebben; nu zegt gij dat gij ziet, daarom blijft uw zonde*.

Ook de afgodendiensten bij de heidenen waren moedwillige onwetendheid, omdat zij willens de leer verloren en verworpen hadden, en die niet weer zochten in de kerk en razernijen aangenomen hadden die openlijk streden met de natuurlijke kennis, die aantoont dat er één God is, en dat God niet met ontuchtigheid gediend moet worden, gelijk bij hen de Bacchanaliën waren en andere schandelijke heiligheden.

Van de moedwillige nalatigheid zegt Paulus: *Wee mij, als ik het Evangelie niet verkondig*. En Matth. 25 (vs. 30): *Werp de onnutte dienstknecht in de duisternissen, die buiten zijn*. Laat ieder deze zeer ernstige dreiging in zijn roeping overwegen. Want hoewel er vele onwillekeurige zonden van onwetendheid en nalatigheid blijven in de wedergeborenen, gelijk er in de Apostelen vóór de Pinksterdag vele waren, laat er

toch in de roeping de wil of de ijver zijn om recht te handelen, en laten wij zeer vele dingen recht doen. Paulus stelt deze trap: Ten eerste geeft hij te kennen in 2 Cor. 3 (vs. 5) dat de menselijke krachten niet in staat zijn tot de bediening van het Evangelie. Wij zijn, zegt hij, uit ons zelf niet bekwaam iets te denken, namelijk over de uitlegging van de leer of van gelukkige raadslagen in het bestuur of van uitspraken bij het beoordelen van geschillen, en alle wijzen, in iedere functie, hoe klein ook, ondervinden dat zij dikwijls gedachteloos redeneren; de huisvader draagt dikwijls slecht zorg voor de kinderen buiten de verwachting. Maar in 1 Cor. 4 (vs. 2) zegt hij: dit wordt vereist in de dienaren, dat zij trouw zijn, dat is, dat zij de eerlijke wil hebben recht te handelen, niet toegeven aan traagheid, maar leren, behoorlijk arbeiden, en geen andere maar de werken van hun ambt doen; want de ijver vliedt beide fouten, de traagheid en bemoeizucht (polupragmosunè).

XII

OVER DE KERK

Laten allen steeds deze uitspraak van Paulus voor ogen houden: *Die Hij uitgekozen heeft, die heeft Hij geroepen*. Laten wij zo dikwijls als wij over de kerk denken, zien op de vergadering van de geroepenen, die de zichtbare kerk is, en niet dromen dat er elders enige uitverkorenen zijn, dan juist in deze zichtbare vergadering. Want God wil niet anders aangeroepen, en ook niet anders gekend worden, dan zoals Hij Zich geopenbaard heeft. En Hij heeft Zich niet elders geopenbaard, dan in de zichtbare kerk, waarin alleen de stem van het Evangelie klinkt. En laten wij ook niet een andere kerk verzinnen, die onzichtbaar en stom is, van mensen die toch in dit leven leven, maar laten de ogen en de geest de vergadering van de geroepenen, dat is van hen die het Evangelie van God belijden aanzien, en laten wij weten dat onder de mensen de stem van het Evangelie publiek behoort te klinken, gelijk geschreven is: Naar de gehele aarde is hun geklank uitgegaan. Laten wij weten dat er een openbare bediening van het Evangelie en openbare vergaderingen behoren te zijn, gelijk in Ef. 4 gezegd wordt, en laten wij ons bij deze vergadering aansluiten. Laten wij burgers en leden zijn van deze zichtbare vergadering, zoals Ps. 26 (vs. 8) voorschrijft: *Ik heb de heerlijkheid van Uw woonplaats lief*. En Ps. 84 (vs. 2): *Hoe lieflijk zijn Uw tenten, Heere*. Deze en dergelijke plaatsen worden niet van een Platonische idee, maar van de zichtbare kerk gezegd, waarin de stem van het Evangelie klinkt en waarin de bediening van het Evangelie gezien wordt, waardoor God Zich geopenbaard heeft en waardoor Hij krachtig werkt.

En laten wij de dwaalgeesten niet prijzen, die rondzwerven en zich bij geen kerk voegen, omdat zij nergens zulk een idee vinden, waarin niets te wensen overblijft in zeden of tucht (disciplina); maar laten wij de kerk zoeken, waarin de artikelen van het geloof recht onderwezen worden en de afgoden niet beschermd worden, en laten wij ons daar bijvoegen; laten wij deze, wanneer zij onderwijst, horen en liefhebben, en onze aanroeping en belijdenis voegen bij haar gebeden en belijdenis.

Zó waren Cyrus en andere Godvruchtigen onder de heidenen, hoewel zij niet in Jeruzalem waren, toch door publieke belijdenis in de samenkomst van de geroepenen, hoorden de stem en de bediening van het Evangelie, waren zichtbare burgers en leden van de zichtbare kerk, verbonden hun aanroeping en belijdenis met de Profeten en de gehele vergadering van de vromen, die te Jeruzalem was, waar de voornaamste zetel van de bediening was.

Deze dingen moeten dikwijls en veel overdacht worden, opdat wij leren, wat de kerk van God is en waar zij is, hoe God erkend moet worden, en wij ons waarlijk bij de kerk voegen en haar leren in stand te houden, opdat er geen verstrooiingen plaats vinden. Want waar geen samenkomsten zijn, zwijgt de stem van het Evangelie, gelijk Mohammedaanse tirannen op vele plaatsen alle kerken verwoest hebben en niet toestaan dat er samenkomsten gehouden worden, zelfs niet van de hunnen. Laten wij begrijpen dat zulke duivelse woestijnen en verstrooiingen een onnoemelijk en het grootste kwaad zijn. Laten wij daarom God ook bidden, dat Hij Zijn vergaderingen bewaart, en laten wij zelf al die bedieningen in stand houden.

Laat dit echter de definitie zijn: De zichtbare kerk is de vergadering van hen die het Evangelie van Christus omhelzen en de sacramenten recht gebruiken, waarin God door de bediening van het Evangelie krachtig werkzaam is en velen tot het eeuwige leven herbaart, in welke vergadering toch vele niet wedergeborenen zijn, maar die de ware leer toestemmen. Zoals in de tijd van Maria de kerk waren Zacharia, Simeon,

Jozef, Elisabeth, Maria, de herders en vele andere dergelijke, die aangaande de ware leer overeenstemden, en luisterden niet naar de Sadduceeën of andere ongodvruchtige Priesters, maar naar Zacharias, Simeon, Hanna, Elisabeth, Maria en dergelijke. Want God bewaart enige overblijfsels die van Hem zijn onder de bedienaren en herstelt nu en dan de bediening; en onder deze hoorders van Zacharia en Elisabeth waren sommigen niet wedergeboren, die misdaden bedreven tegen het geweten; die toch, omdat zij aangaande de ware leer samenstemden, burgers en leden waren van de kerk in dit leven.

Intussen echter waren de Priesters, Farizeeën en Sadduceeën, die streden tegen het Woord van God, hoewel zij het bestuur in handen hadden, toch geen leden van de kerk, volgens dat zeggen (Gal. 1: 9): Als iemand een ander Evangelie onderwijst, die zij een vervloeking enz. Zo waren in de tijd van Elia de kerk: Elia, Elisa en die naar hen luisterden, en de kerk was niet zonder bediening. Want de Profeten zelf waren bedienaars van het Evangelie, en er waren enige godvrezende priesters met hen verbonden, want er is een tamelijk aantal heiligen geweest, gelijk de tekst zegt (2 Kon. 19: 18): *Ik heb Mij zeven duizend overgelaten* enz. Met dezen waren enigen vermengd, wier zeden te bestraffen waren, die toch, omdat zij het met de ware leer eens waren, leden van de kerk waren in de uitwendige gemeenschap en de uitoefening van de bediening. Intussen echter waren de priesters van Baäl en dergelijke, die goddeloze vereringen verdedigden, geen leden van de kerk. Deze historische voorbeelden zijn daarom geschreven, om het onderscheid te leren tussen de ware en de valse kerk.

Maar omdat in deze omschrijving de woorden vermeld zijn, "in welke vergadering God door de bediening van het Evangelie krachtig werkt", moeten er twee belangrijke gedeelten niet weggelaten worden, zo dikwijls er een definitie van de kerk wordt opgesteld. Want er moet geen kerk verzonnen worden zonder enige kennis van de belofte aangaande Christus en zonder ambtsbediening; de kerk is niet in die vergadering, waar geen kennis is van de belofte aangaande Christus en ook niet de stem en de bediening van het Evangelie; daarom zijn Aristides, Cicero en dergelijke geen leden van de kerk, ook al hebben zij uitnemende burgerlijke deugden, die God geeft ter wille van de regeringen, zo lang als Hij wil dat het mensengeslacht in dit leven blijft.

Dat het echter noodzakelijk is dat er kennis van Christus is in de kerk van God, getuigen deze uitspraken. Joh. 3 (vs. 18): *Wie niet gelooft, is al veroordeeld. Wie niet gelooft in de Zoon, zal het leven niet zien, en de toorn van God blijft op hem*. Joh. 17 (vs. 17): *Heilig hen in Uw Woord, Uw Woord is de waarheid*. 1 Cor. 1 (vs. 21): *Daar de wereld door de wijsheid God niet gekend had in de wijsheid, heeft het God behaagd door een dwaze prediking die geloven zalig te maken*. Rom. 10 (vs. 14): *Hoe zullen zij aanroepen als zij niet geloven? Hoe zullen zij geloven als zij niet gehoord hebben?* Ef. 4 (vs. 11): *Christus Die aan de rechterhand van God zit geeft sommigen toch tot Profeten, anderen tot Apostelen, anderen tot Herders, anderen tot Leraars*, en zegt uitdrukkelijk, dat de bediening van het Evangelie bewaard wordt, opdat wij niet meegevoerd worden door verschillende winden van leer. Op die wijze zijn de heidenen, daar zij naar het Woord van God niet hoorden, in afschrikwekkende dwaasheden vervallen, en hebben spoedig daarna andere goden verzonnen en vele monsters en vele wonderbaarlijke godsdienstgebruiken (cultus). Hetzelfde overkomt de ketters, de Manichaeën, Anabaptisten, enz. die het Woord van God verlaten.

Laten wij dus weten dat de kerk van God is een vergadering die gebonden is aan het Woord of de bediening van het Evangelie; en dat er buiten deze vergadering, waar geen stem van het Evangelie is, geen aanroeping van Christus, in het geheel geen erf-

genamen van het eeuwige leven zijn, gelijk geschreven is (Hand. 4: 12): *Er is geen andere Naam, waardoor men zalig moet worden* enz. Daarom zegt ook Jesaja in hfdst. 8 (vs. 16): *Verzegel de Wet in mijn leerlingen*, dat is, ik zie weliswaar dat er grote duisternissen zullen volgen, maar ik bid U o God, dat U de hoorders van de Profeten bewaart en uw leer in hen bevestigt door de Profeten overgeleverd, opdat het Woord of het ware verstand van het Woord niet worde uitgeblust. Er blijven enige overblijfsels van de kerk, en die zijn deze vergadering die Uw Woord onvervalst bewaart, dat zij van de Profeten ontvangen hebben. Daarom voegt hij daar bij (vs. 20): *Tot de Wet en tot de getuigenis; wie niet gesproken zal hebben naar dit Woord, zal geen morgenlicht hebben*. Want de wil van God wordt niet anders verstaan, dan door het Woord dat Hij overlevert, en God wil zó gekend en aangeroepen worden, als Hij Zichzelf geopenbaard heeft. Voorts is er ook dit bijgevoegd, dat God waarlijk door deze bediening, dat is door het Woord van het Evangelie dat gehoord, gelezen, overdacht is, krachtig werkt, de geesten (mentes) beweegt door de Heilige Geest, wil dat wij het toestemmen; degenen die toestemmen helpt en in hen het eeuwige leven begint. Zó is er geschreven in Rom. 1 (vs. 16): *Het Evangelie is een kracht Gods tot zaligheid voor ieder die gelooft*. En 2 Cor. 3 (vs. 6): *Het Nieuwe Testament is de bediening van de Geest*. Deze dingen bevatten een heilzame leer en vertroosting, wanneer wij namelijk weten dat juist op deze wijze door het Woord de belofte van het eeuwige leven verwerkelijkt wordt.

En men moet niet verzinnen dat in Socrates, Plato, Xenophon, Cicero en dergelijke het geloof is, omdat er in deze enige kennis van de Wet is over God. Want dit is nog niet de kennis aangaande Christus. De kerk echter is eenvoudigweg en geheel en al gebonden aan de belofte van Christus. De Naam van Christus behoort boven allen aangeroepen te worden, en in allen die voor het onderwijs vatbaar zijn, behoort de kennis te zijn, de aanroeping en de belijdenis van de Zoon van God. En zodanig is de kerk van het begin af geweest, van Adam af na het uitgaan van de belofte, een vergadering nu eens groter, dan weer kleiner, die door het vertrouwen op de beloofde Heere vergeving van zonden ontvangen heeft en God waarlijk heeft aangeroepen.

Maar nadat dit vastgesteld is, dat in de kerk behoort te zijn het Woord van het Evangelie en de bediening, ontstaan er vervolgens vragen over de personen. Of de kerk gebonden is aan de Bisschoppen en hun samenkomst (collegium) van wie gezegd wordt dat zij de bediening houden. Alsook: of zij gebonden is aan de gewone opeenvolging van Bisschoppen en vergaderingen?

Ik antwoord

De kerk is aan het Evangelie van God Zelf gebonden en om dit te doen klinken in de bediening, verwekt God herhaaldelijk enigen die het recht onderwijzen, gelijk in Ef. 4 (vs. 11) gezegd wordt, ook al hebben onder deze sommige meer, andere minder licht. Maar wanneer bedienaren of Bisschoppen of vergaderingen andere dingen onderwijzen die strijdig zijn met het Evangelie en de leer van de Apostelen, is het noodzakelijk de regel van Paulus te volgen (Gal. 1: 9): *Als iemand een ander Evangelie leert, hij zij een vervloeking*. Uit deze regel kan geoordeeld worden, dat de kerk niet gebonden is aan zekere titels of de gewone opeenvolging. Want wanneer deze dwalen, die de gewone macht in handen hebben, moet men naar hen niet luisteren.

Deze uitspraak is waar, maar is voor regeringspersonen onaangenaam, die zien dat daaruit afscheidingen ontstaan; daarom vervormen zij, ziende op de menselijke rijken en staten, met een zekere nabootsing de kerk in een Rijk. Zoals het Frankische Rijk is

de menigte die aan de Frankische Koning onderworpen is, onderscheiden door Wetten en gerechtsplaatsen van de andere volken, bevestigd door linies, gebonden aan de gewone opvolging van de koningen, en in de gerechtshoven noodzakelijkerwijs gehoorzamend aan de wetten en de uitlegging van de koning, wiens uitlegging wegens het gezag geldig is. Zó stellen velen het voor, dat de kerk een massa is, die aan de Romeinse Opperpriester alleen onderworpen is, onderscheiden van de andere volken door ceremoniën, die de Priesters hebben ingesteld, gebonden aan de gewone opvolging van Bisschoppen en aan de uitlegging van de Schrift, die de Priesters of de Synoden overgeven. Want omdat er dikwijls onenigheden voorvallen over de Schrift, zeggen zij dat er een andere vaste regel moet zijn, namelijk de stem van de bestuurder, gelijk in een Rijk de stem van de Koning gezag heeft om de Wet uit te leggen. Deze dingen worden met zeer veel bijval gezegd bij de machtigen. Want de menselijke rede houdt van een dergelijke schildering van de kerk, die overeenkomt met de burgerlijke meningen, en de machtigen begrijpen dat door deze opinie hun gezag vermeerderd wordt, en zij menen dat deze vorm voor de vrede het meest geschikt is.

Laten de Godvruchtigen echter weten, dat er in deze nabootsing of liever verkeerde naijver (kakozèlia) veel dwalingen zijn. Men moet toegeven, dat de kerk een zichtbare vergadering (coetus) is; maar dat het toch niet een priesterrijk is maar een vergadering, gelijk aan een schoolgemeenschap. Want God wil dat de kerk niet geheel verborgen is in schuilhoeken of onbekend, maar Hij wil dat er naar haar geluisterd wordt, Hij wil dat Zijn Zoon, onze Heere Jezus Christus erkend wordt, Hij wil altijd door zeker deel van het mensengeslacht aangeroepen worden, Hij wil uit het mensengeslacht een erfenis voor de Zoon uitkiezen; daarom is er geschreven (Ps. 18: 5): *Hun geluid is over de gehele wereld uitgegaan*. En Christus zegt Zelf in Ps. 2 (vs. 7): *Ik zal prediken over het voorschrift*. Derhalve zal de stem van het Evangelie en van de bediening blijven, en de kerk van God zal zekere zichtbare groep zijn, maar als een schoolgemeenschap. Er is orde, er is onderscheid tussen hen die onderwijzen en die horen, en er zijn rangen. Sommigen zijn Apostelen, anderen zijn Herders, anderen Leraars; en terecht wordt van de zichtbare samenkomst verstaan wat geschreven is (Matth. 18: 18): *Zeg het de kerk* (Ecclesia). Maar eerst moeten wij zien, wie de leden zijn van deze zichtbare kerk. Want degenen die de duidelijke waarheid van het Evangelie veroordelen en strengheid oefenen om duidelijke dwalingen staande te houden zijn geen leden van deze vergadering, waarover geschreven is: *Zeg het de kerk*.

Vervolgens moeten wij ook dit niet aannemen, dat men aan het grootste deel van de stemmen de voorkeur moet geven; omdat, ook al zijn er velen die recht gevoelen, die het licht van het Evangelie vasthouden, toch zijn er meestal velen die òf openlijk in tegenspraak zijn òf zwak en weifelend, gelijk de Apostelen zelf lang de droom vasthielden over een werelds rijk. Wie zal er dus rechter zijn, wanneer er onenigheid ontstaat over de zin van de Schrift, daar er dan een stem nodig is die het geschil beslecht?

Ik antwoord: Het Woord van God zelf is de rechter, en daarbij komt de belijdenis van de ware kerk. Want altijd volgen enige Godvrezenden het Woord als een rechter, en door de belijdenis van de sterkeren worden de zwakken geholpen, gelijk Christus zegt (Luc. 22: 32): *En als gij bekeerd zijt, versterk uw broeders*. Op deze wijze worden de geschillen over de leer beslecht. En wanneer het grootste deel aan deze ware rechter en deze ware belijdenis geen gehoor geeft, hetgeen dikwijls voorkomt gelijk ook de oude voorbeelden aantonen, beslecht de God van de kerk als Rechter eindelijk het geschil door de lasteraars te vernietigen, gelijk, toen het grootste deel van de Joden Jeremia tegenspraken later de Apostelen, eindelijk de lasteraars vernietigd zijn.

Er is dus enig verschil tussen de gerechtshandelingen van de kerk en de burgerlijke gerechtshandelingen. Want in de burgerstaat doet óf de monarch alleen door eigen gezag uitspraak òf in de senaat geldt de uitspraak van het grootste deel; maar in de kerk geldt het gevoelen dat in overeenstemming is met het Woord van God en de belijdenis van de Godvrezenden, hetzij zij meer, hetzij zij weiniger zijn dan de ongodvruchtigen. Zó hebben de ouden Samosatenus veroordeeld en later Arius. Rechter was het Woord van God, dat is, getuigenissen uit het Evangelie te goeder trouw en zonder sofisterij aangevoerd, die overtuigen wie niet lasterlijk oordeelt; maar toch werden ook toen de zwakken veel geholpen in het doen van een uitspraak door de belijdenis van de sterkeren, namelijk van hen, die de Apostelen of hun leerlingen gehoord hadden, en van wie het vaststond dat zij trouwe wachters van de leer geweest waren, zoals Polycarpus, Irenaëus, Gregorius van Neocaesarea; van deze hadden de jongeren gehoord dat Logos een Persoon aanduidde. Later erkennen zij zelf na vergelijking van de uitspraken van het Evangelie, dat dit de natuurlijke zin was, die zij van hen gehoord hadden. Sommigen ook leren niet alleen van de vroegeren, maar worden ook als door sterkeren bevestigd. Zo weerlegde Petrus Alexandrinus Meletius, haalde het Evangelie aan, dat duidelijk genoeg leert, dat de gevallenen die zich beteren aangenomen moeten worden; maar hij werd tevens geholpen door de voorbeelden van de eerdere kerk, die tevoren altijd de gevallenen aangenomen had.
Zó doen wij uitspraak over de Doop van de kinderen. Wij hebben duidelijke getuigenissen in de Schriften, die verzekeren dat er buiten de kerk geen zaligheid is; dus voegen wij de kinderen bij de kerk. Voorts worden wij ook geholpen door de getuigenissen van de eerste kerk. Zó is het Woord van God rechter, en komt daar bij de belijdenis van de zuivere oudheid. Want God wil dat er in de kerk de bediening van het Woord is. Daarom moet naar de kerk geluisterd worden als een onderwijzeres, maar het geloof en de aanroeping steunen op het Woord van God, niet op menselijk gezag. Laten wij leren van de kerk, dat Logos in de vertelling van Johannes hfdst. 1 een Persoon betekent; maar wij geloven dat de Zoon van God van natuur God is, en wij roepen Hem aan, omdat Hij dit Zelf geopenbaard heeft en in het Evangelie heeft overgeleverd.
Dit onderscheid moet overwogen worden; laten wij de kerk die onderwijst niet verachten, en toch weten dat de rechter zelf is het Woord van God. Laten zó naar beide zijden wantoestanden vermeden worden, namelijk dat geen tirannie van een verkeerde gewoonte gehandhaafd wordt, en toch ook niet de teugel gevierd wordt voor vermetele vernuften, die als zij niet luisteren naar de ware kerk, meningen verzinnen die geen getuigenissen hebben van enige tijd in de kerk, gelijk in onze tijd Servetus, Campanus, de Anabaptisten en vele anderen gedaan hebben. Laten wij leren de onderwijzende kerk lief te hebben, te vrezen en te eren, en de getuigenissen van de meest zuivere kerk zoeken, gelijk in de allegorie van Simson zeer liefelijk is aangeduid (Richt. 14: 18): *Als gij niet met mijn kalf geploegd had, zou gij het niet gevonden hebben*, dat is, als u niet gehoord had naar de kerk die arbeidt in de bediening, die een wachter is van het Woord van God, zou het Woord van God u geheel en al onbekend zijn. En Ps. 68 (vs. 27): *Looft God de Heere in de Gemeenten uit de fonteinen van Israël*, dat is, woont de onderwijzing bij en wel in de publieke belijdenis in de bijeenkomst van hen die het Evangelie horen, maar put die uit de fonteinen van Israël, dat is uit de bediening van de Profeten en Apostelen.
Ik heb gesproken over de definitie van de kerk en over de vraag, waar die te zoeken is, namelijk, overal waar de stem van het Evangelie onvervalst klinkt, voornamelijk wat het fundament aangaat, gelijk Paulus zegt, dat is, waar de artikelen van het geloof ongeschonden en zonder bederf overgeleverd worden, en geen duidelijke vereringen

van afgoden verdedigd worden. Daar echter de zwakheid zeer groot is ook in de heiligen in dit leven, hebben sommigen meer, anderen minder licht. Daarom zeggen Basilius, Ambrosius, Epiphanius, Augustinus, Bernhardus, en vele anderen, ook al hebben zij het fundament recht vastgehouden, toch soms iets ondoordacht over de menselijke gebruiken, gelijk de gewoonte van hun tijd, allen met enige verkeerde invloed besmet. Daarom beveelt Paulus, dat wij voornamelijk acht geven op het fundament, en hij bedoelt dat vele ware leden van de kerk enige zwakheid en enige vlekken hebben.

Er kan geen ander fundament gelegd worden, zegt hij, behalve dat wat gelegd is, hetgeen is Jezus Christus. In deze uitspraak omvat hij de onvervalste kennis van alle artikelen van het geloof en de verhindering van de verering van de afgoden. Verder volgt er: de één bouwt er goud op, de ander stoppelen, gelijk Polycarpus goud op het fundament gebouwd heeft, dat is, de noodzakelijke leer in het licht gesteld heeft, na afwijzing van Marcion over het wezen van God, over de oorzaak van het kwaad, en over vele andere artikelen, en de vereringen uitgericht heeft door God geboden, en de hoogste, de kerk recht geregeerd heeft en de belijdenis gesierd met een bewonderens-waardige standvastigheid onder de straf. Al deze dingen zijn begrepen in de benaming goud. Maar Basilius en vele anderen hebben stoppelen gebouwd op het fundament, die weliswaar artikelen van het geloof vasthielden, maar toch de monnikenriten ingesteld hebben, en die oefeningen boven het burgerleven gesteld hebben, en de zielen van de mensen overgoten hebben met de mening, dat zij zouden denken dat het vereringen van God waren. Voorts hebben velen nog veel meer gedwaald, die verzonnen hebben dat zulke ceremoniën de vergeving van zonden verdienden.

Paulus zegt echter (1 Cor. 3: 13): *Het vuur zal beproeven, hoe ieders werk is*. Want hij maakt een toespeling op de stof van de gebouwen. Goud wordt door het vuur niet verteerd, stoppelen vatten gemakkelijk vlam en verbranden spoedig. Zó blijft een ware en noodzakelijke leer die bij beproeving te berde gebracht en van alle zijden besproken is, en vertroost de gemoederen, zoals nu alle Godvruchtigen de leer van de rechtvaardiging uit het geloof na kennisneming gaarne omhelzen, en verstaan dat het een vaste vertroosting is. Daarentegen echter verdwijnen de gebruiken van de monnikenkloosters, omdat nu verstaan wordt, dat ze noch voor de kennis van God noch voor de zeden van voordeel zijn. Dit heb ik daarom vermeld, zowel om het zeggen van Paulus nauwlettend te doen overwegen, als om de menselijke zwakheid te doen betreuren, die ook in ware leden van de kerk dikwijls gezien wordt, en om voorzichtig over de uitspraken van de Schriften te doen oordelen en te doen kennen, welke dingen te vergeven zijn, en welke niet te vergeven.

Maar laat er om het verschil van de kerk en de staten duidelijker te doen zien een vergelijking plaats hebben. Bij de Rijken van de wereld is het noodzakelijk dat deze drie dingen aanwezig zijn: orde, heerlijkheid en bescherming (praesidia). Gelijk er in het Franse Rijk de orde is, dat er één Koning is, na wiens dood het noodzakelijk is de opvolger door gebruikelijk successierecht te gehoorzamen. Verder zijn er zekere Wetten en gerechten van bepaalde plaatsen en rangen van Vorsten en volk. De heerlijkheid is uitnemendheid van beleid en deugden, en overwinningen, omdat, daar de vrede nooit zeker is, gelijk Plato zegt, dat in de rijken vrede een ledig woord is, want altijd roeren er zich òf onrustige burgers òf vijanden, het noodzakelijk is dat er vele voordelige successen en overwinningen zijn van de regeerders, anders zouden de rijken snel te gronde gericht worden. De beschermingsmiddelen zijn de legers en de geldmiddelen die noodzakelijk zijn voor de staatshuishouding en om de oorlogen te voeren.

Met deze drie dingen is het anders gelegen in de kerk, dan in de rijken. Er is orde,

omdat er in werkelijkheid één Hoofd is dat leven en eeuwige goederen geeft aan de kerk, namelijk de Zoon van God. Maar dit Hoofd wordt nu niet gezien met de ogen van het lichaam, en houdt ook geen samenkomst die aan één bepaalde plaats gebonden is, en toch is er ook niet generlei orde, maar altijd is er de bediening van het Evangelie. En naar Goddelijk recht is er gehoorzaamheid verschuldigd aan de bedienaren van het Evangelie in alle dingen, die het Evangelie voorschrijft. Maar deze orde is niet gebonden aan de gewone opvolging; maar wanneer de bisschoppen en de herders dwalingen en afgoden verdedigen, moeten zij vermeden worden. Bovendien zijn er maten (gradus) van gaven, gelijk Paulus boven Barnabas uitgaat. Op deze trappen (gradus) moet acht gegeven worden, om de afzonderlijke personen lief te hebben en eer te geven versierd met hun gaven.

Politieke glorie, dat is lichamelijke overwinningen heeft de kerk niet altijd, zoals zij gehad heeft toen Saul of David de vijandelijke legers verdreven heeft, maar meestal is de kerk geweest, is zij en zal zij zijn; onderworpen aan het kruis, en toch heeft zij een zeer grote glorie van wijsheid en deugden en van vele wonderen, die door de ongodvruchtigen niet gezien worden. Het hoogste sieraad is, dat zij God recht kent en aanroept. Want altijd zijn er enige ware leden van de kerk, die het fundament vasthouden, ook als er verder een zeer grote menigte van zwakkeren is, die toch, omdat zij God recht aanroepen, een groot sieraad hebben. Overigens is boven gezegd, dat diegenen geen leden van de kerk zijn, die hardnekkig dwalingen die met het fundament strijden verdedigen, ook al wenden zij de naam en de titel van de kerk vóór.

Voorts zijn er grote overwinningen van allen die recht aanroepen, namelijk dat zij niet omver geworpen worden door de listen van de Duivel, de terreur van de tirannen en andere verzoekingen, en vele dagelijkse wonderen zijn: de telkens voorkomende bevrijdingen in grote gevaren, waarvan er vele wegens de gebeden van de kerk geschieden, gelijk Paulus weet, dat hij en zijn schip door God bewaard wordt, ook al meenden anderen dat het door toeval bewaard is.

Een grote heerlijkheid is het geluk in de roeping, de studiën, de raadslagen, de rechtspraak, gelijk het daarentegen de hoogste verbastering en rampspoed is en een schande die het meest van alle te ontvluchten is, een moordenaar te zijn van de kerk of het vaderland.

Ten slotte zijn de zichtbare hulpmiddelen (praesidia) van de kerk die aan bepaalde plaatsen gebonden zijn gene, dat is, geen Koningen, geen schatten, geen legers, niet één vaste en voortdurende zetel heeft de kerk in dit leven na de ondergang van de staat Israël. Daarom zegt Christus (Matth. 8: 20): *De Zoon des mensen heeft niets waar Hij het hoofd neerlegt*. Want God wil, dat de Kerk onderworpen is aan het kruis, gelijk er op een andere plaats veel oorzaken opgegeven worden, die aan de Filosofie niet bekend zijn, maar alleen in het Evangelie openbaar gemaakt.

Hoewel God echter menigmaal sommige Koningen een tijd lang tot bescherming van de kerk verwekt, gelijk Hij Cyrus, Constantijn en andere elders aangedreven heeft, voegt Hij toch niet altijd aan de kerk rijken toe om haar te verdedigen, maar Hij wil dat zij de verdediging van het gehele lichaam van Godswege vraagt en verwacht, gelijk in Jes. 46 (vs. 4) gezegd wordt: *Ik draag u in Mijn schoot, Ik zal ook de ouder wordende kerk dragen*. En Hosea 1 (vs. 7): *Ik zal u bewaren niet door boog en niet door zwaard, maar in de Heere uw God*. Wat is er droeviger dan deze aanblik? De kerk zwerft nu rond, als schoolleraren in ballingschap, en hoewel God ergens tamelijke verblijfplaatsen verschaft, is toch de macht van de vijanden van het Evangelie groter, en het is onzeker hoe sterk de verdedigers zijn en hoe lang zij zullen blijven. Cyrus begunstigde de kerk, Cambyses en Darius verdrukten. Laten wij deze

gesteldheid van de kerk over wegen, om de gevaren te verstaan, en laten wij tevens leren dat de kerk vergaderd, bewaard, hersteld, beschermd wordt niet door menselijke raadslagen of hulpmiddelen, maar door de macht van God, gelijk in het Paradijs Adam en Eva weer bevrijd zijn van de zonde en de tirannie van de Duivel. Altijd is dus aanwezig de Bewaarder van de kerk de Zoon van God, gelijk Hij gezegd heeft (Matth. 28: 20): *Ik ben met u tot aan het einde der wereld*.

TEGEN DE DONATISTEN

Wij hebben de zichtbare kerk beschreven, waarin naar wij zeggen vele niet wedergeborenen vermengd zijn met de heiligen, maar hier behoren de kwaden onderscheiden te worden. Sommigen denken recht over de leer, en zijn ook geen vijanden van het Evangelie of ketters, maar hebben slechts enige gebreken van de zeden. Als zulken niet geëxcommuniceerd zijn, ook al worden het dode leden genoemd, zijn ze toch in de uitwendige gemeenschap van de kerk, en wanneer zij het ambt van onderwijzen uitoefenen of de bediening van de sacramenten, gelden de bedieningen en zijn van kracht, en staat het vrij ze te gebruiken.
En de dwaling van de Donatisten moet streng bestraft worden, die beweerden dat noch het Evangelie noch enig sacrament van kracht (efficax) is, als de zeden van de bedienaar verkeerd zijn. Tegen deze dwaling moeten duidelijke uitspraken vastgehouden worden. Matth. 13 (vs. 47 v): Christus vergelijkt de kerk met *een sleepnet, waarin goede en kwade vissen zijn*; Hij zegt eveneens (vs. 30): *Dat er in de kerk onkruid zal blijven tot aan de wederopstanding*; alsook (Matth. 24: 27): *Gelijk in de dagen van Noach* enz. Uit deze uitspraken is het duidelijk, dat er altijd in de kerk tot aan de wederopstanding geweest zijn, zijn en zullen zijn een grote menigte kwaden. Daar er dus kwaden in de kerk zijn, en de geveinsdheid door menselijk oordeel niet gekend kan worden, kunnen er in de bediening ook geveinsden zijn. Dus zou het geloof onzeker worden, als de kracht van het Evangelie en de sacramenten afhing van de waardigheid van de bedienaar. Daarom moet men weten, dat het Evangelie en de sacramenten van kracht zijn wegens de belofte van God, niet wegens de persoon van de bedienaar. Christus roept dus onze gemoederen en ons geloof van de persoon van de bedienaar tot Zichzelf als Hij zegt (Luc. 10: 16): *Die u hoort, hoort Mij*; alsof Hij zei: Noch het Evangelie is het uwe, noch is het uw werk de hoorders zalig te maken, maar het is Gods werk, die op deze wonderlijke wijze, door de verbreiding van het Woord van het Evangelie, Zich een eeuwige kerk vergadert. Gelijk ook Johannes zegt (Matth. 3: 11): *Ik doop u met water, de andere zal u dopen met vuur en de Heilige Geest*, dat is, het Evangelie en de sacramenten zijn van kracht wegens Christus en door Christus. Ook wordt dit gezegde van Christus aangehaald: *Op de stoel van Mozes zitten de Schriftgeleerden en de Farizeeën* enz, welke woorden betekenen: Ook al zijn er geveinsden in de bediening, dat toch hun functie zelf geldig is, als zij toch zitten op de stoel van Mozes, dat is, de leer onderwijzen die door God is overgegeven, en niet zitten op een andere stoel, geen leer voorstellen die met het geloof in strijd is.
Deze gehele zaak tegen de Donatisten is breedvoerig behandeld door Augustinus in vele boekdelen, en de 166e brief vermeldt dit argument: Als de kracht van het Evangelie en de sacramenten zou afhangen van de waardigheid van de bedienaar, zou ons geloof onzeker worden; opdat dus het geloof zeker zij, is het noodzakelijk dat de fanatieke dwaasheid van de Donatisten verworpen en veroordeeld wordt.
Deze dwaling wordt ook door Nazianzenus afgewezen, die deze gelijkenis gebruikt: De figuur van een zegel is dezelfde, of ze in een gouden of een ijzeren ring gegraveerd

is; zo zegt hij dat de bediening dezelfde is, hetzij goeden of kwaden die hebben. Het is noodzakelijk dit over de Donatisten in herinnering te brengen, opdat de Godvruchtigen tegen dergelijke razernijen gewapend worden en de kracht van de bediening leren verstaan. Want ook in onze tijd vernieuwen de Anabaptisten de dwalingen van de Donatisten, en de ongodvruchtigen verwerpen de bedieningen, en terwijl zij pochen dat zij een kerk samenstellen waarin geen kwaden zijn, geheel zoals de Wandelmonniken (Circumcelliones) trekken zij een grote stroom van zeer slechte rovers aan, gelijk het Munsterse voorbeeld aantoont, dat men goed doet zich te herinneren, opdat de goede gemoederen zich er met groter zorg en oplettendheid voor wachten, dat zij hun toestemming niet geven aan valse meningen, en bedenken dat uit één dwaling langzamerhand veelvuldige en ongeneeslijke razernijen ontstaan. Wat moet er dus gedaan worden? Moeten soms duidelijke misdaden van bedienaren van het Evangelie verzwegen worden? Ik antwoord: Die bezoedeld zijn met klaarblijkelijke misdrijven moeten geëxcommuniceerd worden door de gemeenschappelijke stem van de kerk. Gelijk Paulus 1 Cor. 5 een onkuise uit de kerk geworpen heeft. En Christus in Matth. 18 (vs. 17) zegt: *Zeg het aan de kerk*. En die gestrengheid moest niet veronachtzaamd worden, maar als zij veronachtzaamd wordt geldt toch de bediening, gelijk gezegd is.

Bovendien moeten ook de Overheden, die het zwaard dragen, de misdrijven naar hun wetten straffen, zoals echtbreuken, moord en andere.

Maar buiten de openbare misdrijven zijn er zwakheden in de zeden van alle mensen: De éne is te luimig of te oplopend, de ander te toegeeflijk of minder matig, dan het behoort; een ander is te vasthoudend, in een ander wordt trots, in een ander laksheid berispt; ten slotte hebben allen wel hun zwakheden. Aangaande deze gewone gedragingen, wanneer er geen misdrijven bijkomen, moeten wij weten dat het tot een godvruchtig gemoed behoort, de gebruikelijke regel te volgen: ken de zeden van een vriend, haat ze niet. Alsook: *vergeeft, en u zal vergeven worden*. Alsook: *de liefde bedekt alle feilen*. En voornamelijk moeten de onbetekenende zeden van bestuurders en leraars verdragen worden, gelijk Christus beveelt, dat wij elkander de voeten wassen, dat is, dat wij zulke zwakheden onder elkander met wederzijdse zachtheid genezen.

Het is echter gebruikelijk, de gebreken van de bestuurders lasterlijk te vergroten. Daarom beveelt de Geest zó dikwijls, dat wij hen eer bewijzen, gelijk er zeer ernstig gezegd wordt tot de Hebreeën (13: 17): *Gehoorzaamt hen die voorstanders zijn, opdat zij met vreugde en niet al zuchtend hun plicht doen*, alsof hij zei: Op zichzelf is het besturen een moeilijke en lastige zaak, maar wanneer daar bij komt de weerbarstigheid van de ondergeschikten, wordt de ellende verdubbeld. Gelijk Herodotus zegt: Zoveel oorlog verschilt van vrede, zoveel verschilt tweedracht van oorlog; zó is het voor een bestuurder bezwaarlijker met de zijnen dan met anderen te strijden, en in een ambt dat toch al moeilijk is juist door diegenen gehinderd te worden, door wie men moest geholpen worden. Daarom zegt Paulus ook in 1 Thess. 5 (vs. 12): *Wij vragen, dat gij acht dat zij die voorstanders zijn, uitnemend bemind moeten worden om de bediening, en dat gij vrede met hen houdt*. Voorts bestaan er over deze zaak vele voorschriften. Want gelijk Cham daarom gestraft wordt, dat hij zijn vader bespot, zo moeten allen weten dat hun door God straffen gegeven zullen worden, die dienaren, die recht onderwijzen, lastig vallen, als er enige middelmatigheid in de zeden is. Gelijk ook tot Abraham gezegd is: *Ik zal zegenen die u zegenen, en vervloeken die u vervloekt*. Deze regel heeft zonder twijfel betrekking op de kerk en degenen die recht onderwijzen. Laten wij dus weten, dat men wegens de zeden van degenen die onderwijzen niet van de overige kerk moet afwijken, en geen scheuringen

moet maken, als er geen dwaling in de leer is.
Maar anderen zijn kwalijk besmet met valse meningen, die een goddeloze leer verdedigen en de ware bestrijden en de vromen doden wegens de belijdenis van de ware leer. Gelijk er ten tijde van Jeremia, de Maccabeeën en Christus Priesters geweest zijn en hun volgelingen, die openlijk de ware leer tegenspraken en de heiligen doodden. Met deze vergadering, ook al houdt zij het bestuur door tirannie, moeten de Godvruchtigen geen gemeenschap hebben, en de schuld van de scheuring is bij hen zelf, omdat het gebod van God is: *Vliedt de afgodendienst*. Alsook: *Als iemand een ander Evangelie zal leren, die zij een vervloeking*. Zó hebben de Apostelen afstand genomen van Kájafas en zijn vergadering.
En men moet goed acht geven op het onderscheid van deze dingen: De bediening wordt niet veranderd, ook al zijn de zeden van sommigen afkeurenswaardig. Maar wanneer valse leer verdedigd wordt, en afgoderij bevestigd wordt, wordt de bediening zelf veranderd. Daarom moet de bediening van dezen verlaten worden, die de leer bederven. Maar hoewel het voornaamste deel van de bediening de leer is, wordt soms een deel van de bediening, zoals de toediening van een sacrament, ook door hen bezet, die de leer bederven. Gelijk de Israëlieten de besnijdenis hielden, ook al voegden zij er later goddeloze gebruiken bij; Kajafas en de Farizeeën behielden de besnijdenis, ook al omhelsden zij in andere stukken ernstige dwalingen; toch was de besnijdenis geldig niet wegens deze personen, maar omdat ze geschiedde vanwege de kerk.
Laten wij zó spreken over de Doop van hen die gedoopt zijn in kerken, waar slechte leraren geregeerd hebben. Want de Doop is geldig geweest, omdat ze geschiedde vanwege de ware kerk, en de woorden van de instelling worden vastgehouden en hun zin zonder afgoderij in dit sacrament. Maar de Doop van Samosatenus, de Manichaeën, de Arianen was niet geldig, omdat zij de zin van de woorden niet behielden: Ik doop u in de Naam van de Vader en de Zoon en de Heilige Geest.
Deze dingen heb ik kort aangeroerd, om de Godvrezenden te wapenen tegen de Anabaptisten en bedenken dat de kwaden dikwijls in de kerk heersen. Gelijk Christus zegt, dat de kerk gelijk is aan *een sleepnet, waarin goede en kwade vissen zijn*. Derhalve is de bediening geldig, die zij bij deze sacramenten behouden, die zij niet opzettelijk bederven.
Want hoewel de Doop van hen, die de zin van de woorden behouden, geldig is, gelijk ik gezegd heb, geven zij toch reden waarom de kerk noodzakelijkerwijs van hen weggaat, omdat zij goddeloze dingen leren aangaande andere zaken.
Ook is er onderscheid tussen personen, die gezondigd hebben door onwetendheid, en hen die openlijk lasteraars zijn, gelijk na de opstanding van Christus Kájafas en dergelijken waren. En het is niet twijfelachtig dat men lasteraars en verdedigers van blijkbare afgoden verlaten moet, gelijk geschreven is: *Vliedt de afgoderij*.

OVER DE TEKENEN DIE DE KERK AANWIJZEN EN ZIJ DIE ANDEREN KENMERKEN NOEMEN

De tekenen die de kerk aanwijzen, zijn het onvervalste Evangelie en het wettig gebruik van de sacramenten. En hoewel de kerk niet altijd met gelijke heerlijkheid bloeit, komen toch herhaaldelijk enige aanduidingen van de Heilige Geest in verwonderlijke besturing daar bij. Maar omdat het Evangelie het teken is dat aantoont, welke vergadering de kerk is, heb ik boven getuigenissen aangehaald, en de volgende zijn duidelijk genoeg. Ef. 2 (vs. 20): *Gij zijt gebouwd op het fundament van de Apostelen en Profeten* enz. Alsook Jes. 59 (vs. 21): *Mijn Geest, Die in u is, en Mijn woorden, die Ik in uw mond gelegd heb, zullen van uw mond niet wijken en ook niet van de mond*

van uw zaad tot in eeuwigheid enz.
Anderen geven door kwade naijver van de menselijke burgerstaten aan de kerk deze kentekenen: De ordelijke opeenvolging van de bisschoppen en de gehoorzaamheid aan menselijke overleveringen. En daarna wapenen zij zeer vermetel de Bisschoppen met twee koninklijke zenuwen, de macht om de Schrift uit te leggen en de macht om wetten te geven en nieuwe vereringen in te stellen. De Godvruchtigen moeten echter gewaarschuwd worden, dat zij zich voor deze listen nauwgezet wachten. Want door alle eeuwen hebben politieke mensen bij de regering van de kerk, onkundig van de leer van het Evangelie, zich de kerk voorgeschilderd met zulk een nabootsing van de staten, en grote dwalingen zijn op deze wijze bevestigd.
Daarom wanneer u deze benamingen hoort, de ordelijke opeenvolging, de macht om uit te leggen, de wetgevende macht, moet u weten dat er aanslagen op de ware leer gesmeed worden en voorwendsels gezocht om dwalingen in de kerk vast te stellen. Die afbeelding van menselijke staten moet dus weggedaan worden en er moet anders over de kerk gedacht worden. Ik heb boven gezegd, dat de kerk niet gebonden is aan de ordelijke opeenvolging, zoals zij het noemen, van de bisschoppen, maar aan het Evangelie. Wanneer de bisschoppen niet recht onderwijzen, heeft de ordelijke opeenvolging in het geheel geen betrekking op de kerk, maar moeten zij noodzakelijk verlaten worden.
Over de macht toch om uit te leggen moet men weten, dat er onderscheid is tussen de macht en de gave. In de kerk is de gave om uit te leggen, niet gebonden aan zekere orde, gelijk de Heilige Geest niet gegeven wordt wegens de plaats of de titel.
Deze gave is geen macht, verbonden aan een rang of titel, waaraan men wegens de rang noodzakelijk moet gehoorzamen, gelijk men aan de koninklijke uitlegging of die van de leider noodzakelijk moet gehoorzamen wegens de rang. Want God heeft aan de burgerlijke overheden de macht gegeven wetten op te stellen overeenkomstig de rede en die uit te leggen. Maar aangaande de stem van het Evangelie in de kerk is het een geheel andere zaak, dit heeft de Zoon van God uit de boezem van de eeuwige Vader bekendgemaakt. En het is een uitspraak boven de rede geplaatst aangaande de kennis van God, aangaande de toorn van God tegen de zonde, de grootheid van de zonde, over de gerechtigheid geschonken door de Zoon van God, over de godsvrucht, het geloof, het kruis, de hulp van God, de opstanding, de kerk, het eeuwige leven, over de twee naturen in Christus, de Vader, de Zoon en de Heilige Geest.
Daar God dus bevolen heeft de Zoon te horen, vervolgens ook de Apostelen in opdracht van de Zoon gezonden zijn, om hen te horen, is het noodzakelijk de leer vast te houden door de Apostelen overgegeven, en dat wij leerlingen zijn van hun onderwijs, geen uitleggingen verzinnen strijdig met de hun eigen vaste en duidelijke getuigenissen, gelijk de Joden verderfenissen verzinnen, en de uitspraken van Christus verijdelen.
Voorts, die leerlingen van het Evangelie willen zijn, en niet luisteren, om lasterlijk te bederven, maar om God te kennen, te eren en te gehoorzamen, in deze wordt, wanneer zij het Woord van God toestemmen met godsvrucht en vertrouwen, het licht ontstoken, waardoor zij geholpen worden, om het Evangelie te onderscheiden van de menselijke wijsheid, en de artikelen van de leer over God, over de zonde, de gerechtigheid, over Christus, de kerk, het eeuwige leven recht aan te nemen.
Ten derde, diezelfden worden ook geholpen door het getuigenis van de ware kerk. Zoals, toen Samosatenus het Woord niet wilde uitleggen van een Persoon, in deze zinsneden, "*In het begin was het Woord*" enz., de Godvrezenden geholpen werden door het getuigenis van Irenaëus, die Polycarpus de leerling van Johannes gehoord had; zij werden ook geholpen door de getuigenissen van Gregorius van Neocaesarea

en de kerk van Alexandrië, die verzekerden dat deze zin van de tijd van de Apostelen af steeds vastgehouden was, met welke zin de Godvrezenden zagen dat de overige getuigenissen bij Johannes en Paulus overeenkwamen.
En ofschoon men naar de kerk moet horen, volgens dat zeggen: *Als gij met mijn kalf niet geploegd hadt, zou gij het niet gevonden hebben*, steunt toch het geloof niet op het gezag van de kerk, maar op het woord van het Evangelie zelf. Wij roepen de Zoon van God aan, omdat er gezegd is (Joh. 1: 1): *En het Woord was God*. Alsook (Joh. 5: 17): *Mijn Vader werkt tot nu toe, en Ik werk*. Alsook (Joh. 15: 5): *Zonder Mij kunt gij niets doen*. Evenzo zegt Stefanus: *Heere Jezus, ontvang mijn geest*. Evenzo moet men, wanneer de getuigenissen van de kerk gezocht worden, toezien waar en welke kerk het is, welke tijden de zuiverste zijn, welke schrijvers de gezondste. Zó worden wij geholpen tegen de Anabaptisten: Wij weten ten eerste uit het Evangelie, dat de kinderen geboren worden schuldig en onderhevig aan de zonde van de oorsprong (erfzonde), en dat dit aan die vergeven wordt, die in de kerk zijn, en dat de kinderen leden van de kerk moeten worden en tot Christus gebracht worden. Voorts komt daar bij het getuigenis van de eerste kerk, waarvan wij lezen dat zij de kinderen gedoopt heeft. Wij oordelen derhalve dat men geenszins wijken moet voor het drijven van de Anabaptisten, die zoveel duizenden kinderen uit de kerk trachten weg te duwen en te verliezen en met één dwaling vele mengen.
Derhalve is de gave van de uitlegging het licht, dat de Heilige Geest ontsteekt in de geest van diegenen, die het Evangelie toestemmen, gelijk Christus zegt in Joh. 14 (vs. 26): *De Heilige Geest zal u alles leren en u in de herinnering terugbrengen alles wat Ik tot u gesproken heb*. Hier bindt Hij de Apostelen en de gehele kerk aan die dingen, die Hij Zelf gezegd had, en voegt er over de gave bij, dat de Heilige Geest juist uit dit woord ons in herinnering zal brengen. En in Joh. 6 (vs. 45) haalt Christus uit Jesaja aan: *En allen zullen geleerd zijn door God*. Daarentegen zegt Hij van de goddelozen (Dan. 12: 10): *Geen der goddelozen zal het verstaan*. Alsook (1 Cor. 2: 14): *De natuurlijke mens verstaat niet de dingen die van de Geest van God zijn; want het is hem dwaasheid, en hij kan het niet verstaan*. Alsook Jes. 6 (vs. 9): *Horende hoort en verstaat niet*.
Deze getuigenissen tonen duidelijk aan, dat de uitlegging een gave is van de Godvrezenden, en niet verbonden is aan de macht of de meerderheid, die meestal ongodvruchtig is, en de voornaamste straf van ongodvruchtigheid is immers blindheid, zoals in Ps. 69 (vs. 24) en Rom. 11 (vs. 10) gezegd wordt: *Hun ogen zullen verduisterd worden, opdat zij niet zien*. En de blijkbare dwaasheden van de heidenen en de Joden tonen aan, dat de goddeloosheid voornamelijk door blindheid gestraft wordt.
Wanneer de geordende macht of het grootste deel het recht van uitleggen zou hebben, zou men de uitspraken van de Farizeeën boven de uitspraken van Zacharias, Simeon, Elisabeth, Maria, Anna en dergelijke moeten stellen. Maar de ware kerk is meestal een kleine groep, waarover een grote menigte ongodvruchtigen heerst; gelijk Jesaja zegt: (1:9) *Als God ons geen zaad had overgelaten, zouden wij zijn als Sodom*. Daarom moet de uitlegging geenszins gebonden worden aan de geordende macht en het grootste deel. En men moet op zijn hoede zijn voor listige aanslagen, daar de tegenstanders onder dit voorwendsel dwalingen trachten staande te houden.
Overigens moet de gave zelf ook erkend worden, en Gode dank toegebracht, dat Hij de kerk altijd zó bestuurd heeft, dat, daar de leer verduisterd was, Hij haar weer ontstoken heeft. Gelijk na Noach Abraham de uitlegger van de belofte geweest is, zo na Mozes Samuel, David, en achtereenvolgens de anderen; toen de Farizeeën en Sadduceeën regeerden waren er toch Simeon, Zacharias, Anna, Maria en vele anderen,

in wie de gave van de uitlegging straalde, in sommige meer, in andere minder schitterend. Zó heeft God later in de kerk herhaaldelijk het licht van de ware leer ontstoken. Wanneer dit dus aangestoken is, laten wij het dan niet uitblussen onder voorwendsel van de menigte of van de geordende macht die afgoden en dwalingen voorstaat.

Overigens kunnen ook zij uitglijden, die tevoren recht gevoelden, en die recht gevoelen hebben een weinig duisternis en hun stoppels, gelijk tot de Corinthiërs gezegd wordt. Daarom moeten de uitspraken beoordeeld worden uit het overgeleverde en recht te pas gebrachte Woord van God. Over de vergelijking van de tradities en de Wetten van de bisschoppen zal beneden gesproken worden. Want de eenheid van de kerk moet ook niet gesteld worden in de overeenkomst met menselijke tradities, omdat deze uitspraak vastgehouden moet worden, dat menselijke overleveringen geen godsdienst zijn; alsook dat wegens deze niet veroordeeld moeten worden, die anders recht gevoelen.

XIII

OVER DE SACRAMENTEN

Laten wij aan het begin een eenvoudige beschrijving van het woord opstellen. Een sacrament wordt nu namelijk, zoals wij in de kerk spreken, een ceremonie genoemd in het Evangelie ingesteld, om een getuigenis te zijn van de belofte, die aan het Evangelie eigen is, namelijk van de beloofde verzoening of genade.
Onheilige mensen denken dat de sacramenten tekenen van belijdenis zijn, die ons van de andere mensen onderscheiden, die als 't ware door dit verbond samengevoegd zijn, zoals de toga de Romein onderscheidde van de mensen van andere naties; of dat het tekenen zijn van zekere verplichtingen jegens de mensen. Want zoals het eens gewoonte was bij het maken van verbonden samen te eten van geheiligde dingen, zó menen nu velen op menselijke wijze, dat de maaltijd des Heeren alleen maar zulk een kenteken is van een wederzijds verbond onder de mensen. Maar hoewel er vele doeleinden van de sacramenten verordend zijn, moet men toch ver boven de andere dit voornaamste doel stellen, dat het tekenen zijn van de wil van God jegens ons, namelijk getuigenissen gevoegd bij de belofte van genade. En laten wij zien naar de gehele kerk, waarin dadelijk na de val van Adam, na het uitgeven van de belofte van genade, ceremoniën zijn toegevoegd, namelijk de offers van Adam, die aangestoken werden vanuit de hemel; er werd een lam aangeboden, dat verteerd werd door de hemelvlam; dit betekende het lijden van het het toekomstige Offer, waarover de belofte gegeven was, en het was een getuigenis van de verzoening.
Daarna is, toen de belofte vernieuwd werd, een nieuw getuigenis bijgevoegd, namelijk de besnijdenis. Daarna opnieuw na de herstelling van het licht van de leer is er bijgekomen het slachten van een lam, en andere ceremoniën. Zó zijn er in de kerk bij de stem van het Evangelie riten bijgevoegd, de Doop en de Maaltijd des Heeren; over de andere zal ik later spreken. Deze gebruiken zijn geen menselijke schouwspelen, ingesteld als de tragedies van de Grieken, om hoe dan ook de herinnering van krijgsdaden aan het nageslacht over te leveren; maar zij hebben andere, veel verhevener doeleinden.
Want ten eerste zijn het tekenen van de wil van God jegens ons of getuigenissen van de beloofde genade. Daarom zegt Paulus van Abraham, dat hij de besnijdenis ontvangen heeft als *een zegel van de gerechtigheid van het geloof*, dat is, een getuigenis, waardoor God betuigd heeft, dat hij in genade was aangenomen. En omdat de sacramenten aan de beloften zijn toegevoegd, daarom behoort, gelijk het noodzakelijk is dat de belofte door geloof aangenomen wordt, bij het gebruik van de sacramenten het geloof te komen, dat ziet op de belofte.
Daarna kunnen er vele doeleinden bijkomen: de belijdenis, het onderscheid van de andere secten, de plechtigheid van de publieke bijeenkomst, het te binnen brengen van het zékere werk. Gelijk de Maaltijd des Heeren allereerst is een getuigenis van de genade jegens ons. Over het gehele Evangelie, over de dood en de wederopstanding van Christus onderricht het ons, het getuigt dat de weldaden van Christus ons geschonken worden. En hier is het noodzakelijk dat het geloof daar bij komt, dat de belofte van genade gelooft.
Voorts komen er andere doeleinden bij. Theodosius, die het Evangelie gelooft, belijdt door dit voorbeeld openlijk, wat zijn gevoelen is; evenzo wordt door dit gebruik de afscheiding van andere secten verstaan.
Het derde, omdat God wil dat de kerk niet in schuilhoeken geheel onbekend ligt, maar

wil dat zij gezien en gehoord wordt, opdat Zijn Naam geëerd wordt en de leer verbreid wordt, daarom wil Hij ook dat er eerzame bijeenkomsten zijn, Hij wil dat het Evangelie klinkt in een publieke samenkomst. Opdat dus in zulk een bijeenkomst de belijdenis moge getoond worden en er oefeningen van geloof zijn, heeft Hij altijd gewild dat er zekere openbare gebruiken (ritus) zijn, waarbij de kerk publiek zou samenkomen. En hoewel de Duivel tracht zulke bijeenkomsten her en der te verstrooien en te misvormen, reinigt God ze toch herhaaldelijk en bewaart ze wonderlijk. Zó is ook de maaltijd des Heeren wegens dit nut ingesteld, om de zenuw te zijn van de openbare samenkomst.
Ten slotte maant het gebruik aan tot vele plichten: ten eerste over dankbetuigingen toe te brengen aan God, daarna over de onderlinge welwillendheid van de leden van de kerk; gelijk diegenen samen aten van de geheiligde dingen, die verbonden sloten.

OVER HET AANTAL SACRAMENTEN

Het is niet de aller-oudste gewoonte, zeven sacramenten te tellen. Over dit aantal zijn er twisten, waarvan dit de maatstaf zij, dat noodzakelijke dingen vastgehouden worden en onderscheiden van de niet noodzakelijke. Laten ook van Godswege ingestelde ceremoniën bij de prediking van Christus onderscheiden worden van andere werken, die niet eigenlijk tot het Nieuwe Testament behoren.
Als zij in het algemeen willen dat ieder werk dat door God bevolen is, waaraan enige belofte is toegevoegd een sacrament genoemd wordt, dan zullen sacramenten zijn: het gebed, geduld onder het kruis, aalmoezen, vergeving van onrecht. Want aan deze werken zijn altijd Goddelijke beloften toegevoegd geweest. Over het gebed zijn bevelen en beloften bekend (Ps. 50: 15): *Roep Mij aan in de dag der benauwdheid, en Ik zal er u uitrukken*. En in Deut. 4 (vs. 7) wordt gezegd: *En er is geen ander volk, dat een God heeft Die het zó dicht nadert, zoals onze God nabij is bij al onze aanroepingen*. Alsook in het Evangelie (Joh. 16: 24): *Bidt, en u zal gegeven worden*. Het zou niet onnut zijn het gebed onder de sacramenten te tellen, opdat deze benaming zelf de mensen zou herinneren aan de beloften en aan de vrucht van dit allerbelangrijkste werk.
Voor het geduld onder het kruis zijn er beloften. Ps. 51 (vs. 19): *Een offer aan God is een verslagen geest*. Alsook (Ps. 116: 15): *De dood der heiligen is kostbaar*. Alsook Ps. 72 (vs. 14): *Hun bloed is kostbaar voor Mij*. En in het Evangelie zijn er zeer vele dergelijke uitspraken (Matth. 26: 24): *Wie Mij wil volgen, neme zijn kruis op en volge Mij*. Alsook (Matth. 19: 29): *Hij zal in dit leven honderdvoudig terugontvangen* enz.
Over de aalmoezen zijn de bekendste uitspraken (Luc . 6: 38): *Geeft, en u zal gegeven worden*; (Jes. 58: 7): *Breek uw brood voor de hongerige* enz.
Over de vergeving van onrecht (Luc. 6: 37): *Vergeeft, en u zal vergeven worden*. Dit is een belangrijke belofte, toegevoegd aan ons vergeven, niet dat onze vergeving de toorn van God zou kunnen verzoenen, maar om ons het Evangelie onder de aandacht te brengen, gelijk de andere sacramenten.
Als dus de naam sacrament niet alleen op de ceremoniën, maar ook op andere morele werken zal worden toegepast, zal ook het huwelijk een sacrament genoemd worden. Want het wordt ook door een bevel van God voorgeschreven en met beloften gesierd, gelijk in Ps. 128 (vs. 6): *Gij zult uw kindskinderen zien, vrede over Israël*. En het is ingesteld ter wille van de uitbreiding en de bewaring van de kerk. Voorts is het ook een beeld zowel van de liefde van Christus jegens Zijn bruid, de kerk, als van de moeiten en de plichten van de kerk. Zoals een man die waarlijk zijn vrouw en kinderen liefheeft ze beschermt en zijn goederen hen toedeelt, zó heeft Christus de

kerk waarlijk lief, begiftigt haar met Zijn gaven, Zijn gerechtigheid en de gemeenschap aan het eeuwige leven. Paulus duidt aan dat deze liefde en deze genegenheid (storgè) in een eerzaam man daarom aan de natuur is ingegeven, om een beeld te zijn dat de ware liefde afschaduwt van Christus jegens Zijn bruid de kerk. Bovendien zijn de moeiten en de huiselijke plichten een beeld van de moeiten en plichten van de kerk.
Maar wanneer wij op deze wijze de benaming sacrament algemeen gebruiken, spreken wij niet over de ceremoniën alleen die het eerst ingesteld zijn bij de prediking van Christus; maar hoe die werken ook genoemd worden, laten wij altijd in gedachten houden dat in de tien geboden de hoofdsom voorgesteld wordt van alle zedelijke werken, die noodzakelijk en door God bevolen zijn; laten wij vervolgens zoeken naar de overal toegevoegde beloften en bedreigingen en de voorbeelden daarvan. Laten wij ook weten dat er verschil is tussen de beloften van de wet en de belofte die het Evangelie eigen is, die is de belofte van de genadige verzoening.
Wanneer echter het woord sacrament verstaan wordt voor de ceremoniën, ingesteld in de prediking van Christus, laten dan deze sacramenten genoemd worden: de Doop, de Maaltijd des Heeren, de Absolutie, die uitwendige gebruiken zijn en tekenen zijn van het gehele Evangelie, en toch in eigenlijke zin getuigenissen zijn van de vergeving van zonden of van de verzoening, waarover voornamelijk gesproken wordt in de gebruikelijke definitie: Een sacrament is een teken van de genade, dat is, van de verzoening om niet, die wegens Christus geschonken wordt en in het Evangelie gepredikt wordt.
Het behaagt mij het meest er ook aan toe te voegen de Ordening, gelijk men het noemt, dat is, de roeping tot de bediening van het Evangelie en de publieke goedkeuring van die roeping; omdat al deze dingen door het bevel van het Evangelie voorgeschreven worden, gelijk aan Titus (1: 5): *Stel ouderlingen aan, gelijk ik bevolen heb*, en daaraan is toegevoegd de grootste belofte van alle en het meest waard om gekend te worden, die betuigt dat God waarlijk krachtig werkt door de bediening van hen, die door de stem van de kerk uitgekozen zijn, gelijk de algemene uitspraak betuigt over de Apostelen en allen die het Woord laten klinken, overgeleverd door de Apostelen (Rom. 1: 16): *Het Evangelie is een kracht Gods tot zaligheid voor ieder die gelooft.* En Christus zegt Joh. 17 (vs. 9): *Ik vraag niet voor hen alleen, maar voor allen die door hun woord geloven zullen*. En Joh. 20 (vs. 23): *Wier zonden gij zult vergeven hebben, die zullen ze vergeven worden*, enz. En Ef. 4 (vs. 8): *Hij is opgevaren, Hij heeft gaven gegeven aan de mensen, Profeten, Apostelen, Herders, Leraars*. Luc. 10 (vs. 16): *Die u hoort, hoort Mij*.
Joh. 15 (vs. 1): *Ik ben de wijnstok, gij de ranken; die in Mij blijft, en Ik in hem, die draagt rijke vrucht*. En 2 Cor. 5 (vs. 18): *God heeft in ons het woord der verzoening gelegd; wij vervullen dus het gezantschap voor Christus, alsof God door ons aanspoort*. En 2 Cor. 3 (vs. 6): *Hij heeft ons bedienaren gemaakt van het Nieuwe Testament, niet van de letter, maar van de geest*. Deze en zeer vele dergelijke uitspraken betuigen duidelijk, dat God krachtig werkt juist door deze bediening van degenen die het Evangelie onderwijzen, die Hij in de kerk door voortdurende roeping bewaren wil. Want Paulus spreekt uitdrukkelijk over het uitwendige woord of over de bediening die de stem van het Evangelie doet klinken, wanneer hij zegt (Rom. 10: 8): *Het Woord is nabij in uw mond*. Alsook (2 Cor. 5: 19): *Hij heeft in ons het Woord der verzoening gelegd, wij nemen dus het gezantschap voor Christus waar*. En het bevel is aan de kerk gegeven, dat er zulke dienaren of gezanten uitgekozen worden, gelijk aan Titus uitdrukkelijk geschreven wordt.
Laat dus het gebruik van de ordening dit bevel in herinnering brengen en deze beloften, en laten wij God dank toebrengen, dat Hij deze bediening ingesteld heeft en

bewaart, en dat Hij ons op deze wijze aanneemt en van de zonde, van de macht van de Duivel en de eeuwige dood bevrijdt, en ons gerechtigheid en eeuwig leven teruggegeven heeft. Laten wij ook in dit geloof de bediening eren en beschermen, en daarvan gebruik maken; laten wij het Evangelie leren en gehoor geven, laten wij het geloof oefenen door het gebruik van de sacramenten, en laten wij weten dat ons door deze bediening eeuwige goederen verschaft worden; laten wij eveneens God bidden, dat Hij bekwame dienaren geeft en hen helpt, gelijk Christus beveelt te bidden, dat God arbeiders in Zijn oogst moge uitstoten. En Col. 4 (vs. 3) beveelt Paulus dat de anderen bidden, dat God hemzelf moge helpen in zijn functie.

Dit is ook een grote vertroosting, daar deze bediening door God ingesteld is, ook al wordt zij altijd in de wereld op allerlei wijze verstoord, en wijken vele mensen daarvan af en komen om, toch heeft zij niet geheel en al vernietigd kunnen worden. Want Christus zegt, Matth. 16 (vs. 18): *Op deze rots zal Ik Mijn kerk bouwen*, dat is, op deze bediening, *en de poorten der hel zullen haar niet overweldigen*. Met deze vertroosting houden de Godvruchtigen zich ook in deze tijd staande, en zij weten dat de overblijfselen van de kerk en van de ware bediening zullen blijven, ook al storten de rijken ineen. Hoewel dit niet geschiedt zonder rampen voor de kerk, maar van dien aard zijn en zijn altijd de straffen der wereld geweest, gelijk Amos (9: 8) zegt: *Zie, de ogen des Heeren zijn op het veroordeelde rijk, en Ik zal dit van de aarde wegdoen, maar Jacob zal Ik niet wegdoen, ja Ik zal hem als een graankorrel op de zeef schudden, en er zal geen korrel op de aarde vallen*. Hier stelt de Profeet tegelijk bedreidingen en vertroosting vóór. Het is niet te verwonderen dat de rijken gestraft worden, omdat, daar zij de bediening moesten helpen en beschermen, zoals de Psalm (24: 9) zegt: *Open uw poorten, o vorsten*, goddeloze vorsten die kerken trachten te vernietigen. Andere onbeduidende misvormen ze door hun onachtzaamheid, begunstigen de studiën niet, zoeken geen ontwikkelde dienaren, verzorgen ze niet met genoegzaam levensonderhoud, beijveren zich niet hun verlangens te bewerken. Ten slotte verwaarlozen zij dit deel van de publieke staat als het laatste òf zij verdrukken het listig.

Basilius klaagt dat in zijn tijd tot bestuurders van de kerk verheven zijn de geringste van alle slaven, onkundig en traag. Later, toen de goederen toenamen, zijn de kerkelijke bedieningen een roof geweest voor de machtigen. De bediening zelf echter is verwaarloosd en door onkundige huurlingen deels door bijgeloof deels door gierigheid verbasterd.

Nu worden weer ook in die plaatsen, waar de zuivere leer aangenomen is tot de bediening toegelaten vele onkundigen en tragen; omdat de machtigen deze gehele zaak verwaarlozen en geen acht geven op de studiën en niet zorgen dat de dienaren onderhouden worden. Zó wordt de kerk in deze wereld door voortdurende moeilijkheden getroffen, die de Godvruchtigen ter harte moeten nemen opdat zij ieder op zijn plaats, die zoveel mogelijk verzachten, opdat God ook de straffen moge matigen.

Deze verplichtingen namelijk, die nuttig zijn om de bediening in stand te houden, eist God zeer streng en vergeldt Hij met grote beloningen, gelijk deze uitspraken getuigen (Matth. 10: 42): *Wie één van de geringsten van deze slechts een dronk water geeft wegens de leer, voorwaar zeg Ik u, hij zal zijn loon niet verliezen*. En er zijn uitnemende voorbeelden, van de weduwe van Sarepta, die Elia ontvangen heeft; van Obadja (1 Kon. 18: 4) die honderd Profeten in spelonken verborgen, beschermd en gevoed heeft; van Hiskia (2 Kron. 31), van de Ethiopiër, die Jeremia redde.

Over al deze dingen, over de uitwerking van de bediening, over het gebed voor de bediening, over de plichten die daaraan verschuldigd zijn, over de straffen van de

versmading van de bediening onderricht ons de leer over de Ordening, wanneer ze onder de sacramenten gerekend wordt, onderricht ons ook het gebruik (ritus) zelf, wanneer wij publiek zien de zeer oude gewoonte die zonder twijfel van de eerste vaderen ontvangen is, namelijk de oplegging van de handen, die altijd een teken geweest is van een zaak, bestemd voor de dienst van God; en ook geweest is het teken van de zegening. Met deze ritus heeft Jacob de zonen van Jozef gezegend. Met deze ritus ordent Mozes Jozua tot het besturen van het volk van God, Num. 37. Met deze ritus zegent Jezus de kinderen; met deze ritus werden de dieren voor deze dienst bestemd, dat het slachtoffers zouden worden. Voornamelijk echter heeft de ritus van de offerdieren Christus betekend. God de eeuwige Vader heeft de hand op Hem gelegd, dat is, heeft Hem uitgekozen, heeft Hem gezegend, heeft Hem gezalfd en Hem Zich onderworpen en heeft Hem beladen met een zeer grote last en tot een Slachtoffer voor ons gemaakt. Deze voornamelijk, duidt deze rite van de oplegging van de handen aan. Daarna echter wordt de betekenis op de dienaren overgebracht. Christus de Hogepriester legt hen de handen op, dat is, kiest hen uit door de stem van de kerk, zegent hen en zalft hen met Zijn gaven, gelijk geschreven is: *Hij is opgevaren, geeft gaven aan de mensen, Profeten, Apostelen, Herders, Leraars*, die Hij siert met het licht van de leer en andere gaven. Voorts onderwerpt Hij ze aan Zich, opdat zij alleen het Evangelie onderwijzen, het rijk van Christus alleen dienen, geen macht voor zichzelf zoeken, geen rijken stichten onder voorwendsel van de godsdienst, ook slachtoffers zijn, dat is, hatelijkheid doorstaan, moeiten en straffen wegens de ware leer, gelijk de Psalm (44: 23) zegt: *Om Uwentwil worden wij de ganse dag geslacht*.

Wanneer u dus bedenkt, dat dit gebruik niet bij toeval, niet zonder enige betekenis door de eerste vaders en door de apostelen gebruikt is, laat dan het gemoed opgewekt worden om de krachtwerking van het ambt te erkennen, om het te eerbiedigen, om de betekenissen te zoeken, die ons aangaande Christus de Hogepriester en over de plichten van dit ambt onderrichten. Daarentegen echter zijn er in de leer over de Ordening ook verbasteringen te overwegen. De offerpriesters, die missen voor anderen doen, verzinnen dat de ordening daarom geschiedt, om macht te geven om te offeren voor de levenden en de doden, en zij zeggen namelijk dat zij de Zoon van God offeren en dat zij door hun offeren voor anderen de vergeving verdienen. Zij voegen er ook bij, dat de dood van Christus zonder dit offer voor de kerk niet van nut is. Hoewel echter sommige dingen genomen zijn uit kwade navolging van het Levitische Priesterschap dat verkeerd verstaan wordt, hebben zij er toch ook vele andere dingen bij verzonnen uit heidense meningen. Deze dwalingen moeten verworpen worden, die een veelvuldige afgodenverering (eidoolomania) hebben voortgebracht, waarvan het zeker is dat zij door de Turkse tirannie gestraft wordt. Maar ter wille van het ambt van onderwijzen van het Evangelie en de krachtige werking van dit ambt moet de Ordening vastgehouden en belangrijk geacht worden.

De Wederdopers echter verachten tegelijk met de bediening de ordening, verzinnen dat er nieuwe openbaringen en verlichtingen verwacht moeten worden van God, en dat men die moet zoeken door grote kwellingen van het lichaam, gelijk de Monniken en oudtijds de Enthusiasten verzonnen hebben. Deze fanatieke dwaasheden moeten verwenst worden; zij ontstaan namelijk uit verkeerde overtuigingen aangaande de tucht van de Wet en uit onkunde van de leer van het geloof.

Laten wij daarentegen weten, dat God door een onmetelijke goedheid Zijn wil in het Evangelie bekend gemaakt heeft, en dat men geen andere verlichtingen moet zoeken, maar het geloof en de aanroeping opwekken door dit Evangelie zelf dat ons voorgesteld is, en God wil dat er een publieke bediening is, en die bewaart Hij wonderlijk en reinigt ze van tijd tot tijd, opdat wij weten dat de kerk aan dit voorgestelde Evangelie

gebonden is. Dit zegt Paulus in Ef. 4 (vs. 14) met deze woorden: Dat de bediening van het Evangelie ingesteld is, om het Evangelie te bewaren, *opdat wij niet omgevoerd worden met alle wind van leer*.

DE CONFIRMATIE

Oudtijds is er een onderzoek van de leer geweest, waarin ieder de hoofdsom van de leer opzei en toonde dat hij het oneens was met de heidenen en de ketters, gelijk het de gewoonte was om de mensen te onderwijzen, alsook ten hoogste nuttig om de profane mensen en de Godvrezenden te onderscheiden. Daarna vond er een publiek gebed plaats, en de Apostelen legden hun de handen op. Zó werden zij begiftigd met duidelijke gaven van de Heilige Geest. Maar nu is het gebruik van de Confirmatie, dat de Bisschoppen vasthouden een geheel inhoudloze ceremonie. Het zou echter nuttig zijn, dat er een onderzoek en belijdenis van de leer gedaan werd en een openbaar gebed voor de Godvruchtigen, en dit gebed zou niet ijdel zijn.

OVER DE ZALVING

De zalving is oudtijds een medische verzorging geweest. Want God heeft om de Vaderen en de Profeten met zeker gezag te bekleden, hen van het begin af gesierd met de gave van gezondmaking, gelijk Abraham, Izaäk, Jacob, Jesaja en dergelijke mannen genezers van beroep geweest zijn. En door deze mannen is tegelijk met de leer van de ware godsdienst een natuurkundige leer verbreid over de planten en vele delen van de natuur. Deze oude zede heeft Christus vernieuwd, toen Hij de Apostelen gezonden heeft, hun bevolen heeft de zieken te genezen en toegerust met de gave van genezing. Deze gave is ook later in de Kerk gebleven, en het is zeker dat nog velen genezen worden door de gebeden van de kerk. Het is nuttig deze dingen in herinnering te brengen, opdat wij leren dat de gezondheid van het lichaam een gave van God is, die Hij toegedeeld heeft, om anderen te helpen. Hij wil dat deze gevraagd wordt en met enige nauwlettendheid bevorderd. Maar de rite van de zalving, die er nu is, is slechts een bijgelovige ceremonie; en daar komt bij de aanroeping van doden, die goddeloos is. Daarom moet die zalving met wat daar bij komt verworpen worden.

OVER DE DOOP

De Doop is een zuivere handeling, namelijk een indompelen en uitspreken van de woorden: Ik doop u in de Naam van de Vader en de Zoon en de Heilige Geest. Maar de hoofdzakelijke betekenis en het doel van de Doop wordt geleerd uit de belofte (Marc. 16: 16): *Die geloofd zal hebben en gedoopt zal zijn, zal behouden zi*jn. Want de Doop wordt daarom eigenlijk een sacrament genoemd, omdat deze belofte er bijgevoegd is, om te betuigen dat de belofte van genade waarlijk aan deze persoon toebehoort die gedoopt wordt. En men moet over dit getuigenis evenzo denken, alsof God met een nieuwe stem van de hemel betuigde dat Hij deze persoon aanneemt. Nadat dus de gedoopte de leer verstaat, oefene hij dit geloof, gelove hij dat hij waarlijk door God aangenomen wordt wegens Christus en geheiligd wordt door de Heilige Geest. Zó moet de Doop gebruikt worden. Later in het leven brengt Hij ons dagelijks in gedachten: Zie, door dit teken heeft God betuigd dat u in genade aangenomen bent. Hij wil niet dat dit getuigenis veracht wordt. Waarom u geloven moet dat u waarlijk aangenomen bent, en Hem met dit geloof aanroepen. Dit is het voortdurende nut van de Doop. Zó was voor Abraham de besnijdenis een

voortdurende getuigenis in zijn eigen lichaam geschreven, waardoor zijn gedachten bepaald werden bij het zaad dat komen zou, en de beloofde zegen wegens het Zaad; zo dikwijls hij aan de besnijdenis dacht, rustte hij door het geloof en stelde vast dat hij God behaagde en bracht Hem dank toe en riep Hem aan.
Laten wij echter om de verre strekking van de belofte beter te zien, de woorden van de Doop overwegen, die de hoofdsom van het Evangelie bevatten, en een zegening zijn, waardoor wij aan God worden toegewijd en waardoor de Naam van God over ons wordt aangeroepen: Ik, zegt de dienaar, doop u in opdracht van God en in plaats van Christus, dat is, met dit teken betuig ik dat uw zonden afgewassen worden, en dat u verzoend bent met de ware God, die de eeuwige God is, de Vader van onze Heere Jezus Christus, en Hij heeft voor u de Zoon gezonden, met de bewonderenswaardige en onuitsprekelijke bedoeling, dat Hij u de zonden vergeeft, en in u een nieuwe gerechtigheid en eeuwig leven begint door de Heilige Geest. Deze zegening wijdt ons aan God toe en onderscheidt de kerk van alle volkeren, omdat geen ander volk waarlijk God aanroept, gelijk Hij Zich geopenbaard heeft, namelijk de Vader van onze Heere Jezus Christus, die verzoend is door de Zoon en heiligt door de Heilige Geest. En omdat de hoofdsom van het Evangelie in deze woorden vervat is, worden er ons zeer ver strekkende vertroostingen voorgesteld. Want hoe aangenaam is het te horen, dat u reeds waarlijk door God en de eeuwige Vader aangenomen bent, dat de weldaden van de Zoon u geschonken zijn, dat God u wil regeren door de Heilige Geest, dat Hij u uit de eeuwige dood heeft weggerukt en uit de boeien van de Duivel!
Hoe oplettender u de woorden van de Doop zult overdenken, des te meer zal het gemoed ontvlamd worden door de erkenning van de barmhartigheid van God, en het zal te meer bevestigd worden in het geloof en opgewekt om te aanbidden.
Maar gelijk de woorden ons de belofte en de vertroosting voorstellen, zó vereisen zij op hun beurt het geloof en deze verplichting, dat wij deze ware God de eeuwige Vader van onze Heere Jezus Christus en zijn Zoon en de Heilige Geest erkennen. Over dit wederzijdse verbond wordt gesproken in 1 Petr. 3 (vs. 21): *De Doop, die niet is een aflegging van de vuilheid van het lichaam, maar de gelofte* (stipulatio) *van een goed geweten voor God door de opstanding van Christus*. Want het betekent een wederzijdse verplichting en een wederzijds verbond. God betuigt dat Hij ons aanneemt; dit omhelst het gelovende geweten en door dit geloof erkent het nu waarlijk God en roept Hem aan. Dit rechte gevoelen over God wordt het goede geweten genoemd, namelijk, dat God recht kent, recht aanroept. Maar er wordt aan toegevoegd: *Door de opstanding van Christus*. Want hij onderwijst dat de Doop van kracht is wegens de regerende Christus, en beveelt door het geloof te erkennen, dat deze verzoening geschonken is wegens Christus.

OVER DE BETEKENISSEN

Boven heb ik gezegd dat er in de sacramenten veel betekenissen zijn, maar één allervoornaamste, namelijk van de genade, moet boven de andere gesteld worden.
Deze schildert ook de rite af, omdat de afwassing betekent dat de zonden afgewassen worden wegens Christus en dat ons toegeëigend wordt de weldaad van het lijden van Christus, wanneer wij in het water gedompeld worden als in de dood van Christus. Daarna is het niet ongerijmd, dat er andere betekenissen worden bijgevoegd. Gelijk de weg van de Israëlieten door de Rode Zee een beeld geweest is van de moeiten en de bevrijding. Maar de andere betekenis moet verre de voorkeur hebben, die ons de belofte en de genade te binnen brengt en het geloof vereist.
Gelijk het echter genoeg geweest is éénmaal besneden te worden, daar de besnijdenis

bevolen was, zó moet de Doop maar éénmaal geschieden, gelijk deze zeer ernstige reden aantoont. Het is een zonde de Naam van de Heere te misbruiken en de ware aanroeping af te keuren. Maar die overdopen, keuren de eerste Doop af, achten dat die ijdel en onnut geweest is. En zó keuren zij de ware aanroeping van God af die gedaan is voor deze gedoopte. Daarom moet de ceremonie zelf niet herhaald worden. Overigens zullen wij over de Wederdopers weldra meer zeggen, die vele verderfelijke dwalingen mengen bij hun wederdoop.
Laten de Godvruchtigen echter weten, dat de Doop die éénmaal gedaan is, een voortdurend getuigenis en verbond blijft. David had na zijn val geen nieuwe besnijdenis nodig; maar die eerdere besnijdenis herinnerde hem aan beide dingen, namelijk dat deze natuur daarom besneden wordt, omdat zij onder de zonde is, en dat diegenen die gevallen zouden zijn, zelf moeten terugkeren tot de belofte van verzoening. Laten de gevallenen nu zó denken, laten zij de ceremonie niet herhalen, maar vermaand door het verbond, dat tevoren gemaakt is, waarin melding gemaakt wordt van de Zoon, hetgeen een getuigenis is van de vergeving der zonden, moeten zij terugkeren tot de voorgestelde verzoening. Zó brengt de Doop de gevallene een grote lering en vertroosting aan, omdat juist de vermelding van de Zoon ons onderricht aangaande het berouw en de vergeving van de zonden, en betuigt dat degenen die terugkeren opnieuw leden van het volk van God worden.

OVER DE DOOP VAN JOHANNES EN VAN DE APOSTELEN

De gehele bediening van Johannes de Doper is een werk van God geweest en het begin van een nieuwe bediening, die na de Wet zou volgen. Daarom moeten wij niet ongepast denken, dat zijn doop een zinloos schouwspel geweest is. En wat sommigen zeggen dat alleen maar het berouw aangeduid is, niet de vergeving, is ongerijmd. Want prediking van berouw zonder vergeving is heidens, en het is een prediking van toorn en van eeuwige dood, die in de kerk niet klinkt zonder de prediking van de vergeving. Daarom zeggen Lucas en Marcus uitdrukkelijk: *Predikende de Doop der bekering tot vergeving der zonden.*
Hoewel er dus verschil was in dit stuk, dat Johannes over de Christus die zal lijden, de Apostelen over die geleden heeft en opgewekt is prediken, is toch de bediening dezelfde geweest en heeft dezelfde uitwerkingen gehad in de gelovigen. Want Johannes onderwees over beide zaken, over de vergeving van de zonden en over de krachtwerking van de Heilige Geest in hen, die in de Zoon zouden geloven, gelijk hij zegt (Matth. 3: 11): *Hij zal ze met de Heilige Geest dopen*. Alsook (Joh. 1: 16): *Uit Zijn volheid hebben wij allen ontvangen*; waar hij betuigt, dat de gelovigen niet zó aangenomen worden, dat Christus in hen niet werkzaam is, maar leert dat in hen een nieuw licht en gerechtigheid begint.
Maar waarom maakt Johannes een onderscheid door te zeggen: Ik doop u met water, maar die na mij komen zal, zal u met de Heilige Geest en vuur dopen? Ik antwoord: Hij onderscheidt niet de uitwendige bediening, maar de personen; hij wil dat het onderscheid verstaan wordt tussen de Messias en de dienaren. De bedienaren oefenen slechts de uiterlijke bediening uit; maar daardoor is Christus krachtwerkend; wegens Hem en door Hem wordt de verzoening gegeven, de Heilige Geest en het eeuwige leven. Dit werken de dienaren niet uit, waarom het nodig is dat de Persoon van Christus van de dienaren onderscheiden wordt. Dit onderscheid zien degenen niet die van het Evangelie onkundig zijn, die zich inbeelden dat Christus slechts een leraar is, gelijk de Farizeeën meenden; en zij begrepen niet dat Hij gezonden was, om het Slachtoffer te zijn, alsook, om de Gever te zijn van nieuw en eeuwig leven en

gerechtigheid.

OVER DE DOOP VAN DE KINDEREN

Paulus beveelt zeer ernstig dat de geesten beproefd worden, en Christus geeft de regel aan als Hij zegt (Matth. 7: 16): *Uit hun vruchten zult gij hen kennen*. Want het is een zéker teken van een fanatieke geest en die door een kwade geest bewogen wordt, enige grote dwalingen hardnekkig te verdedigen. Voorts brengen de Wederdopers niet slechts dit éne leerstuk van de Doop van de kinderen aan het wankelen, maar zij vermengen er vele monsterachtige dwalingen mee. En heel hun razernij is samengegoten uit de dwaasheden van vele oude secten, uit de Manichaeën, uit de Enthusiasten, uit de fabels van de nieuwere Joden. Zij verstaan niet het onderscheid tussen de geestelijke gerechtigheid en de burgerlijke. Daarom ontkennen zij dat het de Christenen geoorloofd is rijken te hebben, overheidsambten te bekleden, gerichten te oefenen, een wettige eed af te leggen; zij beweren dat men afstand moet doen van eigen vermogen, en dat men die in de gemeenschap moet samenbrengen; zij zeggen dat men de echtgenoten moet verlaten, die een afschrik hebben van de Anabaptistische leer.

Deze dwaasheden kunnen alleen maar van de Duivel afkomen en zijn aanstekers van tweedracht. Want omdat zij het voornaamste stuk van het Evangelie over de gerechtigheid van het geloof niet verstaan, maar ten zeerste beweren dat de mensen wegens hun eigen werken en de harde slagen, gelijk zij zelf zeggen, rechtvaardig zijn, daarom hebben zij voor zich zulke monnikenwerken verzonnen, om het te laten schijnen dat zij iets nieuws en zwaars doen. De Munsterse Wederdopers hadden er nog meer monsterachtige dwalingen aan toegevoegd; zij hadden verzonnen dat er op de Joodse wijze een Monarchie zou zijn van de vromen vóór de opstanding, en om deze Monarchie op te richten hadden zij afvallig de wapenen opgenomen. Deze dwaasheid was een duidelijk kenteken van de Duivel, die de gezonden overtuigt, dat men de besmetting van de Anabaptisten vlieden moet.

Maar ook al zijn sommige meer gematigd, toch houden zij aan de zaden van dergelijke dwaasheden vast. Ten slotte dwalen allen inzake de erfzonde, de gerechtigheid van het geloof en de uitwendige bediening; zij nemen met blijkbare onzinnigheid de erfzonde weg, en zij oordelen niet dat iets anders zonde is, dan uitwendige feiten of handelingen strijdig met de Wet van God. Ik hoor reeds dat er nieuwe dwaasheden door hen verzonnen worden; dat Christus geleden heeft, niet om de zonde weg te nemen, maar om de lichamelijke dood weg te nemen. Dit wordt niet alleen vals, maar ook dom gezegd, omdat de dood te niet doen, is de zonde te niet doen. Want, gelijk Paulus zegt (Rom. 5: 12): *Door de zonde is de dood ingebroken*. Ten slotte wordt nooit één belangrijke dwaling alléén verdedigd, maar het is noodzakelijk dat er vele mee vermengd worden. Daarom kan het oordeel over de fanatieke meningen gemakkelijk geschieden, nadat dergelijke kentekenen opgespeurd zijn. En daar de kentekenen van een kwade geest duidelijk zijn in het mengelmoes van de Anabaptistische leringen, laten wij hun besmetting vlieden, en niet door hun geveinsdheid bewogen worden.

Dat echter de doop van de kinderen niet een nieuwe gewoonte is, maar door het getuigenis van de eerste en zuiverste kerk, goedgekeurd, tonen de volgende uitspraken aan, die ik zal aanhalen, omdat ik niet twijfel dat de Godvruchtigen versterkt zullen worden door het voorbeeld van de zuiverste kerk.

Origenes schrijft in het 6e hoofdstuk aan de Rom. als volgt: Derhalve heeft de kerk van de Apostelen de overlevering ontvangen, dat ook aan de kleine kinderen de Doop

gegeven moet worden. Want diegenen, aan wie de geheimen van de Goddelijk mysteriën waren toevertrouwd wisten, dat er in allen de onreinheid was van de aangeboren zonde, die dooe water en Geest te niet gedaan moesten worden. Deze woorden van Origines bevatten een duidelijk getuigenis over twee stukken, over de erfzonde en over de kinderdoop.
Cyprianus schrijft dat in een Synode veroordeeld is de mening van iemand, die niet wilde dat de kinderen vóór de achtste dag gedoopt worden. Want de Synode heeft geoordeeld dat de kinderen gedoopt moeten worden, en dat de voorgeschreven tijd van de achtste dag niet in acht genomen moet worden.
Augustinus over de Doop tegen de Donatisten zegt in het 4e boek over de Doop van de kleine kinderen: Dat de gehele kerk die onderhoudt, en dat ze niet door Concilies ingesteld is, maar dat altijd vastgehouden is, dat zij anders niet dan door Apostolisch gezag overgeleverd, zeer terecht geloofd wordt.

1e Argument

Maar wij zullen ook argumenten nemen uit het Evangelie, die omdat er goede gevolgtrekkingen uit aller-zekerste uitspraken volgen, noodzakelijk gelden. En ten eerste is dit zeer zeker, dat het Rijk van God, dat is, de belofte van genade en het eeuwige leven niet alleen de volwassenen maar ook de kinderen toebehoort, die toch in de kerk ingevoegd zijn, omdat Christus zeer duidelijk van de kinderen zegt (Matth. 19: 14): *Van zulken is het koninkrijk der hemelen*. Alsook: *Het is niet de wil van Mijn Vader, dat één van die kleinen verloren gaat*. Deze zeer liefelijke woorden getuigen dat een groot deel van de kerk is de kinderen, over wie de Naam van God is aangeroepen. Waarom wij deze uitspraken zowel liefhebben als beschermen, en niet toestaan dat zij verijdeld worden door sycophantische spitsvondigheden, gelijk de Anabaptisten beweren, dat er aan de kinderen niets beloofd wordt, maar dat het bevelen zijn, aan de volwassenen overgegeven, om de onschuld van de kinderen na te volgen, die nog geen toeleg hebben om te kwetsen. Deze spitsvondigheid verhindert niet dat u vaststelt dat deze uitspraken waarlijk beloften zijn, die betuigen dat deze kinderen waarover gesproken wordt, God behagen, dat is, kinderen in de kerk opgenomen.
Ook dit is zeker, dat buiten de kerk, dat is, bij hen, over wie de Naam van God niet is aangeroepen door de Doop en die zonder Evangelie zijn, geen vergeving van zonden is en gemeenschap aan het eeuwige leven, zoals bij de vijanden van Christus en de lasterlijke Joden, Mohammedanen en dergelijke. Dit wordt duidelijk bewezen door dit gezegde (Hand. 4: 12): *Er is geen andere Naam gegeven aan de mensen, waardoor men moet zalig worden*, dan de Naam van Jezus Christus. Evenzó zegt Paulus in Ef. 5 (vs. 2 5) als hij de kerk beschrijft: *Christus heeft de kerk liefgehad en Zichzelf voor haar overgegeven, om haar te heiligen haar reinigende door het waterbad*. Hij definieert de kerk als het Rijk van Christus, dat Hij heiligt, en Hij geeft de kerk een teken, om haar te onderscheiden van de andere volken, over wie de Naam van Christus niet is aangeroepen. Alsook Rom. 8 (vs. 30): *Die Hij uitgekozen heeft, deze heeft Hij ook geroepen*. Er is dus generlei uitkiezen van hen die niet aan de kerk toegevoegd worden door de uitwendige roeping. Alsook Matth. 18: Waar twee of drie vergaderd zijn in Mijn Naam, ben ik in hun midden. Derhalve is Christus niet tegenwoordig in die vergadering, die niet samengekomen is in de Naam van Christus. Deze uitspraak moet dus aller-stevigst vastgehouden worden: dat er buiten de kerk geen vergeving van zonden en eeuwige zaligheid is. Nadat deze twee stellingen geformuleerd zijn, dat de belofte van genade de kinderen toebehoort en dat zij niet

toebehoort aan de kinderen buiten de kerk, volgt de conclusie duidelijk: Dat de kinderen noodzakelijk door de Doop in de kerk moeten worden ingevoegd, in welke over hen de naam van God wordt aangeroepen. De aanroeping van de naam van God is een belangrijke zaak, die door de bediening geschiedt. Daarom heeft Christus deze beide verbonden: *Laat de kleine kinderen tot Mij komen, want van zulken is het koninkrijk der hemelen*. Van zulken, dat is, van hen, die Mij aangeboden worden, over wie Mijn Naam aangeroepen wordt.
Derhalve twijfel ik niet of alle verstandigen zullen door dit argument overtuigd worden: Buiten de kerk is er geen zaligheid, dat is, waar noch de stem van het Evangelie weerklinkt, noch de sacramenten bediend worden. Tot de kinderen behoort de belofte van het heil; dus moeten de kinderen noodzakelijk in de kerk ingevoegd worden door de Doop, waarin over hen wordt aangeroepen de Naam van de eeuwige Vader, de Zoon en de Heilige Geest. Dit argument is zó sterk, dat het niet omvergestoten kan worden. Want geenszins kan bevestigd worden, dat het heil de kinderen toekomt buiten de kerk, gelijk de Anabaptisten zonder enig getuigenis heftig beweren.

2e Argument

De kinderen worden met zonde geboren, en worden geen erfgenamen van het eeuwige leven zonder vergeving van zonden. Maar God heeft in de kerk ingesteld de bediening van de vergeving van zonden en van de uitdeling van de vergeving door de sacramenten. Hij wil dat de vergeving zó geschonken wordt, wanneer wij van de bediening ervan gebruik maken. Daarom moet de kinderen deze weldaad toegedeeld worden door de Doop.
Omdat toch de Anabaptisten in het algemeen de gehele leer over de erfzonde ontkennen, brengen zij hun onzinnigheid nog meer aan het licht. Want als zij zonder zonde zijn, heeft Christus niet geleden voor de kinderen. Wij hebben echter op een andere plaats de getuigenissen van profeten en apostelen verzameld, die aantonen dat allen die geboren worden zonde met zich meebrengen, zoals Rom. 5 (vs. 12): *De dood is tot alle mensen doorgegaan, daardoor dat allen gezondigd hebben*, dat is, schuldig zijn. En Ef. 2 (vs. 3): *Ook wij waren van nature kinderen des toorns*, dat is, schuldigen of aan de toorn vervallen of veroordeeld. Daar het dus niet twijfelachtig is dat er zonde in de kinderen is, moet er enig onderscheid zijn van de kinderen der heidenen, die schuldig blijven, en de kinderen in de kerk, die door God aangenomen worden door de bediening.

3e Argument

Aan degenen die de belofte toekomt, aan die komt ook het teken toe. Want het teken is overgeleverd wegens de belofte. Het is echter zeker dat de belofte van genade aan de kinderen toekomt; dus is het noodzakelijk dat hun het teken toegediend wordt door de bediening, waardoor over hen de Naam van God wordt aangeroepen.

4e Argument

Het bevel van de Doop is algemeen, en behoort tot de gehele kerk (Joh. 3: 3): *Tenzij iemand wedergeboren is uit water en Geest, zal hij in het koninkrijk der hemelen niet binnengaan*. Het behoort derhalve ook tot de kinderen, om een deel van de kerk te worden. En het is niet twijfelachtig, dat er altijd enige tekenen geweest zijn, waardoor

de kinderen in de kerk van God aangeboden zijn, gelijk de besnijdenis van de mannelijke geweest is van Abraham af, en andere ceremoniën, waardoor mannelijke en vrouwelijke kinderen aan God aangeboden werden, dat is, bij welke ceremoniën de naam van God over hen aangeroepen werd en op hen de Goddelijke zegening werd toegepast die aan de vaderen was beloofd. De vaderen hebben ook vóór Abraham andere tekenen gehad door God overgegeven. Want deze grondstelling dient vastgehouden te worden: Kinderen, die in de kerk zijn, over wie de Naam van Christus is aangeroepen worden in genade aangenomen, niet de Turkse, niet de Joodse.

Maar de Wederdopers roepen hier tegen in; zij ontkennen dat de doop voor de kinderen nuttig is, daar zij het Woord niet verstaan, en de ceremonie zonder geloof van de ontvangende werkeloos is. Hierop antwoord ik: Het is volkomen waar, dat in alle volwassenen berouw en geloof vereist worden; maar aangaande de kinderen is het genoeg dit vast te houden: de Heilige Geest wordt hun door de doop gegeven, die in hen nieuwe bewegingen uitwerkt, nieuwe genegenheden tot God naar hun mate. En dit wordt niet zó maar beweerd; want deze dingen zijn zéker, dat de kinderen door God aangenomen worden door deze bediening, dat evenzó altijd met de vergeving van zonde de Heilige Geest gegeven wordt, en dat niemand God behaagt tenzij hij geheiligd is door de Heilige Geest; gelijk Christus duidelijk zegt (Joh. 3: 3): *Tenzij iemand wedergeboren wordt uit water en Geest, zal hij het koninkrijk der hemelen niet binnengaan*. Alsook 1 Cor. 15 (vs. 50): *Vlees en bloed*, namelijk zonder de Heilige Geest, *kunnen het Rijk van God niet bezitten*. En Rom. 8 (vs. 14): *Die door de Geest van God geleid worden, die zijn kinderen van God*. Daar het echter zeker is, dat deze kinderen een deel van de kerk zijn en God behagen, is ook dit zeker, dat God in hen werkzaam is, omdat het eeuwige leven in dit leven moet beginnen.

Laten wij allen deze dingen aangaande de Doop godvruchtig en nauwlettend overwegen, opdat ook wij volwassenen ons met dat verdrag en verbond vertroosten, gelijk ik boven gezegd heb. Laten toch de jonge mensen ten zeerste op hun hoede zijn, dat zij de gave van de Doop niet versmaden, en die grote heerlijkheid niet verliezen die Christus uitspreekt over de kinderen in de kerk (Matth. 18: 14): Het is niet de wil van Mijn Vader, dat één van die kleintjes verloren gaat. Welke grotere heerlijkheid kan er bedacht worden, dan dat Hij verzekert, dat deze zéker God behagen en Hem ter harte gaan? En laten de ouders met dit geloof aangaande de Doop God aanroepen voor de kinderen en hen aan God aanbevelen, en terstond, wanneer zij onderwezen kunnen worden, hen er aan gewennen, dat zij zelf God aanroepen en Zijn Zoon, en hen langzamerhand de hoofdzaak van het Evangelie overleveren. Ten slotte daar de kinderen een groot deel van de kerk zijn, laten de ouders en onderwijzers weten dat hun geen geringe schat is toevertrouwd; laten zij daarom trouw en ijver betonen in het onderwijzen en besturen van de jeugd.

OVER DE MAALTIJD DES HEEREN

Het is dikwijls gezegd, dat het een bijzondere en zeer grote weldaad van God is en bewonderenswaardiger dan de schepping der dingen zelf, dat God Zich aan het menselijk geslacht geopenbaard heeft met zékere en uitnemende getuigenissen en Zijn wil aangaande onze zaligheid met het geven van duidelijke beloften ons verklaard heeft, en door het woord van deze beloften Zich een kerk (Ecclesia) van het begin af aan na de aanneming van de eerste voorouders gesticht en vergaderd heeft.

Deze openbaarmaking zelf overtuigt onze geesten (mentes) duidelijk, opdat zij gedrongen worden vast te stellen, dat wij God ter harte gaan en dat Hij acht op ons

geeft. Laten daarom alle geschiedenissen van de openbaringen, die geschreven staan, dikwijls overdacht worden, zoals toen God de gevallen eerste voorouders ontvangen heeft (recepit) en de eerste belofte heeft doen uitgaan; toen Hij Noach opgedragen heeft om de ark te bouwen; toen Hij aan Abraham een nieuwe belofte overgegeven heeft; toen Hij het volk uit Egypte uitgeleid heeft en aan Zijn kerk (Ecclesia) een vaste verblijfplaats, om zó te zeggen, en een vaste zetel gegeven heeft; toen Hij profeten gezonden heeft en voorts de Zoon, onze Heere Jezus Christus, en door opwekking van doden en andere wondertekenen verklaard heeft dat zij waarlijk door God gezonden zijn.

Maar zo dikwijls er melding gemaakt wordt van de beloften en van het stichten of herstellen van de kerk, moet u tevens enige door God bijgevoegde getuigenissen overwegen die in het oog vallen, die als zegels (sfragides) van de beloften waren.

En er zijn drie grote en voorname redenen, waarom die uitwendige handelingen (ritus) aan de belofte zijn toegevoegd.

De eerste is, dat zij degenen die ze gebruiken persoonlijk (privatim) aan het hart leggen de belofte en de wil van God jegens ons, en zó door deze (tekenen) in ons het vertrouwen op God opgewekt en versterkt wordt.

De tweede reden is geweest en is nog, dat de gedachtenis publiek blijvende zou zijn en de belofte te zekerder tot al het nageslacht zou kunnen worden overgebracht. Want handelingen (ritus) die in het oog vallen zijn meer blijvend, gelijk wij zien dat de heidenen ook gebruiken (ritus) behouden hebben van de voorvaders ontvangen, nadat de leer van de vaderen verloren gegaan was; welke riten zij echter bedorven hebben, daar zij van tijd tot tijd nieuwe meningen en nieuwe afgoden verzonnen. Overigens is het duidelijk, dat de riten geschikt zijn voor het herdenken en de verspreiding. En vele riten hebben de beloften uitgeschilderd, gelijk de besnijdenis Abraham en zijn nageslacht aan het zaad herinnerde. Het slachten van offerdieren bracht de vaderen de dood van de komende Heere in gedachten.

De derde reden is geweest en is nog, dat die riten de hoofdgebeurtenissen (nervi) waren van de publieke samenkomsten. Want God wil dat de bediening van het Evangelie publiek is, Hij wil niet dat de stem van het Evangelie, zoals de Eleusinische mysteriën, alleen maar in de duisternis besloten gehouden wordt, maar Hij wil dat zij door het gehele menselijke geslacht aangehoord wordt, Hij wil dat Hij gekend wordt en aangeroepen. Daarom wil Hij dat er publieke en eerzame bijeenkomsten zijn, en Hij wil dat in deze de stem van het Evangelie klinkt; Hij wil dat Hij daar aangeroepen en vereerd wordt; Hij wil ook dat juist deze bijeenkomsten getuigen zijn van de afscheiding van de kerk van God van de sekten, partijen en meningen van de andere volken. Johannes is te Efeze samengekomen met zijn gemeente en heeft het Evangelie onderwezen, en door het gebruiken van het sacrament heeft de gehele vergadering getoond dat zij deze leer omhelsde en deze God aanriep, die het Evangelie overgegeven heeft, en dat zij afgezonderd was van de vereringen van Diana, Jupiter en andere afgoden. Want God wil dat Zijn kerk in de wereld gezien wordt en gehoord, en Hij wil dat zij door vele publieke kentekenen van de andere volken afgezonderd is. Zo hebben Adam, Seth, Henoch, Noach, Sem, Abraham hun bijeenkomsten gehad, en daarna heeft de Staat Israël vele riten gehad, opdat die afzondering van de volken des te zichtbaarder zou zijn.

Want hoewel de Duivel altijd getracht heeft en nog tracht de bediening van het Evangelie te vernietigen en deze bijeenkomsten en de samenkomsten van de kerk door tirannen en ketters te verstoren, toch heeft God door Zijn onmetelijke barmhartigheid altijd bewaard en van tijd tot tijd hersteld zowel de bediening van het Evangelie als de publieke samenkomsten van de kerk. Wat trachten nu de Turkse wapens anders te

bewerkstelligen, dan de stem van het Evangelie teniet te doen en de bijeenkomsten van de kerk van God te verstoren? Maar God heeft beloofd dat Hij Zijn kerk bewaren zal, en Hij zal ze bewaren. En juist in de Maaltijd des Heeren is deze belofte ingesloten, die verzekert dat de kerk van God niet zal ondergaan in deze wereld. Want Hij beveelt dat de dood des Heeren verkondigd wordt en deze maaltijd uitgereikt, totdat Hij zal gekomen zijn. Deze vertroosting moet voor de Godvruchtigen aangenaam zijn. En zij die de zuiverheid van het Evangelie vasthouden en het godvrezend gebruik van de sacramenten, zullen zonder twijfel beschermd worden.
Deze dingen heb ik vooraf gezegd, opdat wij de redenen van de instelling van de maaltijd des Heeren in gedachten houden, die ook zelf een belangrijk getuigenis is van de openbaring van God. U moet de woorden van deze Maaltijd niet anders beluisteren, dan alsof u Christus Zelf openlijk met u hoort spreken, en tevens aan Zijn opstanding en andere wonderen denken, waardoor God Zich waarlijk aan ons geopenbaard heeft. En u moet weten dat dit sacrament ingesteld is, in de eerste plaats om het de afzonderlijke personen aan het hart te leggen en het geloof in ons te wekken en te versterken, vervolgens om de gedachtenis van het lijden en de wederopstanding van Christus voortdurend te verbreiden door dit gebruik (ritus), ten slotte om de hoofdzaak te zijn van de openbare samenkomst, waarin de kerk van God toont dat zij afgezonderd is van de meningen van de andere volken.
Na deze uitgangspunten moeten deze vier dingen overwogen worden:

Ten eerste, op welke wijze de maaltijd des Heeren is ingesteld.
Ten tweede, wie het eten ten goede komt.
Ten derde, wie daar toegelaten moeten worden.
Ten vierde, over misbruik en ontwijding van het sacrament.

Over het eerste

De heilige handeling (ritus) wordt beschreven door Mattheüs, Marcus, Lucas en Paulus. En Paulus zegt met name: *Wanneer gij samenkomt*. Hij wil dat deze maaltijd een ceremonie is van de openbare samenkomst, en tevens wil hij dat het Evangelie daar onderwezen wordt, dat God wordt aangeroepen met vermelding van en vertrouwen op onze Heere Jezus Christus, en dat er dankzeggingen gedaan worden. Daarom is gezegd: Doet dit tot Mijn gedachtenis.
En het is geen ijdel schouwspel, maar Christus is waarlijk tegenwoordig en geeft door deze bediening Zijn lichaam en bloed aan wie eet en drinkt. Gelijk ook de oude schrijvers spreken. Cyrillus op Johannes zegt: Waaruit te overwegen is, dat Christus niet alleen door de liefde in ons is, maar ook door natuurlijk deelgenootschap, dat is, dat Hij niet alleen aanwezig is door krachtwerking, maar ook wezenlijk (substantia).
En Hilarius zegt: Want wat wij gezegd hebben van de natuurlijke werkelijkheid in ons, zouden wij dwaas en ongodvruchtig noemen, als wij het niet van Hem geleerd hebben. Want Hijzelf zegt: *Mijn vlees is waarlijk spijs, en Mijn bloed is waarlijk drank*, en wat er volgt. Als deze ontvangen en gedronken zijn, bewerken zij, dat èn wij in Christus èn Christus in ons is. Laten wij niet verzinnen dat het de gedachtenis van een dood mens is, zoals de schouwspelen van Hercules of dergelijke. Laten wij deze onheilige gedachten verwerpen, en laten wij door dit getuigenis onderricht, geloven dat Christus waarlijk voor ons een Slachtoffer gemaakt is, en gestorven, maar dat Hij werkelijk ook weder opgewekt, nu regeert en Zijn kerk nabij is, en in deze bediening waarlijk ons aan Zich als leden verbindt.

Over het tweede

In de kerken die recht onderwezen worden, moeten de hoorders uitgenodigd en er aan gewend worden, dat er veelvuldiger gebruik gemaakt wordt van het sacrament van het lichaam en bloed van Christus, en dat er tevens bij het gebruik tot een vuriger aanroeping en dankzegging opgewekt wordt. Maar tegelijk moeten de mensen onderwezen worden, voor wie het eten ten voordeel is. Beide moeten berispt en betreurd worden, dat velen, die leden van de kerk willen schijnen, in tien volle jaren nauwelijks één of tweemaal het sacrament gebruiken; en tegelijk met deze verwaarlozing sluipen er onheilige meningen binnen, wordt de aanroeping uitgeblust, en komen er andere gebreken bij.
Oudtijds in het begin van de kerk werd het sacrament veel vaker gebruikt, gelijk de oude geschiedenissen en richtlijnen aantonen. Ook het andere kwaad moet met grote ijver en ernst te keer gegaan worden, opdat de onkundigen niet iets doen, en die besmet zijn met klaarblijkelijke zonden zonder berouw tot de deelneming toetreden.
Daarom is het nuttig en een godvruchtige instelling, eerst de afzonderlijke personen te onderzoeken, wat zij ervan verstaan, wat zij geleerd hebben, en bij die samenspreking de meer onkundigen te onderwijzen, zowel wat het sacrament is, als hoe het gebruikt wordt, en voor wie het van voordeel is.
Voorts is het duidelijk dat over dit stuk dikwijls gezegd moet worden, dat het eten niet van voordeel is voor hen, die geen boete doen, maar volharden in misdrijven tegen het geweten, gelijk Paulus met duidelijke woorden verzekert: Wie dit brood gegeten of de beker des Heeren onwaardig gedronken heeft, zal schuldig staan aan het lichaam en bloed des Heeren. Maar diegenen eten onwaardig, die er niet toe brengen de vrees voor God en het geloof, of het berouw en het geloof, en welbewust volharden in misdrijven tegen het geweten. Anderen geven toe aan de lusten, anderen aan veten en een ongerechtige wraakgierigheid; anderen weten dat zij besmet zijn met andere misdrijven, en leggen het voornemen om kwaad te doen niet af. Deze kwade dingen beledigen op zichzelf God. Maar Paulus zegt dat deze belediging vermeerderd wordt met een nieuwe nog ernstiger belediging, dat zij het lichaam en bloed des Heeren schande aandoen. Voorts voegt hij er nog een bedreiging bij: Wie onwaardig eet en drinkt, eet en drinkt zich een oordeel, niet onderscheidende het Lichaam des Heeren, dat is, hij haalt een straf over zich niet alleen voor de vorige zonden, maar ook voor deze misdaad, dat hij het Lichaam van Christus smaadheid aandoet. Noodzakelijk is dus het berouw of de godsvrucht in hen, die tot de deelneming toetreden.
En toch predikt deze handeling zelf over beide zaken, over het berouw en het geloof; de gedachtenis wordt gevierd van de dood van Christus. U hoort, dat het lichaam van Christus voor u gegeven is; u hoort dat het bloed voor u vergoten is. Deze woorden brengen ons eerst te binnen de zware toorn van God tegen onze zonden, die daar de deugden of verdiensten van geen mensen of Engelen Hem hebben kunnen verzoenen, maar verzoend hebben moeten worden door de dood van de Zoon, het godvrezend gemoed kan oordelen, dat de zonde geen gering kwaad is. Vele grote menselijke rampen, ziekten, ballingschappen, straffen, hongersnoden, oorlogen, doodslagen en andere tegenspoeden zijn tekenen van de toorn van God tegen de zonde, en zijn ons opgelegd, om onderricht te worden over het gericht en de toorn van God; maar een veel duidelijker getuigenis van de zware toorn is de Zoon van God Die bloed zweet, worstelt met de toorn van God, verwond, hangend aan een kruis. Wanneer iemand door dit getuigenis niet bewogen wordt, en niet ontsteld wordt door de gedachte aan de toorn van God en de dood van Christus, juist bij deze handeling en dit eten, die overweegt niet, wat hier aan de hand is. O Jezus Christus, Zoon van de levende God,

voor ons gekruisigd en opgestaan, ontsteek onze harten, om ons tot God te keren, en Zijn toorn en Uw dood niet verachten, maar waarlijk tot erkenning van Uw weldaden en van de verwonderlijke raadslag over uw dood geneigd worden.
Deze raadslag gaat ver te boven de algehele wijsheid van alle schepselen. Daarom onderricht U ons, Zoon van God, Jezus Christus, die gezegd hebt (Luc. 10: 22): *Niemand kent de Vader dan de Zoon, en die de Zoon het geopenbaard heeft*.
Vervolgens is ook het geloof noodzakelijk, dat de vergeving van zonden zoekt en aanneemt. Want hier wordt de vergeving van zonden aangeboden en toegeëigend aan wie gelooft. Want wanneer hier gezegd wordt: dit is het bloed van het Nieuwe Testament, worden wij onderwezen aangaande het algemene Evangelie, over de gehele weldaad van het Nieuwe Testament. En deze belofte vereist geloof, gelijk boven overvloedig gezegd is. En die geen berouw heeft zoekt de vergeving niet en ontvangt die niet. Laten wij, door dit onderricht tevoren vermaand, onze harten tot berouw opwekken en geloof oefenen. Want waardig treden toe, die met ernst boete doen, en daarom tot de maaltijd des Heeren toetreden, om indachtig gemaakt door dit getuigenis en de belofte van het Nieuwe Testament, het geloof te versterken. Daartoe is dus het eten van voordeel voor die boete doet, namelijk tot het versterken van het geloof; dit gebruikende volgt waarlijk de vergeving van zonden en de Heilige Geest. Wanneer een nieuwe stem van God van de hemel klinkende, getuigen zou dat u in genade wordt aangenomen, dan zou u zeker met grote moed zeggen dat u God zult geloven en dank zult betuigen. Zó moesten wij ons voelen bij dit gebruik van het sacrament. Christus betuigt door zulk een groot pand als dit dat u aangenomen wordt, dat u een lid wordt van Zijn lichaam. Gelooft u dan, door dit getuigenis aangemaand, dat u waarlijk door Hem aangenomen wordt en roept God in dit geloof aan, breng Christus dank toe, dat Hij door Zijn dood de toorn van God verzoend heeft, dat Hij ons het Evangelie gegeven heeft en Zijn getuigenissen.
De dwaling van de Monniken en van de offerpriesters moet dus verworpen worden die verzonnen hebben dat het gebruik van voordeel is door het doen van het werk zelf (ex opere operato), zoals zij zeggen, zonder goede beweging van de gebruiker. Vanwaar zijn deze Farizeese dwaasheden in de kerk ingeslopen? Duidelijk wordt er gezegd (Rom. 1: 17): *De rechtvaardige zal door zijn geloof leven*. Daarom is het noodzakelijk dat bij het gebruiken het geloof daarbij komt, dat vele aller-gewichtigste dingen bedenkt, de toorn van God tegen de zonde, de dood van de Zoon van God, waardoor de Vader verzoend is, de schenking van het Evangelie en van de sacramenten, waardoor Hij ons de beloofde vergeving van zonden toeëigent. Want de sacramenten passen de belofte op de afzonderlijke personen toe. En in deze handeling voegt Christus ons Zich als ledematen toe.
Daar wij met deze gedachten en dit geloof God aanroepen en onder de leiding van Christus de Hogepriester tot Hem toegaan, worden onze harten ontstoken door de Heilige Geest. Daarom klinkt de uitwendige stem van het Evangelie, opdat de harten haar in geloof aannemen, gelijk Paulus zegt: Het geloof is uit het gehoor. Zo is de uitwendige handeling van het sacrament daarom voorgesteld, om de harten te doen overdenken en het geloof op te wekken, niet opdat zij zelf het doel en de verdienste van de verzoening zou zijn.
Nadat echter over het voornaamste doel, namelijk over de versterking van het geloof, gesproken is, worden er terecht vele andere doeleinden aan toegevoegd; want één handeling kan vele doeleinden hebben, maar geordend.
Noodzakelijkerwijs moet echter aan de versterking van het geloof toegevoegd worden het naastbijliggende doel, de dankzegging. Daarom is aan deze ceremonie de naam toegekend van eucharistie. Want hier moeten én bij het onderwijzen de weldaden van

Christus in herinnering gebracht worden én met publieke stem en in persoonlijke gebeden uitgedrukt, worde er dankzegging gedaan.

> *Almachtige God, eeuwige Vader van onze Heere Jezus Christus, Schepper aller dingen en bewaarder met Uw gelijk-eeuwige Zoon, onze Heere Jezus Christus en Uw Heilige Geest, ontferm U over mij wegens Jezus Christus Uw Zoon, die U met verwonderlijk en onzegbaar beleid voor ons een Slachtoffer hebt willen doen worden; en tegelijk hebt U Uw toorn getoond tegen de zonde en Uw onmetelijke barmhartigheid jegens het mensengeslacht, heilig, regeer en help mij door Uw Heilige Geest, regeer en help Uw kerk en de staten, die herbergen van kerken zijn.*
> *Ik breng U dank toe, almachtige God, eeuwige Vader van onze Heere Jezus Christus, Schepper van alle dingen en Bewaarder met Uw gelijk-eeuwige Zoon, onze Heere Jezus Christus en Uw Heilige Geest, dat U door onmetelijke goedheid U aan Uw kerk geopenbaard hebt, en Uw Zoon, onze Heere Jezus Christus, gezonden hebt, opdat Hij voor ons een Slachtoffer zou worden, en door Hem ons geschonken zou worden vergeving van zonden en eeuwig leven; en dat U deze Uw onmetelijke weldaden door het Evangelie en Uw sacramenten ons toedeelt en de bediening van het Evangelie en de kerk bewaart, en niet toelaat dat zij vernietigd wordt. Och dat wij dankbaar met een brandend hart deze zó grote goedheid en buitengewone weldaden mogen kunnen overdenken en verheerlijken. Maar ik bid U dat U ons doet ontvlammen door Uw Heilige Geest, opdat de harten waarlijk dankbaar zijn, en in onze zeden de dankbaarheid uitblinke enz.*
> *Ook U, Jezus Christus, Zoon van God, gekruisigd voor ons en opgewekt, breng ik dank toe, dat U door een zeer grote liefde jegens ons tussenbeide gekomen bent bij de eeuwige Vader voor het mensengeslacht en voor ons een Slachtoffer geworden bent en op U hebt afgeleid de toorn van God tegen onze zonden. Ontsteek onze harten, dat wij deze zeer grote weldaad van U meer verstaan en met ware dankbaarheid verheerlijken, enz.*

Laten de minder gevorderden een dergelijke uitgedrukte vorm in acht nemen, om zich tot de overdenking van deze zeer belangrijke zaken op te wekken. Want het geloof wordt gevoed en ontstoken door de overdenking. Laat het gemoed bewogen worden, wanneer u bedenkt de strenge gerechtigheid van God, dat Hij de zonden niet vergeven heeft zonder prijs, en dus waarlijk en schrikkelijk toornt over de zonde. Hoe groot is nu de liefde van de Zoon, dat Hij voor ons tussenbeide is gekomen en de toorn op Zich heeft afgeleid? Welk een grote zelfverloochening dit geweest is; dat Hij voor God gelegen heeft, Zijn toorn gevoelende als bevlekt met uw en zo veler allerschandelijkste mensenmisdrijven, afgoderijen, lusten en andere schandelijkheden. Waarom zullen wij trots zijn? Terwijl de Zoon van God Zichzelf heeft neergeworpen in zulk een vernedering. Het is nuttig deze dingen bij de dankzegging te bedenken.
Een derde doel komt daar bij, namelijk, dat uw voorbeeld ten goede komt aan de instandhouding van de publieke samenkomst. Want als weinigen het sacrament zouden gebruiken en de mensen langzamerhand van deze samenkomst afgeleid zouden worden, zouden de kerken eindelijk de publieke samenkomsten, de predicatiën en de sacramenten geheel vergeten, gelijk op een groot deel van de wereld gebeurt, waar alleen de offerpriesters missen lezen, het volk uit de kerken wegblijft, en de prediking niet aanhoort, en het nut van het sacrament niet verstaat.
Maar het is een bevel van God, dat ieder door zijn voorbeeld de anderen uitnodigt tot

deze publieke samenkomst, gelijk het gebod van de Sabbat leert, omdat God wil dat de bediening publiek is, wil dat de stem van het Evangelie publiek klinkt, wil dat allen deze horen en leren. Hij heeft ook beloofd dat Hij bij deze samenkomsten tegenwoordig zal zijn en de gebeden zal horen, gelijk in Matth. 18 (vs. 20) duidelijk gezegd wordt: *Waar twee of drie vergaderd zijn in Mijn Naam, ben Ik in hun midden*. Als twee samenstemmen over enige zaak enz. zal die hun geworden van Mijn hemelse Vader. Met deze zeer liefelijke belofte beveelt Christus ons de publieke samenkomst aan, Hij wil dat wij de bijeenkomsten liefhebben, dat de kerk gemeenschapszin zal hebben; Hij haat afscheidingen en verstrooiingen.
Het vierde doel is de belijdenis van de leer. Wanneer u het sacrament gebruikt, toont u dat u de leer van Zijn kerk goedkeurt en een lid wilt zijn van Zijn vergadering, waarmede u het Lam eet.
Het vijfde doel is: Samen eten is de band van wederzijdse liefde. Gelijk het oudtijds zeer gebruikelijk geweest is bij het sluiten van verbonden dezelfde geheiligde dingen te eten. En Paulus onderricht dat deze gemeenschap een band is van wederzijdse liefde: gelijk het één brood is, zó zijn wij velen één lichaam. Laten deze dingen over de doeleinden zó verstaan worden, dat het voornaamste doel niet weggelaten wordt, en er ook niets bij verzonnen wordt, dat strijdig is met het voornaamste doel, en de leer van het ware gebruik van het sacrament en van de oefening van het geloof verstoort.

Over het derde hoofdstuk

Wie toe te laten zijn, kan uit de uitspraak van Paulus genoeg verstaan worden (1 Cor. 11: 29): *Wie onwaardig eet, eet zich een oordeel*. Maar die gebruiken onwaardig, gelijk gezegd is, die volharden in misdrijven tegen het geweten, hetzij openbaar hetzij verborgen, alsook die geen berouw en geloof toebrengen.
Maar de dienaren kunnen niet oordelen, tenzij over de openbare misdrijven. Laten zij dus diegenen afhouden die besmet met openbare misdrijven zich niet beteren. En laten zij gedachtig zijn aan het gebod (Matth. 7: 6): *Geeft het heilige niet aan de honden*.
Ook dit behoort tot de ambtsplicht van de herders: Onderzoek doen naar de leer en het geloof van de afzonderlijke personen onder het volk; en het geloof belijden en tonen, wat wij gevoelen van de leer, is ieder bij de herders verplicht. Gelijk Petrus beveelt, dat wij bereid moeten zijn rekenschap te geven van ons geloof.
Die werkelijk berouw hebben en ernstig ontsteld zijn, laten die het gebruik van het sacrament niet ontvluchten om hun vorige struikelingen; maar laten zij weten dat dit zo grote pand daarom voorgesteld is, om het geloof van de vergeving van zonden te ontsteken en te versterken, en het gemoed dat met God verzoend is roept Hem weer aan en dient Hem met een goed geweten. Laat het hart niet steunen op eigen waardigheid en zuiverheid, gelijk de verloren zoon die tot de vader terugkeert niet zijn plichtsvervullingen en verdiensten naar voren brengt, maar zijn schuld erkent, bestraft en betreurt, zó moeten wij onze onreinheden erkennen en bestraffen, en de toevlucht nemen tot de barmhartigheid wegens Christus beloofd, van welke barmhartigheid juist deze maaltijd het pand is, in welke Christus ons aan Zich als ledematen verbindt en betuigt dat ons vergeving van zonden geschonken wordt om niet, dat is, niet wegens onze waardigheid, maar omdat Hijzelf voor ons tot het Slachtoffer gemaakt is. Wanneer deze dingen bij het gebruiken van het sacrament over de aanroeping godvruchtig overdacht worden, worden zij juist uit deze oefeningen van het geloof beter verstaan, dan uit lange uiteenzettingen; en de vergelijking onderscheidt gemakkelijk de misbruiken.

Over het vierde hoofdstuk

Tegen het godvruchtig gebruik van dit sacrament, waarover ik gesproken heb, zijn in de kerk schrikwekkende ontheiligingen doorgedrongen, die noodzakelijk bestraft en vermeden moeten worden, volgens die uitspraak (1 Cor. 10 : 14): *Vliedt de afgoden*. En laat men zich allereerst aan de duidelijke en vaste regel houden: Een ceremonie heeft niet de bestaanswijze (ratio) van een sacrament, dat is, is niet een teken van de genade dat God behaagt, wanneer er iets ingesteld wordt buiten en boven het Woord van God, of wanneer de ceremonie omgevormd wordt tot een werk dat verschillend is van soort, dat is, wanneer een ander doel gesteld wordt, dan wat door God voorgesteld is, zoals wanneer iemand het water van de Doop zou ronddragen om te bezien, en zou leren dat daarin de Heilige Geest besloten is, of als iemand van de Doop gebruik zou maken om melaatsheid te genezen. Zó heeft nu de Joodse of Turkse besnijdenis geen bestaanswijze van een sacrament, dat is, het behaagt God niet, maar is een ongodvruchtig en door God veroordeeld schouwspel, want het geschiedt tegen het Woord van God.

Uit dit voorbeeld kunnen vele duidelijke misbruiken van de maaltijd des Heeren beoordeeld worden. Het schouwspel, waarin het brood rondgedragen wordt, is zeker niet het eten. Maar Christus heeft gezegd (Matth. 26 : 26): *Neemt, eet*. Het komt in het geheel niet met het wezen (ratio) van het sacrament overeen, een stuk weg te dragen en hieraan Christus vast te hechten, geheel zonder enig Woord van God. Zó wordt de ceremonie omgevormd tot een andersoortig werk, wanneer zij zeggen dat zij de Zoon van God aanbieden (offeren) voor de levenden en doden en voor hen de vergeving van zonden verdienen. Er wordt ook heel ver van de instelling afgeweken, wanneer het bijgebracht wordt om lichamelijke goederen te verkrijgen, voor de overwinning, voor geluk in de handel, voor het uitdrijven van ziekte. Wanneer de offerpriester het zó aanbiedt, om voor anderen deze goederen te verkrijgen, wordt er iets gedaan dat vreemd is aan de instelling. Het meest vreemd is het echter, wanneer offerpriesters, onkundig van wat zij doen, alleen maar ter wille van hun buik dit offer (zoals zij het noemen) brengen.

Maar ofschoon ik weet dat deze misbruiken aller-hardnekkigst verdedigd worden en verontschuldigd met listig bedachte toverkunsten en met allerlei blanketsel beschilderd worden, laat toch de éne godvruchtige de anderen aansporen, om deze verschrikkelijke ontheiliging te vlieden, volgens dat: vliedt de afgoderij, en laten zij het godvruchtig gebruik van het sacrament leren. Gelijk echter altijd publieke rampen, ineenstortingen van rijken, oorlogen, verwoestingen, opstanden, woeden van vorsten, hongersnoden, pestziekten de straffen van deze misdrijven zijn geweest, voornamelijk van dienen van afgoden, van onrechtvaardige doodslagen en van wellusten, zó meen ik dat de Turkse wapenen woeden, voornamelijk wegens de afgoden die in de kerk ingevoerd zijn, de ontheiligingen van de missen, de aanroepingen van doden en wegens ongeregelde lusten. Laten wij derhalve de Zoon van God bidden dat Hij de afdwalingen moge verbeteren en de straffen matigen.

En er is zeker geen lange uiteenzetting nodig bij een zaak die klaarblijkelijk is. Gelijk oudtijds de farizeese priesters verzonnen dat zij de vergeving van zonden verdienden met hun slachtoffers, zó hebben de monniken en de offerpriesters verzonnen dat zij met hun offeren de vergeving van zonden verdienen voor zich en voor anderen, levenden en doden. In deze dwaling zijn vele valse en verderfelijke overtuigingen vervat, namelijk dat het éne lijden van Christus niet voldaan heeft voor de gehele kerk; voorts dat de mensen de verzoening verkrijgen wegens dat werk van de priester, niet door vertrouwen op de barmhartigheid beloofd wegens de Zoon van God Die

voor ons gekruisigd is. En er volgen nog veel andere dwalingen.
Derhalve moet tegenover deze dwaasheden de ware leer gesteld worden van de verdienste van het lijden van Christus, waarover gezegd wordt in het 10e hoofdstuk (vs. 14) aan de Hebreeën: Met één offerande heeft Hij de heiligen volmaakt. De dood van Christus alleen is dus het offer geweest voor al onze zonden, geen andere Levitische werken of die daarna gevolgd zijn.
Voorts is ook dit duidelijk, dat wij de vergeving van zonden door het geloof om Christus wil, niet wegens enig werk van ons of van de priester ontvangen, volgens de zeer bekende en zeer zékere uitspraak: *De rechtvaardige leeft door zijn geloof*. Hieruit kunnen gemakkelijk door alle Godvruchtigen de verschrikkelijke misbruiken onderscheiden worden, die de offerpriesters, die de maaltijd des Heeren tot een gewin aanwenden, verdedigen.
Ten slotte, waaruit is het ontstaan, dat zij zeggen dat zij de Zoon van God offeren? Offeren is een belangrijke zaak, namelijk de toorn van God erkennen tegen de zonden van het mensengeslacht, en zichzelf aan deze toorn onderwerpen, en Bemiddelaar zijn tussen God en het mensengeslacht, en ingaan in het heilige der heiligen tot God. Daarom wordt er aan de Hebreeën Hfdst. 9 (vs. 12) gezegd: *Door Zijn eigen bloed is Hij eenmaal in het heilige der heiligen binnengegaan, een eeuwige vrijkoping vindende*. Alsook: *Die door de eeuwige Geest Zichzelf onschuldig aangeboden heeft aan God*. Christus heeft Zichzelf aangeboden; het is aan òns dit door Hem gebrachte offer te erkennen en te geloven dat de eeuwige Vader daardoor met ons verzoend is en daarvoor dank te brengen. Deze dingen overwegen de Godvruchtigen en zoeken de ware getuigenissen van de oude kerk. Ik weet dat velen vele nietszeggende getuigenissen van nieuwere verzamelen. Maar de nauwlettendheid is noodzakelijk voor de Godvrezenden, om de onechte en overspelige getuigenissen van de ware te onderscheiden. Laat dus de gewoonte van de apostelen vastgehouden worden, die ongeveer driehonderd jaar in de kerk gebleven is van de apostelen af, laten er godvruchtige voorlezingen gedaan worden, laat het volk onderricht worden door heilzame prediking, laten er gebeden gedaan worden, laten voorts de woorden van Christus over de maaltijd aangehaald worden, en het sacrament uitgereikt worden nadat enige Godvruchtigen degenen die het zoeken onderzocht hebben, en laat er voorts een dankzegging gedaan worden. En laten er geen private offers van afzonderlijke personen geschieden.
En omdat deze zaak een uitlegging vereist die aantoont welke zaak een offer is, en of er één wijze van benaming is, zal ik deze verklaring toevoegen, die naar ik meen tenminste, noodzakelijk is.

OVER HET OFFER

Want hoewel het kinderachtig schijnt de woorden sacrament en sacrificium (offer) te onderscheiden, vereist de zaak toch, dat in de ceremoniën op het verschil gelet wordt en op de verschillende doeleinden. Sommige zijn tekenen en merken van beloften, waarin God ons iets verschaft; andere ceremoniën echter zijn niet in eigenlijke zin tekenen van beloften, maar werken, die wij God toebrengen.
Het is noodzakelijk bij de ceremoniën op deze verschillen acht te geven, welke woorden wij dan ook gebruiken. En aangezien deze woorden sacramentum en sacrificium in gebruik zijn, zullen wij ze ook behouden. Een sacrament is dus een ceremonie, die een teken is van een belofte, waardoor God ons iets toezegt of verschaft. De besnijdenis was een teken, waardoor God beloofde dat Hij de besnedenen aannam. De Doop is een teken, dat God met ons handelt en ons in genade

aanneemt en ons als 'tware Zelf wast. Want de dienaar doopt in de plaats van Christus.
Een Sacrificie (offer) is een ceremonie of werk van ons, dat wij aan God toebrengen, om Hem eer te bewijzen, dat is, wij betuigen dat wij erkennen dat deze zelfde, aan wie wij deze gehoorzaamheid bewijzen, waarlijk God is, en dat wij daarom aan Hem deze gehoorzaamheid betonen.
Want er zijn twee voor de hand liggende soorten offer, en er zijn niet meer. Het éne is een verzoenend offer, namelijk een werk, dat voor anderen kwijtschelding van schuld en eeuwige straffen verdient of een werk dat God tevreden stelt en de toorn van God stilt voor anderen en voldoening gevend voor de schuld en de eeuwige straf. De andere soort is het dankoffer (eucharistikon), dat geen kwijtschelding van zonden of verzoening verdient, maar door de verzoenden geschiedt, opdat wij voor de ontvangen vergeving van zonden en voor andere weldaden God dank betuigen of dank vergelden door deze onze gehoorzaamheid. Deze onderscheiding kan duidelijk genoeg bewezen worden uit de brief aan de Hebreeën; want deze leert dat er slechts één verzoenend Offer in de wereld geweest is. Er blijft dus over dat de andere allen werken zijn, waarin de verzoenden gehoorzaamheid hebben moeten verklaren.
Verder kunnen alle Levitische offers in deze twee soorten, die ik genoemd heb, verdeeld worden als in hun eigenlijke bedoeling. Want in de Wet werden sommige verzoenende offers genoemd, wegens de betekenis of gelijkenis, niet omdat zij de vergeving van zonden voor God verdienden, maar omdat zij duidden op het toekomstige offer van Christus. Overigens verdienden zij hier de vergeving van zonden in de uiterlijke omgang, dat is, dat zij niet buitengesloten werden uit de staat van Mozes. Zij werden derhalve zoenoffers genoemd voor de zonde, voor een misdrijf, en brandoffer. Maar de andere waren dankbetuigend (eucharistika), Offer, Plenging, Vergelding, Eerstelingen, Tienden.
Maar in werkelijkheid is er maar één enig verzoenend offer in de wereld geweest, namelijk het lijden of de dood van Christus, gelijk de brief aan de Hebreeën leert (10: 4): *Het is onmogelijk dat het bloed van stieren en bokken de zonden wegneemt*. En een weinig verder (vs. 10) over de wil van Christus: *In welke wil wij geheiligd zijn door het offeren van het lichaam van Christus éénmaal* enz.
Want Christus voert ook Zelf Zijn offer voor ons aan, wanneer Hij voor ons bidt. Joh. 17 (vs. 20): *Voor hen heilig Ik Mijzelf, opdat zij ook zelf in waarheid geheiligd zijn; niet voor hen alleen echter vraag Ik, maar ook voor degenen, die door hun woord in Mij geloven zullen*. Zie, dit zijn de woorden van onze Hogepriester en Offeraar, waardoor Hij Zich voor de gehele kerk aanbiedt en voor haar bidt, die wij altijd in het oog en in het hart moeten hebben. Ook Jesaja legt de Wet uit, opdat wij weten dat de dood van Christus waarlijk de verzoening voor onze zonden is of de uitdelging, niet de ceremoniën van de Wet. Daarom zegt hij in Hfdst. 53 (vs. 10): *Nadat Hij Zijn ziel tot een offer voor de misdaden gegeven zal hebben, zal Hij langlevend zaad zien* enz., alsof hij zei: Er blijft een ander offer over, dat waarlijk de zonde en de dood wegneemt. Dus die gebruikelijke ceremoniën nemen de zonde en de dood niet weg. Paulus geeft deze uitspraak weer, wanneer hij zegt: *Hij is tot een vloek geworden*. Alsook: *Voor de zonde heeft Hij de zonde veroordeeld*, dat is, Hij heeft de zonde gestraft en vernietigd door een offer voor de zonde. Want de Hebreeën noemen het offer zelf de zonde of het misdrijf, zoals de Latijnen zoenmiddel (piaculum). Laten wij dus dit vasthouden, dat er slechts één enig verzoenend offer in de wereld geweest is. Want die, welke in de Wet verzoenend geheten werden, werden gelijk ik gezegd heb, wegens de gelijkenis zó genoemd, en zijn dus teniet gedaan, nadat Christus verschenen is. Voorts daar het Evangelie daarom beloofd is, opdat het ware verzoening zou bewerkstelligen, is het noodzakelijk dat de Levitische ceremoniën

geen ware verzoeningen geweest zijn, omdat zij opgehouden hebben toen het Evangelie geopenbaard was.

OVER HET DANKZEGGEND OFFER

Nu zijn overgebleven de dankoffers, die genoemd worden Offers van lof, verkondiging van het Evangelie, Geloof, Aanroeping, dankzegging, Belijdenis, verdrukking van de heiligen, ja alle goede werken van de heiligen. Deze offers zijn geen genoegdoeningen voor degenen die ze brengen, of aanwendbaar voor anderen, om voor hen door het volbrachte werk vergeving van zonden of verzoening te verdienen. Derhalve zijn buiten het éne verzoenende offer, namelijk de dood van Christus, de overige offers in het Nieuwe Testament alleen maar dankoffers (eucharistika), gelijk Petrus leert, 1e hfdst. 2 (vs. 5): *Een heilig Priesterdom, om geestelijke offeranden te offeren*. De geestelijke offeranden worden echter niet alleen gesteld tegenover de offerdieren, maar ook tegenover menselijke werken door het volbrachte werk (ex opere operato) toegebracht, dat is, zonder geloof en goede beweging van het hart, omdat geestelijk betekent de beweging van de Heilige Geest in ons. Over deze offeranden spreekt ook de brief aan de Hebreeën hfdst. 13 (vs. 15): *Laten wij door Hem altijd een offer van lof Gode toebrengen*. En hij voegt er de uitlegging bij: *De vrucht der lippen die Zijn Naam belijden*, dat is, de aanroeping, de dankzegging, de belijdenis en dergelijke. Deze gelden niet door het volbrachte werk, maar wegens het geloof. Dit leert het gedeelte, "*laten wij door Hem toebrengen*", dat is, door het geloof in Christus. Want het is een uitnemende vertroosting van het christenhart, te weten, dat alle goede werken en alle verdrukkingen offers zijn, dat is, werken die God behagen, en God spreekt uit dat Hem daardoor eer wordt toegebracht.
En over deze soort offers bestaan er zeer vele uitspraken in de Psalmen en de Profeten. Zoals Ps. 50 (vs. 14): *Offert Gode een offer van lof; roep Mij aan in de dag der benauwdheid* enz. Alsook Ps. 51 (vs.19): *Een offerande voor God is een verslagen geest* enz.
Ten tweede moet men weten dat de verering in het Nieuwe Testament geestelijk is, dat is, de gerechtigheid is van het geloof en de vrucht van het geloof; omdat het Nieuwe Testament gerechtigheid aanbrengt en geestelijk en eeuwig leven, volgens dat zeggen (Jerem. 31 : 33): *Ik zal Mijn wet in hun harten geven*. En Christus zegt (Joh. 4: 23): *De ware aanbidders zullen de Vader aanbidden in geest en waarheid,* dat is, met de ware aandoening van het hart. Daarom zijn de Levitische vereringen afgeschaft, omdat er geestelijke vereringen van het gemoed moeten volgen en de vruchten en tekenen daarvan.
Hieruit volgt dat er generlei offer of verering van het Nieuwe Testament is, die door het volbrachte werk voor degene die het doet of voor anderen vergeving van zonden zou verdienen. Want daartegen strijdt de uitspraak: *de ware aanbidders zullen de Vader aanbidden in geest en waarheid* enz. Ja het is een farizese mening, dat de één of andere verering de vergeving van zonden door het volbrachte werk zou verdienen. En toen de Joden in deze mening hun vereringen vermeerderden, om namelijk veel te verdienen, genade en andere weldaden, hebben de profeten daar zeer hevig tegen geroepen. Psalm 50 veroordeelt deze mening, die met afwijzing van de slachtoffers de aanroeping eist (vs. 13): *Zal Ik, zegt Hij, stierenvlees eten?* En Jes. 1 (vs. 11): *Waartoe dienen Mij uw vele slachtoffers?* En Jerem. 7 (vs. 22 vv): *Ik heb tot uw vaderen niet gesproken, en heb hun niet bevolen over brandoffers en slachtoffers*. Maar het staat vast, dat de Wet bevel geeft over de offers. Doch de profeet veroordeelt de mening van het gedane werk (opus operatum). Zulke offers vraagt God niet. Geheel door een

dergelijke mening zijn in de kerk de missen vermeerderd, omdat het offers zouden zijn, die God behagen door het volbrachte werk, en voor de brenger en anderen vergeving van zonden zouden verdienen. Want zij hebben geleerd dat door de mis de toepassing van het offer van Christus geschiedt. Maar een ieder past door zijn eigen geloof het offer van Christus op zichzelf toe, en dat wel om niet, dat is niet wegens het werk van een ander.

Overigens kunnen er van één werk meer doeleinden zijn. De Maaltijd des Heeren gebruiken wij als een sacrament, in zover het een getuigenis is, waardoor het geloof wordt gesteund. Vervolgens is dit geloof zelf met het uitwendige werk een zeker offer, omdat God verklaart dat dit geloof, en dergelijke oefeningen in het Nieuwe Testament offeranden van lof zijn, en een verering zijn. Zó wordt deze geestelijke gehoorzaamheid zelf een zeker offer, waardoor aan God de eer wordt toegebracht, die Hij vereist en goedkeurt. Voorts is met dit geloof noodzakelijk verbonden de dankzegging voor die allergrootste weldaad én aan ons én aan de gehele kerk bewezen, vanwaar ook de naam komt van eucharistie. Bovendien is hetzelfde werk ook een belijdenis; want wij tonen, dat wij het Evangelie geloven en wij nodigen door ons voorbeeld anderen uit. Al deze dingen zijn dankoffers (sacrificia eucharistika). Daarom hebben de ouden deze ceremonie een offer (Sacrificium) genoemd.

Wat aangaat dat sommigen beweren, dat het tot de natuur van ieder offer behoort, dat het voor anderen wordt toegepast, dat is niet juist. Want onze verdrukkingen zijn offers, en toch zijn ze niet toe te passen voor anderen, volgens dat zeggen (1 Cor. 3: 8): *Iedereen zal loon ontvangen naar zijn werk*. Alsook: *Laat ieder zijn werk beproeven, en zó zal hij loon hebben in zichzelf*. Alsook (Hab. 2: 4): *De rechtvaardige zal door zijn geloof leven*. De gelijkenis van de dwaze maagden enz. bewijst hetzelfde. Bovendien, daar onze werken vereringen zijn, die door ons zelf verschuldigd zijn, gelijk Paulus zegt (Rom. 8: 12) : *Wij zijn schuldenaars*; alsook (1 Cor. 9: 26): *Wee mij, als ik het Evangelie niet verkondig*; voorts daar zij op zichzelf onvoldoende zijn en het geloof nodig hebben, dat vraagt: Moge onze zwakheid ons niet toegerekend worden, wat zal het dan een grote aanmatiging zijn, als wij zullen aanvoeren dat zulke werken niet slechts betalingen zijn voor ons, maar ook voor anderen, terwijl Christus zegt (Luc. 17: 10): *Wanneer gij alles gedaan zult hebben, zegt: wij zijn onnutte dienstknechten*. Evenals Ps. 50 (vs. 14 v) de aanroeping in verslagenheid een offer noemt, alsook, een dankzegging. Voorts is dit werk, wanneer wij dank bewijzen, geen werk dat wij zelf voor anderen kunnen toepassen, om voor hen wegens de waardigheid van het werk van voordeel te zijn. Het is dus een onjuiste mening, dat het tot de aard van ieder offer behoort, dat het toegepast wordt voor anderen. Want alleen het verzoenende offer van Christus is toepasselijk geweest voor anderen. De andere offers van ons, die dankzeggend (eucharistika) zijn, zijn zó voor degenen die ze brengen van voordeel, zoals ieder eigen goed werk van voordeel is voor wie het doet, en ze zijn niet toe te passen, om voor anderen vergeving van zonden enz. te verdienen.

Overigens staat het met het gebed voor anderen anders, dan met de aard van de dingen. Want het biedt God niet enig werk aan, dat de prijs is voor anderen, maar het begeert slechts door God aangenomen te worden. Want God heeft beloofd, dat Hij èn aan ons èn aan anderen, voor wie wij bidden, geven zal. Deze dingen kunnen gemakkelijk onderscheiden worden. In het gebed stellen wij niet voor ogen en bieden wij niet aan God enig werk van ons en een prijs aan, maar wij willen alleen door God aangenomen worden, en dat wel wegens de Middelaar Christus, gelijk geschreven is (Joh. 14: 13): *Alles wat gij de Vader zult bidden in Mijn Naam, zal Hij u geven*. Het is iets anders door het geloof met God bezig te zijn, niet wegens enig werk van ons, dan aan God voor ogen te stellen de verdienste van enig bepaald werk, en dat wel voor

anderen. Daarom is de aanwending van onze werken voor anderen, voornamelijk voor de vergeving van zonden, geenszins toe te laten, omdat er geschreven staat: *De rechtvaardige zal door zijn geloof leven*.
Bovendien moet men aangaande de werken dit weten: gelijk wegens de zonde van enigen de anderen geslagen worden, zó verkrijgt ook de gerechtigheid van weinigen veel goeds voor anderen. Van beide uitspraken zijn er vele getuigenissen en voorbeelden in de schriften. Zoals Jerem. 49 (vs. 12): *Zij wier vonnis het niet was, dat zij zouden drinken, die zullen zéker drinken*. Over de publieke en private weldaden zegt Jesaja in hfdst. 33 (vs. 15-17): *Die in gerechtigheid wandelt en de waarheid spreekt, die de gierigheid verwerpt en ongerechtigheden en zijn handen van alle geschenk afhoudt; die zijn oren toestopt, om niet naar bloedvergieten te luisteren, en zijn ogen sluit om het kwade niet aan te zien, die zal in verhevenheid wonen, rotsvestingen zullen zijn hoogheid zijn; brood zal hem gegeven worden, water zal hem niet ontbreken; zijn ogen zullen de Koning zien in Zijn heerlijkheid, en de verre einden der aarde*. Hier belooft hij onder andere beloningen een heel rustige publieke status, dat is een algemene weldaad die zich tot velen uitstrekt. Er zijn ook voorbeelden. Om de zonde van David werd het volk geslagen; om weinige rechtvaardigen heeft God Sodom willen sparen; om Naämans wil heeft Hij Syrië welgedaan. Laten wij dus leren dat straffen en beloningen ver reiken, om aangespoord te worden goed te werken.
Maar toch moet men bij zulke plaatsen deze twee dingen in gedachten houden: Ten eerste dat deze plaatsen niet behoren tot de rechtvaardiging, dat is, voor de ongerechten zijn de werken van anderen die heiligen zijn niet van nut tot rechtvaardigmaking, maar voor de rechtvaardigen verkrijgen zij vele gemeenschappelijke goederen, omdat wij leden van één lichaam zijn. Het andere is, dat het ons niet toekomt onze verdiensten voor anderen aan te wenden, want dit zou enig vertrouwen zijn op ons werk. Maar wij moeten aan God overlaten, welke gemeenschappelijke of bijzondere beloningen Hij ons zal geven. Maar het gebed wordt aangewend voor anderen, omdat het niet steunt op eigen waardigheid, maar op de genadige belofte van Christus. Hieruit kan gemakkelijk beoordeeld worden, wat men van de aanwending denken moet. Want wat de rechtvaardigmaking betreft, is er generlei toepassing zonder eigen geloof. Het geloof echter maakt van de middelen gebruik, het Woord en de sacramenten, die betuigen dat de weldaad van Christus ons aangaat, en deze weldaad hangt niet af van de waardigheid van een mensenwerk van een ander. Het zij genoeg dit in alle bescheidenheid van de mis gezegd te hebben.

OVER DE BOETEDOENING

Toen enigen Christus de wrede daad van Pilatus verteld hadden, die een aantal Galileeërs gedood had en de anderen gedwongen had bij de offers het bloed van de gedoden te drinken, beschuldigt Christus in Zijn antwoord niet uitdrukkelijk Pilatus, maar vermaant veeleer zijn hoorders, en betuigt dat zij ook schuldig zijn, en spoort hen aan tot boetedoening door te zeggen (Luc. 13: 3): *Als gij geen boete doet, zult gij allen op een dergelijke wijze vergaan*. Zo moeten wij weten, dat alle rampen van de wereld voor ons allen een prediking van boetedoening zijn. Er blijven in dit leven ook in de heiligen vele zonden, die met voortdurende boetedoening erkend en betreurd moeten worden. Voorts zijn er anderen, die overtredingen hebben tegen het geweten en buiten de genade van God zijn, die, tenzij zij in dit leven tot God bekeerd worden in de eeuwige straffen zullen storten en eeuwige vijanden van God zullen zijn. Daarom is het voornaamste woord van God in de kerk: *Bekeert u en gelooft het Evangelie, opdat enigen bevrijd worden van de eeuwige ondergang*. Dit is de eerste

prediking geweest in het paradijs, wanneer God de eerste voorouders na de val bestraft en er de vergeving bijvoegt door het geven van de verborgen belofte van de komende Bevrijder. Zó hebben later in de kerk de vaders, profeten, Christus, de Apostelen en alle getrouwe bedienaren van het Woord van God deze twee soorten van de leer vastgehouden, de toorn van God tegen de zonde verklaard, aangetoond dat het mensengeslacht aan zulke grote rampen onderworpen is wegens de zonde en dat er eeuwige straffen zullen komen over allen, die niet tot God bekeerd zouden worden. Voorts hebben zij ook de vergeving voorgesteld aan degenen die verschrikt waren en in geloof de Zoon van God omhelzen en de gehoorzaamheid beginnen volgens het Woord van God.

Om dus onszelf tot boetedoening op te wekken, laten wij de zuivere leer van dit stuk leren en die voortdurend overdenken; laten wij alle getuigenissen verzamelen van de toorn van God tegen de zonde, de private en publieke rampen van alle tijden, de bedreiging van eeuwige straffen, en ten slotte ook de dood van de Zoon van God. Laten wij niet denken dat die een ijdel schouwspel is. Het is noodzakelijk dat de toorn van God tegen de zonde ernstig, zeer groot en onuitsprekelijk is, daar die niet verzoend heeft kunnen worden, als de Zoon niet tussenbeide gekomen was en een Slachtoffer geworden was voor ons. Wanneer het mensengeslacht dit getuigenis waarlijk zou verstaan, zouden terstond allen het van schrik besterven, en toch veracht intussen de wereld door een onheilige zorgeloosheid al deze getuigenissen.

Maar laten wij deze zorgeloosheid uitdrijven, en door deze schrikwekkende werken van God bewogen worden, en opnieuw de grootheid van de barmhartigheid overwegen, dat God niet gewild heeft dat het gehele menselijke geslacht omkomt; dat Hij Zich aan ons geopenbaard heeft, om erkend en aangeroepen te worden; dat Hij Zijn Zoon voor ons gegeven heeft, om de Emanuel te zijn, dat is God met ons, en onder ons als onze Helper en onze Redder; dat Hij de belofte van genade en eeuwig leven gegeven heeft; dat Hij de Heilige Geest schenkt als een Leidsman aan die het vragen. Al deze dingen overwegende moeten wij onze hardheid erkennen en betreuren, en bidden, dat God ons tot Zich bekeert, die vast beloofd heeft, dat Hij de Heilige Geest zal geven aan die het vragen, en beveelt, dat wij geloven dat wij aangenomen worden wegens de Zoon, gelijk wij beneden zullen zeggen.

Deze dingen heb ik vooraf gezegd, opdat wij onszelf aansporen tot een voortdurende overdenking van dit stuk. Nu zal ik spreken over de naam. Ik wil niet twisten over het woord. Ik noem boetedoening (Poenitentia), gelijk wij in de kerk spreken, de bekering tot God, en de delen van deze bekering of de verschillende bewegingen onderscheid ik ter wille van het onderwijs. Ik zeg dat de delen zijn de verbrijzeling (contritio) en het geloof. Op deze moet noodzakelijk volgen de nieuwe gehoorzaamheid; wanneer iemand dit het derde deel wil noemen, zal ik het niet bestrijden. Laten wij geen twisten teweeg brengen over de woorden, maar waakzaam zijn om te letten op de zaken, die voor de kerk noodzakelijk zijn en in het weerleggen van de dwalingen, die duisternis brengen over de ware leer.

Maar voor de uitlegging van de delen moeten twee dwalingen kort weerlegd worden van fanatieke mensen, die verzonnen hebben dat wedergeborenen niet kunnen vallen en, hoewel zij vallen tegen het geweten, toch rechtvaardig zijn. Deze zinneloosheid moet veroordeeld worden, en daartegen gesteld de voorbeelden en uitspraken van de geschriften van de profeten en apostelen, gelijk Saul en David God behaagd hebben, rechtvaardig geweest zijn en begiftigd met de Heilige Geest; toch zijn zij later gevallen, zodat de één geheel omgekomen is, de ander weer tot God bekeerd is. De uitspraken zijn vele. Matth. 12 (vs. 44): *Wanneer de onreine geestvan een mens uitgegaan is, gaat hij door woeste plaatsen en zegt: Ik zal terugkeren, en hij vindt een*

ledig huis, en het laatste van die mens wordt erger dan het vorige.
Soortgelijk is de zeer treurige prediking 2 Petr. 2 (vs. 20): *Zij die, terwijl zij de onreinheden der wereld ontvloden waren door de kennis van de Heere, daar weer in verwikkeld worden, voor hen wordt het laatste erger dan het vorige*. En 1 Cor. 10 (vs. 12): *Wie meent te staan, zie toe dat hij niet valt*. En Openb. 2 (vs. 5): *Herinner u, vanwaar gij uitgevallen zijt, en bekeer u en doe de vorige werken*. Deze en dergelijke uitspraken over de wedergeborenen getuigen dat zij kunnen vallen, en dat die gevallen zijn tegen het geweten, God niet behagen, tenzij zij weer bekeerd worden. Daarom moeten wij onszelf niet zó vleien, dat wij zorgeloos onze zwakheid niet beheersen en de instortingen veronachtzamen, maar laten wij waakzaam en oplettend zijn, laten wij tegen onze zwakheid strijden en met de aller-scherpste zorg voor de listen van de Duivel op onze hoede zijn, gelijk Petrus (le Br. 5: 8) maant: *Uw tegenstander, de Duivel, gaat rond als een brullende leeuw, zoekend wie hij verslinden kan, die gij krachtig moet weerstaan in het geloof*.
Laten wij aan de andere zijde de wanhopigheid niet versterken, die een afkeer van God teweeg brengt. Gelijk de Novatianen en de Katharen gedaan hebben, die ontkend hebben dat degenen die na de Doop gevallen zijn weer vergeving van zonden verkrijgen. En het is verwonderlijk dat deze grove en giftige dwaling in de alleroudste tijden in die bloeitijd van de kerk zo ver heeft doorgewerkt.
Epiphanius verhaalt, dat er te Alexandrië, toen Bisschop Petrus, die de tiran Maximius later gedood heeft, voorganger was, een zekere Meletius geweest is, die, hoezeer Petrus daar tegenin riep, deze dwaasheid verspreid heeft, dat aan de gevallenen vergeving geweigerd moest worden; en hij voegt er aan toe, dat deze geveinsdheid zozeer bewonderd is, dat een groot deel van het volk in Egypte en Syrië deze Meletius gevolgd is, met verachting van het gevoelen van Petrus. En het is gedenkwaardig, dat hij vertelt dat Petrus bij de verdediging van de waarheid zowel de Schriften als de voorbeelden van de vroegere tijd aangehaald heeft, die overgeleverd zijn door de apostelen en hun leerlingen. Er bestaat nog een voorbeeld in de geschiedenis van de Apostel Johannes bij Eusebius, Boek 3 pag. 60 over de gevallen jongeling, die Johannes terugroept uit het gezelschap van de rovers. Verder blijkt het duidelijk genoeg, dat de dwaasheid van de Catharen ontstaan is uit de onkunde van de leer van de rechtvaardiging van het geloof. Want nadat de geveinsden verzonnen hebben dat de mensen door hun eigen waardigheid rechtvaardig zijn en zonder zonde zijn, hebben zij daaraan gehecht dat er na verlies van deze zuiverheid geen hoop op vergeving meer overig is.
Laten wij daar echter tegenover stellen getuigenissen uit de Schrift. David, Manasse, Petrus hebben na verschrikkelijke vallen weer vergeving van zonden ontvangen. Ook de kerk van de Galaten is gevallen, en door Paulus teruggeroepen tot berouw. Evenzo beveelt Paulus zelf een onkuise Corinthiër op te nemen na berouw, 2 Cor. 2 (vs. 6-8).
Laten wij er ook uitspraken van de Schrift bijvoegen. Ezech. 33 (vs. 11): *Ik leef, zegt de Heere, Ik wil niet de dood van de zondaar, maar dat hij zich bekeert en leeft*; en er zijn andere soortgelijke predicaties bij de Profeten, gelijk Jes. 1. Maar deze van Ezechiël is nog meer gedenkwaardig, omdat er een eed wordt bijgevoegd, "*Ik leef*", opdat de gewetens des te meer opgebeurd worden, wanneer zij niet slechts een belofte horen, maar die ook bevestigt met een eedzwering. Laten wij derhalve deze vertroosting vasthechten in de harten, en bedenken, hoe groot de kracht is van de Goddelijke liefde jegens ons, hoe vurig Hij ons heil begeert, gelijk naar waarheid bij Tobias (3: 22) gezegd wordt: *Gij verheugt u niet, o God, in onze ondergang*. En laten wij ons door deze overdenking tot berouw en ware aanroeping opwekken.
Ook geldt hier niet de spitsvondigheid, dat het Oude Testament de weldaad van de

bekering van de gevallenen gehad heeft, terwijl het in het Nieuwe anders is. Want de prediking van Ezechiël behoort tot de gehele kerk van alle tijden, en de kerk van alle tijden is altijd dezelfde en het Evangelie is hetzelfde.
Maar laten wij bewijzen nemen uit het Nieuwe Testament. Christus zegt in Matth. 18 (vs. 15): *Als uw broeder tegen u gezondigd heeft, bestraf hem; als hij u gehoor gegeven zal hebben, hebt gij uw broeder gewonnen*. Daar Hij zegt, gij zult uw broeder winnen, spreekt Hij duidelijk uit dat Hij over diegenen spreekt, voor wie die verbetering van voordeel is. En dat Hij over broeders spreekt, dat is, gevallenen na de rechtvaardiging, dat betuigt ook, dat Hij dan eerst wil dat hij uit de kerk geworpen wordt, wanneer hij niet luistert; Hij spreekt dus over hen, die tevoren in de kerk geweest zijn. En verder wanneer Petrus (Matth. 18: 21) vraagt: *Hoe dikwijls zal ik vergeven?* antwoordt Christus: *Zeventig maal zeven maal*. Dus kunnen gevallenen na de rechtvaardiging vergiffenis verkrijgen. Want wanneer Hij de kerk beveelt te vergeven, wil Hij ook Zelf vergeven die het vraagt en gelooft. Daarom heeft Hij boven gezegd: *Gij zult uw broeder winnen*.
Ik weet dat er door sommigen over geredeneerd wordt, of deze plaats over de broederlijke verzoening, dan wel over de publieke bediening, die de Goddelijke vergeving aankondigt, spreekt; maar het argument geldt tegen de Novatianen, ook als de tekst alleen op de broederlijke verzoening gepast wordt. Want Hij zegt: *Gij zult de broeder winnen*. (Matth. 18: 18): *Wat gij zult ontbinden op de aarde, zal in de hemelen ontbonden zijn*. Overigens getuigen ook deze woorden zelf dat deze plaats over de bediening spreekt. Want Christus heeft de tucht van de kerk willen instellen en de herstelling van de gevallenen en zij zeggen dat deze zede een instelling van de oude Synagoge is geweest. Christus heeft eveneens de bestraffing die de kerk eigen is willen onderscheiden van de burgerlijke; Hij wil dat een vermaning voorafgaat, opdat allereerst het heil van de mens overwogen wordt. De burgerstaat is lichter vertoornd, haast naar de straf, en redeneert niet eerst over het heil van de mens. Ten slotte heeft Christus de wijze van bestraffing opgesteld; Hij wil dat de hardnekkige buiten de kerk geworpen wordt, en voegt er geen burgerlijke straffen bij, maar deze laat Hij over aan de Overheden.
Maar ik keer terug tot de getuigenissen. Aan de Gal. 6 (vs. 1) wordt gezegd: *Als iemand verrast is door enige zonde, bestraf gij, die geestelijken zijt, hem in de geest der zachtmoedigheid*. Hier beveelt hij de gevallenen tot bekering te roepen. Openb. 2 (vs. 5) : *Wees indachtig vanwaar gij uitgevallen zijt, en bekeer u en doe de eerste werken*. Luc. 15 (vs. 7): *Er is vreugde bij de Engelen over één zondaar die berouw toont*. En in die prediking spreekt Christus over het berouw van de verloren zoon, dat is, van zulken, die tevoren godvruchtig geweest waren.
Maar de Novatianen werpen twee plaatsen uit de brief aan de Hebreeën tegen. Hebr. 6 (vs. 4): *Het is onmogelijk hen, die eenmaal verlicht zijn geweest, tot bekering terug te roepen*, enz. Hoe moeilijk deze plaats ook schijnt, toch kan het geweten, wanneer het gesterkt is door de boven aangehaalde ware getuigenissen, door deze plaats niet in de war gebracht worden. Maar nadat het uit de bovengenoemde getuigenissen zéker vaststaat, dat aan gevallenen de vergeving niet geweigerd moet worden, kan gemakkelijk geoordeeld worden, dat men hier niet aan de letter kan vasthouden, maar dat er een passende uitlegging bij gevoegd moet worden. Anderen verzachten deze plaats op een andere wijze, zodat het duister en dubbelzinnig wordt; in het Grieks klinkt het niet zo ongepast. Want hij zegt: Het is niet mogelijk dat diegenen vernieuwd worden, die Christus kruisigen en bespotten. Dit versta ik allereenvoudigst in deze zin: Zulken kunnen niet vernieuwd worden, die niet meer luisteren naar het Evangelie, maar het verachten, en zich niet beijveren die beginselen van godsvrucht, waarover hij

gesproken heeft, vast te houden, namelijk de leer van de Doop en de bekering. Dit is, naar het mij althans toeschijnt, de echte zin van deze plaats en heeft niets ongepasts; zij kunnen zo lang niet vernieuwd worden, wijl zij niet luisteren naar het Evangelie, maar Christus kruisigen en bespotten.

Men moet toegeven dat er ook een onvergefelijke zonde is, omdat Christus dit uitdrukkelijk verzekert. Laat hiermede ook deze plaats van de Brief aan de Hebreeën in overeenstemming gebracht worden. Maar hier werpen sommigen tegen, dat de vergeving onzeker wordt, als er enige onvergeeflijke overtreding is. Want dan wordt het hart altijd beangst, overleggend dat het misschien zulk een zonde gedaan heeft, en deze vraag heeft velen niet met rust gelaten, maar voor de Godvruchtigen is de uitlegging duidelijk en gemakkelijk.

Er is iets onvergeeflijks, maar wat het is, valt slechts achteraf te beoordelen, dat is, ze moet aan diegenen toegekend worden, die tot het uiterste volharden in hun woeden tegen God, in een Epicureïsche verachting of Farizese haat of wanhopigheid, zoals van Nero, Pharao, Saul, Judas en dergelijke, en er moet niet anders dan op deze wijze over de onvergeeflijke zonde achteraf geoordeeld worden; omdat wij in onze harten, vóórdat dat oordeel klaarblijkelijk is, altijd deze drie dingen moeten vasthouden: De belofte van genade; het gebod, dat beveelt in de Zoon te geloven, en het gebod van loslating aan de kerk overgegeven (Matth. 18: 18): *Wat gij ontbonden hebt op de aarde*, enz. De belofte is door Paulus in het licht gesteld met deze zeer liefelijke woorden (Rom. 5: 20): *De genade is overvloedig boven de misdaad*. Het is de hoogste lastering, Christus beneden de zonde neer te werpen, en Zijn verdienste te verkleinen. Voorts is het een eeuwig en onveranderlijk gebod, en ver verheven boven de Wet, in Christus te geloven. En deze dingen zijn universeel, de belofte en het bevel, gelijk gezegd wordt (Matth. 11: 28): *Komt tot Mij allen*. Laat ieder zich in dit universele insluiten.

Nadat het gemoed tevoren gewapend is en weet dat het bevel van God is, dat wij geloven dat ons alle zonden vergeven worden, laat het vervolgens leren, dat men niet over de onvergeeflijke zonde moet oordelen, dan achteraf, namelijk nadat het oordeel van God verklaard is. Farao en Judas hebben zulk een zonde gehad, omdat de feiten aantonen dat zij niet tot God teruggekeerd zijn. Daarom heeft Augustinus zeer gepast gezegd, dat godslastering is een uiteindelijke onbekeerlijkheid of wanhoop, omdat deze zonden ten zeerste strijden tegen de genade. Want de overige zonden worden vergeven, wanneer wij de toevlucht nemen tot de genade. Doch de Epicureïse verachting of wanhopigheid wijst de genade terug. Daarom wordt het gezegde van Christus zó uitgelegd (Matth. 12: 32): *Wie een woord gesproken zal hebben tegen de Heilige Geest*, dat is, wie het woord dat gepredikt is en bevestigd door getuigenissen van de Geest hardnekkig ten einde toe afwijst, die heeft een onvergeeflijke zonde. Deze uitspraak van Augustinus is zeer gepast.

Want niet iedere val nadat de waarheid gekend is moet een onvergeeflijke zonde geoordeeld worden, zoals de Novatianen beweerd hebben. Want wij hebben boven voorbeelden en getuigenissen aangehaald, die leren dat zulk vallen vergeven kan worden, en ook moet niet alle vervolging van het Evangelie een onvergeeflijke zonde geoordeeld worden, omdat Manasse, Nebukadnézar, Paulus, Justinus, Augustinus en voorts onnoemelijk veel vervolgers genezen zijn, gelijk ook Petrus zegt (Hand. 4: 10): *Die gij gekruisigd hebt*. Maar de woede van sommigen is uitzonderlijk, die de waarheid gekend hebben en vermaand en overtuigd tegen het geweten zonder geloof toch de ware uitspraken veroordelen en wreedheid uitoefenen of bevestigen. Van zulken wordt gezegd in Rom. 11 (vs. 8): *De overigen zijn verhard geworden, Hij heeft hen een geest van verbittering gegeven, ogen, om niet te zien, en oren, om niet te*

horen. Met deze uitspraak en dergelijke worden zij beschreven die doorgaan met de vervolging van het Evangelie, die met blindheid gestraft worden, nadat zij dikwijls vermaand, niet terugkeren tot God. Van dien aard is de woede van de Wederdopers te Munster geweest.
Daarom moeten wij door zulke uitspraken en voorbeelden vermaand op onze hoede zijn, dat wij niet hardnekkig dwalingen voorstaan. Vallen en dwalen is alle mensen gemeen, maar hardnekkigheid, die sofistische voorwendsels zonder einde voortbrengt, is een groter en veelvuldige zonde, waaraan niet velen zich ontworstelen. Daarom zegt ook Paulus (Tit. 3: 10): *Gij zult een ketterse mens na de eerste en tweede vermaning vermijden*, omdat hij door zijn eigen oordeel veroordeeld is, dat is, door zijn hardnekkigheid verklaart hij dat hij in de strikken van de Duivel vastgeraakt is.
Voor het overige moeten wij altijd deze leer in het oog houden, dat wij het bevel en de belofte van het Evangelie moeten gehoorzamen. Het is een eeuwig en onveranderlijk bevel, dat gebiedt boete te doen, alsook de Zoon te horen en te geloven dat wij ter wille van de Zoon van God aangenomen worden. Ook moet vastgehouden worden het gezegde van Paulus (Rom. 5: 20): *De genade is overvloedig boven de zonde*.
Volgens deze bevelen moeten wij oordelen en daaraan gehoorzamen, en wanneer wij dat doen, is het zeker dat wij geen onvergeeflijke zonde hebben.
Er wordt ook een andere uitspraak aangehaald uit de brief aan de Hebreeën (10: 26): *Die willens zondigen nadat zij de kennis der waarheid ontvangen hebben, blijft geen offer meer over voor de zonden, maar een verschrikkelijke verwachting van oordeel*. Als wij recht willen oordelen, ontkent deze plaats niet dat gevallenen weer kunnen opstaan, maar ze maakt een rechtstreekse vergelijking van de weldaad van Christus en de straffen in deze uitspraak. Deze beide zijn absoluut en onmiddellijk: Die de weldaad van Christus vasthoudt wordt gered, die ze niet vasthoudt stort in het verderf. Hier ontkent hij niet dat de gevallenen tot de weldaad van Christus kunnen terugkeren, maar hij sluit andere offergaven en nieuwe offeranden uit. Onder de Wet waren de verzoeningen van onreinheden veelvuldig, en de Farizeeën leerden dat deze de vergeving van zonden verdienden. Zó hebben zij later in de kerk velen genoegdoeningen verzonnen en missen, en er zijn niet alleen valse vereringen uitgedacht, maar ook de geloofsvoorstelling (persuasio) over die verzoening door zulke offeranden heeft de zorgeloosheid gevoed en de toegeeflijkheid. Deze Farizese inbeeldingen bestraft de brief aan de Hebreeën zeer ernstig. Hij wil dat de weldaad van Christus zéker vastgehouden wordt, gelijk hij daarna zegt: hij wil niet, dat het bloed van Christus met voeten getreden wordt, en ook niet dat de Geest der genade smaadheid wordt aangedaan. Deze zeer ernstige vermaningen bevelen op zijn hoede te zijn, dat wij niet de weldaad van Christus verliezen, en verbieden toch intussen niet dat de gevallenen tot Christus terugkeren. Dit is de eenvoudige en echte zin.

OVER DE VERBRIJZELING

Hoewel geen schepsel de grootheid van de toorn van God tegen de zonde genoeg kan verstaan, en het gevoel van de toorn van God zelfs niet zou kunnen verdragen, gelijk in Deut. 4 gezegd wordt (vs. 24): *God is een verterend vuur*, toch wil God dat in Zijn kerk Zijn toorn tegen de zonde enigerwijze gekend wordt; Hij wil niet dat de zonde veracht wordt, Hij wil niet dat de harten van ijzer zijn en zonder smartgevoel, gelijk in Ef. 4 van de goddelozen gezegd wordt. Daarom is dit altijd in de kerk het begin van de samenkomst geweest: Doet boete. Zó is Christus begonnen, en vóór Hem de Doper. Zó zegt Paulus (Rom. 1: 18): *De toorn van God wordt geopenbaard van de hemel over allen*. Zó zijn de Profeten begonnen, Jes. 1 (vs. 4): *Wee het zondige volk*. Ja in het

Paradijs is dit na de val de eerste prediking geweest die de zonde bestraft en de toorn van God verklaart.
Ten slotte zijn al de rampen van het menselijk geslacht, de dood, ziekten, gebrek, honger, doodslag, oorlogen, verwoestingen en veelvuldige onheilen in werkelijkheid predikingen over de toorn van God tegen de zonde, gelijk Psalm 39 (vs. 12) zegt: *Om de ongerechtigheid straft Gij de mensen*.
Ten slotte is het grootste getuigenis van alle van de toorn van God, dat de Zoon een Slachtoffer heeft moeten worden. God wil zeker dat deze toorn op enigerlei wijze door ons gekend wordt, en dat wij getroffen worden door Zijn gericht en verontwaardiging. Het is derhalve noodzakelijk dat er bij ons enige verbrijzeling aanwezig is.
En wij noemen verbrijzeling (Contritio), gelijk de kerk gewoonlijk spreekt, de verschrikkingen van het geweten dat de toorn van God kent tegen onze zonden en bedroefd is wegens de zonde. Deze verbrijzeling bevelen deze woorden: Doet boete. En 2 Cor. 7 (vs. 9): *Gij zijt bedroefd geweest tot berouw*. 1 Cor. 11 (vs. 31): *Als wij onszelf zouden oordelen, zouden wij door de Heere niet geoordeeld worden*, dat is, als wij met ware droefheid zouden worden aangedaan, door erkenning van de toorn van God. Joël 2 (vs. 13): *Scheurt uw harten, en niet uw klederen*. Jerem. 31 (vs. 19): *Nadat Gij het mij hebt laten zien, heb ik op de heup geslagen, ik ben verslagen en ben schaamrood geworden*. Nah. 1 (vs. 6): *Wie zal blijven staan voor Zijn verontwaardigd aangezicht? Wie zal stand houden voor Zijn brandende toorn?*
Zijn verontwaardiging is uitgegoten als vuur, en rotsen zijn daardoor versmolten. Alsook Jes. 66 (vs. 2): *Op wien zal Ik zien, dan op de terneergeslagene en verbrijzelde van geest en die beeft voor Mijn woorden?* Jes. 1 (vs. 16): *Houdt op verkeerde dingen te doen*. Ps 38 (vs. 5): *Mijn ongerechtigheden gaan boven mijn hoofd*. Alsook: *Het begin der wijsheid is de vreze des Heeren*. En overal verbinden de Psalmen de vrees en het geloof (Ps. 147 :11): *Het welbehagen is bij de Heere over degenen die Hem vrezen, en jegens degenen, die op Zijn barmhartigheid hopen*. Dezelfde strekking hebben vele gezegden van Paulus (Rom. 6 : 6): *Onze oude mens is mede gekruisigd, opdat het lichaam der zonde teniet gedaan worde.*
Laten er ook voorbeelden aan worden toegevoegd, gelijk Adam en Eva, door God bestraft, David bestraft door Nathan, vreselijk verschrikt zijn geworden. Ook de zondige vrouw treurt in Luc. 7. En in Luc. 22 breken bij Petrus bittere tranen uit. Deze en dergelijke getuigenissen tonen dat enige verbrokenheid noodzakelijk is, die ook moet toenemen, zó, dat wij niet alleen de uitwendige misdrijven, maar ook de innerlijke onreinheid erkennen, namelijk, twijfeling aangaande God, zorgeloosheid, bewondering van onszelf of trots, verachting van anderen, kwaadwilligheid, gierigheid, vlammen van verkeerde liefde en andere zondige aandoeningen.
En er is geen berouw bij de geveinsden, die door geen gevoel van droefheid of verslagenheid worden aangedaan, die Jeremia beschrijft als hij zegt (6 : 15): *Zij wisten niet schaamrood te worden*; en Paulus tot de Efezen noemt er, die de droefheid missen.
Maar om deze verkeerde zorgeloosheid uit ons hart te verdrijven, laten wij dikwijls en veel de uitspraken over de gebrokenheid, over de toorn van God, over de tegenwoordige en eeuwige straffen, de voorbeelden zelf van straffen, eigen rampen en die van anderen, en zeker ook de dood van de Zoon van God ons voor de aandacht stellen, om onze ellende en de toorn van God te kennen en verslagen te worden. En het is een noodzakelijk deel van de bediening in de kerk, die Christus ingesteld heeft, de zonden te bestraffen, gelijk Paulus duidelijk zegt (Rom. 1: 18): *Nu wordt de toorn van God geopenbaard van de hemel over alle ongerechtigheid*. Maar voor dit deel van de bediening moet gebruik gemaakt worden van de Zedewet, zoals zij het noemen.

Want die Wet is een eeuwige en onveranderlijke uitspraakvan God, die de toorn van God verklaart tegen de zonde. Want hoewel God de mens aanneemt die tot Christus vlucht, toch keurt Hij de zonde niet goed. Daarom zegt Paulus: *Door de Wet is de kennis der zonde*; en zij heeft altijd weerklonken in de kerk van het begin af aan na de val, gelijk uit Gen. 4 blijkt, en vervolgens.
En het is een geheel valse, ongerijmde en verderfelijke inbeelding, te verzinnen dat de Wet niets is of dat zij niet gepredikt moet worden. Omdat zij daartoe gepredikt is door de vaderen en voorts met een schrikwekkende stem op de Sinaï geopenbaard en voortdurend herhaald door de profeten, Christus en de apostelen, opdat wij zouden weten dat het de eeuwige en onveranderlijke uitspraak van God is die de toorn verklaart tegen de zonde. Laten wij eveneens weten dat alle mensen in deze verdorvenheid van de natuur door deze uitspraak van God veroordeeld zijn, en zó onder de Wet zijn gelijk Paulus zegt (Rom. 3 : 9): *Wij hebben aangevoerd dat allen onder de zonde zijn*, dat is, veroordeeld en schuldig voor God. Gelijk de Goddelijke aard altijd blijft, zó moet noodzakelijk de Wet ook altijd blijven. En de kennis van deze Wet blijft in onze gewetens en is de verklaarde stem van God, de vaderen, de profeten, Christus en de apostelen. Daarom scherpt ook Christus zo dikwijls de Wet in, gelijk in Matth. 5, en Hij voegt er nog wel een verklaring bij, opdat wij weten dat de Wet niet alleen de uitwendige misdrijven bestraft, maar ook de inwendige zonden, blindheid, onrechtvaardige veten, vlammen van lusten enz. God wil dus dat de stem van deze Wet altijd klinkt, die predikt over de ongehoorzaamheid van het hart.
Ook van de stem van het Evangelie moet gebruik gemaakt worden, die in de wereld de verachting van de toorn en de barmhartigheid bestraft, die gezien wordt als de Zoon geschonken is.. Daarom zegt Christus (Joh. 16: 8): *De Heilige Geest zal de wereld van zonde overtuigen, dat zij in Mij niet geloven*. Laten wij nu bedenken, hoe ver deze prediking strekt die de zonden bestraft en veroordeelt. Het gehele mensengeslacht wordt omvat, allen zijn wij vol van twijfeling, zorgeloosheid, onachtzaam of dwalend in de aanroeping, bevlekt met verkeerde begeerten; wij maken ons weinig zorg over de toorn van God, misbruiken de weldaden, wij zijn allen ondankbaar voor de Zoon van God. Laten wij ons daarom niet verwonderen dat de gehele wereld neergedrukt wordt door zware straffen, die tekenen zijn van de toorn van God; maar laten wij bedenken, gelijk Paulus zegt, dat allen onder de zonde zijn en dat de gehele wereld schuldig is voor God, en laat ieder zijn eigen zonden bestraffen en betreuren.
Laten wij al deze dingen dikwijls en veel overdenken; want wat gezegd wordt, dat de Heilige Geest de wereld beschuldigt, dat gebeurt door het Woord, dat de toorn van God verklaart, en in de overdenking van dit Woord is de Heilige Geest werkzaam. En in 2 Tim. 2 (vs. 25) beveelt Paulus duidelijk de tegenstanders te onderrichten en te onderwijzen, wie weet, of God sommigen berouw geeft? En bij Jerem. (31: 19): *Nadat Gij het mij getoond hebt, ben ik verslagen en schaamrood geworden*. 1 Sam. 2: 6: *De Heere doodt en maakt levend*. Deze dingen geschieden door het Woord van God, gelijk in Hebr. 4 (vs. 12) gezegd wordt: *Het Woord van God is levend en krachtig en doordringender dan een zwaard*, enz. Daarom is in hen die het Woord van God veronachtzamen en verachten, de Heilige Geest niet werkzaam, maar de woede wordt versterkt. Gelijk in Gen. (6: 3) gezegd wordt: *Mijn Geest zal niet oordelen in de mens*, alsof Hij zei: Nadat zij begonnen zijn het Woord te verachten, is het oordeel van de Geest opgehouden, de kennis van de zonde, de aanroeping, enz.

OVER HET GELOOF

Maar bij de verbrokenheid, dat is, bij deze verschrikkingen moet noodzakelijk de

vertroosting bijkomen, namelijk het geloof, dat vaststelt dat de zonden ons vergeven worden wegens de Zoon van God en de kennis van zulk een grote barmhartigheid richt ons weer op, om niet terneergeslagen door wanhoop in het eeuwig verderf te storten. Want als het geloof er niet bij kwam, zou de verbrijzeling de eeuwige dood worden. Het andere deel is dus het geloof , dat niet alleen maar is de kennis van de geschiedenis of van de Wet, maar het vertrouwen, waardoor ieder gelooft dat hem waarlijk de zonden vergeven worden door God wegens Christus om niet, dat is, niet wegens onze waardigheid of onze verdiensten.

Over dit stuk, dat is, over het geloof, dat de vergeving van zonden aanneemt, zijn de boeken van de monniken stom. Maar laten wij weten dat dit de voornaamste en de eigenlijke stem van het Evangelie is, en dat deze leer over het geloof geheel en al noodzakelijk is voor de kerk, en tegelijk inbegrepen moet worden zo dikwijls er maar over de boetedoening gesproken wordt.

Velen redeneren er hier over, wat het verschil is van de verslagenheid van Petrus en van Judas, van David en van Saul. En er zijn spitsvondige uiteenzettingen over de liefde tot de gerechtigheid en de vrees voor straf. Maar dit onderscheid is klaar en duidelijk. Bij de verbrijzeling van Judas is het geloof niet bijgekomen, daarom is hij, terneergedrukt door verschrikkingen, in het eeuwig verderf gestort; daarentegen komt bij de verbrijzeling van Petrus het geloof, daarom is hij weer opgeleefd uit zijn overgrote droefenissen. En wanneer wij door het geloof opgebeurd worden, komt daar bij de kennis van de goedheid van God, en wij worden niet alleen maar beangst door de vrees voor straf, maar ook door een zuiverder droefheid, dat wij God beledigd hebben, aan Wie gehoorzaamheid en dankbaarheid verschuldigd is. Maar het is niet nodig deze aandoeningen spitsvondig uiteen te rafelen. God wil dat Zijn toorn gevreesd wordt, en Hij wil dat deze in de straffen gezien wordt. Maar er moet ook geloof bijkomen, opdat wij God niet ontvluchten, maar tot Hem terugkeren, vragen dat wij aangenomen worden, en vaststellen dat het de eeuwige en onveranderlijke wil van God is, dat Hij de door schrik verslagenen aannemen wil, die geloven dat hun vergeven wordt wegens de Middelaar. Dit beveelt Hij ons vast te geloven en vast te stellen.

Dit geloof maakt een duidelijk verschil tussen de slaafse en de kinderlijke vrees. De slaafse vrees is een schrik zonder geloof en ontvlucht in werkelijkheid God; maar de kinderlijke vrees is een schrik, waar het geloof bij komt, die onder de verschrikkingen de ziel opbeurt en vertroost en tot God heengaat, vergeving vraagt en verkrijgt. Deze beschrijvingen zijn helder en kunnen bij onze uitoefeningen verstaan worden. De verbrijzeling zonder geloof is de vreselijke schrik en droefheid van de ziel die God ontvlucht, zoals bij Saul, Judas. Daarom is het niet een goed werk. Maar de verbrijzeling met het geloof is de schrik en droefheid van de ziel die God niet ontvlucht, maar van één die de rechtvaardige toorn van God erkent en waarlijk bedroefd is, dat zij God veronachtzaamd en veracht heeft, en die toch naar God gaat en vergeving vraagt. Zulk een droefheid wordt een goed werken een offer, gelijk de Psalm zegt (51: 19): *Het offer voor God is de verslagen geest, het verbroken en vernederde hart zult Gij, God, niet verachten*.

En toch is het noodzakelijk de mening te bestraffen en te verwerpen, die verzonnen heeft dat de mensen door de verbrijzeling de vergeving van zonden verdienen of dat de vergeving geschonken wordt wegens de waardigheid van de verbrijzeling. Maar de stem van het Evangelie moet vastgehouden worden, die roept dat de zonden om niet vergeven worden wegens de Zoon van God. Dit uitsluitende (om niet) moet vastgehouden worden, opdat aan Christus de verschuldigde eer wordt toegebracht, alsook opdat de verschrikte harten een vaste vertroosting behouden. Want zij zouden

tot wanhoop gebracht worden, als zij moesten denken, dat zij geen vergeving hebben, tenzij de droefheid waardig genoeg en voldoende is. Deze eenvoudige uitspraak neemt vele doolhoven van redenaties weg.
Laten wij dus vaststellen dat zekere verbrijzeling noodzakelijk is, ware schrik en droefenis, maar dat toch de vergeving van zonden niet gegeven wordt wegens de verbrijzeling of enige waardigheid van ons, maar om de Zoon van God alleen, die voor ons door een bewonderenswaardig beleid tot Slachtoffer, Middelaar en Voorbidder gemaakt is.
En om de leer van de verbrijzeling voor ogen te houden, moeten wij ons deze hoofdstukken voor de aandacht stellen:

De Wet van God.
De toorn van God.
De eeuwige straffen.
De dood.
De tegenwoordige rampen, publieke en private. Het verlies van goederen.
Gebrek.
Ziekten
Schande.
Ongelukkige beraadslagingen.
Tegenspoed bij de studiën.
Dwalingen en drijverij.
Tegenspoed van de kinderen.
De tirannie van de Duivel die aandrijft tot vele zonden en grotere ellenden.
Inwendige straffen, namelijk dat zonden met zonden gestraft worden, met blindheid en volgende woede uitbarstingen.
Ergernissen.
Publieke onenigheid.
Oorlogen.

Laten van de andere zijde de weldaden van God overwogen worden, om onze ondankbaarheid te bestraffen:

De Schepping.
De Openbaring van God.
Het zenden van de Zoon.
De schenking van het Woord en het Evangelie. Het schenken van de Heilige Geest.
De belofte van het eeuwige leven.
Voeding, bescherming van lichaam en ziel.
De verdrijving van de Duivel.
De schriftelijke optekening en het laten zien van de ware leer.
De Goddelijke leiding in zeden en beraadslagingen.
Het gelukken van beraadslagingen.
Voorspoed van studiën en rechtheid van oordeel.
Voorspoed van de kinderen.
Goede voorbeelden en vermijding van schande.
Een goede naam.
Burgerlijke eensgezindheid.
Vrede en een tamelijk goede burgerstaat.

Een heilzame gesteldheid van de kerk.

Laten wij de voorbeelden overdenken van Saul en David, die zowel de weldaden, die ik opgesomd heb gehad hebben vóór de val, en na de val van zoveel goed ontdaan, de straffen gevoeld hebben, die ik aangehaald heb. En Saul is geheel ondergegaan terneergedrukt door eeuwige straffen; David echter is weer tot God bekeerd, maar heeft toch de last gevoeld van lichamelijke straffen en ergernissen zijn leven lang. En welk een inéénstorting één val na zich sleept, laten wij dat zien in het voorbeeld van Adam en Eva, alsook in het overspel van David en de afwijking van Salomo, wegens wiens afgod daarna het Rijk van Israël afgescheurd is; en deze scheuring heeft oneindig veel kwaad voortgebracht, verstoring van de godsdienst en burgeroorlogen. Wanneer wij dit overwegen, laten wij dan niet menen, dat onze struikelingen lichter en geringer kwaad zijn en op weinigen betrekking hebben, en laten wij nauwlettender zijn bij de regeling van de gedragingen.
Deze dingen te overwegen is nuttiger, dan die beuzelingen te behandelen, of aan een eindige daad een oneindige straf beantwoordt. Laten wij zulke onbetekenende kwesties vlieden, en weten dat er in een misdrijf ligt de verachting van een oneindig goed. Deze verachting en de schending van een oneindig goed, is een oneindige straf waardig.
Maar laten wij, nadat er over de verbrijzeling gesproken is, ook het andere deel uitleggen. Want de bediening in de kerk bestraft niet alleen de zonden, maar verkondigt ook de vergeving van zonden aan die verschrikt zijn en geloven in Christus. Laten dus de verslagen harten zéker vaststellen dat zij om niet vergeving van zonden verkrijgen door het geloof om Christus wil. En laat het geloof niet verstaan worden alleen van de historische kennis; zó moet dit artikel in het Symbool (Geloofsbelijdenis) bezien worden: Ik geloof de vergeving van zonden. En het is niet genoeg in het algemeen te geloven, dat God sommigen vergeeft, gelijk ook de Duivel gelooft. Want het is hem niet onbekend, dat er in de kerk verzoening is, maar wij moeten ieder voor zich vaststellen, dat ze ons zelf vergeven worden, dat wij zèlf door God aangenomen worden. Door dit speciale geloof, om zó te zeggen, moet ieder op zichzelf de weldaad van Christus toepassen. Dit schijnt naar menselijk oordeel ongerijmd, dat wij over zulk een belangrijke zaak moeten beslissen, namelijk dat wij God behagen. Maar laten wij leren, dat God Zich daarom geopenbaard heeft, om ons deze wil van Hem te onthullen, dat daarom de beloften overgeleverd zijn, dat daarom de Zoon gezonden is en het Evangelie over de wereld verspreid, om deze uitspraak, die geen schepsel had kunnen gewaar worden, openlijk bekend te maken. De Goddelijke verzoening is een onmetelijk goed, daarom stemmen wij het moeilijk toe. Maar laten wij elkander opwekken het Evangelie te geloven en laten wij bedenken dat wij in dit leven, omwikkeld door het Woord van God, in stand gehouden moeten worden, gelijk de vrucht in de moederschoot omwikkeld ligt door de baarmoeder of de nageboorte, en laten wij dit omhulsel van ons niet breken, namelijk het Evangelie, dat verzekert van de wil van God. Later echter, als wij er uit gekomen zijn in het eeuwige leven en het licht, zullen wij openlijk de wil van God zien en het bewonderenswaardig beleid.

Getuigenissen

Hand. 10 (vs. 43): *Aan deze geven alle profeten getuigenis, dat vergeving van zonden ontvangen door Zijn Naam, allen die in Hem geloven*. Dit is een eenvoudige en duidelijke uitspraak, waarin Petrus betuigt dat hij de hoofdzaak van de profetische

Schrift verhaalt, en hij stelt deze uitspraak tegenover de algemene mening, die het volk over de Messias gehad had, en verzekert dat Hij daarom door de Vader gezonden is, om een Slachtoffer te worden voor de zonde en om Zijnentwil vergeving van zonden gegeven zou worden aan diegenen, die in Hem geloven, dat is, die de Messias zó omhelzen, dat zij geloven dat zij om Zijnentwil aangenomen worden. En omdat deze uitspraak alle profeten aanhaalt, moeten wij weten dat hier de ware overeenstemming van de Algemene (Catholieke) Kerk wordt aangehaald.
Rom. 5 (vs. 1): *Gerechtvaardigd door het geloof hebben wij vrede bij God*, dat is, wij hebben zéker God ons toegenegen, wij zijn in genade aangenomen en bevrijd van de toorn en de eeuwige verschrikkingen.
Maar deze uitspraken verijdelen de tegenstanders. Zij stemmen toe dat het geloof, dat is de belijdenis van de geschiedenis noodzakelijk is, zoals er namelijk is in de Duivelen, maar zij ontkennen dat de zonden om niet vergeven worden, en bevelen te twijfelen, of zij vergeven zijn. Deze dwalingen zijn boven weerlegd in het stuk over de rechtvaardigmaking, waarom ik het hier slechts kort de Lezer in herinnering breng. Want het is nuttig bij de dagelijkse aanroeping deze oefeningen van het geloof te kennen. Niemand ontkent dat God barmhartig is; ook vragen de mensen niet, of God sommigen de zonden vergeven wil, maar zij denken, dat zij aan die waardig zijn vergeven worden, niet aan de onwaardigen, en wij bemerken ieder voor zich in onszelf een veelvuldige onwaardigheid. Voorts vermoeit een andere kwestie de zielen over het bijzondere (particularitas) . Het is dus noodzakelijk de getuigenissen voor ogen te houden, die ons verzekeren, dat deze twee dingen, te weten, namelijk dat de belofte algemeen is en om niet. In Rom. 3 staan getuigenissen van beide. Over de algemene belofte wordt gezegd (vs. 22) : *Gerechtigheid Gods voor allen en over allen die geloven* enz.
Vervolgens voegt hij daarbij (vs. 24 vv): *Wij worden om niet gerechtvaardigd door Zijn genade*, door de loskoping, die in Christus Jezus is, die God voorgesteld heeft tot een verzoeningsmiddel door het geloof in Zijn bloed. Derhalve moet het uitsluitende (n.l. : om niet) vastgehouden worden en gesteld worden tegenover de voortdurende beproeving over de waardigheid. Want altijd laat zich voor ons de stem van de Wet horen, die ons verschrikt, opdat wij niet vaststellen dat wij aangenomen worden, omdat wij waardig zijn. Laten wij weten dat juist tegen deze stem het Evangelie geopenbaard is uit de boezem van de eeuwige Vader, dat betuigt dat wij aangenomen worden wegens de Zoon, de Middelaar, niet wegens onze waardigheid.
Deze dingen moeten dagelijks bij de aanroeping overdacht worden, en men moet weten, dat de verbrijzeling en de andere deugden niet uitgesloten worden, zodat zij er niet zijn. Want zéker is de bekering noodzakelijk, maar de oorzaak van de vergeving der zonden moet niet overgebracht worden op onze waardigheid, maar op Christus. Vastgesteld moet dus worden, dat de vergeving van zonden niet wegens de waardigheid van onze verbrijzeling of onze werken geschiedt, maar alleen door het vertrouwen op de weldaad van Christus, gelijk Ef. 2 (vs. 8): *Uit genade zijt gij behouden; het is Gods gave, niet uit u*.
In Rom. 4 (vs. 16) wordt het voornaamste argument behandeld uit de oorzaken en de kracht van de belofte ontstaan: Het is daarom uit het geloof om niet, opdat de belofte vast zou zijn, dat is, als de verzoening afhing van de waardigheid van onze verbrijzeling of van onze werken, zou zij onzeker worden, daar wij nooit aan de Wet voldoen, en de belofte van de verzoening zou ijdel worden.
De volgende sluitrede wordt door Paulus behandeld:
De belofte van de verzoening moet zéker zijn.
Een belofte afhangende van de voorwaarde van de Wet wordt onzeker.

Dus hangt de belofte van de verzoening niet af van de voorwaarde van de Wet.

De minor bewijst Paulus als hij zegt (Rom. 4 : 15): *De Wet werkt toorn, beschuldigt altijd* enz. En overweeg de hoofdsom van de uiteenzetting van Paulus. Daarom beweert hij zo sterk dat Christus een Slachtoffer voor onze zonden is, om juist door deze tegenstelling het uitsluitende staande te houden, dat onze werken niet het loon zijn van de vergeving der zonden. De andere getuigenissen moeten genomen worden uit het stuk van de rechtvaardiging, waar ook over het woord geloof gesproken is, dat namelijk juist in de strijd duidelijker verstaan kan worden. Waar het godvruchtig gemoed ondervindt dat het rust in de barmhartigheid wegens Christus beloofd, en verstaat dat deze barmhartigheid door het geloof, dat is het vertrouwen aangenomen moet worden. Dit geloof ziet niet alleen op de geschiedenis, maar ook op dit artikel: Ik geloof de vergeving der zonden, en het omhelst de belofte, gelijk in Rom. 4 (vs. 16) duidelijk gezegd wordt. Voorts is het geloof, dat de belofte toestemt, het vertrouwen op de barmhartigheid.

Laten wij ten slotte in deze getuigenissen de uitspraken van de apostelen en profeten vergelijken, om de voortdurende samenstemming van de gehele kerk van het begin af aan te zien. Daarom citeert Paulus ook enige dingen uit de Psalmen, en er komen overal zeer vele voor die met deze uitspraak instemmen. Ps. 32 (vs. 5): *Ik zei, ik zal tegen mij mijn overtreding voor de Heere belijden, en Gij vergeeft de ongerechtigheid van mijn zonde*. Ps. 143 (vs. 2): *Niemand die leeft zal voor Uw aangezicht rechtvaardig zijn*. Ps. 52 (vs. 6): *Tegen U, U alleen heb ik gezondigd, opdat Gij rechtvaardig zijt in Uw spreken*. Deze en dergelijke uitspraken, tonen aan, dat wij, als wij naderen tot God, niet onze gerechtigheid aandragen, en tegenover het oordeel en de toorn van God niet onze verdiensten kunnen stellen, maar dat wij moeten vluchten naar de Middelaar Christus en vaststellen dat ons waarlijk om Zijnentwil om niet vergeven wordt, en dat wij in genade worden aangenomen.

Maar vele schrijvers hebben daarom dit stuk over het geloof weggelaten, omdat het naar het oordeel van de menselijke rede een ongerijmdheid schijnt te verzekeren, dat God u gunstig gezind is. Maar hier moet men afwijken van het oordeel van onze rede en vragen naar de wil van God in Zijn Evangelie. Wanneer wij lezen dat aan David de vergeving is aangekondigd door een bijzondere opdracht van God, verwonderen wij ons over die bijzondere weldaad, en denkt ieder dat hij zei gaarne zal geloven, als hem zulk een stem uit de hemel werd aangebracht. Maar wij moeten weten dat deze stem reeds tot ons gebracht is. Even zeker wordt u vergeven, als u het Evangelie gelooft, als aan David zéker vergeven werd, en zó wordt van u geëist, dat u de stem van het Evangelie gelooft, die de vergeving aankondigt, als het van David geëist werd, dat hij het woord van Nathan zou geloven.

Tot zover heb ik over de verbrijzeling en het geloof gesproken. Het is echter noodzakelijk dat ook tegelijk de nieuwe gehoorzaamheid begint, gelijk in Rom. 6 (vs. 12) wordt gezegd: *Laat de zonde in uw sterfelijk lichaam niet regeren*. Rom. 8 (vs. 1) : *Er is nu generlei verdoemenis voor hen, die in Christus Jezus wandelen*. En Johannes zegt (Luc. 3: 8): *Brengt vruchten voort der bekering waardig*, dat is overeenkomende met de bekering. Deze nieuwe gehoorzaamheid wordt gewoonlijk genoemd het goede voornemen; en het is waarlijk en zonder huichelarij besluiten God te willen gehoorzamen en de gerechtigheid van een goed geweten te behouden. En om die vaste wil uit te voeren, worden wij geholpen door de Heilige Geest, die gegeven wordt, wanneer wij in het geloof volhouden, gelijk Gal. 3 (vs. 14) zegt: *Opdat wij de belofte van de Geest ontvangen door het geloof*. Alsook Rom. 8 (vs. 15): *Gij hebt ontvangen de Geest der aanneming tot kinderen, door wie wij roepen: Abba, Vader*. Want

wanneer wij door geloof de belofte toestemmen, erkennen wij de barmhartigheid en de tegenwoordigheid van God die naar ons omziet, voor ons zorgt en ons aanneemt, en beginnen wij Hem waarlijk aan te roepen en ons aan Hem te onderwerpen, Hem te vrezen en te gehoorzamen.
Daarom worden bij Zacharia de twee gedeelten zeer verstandig tesaam verbonden, de genade en de aanroeping (12: 10): *Ik zal over het huis van David uitgieten de Geest der genade en der gebeden*. Namelijk eerst worden wij door de Heilige Geest bewogen, dat wij erkennen en vaststellen dat wij in genade worden aangenomen. De voornaamste verering van God en het werk van de kerk alleen is toch de ware aanroeping, die ontstaat uit de erkenning van de genade. Want het gemoed dat onkundig is van de verzoening ontvlucht God, en roept Hem niet aan. Maar die in genade aangenomen zijn treden toe en roepen aan, gelijk in Rom. 5 (vs. 12) gezegd wordt: *Door Deze hebben wij de toegang door het geloof*. Ef. 3 (vs. 12): *Door Wie wij vertrouwen hebben en het vrijmoedig toegaan, door het geloof*. Maar hoe de nieuwe gehoorzaamheid behaagt, daar zij ver van de volmaaktheid van de Wet af is en de overblijfselen van de zonde in dit leven in degenen die verzoend zijn blijven, is boven gezegd.

OVER DE BELIJDENIS

Het verdient nauwlettendheid bij de ontwikkelden, te zien, hoe verschillend het gebruik is van het woord belijdenis . Het volk verstaat de benaming belijdenis meestal van het opnoemen van de afzonderlijke misdrijven, dat geschiedt voor de dienaren van de kerk, van wie absolutie wordt gevraagd, en misschien is in het begin die gewoonte van het opnoemen van de afzonderlijke misdrijven ontstaan van hen, die openbare overtredingen voor de dienaren of de kerk beleden. Want zulken werden oudtijds niet aangenomen, als zij niet voor de dienaren beleden hadden, dat zij de misdrijven erkenden, vergeving vroegen en verbetering beloofden.
Maar de benaming belijdenis komt dikwijls vóór, ook bij de apostelen en profeten, zoals in Matth. 3 (vs. 6): *Zij werden gedoopt in de Jordaan, belijdende hun zonden*. Evenzo Nehem. 9 (vs. 1 vv): *De kinderen Israëls kwamen bijeen met vasten en beleden hun zonden*. En Levit. 16 (vs. 21): *Aäron belijdt alle ongerechtigheden van de kinderen van Israël*. Waar de openbare gewoonte beschreven wordt, waarin bij monde van de Hogepriester de gehele kerk bekende dat zij schuldig was. Op deze plaatsen betekent de belijdenis niet slechts de verborgen erkenning van schuld voor God, maar ook de publieke bekentenis in het algemeen voor God en de kerk van mensen die bekennen dat zij schuldig staan en vergeving vragen.
Het blijkt dus dat deze publieke en algemene belijdenis een tamelijk oude gewoonte is. Maar wanneer David zegt (Ps. 32: 5): *Ik zeide, ik zal tegen mij mijn ongerechtigheid aan de Heere belijden*, betekent deze belijdenis de verborgen erkenning van schuld voor God, welke erkenning is de verbrijzeling zelf, verbonden met het vragen van vergeving. Jacobus gebruikt ook de benaming belijdenis, sprekende over de verzoening (5: 16): *Belijdt elkander uw misdaden*, dat is, laten diegenen, onder wie veten geweest zijn, van beide zijden hun overtredingen toegeven en terugkomen tot wederzijdse vriendschap. Gelijk bij Salomo gezegd wordt (Spr. 18: 17): *De rechtvaardige berispt eerst zichzelf, daarna onderzoekt hij de ander*, dat is, God wil niet dat wij onze eigen afwijkingen door de vingers zien en over anderen een strenge censuur uitoefenen, maar Hij wil dat wij eerst ons eigen geweten onderzoeken, onze afwijkingen bekennen en verbeteren, gelijk bij Matth. 7 (vs. 5) gezegd wordt: *Werp eerst de balk uit uw eigen oog* enz.

Nadat wij dus op het verschillend gebruik van het woord gelet hebben, mogen nu de oude betekenissen onderscheiden worden van de nieuwe wijze van benaming.
Want er is een tweevoudige belijdenis: De éne van het publieke oordeel; wanneer in tegenwoordigheid van (coram) de kerk degenen die schuldig staan aan openlijke misdrijven aangeklaagd worden, moeten wij hier aangaande het duidelijke misdrijf openlijk erkennen dat wij gevallen zijn en het betreuren, dat wij God beledigd hebben en de kerk besmeurd. Hier staat het genoeg vast, dat, daar de misdaad openbaar is, het opnoemen of vermelden van de misdrijven niet nagelaten wordt. Maar de andere is de private of verborgen belijdenis. Hier zeggen wij dat het opnoemen niet noodzakelijk is, en hoewel velen er hevig over redekavelen dat als deze band losgemaakt is de tucht ontbonden wordt, moet men toch ook naar de andere kant zien, opdat niet het licht van het geloof verduisterd wordt en er voor de gewetens geen strikken gespannen worden. Wij zullen echter later zeggen, hoe de wijze van tuchtoefening gehanteerd moet worden.
Maar er zijn drie oorzaken, waarom het nodig is dat er een leer bestaat, dat het opnoemen niet noodzakelijk is: Allereerst, omdat de monniken verzonnen hebben dat het opnoemen een verering (cultus) is en het verdienen van de vergeving; het tweede, omdat zij dit eisen, om de voldoening te kunnen aangeven; de derde, omdat het geweten gebracht wordt tot twijfeling en wanhopigheid door een scrupuleuze (pijnlijk nauwkeurige) opnoeming. Deze dwalingen moeten berispt worden; want de vergeving hangt niet af van de voorwaarde van de opnoeming, en de stem van het Evangelie over de vergeving om niet moet vastgehouden worden. Voorts moeten de afwijkingen over de voldoening nog meer bestraft worden. Ten slotte staat het vast dat de opnoeming voor de Godvruchtigen een zware marteling geweest is, die, daar zij zagen dat zij niet alle overtredingen konden verzamelen, nooit gerust werden, en door die twijfeling werd het geloof uitgeblust. Het is nodig geweest dat godvruchtige leraars dit kwaad genezen hebben.
Dat dus bij de verborgen belijdenis de opnoeming van alle of weinige overtredingen niet door Goddelijk recht is voorgeschreven, is duidelijk, omdat Christus of de apostelen haar nergens bevolen hebben. Voorts is het opnoemen van alle onmogelijk, volgens dat zeggen (Ps. 19 : 13): *Wie zal de overtredingen verstaan?* Want er zijn vele dwalingen van onkunde in de voornaamste overleggingen, zoals van Josia die een niet noodzakelijke oorlog teweeg brengt. Alsook in andere zaken, zoals enige dwalingen in de leer, zoals die stoppelen bouwen op ware uitspraken, die zij verduisteren. Eveneens zijn er zeer veel zonden van nalatigheid, die wij niet merken. Het is dus ongerijmd te zeggen dat het opnoemen van alle noodzakelijk is, daar het onmogelijk is. Laten daarom voornamelijk deze dingen in het licht gesteld worden, om de leer van de vergiffenis om niet en het geloof niet te verduisteren.
Overigens moet wegens de private absolutie, die in de kerken moet worden vastgehouden, ook de gewoonte van het vragen van absolutie vastgehouden worden, en er zijn vele andere nuttigheden om die private samenspreking te behouden, ook al komt er geen opnoeming bij.
De eerste is, om kwijtschelding te vragen.
De tweede, dat de herder zijn hoorders ondervraagt over de leer. Want beide zijn de pastor opgedragen, dat hij de oordelen van de hoorders over de leer onderzoekt en te weten komt, of zij vorderen, de tragen berispt en onderricht, aan het volk echter, dat het zich uitspreekt over zijn gevoelen.
De derde. Vóórdat de onkundigen toegelaten worden tot de sacramenten, moeten zij zéker over de leer gehoord worden, en deze samenspreking is in de plaats van de Catechismus.

De vierde. Hoewel de pastor niet moet dwingen, dat iemand verborgen feiten zegt, toch kan hij naar gelang van de leeftijd en de levenswijze iets over de zeden ondervragen en nuttige opwekking geven. Zoals wanneer iemand kooplieden hoort, hij kan ondervragen, welke zaken zij doen.
De vijfde. Gelijk in Nehemia en Mattheüs gezegd is: *Zij beleden hun zonden*, dat is zij stemden in het algemeen toe dat zij schuldig waren, onderwierpen zich aan God, toonden hun droefheid; zó is het bij het vragen van vergeving, ook wanneer het opnoemen van bijzonderheden nagelaten wordt, toch noodzakelijk dat in het algemeen aangeduid wordt, dat wij toestemmen dat wij schuldig zijn en ons aan God onderwerpen, waarlijk bedroefd zijn, dat wij God beledigd hebben, dat wij de kerk bezoedeld hebben, dat wij de publieke straffen vermeerderd hebben.
Wanneer op deze wijze verstandig en ernstig deze gewoonte vastgehouden wordt, is het van voordeel voor de tucht.
De zesde. Het meest van alle moet deze reden de verstandigen bewegen. De gewoonte van vergeving vragen is een getuigenis van dit artikel, dat gevallenen die zich beteren door God aangenomen worden en door de kerk weer opgenomen moeten worden. Maar het is nuttig dat dit duidelijke getuigenis in de kerk bewaard wordt. Want ook Petrus Alexandrinus heeft Meletius afgewezen die de afwijkingen van de Catharen zaaide, met aanhalen van de gewoonte die in de kerk gebruikelijk was, en heeft voorbeelden van kwijtschelding naar voren gebracht. De zielen van alle mensen worden zeer bewogen door deze gebruiken, die voortdurend te zien zijn en in het oog vallen, bevestigd niet alleen door de oudheid, maar ook door het gebruik van zulke bestuurders, wier vroomheid en geleerdheid zékere getuigenissen hebben goedgekeurd.

Daarom is de gewoonte ook toen nuttig geweest om de ware bedoeling van Petrus te bevestigen, en het gedenken van deze voortdurende gewoonte kan ook nuttig zijn voor ons. Voorts wanneer Christus duidelijk zegt (Matth. 18: 18): *Wat gij zult ontbinden op de aarde, zal in de hemel ontbonden zijn*, wordt er zéker opdracht gegeven van kwijtschelden. Maar hoewel verstaan wordt dat er ook kwijtschelding of opneming van de gevallenen geschiedt, wanneer zij weer toegelaten worden tot de samenkomsten, moet toch deze uitdrukkelijke kwijtschelding niet teniet gedaan worden.
Bij de heidenen is de leer van de vergeving van zonden wegens de Middelaar, de Zoon van God, geheel verloren gegaan, maar de leer van de Wet is hoe dan ook vastgehouden. Want de aard van de mensen vergeet gemakkelijk het Evangelie, daar het een leer is die niet in de menselijke geest ontstaan is, gelijk ook de monniken het licht van het Evangelie onderdrukt hebben over de vergeving om niet, door het verzinnen van dwaasheden over de voldoening en andere. Wanneer nu dus de wijze van kwijtschelden teniet gedaan zou worden, zouden de duisternissen weer gevolgd zijn en zou de leer over het opnemen van de gevallenen neveliger worden. Daarom is het nuttig de gewoonte te behouden, daar die er immers altijd in de kerk geweest is. En laten de Godvruchtigen weten dat zij door deze gewoonte te behouden niet alleen hun eigen behoefte, maar ook het nageslacht dienen.
Deze zo vrome en nuttige reden zal naar ik hoop bij velen gelden, om de gewoonte van het vragen van absolutie èn meer lief te hebben èn bereidwilliger te trachten die te behouden. Wanneer u er toe overgaat absolutie te vragen, moet u deze drie dingen bedenken: dat er altijd een algemene schuldbelijdenis in de kerk geweest is, waardoor de vromen toonden, dat zij hun struikelingen erkenden en beleden dat zij schuldig waren aan de toorn van God, belijd ook u ze, uw schuld, stem toe dat u ook schuldig bent, gelijk Daniël zegt (9: 7 v): *Bij ons is de beschaamdheid*. Zoek voorts de stem

van het Evangelie, waardoor de vergeving van zonden wordt aangekondigd, op uzelf toe te passen. En vertroost uzelf met dit woord en wek uzelf op tot geloof. Ten derde, bedenk dat deze gewoonte vastgehouden moet worden, opdat ook het nageslacht moge weten dat de gevallenen, wanneer zij zich beteren, door God aangenomen worden en door de kerk aangenomen moeten worden.
Maar het is nuttig de meer onkundigen aan zekere algemene opnoeming naar de orde van de tien geboden te gewennen. Deze oplettendheid is van voordeel niet alleen daardoor, dat zij zoals een catechisatie degenen die opzeggen indachtig maakt, welke kwalen en welke struikelingen zonden zijn, en welke de graden van zonden zijn, en welk verschil er is tussen het rechterlijk oordeel en het oordeel van het Evangelie over de zonden, maar ook omdat zij de mensen dwingt zichzelf te beschouwen en eigen kwalen en struikelingen te erkennen, waaraan velen die absolutie vragen zelfs niet denken. Hoe kan er toch enige verbrokenheid of droefheid bestaan zonder een zekere mate van nadenken over onze struikelingen, over de toorn van God, over de tegenwoordige en eeuwige straffen?
Bovendien verstaat een groot deel van het volk onder zonden alleen maar die zware misdaden, die met publieke tuchtiging gestraft worden; over de valse aanroeping, over de zonden van het hart weten zij niets. De mensen moeten dus gewend worden aan de tien geboden, die, ofschoon zij dikwijls anders onderwezen en toegelicht moeten door de leraren, toch beter verstaan worden door het volk, wanneer ieder zijn leven met die spiegel vergelijkt en eigen dwalingen bemerkt. Zoals:

Over het eerste gebod.

Ik moest voorzeker recht denken over God en met vast geloof stellen, dat deze alleen God is, de Schepper van alle dingen en die Rechter zal zijn over alle mensen, die Zich geopenbaard heeft door het geven van Zijn Woord en het zenden van Zijn Zoon. Ik moest Hem met ware vrees gehoorzamen en Zijn toorn vrezen en Zijn oordeel. Hem met waar geloof aanroepen wegens de Zoon en Hem liefhebben en enige beweging voelen van een dankbaar hart jegens God.
Ik moest getroffen worden door de grootheid van de barmhartigheid, dat Hij Zich aan ons geopenbaard heeft, dat Hij waarlijk het mensengeslacht liefheeft, waarlijk wil dat wij behouden worden; ik moest bewogen worden door de weldaden van de Zoon, dat Hij voor ons geleden heeft, dat Hij het Evangelie gegeven heeft, dat Hij de Heilige Geest belooft als Leidsman en het eeuwige leven.
Maar al deze dingen bewegen mijn hart minder dan het zijn moest; ik vrees niet genoeg, ik twijfel dikwijls, en door zekere voortdurende twijfeling vraag ik te koel de goederen van God; mijn aanroepen is te koel, ik vertrouw ondertussen op de tegenwoordige dingen, en ik zoek de hulpmiddelen van het leven, ik veronachtzaam de orde die God bevolen heeft. Dikwijls ook heb ik dwalend door valse aanroeping God beledigd, ik heb dode mensen aangeroepen, ik heb gemeend dat God meer bij dit beeld of deze heilige moet worden aangeroepen, dan elders. Ook nu dwaal ik dikwijls af, en denk niet aan de ware God, die Zich geopenbaard heeft door de Zoon, en ik denk niet aan de Zoon en aan de belofte. Voorts ben ik niet vurig bij het aanroepen, gelijk het behoort.

Over het tweede gebod.

Ik moest het Evangelie ijverig leren, het eren in mijn spreken en sieren met voorbeelden, ik erken echter mijn onachtzaamheid in deze zaak. Ja dikwijls heb ik het

Evangelie bedekt door mijn eigen begeerte. Dikwijls verschaf ik door mijn voorbeelden en ergerlijk gedrag aan anderen de gelegenheid van het Evangelie kwaad te spreken, of vervreemd ik sommigen: Soms heb ik gedwaald in enig leerstuk en door die dwaling de hemelse leer misvormd.

Over het derde gebod.

Dikwijls veronachtzaam ik de publieke prediking en de ceremoniën op de rustdag, zonder verhindering door andere dingen, en door mijn voorbeeld trek ik anderen af; ik breng God geen dank voor de ingestelde bediening, voor de bewaring van de kerk, voor het bewaren van de profetische en apostolische schriften, ik help de kerk niet mee die bidt in de samenkomst voor de publieke staat, ik word te weinig aangedaan door bezorgdheid over gemeenschappelijke ellenden, dat door onkunde, tweedracht en oorlogen de kerken en de staten verstrooid worden, en veler lichamen en zielen ondergaan, ik help zelf de kerkelijke bediening niet door mijn plicht te doen, ik eer godvruchtige dienaren niet zoals ik moet; soms spreek ik kwaad van hen en versterk door mijn voorbeeld de verachting of de tegenzin tegen hen, ik betaal hen niet het verschuldigde loon; dikwijls gebruik ik de rustdagen slecht in schandelijke zaken, en daag God uit tegen velen.

Over het vierde gebod.

Ik ben onachtzaam in mijn beroep, in de studie, in het besturen van het gezin. Ik ben ondankbaar jegens God voor de weldaden van de burgerlijke samenleving. Soms ben ik onrechtmatig boos op de Overheden en spreek kwaad van hen, en breng hun niet van harte de verschuldigde eer toe; soms verwek ik twisting tegen de Wetten en schend de openbare orde met ergernis en schade van anderen, door mijn dwaze tumulten hinder ik andere noodzakelijke publieke zaken. Ik geef er geen acht op mij binnen de perken te houden en me ervoor te wachten de gemeenschappelijke eensgezindheid van de burgerstaat te verstoren, ik zoek mijn eigenbelang en dien mijn voordeel meer dan het algemene, of grijp de gelegenheden aan om te verstoren.

Over het vijfde gebod.

Ik word dikwijls ontstoken door onrechtvaardige verontwaardiging en begeerte naar wraak. Ik voeg er kwade verwensingen bij, die uit begeerte om schade toe te brengen uitbreken; ik word bewogen door ijverzucht; ik betreur het dat de macht of het gezag van een ander toeneemt, en ik begeer hem een duw te geven; ik ben trots, veracht mijn gelijken, en eis dat ik boven hen gesteld word; ik ben achterdochtig en vat soms onrechtvaardige wrevel op uit valse verdenkingen, ik zaai en versterk tweedracht, dikwijls maak ik rumoer en houd gesprekken, die de zielen kwetsen en veten doen ontstaan; ik ben wat afgunstig en kwaadwillig, ik heb behagen in minachting. Soms verdraai ik lasterlijk de gezegden of daden van een ander, ik beijver mij niet beledigingen te herstellen en verlangens te bevredigen, ik laat toe dat wrevel toeneemt door persoonlijke nijd of een andere verkeerde oorzaak, ik spreek kwaad van afwezigen, soms doe ik die tegenwoordig zijn smaad aan, ik verhinder mijn aanroeping en die van anderen door aanstichten van hatelijkheden en veten.

Over het zesde gebod.

Ik heb dwalende bewegingen en vlammen van verschillende begeerten, ik geef toe aan ontuchtige blikken en gedachten, ook wordt het lichaam bevlekt. Deze kwade dingen vermeerder ik door onmatigheid en dronkenschap . Door deze verhitting en de tegenzin van roes verhinder ik de vrome overdenkingen en gebeden, en krijg ik een dierlijke wildheid, ik stapel door mijn onreinheid de toorn van God tegen mij op, en tegen mijn gezin en mijn land.

Over het zevende gebod.

Ik geniet van de milddadigheid van mijn ouders of de toelage van de staat en gebruik die niet goed, ik ontsteel het mijn broeders of andere armen, ik ben onrechtvaardig in contracten, ik beijver mij niet om Gods wil de billijkheid te betrachten, ik betaal kwaadschiks de verschuldigde prijzen, ik oefen onrechtvaardige vangmethoden uit om geld te krijgen, ik neem geld op onder verschillende voorwendsels, en draag geen zorg te betalen, ik houd goed van een ander vast, ik ben niet trouw en ijverig in het opgedragen werk, ik verkoop verkeerde waar, gehuurde dingen bederf ik.

Over het achtste gebod.

Ik neem niet de zuiverheid en waarheid in acht, die God eist in spreken en doen, ik meng sofisterij in beraadslagingen en zaken of leer, soms sta ik verkeerde dingen vóór uit haat, toornigheid of onrechtmatige hardnekkigheid of kruiperigheid of vrees; in de gedragingen is er ook veinzerij, gehuichelde deugd of valse pocherij.
Eindelijk erken ik dat ik ellendige in deze blindheid en zorgeloosheid verschrikkelijk de toorn van God veronachtzaam en op vele wijzen afdwaal van Zijn geboden en door veel ergernis anderen leed doe, en over mijzelf en anderen straffen haal, en dat ik de grootheid of veelheid van mijn gebreken of struikelingen niet verstaan kan, maar ik stem toe dat ik tegenwoordige en eeuwige straffen verdiend heb, en met ware droefheid roep ik uit: *Tegen U alleen ben ik zondaar; voor Uw aangezicht heb ik kwaad gedaan, opdat Gij rechtvaardig zijt* enz. Ik betreur het waarlijk dat God door mij beledigd is, en ik heb de kerk leed gedaan en bezoedeld en het overige menselijke geslacht, en ik neem de toevlucht tot de Zoon van God, onze Heere Jezus Christus, de Verzoener, om Zijnentwil bid ik, dat God de eeuwige Vader van onze Heere Jezus Christus, de goede, wijze en sterke Rechter, Zijn toorn van mij afkere en mij de zonden vergeeft wegens de Zoon en mij door Zijn onmetelijke barmhartigheid aanneemt, gelijk Hij gezegd heeft (Ezech. 33: 11): *Zo waar Ik leef, Ik wil niet de dood van de zondaar, maar dat hij zich bekeert en leeft*. En ik beloof dat ik de zonde bestrijden zal, en niets tegen het geweten zal doen en ik bid God, dat Hij mij regeert door Zijn Heilige Geest, en van u als dienaren van Christus vraag ik, dat u mij het Woord van het Evangelie verkondigt, dat ik geloof en tevens beloof ik aan de kerk dat ik mijn gedrag verbeteren zal en de ergernis vermijden.
Aan een dergelijke algemene vorm moeten de meer onkundigen gewend worden, opdat zij bedenken, wat zij doen, wanneer zij absolutie vragen, en zichzelf onderzoeken, erkennen dat zij grote en veelvuldige struikelingen hebben, en de soorten (gradus) overwegen, en leren uit de opsomming van de decaloog zelf de verborgen kwalen te leren kennen, opdat zij beginnen tegen hun gebreken te strijden en zich te matigen.
Hoe kan er ten slotte droefheid bestaan in de ziel zonder enige overdenking van onze ellende? Christus heeft niet tevergeefs gezegd (Joh. 16: 8): *De Heilige Geest zal overtuigen van zonde*. Maar dit geschiedt door de overdenking van het Woord en de

toorn van God en van onze onreinheid. Opdat dus de Heilige Geest u overtuige en u ware verschrikkingen inboezemt en de zorgeloosheid en de hoogmoed verbetert, opdat u verslagen wordt en u aan God onderwerpt en u neerwerpt beneden de andere mensen, zie naar beide, namelijk het Woord van God en uw woeden, opdat u niet toetreedt om kwijtschelding te vragen zorgeloos en zonder zuchten, zoals de Farizeeër van Luc. 18 (vs. 11), die zegt: *Ik ben niet zoals de andere mensen*. En het zou nuttig zijn een dergelijke algemene belijdenis dikwijls in de samenkomsten of bij het onderwijs voor te stellen.

Nu keer ik terug tot de uiteenzetting over het opnoemen van de bijzonderheden, waarvan sommigen met deze twee voorwendsels beweren dat ze noodzakelijk is.
Er kan geen absolutie gegeven worden zonder kennis.
Hier moet absolutie gevraagd worden.
Dus is kennis noodzakelijk.

Ik antwoord op de hoofdstelling (major). Er is verschil tussen het gerecht en de bediening van het Evangelie. Voor het gerecht is het noodzakelijk dat er kennis genomen wordt; maar de bediening van het Evangelie is de vaste opdracht tot het uitdelen van een weldaad, namelijk van het aankondigen van de vergeving van zonden, hetzij ze bekend zijn hetzij onbekend. Want zeer vele worden vergeven, die degene die vrijgesproken wordt zelf zich niet herinnert en ook niet weet, en door het geloof moet het woord van de vrijspraak aangenomen worden. Hier moet er niet over geredetwist worden, of de vorm van het gerecht genoeg bewaard is, en ook steune het geloof niet op dat werk van de priester, maar het zie op Christus de Verzoener, het moet weten dat wegens deze de toorn van God van ons afgewend wordt, en het moet weten dat deze wil van God in het Woord van het Evangelie ons bekend gemaakt en aangekondigd wordt.
David zou door schrik en droefenis vernietigd zijn, toen hij door Nathan bestraft werd, als hij daarna niet ook de kwijtschelding gehoord had (2 Sam. 12: 13): *De Heere heeft uw zonde vergeven*. Nadat hij deze stem van God gehoord had, is hij weer begonnen gerust te worden, te herleven en God aan te roepen. Maar ieder denkt nu zó: Als God door zulk een bijzonder woord zou aangeven dat Hij mij vergaf, zou Hij goed met mij handelen. Deze inbeelding moet bestraft worden, gezien de stem van het Evangelie of van de kwijtschelding. Juist dit kondigt de stem van het Evangelie of van de kwijtschelding u en wie ook van ons aan, wat aan David over de vergeving gezegd is; en niet minder moet aan het Evangelie dat weerklinkt door de bedienaren geloof gehecht worden, als David toen moest geloven.
Dit is dus het ware en vaste antwoord op het argument: Absolutie vindt geen plaats zonder kennis; het is waar voor het gerecht, maar niet in deze functie van de Evangeliebediening, waardoor ons een weldaad geschonken wordt. En de kracht van de bediening wordt in het licht gesteld, wanneer de mensen onderricht worden over het verschil van het gerecht en de bediening. Want de bediening behoort tot het geweten en is het getuigenis van de Goddelijke kwijtschelding. Maar de rechtspraak is een andere zaak en behoort bij de openlijke misdaden. Niemand moet zonder kennis uitgesloten of aangenomen worden, maar hier geschiedt het kennisnemen niet van het geweten, maar van de uiterlijke gedragingen, en die kwijtschelding ten overstaan van de kerk geldt, ook als hij, die kwijtschelding ontvangt, alleen maar berouw veinst.
Dat echter het Evangelie publiek aan velen en privaat aan afzonderlijke personen kan worden toegepast, getuigt deze uitspraak (Joh. 20: 23): *Wier zonden gij vergeven hebt, aan die worden ze vergeven*. Alsook (Matth. 18: 21): *Hoe dikwijls zal mijn broeder*

tegen mij zondigen en ik hem vergeven? Er wordt namelijk gesproken over de vergeving, die God goedkeurt.
Dat toch sommigen tegenwerpen, dat mensen geen zonden kunnen vergeven, dat is waar, maar zij kunnen het Woord van God aankondigen en moeten dat ook, waardoor God betuigd heeft dat Hij vergeeft. Want God vergeeft door de bediening van het Evangelie en de sacramenten. Maar het blijkt duidelijk genoeg, dat zij er geen acht op geven, wat de stem van het Evangelie is of de bediening, die niet willen dat de vergeving uitdrukkelijk aangekondigd wordt. Maar God heeft daarom de Zoon gezonden, opdat Hij deze verborgen wil van de vergeving van zonden uit de boezem van de Vader tevoorschijn gebracht, openlijk zou bekend maken en zou bevelen dat zij in de kerk verkondigd werd. En de sacramenten zijn toepassingen van de vergeving, dat is, zij betuigen dat de weldaad van het Evangelie op de afzonderlijke personen betrekking heeft. Ik doop u in de Naam van de Vader en de Zoon en de Heilige Geest, dat is: Ik verklaar in opdracht van God dat u nu aangenomen wordt door deze ware God, Die de eeuwige Vader is van onze Heere Jezus Christus, en door Zijn Zoon, onze Heere Jezus Christus, die voor u geleden heeft, en door de Heilige Geest, die gegeven wordt in het hart van de verzoenden, om hen te regeren en het eeuwige leven te beginnen. Ik betuig dus dat u de zonden vergeven worden en dat u een erfgenaam van het eeuwige leven wordt.
Sommigen verdedigen de Canon (Richtlijn) van de opnoeming op deze wijze met een nieuw bedenksel: De voortdurende instemming van de kerk schijnt een dogma te zijn door de Heilige Geest overgeleverd; altijd echter is er de gewoonte van de opnoeming in de kerk geweest; het is dus noodzakelijk die te behouden.
Ik antwoord op de tweede stelling (Minor): Het is gewoonte geweest de openbare zonden te verhalen en te betreuren, maar de oudheid heeft niet aan de afzonderlijke personen (singulis) bevolen de verborgene te verhalen; gelijk Chrysostomus duidelijk zegt bij de verklaring van de 50^{e} Psalm. Als iemand zich schaamt de zonden te noemen, zeg die dan dagelijks in uw binnenste; ik zeg niet, dat u ze moet belijden aan uw mededienstknecht, om u te bestraffen; zegt ze aan God, die ze geneest. En er worden dergelijke uitspraken door anderen aangehaald, die gesteld kunnen worden tegenover diegenen, die de voortdurende instemming aanhalen, om aller-bijgelovigst de strengheid van de Canon te verdedigen, die strikken op de gewetens werpt. Maar het behoort tot de taak van de godvruchtige herder, de gevaren voor de gewetens en het bederf van de leer vooruit te zien en ervoor op zijn hoede te zijn, en toch te zien, op welke wijze de tucht godvruchtig vastgehouden kan worden.

OVER DE VOLDOENING

Het is een oude gewoonte in de kerk geweest de gevallenen niet weer op te nemen, die afvallig werden van het Evangelie door vrees voor straffen of bevlekt waren met moord of openlijke wellusten tenzij zij eerst getuchtigd werden. En terwijl deze gewoonte in het begin zó onderhouden werd ter wille van het voorbeeld, opdat de anderen daardoor aangemaand zich voorzichtiger zouden gedragen, werden later echter de gemoederen onderzocht, of zij met ernst terugkeerden tot de kerk. En de gehele zaak is een politiek gebruik (ritus) geweest, dat niet behoorde tot het geweten of de vergeving van zonden voor God. Maar daarna, zoals dat gaat, zijn er vele bijgelovige meningen bijgekomen, waaruit eindelijk onontwarbare doolhoven zijn ontstaan. Daarom is het noodzakelijk dat de kerken ook over dit gedeelte recht onderwezen worden, voornamelijk daar er bij het weerleggen van de dwalingen tevens vele zeer belangrijke zaken uit te leggen zijn. De leer van de vergeving van zonden

wordt toegelicht; het onderscheid wordt aangetoond tussen vergeving van de schuld en vergeving van tijdelijke straffen; de tijdelijke straffen warden aangehaald, waarin God Zijn toorn tegen de zonden wil laten zien, zoals in de straf van David, van Manasse enz., het onderscheid wordt aangegeven van ware en verzonnen vereringen. Het is nodig deze zo belangrijke zaken te begrijpen.

En om in het begin te spreken over de uiterlijke rite van deze tuchtigingen, ik meen dat het gebruik aan de eerste vaderen ontleend is. Want de sporen zijn ook gebleven bij de Grieken, wanneer iemand een onrechtvaardige moord begaan had of onkuisheid bedreven had, werd hij uitgebannen, dat is hij werd uitgesloten van de waarneming van de gewone ambten, en er werden zekere kentekenen aan de kleding gehecht, die betekenden dat die man schuldig, besmet en te mijden was, en niemand gebruikte voedsel samen met hem, zolang hij die tekenen van schuld droeg. Er waren ook zekere verwensingen en harde, die tegen de bevlekte werden uitgesproken. Zó vertelt Phoenix bij Homerus, dat er tegen hem wegens het schenden van de echtgenote van zijn vader harde woorden aangehaald waren. En Orestes loopt in Griekenland rond, zich onthoudend van de samenleving met anderen en dragende de tekenen van schuld, en hier en daar worden er veel voorbeelden gevonden, zoals van Peleus, Antilogus, Adrastus, die bij Croesus komt, dragende tekenen van schuld. Het is duidelijk genoeg dat deze voorbeelden van de eerste vaderen genomen zijn, die deze gebruiken ter wille van de tucht in acht genomen hebben, opdat de mensen zouden bedenken de zwaarte van de toorn van God tegen de bevlekten en des te meer een afschrik zouden hebben van dergelijke misdrijven.

Een schaduw van dit oude gebruik is ook in de kerk bij de uitbanning bewaard; de gevallenen werden uitgesloten uit het gewone gezelschap, en de toorn van God werd hun aangekondigd, en die aankondiging was ook niet ijdel, maar van Godswege volgden er straffen, en wanneer de gevallenen verzochten weer opgenomen te worden, werden zij enige dagen vóór de kwijtschelding onderzocht, zij stonden buiten de plaats van de maaltijd des Heeren met de tekenen van de schuld, dat is huilende en met vuile kleren, en vroegen publiek de absolutie. Nadat deze dingen openlijk bekend gemaakt waren, werden zij weer toegelaten tot de tafel des Heeren en ontvangen in het gezelschap.

Dit gebruik van publieke tuchtiging en onderzoek keuren wij geenszins af; ja wij zouden wensen dat het ernstig, zonder valse meningen, zonder bijgelovigheid, zonder onmatige lasten bewaard werd, en het voorbeeld zou nuttig zijn voor de tucht, gelijk de kerk van Korinthe door Paulus geprezen wordt in 2 Cor. 7, dat zij ernstig deze censuur tegen een onkuise geoefend had, dat zij hem uitgesloten had, hem later echter, toen hij openlijk zijn berouw verklaarde, weer aangenomen had (vs. 11); welk een verontwaardiging, ijver en bestraffing, dat is, straf, heeft uw droefheid uitgewerkt, zegt hij, namelijk de uitbanning zelf van die besmet was met ontering van zijn stiefmoeder.

Maar na de apostelen zijn door bijgelovigheid de regels van de boeten toegenomen. Er werden enige jaren van vasten aangegeven en daar kwam de valse mening bij, dat deze werken de vergeving van zonden verdienden en vergoedingen waren voor de zonden. En daarom werden zij genoegdoeningen genoemd. Zó werd het licht van het Evangelie verduisterd over het geloof dat vergeving ontvangt wegens Christus. Eindelijk zijn die regels (Canones) daar ze voortaan ontoelaatbaar waren, weggelaten en terzijde gesteld; de naam is gebleven en de schijn, waarover de monniken redekavelen en veel bederven van het Evangelie is hier ontstaan, waarover ik kort zal spreken.

Allereerst echter moet men weten, dat genoegdoeningen hier niet betekenen burgerlijke voldoeningen, zoals wie anderen iets ontstolen heeft, zijn diefstal moet vergoeden, wie een ander onrecht heeft aangedaan, wie belasterd heeft of onrechtmatig geweld heeft gepleegd, moet de beledigde voldoening geven en de laster terugtrekken, en voor de geweldpleging straffen ondergaan ; dit zijn verplichte werken en zij behoren bij het berouw, volgens dat zeggen: houdt op kwaad te doen. Wie de vrouw van een ander geroofd heeft en vasthoudt, heeft geen berouw, totdat hij haar teruggeeft. Die burgerlijke voldoeningen van zaken en eerherstel zijn dus verplichte werken, geboden door de Wet van God, noodzakelijk tot de ware verbrijzeling en het goede voornemen en het goede geweten.
Maar de monniken definiëren hier de genoegdoeningen als werken die niet verschuldigd zijn, waarmede zij de straffen van het vagevuur willen afkopen of zéker andere tijdelijke straffen. Want zó leren zij, dat God, daar Hij barmhartig is, de schuld vergeeft, maar omdat Hij ook rechtvaardig is en een Wreker, de eeuwige straf verandert in de tijdelijke van het vagevuur. Voorts voegen zij daar bij, dat een deel van de straffen vergeven wordt door de sleutelmacht, een deel afgekocht moet worden door voldoeningen. Dit is de hoofdzaak van het verzinsel. Want zij geven terecht toe, dat de schuld niet vergeven wordt wegens de genoegdoening, maar daarna fabelen zij over de voldoening van de eeuwige straf. Want het is een dwaling te denken, dat de eeuwige straffen vergeven worden wegens onze voldoening, en veel ongerijmder is het nog, dat zij verzinnen dat wegens niet verplichte werken vergeven wordt, waarvan gezegd wordt: *Tevergeefs eren zij Mij met mensengeboden*.
Men moet dus zó denken: Laat de vergeving van de schuld en van de eeuwige dood verbonden worden. Want dit is één en dezelfde weldaad van Christus om niet geschonken, en de schuld wegnemen is de toorn van God verzoenen, en de eeuwige dood is niet anders, dan de verschrikkelijke en onuitsprekelijke toorn van God blijvend voelen, gelijk Johannes zegt (3: 36): *De toorn van God blijft op hem*. Laten wij dus weten dat de schuld en de eeuwige dood tegelijk weggenomen wordt om Christus wil, niet om enige vergoeding van ons. Daarom zegt Paulus (1 Cor. 15: 56): *De prikkel van de dood is de zonde, God zij echter dank gebracht, die ons de overwinning geeft door onze Heere Jezus Christus*. En Rom. 6 (vs. 23): *De gave van God is het eeuwige leven door Jezus Christus*. En Hosea 13 (vs. 14): *Ik zal uw dood zijn, o dood, en uw pest o hel!* Daarom moet men van gevoelen zijn dat wij door het geloof om Christus wil om niet bevrijd worden van de schuld en van de eeuwige dood. Gelijk Paulus zegt (Rom. 5: 1): *Gerechtvaardigd door het geloof hebben wij vrede bij God*. De weldaden van Christus zijn deze: De schuld wegnemen en de eeuwige dood, dat is, de zware toorn van God verzoenen. Daarom doet hij Christus smaadheid aan, als iemand de vergeving van de eeuwige dood overbrengt op onze voldoening.
Ten tweede. Hoewel de vergeving van de schuld en de vergeving van de eeuwige dood niet uit elkaar gerukt moeten worden, is het toch noodzakelijk dat de vergeving van de schuld onderscheiden wordt van de vergeving van de tijdelijke straffen van dit leven. Ja zo dikwijls als wij over het berouw nadenken, moet de zwaarte van de toorn van God overwogen worden ook in de tijdelijke straffen van dit leven. Want hoewel er vele redenen zijn, waarom de kerk aan het kruis onderworpen is, is toch de voornaamste reden de zonde die in het vlees overblijft. Het gehele mensengeslacht gaat gebukt onder zeer grote rampspoeden en de dood, maar de kerk nog meer. Omdat God wil dat in de kerk de toorn tegen de zonde verstaan wordt, die de wereld veracht, daarom belast Hij de kerk met een zwaarder pak, opdat wij erkennen dat wij straffen dragen, dat wij schuldig zijn en dat God waarlijk vertoornd is over de zonde, maar wegens de Zoon ons aanneemt. Hoewel Adam geweten heeft dat hij in genade

aangenomen werd, omdat de Zoon van God voor het mensengeslacht voorbede gedaan had en dat bewonderenswaardige besluit over de verlossing van het mensengeslacht in de raad van de eeuwige Vader, de Zoon en de Heilige Geest gemaakt was, toch is hij onderworpen aan tijdelijke straffen, opdat hij zijn val zou leren kennen, en er zijn zeer ernstige kastijdingen gevolgd, waarin Adam ziet dat de tekenen van de schuld hem waarlijk omringen, zoals de zeer grote droefheid wegens de misdaad van Kaïn en de dood van Abel, en vele dergelijke, die de zeer ellendige ouders zoveel jaren hebben aangezien. Bovendien worden de heiligen behalve de gemeenschappelijke rampspoeden met bijzondere straffen wegens sommige persoonlijke (privata) zonden gestraft. Welke grote rampen heeft David wegens zijn overspel een lange tijd doorstaan: Eerst is zijn dochter onteerd, op de ontering is de dood van een zoon gevolgd. Daarna is er een opstand teweeg gebracht door een zoon, zijn vrouwen zijn onteerd, burgers gedood, de vader is verdreven, en het is voor David minder erg geweest van zijn rijk beroofd te worden, dan ontdaan te worden van de zeer grote heerlijkheid van de kracht en de gunst van God. Hier heeft hij waarlijk gevoeld dat hij uitgebannen werd en dat deze grote ellenden en smarten hem als tekenen van schuld omgaven, niet van een mens, maar van God, opdat hij zou leren kennen dat God waarlijk vertoornd is over de zonde, zich aan God zou onderwerpen, zichzelf niet de lof van gerechtigheid zou aanmatigen, en zich niet boven de andere zondaren zou verheffen, alsook opdat anderen door dit voorbeeld gewaarschuwd zouden worden. Zó zijn gestraft met bijzondere tuchtigingen Simson, Salomo, Uzzia geslagen met melaatsheid, Josia, Nebukadnézar, en onnoemelijk vele andere heiligen dragen dagelijks enige dergelijke bijzondere straffen. En ik spreek niet over de goddelozen en verworpenen, welker enorme misdrijven God, daar Hij de Bewaarder is van de burgerlijke gerechtigheid en de samenleving, regelmatig met in het oog vallende straffen in dit leven tuchtigt, gelijk over Catilina, Nero en de gewone rovers; maar ik spreek over de kerk en de heiligen; vele struikelingen van deze worden in alle tijden met bijzondere tuchtigingen gestraft, volgens dat gezegde van Ps. 89 (vs. 33): *Hun overtredingen zal Ik met de roede bezoeken*. Alsook (1 Petr. 4: 17): *Het oordeel begint van het huis Gods.*

In de derde plaats moet men weten: Hoewel de bekeerden tijdelijke straffen doorstaan, behoren deze toch in het geheel niet bij de sleutelmacht, en ze worden niet opgelegd en ook niet vergeven door de sleutelmacht, gelijk de zaak zelf aantoont dat noch de dood noch ziekten noch oorlogen opgelegd of opgeheven kunnen worden door de bedienaren van het Evangelie. Maar God laat toe dat wij door deze zwarigheden omgeven worden als door tekenen van de schuld, wanneer Hij bepaalde zonden straft, om onszelf en de anderen Zijn gericht tegen de zonde onder de aandacht te brengen. En ofschoon er van deze straf zeer vele voorbeelden zijn, velen worden, door in het oog lopende rampen beladen, als op een schouwtoneel getoond. Want welk een treurig schouwspel is de verdrijving van David geweest! Welk een bittere tragedie is de ondergang van Keizer Mauritius geweest. Toen Phocas deze van de vlucht teruggehaald had, beval hij hem met zijn vrouw, dochters en zoons bij zich te brengen. Hier beveelt hij eerst de dochters, terwijl de vader Mauritius en zijn aller-eerzaamste echtgenote het aanzien, te doden; daarna de zoon die een jongeling was; de jongste was echter afwezig bij de voedster; toen hij bevolen had hem te brengen, bracht de man van de voedster niet de voedsterling maar zijn eigen zoon. Zulk een grote trouw was er in die vriend. Maar toen Mauritius de jongen gezien had, sprak hij Phocas aan en bracht hem onder de aandacht dat dit een andere was en dat hij zijn rampspoed niet op zijn vriend wilde afleiden. Dus wordt de zoon van Mauritius gebracht en gedood. Daarna wordt de ongelukkige moeder vermoord. In zulk een grote ramp is er geen

ongodvruchtig woord van Mauritius gehoord, maar er stond een toeschouwer van deze zeer grote ongelukken en hij heeft belijdenis van zijn schuld gedaan en gezegd: U bent rechtvaardig, Heere, en Uw oordeel is recht. Ten laatste is hij zelf ook gedood. Mauritius is echter begiftigd geweest met andere grote deugden en ook een beoefenaar van de christelijke godsdienst. Maar omdat hij te veel tot toorn geneigd was, heeft hij enige dingen te hard gedaan. Daarom is hij in deze straffen vervallen, vóór welke hij, daartoe vermaand, berouw getoond heeft. Maar God heeft door deze rampspoed èn bij hèm het berouw willen vermeerderen èn anderen aangaande zijn gericht willen waarschuwen. Maar het kan genoeg verstaan worden, dat deze straffen in het geheel niet bij de sleutelmacht behoord hebben.
Ten vierde. Ook zijn deze straffen geen voldoeningen van het vagevuur of voor de eeuwige dood. Ja de rampen van velen, zoals van Johannes de Doper, Jeremia, Jesaja, hebben heel andere oorzaken, en zijn ook geen straffen wegens enige misdrijven van henzelf opgelegd, gelijk God zelf Job verontschuldigt.

Wij moeten dus de andere redenen kennen, waarom de kerk aan het kruis onderworpen is, die het zeker nuttig is dikwijls te overdenken. Maar ze kunnen in deze orde opgesomd worden.
De eerste is: De algemene zonde van het mensengeslacht, wegens welke alle mensen in het algemeen onderworpen zijn aan de dood.
II. Daar de wereld die kwaal niet erkent en de verachting van God en de toorn van God tegen dit kwaad, drukt God de kerk meer, opdat zij deze kwade dingen erkent en wij tot berouw geroepen worden.
III. Omdat de Duivel razender woedt tegen de kerk.
IV. God wil dat in ons de kennis toeneemt van onze zwakheid en dat wij het vertrouwen op onszelf afleggen en dat het aanroepen van God aangevuurd wordt, daarom oefent Hij de heiligen meer, gelijk Paulus zegt (2 Cor. 1: 9): *Wij hebben het doodvonnis in ons gehad, opdat wij niet vertrouwend zouden zijn op eigen kracht, maar God zouden aanroepen*.
V. Opdat de slagen getuigenissen zouden zijn van de onsterfelijkheid en de toekomstige heerlijkheid. Want omdat er hier geen onderscheid is tussen Nero en Paulus, is het noodzakelijk dat het er in de toekomst wel zal zijn.
VI. Opdat de slagen getuigenissen zijn van de leer. Want omdat de heiligen de belijdenis hoger stellen dan hun leven, blijkt het dat zij met ernst van dit gevoelen zijn.
VII. Opdat wij gelijk gemaakt worden aan het beeld van de Zoon van God. Zó zijn Abel, Izaäk, de Doper, Jeremia, Jesaja typen van Christus geweest.
VIII. Dikwijls zijn de slagen straffen van bepaalde misdrijven, gelijk van David, de ballingschap van Manasse, de ziekte van de koning van Babel.
IX. Opdat blijke dat de heiligen gehoorzaamheid betonen niet voor hun genoegen, maar om Godswil.
X. Opdat de kerk wete, dat zij niet op mensenhulp steunt, maar God tot een Bewaker heeft. Daarom wordt Abraham geoefend door de gevaren van het vreemdelingschap, waarin hij de leer omdraagt. Zó wordt het volk in de woestijn gelaten enz.
Heel deze leer van de voornaamste bronnen van de menselijke rampen is aan de filosofie onbekend, die meent dat de oorzaak van de dood van de mensen is de vergankelijkheid van de materie, zoals van de dood van een dier, en dat de ellenden opgestapeld worden òf bij toeval òf door menselijke onvoorzichtigheid. Maar de kerk toont andere en betere redenen. Laten dus de fabels over de voldoening van het vagevuur weggelaten worden, die generlei getuigenissen hebben in de profetische en

apostolische Schrift, en laten de andere belangrijker oorzaken van de rampen overdacht worden, opdat wij de toorn van God leren kennen en verschrikt worden en ons weer de ware vertroosting voorstellen. Laten wij voorts weten dat dit het laatste doel is van alle rampen, dat het geloof en de aanroeping toenemen, volgens dat zeggen (Ps. 50: 15): *Roep Mij aan in de dag der benauwdheid en Ik zal er u uitrukken*.

Ten vijfde. Hoewel God dikwijls bepaalde zonden met bepaalde straffen tuchtigt, moet men toch weten dat de straffen verzacht worden door ons berouw of geheel kwijtgescholden worden, gelijk de geschiedenis van Jona getuigt. En in Jes. 1 (vs. 18) wordt gezegd: *Als uw zonden geweest zijn als karmozijn, zij zullen wit worden als sneeuw*. Evenzó (Zach. 1 : 3): *Bekeer u tot Mij, en Ik zal tot u terugkeren*. Jerem. 3 (vs. 22): *Bekeert u, kinderen, en Ik zal uw afkerigheden genezen*. En 30 (vs. 11): *Ik zal u tuchtigen, opdat gij niet meent dat gij onschuldig zijt*, dat is, ik zal u vermanen over uw zonde door enige tuchtiging, maar ik zal u niet verderven. Joël 2 (vs. 13): *Laten wij ons tot den Heere bekeren, omdat Hij barmhartig is* enz. en de straf kwijtscheldt. 1 Cor. 11 (vs. 31): *Als wij onszelf zouden oordelen, zouden wij niet geoordeeld worden*. Hiertoe behoren ook die uitspraken, die verzachting vragen in de straffen en tegelijk betuigen dat de zonden zwaarder straf verdienen, maar dat God onze zwakheid spaart, zoals (Ps. 130: 3): *Als gij de ongerechtigheden hebt gadegeslagen, Heere, wie zal bestaan?* Dat is, als U alle straffen wilde uitgevoerd hebben, zouden wij allen terstond vernietigd worden. Evenzo (Ps. 6: 2): *Heere, straf mij niet in Uw toorn.* Ontferm u over mij, Heere, daar ik toch zwak ben. Jerem. 10 (vs. 24): *Tuchtig mij Heere, doch naar recht, en niet in Uw toorn, opdat Gij mij niet tot niets terugbrengt*. Hosea 11 (vs. 8): *Hoe zal Ik u geven, Efraïm, hoe zal Ik u slaan, Israël? Rechtvaardig zou Ik u verdelgen zoals Adama en Zeboïm. Mijn hart is veranderd binnen in mij, Mijn ontferming is ontstoken. Ik zal niet de woede van Mijn toorn uitvoeren. Ik zal Efraïm niet vernietigen, omdat Ik God ben, en geen mens, heilig in het midden van u; dat is, omdat Ik Mij onder u openbaren zal, Mijn Woord u zal overgeven, Ik wil u niet geheel verderven; overblijfsels onder u zal Ik redden*. Hab. 3 (vs. 2): *Wanneer Gij vertoornd zijt, gedenk aan het ontfermen*.

Ten laatste laat men altijd voor ogen houden het zeggen van Ezech. 33 (vs. 11) dat ook over de matiging van de straffen predikt: *Ik leef, ik wil niet de dood van de zondaar, maar dat hij zich bekeert en leeft*. Hiertoe behoren ook zeer vele voorbeelden van hen, die Christus geneest, aan wie de tegenwoordige zonden vergeven worden.

Laten wij ons deze en dergelijke uitspraken dagelijks bij het bidden voor de aandacht stellen, wanneer er aan de publieke en private straffen gedacht moet worden en matiging moet gevraagd. De zwarigheden zelf wijzen ons op deze uitspraken, en laten wij ons beide herinneren, dat wij gekastijd worden door de tegenwoordige straffen, en dat die verzacht worden door onze boetedoening en gebed. Dat dit de bedoeling is van vele andere uitspraken, ben ik ook van oordeel, zoals: Aalmoezen bevrijden van de zonde, namelijk, wat de aanwezige straffen aangaat, dat is, zij verdienen matiging van de rampen van dit leven. Deze leer van de tegenwoordige straffen en hun matiging is nuttig en onderricht de godvruchtige gemoederen over vele belangrijke zaken, over de toorn van God, over de oorzaken van vele grote rampen, over de Goddelijke beloften, over de oefening van het geloof en van de goede werken. Want wij onderwijzen, dat door de gehele boetedoening de straffen van de mensen verzacht worden, niet door die gebruiken van genoegdoeningen, waarover de monniken spreken, waarvan zij zeggen dat het niet verplichte werken zijn, en dat ze gelden ook wanneer zij gedaan worden in doodzonde. Maar er zijn vele dwaasheden in de mening van de monniken, waarvan het genoeg is sommige weerlegd te hebben.

Ten zesde. De genoegdoeningen van de monniken verduisteren de Wet en het

Evangelie, en vermeerderen de waardigheid van de menselijke overleveringen. Want zij verzinnen dat in de genoegdoeningen iets meer gedaan wordt dan de Wet van God; zij dromen dat door de overige werken aan de Wet van God voldaan is. Maar het is noodzakelijk dat deze leer in de kerk aanwezig is, dat in dit leven ook de wedergeborenen ver af zijn van de volmaaktheid van de Wet.
Vervolgens verduisteren zij het Evangelie, omdat zij verzinnen dat de eeuwige dood door onze vergoeding teniet gedaan wordt. Ja, de onkundigen brengen de genoegdoeningen gemakkelijk over ook op de vergeving van de schuld.
In de derde plaats vermeerderen zij de menselijke overleveringen, want zij definiëren dat de genoegdoeningen niet verschuldigde werken zijn, dat is, menselijke ceremoniën, het vasten op bepaalde dagen, het zich onthouden van bepaalde spijzen, het lezen van bepaalde gebeden. Daarentegen is het noodzakelijk dat in de kerk dit woord bestaat: *Tevergeefs eren zij Mij met geboden van mensen*, dat is, menselijke waarnemingen zijn geen vereringen van God, en veel minder zulk een grote hoogschatting, dat ze een voldoening zijn voor de eeuwige dood.

Uit al deze dingen blijkt: Ook al heeft de oudheid sommige gebruiken gehad, waardoor de besmetten van de overigen onderscheiden werden, de meningen van de monniken over de genoegdoeningen en vergoedingen toch verzonnen en ijdel zijn. Want het is onwaar dat de eeuwige dood teniet gedaan wordt door onze voldoening, maar de godvruchtige gemoederen moeten geleid worden naar Christus de Verzoener, en het licht van het geloof moet vastgehouden worden, dat de verdienste van Christus erkend wordt. Dit leert dat de schuld en de eeuwige dood om niet, niet wegens onze werken weggenomen wordt, en toch moet men intussen weten, dat de kerk aan het kruis onderworpen is en dat dikwijls bepaalde misdrijven door bepaalde tijdelijke straffen gestraft worden, dat deze echter verzacht worden door geheel onze boetedoening en de verschuldigde werken. Daarom moet, opdat de boetedoening moge toenemen, de ijver ontstoken om te vorderen in de goede werken van het beroep en de gehele gehoorzaamheid aan God verschuldigd, en de ware vereringen moeten onderscheiden worden van de menselijke plichtplegingen.
Laten anderen roepen over de ceremoniën van Canonieke genoegdoeningen zoveel zij willen, toch zijn deze dingen, die ik gezegd heb, waar, duidelijk, vast en voor de vromen nuttig en ze moeten in de kerk dikwijls voorgesteld worden.
En het is mij niet onbekend dat er nu verschillende voorwendsels gezocht worden ter verdediging van deze ceremonie. Want de sofisterij is oneindig. Zij halen Cyprianus aan, die over de censuur spreekt, die een politiek gebruik was, behorende tot het voorbeeld, niet tot de vergeving van zonden. Verder waren de meningen van de monniken over de voldoening van de straffen van het vagevuur enz. in de tijd van Cyprianus nog niet ontstaan.
Sommigen beweren, dat de tuchtigende genoegdoening behouden moet blijven, gelijk Paulus de onkuise getuchtigd heeft. Die tuchtiging was een uitbanning, die, wanneer zij geschiedt met waar oordeel, een zware donderslag is, want God voegt er straffen bij, gelijk geschreven is (Gen. 12: 3): *Ik zal vervloeken die u vloekt*. Wij hebben echter vele malen gezegd dat de hardnekkigen met de ban getroffen moeten worden. Als de kerk ook bij wijze van voorbeeld met enige ernst en matiging een kenteken wil toevoegen bij het opnemen van de gevallenen, wordt zulk een gewoonte niet afgekeurd, als er maar geen meningen over de voldoening mee gemengd worden. En laat er niet verzonnen worden dat die gewoonte noodzakelijk is wegens voldoening van de eeuwige straffen of die van het vagevuur, gelijk er vroeger door bijgeloof gebruiken van genoegdoening ontstaan zijn.

De tegenstanders werpen deze argumenten tegen: Gelijk het tot de barmhartigheid van God behoort de zonden te vergeven, zó behoort het tot de gerechtigheid te straffen. Het is dus noodzakelijk dat er een verandering van straffen geschiedt, gelijk Hij Adam en David niet vergeven heeft zonder straf. Ik antwoord: Het vooropgestelde is waar. Het behoort tot de gerechtigheid van God te straffen, en de voornaamste straf en die de toorn van God verzoent is overgebracht op de Zoon. Voorts straft God in de bekeerden ook in het algemeen de zonde in de verbrijzeling, gelijk Hiskia zegt (Jes. 38: 13): *Gelijk een leeuw heeft Hij al mijn beenderen gebroken*. Deze droefheid is bij Adam, bij David en andere vromen veel bitterder dan de dood zelf. Verder straft Hij ook zeer vele misdrijven met bepaalde tegenwoordige straffen, doch dikwijls spaart Hij ook, en voert niet alle straffen uit. Want deze zwakke natuur kan zulk een grote toorn niet verdragen, gelijk gezegd wordt (Ps. 130: 3): *Als gij de ongerechtigheden gadegeslagen hebt, Heere, wie zal bestaan?* En Ps. 78 (vs. 38): *En Hij heeft niet al Zijn toorn ontstoken*. Daarom belooft Hij verzachting van deze straffen aan degenen die berouw tonen. Want Hij wil niet dat de mensen terstond uitgeroeid worden, maar dat de kerk blijft en dat er velen geschikt zijn tot de werken voor het leven en voor de kerk noodzakelijk. Derhalve spaart Hij velen, zodat zij deze strijd kunnen verdragen.
Zij werpen ook dit tegen: Als wij onszelf zouden oordelen, zouden wij niet geoordeeld worden. Opdat dus God niet tuchtigt, doet de kerk goed door straffen op te leggen, om de Goddelijke te voorkomen. Dit argument moet, daar het een zeer goede schijn heeft, nauwkeurig overwogen worden. Want hier vindt in een allerbelangrijkste zaak een kennelijke verwarring plaats van geveinsde en ware tuchtiging. Het zeggen van Paulus is een heilzame leer en vertroosting, en hij spreekt over het gehele berouw: Als wij onszelf zouden oordelen, dat is, als wij onszelf zouden beschuldigen en zouden kastijden met ware droefheid en ons zouden bekeren, zouden wij niet met straffen overstelpt worden door God. Gelijk de bovenaangehaalde uitspraken leren dat door het berouw de straffen worden opgeheven of verzacht. Jes. 1. En Joël 2 (vs. 13): *Laten wij ons bekeren tot den Heere, omdat Hij goed is en de zonden vergeeft*. En andere dergelijke uitspraken. En zeer juist volgt er: Dat wanneer de kerk tuchtigt, de Goddelijke tuchtiging verzacht wordt. Maar dit wordt niet verstaan op geveinsde manier van de ceremoniën, maar van de ware bediening van de kerk, die het berouw voor ogen stelt niet in de ceremoniën, maar in de bekering tot God. De ware tuchtiging is dus, ware droefheid van het hart en verbetering van gedrag. Het is niet het schouwspel van een bepaalde rite uitgedacht door de mensen, zoals de schouwspelen van de voldoeningen geweest zijn. De bediening van de kerk is geestelijk, en er wordt gepredikt over de bekering van het hart tot God, over de ware droefheid, over de ware geestelijke vernieuwing. Deze verdienen een verzachting van de straffen; want het is een verering die God behaagt. En de kastijdingen of welk werk ook zonder de andere delen van het berouw, dat is zonder verbrijzeling en zonder geloof, verdienen zeker niet een verzachting, omdat werken zonder vrees en zonder geloof geen vereren van God zijn, hoezeer zij ook schitteren. Want de Wet van God beveelt over het hart (Deut. 6: 5): *Gij zult liefhebben de Heere uw God uit geheel uw hart* enz. En in Rom. 7 (vs. 6) wordt gezegd: *Laten wij dienen in nieuwheid van de geest, niet in de oudheid van de letter*, dat is, met ware bekering van het hart tot God, niet slechts met uitwendige plichtpleging en riten. Laat er dus in dit stuk nauwlettend acht gegeven worden op deze verwarring, dat zij voor de ware tuchtiging, dat is het zuivere berouw een schijnbeweging voorstellen, namelijk uitwendige ceremoniën van genoegdoeningen, terwijl zij de uitspraak van Paulus: "*Als wij onszelf zouden oordelen*" enz. overbrengen tot hun schouwspelen van genoegdoeningen. En het is de bedriegerij van het spreken in zekere zin, tot het eenvoudig spreken, naar het

voorbeeld: Het is een geschilderd mens, het is dus een mens, waar een schijn voor zaken wordt voorgesteld.
Zij sieren de genoegdoeningen ook met de benaming dodingen; daar er een gebod is van de doding van het vlees, legt de kerk (zeggen zij) terecht enige dodingen op aan degenen die boete doen. Hier moeten de Godvruchtigen opnieuw gewaarschuwd worden, dat zij de geveinsdheid of de niet verschuldigde werken van de verschuldigde doding onderscheiden. De niet geveinsde doding is òf de ware droefheid bij de verbrijzeling òf het geduld dat ware slagen verdraagt, gelijk David bestraft door Nathan, daar hij waarlijk ontsteld was door de kennis van de toorn van God en in een ware droefheid verkeerde; evenzó later toen hij de rampen, die gevolgd zijn, doorstond, de doding heeft doorgemaakt, waarvan gesproken wordt in 2 Cor. 4 (vs. 10): *Steeds de doding van de Heere Jezus Christus in het lichaam omdragende*. En Rom. 6 (vs. 6): *Onze oude mens is tevens gekruisigd*. En Rom. 12 (vs. 1): *Stelt uw lichamen tot een levende offerande, een redelijke*, enz . Deze gezegden spreken niet van een geveinsde grimmigheid, maar van de ware smart en het ware verdragen, waarover in de Psalm (51: 19) gezegd wordt: *Het offer aan God is een verslagen geest*. En bij Petrus (1^{e} Br. 5: 6): *Vernedert u onder de krachtige hand van God* enz. Dit verdragen is een verplicht werk en een ware verering van God, waarover elders gesproken is. En daar de kerk aan het kruis onderworpen is, verstaat hij dat deze verering aan God noodzakelijk moet worden toegebracht, en hij onderscheidt ze ver van de geveinsde uitwendige oefeningen of uitgedachte genoegdoeningen. En ook zijn geen dodingen de kwetsingen van het lichaam, zonder Goddelijk bevel op zich genomen, zoals de priesters van Baäl zichzelf wonden toebrachten. Zulke over zich gehaalde kruisingen behoren tot de regel: *Tevergeefs eren zij Mij met mensengeboden*. Evenzo strijden zij met deze geboden (Ex. 20: 13): *Gij zult niet doodslaan*; alsook: *Houdt uw lichaam in ere* enz. Want God wil dat wij erkennen dat dit leven van ons en de bewonderenswaardige natuur en harmonie van alle delen en zintuigen Zijn werk en Zijn gave is, ja ook het beeld van God bevat. Daarom wil Hij dat de menselijke natuur met eerbied behandeld en bewaard wordt, Hij wil niet dat ze bezoedeld wordt met misdrijven, Hij wil niet dat ze verbroken wordt hetzij door wellusten hetzij door kruisigingen. Maar omdat de zonde ons aankleeft, zullen er overigens rampen genoeg zijn, die deze sterfelijke natuur snel verteren. Hij beveelt deze te dragen, wanneer Hij zegt (Matth. 6: 34): *Voor een dag is zijn eigen kwaad genoeg*, dat is, haal geen meerdere rampspoeden over u, maar verduurt die op een rechte wijze, die door de ellende van de wereld u overkomen ook al hebt u ze niet over u gehaald. Het is nuttig dit over het woord doding onder de aandacht te brengen, om de ware smarten van de huichelarij te onderscheiden. Voorts is er wel een andere vrijwillige oplettendheid om het vlees te bedwingen, namelijk matigheid in spijs en drank, ijver bij het werk, scherpe oplettendheid bij de studiën, gebed en andere zaken van de roeping, terugdringen van dwalende bewegingen van de lusten, toornigheid beteugelen. Al deze dingen zijn verschuldigde werken en deugden, waarover dikwijls bevel gegeven is. Luc. 21 (vs. 34): *Ziet toe, dat uw harten niet bezwaard worden met een roes*. Rom. 6 (vs. 13): *Stelt uw leden niet tot wapenen der ongerechtigheid*. 1 Cor. 9 (vs. 27): *Ik bedwing mijn lichaam en houd het in dienstbaarheid*.
Deze oefeningen om het vlees te bedwingen moeten onderwezen, voorgeschreven en uitgericht worden, niet om vergoedingen te zijn voor vroegere zonden, maar om voortaan de zonden te bedwingen. Want weelde, ledigheid en onachtzaamheid lokken vele gebreken uit, gelijk gezegd wordt: *Het volk ging zitten om te eten en te drinken en stond op om te spelen*, en het dagelijkse leven verklaart dat ten zeerste naar waarheid gezegd is: De harten worden in voorspoed het meest weelderig, Alsook:

Wanneer de gemoederen zich verheugen en niet door droefheid weerhouden worden. Dan staan zij open; dan kruipt Venus met vleiende kunst naar binnen.

Maar er kan een nauwgezetheid zijn om het vlees te bedwingen ook in de niet-wedergeborenen, zoals er in Socrates, Pomponius Atticus en dergelijke vele deugden geweest zijn, matigheid, ingetogenheid, welwillendheid. Maar bij de wedergeborenen zijn er andere helpende oorzaken en andere doeleinden. In Jozef komen deze samen: hij regeert zijn ogen en vliedt het overspel, tegelijk echter vraagt hij de bijstand van God, om geholpen te worden, opdat de verlokkingen het niet winnen; vervolgens betrekt hij zijn ingetogenheid op de eer van God; hij wil niet dat de leer door ergernissen misvormd wordt. Deze strijd moeten de Godvruchtigen verstaan, en omdat het een moeilijke zaak is, daarom omvat Paulus met de naam van doding ook deze strijd, zoals wanneer hij zegt: *Als gij de werkingen van het vlees door de geest zult doden, zult gij leven*. Want hij beveelt niet alleen maar ze te bedwingen, zoals Socrates ze bedwongen heeft, maar door de geest, dat is, ziende op God, betreurende de zwakheid van de natuur, hulp zoekende van God, de Duivel bestrijdende. Zó zegt hij ook elders: *Dood uw leden*, wordt ontsteld door de gedachte aan het oordeel van God, en beteugelt de slechte aandoeningen.
Laten wij weten dat deze oefeningen èn verschuldigd zijn èn blijvend behoren te zijn, niet zoals de genoegdoeningen van een bepaalde tijd en wijze waren. Daarom beveelt de kerk die voortdurend in de prediking. Maar welke vorm voor ieder past, moet aan ieders geweten en gelegenheid overgelaten worden, opdat er geen strikken op de gewetens geworpen worden; en het voorschrijven van een bepaalde vorm, van bepaalde spijzen en vastentijden, behoort, daar het een menselijke overlevering is, tot de regel: *Tevergeefs eren zij Mij met mensengeboden*, en het draagt tot de matigheid niet veel bij.
Laten wij echter gedachtig zijn aan het voortdurende bevel van matigheid en zelfbeheersing: Dronkenen en ontuchtigen zullen het koninkrijk van God niet bezitten.

XIV

OVER DE VOORBESTEMMING

Daar er geen menselijke Staat is, geen grote samenkomst zonder vele gebreken, en alle volken het éne door dit, het andere door andere rampen geoefend worden, vragen de harten van de mensen dikwijls, of enig deel van het mensengeslacht God in het bijzonder ter harte gaat, en welk deel dat is; of God sommigen hoort, sommigen hulp verleent, of iets met hen doet, tenzij dan dat de tweede oorzaken bewegen.
Vervolgens komt daar een moeilijker vraag bij, daar de zaak zelf spreekt, dat er geen altijd blijvende rijken zijn, en dat er grote verstrooiingen voorvallen van alle volken, waar de kerk van God in deze wereld blijven zal. Johannes heeft haar gezien te Efeze, te Smyrna en de naburige plaatsen. Nu is in diezelfde plaatsen alles vol van Turkse woede, die het Evangelie veroordeelt, en er is geen enkele blijvende zetel voor de kerk van God in dit sterfelijke leven. Tegen deze vragen heeft God zelf ons gesterkt met vaste en duidelijke getuigenissen, en wel ten eerste dat er een vergadering is, die Hij liefheeft, verzorgt en met eeuwige goederen sieren zal, dat heeft Hijzelf met openlijke wonderen verklaard, waarop wij ons oog moeten richten, om ons te versterken; op de bewaring van Noach in de zondvloed, op de uitleiding van het volk uit Egypte, op de zending en de daden van de Profeten, op de herstelling van doden, gedaan door profeten en apostelen. Al deze dingen getuigen dat die vergadering God ter harte gaat, aan wie deze weldaden verstrekt worden, en dat God hen waarlijk nabij is en vele dingen doet buiten de orde en de beweging van de tweede oorzaken.
Er is dus een Uitverkorene (Ecclesia = "Kerk") van God, en het gehele menselijke geslacht is niet voor de ondergang en de tegenwoordige ellenden en de wisselingen van de vergankelijke materie geschapen, zoals de boomvruchten of het vee, waarvan de stof spoedig voorbijgaat, en een andere vorm in deze wisseling van ontstaan en vergaan aanneemt. Ofschoon toch de ogen zien dat de menselijke lichamen nu op soortgelijke wijze aan sterven onderhevig zijn, getuigen toch die wonderen en de opwekking van doden dat het mensengeslacht anders en tot andere doeleinden geschapen is; en aan de kerk (Ecclesia = Uitverkorene) is de oorsprong van de mensen bekend gemaakt en de oorzaak van de dood en de herstelling van het mensengeslacht.
Deze leer moet gesteld worden tegenover de menselijke meningen en die beschouwingen over de stof, en wij moeten bedenken dat het geen geringer weldaad van God is, dat Hij Zich aan het mensengeslacht geopenbaard heeft met zo vele en zo duidelijke getuigenissen, dan de schepping van de wereld zelf. Want hoezeer er herhaaldelijke en grote ineenstortingen van rijken zijn, laten wij weten uit de getuigenissen zelf van God, dat de Uitverkorene van God toch blijven zal. Om deze vertroosting vast te houden, is het nuttig iets over de uitverkiezing of de voorbestemming te onderwijzen.
Christus zegt in Joh. 10 (vs. 27): *Mijn schapen horen Mijn stem, en Ik ken hen, en zij volgen Mij, en Ik geef hun eeuwig leven, en zij zullen in eeuwigheid niet verloren gaan, en niemand zal ze uit Mijn hand rukken*. En in Ef. 1 (vs. 4) wordt gezegd: *Hij heeft ons uitgekozen in Christus vóór de schepping van de wereld*. En 2 Tim. 2 (vs. 19): *Het fundament van God staat vast, hebbende dit zegel, de Heere kent de Zijnen*.
Dus zal er altijd een zekere kerk van uitverkorenen blijven, die God wonderlijk ook in dit leven bewaart, beschermt en bestuurt, gelijk in Jes. 46 (vs. 3 v) gezegd wordt: *Gij zijt gebracht in Mijn schoot, gij zijt gedragen in Mijn moederschoot, tot aan de*

ouderdom zal. Ik dragen, dat is, ook in de laatste aller-droevigste tijden zal Ik de oud wordende kerk dragen, Ik heb gemaakt, Ik zal dragen, Ik zal leiden en zal redden, enz. Laten wij ons vertroosten met dergelijke uitspraken en beloften, wanneer wij onder deze verwarringen en ineenstortingen van rijken verontrust vragen, waar de kerk zal blijven.

Maar altijd is er gedisputeerd over de oorzaak van het uitkiezen. Gelijk de twee broers, Kaïn en Abel gedisputeerd hebben, waarom hij boven de ander de voorkeur had; over hetzelfde hebben Jacob en Ezau gedisputeerd. En meestal denken zij, die niets anders dan de leer van de Wet of de rede kennen, als over de menselijke rechter, dat de oorzaak van de uitverkiezing de wet is of onze waardigheid of verdienste. Zó dachten de Joden er over, zó hebben de meeste Meningenbeschrijvers (Sententiarii) geschreven. Maar laten wij deze drie grondstellingen vasthouden. De eerste is: Wij moeten noch vanuit de rede noch vanuit de Wet oordelen over het uitkiezen, maar vanuit het Evangelie.

De tweede is: Heel het getal van degenen die gered zullen worden is wegens Christus uitgekozen. Daarom kan er tenzij wij de kennis van Christus insluiten, niet over de uitverkiezing gesproken worden.

De derde is: Laten wij geen andere oorzaak zoeken voor de uitverkiezing, dan voor de rechtvaardiging. Daarom is Petrus uitgekozen, omdat hij een ledemaat van Christus is, gelijk hij daarom rechtvaardig is, dat is, God behagende, omdat hij door het geloof een lidmaat van Christus geworden is. Gelijk wij derhalve, wanneer wij over de rechtvaardiging spreken, van het Evangelie of de kennis van het Woord van het Evangelie beginnen, zo moeten wij nu wij zullen spreken over de uitverkiezing, het woord van het Evangelie insluiten. Zó moet door ons geoordeeld worden, die van de kennis van Christus en het Evangelie moeten beginnen.

Laten wij dus de belofte zoeken, waarin God Zijn wil heeft uitgedrukt, en laten wij weten dat er geen andere wil te zoeken is over de genade buiten het Woord, maar dat het bevel van God onveranderlijk is, dat wij de Zoon horen, gelijk Hij gezegd heeft: *Hoort Hem*. Dit woord van de belofte omvat allen. Laat dus vastgehecht zijn in de harten, en bij de dagelijkse aanroeping altijd bedacht worden, dat het bevel van God eeuwig en onveranderlijk is, dat wij de belofte van genade geloven, die de hoofdsom van het Evangelie is, gelijk met doorlopende samenstemming de profeten, Christus en de apostelen leren, zoals Joh. 3 (vs. 16) zegt: *Zó lief heeft God de wereld gehad, dat Hij Zijn eniggeboren Zoon gegeven heeft, opdat ieder, die in Hem gelooft, niet verloren ga*. En Joh. 6 (vs. 40): *Dit is de wil van de Vader, dat ieder, die in de Zoon gelooft, eeuwig leven heeft*.

Ten slotte is dit de eigen en de voornaamste stem van het Evangelie. Gelijk echter de prediking van de bekering algemeen is en allen schuldig stelt, gelijk in Rom. 3 duidelijk gezegd wordt, zo is ook de belofte van genade algemeen, gelijk vele uitspraken getuigen, Matth. 11 (vs. 18): *Komt allen tot Mij, die vermoeiden belast zijt*. Joh. 3 (vs. 16): *Opdat ieder die in Hem gelooft, niet verderve*. Rom. 3 (vs. 22): *Gerechtigheid van God door het geloof van Jezus Christus, die er is in allen en over allen die geloven*. Rom. 10 (vs. 12): *Eenzelfde is Heere van allen, rijk over allen, die Hem aanroepen*. Rom. 11 (vs. 2): *God heeft allen onder de ongehoorzaamheid besloten*, om Zich over allen te ontfermen, dat is, Hij heeft allen overtuigd van ongehoorzaamheid, allen roept Hij tot bekering, en opnieuw ook biedt Hij allen barmhartigheid aan.

Zó stelt ook Jesaja in beide predikingen universele woorden. Hoofdst. 53 (vs. 6): *Wij dwaalden allen als schapen, en de Heere heeft op Hem ons aller ongerechtigheden gelegd*. Hand. 10 (vs. 43): *Aan deze geven alle profeten getuigenis, dat vergeving van*

zonden ontvangen door Zijn Naam allen, die in Hem geloven. Hand. 13 (vs. 39): *In deze wordt ieder die gelooft gerechtvaardigd*. Zó moeten eenvoudig ook deze gezegden verstaan worden (1 Tim. 2: 4): *God wil dat alle mensen zalig worden en tot kennis der waarheid komen*. Hand. 10 (vs. 34): *God is geen aannemer des persoons*. Deut. 10 (vs. 17): *God, de machtige en vreselijke neemt de persoon niet aan*; en dikwijls elders. Want omdat God rechtvaardig is, is Hij gelijk voor de gelijken. Allen beschuldigt Hij wegens zonde; daartegenover ontvangt Hij allen die de toevlucht nemen tot de Zoon.

Nadat vastgesteld is, dat de belofte universeel is, moet men dit ook weten, dat zij om niet is, dat is, dat wij aangenomen worden wegens de Zoon van God, niet wegens onze waardigheid enz. Wij zijn allen schuldig, en, om de woorden van Paulus te gebruiken: Allen zijn wij besloten onder de zonde, en Paulus scherpt dikwijls en ijverig het woord gratis in. Hij heeft dus de belofte dadelijk aan de eerste voorouders overgegeven, en heeft die dikwijls vernieuwd en wijd verbreid, ja door de apostelen omgedragen onder alle volken, omdat Hij een kerk voor de Zoon wil vergaderen. Het is dus zeker dat de oorzaak van de verwerping deze is, namelijk de zonde in de mensen, die in het geheel niet horen en het Evangelie niet aannemen, of die het geloof verwerpen vóórdat zij van hier weggaan. In dezen is het zeker dat de oorzaak van de verwerping is hun eigen zonde en de menselijke wil. Want het is een zeer ware uitspraak, dat God niet de oorzaak van de zonde is en de zonde niet wil. Want bekend is het woord van de Psalm (5: 5): *Gij zijt geen God die ongerechtigheid wil*. En in Hosea 13 (vs. 9) wordt gezegd: *Het verderf is van u, Israël, alleen in Mij is uw hulp*. Saul verliest willens de Heilige Geest, willens strijdt hij tegen de Heilige Geest die beweegt. Deze dingen zijn zeker over de oorzaak van de verwerping of afkeuring; want de belofte vereist het geloof.
Daartegenover wordt zeker terecht gezegd, dat de oorzaak van de verkiezing is de barmhartigheid in de wil van God, die niet wil dat het gehele mensengeslacht ten verderve gaat, maar ter wille van de Zoon vergadert en bewaart Hij de kerk. Dit wil Paulus, wanneer hij in hfdst. 9 (vs. 15) aan de Rom. de uitspraak aanhaalt: *Ik zal Mij ontfermen over wie Ik Mij ontferm*. Hij ontkent dat de mensen uitverkorenen zijn wegens de Wet, wegens de voorkeur van het geslacht, opdat het duidelijker zou worden, dat de kerk ter wille van de Zoon uitgekozen en gesticht is; maar toch moet in de ontvangende daarmee gepaard gaan het aannemen van de belofte of de erkenning van Christus. Want wij zijn daarom uitgekozen, omdat wij lidmaten van Christus gemaakt worden. Dus gelijk wij bij de rechtvaardiging gezegd hebben, dat er enige oorzaak in de ontvangende is, geen waardigheid, maar omdat hij de belofte aanneemt, met welke de Heilige Geest tevens werkzaam is, gelijk Paulus zegt, het geloof is uit het gehoor; zó geven wij aangaande de uitverkiezing achteraf aanduiding, namelijk dat zonder twijfel diegenen uitverkoren zijn, die de barmhartigheid, om Christus wil beloofd, door het geloof aannemen en dat vertrouwen niet tot het uiterste toe verwerpen.
Zó volgt er toen er in Joh. 6 (vs. 44) gezegd was: "*Niemand komt tot Mij, tenzij de Vader hem getrokken heeft*", dadelijk: "*Ieder die het van de Vader hoort en leert, komt tot Mij*". God begint en trekt door Zijn Woord en de Heilige Geest, maar wij moeten horen en leren, dat is, de belofte aannemen en toestemmen, geen weerstand bieden, niet toegeven aan wantrouwen en twijfel.
Maar hoewel er vele dingen harder beredeneerd worden, moet men toch, welk een grote massa redeneringen opgestapeld wordt, noodzakelijk bij een ware worsteling tot deze burcht de toevlucht nemen, namelijk dat aangaande de wil van God geoordeeld

moet worden uit het uitgedrukte woord en dat de belofte algemeen is, en dat het bevel van God eeuwig en onveranderlijk is, de Zoon te horen en de belofte toe te stemmen. Laten wij dus gehoorzamen, en laten de harten niet rondzwerven en zich niet in duisternissen dompelen een verkiezing zoekende buiten het Woord en met verlaten van Christus en met weglaten van het bevel over het omhelzen van de belofte, maar laten wij vasthouden wat zeker is, en niet betwijfelen dat God waarlijk Zijn wil openbaar gemaakt heeft in de belofte en waarlijk doet wat Hij beloofd heeft.
Laten wij vaststellen dat de belofte van genade niet een ijdele fabel is, maar door waar geloof opgericht, de weldaden zoeken en vaststellen dat die dingen aan ons geschonken worden, die in de belofte voorgesteld zijn. Laat dit geloof toenemen in de dagelijkse aanroeping, gelijk geschreven is (Joh. 16: 24): *Zoekt, en gij zult vinden.* Alsook (Luc. 11: 13): *Hoeveel te meer zal uw hemelse Vader de Heilige Geest geven aan degenen die bidden*; Hij zegt niet aan degenen die versmaden of weerstand bieden, maar die de ellende erkennen en hulp vragen. Alsook (Matth. 25: 29): *Die heeft zal gegeven worden*. Alsook (Ps. 68: 26): *Versterk dit, o God, wat Gij in ons gewerkt hebt*. En Fil. 1 (vs. 6): *Die in u een goed werk begonnen is, zal het voleindigen tot de dag van Jezus Christus*, dat is, wij worden geholpen door God, maar wij behoren het Woord van God te horen, en niet God, Die trekt, weerstaan.
Zo wordt er ook een zeer liefelijke belofte overgeleverd tot de Fil. 2 (vs. 13): *Het is God, die in u werkt, dat gij wilt en dat gij volbrengt*, opdat dingen geschieden die Hem aangenaam zijn. God trekt de harten, dat zij willen, maar wij moeten toestemmen, niet tegenstreven, en Hij belooft dat Hij ons nabij zal zijn, opdat het begonnen heil voltooid wordt, opdat er enige goede dingen geschieden onder de mensen, die Hem aangenaam zijn, alsof Hij zei: In de wereld stormen de duivelen en hun werktuigen woedend om dingen te doen die God onaangenaam zijn, zij versterken de Epicureï-sche razernijen, de afgoden, de onderdrukking van het Evangelie, onrechtvaardige oorlogen, schandelijke lusten, dieverijen, leugens, die de toorn van God gaande maken. Maar opdat niet het gehele mensengeslacht tot het verderf gemaakt zij, moeten er enige dingen gebeuren die God aangenaam zijn en behagelijk. Deze gebeuren door de vromen in de kerk, namelijk het ware aanroepen van God door het vertrouwen van Christus, dankzegging, verbreiding van het Evangelie, verdraagzaamheid onder het kruis, gerechtigheid jegens de naasten, liefde tot kuisheid. waarheid, vrede en andere deugden. En deze goede dingen geschieden door degenen die vragen, gelijk gezegd is: (Luc. 11: 13): *Hij zal de Heilige Geest geven aan die het vragen*. Aan de Ef. 1 (vs. 4) wordt gezegd: *Hij heeft ons uitgekozen in Christus*, om ons te leren, dat de oorzaak van de uitkiezing is niet onze waardigheid, maar Christus, opdat wij niet met verwijdering van Christus en het Evangelie over de uitverkiezing denken, maar de oorzaak van de verkiezing in de belofte van Christus zoeken. Alsook Rom. 8 (vs. 30): *Die Hij uitgekozen heeft, deze heeft Hij ook geroepen*. Deze uitspraak bevat een liefelijke, heilzame en veelvuldige vertroosting, die toch als ijdel door onoplettende lezers voorbijgegaan wordt.

De eerste vertroosting is, dat hij verzekert dat er nergens uitverkorenen zijn, dan in de vergadering van de geroepenen. Geroepen zijn echter alleen diegenen, die het Evangelie horen, leren en belijden. Deze zichtbare vergadering is de kerk, waarin het altijd noodzakelijk is dat er enige uitverkorenen en erfgenamen van het eeuwige leven zijn. Het meeste is echter van voordeel voor de Godvruchtigen, te weten, dat de kerk van de uitverkorenen in deze zichtbare kerk gesteld is, opdat wij weten dat wij allen aan het Woord en de bediening van het Evangelie gebonden zijn, en dat er niet elders een verkiezing of bijzondere openbaringen te zoeken zijn. Deze uitspraak beveelt ons

dus de zorg aan van het horen en leren van het Evangelie, van het eren van de bediening en het liefhebben van de gemeenschap van de kerk, en verzekert dat in deze zichtbare vergadering de uitverkorenen zijn.
De tweede vertroosting is dat deze uitspraak maant dat de roeping niet verwijderd moet worden van de raadslag van de verkiezing. God heeft uitgekozen, omdat Hij besloten heeft ons te roepen tot de erkenning van de Zoon, en wil aan het mensengeslacht Zijn wil en Zijn weldaden bekend maken. Derhalve keurt Hij goed en kiest Hij uit die aan de roeping gehoorzamen. Laten wij daarom op de roeping zien, het Evangelie toestemmen en dat niet weerstaan; want hierdoor trekt God, en die het toestemmen ontvangt en helpt Hij zeker. Want het is al zo dikwijls gezegd, dat God werkzaam is door het Evangelie. Daarom heeft Augustinus, hoe moeilijk hij ook is in deze uiteenzetting, toch in het boek over de Predestinatie en de genade zó geschreven: Diegenen, die het geschenk van de roeping met de passende godsvrucht opgenomen hebben, en, zoveel in de mens is, de gaven van God in zich bewaren, helpt Hij.
De derde vertroosting is, dat hij betuigt dat God waarlijk deze geroepen zichtbare samenkomst nabij is en in deze geroepen en zichtbare samenkomst werkzaam is. Want hiervan overtuigen deze woorden (Rom. 8: 30): *Die Hij roept, die rechtvaardigt Hij ook; die Hij rechtvaardigt, die verheerlijkt Hij ook*.

Laat de lezer hier dus acht geven op de leer van de kerk, van de tegenwoordigheid van God in deze zichtbare kerk, van het moeten verbinden van de uitverkiezing en de roeping.
Laten wij daarom de ogen en de harten niet afwenden van de universele belofte, maar in deze onszelf insluiten en laten wij weten dat waarlijk in deze de wil van God is uitgedrukt, gelijk Paulus ons tot het Woord brengt als hij zegt (Rom. 10: 6): *Zeg niet, wie zal ten hemel opstijgen*, laten de harten niet rondzwerven om Zijn wil te zoeken zonder het Woord van God, *maar nabij is het Woord in uw mond en in uw hart*. En ook is het negende hoofdstuk aan de Romeinen het niet oneens met deze uitspraak, die ik aangehaald heb, die recht verstaan, een zeer liefelijke vertroosting is voor godvruchtige gemoederen. Want gelijk toen de Joodse priesters wegens de regelmatige opvolging en de wet de apostelen veroordeelden, zó verheffen zich nu de priesters en de anderen, die hun dwalingen verdedigen wegens de titel of de regelmatige opeenvolging, zoals zij het noemen, er op dat zij de ware kerk van God zijn en brengen de beloften op zich over en zeggen dat de kerk niet dwalen kan, veroordelen en doden de anderen, die de zuiverheid van het Evangelie omhelzen en zeggen dat zij de kerk als opstandelingen de oorlog aandoen. Tegen deze schijn van de noodzakelijke regelmatige opeenvolging is een leer en een vertroosting overgeleverd in het 9e hoofdstuk aan de Romeinen.
En er wordt een dubbele vertroosting voorgesteld: Wij worden onderwezen, welke de ware kerk is, namelijk de vergadering die gelooft in de Zoon van God, en wij worden vooraf gewaarschuwd dat deze ware kerk niet gebonden is aan een titel of een regelmatige opeenvolging van priesters en colleges. Voorts worden wij onderwezen dat ook de wet niet de oorzaak van de uitverkiezing is, maar dat er wegens de Zoon van God barmhartigheid wordt aangeboden aan allen die Hem aannemen. En hij zegt zeker openlijk dat de oorzaak van de verwerping is de hardnekkigheid tegen de Zoon. Waarom is Israël met het najagen van de Wet van de gerechtigheid niet tot de wet van de gerechtigheid gekomen? Omdat het, zegt hij, niet uit geloof, maar als uit de werken van de wet was, dat is, hierom worden zij verworpen, omdat zij de Zoon niet willen horen en de belofte toestemmen, en zij wenden een oorzaak voor, omdat zij de gerechtigheid van de Wet verdedigen, dat het zou schijnen dat er een loslaten van de

tucht plaats vond, wanneer er heerlijkheid aan de werken onttrokken wordt.
Wanneer zij echter betoverd door hun dwaling het Evangelie tegenstaan, ligt de oorzaak van de verwerping bij henzelf, gelijk ook daarna in hfdst. 10 duidelijk gezegd wordt (vs. 21): *De gehele dag heb Ik Mijn handen uitgestrekt naar een tegensprekend volk*. Hier bevestigt God dat Hij aan allen de weldaad aanbiedt, maar de tegensprekers niet aanneemt. Daartegenover zegt Hij zeer liefelijk: *Het is niet van degene die wil, noch van loopt, maar van de ontfermende God*, dat is, de barmhartigheid is de oorzaak van de verkiezing, maar deze moest in het Woord geopenbaard worden en het Woord moet aangenomen worden . Daarom stelt Hij het uitdrukkelijk universeel vóór, met herhaling van dezelfde uitspraak in beide hoofdstukken: *Ieder, die in de Zoon gelooft, zal niet beschaamd worden*. Hij wil dus dat met de barmhartigheid de aanneming samengaat in de ontvanger van de belofte.
Laten de studerenden ook weten dat de Hebreeuwse zegswijze in die woorden: *Ik zal het hart van Farao verharden* een belofte betekent: Ik zal het verhard worden toelaten. Zoals in het dagelijkse gebed: *Leid ons niet in verzoeking*. En er komen hier en daar voorbeelden vóór, die getuigen dat met deze Hebreeuwse zegswijze zeer dikwijls een belofte aangeduid wordt.
Er is een grote duisternis in de harten van de mensen, bij het denken over God, en zonder Goddelijk licht hebben de mensen dikwijls hetzij Epicureïsche hetzij Stoïcijnse inbeeldingen, dat is, een groot deel verbeeldt zich dat de mensen door God niet verzorgd worden. Anderen verzinnen dat God in de hemel zetelt en noodlottige wetten schrijft als op de tafels van de Schikgodinnen, volgens welke Hij de deugden en de gebreken wil uitdelen, gelijk de Stoïcijnen over hun noodlot dachten, en meenden dat zó Parijs en dergelijke door een noodlottige beweging werden aangedreven.
Maar laten wij met verwerping van deze dwaasheden van menselijke duisternis de ogen en de geest richten op de getuigenissen door God voorgesteld; laten wij weten dat God waarlijk vrij handelt en toch goede dingen wil, en geen zonden wil, en dat Hij deze Zijn wil uitgedrukt heeft en Zich geopenbaard heeft met duidelijke en geweldige getuigenissen, met opwekking van doden en andere, en ons gebonden heeft aan Zijn Evangelie, waarin Christus zegt (Matth. 11: 28): *Komt tot Mij allen, die vermoeid zijt en belast, Ik zal u herstellen*. Vrijwillig en waarlijk ontvangt Hij volgens de belofte degenen die de toevlucht nemen tot de Zoon, en laat toe dat degenen die de Zoon versmaden in de schrikkelijke toorn neerstorten.

Laten wij dus van Paulus wegdoen de Stoïcijnse uiteenzettingen, die het geloof en de aanroeping vernielen. Want hoe kan Saul geloven of aanroepen, wanneer hij betwijfelt of de belofte tot hem behoort, of wanneer die tafel van de Schikgodinnen binnenkruipt? Het is al besloten dat u verworpen bent, u bent niet geschreven in het getal van de uitverkorenen enz. Laten wij tegen deze voorstellingen de wil van God leren uit het Evangelie, laten wij erkennen dat de belofte universeel is, opdat zij het geloof en de aanroeping moge kunnen ontsteken.
Laten wij voor het overige over de uitwerking van de verkiezing deze vertroosting vasthouden, dat God, Die wil dat niet het gehele mensengeslacht ondergaat, altijd wegens Zijn Zoon door barmhartigheid een kerk roept, trekt en vergadert en hen die toestemmen aanneemt, en zó wil dat er altijd een kerk van Hem is, die Hij helpt en behoudt; gelijk Christus zegt (Joh. 10: 27v): *Mijn schapen horen Mijn stem, en Ik ken hen, en zij volgen Mij, en Ik geef hun het eeuwige leven, en niemand zal ze uit Mijn hand rukken*. Het is van voordeel deze dingen te weten over het effect van de verkiezing, opdat wij vaststellen dat wij verhoord en geholpen worden, en weten dat

de kerk door de Duivel niet vernietigd kan worden. Dit woord duidt een grote strijd aan: *Niemand zal ze uit Mijn hand rukken*. Laten wij dus het geloof opwekken en de Zoon van God aanroepen die Zijn schapen bewaart, omdat Hij tevens zegt: Zij horen naar Mij en volgen Mij.

XV

OVER HET RIJK VAN CHRISTUS

Het Evangelie leert duidelijk dat het Rijk van Christus geestelijk is, dat is, dat Christus zetelt aan de rechterhand van de Vader en voor ons tussenbeide komt en vergeving van zonden en de Heilige Geest aan de kerk schenkt, dat is, aan degenen die in Hem geloven en God aanroepen in vertrouwen op Hem, en hen heiligt, om hen op te wekken op de jongste dag tot eeuwig leven en heerlijkheid. En opdat wij deze weldaden verkrijgen, is de bediening van het Evangelie verordend, waardoor de mensen geroepen worden tot de erkenning van Christus. En de Heilige Geest is werkzaam door het Evangelie enz. Intussen echter lijdt de kerk vóór de jongste dag in de wereld verdrukking, en zullen de kwaden met de goeden vermengd zijn in de kerk. Dit is de ware en echte zin van het Evangelie van het Rijk van Christus en van de kerk. En die Joodse dwaling van de Wederdopers moet verfoeid en veroordeeld worden, die verzinnen dat de kerk vóór de jongste dag zekere burgerlijke regering zal zijn, waarin de vromen moeten regeren en met de wapens alle goddelozen vernietigen en alle macht in handen hebben.

Laten wij dus getuigenissen verzamelen over de geestelijke regering niet alleen om de fanatieke geesten te weerleggen, maar ook omdat het goed is deze uitspraken voor ogen te houden, opdat ze ons vertroosten en opwekken tot geestelijke oefeningen, tot geloof, tot gebed, tot berouw. Want die Joodse dwaling heeft behalve andere euvelen ook dit, dat ze de geestelijke vertroostingen verduistert en geheel verstoort en de geestelijke oefeningen vernietigt, omdat de menselijke geesten die alleen die nieuwe regeringen verwachten de geestelijke dingen vergeten en neergedrukt worden door wanhopigheid, wanneer die gehoopte vredestoestand niet komt, waarvan zij gedroomd hebben.

DAT HET RIJK VAN CHRISTUS GEESTELIJK IS.

Joh. 17 (vs. 2): *Gelijk Gij Hem macht gegeven hebt over alle vlees, opdat Hij al wat Gij Hem gegeven hebt het eeuwige leven geeft; maar dit is het eeuwige leven, dat zij U kennen, de enige ware God en die Gij gezonden hebt, Jezus Christus*. Hier betuigt Christus dat Zijn weldaad en Zijn rijk is het eeuwige leven; en Hij omschrijft wat het eeuwige leven is, namelijk, niet enige wereldse heerschappij, maar de ware en heerlijke kennis van God en onze Heere Jezus Christus.

Rom. 8 (vs. 34): *Die aan de rechterhand van God is en voor ons tussentreedt* enz. En Jes. 11 (vs. 10): *De wortel van Isaï zal staan; Hem zullen de volken aanbidden* enz. Deze uitspraken beschrijven het priesterschap en de regering van Christus, en betuigen dat beide geestelijk zijn, dat is, dat Christus niet enig werelds rijk instelt, maar bij de Vader voor ons tussenbeide komt en zó regeert, dat Hij wil aangeroepen worden, verhoren, heiligen, bewaren door Zijn Heilige Geest diegenen, die Hem aanroepen. Gelijk ook elders geschreven is (Rom. 8: 14): *Die door de Geest van God geleid worden, die zijn kinderen van God*. Alsook (Jerem. 31: 33): *Ik zal Mijn wet in hun harten geven*. Deze weldaden worden verduisterd, wanneer wij een lichamelijk rijk verwachten enz.

Rom. 8 (vs. 17): *Mede-ërfgenamen van Christus, als wij immers tesamen lijden, zullen wij ook tesamen verheerlijkt worden*. Alsook (Rom. 8: 24): *In hoop zijn wij zalig gemaakt*. Alsook (vs. 29): *Die Hij tevoren gekend heeft, deze wil Hij dat gelijkvormig worden aan het beeld van Zijn Zoon*. Alsook (vs. 36): *Om Uwentwil*

worden wij de gehele dag gedood, wij zijn geacht als slachtschapen enz. Deze uitspraken getuigen, dat de verheerlijking niet voorvalt in dit leven, maar dat wij in dit leven slagen en vervolging moeten lijden. Matth. 16 (vs. 24): *Als iemand Mij wil volgen, verloochene hij zichzelf en neme zijn kruis op en volge Mij*. Joh. 16 (vs. 22): *In deze wereld zult gij verdrukking hebben.* En 2 Tim. 3 (vs. 12): *Allen die godvruchtig willen leven in Christus, zullen verdrukking lijden*. Deze uitspraken leren allerduidelijkst dat de kerk in dit leven aan slagen onderworpen is. Col. 3 (vs. 3): *Uw leven is verborgen met Christus in God; wanneer Christus geopenbaard zal worden, die uw leven is, dan zult ook gij met Hem geopenbaard worden in heerlijkheid*. 1 Joh. 3 (vs. 2): *Nu zijn wij kinderen van God, maar het is nog niet openbaar, hoedanigen wij zijn zullen; wij weten echter, dat wanneer Hij zal geopenbaard worden, wij Hem gelijk zullen zijn, omdat wij Hem zullen zien gelijk Hij is* enz. Ook deze plaats leert, dat de heerlijkheid van het rijk van Christus niet een wereldse heerschappij is, maar een geestelijke, dat is, dat wij, weder opgewekt, een nieuwe en eeuwige gerechtigheid en leven hebben, zoals de heerlijkheid van de opgewekte Christus is.
Evenzó zegt Paulus duidelijk, dat de Antichrist regeren zal tot aan het laatste oordeel, waarin de komende Christus het rijk van de Antichrist zal afbreken; derhalve zal de ware kerk de machtsposities niet bezetten, maar veel meer in de grootste gevaren en moeilijkheden verkeren. En in 2 Petr. 3 (vs. 3) wordt gezegd, dat er in de laatste tijden spotters zullen komen, die openlijk de godsdienst belachen. Er zullen dus zijn die de kerk zullen vervolgen. En Daniël zegt duidelijk, dat de beesten, dat is de heerschappijen in het vuur geworpen worden, wanneer Christus komt om te oordelen. Er zullen dus enige goddeloze regeringen blijven tot aan de jongste dag. Joh. 20 (vs. 20), wanneer Christus de apostelen zendt, geeft Hij alleen opdracht om te onderwijzen en zegt: *Gelijk de Vader Mij gezonden heeft, zó zend Ik u*. Het is echter zeker dat Christus gezonden is voor de bediening van het Evangelie, niet om de rijken van de wereld te bezetten; gelijk Hij zelf zegt (Joh. 18: 36): *Mijn koninkrijk is niet van deze wereld*. En Hij verbiedt de apostelen de macht te grijpen, wanneer Hij zegt (Luc. 22: 25): *De koningen der Volken heersen, doe gij echter zo niet*. Alsook Matth. 5 (vs. 39): *Ik gebied u echter, dat gij de kwade niet wederstaat*, dat is, dat gij niet onder voorwendsel van het Evangelie en van oprichten van een nieuw rijk naar de wapens grijpt. Dus zijn de apostelen gezonden tot de bediening van het Evangelie, dat is tot het onderwijzen, niet om de regeringen van de wereld te grijpen. Daarom zegt Paulus ook: Het Evangelie is de bediening van de Geest, dat is, in het Evangelie worden geestelijke en eeuwige goederen aangeboden, wij richten geen nieuwe regeringen van de wereld op. En 2 Cor. 10 (vs. 4) zegt hij: *De wapenen van onze strijd zijn geen vleselijke, maar krachtig voor God om de gedachten neer te werpen* enz. Alsook 2 Cor. 5 (vs. 20): *Voor Christus vervullen wij het gezantschap, ons aanbevelende als dienaren van God in zwarigheden*. Alsook: *Wij heersen niet over uw geloof*.
Daar dus de apostelen alleen maar opdracht hebben om te onderwijzen, is het goddeloos te denken, dat de leraren van het Evangelie met de wapens zekere nieuwe rijken moet stichten; gelijk de Joden en de Wederdopers dromen, dat in de laatste tijden het rijk van God de aarde zodanig ingericht moet worden, waarin de heiligen moeten heersen en met de wapens alle goddelozen vernietigen, en dat er in de kerk in het geheel geen huichelaars zullen zijn. En deze Joodse dwaasheid is dikwijls in de kerk binnengeslopen. Want ook oudtijds zijn de Chiliasten en Pepusianen fanatieke geesten geweest, die van zulk een Anabaptistisch rijk gedroomd hebben.

Nu rest nog, dat wij getuigenissen verzamelen, die leren dat er in de kerk tot aan de jongste dag toe goeden en kwaden zullen zijn. Luc. 17 (vs. 28): *Gelijk het geweest is*

in de dagen van Lot, zó zal het zijn op de dag dat de Zoon des mensen geopenbaard zal worden. Alsook (vs. 34): *In die nacht zullen er twee op één bed zijn, de één zal aangenomen, en de ander verlaten worden*. Matth. 13 (vs. 30) over het onkruid: *Laat beide opgroeien tot de oogst* enz. En een weinig verder (vs. 39-41): *De oogst is de voleinding der wereld; de Zoon des mensen zal Zijn Engelen zenden, en zij zullen uit Zijn rijk verzamelen alle ergernissen en hen, die ongerechtigheid doen* enz. Alsook (vs. 49 vv): *Zó zal het zijn in de voleinding der wereld: De Engelen zullen uitgaan en zij zullen de kwaden van de rechtvaardigen afscheiden en hen werpen in de vuuroven* enz. Deze uitspraken getuigen dat er geen afscheiding van de heiligen van de geveinsden zal zijn, tenzij dan in het jongste gericht.

Bovendien moet ook dit overwogen worden, dat de herders de opdracht hebben degenen die schuldig zijn aan openlijke misdrijven buiten te sluiten met het Woord zonder lichamelijk geweld. Het staat niet aan het menselijk oordeel de harten in te zien en over hen te oordelen, die geen openlijke misdrijven hebben. Daarom zegt Paulus (1 Tim. 5: 19): *Neem tegen een ouderling geen beschuldiging aan tenzij getuigen worden bijgebracht*. Wie dus niet door getuigenissen overwonnen kunnen worden, moeten niet door menselijk oordeel afgescheiden worden. Het is derhalve onmogelijk zulk een kerk in te richten vóór de jongste dag, waarin geen geveinsden zijn; maar laten de herders hun plicht doen, laten zij zuiver en trouw onderwijzen en de verheerlijking van de kerk aan Christus aanbevelen. Intussen zullen er in dit leven bij de kerk altijd kwaden bijgemengd zijn, en vele ongodvruchtigen zullen de regeringen van de wereld behouden en de kerk wreed vervolgen, tot aan de heerlijke komst van Christus . En toch bewaart Christus onder deze vervolgingen, door Zijn beleid, enige overblijfsels opdat de kerk niet geheel vernietigd wordt. Zó is het rijk van Christus in dit leven.

Ook dit is zeker: Ook al zou er een nieuwe zodanige kerk komen, toch moeten de leraren niet door eigen beleid zonder duidelijke opdracht van God de wapens opnemen om zulk een kerk in te richten enz. Ofschoon er ook niet enige nieuwe opdracht te verwachten is. Want Christus zal geen opdracht geven tegenovergesteld aan het Evangelie.

Wat aangaat dat de Joden en de Anabaptisten de profeten aanhalen, die, wanneer zij over het rijk van Christus spreken, dikwijls voorstellingen gebruiken ontleend aan de heerschappijen van de wereld, daarop antwoord ik:

Ten eerste: *Het Evangelie is de uitlegging van de profeten.* Wanneer dus het Evangelie duidelijk leert dat het rijk van Christus geestelijk is, geestelijke en eeuwige goederen aanbrengt, en geen regering in de wereld bezet, maar veeleer vervolging lijdt, moeten wij ook de profeten verstaan volgens het Evangelie. Derhalve hebben de apostelen in de Handelingen de uitspraken over het beloofde rijk van David duidelijk overgebracht op dit geestelijke rijk dat onderworpen is aan vervolging enz. En Christus berispt Zelf de apostelen, toen zij een Joodse overtuiging hadden en meenden dat zij de heerschappijen van de wereld zouden bezetten.

Ten tweede. De profeten zelf, hoewel zij verschillende voorstellingen gebruiken, betuigen toch intussen ook uitdrukkelijk dat het rijk van Christus geestelijk zal zijn. Daniël zegt duidelijk (9: 26): *Christus zal gedood worden*. En Jesaja (53: 10): *Hij zal Zijn ziel stellen voor de zonde*. Dus zal Hij geen lichamelijke heerschappij hebben in dit leven. Bovendien bevestigen zij dat het rijk van Christus eeuwig is, doch geen lichamelijke regering is eeuwig in dit leven. Daarom moet men de voorstellingen van een lichamelijke regering, die zij soms toepassen op het eeuwige rijk van Christus, noodzakelijk allegorisch verstaan. En dit eeuwige rijk begint in dit leven in de Geest en in geloof, en daarna blijft het voortdurend na dit leven. Daarom spreken de

profeten somtijds zó, dat zij de tijden van dit leven en van het toekomende leven niet onderscheiden. Soms echter onderscheiden zij en voorzeggen openlijk, dat de kerk in dit leven vervolging lijden zal. Gelijk Psalm 2 (vs. 2) leert: *De koningen der aarde hebben zich opgesteld en de vorsten zijn samengekomen tegen de Heere en tegen Zijn Christus*. En Ps. 116 (vs. 15): *Kostbaar is in de ogen des Heeren de dood van Zijn heiligen*.
En Ps. 72 (vs. 14): *Kostbaar is hun bloed voor Hem*. En liefelijk beschrijft Jesaja de kerk in dit leven in hfdst. 30 (vs. 20): *De Heere zal u karig brood geven en weinig water, en Hij zal uw Leraar niet meer van u wegnemen* enz. Hier betuigt hij dat de kerk bewaard zal worden, maar toch onder zwarigheden.
Daniël profeteert openlijk over de vervolging vóór de jongste dat: *En de leraars onder het volk zullen er velen onderwijzen en zij zullen vallen door het zwaard*. En daarna volgt terstond (12: 1 vv): *In die tijd zal heel uw volk gered worden, die geschreven is in het boek; en velen van hen, die slapen in het stof der aarde zullen wakker worden, sommigen tot eeuwig leven, anderen tot eeuwig afgrijzen*.
Deze plaatsen en dergelijke moeten vastgehouden worden, opdat wij vertroosting hebben in het kruis en waarlijk het geestelijk rijk leren verstaan, dat is, de geestelijke vertroostingen zoeken en het geloof oefenen. En deze plaatsen weerleggen duidelijk genoeg de Joodse en fanatieke mening over de lichamelijke regering van de heiligen in dit leven.

XVI

OVER DE WEDEROPSTANDING DER DODEN

Niet alleen is de leer, die verzekert dat er een wederopstanding van alle doden plaats vinden zal, dat daarna het oordeel volgen zal, het eeuwige leven, de eeuwige heerlijkheid van de vromen en de eeuwige straffen van de goddelozen, in het Evangelie of de prediking van het Nieuwe Testament klaar en duidelijk zonder enige omhulsels overgeleverd; maar de zaak is ook begonnen, en de aanvangen van dat nieuwe leven, waarin er een nieuw licht, wijsheid en gerechtigheid zijn zal, zonder zonde en zonder dood, zijn aan de apostelen en de overige vergadering die met de apostelen verbonden was getoond en openlijk voor ogen gesteld, toen Christus na de dood weer levend is geworden en vele andere vaderen en profeten weder opgewekt zijn. Dit zó bewonderenswaardige werk is aan de kerk niet tevergeefs voor ogen gesteld. Christus heeft gewild dat deze wederopstanding van Hemzelf en anderen en deze gemeenzame samenkomsten en samensprekingen veertig dagen lang bij de apostelen en de overige vergadering die met hen verbonden was een heerlijk en klaarblijkelijk getuigenis was aangaande de wederopstanding en het eeuwige leven. Wanneer wij dit dikwijls zouden overdenken, zou niet alleen de toestemming of het geloof in onze harten van dit artikel versterkt worden, maar wij zouden ook gemakkelijker de zwarigheden van dit zeer korte en snel vervliegende leven verdragen, ziende op die zeer heugelijke gemeenschap van Christus en hen die weder opgewekt zijn. Want de twijfel is opgeheven door de omgang van zoveel dagen, veertig namelijk, en door de samenkomsten van zoveel mensen, de aanblik, de omarmingen ende samensprekingen. Want laten wij niet denken dat Christus en de overige weder opgewekten als vluchtige verschijningen, telkens wanneer zij de apostelen naderden, plotseling verdwenen zijn, maar het zijn veelvuldige en langdurige samenkomsten geweest en gemeenzame gesprekken over dit zó grote werk van God, over de herstelling van de menselijke natuur, over zulk een grote heerlijkheid ons door de Zoon geschonken, over de verbreiding van het Evangelie onder de volken. Voorts zijn er zékere getuigenissen van leven en vreugde voorgesteld. Niets dergelijks of groters is er ooit in enige tijd van de wereld voorgevallen. En daar God zulk een belangrijke zaak niet tevergeefs heeft voorgesteld om te aanschouwen, moesten wij altijd op dit onderricht van deze veertig dagen met alle verlangen acht geven. Laten wij hieruit dus een getuigenis zoeken zowel over vele andere zaken als over de wederopstanding en het eeuwige leven.

Laten wij ook de duidelijke uitspraken in de predicaties van Christus vasthouden, zoals Matth. 25 (vs. 34): *Komt, gezegenden van Mijn Vader, bezit het rijk dat voor u bereid is*. En Joh. 5 alsook 6 (vs. 40): *Maar dit is de wil van de Vader, die Mij gezonden heeft, dat ieder, die de Zoon ziet en in Hem gelooft, eeuwig leven hebbe. En Ik zal hem opwekken op de laatste dag*. En Paulus in 1 Cor. 15 staat dit artikel krachtig vóór en illustreert het schitterend.

Maar daar de uitspraken in de geschriften van de apostelen bekend zijn, laten wij de oude getuigenissen van de profeten verzamelen, om de voortdurende uitspraak van de kerk van de vaderen, de profeten en de apostelen over dit artikel en de samenstemming van de gehele kerk van God te laten zien.

Jes. 26 (vs. 19-21): *Uw doden zullen leven, mijn gedoden zullen weder opstaan; wordt wakker en verheugt u, die in het stof woont, omdat uw dauw zal zijn als de dauw der weiden en de aarde zal de doden uitwerpen. Ga heen Mijn volk, ga uw kamers binnen, sluit uw deuren, verberg u een weinig voor het ogenblik, totdat Mijn*

verontwaardiging overgaat. Want zie de Heere zal uit Zijn plaats uitgaan, om de ongerechtigheid van de bewoners der aarde tegen hen te verstoren, en de aarde zal haar bloed onthullen en zal haar gedoden niet langer verbergen. Deze prediking spreekt aller-duidelijkst over de opwekking van de doden, over de vreugde van de heiligen, over de straffen van de goddelozen en de tegenwoordige verdrukking van de kerk. Daarom moet ze nauwkeurig overwogen worden. *Uw doden* (zegt hij) *zullen leven*. Hij noemt de heiligen de doden van God, om aan te duiden dat de kerk hier verdrukt wordt wegens God; alsof hij zei: Uw kinderen en die om Uwentwil gedood zijn, en die U ter harte gaan, zullen opnieuw leven. Maar hoe zal het eeuwige leven zijn? Verheugt u, zegt hij, dat is: De vromen zullen in voortdurende vreugde, volkomen kennis van God, en volmaakte gerechtigheid zonder zonde en dood altijd groenen en bloeien, gelijk de weiden weer groenen door de dauw. Vervolgens voegt hij er een vertroosting bij over de verdrukkingen. Maar de kerk moet een tijd lang verdrukt worden en de dood doorstaan. Zij zullen ingesloten zijn als in een kamer, namelijk omdat zij bewaard zullen worden in de kerk en het Woord tot aan het oordeel. Daarna wordt er gesproken over de straffen van de goddelozen en herhaalt hij de uitspraak over de wederopstanding: *De aarde zal haar gedoden niet langer verbergen* enz.

Jes. 66 (vs. 22-24): *Gelijk nieuwe hemelen en een nieuwe aarde, zegt de Heere, zó zal uw zaad en uw naam voor Mijn aangezicht staan. En er zal maand na maand en Sabbat op Sabbat zijn, en alle vlees zal komen, om voor Mijn aangezicht te aanbidden, zegt de Heere. En zij zullen uitgaan en zij zullen de lijken zien van de mannen, die tegen Mij overtreden hebben. Hun worm zal niet sterven en hun vuur zal niet uitgeblust worden, en zij zullen voor alle vlees een gruwel zijn*. Ook deze plaats beschrijft beide, de eeuwige straffen van de goddelozen, de vreugden van de rechtvaardigen. En hoe het eeuwige leven zijn zal, leert hij, wanneer hij zegt, dat er voortdurende maanden en voortdurende sabbaten zullen zijn, dat is, een voortdurende feestdag, opdat alle heiligen voortdurend God aanbidden. Het eeuwige leven zal dus een voortdurende aanbidding zijn, dat is een kennen van God en een gerechtigheid zonder zonde en zonder dood.

Jes. 65 (vs. 17-20): *Zie Ik zal nieuwe hemelen scheppen en een nieuwe aarde, en de vorige dingen zullen niet meer gedacht worden en niet meer in het hart opkomen, maar gij zult u verheugen en opgetogen zijn tot in eeuwigheid met deze dingen die Ik maak. Want zie Ik schep Jeruzalem een verheuging en Zijn volk een vreugde. En Ik zal mij verheugen over Jeruzalem en mij verblijden over Mijn volk, en in haar zal niet meer gehoord worden de stem van het geween en de stem van het geschreeuw. Hier zal geen kind meer zijn dat niet opgroeit, of een grijsaard die niet tot hoger leeftijd komen zal. Want een knaap zal sterven honderd jaar oud, en een zondaar van honderd jaar zal vervloekt zijn*.

De éne uitspraak is duidelijker dan de andere. Maar toch getuigt ook deze dat er een vernieuwing zal zijn van de gehele schepping en dat de vromen voortdurende vreugden zullen hebben (Jes. 65: 19): *In haar zal niet meer gehoord worden de stem van het geween* enz. Zij zullen dus zijn zonder zonde en dood. Alsook (vs. 20): Kinderen en grijsaards zullen voortdurend leven; maar kinderen van honderd jaar en zondaars van honderd jaar, dat is, zij die in goddeloosheid volharden, zullen straffen betalen. En omdat deze plaatsen leren dat de kerk in verdrukking zal verkeren vóór de wederopstanding en eerst verheerlijkt zal worden na de wederopstanding en na de vernieuwing van de gehele schepping, getuigen de profeten duidelijk, dat het rijk van Christus geestelijk is, en niet een regering van de wereld is vóór de wederopstanding, zoals de Joden en de Anabaptisten er een verzinnen.

Jes. 25 (vs. 7 vv): *En op deze berg zal verslonden worden het aangezicht van de omwikkelden, waarmede alle volken omwikkeld zijn, en het bedeksel, waarmede alle natiën bedekt zijn. En de dood zal geheel verslonden worden, en de Heere God zal elke traan van ieder gezicht afwissen en Hij zal de smaad van Zijn volk wegnemen van de gehele aarde*. Ook deze plaats leert duidelijk, dat de dood vernietigd zal worden en dat het volk van God bevrijd zal worden van smaad en tranen, dat is, van de zonde, de dood en de verdrukkingen. Maar dat hij in het begin zegt: Het aangezicht van de omwikkelden, betekent ook de dood, omdat de doden plachten ingewikkeld te worden in doeken, wanneer zij begraven werden. Deze windsels zullen weggenomen worden, dat is, de dood zal weggenomen worden.
Jes. 24 (vs. 21): *En het zal in die dagen zijn, dat de Heere bezoeking doen zal over het leger van de hemel en over de koningen van de aarde. En zij zullen verzameld worden met de verzameling van één bundel in een kuil en zij zullen daar in de gevangenis gesloten worden. En na vele dagen zullen zij bezocht worden, en de maan zal schaamrood worden en de zon zal verlegen worden, wanneer de Heere regeren zal* enz.
Jes. 35 (vs. 10): *Die bevrijd zullen zijn en losgekocht door de Heere, zullen in Zion komen met lof en altijddurende blijdschap*. Jes. 9 (vs. 6) wordt Christus genoemd de *Vader der eeuwigheid*, dat is de Bewerker van voortdurend leven. Dan. 12 (vs. 2): *En velen van hen die in het stof van de aarde slapen, zullen wakker worden, sommigen tot eeuwig leven, anderen tot versmading om die altijd te zien*. Hosea 13 (vs. 14): *Van de hand van de dood zal Ik hen bevrijden, uit de dood zal Ik hen vrijkopen. Ik zal uw dood zijn, o dood, uw verderf zal Ik zijn, o hel*. Ezech. 37 (: 12): *Ik zal uw grafheuvels openen en u uit uw graven uitvoeren, Mijn volk* enz. Hiertoe behoort ook deze uitspraak Ezech. 33 (vs. 11): *Zowaar Ik leef, Ik wil de dood niet van de zondaar, maar dat hij zich bekeert en leeft*. Hiertoe behoren uit de Profeten alle uitspraken over het eeuwige rijk van Christus en de heiligen.
Uit Psalm 16 (vs. 9): *Mijn vlees zal rusten in hoop. Gij zult mijn ziel niet verlaten in de hel, en gij zult uw heilige niet overgeven om verderving te zien*. Want wanneer de profeet over Christus spreekt, omvat hij ook de leden van Christus. Want hij weet dat door Christus het rijk van de zonde en de dood vernietigd wordt. Ps. 22 (vs. 30): *De armen zullen eten en verzadigd worden, en die de Heere zoeken zullen Hem prijzen; hun harten zullen leven in alle eeuwigheid*. Ps. 34 (vs. 22): De dood van de zondaren is de ergste. Dus ook wanneer de zondaren in dit leven niet gestraft worden, is het noodzakelijk dat zij later gestraft worden. En daartegenover Ps. 116 (vs. 15): *Kostbaar is voor het aangezicht des Heeren de dood van Zijn heiligen*. Dus zal het voor de heiligen goed zijn na dit leven. Bij hetzelfde behoort de plaats: *Vele zijn de moeilijkheden van de rechtvaardigen, maar uit die alle zal de Heere hen bevrijden*. In Ps. 49 worden de voorspoedige goddelozen vergeleken met de verdrukte vromen. Hier leert hij dat beider gesteldheid in de dood veranderd wordt. Van de goddelozen zegt hij (vs. 15, 20): *Zij worden als schapen in de groeve gezet, en de dood weidt hen af, zij zullen tot in eeuwigheid het licht niet zien*. Daarentegen zegt hij van de vromen (vs. 16): *Evenwel zal God mijn ziel uit de macht van de hel verlossen, wanneer Hij mij zal hebben aangenomen*. Tot hetzelfde behoort de vergelijking in Ps. 4 (vs. 8): *Zij hebben overvloed van koren en wijn. In vrede zal ik hierin slapen en rusten*.
Hiertoe behoren ook alle uitspraken over het eeuwige rijk van Christus. Job 19 (vs. 25): *Ik weet, dat mijn Verlosser leeft, en op de jongste dag zal ik uit de aarde opstaan en weer omgeven worden met mijn huid en in mijn vlees zal ik God zien, die ik zelf zal zien, en mijn ogen zullen het aanschouwen en niet een ander*. Hier is een belangrijke plaats, die getuigt dat wij waarlijk dezelfde lichamen zullen ontvangen, maar

vernieuwd, gelijk Paulus leert enz. Evenzo leert het, hoe het eeuwige leven is, namelijk kennis van God enz.
Uit Mozes argumenteert Christus: Ik ben de God van Abraham enz. Dus Abraham leeft; omdat God geen zorg heeft voor de dingen die niets zijn.
En wij kunnen op gelijke wijze zeer krachtig redeneren vanuit de beloften en de voorbeelden, waarin dit artikel over het eeuwige leven als 't ware opgesloten is. Gelijk God beloofd heeft dat Hij Abraham bewaren zal en de andere heiligen (Gen. 15: 1): *Ik ben uw Beschermer*. Maar de heiligen in dit leven worden het meest verdrukt en schijnen verlaten, terwijl zij God toch waarlijk ter harte gaan. Er blijft dus een ander leven over en een onmetelijke heerlijkheid, waarmede zij na dit leven verheerlijkt zullen worden, bij het inzien waarvan zij bedenken dat alle onrecht, lasten en rampen te verachten zijn en op geen enkele wijze te vergelijken met dat onmetelijke loon.
Evenzo wordt in de eerste prediking gezegd Gen. 4 (vs. 7): *Als gij welgedaan zult hebben, zult gij ontvangen; als gij kwaad gedaan hebt, zal uw zonde rusten, totdat zij geopenbaard zal worden*. Het is dus noodzakelijk dat er een ander leven overblijft, waarin Abel loon ontvangt. Ook dit volgt, dat er enig oordeel overblijft over alle zondaren en ook van die, welke in dit leven niet gestraft zijn. En het voorbeeld van dit algemene oordeel is de zondvloed, alsook de verbranding van de Sodomieten en dergelijke geschiedenissen, dat God zonder twijfel aller zonden straffen zal.
Evenzo profeteert de eerste belofte in Gen. 3 (vs. 15) van het vernietigen van het rijk van de Duivel, dat is van het vernietigen van de zonde en de dood. Dus zal de natuur van de mens vernieuwd worden. En Jacob profeteert van de Redder van alle volken, van wie de vaderen verstonden dat Hij de oprichter zou zijn niet van enig lichamelijk rijk, maar van gerechtigheid en eeuwig leven. Zij zagen dat de kerk in dit leven verkeren zou in de overblijfselen van de zonde en in verdrukkingen, gelijk zij gezien hadden dat Abel gedood werd, en Abram is bevolen zijn zoon als een offer te slachten. In deze type heeft hij genoeg verstaan, dat dat zaad, dat beloofd was, een Slachtoffer zou zijn.
Henoch en Elia zijn levend overgebracht tot God, gelijk de tekst van Henoch duidelijk zegt. Deze feiten zijn zeker klaarblijkelijke getuigenissenvan het eeuwige leven. Want als zij opgelost zouden worden, zouden zij niet bij God zijn. Want bij God verkeren is in een zeker Goddelijk leven bij God leven. Deze voorbeelden dus hebben meer kracht, dan wanneer de belofte alleen maar met woorden zonder voorbeelden voorgesteld was. En er is geen twijfel aan dat de heilige vaders overvloedig hebben uitgelegd, zowel de beloften als deze voorbeelden.
Ook de samensprekingen van engelen met Abraham en de andere vaderen getuigen het, dat er een ander leven is. En de engelen duiden aan dat wij deelgenoten zijn van dat eeuwige leven, waarin zij zelf zijn, omdat zij ons verzorgen en beschermen enz.
In Num. 23 (vs. 10) zegt Bileam: *Mijn ziel sterve de dood der oprechten, en mijn uiteinde moge zijn gelijk het hunne*. En 24 (vs. 17): *Ik zal Hem zien, maar nu niet; ik zal Hem aanschouwen, maar niet nabij*.

XVII

OVER DE GEEST EN DE LETTER

Voor degenen die nadenken over het onderscheid tussen het Oude en het Nieuwe Testament, over de letter en de Geest, zijn alle dingen helderder, wanneer wij met de geest aanzien de voltooiing van onze bevrijding, gelijk wij boven gezegd hebben. Wanneer wij de wederopstanding van Christus en de wederopwekking van de anderen, die toen met een nieuwe en voortdurende heerlijkheid begiftigd zijn overdenken, zien wij juist in deze opgewekten dat het Evangelie, het licht, de wijsheid, de gerechtigheid en het voortdurende leven aanbrengt, en geen schaduwen toont die zullen wegsterven.

De letter betekent dus iedere leer, gedachten, gewoonten, tucht en goede bedoelingen, zonder de Heilige Geest, dat is, zonder ware godsvrucht en zonder waar geloof of vertrouwen dat de harten vertroost door de kennis en de aanroeping van Christus.

Daarentegen betekent Geest dat waarlijk de Heilige Geest begint en vervolgens in de harten voltooit een nieuw licht, wijsheid, gerechtigheid en voortdurend leven dat God behaagt en brandt van bewegingen van de Heilige Geest, namelijk van vreze, geloof. aanroeping, liefde. en in eeuwig leven genietende van de aanblik van God en God verheerlijkende. In één woord betekent het, gelijk Petrus zegt, de gemeenschap van de Goddelijke natuur, gelijk geschreven staat (Joël 2: 28): *Ik zal van Mijn Geest uitgieten over alle vlees*. Want er ligt een heerlijke nadruk op het woord, wanneer Hij zegt, van Mijn Geest; Mijn, zeg ik, die uit de wil van de eeuwige Vader en de Zoon voortkomt en licht ontsteekt, wijsheid, gerechtigheid en leven in overeenstemming met de wil van God. Zó spreekt Paulus over de Geest, wanneer hij zegt (2 Cor. 3: 18): *Wij, met ongedekt gelaat de heerlijkheid des Heeren ziende, worden in hetzelfde beeld veranderd als van des Heeren Geest*, dat is, wanneer wij ontsteld worden door de kennis van de toorn van God en weer opgebeurd worden door de vertroosting en het geloof komen wij tot rust in de kennis van de barmhartigheid wegens Christus geschonken; wij hebben waarlijk omgang met God, voelen de toorn en de barmhartigheid, en worden met nieuw licht van de Heilige Geest overgoten. Wanneer Saul de huichelaar en David de wedergeborene soortgelijke uiterlijke dingen doen, hetzij morele hetzij ceremoniële, hetzij burgerlijke, koninklijke en rechterlijke, toch is er in de geest een ongelijkheid. In Saul, de hypocriet, zijn het denken over het goede werk en de handeling zelf dode letters en schijn, dat is, de geest is zonder waar gevoel van de godsvrucht, zonder vertroosting die het hart opbeurt door vertrouwen op de Goddelijke tegenwoordigheid en hulp; maar hij betwijfelt, of God naar hem omziet, verhoort, helpt. Deze overdenkingen zijn zonder Goddelijk licht en strijdig met het licht van het geloof. Daarom zijn het schaduwen die zullen versterven. Maar in David hetzij hij oorlog voert hetzij hij offert is er altijd het gevoel van de godsvrucht en van het geloof dat het hart vertroost en dat vaststelt dat God waarlijk tegenwoordig is en deze roeping bestuurt en helpt. Deze bewegingen komen van de Heilige Geest en erkennen God waarlijk; en het zijn ook geen vluchtige en wegstervende schaduwen, maar ze zijn het beginnen van het eeuwige leven. En hij vraagt dat dit licht ontstoken en vermeerderd wordt, wanneer hij zegt (Ps. 51: 12): *Schep in mij een rein hart, o God*, dat is een hart dat recht over God denkt, dat de toorn van God erkent en de beloofde barmhartigheid, en vaststelt dat wij waarlijk aangenomen, verhoord, geholpen, beschermd en bewaard worden. En vernieuw een rechte, dat is een vaste geest in mijn binnenste, dat is, moge dat licht over God vast zijn, moge het niet uitgeblust worden door de toverijen van de Duivel, door Epicureïsche of

Academische gedachten, gelijk vele wijzen verzinken in eeuwige twijfelingen. (Ps. 51: 13): *Verwerp mij niet van Uw aangezicht, en neem Uw Heilige Geest niet van mij*, dat is, bestuur door Uw Heilige Geest mijn beleid en al mijn bewegingen, en ontsteek in mij bewegingen die in overeenstemming zijn met Uw wet, vrees, geloof, liefde tot God, geduld, ijver in het aanroepen enz. (vs. 14). *Geef mij terug de blijdschap van Uw heil*, dat is, ondersteun mij door Uw vertroosting in zwarigheden, opdat ik niet door verschrikking of smarten gebroken omkom. Versterk mij met de vrijmoedige Geest, dat is, verleen mij rijkelijk sterkte in tegenspoeden, om die te kunnen uithouden en U gewillig te gehoorzamen, dat ik niet van U afwijk wrevelig en twijfelend aan Uw barmhartigheid, gelijk Saul. Zo zoekt hij allereerst het licht, waardoor hij waarlijk God erkent en de kracht van het kennen van Hem, vervolgens de vernieuwing en de leiding in de handelingen, daarna de vertroosting en de ondersteuning in moeilijkheden. Wanneer dus dit licht in de geest van David ontstoken is, zijn al zijn goede handelingen, inwendige en uitwendige, morele, politieke en ceremoniën, handelingen van de Heilige Geest, het zijn geen letters of schaduwen. Daarentegen in de geveinsde Saul, die zonder licht van de Heilige Geest is, bezet met huichelachtige of Academische twijfelingen, zijn alle inwendige en uitwendige handelingen, goede bedoelingen en hetzij morele hetzij politieke werken, hetzij ceremoniën letters en schaduwen die versterven, en het eeuwige leven niet beginnen. Dit is de bedoeling van Paulus in 2 Cor. 3 (vs. 6-8) wanneer hij de Wet noemt een letter en een bediening van de dood, doch het Evangelie de bediening van de Geest. Want hij is van gevoelen dat de Wet zonder de kennis van het Evangelie alleen maar een filosofische discipline en verschrikkingen uitwerkt. Maar discipline, dat is, gerechtigheid van de menselijke rede, zoals van Pomponius Atticus of van de huichelaars zonder ware godsvrucht en waar geloof dat God aanroept met erkenning van Christus, is niets anders dan een letter, dat is, een schijn die geen leven aanbrengt. Van de verschrikkingen, zoals in Saul, is het duidelijk dat harten die ontsteld zijn door de kennis van de toorn van God, wanneer zij niet opgericht worden door de stem van het Evangelie, God ontvluchten en in wanhoop vervallen en eeuwige ondergang. Maar het Evangelie is de bediening van de Geest. Er kan niets liefelijkers en aangenamers bedacht worden dan dit woord. Hij verzekert duidelijk dat door de prediking van het Evangelie de Heilige Geest gegeven wordt, gelijk hij tot de Galaten (3: 14) zegt: *Opdat wij de belofte van de Geest ontvangen door het geloof*. Wanneer de verschrikte gemoederen de stem van het Evangelie horen en geloven dat wegens de Middelaar de zonden waarlijk vergeven worden, de Heilige Geest ontvangen wordt, en nieuw licht en leven in de harten ontstoken wordt, gelijk bij Zacharia geschreven staat (12: 10) : *Ik zal over hen uitgieten de Geest der genade en der gebeden*, dat is, door Mijn vertroosting zal Ik hen opbeuren, en Ik zal helpen met de Heilige Geest, dat zij weten dat zij in genade aangenomen zijn en aangenomen, God aanroepen en Hem gehoorzamen. Maar Paulus zegt uitdrukkelijk dat de Heilige Geest gegeven wordt door het geloof of aan de gelovenden. Daarom is voor diegenen, die niet ontsteld worden door het gevoelen van de toorn van God, en het Woord van het Evangelie niet geloven, maar blijven in het verachten van God of in twijfeling, het Evangelie alleen maar een letter en een schaduw zonder uitwerking.

Laten dus de afwijkingen van Origenes verworpen worden, die zegt dat de letter is de grammaticale zin in de beschrijving van de ceremoniën en de gebeurtenissen, doch de Geest de allegorische uitlegging van de ceremoniën en de geschiedenissen. Deze grondstelling volgend is er later een al te grote en waarlijk niet toe te laten vrijpostigheid in de kerk ontstaan, die gespeeld heeft met te verzinnen uitleggingen,

ongeveer zoals de schilders spelen, wanneer zij de Chimaeren, de Scylla's, de Centauren schilderen.
Er is één echte zin van de prediking van de profeten en apostelen in de afzonderlijke delen, die de uitdrukking (recht verstaan volgens de voorschriften van die wetenschappen, die de wijze van spreken aantonen) oplevert. Daarna zijn de riten zelf of de geschiedenissen soms beelden (imagines) of voorbeelden van andere zaken. Gelijk het lam van het Pascha een teken geweest is van de toekomstige slachting van Christus. Daniël bewaard tussen de leeuwen is een voorbeeld van vele leraren en van de gehele kerk, die door een soortgelijke weldaad van God onder de woedende tirannen beschermd wordt. Deze vergelijkingen zijn allegorische uitleggingen, voor het gepast en sierlijk maken waarvan grote deskundigheid, voorzichtigheid en overleg nodig is; en toch gelijk de niet figuurlijke wetten of de niet figuurlijke verhalen van het Evangelie zonder vurige bewegingen ontstoken door de Heilige Geest, letters en schaduwen zijn, zó zijn deze allegorische uitleggingen zonder die bewegingen doctrines en letters.
Want dat Paulus gezegd heeft in Rom. 7 (vs. 14) dat de Wet geestelijk is, wordt blijkbaar van de morele gesproken, en hij wil niet dat die vervormd wordt tot allegorieën, maar noemt ze geestelijk, omdat het het geestelijk oordeel van God is, niet slechts een burgerlijke wetenschap, dat is, de wetten van Solon en dergelijke handelen over de uiterlijke tucht; maar de Wet van God vordert vurige geestelijke bewegingen, kennis, vrezen, vertrouwen, liefhebben van God, in één woord een volkomen gehoorzaamheid. En daartegenover is het oordeel van God ook een schrikwekkende bediening van de Goddelijke toorn die op alle mensen drukt niet alleen wegens uitwendige misdrijven, maar ook wegens de inwendige duisternis en onreinheid. Over dit schrikwekkende oordeel spreekt Paulus, niet over Origenistische allegoriën of fabels. Het valt te betreuren dat de zeer ernstige en de kerk eigen leer van het gebruik van de Wet, van de bediening van het Evangelie, van het geloof, van de schenking van de Heilige Geest, van de ware geestelijke oefeningen in de aanroeping, en over de bewegingen ontstoken door de Heilige Geest, verduisterd en verstoord is door die dromen van Origenes die de letter en de Geest niet recht uitlegt.
Altijd in alle tijden is alle leer hetzij van de Wet hetzij van het Evangelie voor degenen die niet wedergeboren worden alleen maar een letter en een vluchtige schaduw, dat is, die hen geen nieuw en eeuwig licht en leven aanbrengt. Maar de belofte van het Evangelie is in alle tijden de bediening van de Geest geweest voor de gelovenden of die door het geloof wedergeboren worden; omdat wanneer de geschonken verzoening wegens de Middelaar aangenomen wordt en het geloof ontstoken wordt, de Heilige Geest nieuw en eeuwig licht en leven in ons begint, gelijk in Rom. 8 gezegd wordt: *De gezindheid van de Geest is leven en vrede*. Maar het is van groot voordeel juist in dit artikel de kracht en de waardigheid van de evangelische bediening te overwegen. Duidelijk verzekert deze plaats 2 Cor. 3 dat door het Evangelie de Heilige Geest gegeven wordt. Laten wij dus niet elders openbaringen of Geesteswerkingen (Enthusiasmos) zonder het Evangelie zoeken, maar laten wij rusten in de belofte van het Evangelie zelf; wanneer wij dat doen, is het zeker dat de Heilige Geest werkzaam is.
Overigens is over de tucht te zijner plaatse gezegd, dat alle mensen die niet wedergeboren zijn of zwak, bedwongen moeten worden en aan deugd gewend door de tucht overeenkomstig de Wet van God, die ons aangaat. En ik heb elders vier redenen vermeld, waarvan de eerste is, omdat het noodzakelijk is aan God, die tucht voorschrijft, te gehoorzamen. De tweede is, dat wij straffen vermijden, omdat God de schending van de tucht vreselijk straft, gelijk alle rampen ter wereld aantonen. De

derde is, omdat er voor de andere mens rust nodig is; laten wij toch niet menen dat wij alleen voor onszelf leven. De vierde is de voornaamste, omdat namelijk de Wet een tuchtmeester tot Christus is. Maar het is de taak van een tuchtmeester, niet alleen te bedwingen, maar ook te onderwijzen. Deze beschrijving beveelt ons dus de wet aan, zij wil dat zij voor de aandacht gesteld wordt, om ons te leren van de toorn van God, van de goede werken, ons gewennen aan goede zeden, tot ijver om de leer over God te leren kennen; zij bedwingt ook de zwakke zielen door vrees voor straffen, maar dat is de grote lof, dat deze leer zegt dat wij tot Christus geroepen worden, niet omdat de tucht de vergeving van zonden zou verdienen, maar omdat Christus niet werkzaam is in de verachters van de tucht, die volharden in schending van de tucht tegen het geweten. Deze dingen zijn boven breedvoeriger uiteengezet.

XVIII

OVER DE RAMPEN EN OVER HET KRUIS EN OVER DE WARE VERTROOSTINGEN

Hoewel de gedachten van alle wijzen en de welsprekendheid in de kerk en bij de heidenen gebruikt schijnt te zijn in het beklagen van de menselijke ellenden, hebben toch allen beleden dat de zwaarte van deze allerdroevigste last, die de gehele menselijke natuur draagt, niet begrepen kan worden.
Hoe groot is het aantal verschrikkelijke voorbeelden in de treurspelen en de geschiedenissen, die toch daarom verhaald worden, opdat wij, gewaarschuwd voor onze broosheid, bescheidener zijn, en ons geen gevaren op de hals halen en straffen door dwaze begeerten. En toch toont het dagelijkse leven de ongeletterden niet minder voorbeelden.
En over de oorzaken, waarom deze natuur der mensen, die de andere levende wezens te boven gaat, aan zulke grote ellenden onderworpen is, hebben de wijzen altijd geredeneerd; vanwaar de dood komt; vanwaar zoveel ziekten, vanwaar de dood van mensenlichamen niet gezocht door ons beleid, vanwaar in de regeringen zulke grote verwarringen, veranderingen, inéénstortingen, besmettelijke ziekten, door honger gevelde volken, steden te gronde gegaan door het vanéénscheuren van de aarde, gehele volken door overstromingen overdekt, grote steden door plotselinge branden geheel verwoest, kortom vele andere rampspoeden zijn er die òf velen òf enkelen treffen zonder hun eigen beleid.
De Filosofen zoekende oorzaak in de stof, die naar zij zeggen door eeuwige aandrijving in andere vormen overgaat en wisseling zoekt. Hieruit heeft Aristoteles dat dogma van hem opgemaakt over het ontbrekende in de materie. En ik twijfel er niet aan dat hij bewogen is ten eerste door de overdenking van de menselijke dood en de ellenden, en vervolgens door de voortdurende wisselingen die wij allen zien van de generaties en van het vergaan van de planten en alle levende wezens.
Vervolgens zijn daar ook andere filosofen bijgekomen, die er de bewerkende oorzaken aan hebben toegevoegd, namelijk de omloop en de stand van de sterren, die de materie verschillend beïnvloeden. Vandaar die versregels bij Manilius (Astronom I, III vv ed. Bentl.):
En dat alle lotgevallen naar de wenk en de gesteldheid van de hemel bewogen worden, naar dat de verschillende sterren veranderen van ordening.
Zó zoeken de Filosofen in dikke duisternis de oorzaken van de dood van de mensen. En niet onjuist is dat zeggen van Menander dat hoewel de vanzelf onstane (automata) rampen oneindig veel zijn, de zelf gewilde (hekousia), dat is waarvan de oorzaak is òf een dwaling in het oordeel òf de wil die het rechte oordeel veracht, nog veel meer zijn. Zoals Pompeius door dwaling een burgeroorlog ontstoken heeft, Paris willens Helena geroofd heeft, en zó een oorlog over Asia gehaald heeft. Een moordenaar haalt door een zelf gewilde misdaad een straf over zich. David rooft willens de echtgenote van een ander en haalt over zich en het gehele volk verschrikkelijke rampen. De voorbeelden van deze soort willen opnoemen is alsof u de oevers van alle wateren zou willen opnoemen.
En van de zelf gewilde zien de Filosofen enigerwijze de oorzaak, maar van de rampen die als vanzelf over de mensen komen zien zij de voornaamste oorzaak niet. Over deze bron predikt de leer van de kerk die van het begin af aan is overgeleverd door de stem van God en verbreid door de vaderen, de profeten, Christus en de apostelen.
Laten wij dus acht geven op dit verschil tussen de menselijke Filosofie en de hemelse

leer. En de bron wordt niet alleen maar aangetoond, maar er worden ook ware en vaste vertroostingen en geneesmiddelen voorgesteld.
De voornaamste oorzaak van de dood en van de meeste rampen van het gehele mensengeslacht, vromen en goddelozen, is de eerste verachting van de eerste voorouders en juist die verdorvenheid die op de nakomelingen is overgebracht. Zó wordt gezegd in Rom. 5 (vs. 12): *Door de zonde is de dood de wereld binnengekomen en tot alle mensen is de dood doorgegaan, daarom dat allen schuldig zijn*. Als de menselijke natuur niet van God afgekeerd was, zou er in haar de levendmakende kracht gebleven zijn die door God aan de menselijke natuur was ingeschapen, en de mensen zouden niet verrot zijn zoals de vruchten, de bloemen en het vee; maar nadat hij de ongereptheid verloren heeft is de materie kwijnender geworden en begonnen gelijk te zijn aan de natuur van de vruchten en het vee. Derhalve staat God vertoornd over de zonde toe dat de ellendige natuur beroofd van haar gave in de dood stort, gelijk Ps. 90 (vs. 7): *Wij vergaan door Uw toorn* enz. Nu behoren tot dezelfde oorzaak van de kwaal ook alle vanzelf komende (automata) rampen.
Voorts omdat er na dit bederf van de natuur een grote duisternis is in de harten, en vele dwalingen, grote zwakheid, vele begeerten en dwalende driften en verachting van het Goddelijk gericht, zijn Kaïn, Ezau, ook al waren zij uit edele ouders geboren en ijverig tot deugd onderricht, toch door verkeerde begeerten, eerzucht, nijd ontstoken. En dagelijks gebeurt dat wat in het Grieks genoemd wordt: door begerigheid beramen ijdele lieden ijdele dingen (dia epithumias kenoi kena logizontai). Absalom, Antonius en ontelbaar vele anderen dromen dat zij rijken zullen bezitten. Door dwalingen dus en door verkeerde begeerten, die de verdorvenheid van de natuur volgen, vermeerderen wij de rampen zozeer, dat zelfs een heidense dichter in droefheid over de menselijke ellenden uitgeroepen heeft:

> *Vol de aarde is van rampen, (zo) vol is ook de zee.*
> (Pleiè gaia kakoon, pleiè de thalassa).

Maar bij onze dwalingen en bij onze begeerten komt de aanstichter de Duivel, een geest die God vijandig is en door haat tegen God woedend op de zwakke natuur van de mensen. Hij vermeerdert dus de vanzelf komende en de gewilde rampen, verhoogt de woede van Caligula, Nero en dergelijken, gelijk door het uitdagen van de toorn van God de straffen en de ellenden toenemen. Wie kan deze bronnen van rampen genoeg bedenken? Wij zien in de voorbeelden zelf en ondervinden in onze ellenden dat de menselijke zwarigheden ernstiger zijn dan dat de mensen de grootheid daarvan door overdenken omvatten of door woorden zouden kunnen uitleggen.
Maar moeilijker is het nog de grootheid van de oorzaak te bedenken; welk een groot kwaad de zonde is; wat de toorn van God is die naar een vaste wet de misdrijven straft; hoe groot het woeden van de Duivel is die de ellenden van de mensen vermeerdert.
Laten deze oorzaken in het algemeen overdacht worden van de rampen die woeden tegen de gehele menselijke natuur, tegen de kerk en tegen de goddelozen. Maar hier ontstaat een veel moeilijker vraag: Daar de dood en de overige rampen straffen zijn van de menselijke zonden en misdaden, waarom dan de kerk van God veel meer met ellenden belast is, dan de goddeloze menigte? Waarom wordt Abel door zijn broer gedood? Waarom zaagt de tiran Manasse aller-wreedst Jesaja in stukken? Waarom doodt Apryes Jeremia? Waarom de Priesters Zacharia? Waarom Herodes Johannes de Doper? Waarom Pilatus Christus? In één woord, de voorbeelden zijn bekend. Meestentijds is de kerk van God een kleine groep die de belijdenis van de ware leer

vasthoudt en verschillende en grote algemene en bijzondere zwarigheden verduurt. Jacob verliest zijn echtgenote bij de geboorte, verliest zijn zoon Jozef, dwaalt ellendig rond zonder vaste verblijfplaats onder goddeloze en moedwillige mensen.
En meestal zijn onheilige vorsten aan de regering die de profetische en apostolische leer niet kennen en verachten, en de kerk te boven gaan niet alleen in rijkdom, eer en genoegens, maar ook in politieke deugden, zodat het de vraag is hoeveel vrome vorsten in deugd te vergelijken geweest zijn met Alexander, Pyrrhus Scipio of dergelijke?
Maar aangezien de ellenden van de kerk velen bewegen, om zeer te betwijfelen of er wel enig deel van het menselijk geslacht God ter harte gaat, of er wel een kerk van God is, of die alleen het volk van God zijn, die de leer van de profeten en de apostelen omhelzen, of God deze groep verhoort in de moeilijkheden; kortom daar die droeve schouwspelen van de kerk velen aandrijven, om van God af te wijken, om de dwaasheden van de Epicureën te omhelzen, is het noodzakelijk de kerk tegen deze ergernissen tevoren te wapenen, en te onderwijzen, waarom de kerk aan zo grote zwarigheden onderworpen is en dat zij toch verhoord wordt, geholpen wordt, in stand gehouden en ten slotte bevrijd wordt; dit is een wijsheid die de kerk eigen is. Allereerst moeten dus de aandrijvende en de doel-oorzaken opgesomd, geleerd en dikwijls overdacht worden, namelijk deze:

De eerste: Wegens de val van de eerste voorouders en de overblijfselen van de zonde die inkleven in deze verdorven natuur is de kerk van God onderworpen aan de lichamelijke dood en de overige zwarigheden, gelijk het gehele overige mensengeslacht. Rom. 8 (vs. 10): *Het lichaam is voor de dood bestemd wegens de zonde, de geest is echter leven wegens de gerechtigheid*.

De tweede: Daar de wereld deze inwendige onreinheid van de menselijke natuur, de twijfelingen aangaande God en de veronachtzaming van God niet houdt voor dingen die door God veroordeeld zijn en de toorn van God veracht, wordt de kerk meer verdrukt, omdat God wil dat Zijn toorn tegen de zonde gezien wordt en wil dat in ons het berouw toeneemt. 1 Petr. 4 (vs. 17): *Het oordeel begint van het huis van God*. En Jerem. 30 (vs. 11): *Ik zal u kastijden in het gericht, opdat gij uzelf niet onschuldig toeschijnt*. En Jesaja in het laatste hfdst. (66: 2): *Op wie zal Ik zien dan op de verslagene van geest en die voor Mijn woorden beeft?*

De derde reden: Omdat de Duivel gloeit van groter haat tegen Christus en de kerk, belaagt hij te woedender de kerk en bewerkt dikwijls grote verstrooirngen, zoals wanneer hij ketterijen verwekt; dikwijls brengt hij heiligen ten val, zoals David, en hij houdt een lang wapen van ellenden bedekt, om vele verstrikten tot wanhoop te brengen. Over deze zaak wordt gezegd in Genesis hfdst. 3 (vs. 15): De slang zal in zijn hiel bijten. Want welk een grote ellende die giftige beten zijn, ondervinden de vromen dikwijls, gelijk David, aangedreven, nauwelijks weer zich aan zoveel zonden en ergernissen ontworsteld heeft. Alsook Matth. 12 (vs. 44): *Ik zal teruggaan naar mijn huis, vanwaar ik uitgegaan ben*. Alsook 1 Petr. (5: 8): *Uw tegenstander de Duivel gaat rond als een brullende leeuw, zoekende wie hij verslinden kan*.

De vierde: Zeer dikwijls zijn de rampen straffen van bepaalde misdrijven, die God, waarlijk vertoornd door de zonden, de mensen toeschikt, tegelijk om de misdaden te straffen en de gevallenen tot berouw te brengen. En deze straffen worden zowel wegens de struikelingen zelf toegeschikt, als zeker ook als voorbeelden gesteld, opdat

de anderen gewaarschuwd, leren God te vrezen en hun zeden voorzichtiger te besturen. Zó wordt David wegens overspel en het overgeven van Uria door vele grote rampen gekweld en gestraft; zijn zoon doodt zijn broeder, daarna brengt hij een opstand teweeg, verdrijft zijn vader uit de regering, bevlekt met onkuise schendingen de vrouwen van zijn vader; in één woord, door geen mensenstem kan de grootte van de rampen uitgesproken worden die David vele jaren lang verduurd heeft. Zó wordt Uzzia gestraft met melaatsheid, omdat hij tegen de wet geofferd zou hebben. Zó wordt Manasse weggevoerd in ballingschap wegens het vereren van afgoden en het doden van profeten. En over de ballingschap van het gehele volk en de verwoesting van de stad Jeruzalem zegt Jeremia in hoofdstuk 22 (vs. 8): *En ieder zal zeggen tot zijn naaste: Waarom heeft de Heere zó aan deze grote stad gedaan? En zij zullen antwoorden: Omdat zij het verbond van de Heere haar God verlaten heeft en zij andere goden aangebeden hebben* enz. En Amos 2 (vs. 4 vv): *Hun afgoden hebben hen bedrogen en Ik zal een vuur in Juda zenden, en het zal de paleizen van Jeruzalem verteren, omdat zij de hoofden van de armen vertreden. En de zoon en zijn vader zijn naar één meisje gegaan, om Mijn heilige Naam te schenden*.

Kortom, de prediking en de geschiedenis van de profeten zijn vol van voorbeelden en getuigenissen, die aantonen dat deze vierde oorzaak een zeer verre strekking heeft. Meestal worden bepaalde misdrijven gestraft met bepaalde algemene of bijzondere rampen; omdat dit te meer blijkbaar zal zijn, komen dikwijls de vormen van de straffen met de misdrijven overeen, gelijk in het Boek der Wijsheid 11 (vs. 17) gezegd wordt: Waardoor iemand zondigt, daardoor wordt hij gekweld. Zoals omdat David de vrouw van een ander rooft, zijn vrouwen ook weer geschonden zijn. Evenzo de zoon doodt zijn broeder en neemt de wapenen tegen zijn vader op, omdat hij zijn zaad met overspel besmet heeft. De geschiedenissen van de ongodvruchtigen hebben ontelbare voorbeelden, waarin de vormen van de straffen overeenkomen met de misdrijven, zoals dat Oedipus uit zijn moeder verwekt heeft, derhalve komen de zonen om door elkander te vermoorden; de dochter Antigona wordt gedood. Zó toont de zaak aan dat de generatie vervloekt was. Zó tonen de geschiedenissen aan dat de straffen wijd verbreid worden en dat uit één misdrijf ontelbare zonden en veelvuldige rampen ontstaan. Daarom, wanneer wij ons verwonderen over de grootheid van de menselijke rampen of die betreuren, zoveel verwarringen van het leven, zoveel ineenstortingen van rijken, laten wij aan deze bron denken: Gelijk de zonden opgestapeld worden, zó worden de straffen opeengestapeld, hoewel God ze veracht, gelijk ik hierna zal zeggen. Maar wij zullen eigenlijk spreken over de straffen van de kerk.

Laten wij weten dat deze ook gestraft wordt, en laten wij ons de getuigenissen voor de aandacht stellen. Micha 7 (vs. 9): *Ik zal de toorn des Heeren dragen, omdat ik tegen Hem gezondigd heb*. Ps. 89 (vs. 33 vv): *Ik zal hun ongerechtigheden met de roede bezoeken, maar Mijn barmhartigheid zal Ik van hen niet wegnemen*. Jes. 64 (vs. 5): *Zie Gij zijt vertoornd, en wij hebben gezondigd en zijn lange tijd in zonden geweest en eindelijk zijn wij bevrijd. Wij zijn afgevallen als een blad, en onze ongerechtigheden hebben ons verstrooid als de winden*. Het is een verwonderlijke beschrijving en een allerdroevigste bewogenheid (pathos).

Er worden kerken, volken, geslachten als door de winden verstrooid wegens bepaalde zonden, zoals de tien stammen van Israël, waarin toch de overblijfsels van de kerk gebleven waren, in ballingschap weggevoerd wijd en zijd verstrooid zijn. Over deze soort van straffen spreekt Christus in Joh. 5 (vs. 14): *Zondig niet weer, opdat u niet iets ergers overkomt*, En Paulus 1 Cor. 11 (vs. 32): *Wanneer wij geoordeeld worden, worden wij door de Heere getuchtigd, opdat wij niet met deze wereld veroordeeld*

worden. Openb. 3 (vs. 19): *Die Ik liefheb, bestraf Ik en kastijd Ik*.

De vijfde reden: Opdat de zwarigheden getuigenissen van de leer zijn. Want hoewel Jesaja, Jeremia, Johannes de Doper niet wegens bijzondere feiten gestraft worden, verdragen zij toch ontzaggelijke zwarigheden wegens andere oorzaken, namelijk, ten eerste, om de toorn van God te leren kennen tegen de gemeenschappelijke zonde van het menselijk geslacht; voorts ondernemen zij de strijd wegens de belijdenis van de leer. Want beide ziet men in de moeilijkheden van Paulus, dat hij namelijk het Evangelie niet uitdraagt ter wille van eigen nut of genoegen, omdat hij wegens de leer grote ellenden verdraagt, terwijl hij anders onder de zijnen op een eervolle plaats rustig zou kunnen leven; voorts dat hij waarlijk en ernstig van gevoelen is dat deze leer waar is, bevestigt hij daardoor, omdat hij liever de dood wil verdragen, dan de belijdenis van het Evangelie verwerpen. Over deze oorzaak wordt gezegd in Matth. 16 (vs. 24): *Wie Mij wil volgen, neme zijn kruis op en volge Mij*. En 2 Tim. 3 (vs. 12) : *Allen die godvruchtig willen leven in Christus, zullen vervolging verdragen*. Ps. 126 (vs. 5): *Die met tranen zaaien, zullen met gejuich maaien*. Ps. 116 (vs. 15): *Kostbaar is in de ogen des Heeren de dood van Zijn heiligen*.

De zesde: Opdat de verdrukkingen een getuigenis zijn van de onsterfelijkheid. Want daar God de Zijnen goede dingen beloofd heeft, en hier gedoogt dat zij vreselijk verdrukt worden door de goddelozen en toch met duidelijke getuigenissen toont dat Hij de Doper, Paulus en dergelijken goedkeurt, is het noodzakelijk dat er een ander leven overblijft, waarin de Doper en Paulus met goederen gesierd worden en dat Herodes en Nero wegens het doden van deze gestraft worden. Daarom zegt Petrus (1^{e} br. 4: 17): *Als echter het oordeel het eerst van ons begint, wat zal dan het einde zijn van hen, die het Evangelie tegenstaan?*

De zevende reden: Opdat wij gelijkvormig gemaakt worden aan het beeld van de Zoon van God, gelijk in Rom. 8 (vs. 29) gezegd wordt. En zelf zegt Hij (Matth. 10: 24): *De discipel is niet meer dan de meester*. Christus heeft straf en zwarigheden ondergaan wegens onze zonden, een slachtoffer voor ons gemaakt, heeft Hij de toorn van God verzoend, opdat wij aangenomen worden, hoewel onwaardig; maar omdat wij aangenomen worden om erfgenamen van die heerlijkheid te zijn, die Christus verdiend heeft, moet eerst dit lichaam der zonde teniet gedaan worden. gelijk in Rom. 6 (vs. 6) gezegd wordt: *Onze oude mens is tevens gekruisigd, opdat het lichaam der zonde teniet gedaan worde*.

De achtste: Ook in diegenen, in wie geen bijzondere gruwelijke daden gestraft worden, is toch de innerlijke onreinheid, zorgeloosheid, zelfbewondering, vele twijfelingen. Deze kwade dingen worden verbeterd onder het kruis en men wacht zich voor struikelingen in de toekomst, gelijk 2 Cor. 1 (vs. 9) zegt: *Wij hebben het doodvonnis in ons gehad, opdat ik niet op mijn kracht zou vertrouwen*. En tot deze oorzaak behoren vele uitspraken en voorbeelden. Want God wil dat in alle heiligen het berouw en de gaven toenemen. 2 Cor. 4 (vs. 16): *Hoewel onze uitwendige mens verbroken wordt, toch wordt de inwendige dagelijks vernieuwd*. Spr. 3 (vs. 12): *Die de Heere liefheeft, kastijdt Hij*. Hebr. 12 (vs. 6): *Hij tuchtigt iedere zoon, die Hij aanneemt*. Ps. 119 (vs. 71): *Het is goed voor mij, dat Gij mij vernederd hebt, opdat ik Uw gerechtigheden zou leren*. Jes. 28 (vs. 19): *De kwelling geeft verstand*. Alsook: Wat zal kennis onderwijzen? De gespeenden van de melk, de afgerukten van de borsten? Jes. 26 (vs. 16): *Heere, in de benauwdheid bezoeken zij U; de beangstiging,*

waarin men roept is voor hen een terechtwijzing.

De negende: Opdat blijke dat de heiligen een alomvattende gehoorzaamheid betonen, niet uit ijverzucht of alleen ter wille van enige tegenwoordige voordelen, maar principieel, om God te dienen en Hem eer te geven, gelijk in Ps. 44 (vs. 18): *Al deze dingen zijn over ons gekomen, en wij hebben U niet vergeten*, enz.

De tiende: Opdat blijke dat de kerk niet door menselijk beleid en leiderschap, maar door de Zoon van God Zelf het Hoofd en de Leidsman van de kerk door Goddelijke macht vergaderd, beschermd en bewaard wordt, en opdat in onze zwakheid gezien worde de tegenwoordigheid en de macht van Christus die onze Voorvechter is tegen het woeden van de duivelen en de tirannen. 2 Cor. 4: 7: *Wij dragen deze schat in aarden vaten, opdat de uitnemendheid der kracht van God zij, en niet uit ons*. Ps. 20 (vs. 8): *Zij hebben het over wagens en paarden, maar wij over de Naam van de Heere onze God*. Ps. 44 (vs. 2): *O God, met onze oren hebben wij het gehoord, en onze vaderen hebben ons verkondigd het werk, dat Gij in hun dagen gewrocht hebt, in de oude dagen; Uw hand heeft de volken uitgeroeid, en Gij hebt ons geplant. Want zij hebben het land niet verkregen door hun zwaard, en hun arm heeft hen niet gered, maar Uw rechterhand en Uw arm en het licht van Uw aanschijn* enz. Joh. 15 (vs. 5): *Zonder Mij kunt gij niets doen*. 1 Cor. 1 (vs. 31): *Die roemt, roeme in de Heere*. Hosea 13 (vs. 9): *Het verderf is het uwe, o Israël, alleen in Mij is uw hulp*. Jes. 46 (vs. 3 vv) : *Gij die gedragen zijt in Mijn schoot, die rondgedragen zijt in Mijn baarmoeder, de oud wordende kerk zal Ik dragen, Ik heb het gedaan, Ik zal voeren, Ik zal dragen en zal redden*. Jes. 48 (vs. 11): *Om Mijnentwil, om Mijnentwil zal Ik het doen opdat Ik niet belasterd word, en Mijn eer zal Ik niet aan een ander geven*.

Ik heb de redenen vermeld, waarom de kerk aan zeer grote zwarigheden onderworpen is. En dat dit in gedachten brengen niet verzonnen is hoe dan ook om de gemoederen te strelen naar retorische gewoonte, maar dat het ware redenen zijn die van grote betekenis zijn, dat zullen wij zó verstaan, als wij zowel onze moeiten als de publieke nauwkeurig zullen beschouwen. Deze worden bespot door de Epicureën en alle anderen die dronken van wellusten zijn, of van eerzucht. Maar de Godvruchtigen erkennen in ware moeilijkheden en droefenissen dat deze leer waar is, en ook ijverig overdacht moet worden, en dat van hieruit de zielen moeten worden opgewekt tot het vrezen van God en tot het zoeken van ware vertroostingen. Want gelijk de heilzame middelen voor de kwalen niet kunnen worden aangewend, wanneer niet de oorzaak uitgezocht is, zó moeten wij in de kerk de ware oorzaken van onze ellenden leren verstaan en betreuren, om de toorn van God tegen de gemeenschappelijke zonde en onze bijzondere overtredingen te leren kennen en de aandriften die afdwalen van de wet te beteugelen, gelet op de zwaarte van de vreselijke straffen; en laten wij vervolgens ook de geneesmiddelen zoeken.
De Filosofie dwaalt in beide zaken, en ziet de voornaamste oorzaken niet van de menselijke ellenden, en kan ook niet de krachtige geneesmiddelen voorstellen; zij hecht de ogen vast aan de materie, en denkt over de mens niet anders dan over de appels of de violen of de rozen. Zij weet niet, vanwaar er in de menselijke natuur zulk een grote verkwijning is. Voorts beschuldigt zij niet ten onrechte de dwalingen en de verdorven begeerten van de mensen, maar zij kent de wortel niet, en berispt het veronachtzamen en verachten van God niet.
Voorts stelt zij geneesmiddelen vóór, die de smart en de verontrusting van het wrevelige hart vermeerderen. Zij zeggen alleen maar, dat het kwaad, omdat het niet

weggenomen kan worden, noodzakelijk gedragen moet worden, alsof zij paarden of koeien zouden bevelen de dood geduldig te dragen. Wat helpt het (zeggen zij), bij een noodzakelijk kwaad bovendien tevergeefse kwellingen van de ziel te voegen en die niets verder zullen brengen? Goede moed, zegt Plautus, is bij een kwade zaak de helft van het kwaad. En zij stellen ook geen verzachting, geen hulp of bevrijding voor, maar bevelen alle aanleidingen tot moeilijkheden te vermijden, zoveel als het maar enigszins kan. Vandaar dat de Epicureën voorschrijven dat de regering van het Gemenebest vermeden moet worden, omdat het duidelijk is dat het besturen vol is van bekommernissen en gevaren, en dikwijls treurige uiteinden aanbrengen, zoals de voorbeelden van Palamedes, Thrasybulus, Demosthenes, Cicero, Pompejus, Cesar en ontelbaar vele anderen getuigen.
Andere meer ernstige halen er ook de deugden bij, in welke redenering, ook al wordt er veel weggelaten, toch dit waar is, dat zij zeggen dat men wegens de droefenissen niet moet handelen tegen enige deugd. Cato moet wegens neerslachtigheid voor zichzelf niet de dood kiezen, want hij doet het tegen de gerechtigheid. Coriolanus moet wegens toornigheid geen gevolg geven aan wraakgierigheid en het vaderland de oorlog aandoen; want hij vergeet de eerbied, die hij het vaderland verschuldigd is. Demosthenes uit de stad verdreven moet niet zó verwijfd weeklagen, want hij handelt tegen de bescheidenheid, die in alle bedrijf de matiging uitwerkt.
Na aanhaling van deze vertroostingen betreuren zij de ellenden van het mensengeslacht en verzamelen voorbeelden van vele ongelukkigen, omdat de last lichter schijnt te zijn, omdat wij met velen de gemeenschappelijke ellende van het mensengeslacht dragen. Eindelijk wanneer zij zien dat sommige tragische rampen door geen vertroosting gelenigd kunnen worden, vervallen zij tot dat zeggen: Het beste is niet geboren te worden. Zó is er in de gehele filosofische vertroosting nergens een vermelden van God, geen bevrijding, geen einde, geen helper wordt er getoond. Maar ofschoon, gelijk de goed gezonden niet veel waarde hechten aan de redevoeringen van de geneesheren, zó de dronkenen van wellusten noch op de filosofische noch op de evangelische vertroostingen acht geven, toch zoekt het zieke hart die begerig en neemt het medicijn, vanwaar ook aangeboden, aan, doch het komt het meest tot rust, als het verstaat dat er door God met vaste getuigenissen een vertroosting voorgesteld is; voorts zoekt het de gedachten van de wijzen, die bij lichtere tegenspoeden ook enigszins de smarten verzachten. En de vergelijking zelf van de leringen is aangenaam voor het goede hart en voegt licht toe aan de Goddelijke vertroostingen en maakt die zoeter en wekt de zielen op, om God dank toe te brengen, dat Hij met zulke duidelijke getuigenissen toont dat Hij waarlijk bewogen wordt door zorg voor onze ellenden. Want Hij heeft ons Zijn Zoon geschonken, om getuige en pand te zijn van Zijn barmhartigheid jegens ons, en met vele zeer breedvoerige predikatiën heeft Hij hulp en bevrijding beloofd aan de ellendigen die hulp zoeken, en Hij heeft er voorbeelden bijgevoegd van belangrijke bevrijdingen, en wij beleven er zelf de dagelijkse voorbeelden van. Het is dus nuttig in het oog te houden en voor ogen gesteld te hebben de voornaamste hoofdstukken van de vertroostingen, die in de hemelse leer worden overgeleverd, en het is nodig de vaste uitspraken aangetekend te houden, die de harten kunnen onderwijzen over de wil van God. Want ze zijn daarom overgeleverd, opdat ze ons dringen en aanvuren tot het kennen van God, en de hulp voorstellen. Maar wij zullen vijf bronnen van vertroosting verhalen, door God overgeleverd, die men noodzakelijk zich herinneren moet.

De eerste troostbron (locus) is: Het betaamt alle mensen en voornamelijk de kerk vast te stellen dat wij niet bij toeval geteisterd worden, maar met medeweten van God. En

hoewel de slagen ontstaan òf door de materie òf door de Duivel òf door de verwoedheid van mensen, moeten wij toch weten dat zij toegelaten worden door enig beleid van God en dat er grenzen voorgeschreven zijn, buiten welke de kwaadaardigheid van de Duivel of de mensen niet zal kunnen woeden. Maar hoewel deze eerste bron nog geen volkomen vertroosting is, moeten wij toch om te beginnen de Epicureïsche gevoelens uit het hart verdrijven en uitroeien. Ja er is geen twijfel aan dat juist om deze reden voornamelijk de kerk zó zwaar beproefd en weer bevrijd wordt, opdat in ons het licht toeneemt dat waarlijk vaststelt, dat de mensen niet bij toeval geboren worden en sterven, maar dat dit de ware God is, die Zich geopenbaard heeft door het zenden van Zijn Zoon en ons Zijn Woord heeft overgegeven en dat Hij Zich waarlijk vertoornt over de zonden en degenen die berouw hebben herstelt. En het is geen geringe worsteling, de harten te bevrijden van de Epicureïsche razernijen. Daarom moeten wij ons allereerst deze uitspraken inscherpen:
Matth. 10 (vs. 29): *Worden niet twee musjes voor één penning verkocht? En er valt niet één van op de grond zonder uw Vader. Want alle haren van uw hoofd zijn geteld. Vreest dus niet, gij zijt beter dan vele mussen*. Hand. 17 (vs. 28): *In Hem leven wij, bewegen wij ons en zijn wij*. Ps. 33 (vs. 15): *Die afzonderlijk hun harten gevormd heeft, die al hun werken verstaat*. Ps. 94 (vs. 9): *Zal die het oog gevormd heeft niet zien?* In de Klaagliederen van Jeremia staat een duidelijke weerlegging van de redeneringen van de Epicureërs in hfdst. 3 (vs. 37): *Wie is dat, die gezegd heeft dat deze dingen geschieden terwijl de Heere het niet beveelt? Uit de mond van de Allerhoogste zullen geen goede en geen kwade dingen uitgaan? Wat mort een mens tegen God?* Ps. 100 (vs. 3): *Weet, dat de Heere zelf God is; Hij heeft ons gemaakt, en niet wij onszelf; want wij zijn Zijn volk en de schapen van Zijn weide*. Jes. 45 (vs. 6 v): *Ik ben de Heere, en er is geen ander; die het licht formeert en de duisternis schept, die de vrede geeft en het kwaad schept, namelijk de straffen; Ik de Heere die rechte dingen spreekt en ware aankondigt*. Zefanja 1 (vs. 12): *En het zal in die tijd geschieden, Ik zal Jeruzalem met lantaarnen doorzoeken en Ik zal de mannen bezoeken die vastgekleefd zijn in hun uitwerpsels, die in hun harten zeggen: De Heere zal geen goed doen en Hij zal geen kwaad doen, en hun huis zal woest zijn*. 1 Sam. 2: 6: *De Heere doodt en maakt levend*. Laat ieder voor zichzelf hier meer getuigenissen aan toevoegen, om allerzekerst vast te stellen, dat de moeiten niet bij toeval geschieden, maar door God beschikt worden en dat er waarlijk een rechtvaardige Rechter over de zonden vertoornd is en de schuldigen straft en de rampspoedige vromen door zeker eigen beleid beproeft. Laten zij deze eerste troostbron bevestigen en de getuigenissen die in de volgende gronden en boven bij de oorzaken aangehaald worden, omdat zij altijd de vermelding van God behelzen die nu eens straft, dan weer kastijdt, dan weer bevrijdt, zoals (Ps. 118: 18): *De Heere heeft mij hevig gekastijd*.
Ontelbaar vele mensen, die in voorspoed of in tamelijke moeilijkheden de Epicureïsche meningen niet gehad hebben, maar zo goed mogelijk deze overtuiging vastgehouden hebben, dat de menselijke zaken God ter harte gaan, diezelfde verliezen, wanneer zij in grote moeilijkheden geraken deze overtuiging geheel en al, en denken dat alles zonder enig beleid van God bij toeval dooréén gemengd wordt, dat sommige dingen zachter, andere harder ontstaan en vergaan. In één woord, met deze wapenen verwonden de Duivelen, de leugengeesten, voornamelijk de zielen in zwarigheden, om God verachting aan te doen, door het opwekken van de Epicureïsche dwaasheden. Daarom moeten de harten ijverig tegen deze duivelse wapenen van tevoren versterkt worden.

De tweede troostbron: Er wordt niets bemind of rustig gedragen zonder enigerwijze

goed te zijn. Daarom ontvlucht Saul God met een allerdroevigste wrevel wanneer hij alleen maar denkt dat hij door God gestraft wordt. Onder zwarigheden moet dus vastgehouden worden dat het ten goede is. Men moet de doeloorzaak weten, waarom God straft. Boven heb ik de aandrijvende en de doel-oorzaken vermeld. Maar welke de aandrijvende ook zijn, die verschillend kunnen zijn en ons onbekend, laten wij altijd deze doel-oorzaak met het allerzekerste geloof vasthouden, dat God straft of beproeft, niet om ons te verderven, maar om ons terug te brengen tot berouw of aanspoort, opdat in ons de vrees, de aanroepingen de andere deugden toenemen. Wanneer deze goede wil van God gezien wordt, begint de ziel reeds tot God te naderen en zich aan Hem te onderwerpen hoe dan ook, en verdraagt de straf of de moeilijkheden rustiger.

Dit is de eigenlijke leer van het Evangelie die van het begin af door de vaderen, de profeten, Christus en de apostelen is overgeleverd, dat het mensengeslacht aan zulke grote zwarigheden onderworpen is, niet om in het eeuwig verderf te storten, maar om de toorn van God tegen de zonden te leren kennen en door deze waarschuwing teruggebracht te worden tot berouw en terug te keren tot God die de Helper is. Dit verstonden Adam en Eva, die toen zij de dood van Abel zagen, gevoelden dat hun hun eigen zonden in gedachten gebracht werden, maar toch wisten dat God wilde, dat zij de hoop op het eeuwige leven niet zouden verwerpen, zich de overgegeven belofte van het zaad zouden herinneren, dat na het teniet doen van de dood deze gedode Abel hun teruggegeven zou worden. Maar toch is het hun in zulk een grote droefheid moeilijk geweest zich aan de twijfeling te ontworstelen. Derhalve is deze leer dikwijls herhaald door de profeten. Ezech. 33 (vs. 11): *Zowaar Ik leef, Ik wil niet de dood van de zondaar, maar dat hij zich bekeert en leeft*. God zweert dat Hij straft, niet om te verderven, maar om ons tot berouw terug te brengen. 1 Cor. 11 (vs. 32): *Wanneer wij geoordeeld worden, worden wij door de Heere getuchtigd, om niet met de wereld veroordeeld te worden*. Ps. 119 (vs. 71): *Het is goed voor mij, dat Gij mij vernederd hebt, opdat ik Uw gerechtigheden leren zou*. Openb. 3 (vs. 19): *Die Ik liefheb, bestraf en kastijd Ik*. Jes. 28 (vs. 19): *De kwelling geeft verstand*. Alsook (vs. 9): *Wie zal Hij wetenschap leren? Die van de melk gespeend zijn, die van de borsten afgerukt zijn?* Jes. 26 (vs. 16): *Heere, in de benauwdheid zoeken zij U; de beangstiging, waarin zij roepen, is hun een onderrichting*. Hebr. 12 (vs. 6): *Hij geselt iedere zoon, die Hij aanneemt*. Spr. 3 (vs. 12): *Die de Heere liefheeft, kastijdt Hij*. Matth. 11 (vs. 28): *Komt tot Mij allen, die vermoeid en belast zijt, en Ik zal u verkwikking geven*. Hier beveelt Christus allen, die gevoelen dat zij terneergedrukt zijn door de ellenden, dat zij de Helper zoeken, die door God gezonden is. En Jes. 61 (vs. 2 vv) zegt Hij, dat *Hij gezonden is om alle treurigen te vertroosten en vreugdeolie te geven voor treurigheid* enz.

Voorts geven ook de getuigenissen van de volgende bron hetzelfde onderwijs, die de beloften bevatten, waarin God bevrijding of hulp belooft aan de getroffenen en betuigt dat Hij de ramp spoedigen nabij is die Hem aanroepen, zoals Jes. 57 (vs. 15): *Die woont bij de verbrijzelde en nederige van geest, om de geest der nederigen te doen opleven en de harten der verbrijzelden*. En Ps. 34 (vs. 19): *De Heere is nabij de verslagenen van hart*. Hij straft dus niet, om te verderven, maar Hij verklaart Zijn toorn, om aan te sporen tot berouw, gelijk geschreven is: *Hij heeft allen onder de zonde besloten, om zich over allen te ontfermen*. Het is een akelige gevangenis, onder de zonde besloten te worden; want het betekent onderworpen te zijn aan de toorn van God, de dood en de ellenden. Gelijk David dan besloten wordt onder de zonde, wanneer hij in ballingschap gedreven wordt en ontdaan wordt van de heerlijkheid van de kracht, geheel alsof hij door God verworpen was. Keizer Mauritius wordt dan

besloten onder de zonde, wanneer voor zijn ogen zijn dochters, zoon en echtgenote gedood worden. Maar in deze zó grote ellenden heeft men toch het andere deel van de uitspraak moeten vasthouden: Opdat Hij Zich over allen ontferme. Men moet weten dat men in de grootste smarten toch God niet moet verlaten, maar vaststellen, dat Hij ons wil aannemen en bevrijden van de eeuwige toorn. Maar hoe moeilijk het is bij een grote ramp deze vertroosting te omhelzen, toont de ondervinding.

De derde bron van vertroosting is de belofte van hulp, van verzachting van straffen, van de nabijheid van God en van de bevrijding. Deze bron wijkt ver weg van de filosofie. Want de menselijke rede oordeelt niet dat God de verdreven David nabij is. Wanneer Cato ziet dat Pompejus gedood is, dat Julius het wint, begint hij toornig te worden op God en zegt dat ten onrechte een rechtvaardig man, naar hij oordeelt, en in een zeer eervolle zaak, verlaten wordt. Maar de leer van het Evangelie betuigt dat de mensen daarom niet verworpen zijn door God, omdat zij in rampspoed verkeren, maar veeleer dat God dan hulp belooft en verzachting van de kwade dingen en bevrijding. En laten wij niet denken dat deze vertroostingen ledige woorden zijn. Het zijn ware dingen, en het geloof ondervindt de uitkomsten, gelijk de voorbeelden verklaren. Laten wij dus eerst enige beloften verzamelen om ons te versterken.
Nahum. 1 (vs. 7): *De Heere is goed en versterkend in de benauwdheid en Hij kent degenen die op Hem hopen*. Joël 2 (vs. 13): *Bekeert u tot de Heere uw God, omdat Hij goed is en barmhartig en de straf verzachtende*. Want dit wil hij, wanneer hij zegt, dat God berouw heeft, wanneer Hij straft. Ps. 33 (vs. 19): *De Heere is nabij degenen die verslagen zijn van hart*. Ps. 147 (vs. 3): *Die de gebrokenen van hart geneest en hun verbrijzelingen verbindt*. Ps. 50 (vs. 15): *Roep Mij aan in de dag der benauwdheid en Ik zal er u uitrukken en gij zult Mij eren*. Jes. 57 (vs. 15): *Die woont bij de verbrokene en nederige van geest, om de harten der verbrokenen te doen leven*. Jes. 66 (vs. 2): *Naar wie zal Ik om zien, dan naar de ellendige en verslagene van geest en die voor Mijn woorden beeft?* Matth. 5 (vs. 3): *Zalig zijn de armen van geest, omdat van deze het koninkrijk der hemelen is . Zalig die treuren*, enz.
God bevrijdt Zijn kerk eindelijk uit alle ellenden. Maar intussen is het in dit leven noodzakelijk dat wij gehoorzamen in enige zwarigheden, omdat Hij wil, gelijk gezegd is, dat de kerk aan het kruis onderworpen is, en toch bevrijdt Hij dagelijks velen, ook uit lichamelijke ellenden, en wanneer Hij niet geheel bevrijdt, verzacht Hij toch.
Deze verzachting beschrijven en vragen de profeten dikwijls, en laten wij ze leren vragen. Want deze zwakke menselijke natuur zou de zwaarte van de toorn van God niet kunnen dragen, als die zou ontbranden, gelijk onze zonden verdienen. Daarom roept David in Ps. 6 (vs. 2): *Heere, straf mij niet in Uw toorn*. Evenzo Ps. 130 (vs. 3): *Als gij de ongerechtigheden gadeslaat, Heere, Heere, wie zal bestaan?* Dat is, als er zulk een toorn ontbrand is als onze zonden verdienen, zullen wij allen plotseling vergaan. Ps. 78 (vs. 33): *En Hij wekt Zijn gehelen toorn niet op*. Jerem. 10 (vs. 24): *Straf mij, maar in het gericht, niet in woede, opdat ik niet teniet gedaan word*. Hosea 11 (vs. 8): *Hoe zal Ik u geven, Efraïm? Hoe zal Ik u overdekken, Israël? Zal Ik u verdelgen als Adama en Zeboïm ? Mijn hart is in Mij omgekeerd, Mijn ontferming is ontstoken. Ik zal de woede van Mijn toorn niet uitrichten. Ik zal Efraïm niet geheel verderven, omdat Ik God ben, en niet een mens, heilig in het midden van u*, dat is, Ik zal sparen door barmhartigheid, daar Ik God ben, en Ik zal niet toelaten dat Mijn woord teniet gedaan wordt, dat Ik u overgegeven heb. Habbakuk 3 (vs. 2): *Gedenk, wanneer Gij vertoornd zijt, de ontferming*. Jes. 64 (vs. 8): *En nu, Heere, Gij zijt onze Vader, doch wij zijn leem, en Gij zijt onze Pottebakker, en wij allen zijn het werk Uwer handen. Wees niet zeer toornig Heere, en herinner U niet voortdurend onze*

ongerechtigheden. Zie, aanschouw toch, wij allen zijn Uw volk.
Deze uitspraken over de verzachting moeten zeer nauwkeurig overwogen worden, opdat, ook al worden de ellenden niet geheel opgeheven, wij toch weten dat wij intussen geholpen worden, ondersteund en versterkt, opdat wij de last kunnen verdragen en dat de rampen zelf gelenigd worden. Hagar, verdreven uit het huis van Abraham, met haar zoon in grote moeiten, wordt, toen zijzelf en haar zoon bijna van dorst waren omgekomen, door God verhoord en geholpen door het wijzen van een bron. Zó moet ieder enige verzachting vragen en verwachten, opdat onze zwakheid niet geheel ondergaat. Zó wordt ook in Rom. 8 gezegd: *De Geest komt onze zwakheid te hulp*.

De vierde bron. De kerk en de afzonderlijke vromen die onder rampen de drie bronnen overwegen, die ik vermeld heb, moeten daar het geloof en de aanroeping bijvoegen. Want God heeft daarom deze zeer aangename en zeer uitvoerige beloften overgege-ven, opdat wij ze met geloof omhelzen, opdat wij, gezien Zijn goedheid, het uithou-den, voorts opdat Hijzelf aangeroepen en geëerd wordt. Laten wij tot God de toevlucht nemen, opgewekt door deze uitspraken, laten wij de Goddelijke hulp vragen en verwachten, en laten wij rusten in deze beloften, gelijk de vromen in Egypte daarin rustten òf in de woestijn òf in de Babylonische ballingschap, wetende dat God nabij is, helpt, en dat eindelijk de uitkomsten vreugdevol zullen zijn.
Alle mensen zoeken, zolang zij kunnen, zichtbare hulpmiddelen in tegenspoeden. De één vertrouwt op het geld, de ander op de gunst van machtige vrienden. Wanneer deze teleurstellen, worden velen verslagen van hart en laten geen vertroosting toe. Die droefheid toont dat deze alleen op de zichtbare dingen vertrouwen, niet op God. Het is geoorloofd de door God verordende dingen te gebruiken, gelijk David zijn leger gebruikte; maar het Goddelijk Woord verwerpt het vertrouwen op zaken zonder vertrouwen op God: *Vervloekt zij die op de vleselijke arm vertrouwt* enz. Dit niet gerechtvaardigde vertrouwen wordt spoedig weggenomen, wanneer wij de zichtbare hulpmiddelen verliezen, wanneer wij door de vrienden in de steek gelaten worden. Vandaar dat de klachten van de tirannen eerder belachelijk zijn dan medelijdenswaardig: o ik ongelukkige, van vrienden verlaten, kom ik om (filoon erèmos, oo talas, apollumai). Want waarom hebt u, daarop vertrouwend, onmatige of ongerechtige dingen teweeg gebracht? Beter zegt David (Ps. 27: 10): *Mijn vader en mijn moeder hebben mij verlaten, maar de Heere neemt mij aan*. Beter de Kananese vrouw, die met verwerping van alle hoop op menselijke geneesmiddelen, de hulp van Christus zoekt, en zich niet laat afschrikken, ook al antwoordt Christus in het begin zeer afwijzend. In de praktijk van het leven, in gevaren, in ellenden moet men leren, welk vertrouwen God eist, welk Hij verwerpt. En deze bevelen kunnen ook niet begrepen worden zonder enig gebruik. Ja daarom wordt de kerk met het kruis beladen, opdat in deze oefeningen het geloof toeneme, dat in werkeloosheid en wellusten uitgeblust wordt, gelijk geschreven is (Exod. 32: 6): *Het volk zat neer om te eten en te drinken, en stond op om te spelen*. Alsook Deut. 32 (vs. 15): *Het is vet geworden en wederspannig*. Om nu onszelf over deze aanroeping aan te manen, moeten deze uitspraken vastgehouden worden: Ps. 50 (vs. 15): *Roep Mij aan in de dag der benauwdheid, en Ik zal er u uitrukken, en gij zult Mij eren*. Ps. 9 (vs. 11): *En die Uw naam kennen, zullen op U hopen, omdat Gij niet verlaat die U zoeken, Heere*. Ps. 55 (vs. 23): *Werp uw zorg op de Heere en Hij zal u onderhouden*. Ps. 34 (vs. 7): *Deze arme heeft tot de Heere geroepen, en de Heere heeft hem verhoord*. Ps. 145 (vs. 18): *De Heere is nabij allen die Hem aanroepen, allen die Hem aanroepen in waarheid*. Joh. 16 (vs. 24): *Bidt, en gij zult ontvangen*. Luc. 18 (vs. 1): *Men moet altijd bidden en niet vertragen*.

Fil. 4 (vs. 6) : *Weest niet bezorgd, maar laten uw begeerten bekend worden bij God in alle gebed en smeking met dankzegging*. En het geloof moet altijd zó geoefend worden, dat het eerst vergeving van schuld vraagt, daarna verzachting van straf, gelijk ik beneden zeggen zal over het gebed.

De vijfde bron. Wanneer u de bovenstaande uitspraken over de wil van God in onze zwarigheden zult overwegen, namelijk dat zij niet bij toeval geschieden, dat God straft niet om te verderven, maar om ons tot berouw te brengen, dat Hij helpen wil, dat Hij wil dat de hulp van Hem gevraagd en verwacht wordt, en u nu de goede wil van God in onze rampen erkent, moet u weten dat het ten slotte Gods bevel is, dat wij onder de rampen zó denkende, Hem gehoorzamen, en niet toornig worden op Hem die ons straft, maar erkennen dat de straf rechtvaardig is, en ons aan de wil van God onderwerpen, en het enigerlei wijze willen, dat is, deze straf rustig dragen, om aan de Goddelijke gerechtigheid te gehoorzamen. Want God wil dat in alle straffen de orde van Zijn rechtvaardigheid gezien wordt, en de toorn tegen de zonde. Daar dus deze gehoorzaamheid en matiging van droefheid ook door Goddelijke geboden opgedragen is, moeten wij droefheid en verontrusting terugdringen. Dit leren deze uitspraken: Micha (7: 9): *Ik zal de toorn des Heeren dragen, omdat ik tegen Hem gezondigd heb*. En er wordt een vertroosting bijgevoegd. Want het is niet genoeg het gebod te kennen of het kwaad te verdragen, maar, gelijk ik hiervóór gezegd heb, het geloof en de aanroeping moeten er bij komen, daarom voegt ook Micha hierbij (vs. 8): *Wanneer ik in duisternis gezeten zal zijn, is de Heere mijn licht*. 1 Petr. (5: 5 vv): *God wederstaat de trotsen, maar geeft de nederigen genade*. Hij beveelt dat wij aan God die ons drukt, gehoorzamen, en hij noemt de machtige hand, wat van beide zaken verstaan wordt: De hand des Heeren is machtig zowel om de trotsen neer te werpen als om de geslagenen op te richten. Er is geen macht zo groot, zó schitterend door eer en schatten, die God niet gemakkelijk neerwerpen kan, gelijk de geschiedenissen van alle tijden aantonen. Maar gedenk de voorbeelden van de heiligen, van David en van Nebukadnézar. Deze hebben, van de hoogste top neergeworpen, geleerd dat zij tevoren veilig geweest zijn niet door hun kracht, niet door de trouw van de vrienden, niet door menselijke hulpmiddelen, maar doordat God hen bewaarde, beschermde en leidde. Het zou een al te lange reeks worden als wij de val van helden vermelden zouden die schrikkelijk omvergeworpen zijn: van Hercules, Achilles, Ajax, Jason, Philippus van Macedonië, Pompejus, Caesar, Antonius en ontelbare anderen. Het droevig uiteinde van dezen verklaart dit woord: Een gruwel voor God is al wat verheven is in de wereld, dat is, alles wat heerlijk is zonder erkennen en vrezen van God, dat wordt omver geworpen. Daarom zijn er zulke grote neerstortingen van de hoogste mannen, die niet alleen in macht, maar ook in deugden uitgeblonken hebben.
Aan de andere zijde heeft God Zijn macht ook dikwijls getoond in het oprichten van de vromen, gelijk Jozef uit de gevangenis bevrijd wordt; David verdreven, in de regering hersteld wordt. Manasse is, toen hij lange tijd krijgsgevangen geweest was, eindelijk na het berouw ongedeerd losgelaten. In deze beschreven voorbeelden wordt bevestigd dat God de Bewerker is van deze bevrijdingen, opdat wij hetzelfde zouden weten van de niet beschrevene. Wanneer voor ons de tegenspoeden verzacht of weggenomen worden, geschiedt dit doordat God ons helpt en de raadslagen en de uitkomst bestuurt, gelijk in Ps. 28 (vs. 7) gezegd wordt: *De Heere is mijn Helper en mijn Beschermer, op Hem heeft mijn hart gehoopt en ik ben geholpen*. Maar ik keer terug naar de geboden, die bevelen te gehoorzamen. 1 Cor. 10 (vs. 10): *Murmureert niet, gelijk sommigen van hen gemurmureerd hebben, en zij zijn gedood door de verderver*, gelijk in Num. hfdst. 21 verhaald wordt van de vurige slangen. Ps. 38 (vs.

7): *Onderwerpt u aan de Heere en vertrouw op Hem*. Het is een korte predikatie over de grootste zaken en die twee delen bevat; het gebod van de gehoorzaamheid en de leer van de vertroosting die van God gevraagd en verwacht moet worden. Ps. 46 (vs.11): *Wees stil en ziet, dat Ik God ben*. Het is een verwonderlijk gebod en onbekend aan de filosofie, maar het komt overeen met het zeggen van Jesaja (30: 15): *In stilheid en vertrouwen zal uw sterkte zijn*. Wat is dus die stilheid? En wat dat stil zijn? Ten eerste gehoorzaam de opgelegde zwarigheden verdragen; voorts geen zaken ondernemen zonder roeping; ten derde, gelijk het menselijk mistrouwen pleegt te doen, niet heen en weer lopen om verschillende hulpmiddelen te zoeken en daaronder enige onrechtvaardige of zonder goede orde, gelijk de koningen van Juda nu eens neigden naar de Egyptische, dan weer naar de Syrische koningen, dan weer bij andere en verwikkeld in dwaze verbonden later gedwongen werden vreemde dwaasheden te volgen. Tegenover dit ongeduld en het heen en weer trekken van hulpzoekers zonder rechte orde worden deze woorden gesteld: Weest stil, dat is, rust, verwacht de hulp van God, loopt niet heen en weer naar Egypte, naar Syrië, naar de Turken, naar de Afrikanen. Wees in een goede zaak kalm van gemoed en verwacht van God de verdediging; en als iets anders zal uitkomen, is het toch beter zwarigheden te verdragen, dan door oneerzame raadslagen een goede zaak te bederven.

Ik heb de vijf bronnen uiteengezet die in de leer van het Evangelie overgeleverd zijn over het verdragen van de ellenden die aan de filosofie onbekend zijn. Maar wanneer de harten, door dit geloof gesterkt, slagen verduren, dan is waarlijk het geduld of de verdraagzaamheid een offer, dat is, verering van God of een werk door God opgedragen en daarom gedaan, opdat Hem eer worde toegebracht. Zoals in Ps. 51 (vs. 19) gezegd wordt: *Het offer voor God is een verslagen geest*. En Rom. 12 (vs. 1): *Biedt uw lichamen aan als levende offeranden* enz. En zeker is juist de verminking van het lichaam, zoals de heidenen menen, niet een offer, maar de gehoorzaamheid van de wil, of het verdragen in droefenis, wanneer namelijk de wil op God ziet en van God hulp vraagt en verwacht. Ook zijn geen offers de zwarigheden die men zich op de hals haalt, gelijk de Baälspriesters hun lichamen verwondden, of zoals de Deciussen zich opofferden voor de Republiek.
Deze heidense razernijen moeten veroordeeld en verfoeid worden, maar het verdragen van die zwarigheden is een offer, die òf met de roeping gepaard gaan, zoals de verdrukkingen van Christus, de profeten, de apostelen en van alle vromen die met de belijdenis der waarheid gepaard gaan, òf die straffen zijn die op de gewone zwakheid of onze misdrijven volgen, zoals ziekten, wettige straffen, zoals wanneer op dieven of moordenaars strafïen worden toegepast. Het verdragen van deze ellenden wordt een offer zeggen wij, en over deze dingen wordt gesproken in 1 Petr. 1 (vs. 6): *Een weinig, waar het nodig is bedroefd*.
Zo zal dus een dief, wanneer hij naar de straf gevoerd wordt, zijn rampspoed dragen. Ten eerste zal hij vaststellen dat hij niet bij toeval in deze straf verkeert, maar met medeweten en toelaten van God naar een bepaald beleid. Welk dan? Of waarom ? Waarom word ik meer geslagen, dan zoveel andere Harpalussen die in paleizen veel meer gestolen hebben? Hij wil dat u Zijn toorn leert kennen tegen de zonde, Hij roept u tot berouw. Bedenk nu, hoe groot uw zwakheid is geweest: Gedreven door blinde begeerte hebt u wat van een ander is geroofd; u hebt toegegeven aan de Duivel, die zich verheugt in het verderf van de mensen; nu verkeert u dus in de straf. En geef nu niet weer toe aan de Duivel, die tracht u geheel van God af te trekken. Begin de Zoon van God, Jezus Christus te erkennen, en weet dat u om Zijnentwil aangenomen wordt. Die zal u troosten ook nu reeds, zoals de moordenaar aan het kruis. Gehoorzaam dus

aan God, die in deze publieke straffen voorbeelden toont van Zijn toorn tegen de zonde en de mensen waarschuwt, om te bedenken, hoe groot de kwaadaardigheid van de Duivel is, die zwakke mensen in zulke ellenden drijft. Ge moet zeggen als Daniël: Bij ons is de beschaamdheid, maar aan God moet barmhartigheid toegekend worden, die in zulke tonelen de ellendigen niet geheel verwerpt, maar degenen die de toevlucht nemen tot de Zoon zeker en waarlijk aanneemt. Verhef dus uw hart door geloof en erkenning van Christus, zoek vertroosting en verwacht het eeuwige leven, zoals de rover aan het kruis.

In zulk een voorbeeld kan het onderscheid gezien worden van de verdraagzaamheid waarvan de filosofen spreken, en de lijdzaamheid waarover het Evangelie handelt. De filosofen zeggen niets van de voornaamste oorzaken, niets over God, niets over Goddelijke hulp of bevrijding. Laat dit dus de definitie zijn van deze deugd, gelijk de filosofen die bepalen: Geduld (Patientia) is gehoorzamen aan de rede in moeilijkheden, zó dat wij de droefheid in zoverre matigen, dat wij niet doen tegen de gerechtigheid of de andere deugden. Gelijk Cato tegen de gerechtigheid gedaan heeft, toen hij de dood voor zich koos. Coriolanus handelt tegen de eerbied aan het vaderland verschuldigd, wanneer hij burgers en verwanten de oorlog aandoet. Demosthenes handelt tegen de bezonnenheid wanneer hij in ballingschap gedreven onmannelijk klaagt. En hoewel soms een schuldige een rechtvaardige straf enigerwijze wil, zoals Adrastus, die per ongeluk de zoon van Croesus gedood had, toch kan de menselijke rede een onrechtvaardige straf, vooral een harde, niet willen. Palamedes, Socrates en dergelijke dragen straffen, niet omdat zij de straf willen, maar zij dragen het gelaten, net alsof zij door leeuwen verscheurd werden.
Maar Paulus wil op enige wijze de straf, omdat hij weet dat het een getuigenis is van de belijdenis; David wil op enige wijze de straf, omdat hij weet dat wij God deze gehoorzaamheid verschuldigd zijn; hij weet dat hij door God tot een toonbeeld van de toorn voorgesteld wordt aan het gehele menselijke geslacht in deze straf die hij draagt; bovendien verwacht hij ook verzachting. Laat hier dus een definitie bijgevoegd worden in het Evangelie overgeleverd: De Christelijke lijdzaamheid (Patientia) is: God gehoorzaam zijn in het doorstaan van verdrukkingen, zó dat wij niet hetzij van God afwijken of op Hem vertoornd zijn of tegen andere geboden van God handelen, maar de droefheid van het hart matigen en hulp en verzachting van God verwachten.
Een vergelijking van de definities toont het verschil, dat echter in de voorbeelden duidelijker wordt gezien. David verstaat dat hij door Gods beleid gestraft wordt en gehoorzaamt God en vraagt verzachting. Socrates verwondert zich over de onrechtvaardigheid en denkt in het geheel niet aan een beleid van God, hij meent dat hij door het toeval neergedrukt wordt, alsof hij bij toeval daar langs gekomen was, terwijl er een toren instortte die hem neersloeg, en hij vraagt geen hulp of verzachting van God.
Laten wij ons dus van de heidenen onderscheiden in onze verdrukkingen, en leren dat het gehele mensengeslacht voornamelijk juist om deze reden met zulke grote ellenden beladen wordt, opdat wij opgewekt worden tot het erkennen van God en tot een waar aanroepen. Wanneer wij de dood zien, de ziekten, het onrecht, de oorlogen, besmettelijke ziekten, overstromingen, de verwoesting van steden en ontelbare andere rampen, private en algemene, wil Hij dat wij ontsteld in verwondering over zó grote ellenden, naar de oorzaken en de bewerker zoeken. De uitspraak van Plato in het Epitaphium wordt geprezen, die Cicero met deze woorden uitgedrukt heeft: Want de man voor wie alle dingen van hemzelf afhangen, die tot een gelukkig leven bijdragen, en niet gedwongen worden onzeker van het goed geluk of het tegenovergestelde van anderen

af te hangen van het lot van een ander en te verdwalen, voor deze is de levenswijze het best toebereid. De woorden van Plato zijn deze: hotooi gar andri eis heauton anèrtètai panta ta pros eudaimonian feronta, è eggus toutou, kai mè en allois anthroopois aiooreitai, ex hoon è eu è kakoospraxantoon, planasthai ènagkastai kai ta ekeinou, toutooi arista paraskeuastai zèn.
Wat Plato in gedachten brengt, dat niet alle hoop voor ons moet afhangen van de goede dingen van de fortuin of van de betrekkingen van de mensen, leert hij terecht; maar dat hij ons heen leidt naar onze eigen deugden, is nog niet genoeg. Want wij moeten tot God gebracht worden. Want er overkomen een mens vele dingen, waar de menselijke deugd zonder de hulp van God ineenzinkt. Hier wil God erkend worden en aangeroepen, en Hij belooft hulp, en wij ondervinden dat deze vertroosting niet een ijdele retorische is, als wij in ware droefheid zullen aanroepen, gelijk geschreven is: *De Heere is nabij degenen die verslagen zijn van hart*.

Ik heb gesproken over de oorzaken van de moeiten en over de vertroostingen, en de deugd die geduld of lijdzaamheid genoemd wordt, die de Grieken anexikakia (= uithoudingsvermogen tegen kwaad) noemen, heb ik, zo goed mogelijk, beschreven, die, hoewel ze hierom noodzakelijk is, omdat deze gehoorzaamheid van Godswege geëist wordt, toch ook grote voordelen voor ons teweeg brengen, om ze met meer zorg te omhelzen. Waar de zielen door deze deugd niet versterkt zijn, snellen zij overal heen, vertoornen God, zoeken niet-toegelaten hulp, zoals Saul de toveres raadpleegt; koningen maken onjuiste verbonden, velen beroeren door wraakgierigheid de kerk en de rijken, zoals men zegt dat Arius door smart over de terugwijzing gedreven is tot het verstoren van de kerk; en onze tijd heeft niet weinige van zulke voorbeelden gezien. De begeerte naar wraak is een grote brand bij velen, zoals bij Alcibiades, Coriolanus en andere grote mannen. Maar laten wij leren het algemene nut te stellen boven de private smart, en niet uit ongeduldigheid onnodige beroeringen verwekken. Welk een sieraad is de gematigdheid van Scipio geweest, die toen hij gemakkelijk de onrechtvaardige beschuldigingen van de Tribunen met de wapenen kon onderdrukken, toch liever uit de stad heeft willen wijken, dan zonder noodzaak de Republiek in beroering te brengen.
En laten wij inde kerk voornamelijk voorzien in de publieke gevaren. Onenigheden, ontstaan door begeerte naar wraak, hebben dikwijls verschrikkelijke verwarringen van leringen en burgeroorlogen verwekt. Voor deze kwade dingen moet men nauwlettend op zijn hoede zijn, en men moet ernstig en voorzichtig oordelen, over welke dingen gestreden moet worden en waar niet gestreden moet worden. Men moet niet vechten over persoonlij ke gevoeligheden, publieke zaken moeten niet voorgewend worden bij private veten en nijd, maar de zuiverheid van de ware en noodzakelijke leer moet ernstig en met kalme gemoederen verdedigd worden.
Ofschoon de filosofie in de stof en de wil van de mensen de naaste oorzaken zoekt van de rampen van de mensen, zijn er toch andere voorname in de kerk van God geopenbaard, namelijk de zonde in de natuur van de mens en het woeden van de Duivel, die, gelijk hij God smaadheid aandoet, voornamelijk tegen de kerk vijandig woedt.
Maar hoewel vandáár de eerste beginselen zijn van alle rampen, zijn er toch enige verschillen. Zoals er een andere naaste oorzaak is, waarom David geslagen wordt, wanneer hij uit de regering geworpen wordt wegens echtbreuk en doodslag; een andere naaste oorzaak is er van de verdrukkingen van Jeremia, die in de belijdenis van de waarheid gedood wordt. Wegens dit verschil van oorzaken kunnen er verschillende soorten van rampen genoemdworden, die ik daarom met duidelijke woorden

onderscheid, opdat de leer van het verschil van de oorzaken duidelijker verstaan en gemakkelijker uitgelegd kan worden, die men namelijk noodzakelijk verstaan moet èn wegens de vertroostingen èn om de uiteenzettingen over de voldoeningen en andere te beoordelen.
Laat dus de eerste soort zijn de kastijdingen (timooriai), die de straffen zijn van bepaalde misdrijven, die toch geen vergoedingen of voldoeningen zijn, die vergeving van schuld verdienen of van eeuwige straffen, maar werken zijn van de Goddelijke gerechtigheid, waardoor God zowel ons als anderen Zijn gerechtigheid indachtig wil maken, opdat wij weten én wat zonden zijn, én dat God waarlijk vertoornd is over de zonden en zowel in dit leven als in het toekomende straft, tenzij wij weer tot God terugkeren. Tot deze soort behoren de meeste rampen over het gehele menselijke geslacht, omdat zeer vele mensen ook met ernstige misdrijven de toorn van God gaande maken. Hoezeer echter deze straffen werken zijn van de allerrechtvaardigste toorn van God, die zich over alle volken uitbreiden, bestaan er toch in de kerk vaste en onveranderlijke beloften, die God door zeer grote barmhartigheid ons overgegeven en geopenbaard heeft, die verzekeren dat God ook onder deze toorn Zelf toch wil, dat wij de toevlucht nemen tot de Zoon die de Middelaar is en gered worden en met eeuwig heil begiftigd worden, en dat dikwijls ook in dit sterfelijke leven de rampen weggenomen of verzacht worden. Daarom is er bij Micha hfdst. 7 (vs. 9) geschreven: *Ik zal de toorn van de Heere dragen, omdat ik tegen Hem gezondigd heb*. Hier wordt duidelijk over de straf gesproken . En toch voegt hij er een vertroosting bij (vs. 8): *Wanneer ik in de duisternissen zal zitten, is de Heere mijn licht*. En de kerk leert vele dingen in deze straffen. Zij leert, wat de zonden zijn; zij leert het rechtvaardig oordeel van God en de toorn kennen tegen de zonden, en kent aan God de lof van de rechtvaardigheid toe, gelijk Daniël (9: 7) zegt: *Bij U, Heere, is de gerechtigheid*. Tegelijk wordt hier ook het licht van het Evangelie ontstoken, dat leert dat de genade overvloediger is boven de zonde, gelijk aan de Romeinen geschreven is. Godvruchtige harten leren dat God door onmetelijke goedheid en barmhartigheid Zijn zeer rechtvaardige toorn verzacht, en onze zaligheid de voorkeur geeft boven Zijn veront-waardiging, en dat toch, om aan de gerechtigheid voldoening te geven, de toorn op de Zoon afgeleid is. Het overwegen van deze vergelijkingen, van de gerechtigheid en de barmhartigheid zal een studie zijn van hemelse wijsheid in het eeuwige leven. Maar toch moeten nu als in de onervaren rekrutentijd, de beginselen godvruchtig overdacht worden.

Laat de tweede soort zijn de beproevingen (dokimasiai), wanneer niet wegens bepaalde misdrijven, maar om te oefenen en te bevestigen de mensen geslagen worden die God behagen, en die geen gewonde gewetens hebben, zoals de gevangenis van Jozef, de verdrukkingen van David, toen Saul hem onrechtvaardig belaagde; de rampen van Job. Want hoewel er in alle heiligen in dit leven zonden zijn, is er toch een andere naaste oorzaak, wegens welke God deze Zijn werktuigen zó hard oefent. Hij wil niet dat in ledigheid en weelde het geloof en de aanroeping uitgeblust worden, Hij wil dat juist onder de verdrukking de deugden toenemen, opdat zij in het besturen waakzamer en gelukkiger zijn.

De derde soort is het martelaarschap (marturion), wanneer wegens de belijdenis van de ware leer mensen die God waarlijk dienen geslagen of gedood worden, gelijk de dood van Abel, de straffen van Jeremia, van Paulus en anderen, die in de belijdenis van de waarheid gedood zijn, geenszins straffen zijn van bepaalde misdrijven, maar getuigenissen, waarin zij tonen dat zij, daar zij de waarheid verkiezen boven het

leven, met ernst zó denken over God, als zij leren, en waarlijk staande houden dat de leer van het Evangelie geenszins fabuleus is; zij getuigen ook, dat er een ander leven overblijft en een ander oordeel na dit leven. Paulus had doden in het leven teruggeroepen, door welk voorbeeld van Godswege getoond is, dat Paulus God behaagde; en Hij verwerpt hem daarom niet, ook al wordt hij door een zeer schandelijke tiran gedood. Er blijft dus een ander oordeel, waarin God Paulus wèl zal doen en van Nero straf zal vorderen. En gelijk de Zoon van God de hoogste en bitterste martelingen doorstaan heeft, zó doorstaan de voornaamste lichten van de kerk de voornaamste zwarigheden, opdat zij het lijden van de Zoon van God proeven, en zeker zijn Abel, Izaäk en de andere vaderen en de profeten typen geweest die de dood van Christus afbeelden.

De vierde soort is de losprijs (lutron). Maar het is de gehoorzaamheid van de Zoon van God alleen in al Zijn verdrukkingen en dood. Want op deze is de toorn van de eeuwige Vader afgeleid tegen onze zonden.
Deze vier verschillende soorten door de benamingen te overwegen is nuttig wegens de uitlegging van vele uiteenzettingen.

XIX

OVER DE AANROEPING VAN GOD OF OVER HET GEBED

Terwijl er over de overige deugden, over de matigheid, over de vriendelijkheid en andere zo veel te lezen is dat nauwkeurig beschreven is, is het verwonderlijk dat er over deze deugd die de hoogste van alle is, over de aanroep ing van God, niet alleen weinig overgeleverd is, maar dat het ook met het bederf vermengd is over de aanroeping van doden, alsook dat de leer over het geloof verwaarloosd wordt, dat allermeest in de aanroeping moet uitblinken; dat eveneens het onderscheid verwaarloosd wordt van de belofte van genade en de belofte van lichamelijke goederen.

Maar het is ten zeerste nuttig, dat de kerk op de rechte wijze, nauwgezet en overvloedig onderricht wordt over de aanroeping, die het eigenlijke werk is van de kerk alleen. Vele andere deugden, zoals matigheid, vriendelijkheid, worden ook gevonden bij hen, die God niet kennen, zoals in Pomponius Atticus en dergelijken. Maar de aanroeping is alleen maar van de kerk, en is toch de voornaamste muur van de kerk, zoals Salomo zegt (Spr. 18: 10): *De Naam des Heeren is een zeer sterke toren, dat is, de ware aanroeping van God*.

Er moeten echter trappen (gradus) onderscheiden worden: Of wij vragen iets van God; dit wordt eigenlijk genoemd bede (petitio) of gebed (oratio); òf wij brengen dank voor een ontvangen weldaad, dat is, wij betuigen dat wij waarlijk door God geholpen zijn en wij brengen Hem dank, en door het vieren (celebratio) van deze weldaad nodigen wij onszelf en anderen tot het vrezen van God, tot het geloof en tot de aanroeping. Deze soorten noemt Paulus dikwijls, en de woorden van Filip. 4 (vs. 6) zijn bekend: *Wees niet bezorgd, maar laten uw begeerten in alle gebed en smeking, met dankzegging bekend worden bij God*. En dus opdat ons gebed geen ijdel gebabbel (battologia) en heidens geprevel zij, laten wij onze aanroeping afscheiden van de heidense, de Mohammedaanse, de Joodse, en leren, op welke wijze God recht moet worden aangeroepen.

En allereerst laten wij onder het aanroepen dikwijls bedenken, welk verschil er is tussen de ware aanroeping, die de kerk van God doet, en de heidense, Mohammedaanse en Joodse. Laten wij weten dat hier voornamelijk twee verschillen zijn: Het éne over het wezen van God; het andere over de wil, geopenbaard in de belofte en in de Zoon Die de Middelaar is. Wat het eerste betreft, dwalen de heidenen, Mohammedanen en Joden, en allen die beelden of doden aanroepen, van de ware God af, die Zich geopenbaard heeft door het geven van Zijn Woord en door het zenden van Zijn Zoon. De Turken roepen een God aan, zoals zij zeggen, die de Schepper is van hemel en aarde. Maar zij willen niet dat deze de ware God en Schepper van hemel en aarde is, Die ons dit woord gegeven heeft, overgeleverd door de profeten en apostelen, en zij stemmen niet toe dat Christus de Zoon van God is. Zij dwalen dus van God af, gelijk Christus duidelijk zegt (Joh. 5: 23): *Wie de Zoon niet eert, eert de Vader niet*. En God wil ook niet anders gekend worden, dan gelijk Hij Zich door Zijn Woord en door de Zoon geopenbaard heeft. Daarom hebben wij reeds zo dikwijls gezegd dat er geen kerk van uitverkorenen bedacht moet worden, dan in de geroepen vergadering, waar waarlijk het Evangelie klinkt. En hier alleen geschiedt de ware aanroeping, omdat het noodzakelijk is dat de aanroeping tot deze God gericht wordt, Die Zich geopenbaard heeft door het geven van dit Woord en door het zenden van Zijn Zoon Jezus Christus.

Het andere verschil is niet minder noodzakelijk. Ook al geeft de natuurlijke rede toe

dat er een God is, een eeuwige Geest, van onmetelijke macht, wijsheid, gerechtigheid, goedheid, Schepper van de dingen, al stemt het toe dat de schuldigen gestraft worden, toch weten allen die onkundig zijn van het Evangelie niet, of God onze gebeden wil aannemen, en waarom Hij aanneemt. Zij weten niet van de Middelaar Christus en de beloften. Maar het is geen aanroeping, die betwijfelt, of God onze gebeden aanneemt, en niet weet, waarom Hij ze aanneemt. Het is een ijdel geprevel, zoals bij Virgilius (Aen. 4, 208-210) dat gebed van de barbaarse Koning:
Of schrikken wij tevergeefs voor U o Schepper, wanneer U de bliksemen slingert, en de blinde vuren in de wolken de zielen beangstigen en mengen zij er een ijdel brommen bij?
Zo vertelt men dat er op Creta een beeld van Jupiter geweest is, dat geen ogen en geen oren had, waardoor de één of andere godloze (atheos) aangeduid heeft dat er in het geheel geen voorzienigheid is, dat de gebeden van de mensen niet aangenomen worden. Tegen dit kwaad moeten de gemoederen onderwezen worden, dat men bij het bidden dit geloof behoort bij te brengen, dat onze gebeden waarlijk door God aangenomen worden en aangenomen wegens de Zoon die de Middelaar is volgens de beloften.
Daarom moet onder het bidden zulk een soort vorm bedacht worden, die beide verschillen bevat, ons de personen van de godheid te binnen brengt en de beloften.

> *Almachtige, eeuwige en levende God, eeuwige Vader van onze Heere Jezus Christus, die U geopenbaard hebt in onmetelijke goedheid, en geroepen hebt over Uw Zoon, onze Heere, Jezus Christus: Hoort Hem, Schepper van alle dingen en onderhouder met Uw even eeuwige Zoon, onze Heere Jezus Christus, en Uw Heilige Geest uitgestort over de apostelen, wijze, goede, barmhartige en sterke Rechter, heb medelijden met mij wegens Jezus Christus Uw Zoon, onze Heere, die U gewild hebt dat voor ons een Slachtoffer zou zijn en Middelaar en Borg door Uw bewonderenswaardig en onuitsprekelijk beleid, opdat U Uw ontzaggelijke toorn zou tonen tegen de zonde en Uw onmetelijke barmhartigheid jegens het mensengeslacht, heilig mij en regeer mij door de Heilige Geest, bewaar en regeer Uw kerk en de Staten die verblijfplaatsen voor de kerk zijn, help de studiën van hen die de leer van de kerk leren en andere eerzame kundigheden, enz.*

Deze vorm brengt degene die ze voordraagt enigerwijze in gedachten de Personen, de Middelaar en de beloften. Want wanneer wij de Middelaar noemen, komen de beloften voor de aandacht, gelijk ik hierna zeggen zal. Want men moet bedenken, tot welke God u uw aanroeping richt, waar en waarom Hij Zich geopenbaard heeft. Het is een zeer grote en onuitsprekelijke weldaad van God, dat Hij door zulke heerlijke en zékere getuigenissen, door Zijn Woord en het zenden van Zijn Zoon Jezus Christus Zich geopenbaard heeft. Hij wil derhalve zó erkend worden, als Hij Zich geopenbaard heeft, en Hij verhoort en ontvangt deze alleen, die deze geopenbaarde God aanroepen en de Middelaar erkennen.
Er is inderdaad een schone en geleerde beschrijving bij Plato: God is een eeuwige geest, oorzaak van het goede in de natuur. Iemand zal zeggen: Wat moet men meer zoeken? Heeft Plato God soms niet gekend, zoals Hij is, eeuwig, wijs, goed, Schepper van alle goede dingen? Hij heeft nog niet genoeg gezegd, want onze harten moeten geleid worden tot God, zoals Hij Zich geopenbaard heeft, en de leer van de Zoon, Die de Middelaar is, moet vastgehouden worden.
Nadat deze verschillen aangewezen zijn, zal ik nu de leer van de aanroeping verdelen

in vijf stukken (locos).

Ten eerste moet bedacht worden, welke God u aanroept, op welke God uw geest gericht is. Want laten onze harten niet rondzwerven zoals die van de heidenen, maar gelijk Christus zegt Joh. 14 (vs. 6): *Niemand komt tot de Vader dan door Mij*. U moet bedenken dat deze alleen de ware God is, Die Zich van het begin af aan geopenbaard heeft aan Zijn kerk door het overgeven van Zijn Woord en het zenden van deze Zoon, onze Heere Jezus Christus, de Tussenpersoon. Ik heb dus hierboven een vorm opgesteld die de drie Personen bevat en een getuigenis van de openbaring.
En terstond moet men aan het Woord denken. Want de geest die onkundig is van het Woord van God twijfelt, of God aangeroepen wil worden, of Hij Zich bekommert om ons zuchten, of en waarom Hij verhoren wil. Het schijnt dat er geen lichter taak is dan de aanroeping. Want altijd hebben zowel de heidenen als de kwaden in de kerk enige gebeden opgezegd. Wanneer wij hierover denken, overleggen de harten, hoe God dan meer zorg heeft voor ons dan voor hen? Wij zijn dikwijls gevallen, wij hebben straffen verdiend, wij zijn de weldaden van God onwaardig. Tegen deze argumenten, waardoor de aanroeping bij velen pleegt te kwijnen, bij velen geheel pleegt uitgeblust te worden, moeten wij ons wapenen door de volgende stukken.

Het tweede is dus het gebod aangaande het bidden. Zonden zijn niet alleen moord, diefstal, overspel, maar het is ook een heel grote zonde, God deze verering niet toe te brengen, niet vragen, geen hulp verwachten van God in moeilijkheden, geen dankzeggen voor de weldaden. Laten wij dus de geboden stellen tegenover onze ongelovigheid en onze onwaardigheid. Wanneer u betwijfelt, of God aangeroepen wil worden, of Hij Zich bekommert om onze zuchten, tranen, geloften, beden, stel u dan de geboden voor de aandacht. Want daar Hij beveelt dat Hij aangeroepen moet worden, is het gebed geen onnut geprevel. Als uw onwaardigheid u afschrikt, bedenk dan, welk een zinneloosheid het zou zijn, bij de andere geboden te overleggen, dat wij ons daarom niet van diefstal of moord willen onthouden, omdat wij niet waardig zijn, dat wij God gehoorzamen. Als een huisvader een knecht een rechtmatig werk beveelt, zal hij de verontschuldiging van de knecht niet aannemen, als die zegt dat hij niet waardig is, dat hij gehoorzaamt?
Laten dus de geboden in het oog gehouden worden en laten ze onder het bidden dikwijls voor de aandacht komen. Matth. 7 (vs. 7): *Bidt, en u zal gegeven worden*. Er is ook aan toegevoegd het algemene (vs. 8): Ieder *die bidt, ontvangt*. Luc. 18 (vs. 1): *Men moet altijd bidden en niet vertragen*. Matth. 26 (vs. 41): *Waakt en bidt, dat gij niet in verzoeking komt*. 1 Tim. 2 (vs. 1): *Ik vermaanu, dat gij voorbiddingen doet*. 1 Thess. 5 (vs. 16 : 18): *Verblijdt u te allen tijd, bidt onophoudelijk, dankt in alles. Want dit is de wil van God in Christus Jezus jegens ons*. Ps. 49 (vs. 15): *Roep Mij aan in de dag der benauwdheid, en Ik zal er u uitrukken*.
Ik heb gesproken over het gebod. Maar deze uitspraken behoren tot het tweede van de Tien Geboden. En de aanroeping is het werk van het tweede gebod en de voornaamste verering.

Het derde stuk is: Nadat de geboden overwogen zijn zoekt het godvruchtig gemoed weldra de beloften, om te weten, of en waarom God ons die onwaardig zijn en strenge straffen verdiend hebben, verhoort.
En laat de reeks van beloften overdacht worden. Laten wij om te beginnen ons voorstellen de belofte van de vergeving van zonden. Want de uitspraak is waar: God verhoort de zondaars niet, dat is, die geen boete doen en geen vergeving van zonden

zoeken. Daarom moet bij alle aanroeping, ook wanneer wij andere dingen, welke dan ook zullen vragen, om te beginnen gedacht worden aan de vergeving van zonden wegens Christus beloofd. En laten wij voor ogen houden enige zeer duidelijke uitspraken, zoals er in Hand. 10 (vs. 43) gezegd wordt: *Aan deze geven alle profeten getuigenis, dat allen die in Hem geloven vergeving der zonden ontvangen door Zijn Naam.* En Rom. 5 (vs. 1): *Gerechtvaardigd door het geloof hebben wij vrede bij God*.
En het is van voordeel zich vele getuigenissen te herinneren, gelijk wij er hiervóór vele over de rechtvaardiging en over het berouw verzameld hebben, opdat het in de harten vastgehecht zij, dat dit waarlijk de voortdurende stem van het Evangelie is van dat de belofte aan Adam gegeven is af aan, dat er voorzeker wegens Christus vergeving geschonken wordt, en dat in alle aanroeping van God het vertrouwen op Christus de Middelaar ontstoken moet worden, gelijk in Ef. 3 (vs. 12) gezegd wordt: *Door Wie wij durven toegaan met vertrouwen door het geloof in Hem* enz . En Hebr. 4 (vs. 14): *Laten wij daar wij Jezus tot Hogepriester hebben, met vertrouwen toegaan tot de troon der genade*.
Maar nadat wij de verzoening indachtig gemaakt zijn, moeten wij vervolgens de beloften van de geestelijke en lichamelijke goederen verzamelen. Joh. 16 (vs. 23): *Voorwaar voorwaar zeg Ik u, al wat gij de Vader zult bidden in Mijn Naam, zal Hij u geven*. In Mijn Naam, dat is met noemen van Mij, dat is, als u bidt met vermelding van Mijn Naam als Tussenpersoon en Hogepriester die voor u tussentreedt. Want Hij beveelt, dat wij toetreden tot God in vertrouwen op de Middelaar, gelijk reeds zo dikwijls gezegd is (Joh. 14: 6): *Niemand komt tot de Vader tenzij dan door de Zoon*. Luc. 11 (vs. 13): *Hoeveel te meer zal uw hemelse Vader de Heilige Geest geven aan degenen die het vragen*. Ps. 50 (vs. 15): *Roep Mij aan in de dag der benauwdheid, en Ik zal er u uitrukken*. Joh. 15 (vs. 7): *Als gij in Mij zult blijven, en Mijn woorden in u zullen blijven, bidt wat gij wilt, en het zal u geschieden*. Deze woorden verbinden de belofte aan de Kerk, waarin de stem van het Evangelie recht weerklinkt. Laat dus de Kerk van Christus verzekerd zijn, dat is, de vergadering die het Evangelie van God laat horen, dat zij waarlijk verhoord zal worden zolang als zij het Evangelie vasthoudt. Op dezelfde wijze wordt van de Kerk gezegd in Matth. 18 (vs. 19): *Als twee van u samenstemmen op de aarde, over enige zaak, die zij bidden, het zal hun geschieden van Mijn hemelse Vader. Want waar twee of drie vergaderd zijn in Mijn Naam, daar ben Ik in hun midden.* Hier ook wordt aan de Kerk een liefelijke belofte voorgesteld, Deut. 4 (vs. 7): En er is geen ander volk, dat de Goden zó nabij heeft, als onze God nabij is voor al onze smekingen. Hij verzekert dat de Kerk waarlijk verhoord wordt, in welke het woord van God weerklinkt. Ps. 145 (vs. 18): *De Heere is nabij allen die Hem aanroepen, allen die Hem aanroepen in waarheid*. Hij zal de wil doen van degenen die Hem vrezen en hun voorbidden verhoren. Jes. 65 (vs. 24): *Vóórdat zij zullen roepen, zal Ik verhoren, terwijl zij nog spreken zal Ik horen*. Sirach 35 (vs. 21): *Het gebed van wie zich vernedert zal door de wolken dringen en het zal niet ophouden, totdat de allerhoogste er acht op zal geven*.
O, welk een onuitsprekelijke goedheid en barmhartigheid van God jegens de Kerk die de stem van het Evangelie laat horen. Hij beveelt dat wij goede dingen vragen, en Hij voegt er de rijkste beloften bij, om ons tot aanroeping te nodigen. Maar groot is de zwakheid, groot de stompzinnigheid van het mensenhart dat God ontvlucht. Laten wij dus, aangespoord door zoveel geboden en beloften onze twijfelzucht beteren en beginnen tot God te naderen onder de leiding van Christus, en laten wij niet menen dat de beloften van God ijdele klanken zijn, zoals de Epicureeën verzinnen. God heeft Zich niet voor niets door zoveel heerlijke getuigenissen geopenbaard, Hij heeft niet tevergeefs Zijn wil verklaard; Hij wil door Zijn stem onze duisternis, onze twijfe-

lingen verbeteren. Uitnemend zegt Tauler dus, dat de ziel van een mens nooit zó begerig is om te ontvangen, dat God niet veel begeriger is om te geven. Want Hij is waarachtig en houdt Zijn beloften.

Het vierde stuk is: Dat het noodzakelijk is dat het geloof bij de aanroeping opgewekt wordt. Want de beloften zijn daarom gegeven, opdat het geloof ontstoken wordt. En gelijk ik hiervoor over de reeks van de beloften gezegd heb, zó moet men allereerst dit weten bij alle aanroeping dat welke zaak er ook gevraagd wordt, het geloof voorlichten moet, dat de vergeving van zonden aanneemt en vaststelt dat wij God behagen en dat onze beden waarlijk aangenomen worden wegens de Zoon van God de Bemiddelaar. Daarom bevatten ook de getuigenissen van het geloof, die Paulus aanhaalt, ook wanneer andere uitwendige voorwerpen (objecta) tegelijk inbegrepen worden, toch tevens dit geloof, waarvan zij die het niet begrijpen beweren, dat de uitspraken uit Genesis en de profeten weinig trouw door Paulus aangehaald worden; want ik herinner mij dat ik zulke aanmerkingen hoor. Maar David had de overwinning niet kunnen afbidden, als hij niet eerst vastgesteld had, dat de zonden hem vergeven werden, dat hij door God aangenomen was en zijn gebeden door God ontvangen werden. Deze dingen heb ik boven ook aangeroerd, toen ik over de rechtvaardiging gesproken heb.
Voorts moeten de dingen onderscheiden worden, die gevraagd worden. Of er worden geestelijke goederen gevraagd, die God uitdrukkelijk beloofd heeft te zullen geven en die Hij wil dat zonder voorwaarde gevraagd worden, zoals de vergeving van zonden, de bevrijding van ongodvruchtigheid en van de eeuwige dood, de schenking van de Heilige Geest en van het eeuwige leven. Dit is de voornaamste belofte van het Evangelie, waarvan God ook al worden alle lichamelijke voordelen verloren, wil dat zij aller-zekerst voor ons is, gelijk in Rom. 4 (vs. 16) gezegd wordt: *Daarom is het uit het geloof om niet, opdat de belofte vast zij*.
Bij het bidden om deze voegt hij generlei voorwaarde, omdat het bevel van God onveranderlijk is, dat Hij beveelt Christus te horen en beveelt, dat wij het Evangelie geloven, en dat degenen die berouw hebben zeker vaststellen, dat zij door God aangenomen worden om Christus wil. Die dit niet geloven, beschuldigen God van leugen. Daarom moet hier niet een zekere voorwaarde aan vastgehecht worden, maar men moet de Goddelijke eed geloven (Ezech. 33: 11): *Zowaar Ik leef, Ik wil niet de dood van de zondaar, maar dat hij zich bekeert en leeft*. Saul in enige gevechten overwonnen moest toch geenszins van God afwijken, maar liever tot Hem de toevlucht nemen en verzoening zoeken. David van de regering beroofd en van heel zijn heerlijkheid is toch niet van God afgeweken, maar heeft geweten dat de verzoening beloofd was en dat deze belofte in geloof vastgehouden moest worden, ook al ging heel de gelegenheid van de zaak daar tegen in. Want hoewel de Kerk onderhevig is aan de tegenwoordige ellenden van de lichamen, moet men toch daarom niet denken dat wij tot de eeuwige ondergang verworpen zijn, gelijk ik boven de uitspraken aangehaald heb 1 Cor. 11 (vs. 32): *Wanneer wij geoordeeld worden, worden wij door de Heere getuchtigd om niet met deze wereld veroordeeld te worden*. En Christus zegt (Matth. 5 : 5): *Zalig die treuren* enz.

Ik heb gesproken over het bidden om geestelijke goederen: ***nu zal ik over de lichamelijke goederen spreken.***
Hier moet ook, gelijk hiervóór gezegd is, het geloof voorlichten, dat de vergeving van zonden aanneemt en vaststelt dat wij aangenaam zijn en dat onze gebeden aangenomen worden wegens Christus. Dit geloof moeten wij in het algemeen in alle

gebeden God toedragen. Over de zaken zelf echter moeten deze drie dingen geloofd worden:
Ten eerste, dat God waarlijk de Gever is van deze weldaden, en dat zij niet bij toeval toegeworpen worden, en ook niet alleen door menselijke ijver verschijnen. Opdat wij dus erkennen dat ze van godswege gegeven worden, wil God dat zij van Hem gebeden worden, zoals leeftocht, bescherming, rust, vrede, goed gevolg bij de plichten van de roeping, een goede gezondheid.
Vervolgens moet men geloven, dat God, ook als Hij wil dat de Kerk aan het kruis onderworpen is, toch, opdat zij niet vernietigd wordt, haar lichamelijke weldaden schenken wil; staatsbestuur, tamelijk goede verblijfplaatsen, leeftocht, bescherming van de studie van de leer, scholen, goede uitkomst van het bestuur en andere noodzakelijke dingen.
Ten derde moet geloofd worden, dat God wil dat onder het bidden om de tijdelijke goederen het geloof van de verzoening geoefend wordt en toeneemt.
Al deze dingen moeten bij het bidden om de lichamelijke goederen bedacht worden. En daar wij toch weten dat de Kerk aan het kruis onderworpen moet zijn, moeten deze dingen altijd zó afgebeden worden, dat wij tevens onze gehoorzaamheid aanbieden, als God ons langer beproeven wil. Gelijk David het terugbrengen in de regering bidt en verwacht, wanneer hij door zijn zoon verdreven is, maar toch aan God zijn gehoorzaamheid aanbiedt, als Hij hem niet zou willen terugbrengen. Zó zegt hij dus (2 Sam. 15: 25, 26): *Als ik genade zal vinden in de ogen des Heeren, zal Hij mij terugbrengen; maar als Hij tot mij zal zeggen: Ik heb geen lust aan u, ik ben bereid; Hij doe, wat goed is in Zijn ogen*. En Christus zegt (Matth. 26: 39): *Vader, indien het mogelijk is, laat die drinkbeker aan Mij voorbijgaan: maar niet wat Ik wil, maar wat Gij wilt geschiede*. En de melaatse zegt (Matth. 8: 2): *Als Gij wilt, Gij kunt mij reinigen*. En de drie mannen in Dan. 3 (vs. 17): *Onze God, die wij dienen, kan ons bevrijden. Als Hij dat niet wil, u zij bekend o Koning, dat wij uw Goden niet dienen*. En Paulus zegt (Rom. 8: 26): *Wij weten niet, wat wij bidden moeten gelijk het behoort*, dat is, het vlees neergedrukt door de zwaarte van de slagen, zoekt weliswaar bevrijding en schrikt terug voor de gehoorzaamheid, maar de geest roept het hart tot gehoorzaamheid terug, en hoewel het om bevrijding bidt en die verwacht, weerstreeft het toch niet de wil van God maar wil bevrijd worden, wanneer het God behagen zal.
Altijd dus wanneer wij voor de Kerk of de Staat of het gezin of de school bidden, moet dat algemene geloof aanwezig zijn, gelijk ik gezegd heb, Laten wij echter over de zaken zelf geloven dat God ons òf van die rampen bevrijden zal, waarover wij bidden, òf die zal verzachten. Want daar de Kerk in dit leven aan het kruis onderhevig is. blijven er enige zwarigheden, maar deze verzacht God voor de godvruchtige wanroepers. Zó bidden de profeten over de verzachting. Jerem. (10: 24): Straf mij in gerechtigheid, niet in woede. En Habbakuk (3: 2): *Wanneer Gij vertoornd zijt, o God, gedenk Uw barmhartigheid*. En Jes. 64 (vs. 9): *Wees niet zozeer vertoornd, Heere*.
En in zulk een gebed vragen de afzonderlijke personen niet alleen voor zichzelf, maar eerst voor het gehele lichaam van de Kerk. Laten wij bidden dat dit bewaard wordt, ook al moeten de afzonderlijke leden tot gehoorzaamheid bereid zijn, als er iets te verdragen zal zijn. Gelijk David wanneer hij bidt voor het leger de overwinning vraagt, opdat de Kerk ongedeerd zij. Intussen weet hij dat sommigen in gevaar komen of gedood worden, en biedt zijn gehoorzaamheid aan. En zijn gebed is niet tevergeefs, want het wordt door God aangenomen en hij verkrijgt voor velen een verzachting van het kwaad. Maar wanneer wij bidden, dat een pestziekte verzacht mag worden, zijn wij niet over onszelf alleen beangst, maar omvatten de gehele Kerk van die plaats. Voor deze wordt het gebed door God aangenomen, en zeker verkrijgt het voor velen

dat zij ongedeerd blijven. En God wil dat wij in het gebed aangedaan worden met zorg voor de anderen en de gehele Kerk, gelijk geschreven is (Ps. 122: 6): *Bidt voor de vrede van Jeruzalem*.

Wanneer Theseus bij Euripides de lijken van de Argiven bij Thebe ontvangt en daarna met zijn handen afwast, en anderen zich verwonderen, waarom hij dit akelige werk van het wassen van de lijken niet aan slaven opdraagt, antwoordt iemand, dat de trots of de weelde van een mens onwaardig zijn, wegens rampen een afschuw te hebben van de ellenden. Wanneer het een werk van onze plicht is, zijn de ellenden van de ander niets schandelijks voor de mensen. Een voorbeeld van deze zeer schone versregel is het allermeest in Christus te zien. Hij heeft niet geacht dat het schandelijk voor hem was, de straffen van onze misdrijven op Zichzelf over te brengen en onze ellenden ter harte te nemen; laten wij ieder voor zich zó bewogen worden door de rampen van de Kerk, de Staat, ouders, kinderen, vrienden, en zoeken niet alleen onszelf, maar ook anderen te helpen.

En laten wij in de praktijk zelf leren begrijpen, wat het bijzondere geloof is dat met name hetzij bevrijding hetzij verzachting verwacht, dat is, een hart dat God aanroept in lichamelijke gevaren of ellenden moet ook leren in geloof te rusten in God. Hoe meer twijfel of mistrouwen er is, zoveel te meer pijniging voelen wij in het hart.

Maar het geloof is in sommigen vuriger, in anderen trager. Er was een vurig en vast geloof in de Kanaänese vrouw, die voor haar dochter vroeg. Evenzo in de hoofdman. Het was trager in de vader die zijn zoon bracht, eerst naar de apostelen, daarna naar Jezus, Marc. 9; want hij zegt (vs. 21): *Als Gij iets kunt, help dan*; en daarna erkent hij onder tranen de zwakheid van zijn geloof en bidt om versterking (vs. 23): *Ik geloof, Heere, maar kom mijn ongelovigheid te hulp*.

Laten ook wij leren de onrustigheid van het hart dat God ontvlucht te erkennen; ook al is het geloof kwijnend, laten wij toch altijd de hoofdzaak vasthouden, dat de gebeden niet tevergeefs zijn, dat het geen onnut geprevel is, zoals de Epicureërs en de Academici menen. Laten wij de harten opheffen door de overdenking van zoveel beloften, en het onderscheid van de dingen overwegen. Laten wij weten dat wij met name de verzoening moeten zoeken en moeten geloven dat die ontvangen wordt, en dat daar niet de voorwaarde bijgevoegd moet worden: als het behaagt. Want God heeft Zijn wil uitgedrukt, en Hij beveelt uitdrukkelijk. En laten wij onszelf niet in de war brengen met vragen over de voorbestemming, die zoals ik hiervóór gezegd heb, terzijde gesteld moeten worden. Want wij moeten over de wil van God oordelen uit het uitgedrukte Woord.

Laten wij voorts ook in lichamelijke zwarigheden uitdrukkelijk òf de bevrijding, òf de verzachting vragen. Want hier is onze gehoorzaamheid noodzakelijk, als God die eist. En toch is het gebed niet tevergeefs, want het verkrijgt hetzij voor anderen, hetzij voor u bevrijding of verzachting. Het gebed van Laurentius op de rooster is niet tevergeefs, ook al bewijst hij gehoorzaamheid; want hoewel hij niet bevrijd wordt, verkrijgt het gebed toch meerder kracht. Hoewel Jonathan door de vijanden gedood wordt, wanneer hij zijn verworpen en ongelukkige vader volgt, bidt hij toch niet tevergeefs voor het leger en voor zichzelf. Eindelijk overwint dat deel, waarvan hij wenste dat het meer de overhand zou hebben, en zelf wordt hij staande gehouden door een verborgen vertroosting.

Laten wij dus niet menen dat deze gebeden om lichamelijke weldaden tevergeefs zijn, omdat de uitkomst er niet altijd aan beantwoordt, zoals wij wensen. Die er echter dikwijls wèl aan beantwoordt, zoals Hagar drinken voor haar zoon verkrijgt;

Jacob verkrijgt bescherming op de weg, zodat hij niet door Ezau zijn broeder neergeslagen wordt; Mozes verkrijgt de overwinning als hij bidt voor het strijdende

leger, met de armen op de steen geplaatst; Hanna de onvruchtbare moeder van Samuël verkrijgt vruchtbaarheid; Josafat, Hiskia, Maccabaeus en vele anderen verkrijgen overwinningen door de gebeden; de Ninevieten verkrijgen, dat de stad niet verwoest wordt. In de geschiedenissen van het Evangelie zijn er vele voorbeelden.
Laten wij bij deze geschiedenissen voegen de dagelijkse bevrijdingen, die de Kerken door gebeden in alle tijden verkrijgen. Hoe dikwijls heeft God voor u, hoe dikwijls voor mij, hoe dikwijls voor ieder van ons, hoewel onrustig gevraagd, maar dan toch gevraagd een groot kwaad verdreven of verzacht Want laten wij niet menen dat de bevrijding bij toeval geschied is, zoals het overigens onder de mensen gebruikelijk is, dat de ondankbaren na het ontvangen van een weldaad, de helpers veronachtzamen, door wie zij bijgestaan zijn. Ik weet dat voor mij door de hulp van God meer dan eenmaal grote rampen verzacht zijn.
Laten wij dus weten dat alle bevrijdingen, hetzij van anderen waarvan wij lezen, hetzij van ons, die wij zelf ondervinden, voorbeelden zijn van de Goddelijke beloften, en laten wij, aangemaand zowel door de beloften als door de voorbeelden, leren God aan te roepen, hulp te vragen en te verwachten, en laat het geloof of het vertrouwen langzamerhand sterker worden, laat het hart gerust zijn in de hoop en de verwachting van de hulp van God, Laten wij zó dus door het gebruik deze regel leren: Werp uw bekommernissen op God, en Hij zal u staande houden en zal aan de rechtvaardige geen voortdurende onzekerheid geven. God geeft lichamelijke goederen, zoals dit leven, opdat er altijd op de aarde enige Kerk van God blijft, opdat er leraren en leerlingen blijven, opdat de leer niet teniet ga, opdat de kennis (literae) niet verdwijnt. Wanneer alle Apostelen spoedig gedood waren, wie zou dan het Evangelie in de wereld rondgedragen en verbreid hebben? God geeft dus aan iedere leraar zijn loopbaan, en intussen beschermt Hij Zijn lichaam, verschaft hem een verblijfplaats, een Staat, een school, levensonderhoud, en bewaart het schip van Paulus een tijd lang, totdat Paulus daarin tot de haven gekomen is. Laten wij dus de ware oorzaken bedenken, wegens welke de lichamelijke goederen gegeven worden, opdat wij die ordelijk en met ernst vragen als weldaden van God die voor de Kerk noodzakelijk zijn.

Er zijn twee omstandigheden bij het bidden, die het geloof ook beproeven: de wijze en de tijd. Er is niets waaraan Mozes minder denkt, dan dat hij veertig jaren met zulk een menigte in zoveel moeilijkheden in de woestijn zal rondzwerven, maar hij hoopt dat het misschien een reis van één maand zal zijn. Zó leren zeer vele voorbeelden dat God op een andere wijze en een andere tijd bevrijdt, dan zoals wij in deze onze zwakheid hetzij denken of wensen. Want Hij beproeft ons, opdat wij in geloof van Hem afhankelijk zijn, en niet geregeerd worden door onze meningen. Daarom wordt er in Ps. 4 gezegd (vs. 4): *De Heere verwondert Zijn heilige*, dat is, God bevrijdt niet met menselijke raadslagen, maar op bewonderenswaardige wijzen, die de menselijke rede niet kan voorzien. Zó wordt er ook in Ef. 3 (vs. 20) gezegd: *Dat God het kan doen, maar boven ons bidden en begrijpen*. En over het uitstel wordt dikwijls gesproken, zoals in Luc. 18 (vs. 7) in het voorbeeld van de trage rechter en de weduwe. En in Habakuk 2 (vs. 3): *Als Hij vertoeft, verbeid Hem, omdat Hij zeker zal komen en niet vertragen*.
Het staat dus niet aan ons God de wijze en de tijd voor te schrijven, maar deze dingen moeten geheel en al aan Zijn beleid aanbevolen worden, opdat onze ogen intussen niet de dingen en de uitkomsten, maar God in het oog houden, en wij aangevuurd worden tot aanroeping. Een duidelijk voorbeeld van deze regel staat er in de geschiedenis van Judith hfdst. 8. Toen Judith er achter gekomen was dat de priester

aan God een tijd van vijf dagen voorgeschreven had, zeide zij de priester bezwerend (vs. 11): *Wie zijt gij, dat gij God verzoekt?* Dit spreken wekt eerder de toorn op (vs. 13): *Gij hebt aan God een tijd gesteld om te helpen*.
Laten wij dus, daar wij de wijze en de tijd niet weten op God zien en van Hem uitkomsten bidden die Hem behagen, gelijk 2 Kron. 20 (vs. 12) gezegd wordt: *Daar wij niet weten wat wij doen moeten, blijft ons dit alleen over, dat wij onze ogen op U richten*. Daar deze uitspraak een zeer liefelijke vertroosting bevat, moet ze altijd voor ogen gehouden worden in alle onzekere zaken, die door menselijke raadslagen niet ontward kunnen worden, zoals er een mens zeer vele overkomen. Ik zal hier derhalve de versregels bijschrijven van Joachim Camerarius, waarmee hij dit zeggen van koning Josafat uitgedrukt heeft, om de studerenden dit gebod in gedachten te brengen:

> In de donkerheid en de dikke duisternis van onze geest, Wanneer er in heel ons hart geen raad meer te vinden is, Heffen wij in verwarring tot U o God de ogen van ons hart op, En ons geloof bidt om de hulp van U alleen.
> Regeer o Allerhoogste Vader onze handelingen met raadgevingen,
> Opdat al ons werk dienen moge tot Uw lof.

Hetzelfde leert Ps. 37 (vs. 5): *Beveel uw weg aan de Heere en hoop op Hem, en Hij zal het maken*. En een schoon voorbeeld in Exod. 14. Wanneer de Farao die het koninklijke leger aanvoert de Israëlieten nadert en hen schijnt ten onder te zullen brengen, omdat de menigte van de Israëlieten ongewapend was en deels door de zee, deels door de bergen ingesloten, zodat het niet kon ontvluchten, en het gevaar door geen menselijk beleid verdreven kon worden, roept Mozes (vs. 13): *Vreest niet, staat en ziet de grote werken van God, die Hij vandaag doen zal*. Hij gebiedt stil te staan, dat is, God de wijze niet voor te schrijven, niet heen en weer te lopen om menselijke hulpmiddelen te zoeken, maar hierheen voortgetrokken, om God te gehoorzamen, in deze gehoorzaamheid rustig de verdediging van God te verwachten, zoals de boven aangehaalde leren (Jes. 30: 15): *In stilheid en verwachting is uw kracht*. Ps. (46: 11): *Laat af en ziet, dat Ik God ben*.

Het vijfde stuk: De zaak die in het gebed gevraagd moet worden moet overdacht en aangehaald worden. Want het gebed is daarom een vereren van God, omdat het aan God deze eer toekent, dat Hij in zulke grote ellenden van ons, hulp verleent aan degenen die Hem aanroepen, en dat het geen ledige naam is, zoals de Epicureeën verwoed beweerden, en dat Hij niet gebonden is aan de tweede oorzaken, zoals de Stoïcijnen zeiden. En een voorstelling die niet in gedachten brengt dat de weldaden van God ontvangen worden, en God geen dank toebrengt voor de ontvangen weldaden, is geheel en al een ijdel gebabbel (battologia). Ook de duivelen, de vijanden van God, weten, en dragen er heel zeker kennis van dat God een eeuwige Geest is, onmetelijk van macht, wijsheid, rechtvaardigheid, goedheid en barmhartigheid, de Schepper van de dingen, maar zij worden door deze overdenking van Hem niet aangevuurd tot liefde tot God, omdat zij generlei weldaden van God vragen. Er zij dus een bidden om een bepaalde weldaad, opdat wij erkennen dat God niet alleen goed is voor Zichzelf, maar ook weldadig jegens ons. Hij eist dat deze lof Hem toegebracht wordt. De dingen die gebeden moeten worden zijn dingen die niet door de geboden van God verboden zijn: laat Saul niet bidden dat David weggenomen wordt, laat David niet bidden dat Uria gedood wordt. Maar zoals in 1 Joh. 5 (vs. 14) gezegd wordt: Dit is het vertrouwen, dat wij op God hebben, dat, als wij bidden volgens Zijn wil, Hij ons hoort.
En over de orde is boven dikwijls gesproken. Het is noodzakelijk vóór alles om de

verzoening te bidden, ja de overige dingen worden tevergeefs gevraagd zonder het geloof van de verzoening. David zou tevergeefs om overwinning bidden, als hij niet tevens bad om vergeving van zonden. Laat dus het geloof dat om de verzoening bidt en dat vaststelt, dat wij om Christus wil aangenomen worden, uitblinken boven de beden om alle andere dingen. Laten wij voorts onze grote zwakheid bedenken, die de ziel en het lichaam betreft, opdat wij verstaan dat de hulp van God nodig voor ons is. Een groot deel van de mensen leeft in zulk een duisternis, dat het zijn ellenden zelfs niet overweegt. Mensen die dronken zijn van wellusten, rijk, zonder grote smarten levend, genieten van de tegenwoordige voorspoed, en menen dat de hulp van God voor hen niet nodig is; maar anderen, die zwarigheden verdragen die voor menselijk beleid onoplosbaar zijn, worden, neergedrukt door de last van de dingen, gedwongen hulp van God te zoeken, gelijk Jesaja zegt in hfdst. 26 (vs. 16): *Heere, in de benauwdheid zoeken zij U, de angst, waarin zij roepen is voor hen Uw tuchtiging*. Laten wij dus allereerst de gevaren van de meningen en de gedragingen overwegen. Zoveel hooggeplaatste mensen zijn vreselijk gevallen: Adam, Aäron, David, Petrus en ontelbaar vele anderen, waarvan velen geen berouw gehad hebben, zoals Samosatenus, Arius en anderen. En hier moet niet alleen onze zwakheid gekend worden, maar ook de belager satan, die als een brullende leeuw rondgaat, zoekend wie hij verslinden kan. En de duivel heeft een lang wapen verborgen; hij doet niet alleen dit, dat hij David en de echtgenote van Uria in overspel verwikkelt, maar dat hij van dit begin af voor David een lange en onontkoombare tragedie opstelt, waarin hij hoopt dat David eindelijk zal ondergaan, gelijk Saul ondergegaan was.

En het is waarlijk te betreuren, dat de stompzinnigheid van de mensen zó groot is, dat, daar wij de dagelijkse voorbeelden zien van allerdroevigste voorvallen, waarvan het duidelijk is dat zij door de duivel ontstaan zijn, wij ons toch niet tegen zulk een woedende vijand en ook niet tegen zulke grote gevaren met nauwgezetheid en met aanroepen van onze wachter Christus met groter zorg wapenen. Een duidelijk woeden van satan was de Anabaptistische opstand in de stad Münster, en de uitkomst is allerdroevigst geweest; en toch worden de harten van de mensen nog niet hetzij door de schandelijkheid van die woede hetzij door de straf, genoeg bewogen om de dwaasheden van de Anabaptisten te vlieden. Hoe dikwijls doet de duivel oorlogen ontbranden zonder enige ware oorzaak? Hoe dikwijls brengt hij ons persoonlijk zware wonden toe wanneer hij bedrogenen door de een of andere schoonschijnende raadgeving verwikkelt in gemeenzame omgang met slechte mensen? Kortom de grootte van de rampen, waarin de duivel de mensen verwikkelt, ja zelfs de Kerk, kan met geen woorden beschreven worden, maar wordt enigerwijze gekend door de geschiedenissen van alle tijden en door het overwegen van voorbeelden uit het dagelijkse leven door het waarnemen ook van onze eigen struikelingen.

Voorts zijn de gevaren voor het lichaam, de goede naam, de zaken, de kinderen, voor onze Kerken en de landstreken, die ons en de eerzame studiën verblijfplaatsen toestaan, meer en groter, dan dat ze in het gebed zouden kunnen worden omvat. Altijd leeft de Kerk zó als Daniël, gezeten tussen de leeuwen; altijd belagen de duivelen ons van alle zijden en herhaaldelijk richten zij velen te gronde, altijd bedreigen goddeloze mensen de Kerk met onheilen, altijd zijn er enige vreselijke voorvallen te verwachten; gelijk er vele plotselinge ineenstortingen zijn, en er is ten zeerste naar waarheid gezegd:

> Alles van de mensen hangt aan een dunne draad,
> En door een plotselinge val storten die sterk waren terneer.

De jeugd die het leven nog niet kent stelt zich voor dat de mensen geboren worden

voor genoegens en om lusten te genieten en verlangt daarnaar en zoekt ze met een onbezorgd gemoed; maar de ouden, die de gemeenschappelijke ellenden geproefd hebben, oordelen geheel anders, en verstaan dat heel dit leven vol is van zwarigheden, en niet ongelijk aan een Staat die omringd door een beleg van alle zijden zeer hevig door vijanden aangevallen wordt, en waarin nu eens van deze zijde dan weer van een andere vijanden binnendringen, branden aansteken, enige gebouwen vernielen, en nauwelijks teruggedreven worden. Alle wijzen verwonderen zich zeker, waarom deze uitnemende en toch zwakke natuur van de mensen met zulke grote ellenden belast is, die zij met haar eigen krachten niet kan doorstaan.
Het is een oud gezegde, dat ieder de maker is van zijn eigen fortuin, alsof de fortuin door ons beleid geregeerd en alle voorvallen door menselijke oplettendheid konden worden voorzien en afgeweerd. Maar het is duidelijk dat dit, gezegd van de algemene besturing van de mens niet aanvaard kan worden. Adam kan de misdaad van zijn zoon Kaïn niet voorzien en verhinderen, en ook niet met eigen krachten zich aan de menigte van droefenissen ontworstelen, die op dat treurspel van de broeders volgen. Oplettendheid is van enig voordeel in deze gewone gang van het leven, in zaken van minder belang, die van onze wil afhankelijk zijn. Scipio is door zijn matigheid de maker van zijn eigen fortuin, dat hij geen burgeroorlog doet ontbranden door begeerte naar wraak, gelijk later Marius, Pompejus, Caesar gedaan hebben. Maar er is geen twijfel aan dat er een mens veel droevig kwaad overkomt, dat òf niet voorzien kan worden, òf als er iets van voorzien wordt, toch bij zoveel menselijke dwalingen niet afgeweerd kan worden, omdat wij ons dikwijls iets verbeelden en ons zelf op dwaze manier goede verwachtingen verzinnen, gelijk Pompejus de burgeroorlog had kunnen voorkomen, maar ontvlamd door begeerte en ijdele hoop dwaalde hij in het beleid, gelijk gezegd wordt: IJdele mensen bedenken ijdele dingen door begerigheid (kenoi kena logizontai dia epithumias). Ten slotte, nadat de teerling geworpen is, komen er dikwijls zulke dingen, die wij zonder Gods hulp niet kunnen doorstaan. Adam, David zouden onder hun droefenissen bezweken zijn, als zij niet van Godswege staande gehouden waren. Ik heb immers de oorzaken van zulke grote ellenden boven vermeld, waarvan de Filosofie de voornaamste niet kennen wil, dat God de rechtvaardige Rechter namelijk door deze getuigenissen Zijn toorn verklaart tegen de algemene verdorvenheid die alle mensen aankleeft en tegen vele misdrijven van de afzonderlijke personen, wegens welke de gemeenschappelijke straffen vermeerderd worden.
Maar de menselijke rede stelt hier toch een argument tegenover dat in de uiteenzettingen van velen gedreven wordt, en het is goed dat dit hier uitgelegd wordt.

> Het moet de rechtvaardige goed gaan.
> De Kerk is rechtvaardig.
> Dus moest het de Kerk goed gaan.

Allereerst moet geantwoord worden op de tweede stelling (minor): de Kerk is rechtvaardig, namelijk door de toerekening en het begin in dit sterfelijke leven, maar er kleeft haar nog een grote duisternis aan, vele twijfelingen aangaande God, vele zondige driften. Ook zijn er vele grote misstappen van velen in de Kerk zelf, zoals van Aäron, en David, die de toorn van God gaande maken. En ik heb hiervóór gezegd dat de Kerk meer gedrukt wordt, dan het overige deel van het mensengeslacht dat God niet recht aanroept, omdat God wil dat in Zijn Kerk voornamelijk Zijn toorn tegen de zonde gekend wordt. Tiberius en vele andere dergelijke die God verachten, worden, ook al zullen zij na dit leven straffen dragen, toch hier minder gedrukt, dan de Kerk, omdat God wil dat in de Kerk Zijn oordeel gezien en gevreesd wordt, gelijk

geschreven is (1 Petr. 4: 17): *Het oordeel begint van het huis van God*. En daar komen de andere redenen bij, die ik boven opgesomd heb.
Nu antwoord ik op de eerste stelling (major): Dat het de rechtvaardigen goed gaat, komt met de Goddelijke ordening overeen en zei bekrachtigt Hij de Wet (Levit. 18: 5): *Die deze dingen gedaan zal hebben, zal daardoor leven*. Alsook (Deut. 4: 1): *Doet dit, en gij zult leven*. Alsook Deut. 28 (vs. 1 en 6): *Als gij naar de stem van de Heere uw God zult horen, en al Zijn geboden zult doen, zult gij gezegend zijn in uw uitgaan en uw ingaan*, dat is in alle burgerlijk en maatschappelijk bestuur, in oorlogen, in vrede, in het voortbrengen van kinderen, regering en opvolging, in het beschermen van de zuiverheid van de Kerk en eerzame tucht, enz. Het is dus een waar woord van de Wet en de regel van de Goddelijke orde: Het is rechtvaardig dat het de rechtvaardige goed gaat. Maar de uitlegging van deze regel levert het Evangelie: Het zal de rechtvaardige goed gaan, wanneer de Kerk verheerlijkt wordt. Intussen stelt God de beloningen uit. Want de Kerk is nog niet zonder zonden. En daar alle goede en kwade dingen van dit leven kort zijn en voor een ogenblik, wil God de rechtvaardigen niet met snel voorbijgaande goederen sieren en de onrechtvaardigen niet met korte straffen treffen, maar Hij wil Zijn gerechtigheid in de eeuwige dingen tonen. Daarom stelt Hij de voornaamste beloningen en de voornaamste straffen uit tot dat eeuwige leven. Intussen straft Hij toch regelmatig in dit leven zware misdrijven met klaarblijkelijke straffen van de lichamen, zowel om ons Zijn toorn te binnen te brengen en het eeuwige oordeel, als ter wille van de burgerlijke vrede.
De Filosofen ontsteld van verwondering over deze verwarring, zoals zij menen, zoeken, wanneer zij zien dat het de goeden, zoals Palamedes en Socrates, slecht gaat, doch de kwaden, zoals Tiberius, goed gaat, naar de oorzaken, en trachten de beloningen met de deugd te verbinden. Daaruit komen die vragen voort, of deugd voor het geluk voldoende is, of Socrates gelukkig is, daar de beloningen niet beantwoorden aan de deugden. In de Filosofie zijn deze dingen onontwarbaar, maar in de Kerk worden zij recht uitgelegd: Paulus is gelukkig, daar hij God behaagt en God tot een Bewaarder en Bestuurder heeft, en hoewel hij weet dat hij aan het kruis onderhevig is wegens bepaalde redenen, weet hij toch ook dat de Kerk daarna niet met snel voorbijgaande, niet met korte tijd durende goederen, zoals de omloop van dit leven is, vereerd zal worden.
Zó worden te zijner tijd de beloningen met de deugd verbonden, en dat wel voortdurende, niet snel voorbijgaande, zoals de goede dingen van dit tijdelijk leven zijn.
Deze uitlegging van het gewone argument waarover geredeneerd wordt: dat het de rechtvaardigen goed moet gaan, heb ik vermeld, niet alleen om de lezer het gewone probleem van de Filosofen te binnen te brengen, maar opdat wij op onszelf des te opmerkzamer acht geven en op onze ellenden en de oorzaken en de geneesmiddelen daarvan.
Wanneer u dus zult denken dat u in een stad leeft die omringd is met een belegering, die van alle kanten heftig aangevallen wordt; wanneer u enige moeiten gevoelt, manen de dingen zelf ons aan om hulp te zoeken. Laten daarom de dingen die wij moeten vragen, gelijk ik boven gezegd heb, in het gebed samengevat worden, en laat de orde daarvan verstaan worden. Ten eerste moet gebeden worden om vergeving van zonden
en verzoening en met deze weldaden het licht van de Heilige Geest dat in ons de kennis van God, het geloof, godsvrucht, lijdzaamheid, liefde ontsteekt en versterkt, kortom ons bestuurt in de roeping en in alle raadslagen, bij het onderwijzen, bij het regeren van het Gemenebest.

Laten in de tweede plaats ook gemeenschappelijke en persoonlijke, lichamelijke goederen afgebeden worden, vrede voor die landstreken, die aan de Kerken en de godvruchtige studiën een verblijfplaats verschaffen, een eerzame tucht van de Staten, vruchtbaarheid van de akkers, vruchtbare tijden, goede gezondheid, levensmiddelen, voorspoed in uw burgerlijke en maatschappelijke bediening, bescherming van de kinderen, van de goede naam, van de bezittingen. En laat die dwaasheid van de zorgeloze huichelaars geheel verworpen worden, die zeggen, dat het onwaardig is lichamelijke goederen van God te vragen. Deze dwaasheden zijn vol goddeloosheid; immers God gebiedt, dat wij de lichamelijke goederen vragen, en Hij gebiedt het, gelijk ik boven gezegd heb, wegens drie zeer ernstige redenen, waarvan de eerste is, opdat wij erkennen en zeker vaststellen dat de goede dingen voor het lichaam niet zó maar, niet bij geval onder de mensen uitgestrooid worden, maar dat God waarlijk de Bewerker van die dingen is, en dat ze door Hem aan Zijn Kerk gegeven worden en daarvoor bewaard worden door Zijn bewonderenswaardig beleid. God heeft het leven bewaard van Abraham, Elia, Paulus en voor hen voor verblijfplaatsen gezorgd terwijl zij rondzwierven onder zeer grote gevaren door vele landstreken, gelijk Christus duidelijk zegt (Matth. 6: 32): *Uw Vader weet dat gij bescherming van de lichamen nodig hebt*; en de beloften van deze weldaden heb ik boven opgesomd.

De tweede reden waarom God wil dat om deze dingen gebeden wordt is opdat wij weten dat de Kerk in dit leven bewaard zal worden. Hoe lang zou Paulus onderwijzen, als hij spoedig gedood zou worden? Om dus een tijd lang te onderwijzen, bidt hij om leven, leeftocht en verblijfplaatsen. Hoe kunnen wij de Kerk van God dienen, als onze lichamen door smarten gebroken worden? Laten wij dus bidden om rust of verzachting van de ellenden, opdat wij de Kerk mogen kunnen dienen, en laten wij weten dat God om deze reden deze goederen rijkelijk schenken wil, gelijk Hij dikwijls betuigt, zoals wanneer Christus zegt (Matth. 6: 33): *Zoekt eerst het koninkrijk Gods, en de andere dingen zullen u toegeworpen worden*.

De derde reden is, omdat God wil dat in deze oefeningen van het bidden om de lichamelijke dingen, het geloof van de verzoening versterkt wordt. Want altijd moet in deze gebeden dat geloof van de verzoening overstralen.

Deze redenen scherp ik in, opdat ze voor ogen gehouden worden en ons tot het aanroepen opwekken. Chrysostomus en vele anderen misvormen het gebed smakeloos, dat Christus overgegeven heeft, wanneer zij het dagelijks brood niet willen verstaan van het lichamelijke brood. Laten wij toch weten dat deze dingen die voor het lichaam noodzakelijk zijn: het leven, levensmiddelen, vruchten, ordelijk samenleven (politia) zeer grote en bewonderenswaardige werken van God zijn en niet zó maar, niet bij toeval over de mensen worden uitgestrooid, maar dat God met vast beleid deze hulpmiddelen voor het leven zowel aan de Kerk heeft toegedeeld als voor haar in stand houdt.

En men moet niet naar die Stoïcijnen luisteren, die beredeneren dat men om de goede dingen voor het lichaam niet moet bidden, daar men God om niet moet dienen. Deze beuzelingen ontstaan uit grote duisternissen. De Stoïcijnen geven er geen acht op hoe het met de zwakheid van dit leven gesteld is. Deze goede dingen worden niet afgebeden als beloningen, als vergoedingen, hoewel ze ook zó in hun rangorde afgebeden kunnen worden, maar ze worden afgebeden als hulpmiddelen van de roepingen. Mozes zou het volk niet kunnen regeren, als hij door smart van ziel of lichaam verkwijnde. Hij bidt dus om het leven, vertroosting, leeftocht, om in zijn roeping te kunnen dienen, en toch dient hij met een bereidvaardig gemoed. Hij mort niet tegen God, ook al werd hij uit deze zijn loopbaan weggeroepen, of ook al moest hij enige grotere moeilijkheden, die hij afbidt, verdragen.

Wanneer wij naar deze orde bidden, dat de eeuwige goederen de voorkeur hebben, en God niet verlaten wordt, als Hij de goederen voor het lichaam uitstelt of niet rijkelijk uitdeelt, behaagt dit gebed aan God, en verzekert Hij dat Hij door deze eer gediend wordt. En er is geen lange uiteenzetting nodig. Want de geboden zijn bekend, de beloften zijn bekend, de voorbeelden zijn bekend van de hoogstgeplaatste vaderen en profeten, die met weglating van die Stoïcijnse of liever Cynische Filosofie, wisten dat alle goede dingen door God in een bewonderenswaardige orde geschapen zijn, dat het belangrijke en niet te versmaden zaken zijn, en dat God de Bewerker erkend moet worden en van Hem gebeden moet worden het leven en de hulpmiddelen voor en de bescherming van het leven.
Toen Jacob de Heere zag staande op een ladder, hoorde hij tegelijk beloften over de eeuwige dingen en van lichamelijke goederen. Want Hij roept Jacob en zijn nageslacht om een Kerk te stichten, die in dit leven niet bestaan kan zonder verblijfplaats, zonder leven en levensonderhoud van hen die onderwijzen. Over de eeuwige goederen zegt Hij: *In uw zaad zullen alle geslachten der aarde gezegend worden*. Over de bescherming van de lichamen zegt Hij: *Ik zal uw Wachter zijn, waar gij ook heentrekt*. Zó moeten wij de voorstelling, zo dikwijls de stem van God belooft dat de Kerk van Christus blijven zal (dit wordt toch dikwijls en duidelijk beloofd), universeel opvatten, zoals men het noemt, van hetgeen ermee verbonden is; dat namelijk tevens levensonderhoud en huisvesting aan de Kerk beloofd wordt. Kortom het is een goddeloosheid en dwaasheid de zielen af te voeren van het bidden om de goederen van het lichaam, daar God wil dat Hem deze eer wordt toegebracht en dat ons geloof door deze oefeningen opgewekt wordt.

Laten wij dus, gelijk gezegd is ordelijk bidden om de eeuwige goederen en de goederen van het lichaam, en hoewel het gebed ook met een korte verzuchting geschieden kan, is het toch nuttig voor de kleineren en de groteren, zonder bijgelovigheid een vorm van gebed te hebben die weldoordacht samengesteld is, die de ware God aanspreekt en onze aanroeping onderscheidt van de Heidense, de Turkse en de Joodse, en ons tevens de Goddelijke belofte in gedachten brengt en zékere dingen vraagt. Zodanig zijn de meeste gebeden van de eerste vaderen en van het volk Israël. Deze onderscheiden ook nauwkeurig juist door de aanspraak de ware God van de verzonnene en maken melding van het getuigenis, waardoor God Zich geopenbaard heeft. Somtijds houden zij ook de belofte voor en duiden een worsteling aan in het aanroepen, zoals in Gen. 32 (vs. 9 - 12) Jacob zegt: *God van mijn vader Abraham en God van mijn vader Izaäk, Heere, Die tot mij gezegd hebt, keer terug naar uw land, en Ik zal u weldoen; ik ben geringer dan al Uw weldadigheden. Ruk mij uit de hand van mijn broeder Ezau, opdat hij niet de moeders met de zonen doodslaat. Gij hebt gezegd dat gij mij wel zou doen* enz.
Zulke vormen zijn er veel in de profetische geschriften. En het is van voordeel, oplettend de delen te beschouwen. De aanspraak is: U de ware God, geopenbaard aan mijn vaderen Abraham en Izaäk, roep ik aan en ik neem de toevlucht tot U niet steunende op mijn waardigheid, maar op Uw zeer liefelijke beloften; want ik erken dat ik veel geringer ben dan Uw ontfermingen, maar U hebt gezegd dat U mij zou helpen. Zie, hoe hij zich staande houdt door de gedachte aan de belofte en daarin rust; vervolgens voegt hij er de zaak die hij vragen moet bij en de reden: opdat de Kerk niet onderga; bescherm mij, opdat niet de moeders en de zonen gedood worden.
En veelvuldig bidden de vaderen en de profeten zó: God van onze vaderen, Abraham, Izaäk, Jacob, dat is, God, die u met zékere getuigenissen geopenbaard hebt aan onze vaderen, aan Abraham, Izaäk en Jacob, en hun beloften overgegeven hebt. Later

gebruiken zij ook deze vorm, overgeleverd in de Dekaloog (Exod. 20: 2): *O God, Die het volk Israël uit Egypte gevoerd hebt*. Deze vormen zijn zeer dikwijls herhaald in de Psalmen. Voorts voegen zowel de Vaderen als de nakomelingen bij de gewone benaming van God een bijzondere naam. Heer (Elohe) is gewoon, wat de heidenen ook gebruikten; maar HEERE (Jehova) is bijzonder, waarmede alleen de Kerk van de Vaderen en de Israëlieten God aansprak. Zó spreekt Jacob hier. En in Ps. 20 (vs. 8) wordt gezegd: *Wij zullen de naam van de HEERE* (Jehova) *onze God aanroepen*. En overal zijn er voorbeelden voorhanden, en ik meen dat dit bij de vromen zozeer gebruikelijk geweest is, dat ik van oordeel ben dat deze twee namen door Thomas aangehaald zijn in Joh. 20 (vs. 28), wanneer hij tot Christus zegt: *Mijn HEERE en mijn God* (Ho kurios mou kai ho Theos mou)

Laten wij ons dus gewennen aan enige aanhaling en laten wij een vorm gebruiken die vroom en deskundig samengesteld is zonder bijgelovigheid, zonder toverij. Laten wij geen verzen van Orpheus of Homerus of Callimachus aanhalen; maar met ware bewogenheid van hart tot God de toevlucht nemen in vertrouwen op de geopenbaarde Christus. Laat de geest gericht zijn op die God en Schepper, die Zich geopenbaard heeft door Zijn Zoon Christus te zenden, en door het geven van Zijn Evangelie.

Vele tragen, brooddronkenen, zorgelozen verachten de recitatie (aanhaling). Maar de vromen moeten opgewekt worden, zich aan enige recitatie te gewennen, gelijk ik gezegd heb en daar zijn vele zeer ernstige redenen voor. Want juist deze recitatie is een zekere belijdenis, waardoor de Kerk zich privaat en publiek van de afgoden onderscheidt, en ieder zich schoolt en zich de ware God en de ware verering bewust maakt. Voorts wekt het overdenken van de openbaring en van de beloften de aandoeningen op, maakt het geloof vuriger, wanneer het bedenkt welk een goedheid het is, dat God Zich geopenbaard heeft, dat Hij aangetoond heeft, op welke wijze Hij aangeroepen wil worden, dat Hij de Middelaar voorgesteld heeft, dat Hij altijd zeer vele voorbeelden voor ogen gesteld heeft, dat Hij waarlijk verhoort die Hem aanroepen. Deze gemoedsbewegingen, dit geloof moeten wij onder het gebed opwekken, waartoe de zaakkundige aanhaling bijdraagt. Want het geloof is uit het gehoor, het gehoor door het Woord van God. Het is dus noodzakelijk dat door de overdenking van het Woord van God het geloof aangevuurd wordt.

Een van de kluizenaars heeft gezegd, dat er geen moeilijker werk is, dan gebeden tot God te zeggen. Maar men meent dat er geen lichter en gewoner werk is. Maar daar Christus zegt: *de ware aanbidders moeten God aanbidden in geest en waarheid*, kan de moeilijkheid gemakkelijk verstaan worden. Laat de aanroeping in geest geschieden, dat is, niet gehuicheld, niet met gebabbel, maar met godvruchtige beweging van het hart, en laat het in waarheid geschieden, dat is, met ware erkenning van God, gericht tot de ware God en tot de Middelaar. Het is dus noodzakelijk dat ermee gepaard gaat een waar denken aan God en bewegingen van het hart. Daarom heeft God Zich geopenbaard in het woord, door het zenden van Zijn Zoon, opdat Hij in het vlees gezien zou worden, opdat wij deze Zoon in het gebed aanzien en over de Vader onderricht worden. Veracht deze zichtbare omgang van de Zoon van God onder ons niet, en meen niet dat die voor niets ondernomen is. God heeft rekening gehouden met onze zwakheid, Hij heeft zó gekend willen worden, Hij beveelt ons op deze geopenbaarde Zoon te zien, en gelijk de omgang zichtbaar geweest is, zó wil hij ook dat er aanhalingen en aanspraken geschieden van deze God, die deze Zoon gezonden heeft, die de ogen van zoveel mensen gezien hebben, die aan het kruis gehangen heeft, die herleefd is uit de dood.

Maar omdat bij een recitatie de aandacht moeilijk is, daarom mijden de tragen de recitaties; maar de Kerk heeft die altijd voor de aandacht gesteld, en beveelt ze

publiek en privaat te beoefenen. Daarom zijn er Psalmen overgeleverd die met het hoogste beleid zijn samengesteld. En Christus heeft zelf een vorm van bidden voor de aandacht gesteld, en Hij zegt uitdrukkelijk Luc. 11 (vs. 2): *Wanneer gij bidt, zegt*. Hij schrijft bepaalde woorden en de recitatie daarvan vóór, gelijk Johannes eerder voorgeschreven had. Laten wij dus de vorm vasthouden en aanhalen die door Goddelijk beleid is overgeleverd.

Onze Vader Die in de hemelen zijt.
Dat is, die overal tegenwoordig zijt, overal omziet en verhoort, de Almachtige Schepper van de dingen. Maar wanneer dit gedeelte opgezegd is moet uw hart de Vadernaam vasthouden. Welke God noemt u Vader? En waarom noemt u Hem zó? Door wie is de toegang voor u tot Hem gemaakt? Laten hier in de geest komen de woorden van Christus in Joh. 14 (vs. 6): *Niemand komt tot de Vader dan door Mij*. En (vs. 9): *Die mij ziet, ziet de Vader*. En Joh. 16 (vs. 23): *Voorwaar, voorwaar zeg Ik u, al wat gij de Vader zult bidden in Mijn Naam, zal Hij u geven*. Deze God noemt u dus Vader, Die Zich geopenbaard heeft door het zenden en opwekken van deze Zoon Christus Zelf, en door het geven van het Evangelie. En u noemt Hem onze Vader, omdat Hij verzoend is door de Zoon, en door de tussenkomst van deze Priester onze gebeden aanneemt. Om het mij dus aan het hart te brengen, voeg ik er deze woorden bij: Almachtige, eeuwige en levende God, eeuwige Vader van onze Heere Jezus Christus, die U geopenbaard hebt door een onmetelijke goedheid, en Die geroepen hebt over Uw Zoon, onze Heere, Jezus Christus: *Hoort Hem*; Schepper van alle dingen en Bewaarder en Helper, met Uw even eeuwige Zoon, onze Heere Jezus Christus die met U regeert en geopenbaard is in Jeruzalem en met Uw Heilige Geest die uitgestort is in de apostelen, wijze, goede, barmhartige en sterke Rechter; *onze Vader, Die in de hemelen zijt*. Zó wordt de aanroeping onderscheiden van de Heidense, de Turkse, de Joodse en wordt de geest herinnerd aan de beloften.

Geheiligd worde Uw Naam.
Dat is, bewerk, dat U waarlijk erkend wordt, dat er ware dingen onderwezen worden, waardoor Uw roem waarlijk openbaar gemaakt wordt, dat de mensen U recht aanroepen en vereren.
Want de Naam betekent de kennis of de erkenning en verering van de Naam van God en de aanroeping. De zaak dus die afgebeden moet worden, die hier allereerst aangehaald wordt, is het hoogste en eerste goed, waarover het eerste gebod en het tweede voornamelijk handelen, namelijk, dat God recht bekend wordt, dat de ware leer over God, de stem van het Evangelie, waarlijk en wijd verbreid wordt en recht aangenomen wordt, en vele mensen door een ware aanroeping en gehoorzaamheid God vereren.

Moge Uw Rijk komen.
Er wordt voornamelijk gesproken over de uitwerking van de eerste bede. Regeer nadat het Woord van het Evangelie verbreid is, ook ons door Uw Heilige Geest; bewerk, dat wij Uw Woord geloven, begin in ons Uw regering, opdat wij erfgenamen worden van Uw Rijk, en verstoor het rijk van de duivel die verschrikkelijk woedt onder het mensengeslacht en overal de mensen aandrijft tot een Epicureïsch verachten van God, of om afgoden te dienen, tot misdadige doodslag, wellusten, leugens en andere razernijen. Bescherm ons tegen deze kwade dingen, o eeuwige Vader van onze Heere Jezus Christus, en regeer ons door Uw Heilige Geest, gelijk U gezegd hebt: Ik zal van Mijn Geest uitgieten.

Uw wil geschiede.
Dat is, geef, dat allen U gehoorzamen op de aarde. Geef, dat de herders van de Kerk, de Koningen, Overheden, Leraren, leerlingen, burgers ieder op hun plaats hun plicht recht en gelukkig uitvoeren, en dat allen U gehoorzamen, gelijk de Engelen in de hemelen U gehoorzamen en U behagen. Het is Uw werk, te maken, dat wij ellendigen, dwazen, zwakken, goede en heilzame dingen uitrichten, dat wij instrumenten zijn, niet van de toorn, maar van de barmhartigheid, dat wij nuttig zijn voor de Kerk, en geen pesten zijn en misdadigers (alastores). De regering van Hiskia is gelukkig door Uw hulp; de regering van Zedekia is ongelukkig, omdat hij U als Helper afwijst. Wij wijzen U niet terug, maar bidden met een oprecht hart, met oprechte tranen, dat U onze Kerken, leraren, scholen, vorsten, bestuurders, volk regeert, opdat zij iets doen dat U behaagt, gelijk Paulus zegt: God, Die bewerkt dat u wilt, zal ook bewerken dat u volbrengt, opdat enige dingen geschieden die Hem aangenaam zijn. Want de duivelen en de goddeloze mensen trachten met grote woede dingen te doen die God mishagen; zij bevestigen de Epicureïsche razernijen, de afgoden, wellusten; zij stoken onrechtvaardige oorlogen aan, bewerken allerdroevigste verwoestingen. Maar opdat niet het gehele mensengeslacht tevergeefs geschapen is, opdat niet allen dingen doen die God mishagen, heeft God de Kerk geroepen en trekt door Zijn Heilige Geest, om goede en Gode behaaglijke dingen te doen; de ware leer over God te laten weerklinken, te horen; God recht aan te roepen; Hem dank toe te brengen; Hem te gehoorzamen; velen heilzaam van de duivel af te trekken, door vrome en heilzame raadgevingen anderen te regeren, vrede en eerzame tucht te beschermen.

Tot hiertoe hebben de beden dus de hoogste dingen bevat en goede dingen die meer tot de geest dan tot het lichaam behoren, gemeenschappelijke en persoonlijke, en de orde is met wijsheid opgesteld: Allereerst wordt de ware erkenning van God gevraagd, vervolgens de uitwerkingen van dit erkennen, dat wij geregeerd worden door de Heilige Geest; ten derde, dat een ieder in zijn roeping of functie zijn plicht behoorlijk en gelukkig uitoefent. Nu volgt de bede om de lichamelijke goederen.

Geef ons heden ons dagelijks brood.
Dat is, levensonderhoud, vrede, bescherming, goede gezondheid, zodat wij het werk van ons beroep kunnen uitvoeren, goed gevolg in de dingen die wij naar ons beroep te doen hebben, opvoeding van de kinderen, een tamelijke rust, verblijfplaatsen, eerzame bestuurders, wachters van de wetenschappen, het recht, de gerechtshoven, en niet verstoord door opstanden, door verslapping van de tucht of door oorlogen.

En vergeef ons onze schulden.
Dikwijls is reeds gezegd dat er in elk gebed allereerst gevraagd moet worden om vergeving van zonden en dat het geloof van de verzoening altijd de andere beden voorlichten moet. Altijd moeten wij aan het begin op de Middelaar Christus zien, en bidden en geloven dat wij om Zijnentwil aangenomen en verhoord worden; wij moeten weten dat deze Priester voor ons tussenbeide komt, en in dit vertrouwen moeten wij tot God toegaan, gelijk dikwijls gezegd wordt (Rom. 5: 1): *Gerechtvaardigd door het geloof hebben wij vrede en toegang tot God*. Alsook (Hebr. 4: 14, 16): *Daar wij Jezus tot een Hogepriester hebben, laten wij toegaan met vertrouwen tot de troon der genade*.
Daar dus bij het aanroepen onze onwaardigheid ons altijd in de weg staat en ons van

God terugschrikt, gelijk weifelende harten God ontvluchten, beveelt Christus ons hier tevens, dat wij verzoening zoeken, en Hij zou niet bevelen te bidden, als Hij niet waarlijk zou geven. Hier denkt dus het oplettende hart nauwgezet aan de vergeving van zonden en de Middelaar. Maar er ligt een belangrijke belijdenis van de Kerk juist in deze woorden; zij erkent dat zij zonden met zich omdraagt en veelvuldige zwakheden. Maar hier wordt een vertroosting voorgesteld. Want daar Christus Zelf ons beveelt vergeving te vragen, zal Hij die zonder twijfel geven. En bij het opzeggen hiervan herinnere het hart zich tevens de uitgedrukte beloften, zoals 1 Joh. 1 (vs. 8): *Indien wij gezegd hebben dat wij geen zonden hebben, verleiden wij onszelf, en de waarheid is niet in ons. Als wij onze zonden zullen belijden, is Hij trouw en rechtvaardig, dat Hij onze zonden ons vergeeft*.
Maar wanneer hier bijgevoegd wordt, gelijk ook wij vergeven, worden wij aangespoord tot berouw, opdat wij niet doorgaan met zonden tegen het geweten; omdat, wanneer het hart vasthoudt aan het verachten van God, het niet verhoord wordt, volgens dat zeggen: God verhoort de zondaren niet, namelijk die volharden in misdrijven tegen het geweten. En in 1 Joh. 3 (vs. 21 vv) wordt gezegd: *Indien ons hart ons niet veroordeelt, hebben wij vertrouwen in God, dat wij die dingen zullen verkrijgen, die wij bidden*, dat is, als wij niet volharden in misdrijven tegen het geweten. Tot hetzelfde behoort de uitspraak Matth. 5 (vs. 23): *Als gij uw gave brengt naar het altaar en het is u in gedachten gekomen dat uw broeder iets tegen u heeft* enz. En overal scherpen de profeten deze uitspraak in, dat de ceremoniën en de gebeden van hen die volharden in misdrijven tegen het geweten, God niet behagen, zoals Jes. 1 en 58.
Maar laten wij bedenken, hoe ellendig het werkelijk is, niet de toevlucht tot God te kunnen nemen, God niet tot een Beschermer te hebben, niet tot een Leidsman, niet tot een Helper; door de duivel verdrukt te kunnen worden of zinneloos gemaakt, door menselijke dwalingen zijn ondergang tegemoet te gaan. In deze grote ellenden en gevaren verkeren alle mensen, die terwijl zij volharden in misdrijven tegen het geweten, God niet kunnen aanroepen. Laten wij onszelf dus opwekken tot berouw en de zeden verbeteren. Laten wij overigens ook dit weten, dat de schuld aan degene die berouw heeft om niet vergeven wordt wegens Christus, gelijk hierboven dikwijls is gezegd.

***En leid ons niet in verzoeking*.**
Dat is, laat niet toe dat wij door de duivel tot goddeloosheid heengetrokken worden en tot andere misdaden, bescherm ons tegen de listen van de duivel, regeer ons door Uw licht, Uw raadgevingen, laat niet toe dat wij ten verderve gaan, bedrogen door onze dwalingen of aangedreven door de zwakheid van het vlees. De wijsheid en de deugd van David is groot en bewonderenswaardig geweest; toch zien wij dat deze enige malen gedreven is hetzij door de duivel, hetzij door menselijke dwaling, zoals wanneer hij beveelt het volk te tellen. Daar dus aller zwakheid groot is, regeer U ons o eeuwige God, Vader van onze Heere Jezus Christus en toon ons een heilzaam beleid in persoonlijke en publieke zaken, en versterk onze harten door Uw Heilige Geest, opdat zij U gehoorzamen, opdat wij geen vaten van toorn zijn, maar vaten van barmhartigheid en nuttig voor de Kerk.

***Verlos ons van de boze*.**
Het is een algemeen gebed, dat bevrijding verzoekt van alle ellenden en zwarigheden van dit leven, van de zonden, van de tirannie van de duivel, van ergernissen, van publieke en private rampen, opdat wij namelijk met de gehele Kerk die uitgerukt is uit

de tegenwoordige ellenden, begiftigd worden met licht, gerechtigheid en eeuwig leven, en de zeer liefelijke omgang genieten van de eeuwige God en van onze Heere Jezus Christus; Amen.

U ziet dus dat Christus de dingen die gebeden moeten worden in de allerbeste orde samengevat heeft in deze vorm, die Hij ons bevolen heeft uit te spreken. Want Hij zegt uitdrukkelijk: Bidt, zó sprekende, en noemt eeuwige, geestelijke dingen, lichamelijke, tegenwoordige en toekomstige. Hij wil dat u aan het gehele leven denkt, ja ook aan de gehele eeuwigheid, aan de tegenwoordige en toekomstige gevaren, waarvan de overdenking zéker de harten tot aanroeping moet opwekken.
Waartoe ik echter in het begin aangespoord heb, dat men bedenken moet, welke God u aanroept, waar deze God Zich geopenbaard heeft, of en waarom Hij verhoort, dat moet oplettend overwogen worden, anders zwerven de harten rond bij de aanroeping, zoals de harten van de heidenen rondzwerven. Daarom heeft de eeuwige Zoon van God menselijke natuur aangenomen, en heeft met ons gemeenzaam verkeerd, opdat degenen die aanroepen, bedenken, dat deze waarlijk God is, die Zich geopenbaard heeft door het zenden van deze Zoon met duidelijke getuigenissen, en de eeuwige Vader die over deze Zoon getuigenis geeft, aanspreken. Dus heb ik boven een vorm aangegeven.

> *Almachtige, eeuwige en levende God, eeuwige Vader van onze Heere Jezus Christus, Die U geopenbaard hebt door onmetelijke goedheid en over Uw Zoon, onze Heere Jezus Christus, geroepen hebt: Hoort Hem; Schepper van alle dingen en Onderhouder en Helper met Uw Zoon Die even eeuwig is, onze Heere Jezus Christus Die met U regeert en geopenbaard is in Jeruzalem en met Uw Heilige Geest, Die uitgestort is over de Apostelen, wijze, goede, barmhartige en sterke Rechter, die gezegd hebt: Zo waar Ik leef, Ik wil niet de dood van de zondaar, maar dat hij zich bekeert en leeft; U hebt tevens gezegd: Roep Mij aan in de dag van de benauwdheid, en Ik zal er u uitrukken. Ontferm U over mij wegens Jezus Christus Uw Zoon, die U gewild hebt dat voor ons een slachtoffer zou zijn en een Middelaar en Borg, en heilig en regeer mij door Uw Heilige Geest, regeer en bescherm Uw Kerk en de Staten, die verblijfplaatsen van de Kerk zijn.*

Godvruchtig is ook deze vorm die Christus de Zoon van God aanspreekt:
"Ik roep U aan, Jezus Christus, Zoon van de levende God, gekruisigd voor ons en opgewekt, Woord en beeld van de eeuwige Vader, die gezegd hebt: *Komt tot Mij allen, die vermoeid en belast zijt, Ik zal u herstellen*. Ontferm U over mij en kom tussen beide voor mij bij Uw eeuwige Vader, heilig en regeer mij door Uw Heilige Geest, bescherm mij tegen de duivelen, de leugengeesten en de doodslagers, Uw vijanden."

Deze aanroeping van Christus is een belijdenis van almacht; want die zó aanroept is van gevoelen dat Christus de bewegingen van aller mensen harten ziet en een almachtig Helper is, die de Heilige Geest geeft en ons helpt in gevaren van lichaam en ziel.
Ook deze vorm toch omvat de drie Personen; hij spreekt de Zoon aan en noemt Hem de Tussenpersoon bij de eeuwige Vader en stemt toe dat de Heilige Geest door Hem gegeven wordt.
Een zó uitgedrukte aanroeping van Christus is enige malen in de profetische en

apostolische geschriften voorgesteld Hand. 7 (vs. 58): *Heere Jezus, ontvang mijn geest*. 1 Thess. 3 (vs. 11): *Onze God en Vader zelf, en onze Heere Jezus Christus leide onze weg tot U*. En het is niet twijfelachtig dat Jacob in Gen. 48 (vs. 16) over Christus handelt, wanneer hij zegt: *God zegene deze knapen, en de Engel, die mij uit alle kwaad heeft uitgerukt*. En Ps. 72 (vs. 15): *En zij zullen Hem altijd aanbidden*.
En deze vorm van aanroeping is een heerlijk getuigenis, dat leert, dat Christus van natuur God is en almachtig. En aan deze aanroepingen moet niet het aanroepen van gestorven mensen verbonden worden, dat de ware aanroeping verdonkert en bederft, maar men moet de regel houden: *De Heere Uw God zult gij aanbidden en Hem alleen zult gij dienen*. Het is geen gering misdrijf de aanroeping van gestorven mensen in te stellen, daar er geen getuigenissen daarvan van godswege overgeleverd zijn en daar het duidelijk de Middelaar Christus verduistert; daar voorts de aanroeping van onzichtbaren aan de aangeroepenen de macht toekent de bewegingen der harten te beoordelen, hetgeen alleen eigen is aan de almachtige natuur, gelijk in 1 Kron. 28 (vs. 9) gezegd wordt: *De Heere onderzoekt alle harten en Hij verstaat alle gedachten der harten*. En Jerem. 17 (vs. 10): *Ik de Heere doorzoek de harten* enz. Deze eer van God moet niet overgebracht worden op de profeten of de apostelen of op Maria. En in Jes. 63 (vs. 16) wordt duidelijk gezegd: *Abraham kent ons niet*. Maar met weglating van de aanroeping van Maria, de profeten en de apostelen kunnen over hen andere dingen vroom, nuttig en heerlijk gezegd worden, aan God kan dank toegebracht worden, dat Hij Zich door deze geopenbaard heeft, dat Hij door hen Zijn leer heeft overgeleverd. Laat ook het soort van onderricht beschouwd worden, dat de afzonderlijke personen onderwezen hebben; laat er gedankt worden, dat God er klaarblijkelijke getuigenissen aan heeft toegevoegd door de daden van deze mannen, zoals door de wonderen van Mozes, Elia, Elisa; dat Hij de Kerk herhaaldelijk door sommigen hersteld heeft; dat Hij voorbeelden van barmhartigheid voor ogen gesteld heeft door het aannemen van gevallenen, zoals David, Magdalena enz.; dat Hij voorbeelden voor ogen gesteld heeft, die aantonen dat onze gebeden verhoord worden in gevaren, en waarlijk bevrijdingen verkrijgen, gelijk Hagar voor haar zoon te drinken verkrijgt; Jacob, David, Hiskia verkrijgen bescherming.

Laten wij door deze voorbeelden onszelf tot aanroepen opwekken, om hun berouw en geloof na te volgen. Laten wij ten slotte hen ook prijzen, dat zij God Die riep gehoorzaamd hebben en zich beijverd hebben Gods gaven door hun zorgvuldigheid te behouden. Het is een lange rede en vol van godsvrucht over die lichten van de Kerk, over de profeten, de apostelen, en vele andere godvrezende mensen, als hun geschiedenissen verstandig verhaald worden en ze om ons te onderwijzen en ter navolging naar onze maat worden voorgesteld.
Deze dingen heb ik er in het kort aan toegevoegd, om de godvruchtige lezers te doen weten dat de aanroepingen van gestorven mensen afgekeurd en vermeden moeten worden. Het is een heidense zede, die gewoon waren zowel vele goden als ook gestorven mensen, die door deugd of krijgsroem uitgeblonken hebben, die zij heroën (helden) noemden, zoals Hercules, Quirinus en dergelijke, aan te roepen. En het is niet twijfelachtig dat deze dwaasheden door de duivel ontstaan zijn, die de erkenning van de ware God tracht te vernietigen. Laten wij dus dergelijke voorbeelden van heidense razernij vlieden en recht leren, wat over deze hoogste deugd, namelijk over het aanroepen van God, met zékere getuigenissen van het Woord van God overgeleverd is, om recht en vroom de ware eeuwige God, de Vader van onze Heere Jezus Christus, en Zijn Zoon, onze Heere Jezus Christus, Die voor ons gekruisigd is en opgewekt en de Heilige Geest die op de apostelen is uitgestort, aan te roepen en met

ware dankbaarheid te vereren.
Laten wij, nadat er gesproken is over het gebed om weldaden en hulp, ons zelf ook de dankbaarheid te binnen brengen, gelijk Paulus deze verbindt in het laatste hoofdstuk van 1 Thess. (5: 16 - 18): *Verheugt u te allen tijd, bidt zonder ophouden, dankt in alles*. Maar hier is het nodig dat alle mensen schuld bekennen. Allen zijn wij ondankbaar jegens God, en hoe rustiger de dingen voortgaan, des te achtelozer denken wij over God. Ja velen vergeten God geheel onder voorspoed en geven de vrije teugel aan hun begeerten, gelijk de voorbeelden van de voornaamste mannen aantonen en de ondervinding heeft deze uitspraken doen ontstaan:
Meestal worden de harten weelderig in voorspoed
En het is niet gemakkelijk gunstige tijden met een kalm gemoed te verdragen.

Toen Sodom met een klaarblijkelijke weldaad van God door Abraham beschermd was, na de vernietiging van het leger van de Chaldeeën, gelijk in Genesis verhaald wordt, hebben na deze uitnemende bevrijding de zorgeloze steden zich zó aan de weelde overgegeven na weinige jaren, dat zij wegens de schandelijkheid van de misdrijven met een bijzonder voorbeeld door God te gronde gericht zijn.
Groot en schandelijk is de ondankbaarheid van alle mensen. Wij ontvangen van God het leven, de natuurlijke aanleg, de opvoeding, levensonderhoud, de letteren, het evangelie, de Kerk, regeringen, wij worden dikwijls beschermd en geholpen, wanneer wij zelfs geen hulp vragen; intussen spelen wij zorgeloos of zoeken wellusten, en wij beweren dat de goede dingen ons bij toeval aangeboden worden; wij erkennen niet dat God de Bewerker is, wij beijveren ons niet Zijn goedgunstigheid te behouden, maar wekken de toorn op door onze lichtvaardigheid. Laten wij deze kwade dingen betreuren en ons verbeteren, en wanneer wij de weldaden van God hebben leren kennen, laten wij belijden dat wij ze van God ontvangen hebben, en laten wij niet lichtvaardig God de Wachter en Helper verwerpen, maar ons beijveren Hem te behagen, en onze dankbaarheid met de ware plichten van het leven en met de stem toebrengen. Want Hij eist deze belijdenis, opdat Hij geëerd wordt, en laten wij allereerst onszelf te binnen brengen, dat de goede dingen ons niet bij toeval aangeboden worden, maar dat wij God waarlijk ter harte gaan, dat onze gebeden verhoord worden en wij door God geholpen worden. Voorts wil Hij dat deze onze belijdenis een getuigenis is bij de andere mensen over de voorzienigheid, Hij wil dat de anderen versterkt worden, om waarlijk te geloven dat de menselijke zaken God ter harte gaan, dat de gebeden van de Kerk verhoord worden. Daarom biedt David in de Psalmen zó dikwijls dit eerbewijs zijnerzijds voor de ontvangen weldaden, namelijk het vieren van de weldaad, zoals Ps. 118 (vs. 17): *Ik zal niet sterven, maar leven en de werken des Heeren vertellen*, ik zal Uw weldaden vieren en een getuige zijn van de ware leer. God eist waarlijk de dankbaarheid en schat die hoog; daarom hoewel de dankbaarheid ook het zich toeleggen op gehoorzaamheid omvat, moeten wij ons toch dagelijks gewennen aan een bepaalde gedachtenis in woorden. Velen wanneer zij uit hun bed opstaan, wanneer zij gaan slapen, wanneer zij aan de tafel aanzitten, wanneer zij van tafel gaan, denken zelfs niet aan God, geheel zoals de dieren, vanwaar de dagelijkse weldaden komen. Deze allerschandelijkste verwaarlozing moet zowel berispt als verbeterd worden. Dagelijks vóórdat u goede dingen vraagt, moet u aan de vorige weldaden denken en God dank toebrengen; voeg er daarna de bede bij, en laat er publiek een getuigenis zijn in geschriften of in voorbeelden van uw dankbaarheid. U kunt zulk een vorm gebruiken:

Ik breng U dank, almachtige, eeuwige en levende God, eeuwige Vader van

onze Heere Jezus Christus, Schepper van alle dingen en Bewaarder en Helper met Uw Zoon Die mede eeuwig is, onze Heere Jezus Christus, geopenbaard in Jerusalem, en Uw Heilige Geest uitgestort over de apostelen: dat U Zich aan ons geopenbaard hebt door oneindige goedheid met zekere en heerlijke getuigenissen en dat U Zich een voortdurende Kerk gesticht en uitgekozen hebt, en dat U gewild hebt dat Uw Zoon, onze Heere Jezus Christus, voor ons tot een slachtoffer werd, dat U ons Uw Evangelie gegeven hebt en de Heilige Geest, de zonden ons vergeeft en ons bevrijdt van de macht van de duivel en van de eeuwige dood en ons het eeuwige leven geeft, en tot nu toe in dit leven mij vele .grote weldaden geschonken hebt, mij het leven gegeven hebt, levensonderhoud, onderwijs, vrede op die plaatsen waar ik gewoond heb, en de straffen verzacht hebt, die ik verdiend heb.

Ik breng ook U dank toe, Heere Jezus Christus, Zoon van de levende God, de voor ons gekruisigde en opgewekte, Emanuel, dat U Zich verbonden hebt met de menselijke natuur, voor ons geleden hebt en wederopgestaan zijt en ons vrijgekocht hebt, dat U de Kerk bewaart en beschermt tegen de duivelen, Uw vijanden, en het licht van het Evangelie geeft en dikwijls herstelt, ons de zonden vergeeft en ons het eeuwige leven geeft, en dat U een voortdurende Middelaar en Tussentreder voor ons bent, en ons wilt helpen, gelijk U gezegd hebt: 'Komt tot Mij allen die vermoeid en belast zijt, Ik zal u verkwikken.'

Ik breng ook U dank toe, Heilige Geest, Levendmaker, uitgestort over de apostelen, dat U Uw licht in onze harten ontsteekt, regeert, onderwijst, opwekt en mij helpt met raad, de arbeid van mijn roeping bestuurt en mij heiligt tot het eeuwige leven.

Laat op de dankzegging het gebed volgen, gelijk ik boven verhaald heb. Laten er ook uitdrukkelijk dankzeggingen gedaan worden op iedere tijd voor de nieuwe weldaad die dan ontvangen is. Deze voordracht zij een belijdenis van de ontvangen weldaad, die God zeker eist, en laat het woord met het hart in overeenstemming zijn. Laten wij waarlijk gevoelen dat het gevaar niet bij toeval verdreven is, maar dat wij door God geholpen en bewaard zijn, dat onze gebeden verhoord zijn; laat het hart God lofzeggen, dat Hij niet een ledige Naam is, de mensen niet veronachtzaamt, maar waarlijk die Hem aanroepen in de Kerk verhoort, dat er waarlijk een onderscheid is tussen de Kerk en de heidenen, die van Christus kwaadspreken, omdat Hij waarlijk naar Zijn Kerk omziet en helpt en de beloften houdt. Laten wij dit ook onszelf inscherpen en het bij anderen in herinnering brengen; laten wij vertellen waar wij geholpen en bevrijd zijn, opdat anderen tot de erkenning van God worden uitgenodigd.

De dankbaarheid is op zichzelf een dienst die God aangenaam is, maar zij wordt ook vereist ter wille van het voorbeeld. Daarom spoort Paulus zeer liefelijk aan, dat velen voor hem bidden, opdat des te meerderen later voor de ontvangen weldaad dank zeggen 2 Cor, 1; hij duidt daarmee aan dat de dankzegging een belangrijk offer is en God zeer aangenaam, en dat ze daarom door meerderen gedaan moet worden, omdat God te meer eist dat Hij door velen erkend en vereerd wordt; en wanneer velen de ontvangen weldaad vieren, wordt het voorbeeld heerlijker, en meer anderen worden uitgenodigd tot aanroeping, godsvrucht, geloof. Vreselijk is in de aard van de mensen de ondankbaarheid, gelijk de voortdurende klachten van alle tijden getuigen, en het nalaten van de schuldige plicht is door Goddelijke en menselijke uitspraken veroordeeld, en toch is het gebruikelijker aan de mensen dankbaarheid te bewijzen, dan aan God. En de ondankbaarheid jegens God is nog gruwelijker dan jegens de

mensen. Ook al is Saul ondankbaar jegens David, toch kan hij niet ontkennen dat David zich verdienstelijk gemaakt heeft. Maar de ondankbaren jegens God ontkennen dat God de Bewerker van de weldaad is; zij verzinnen dat de gevaren bij toeval verdreven zijn. Tegen deze duisternissen en deze woede moeten wij onze harten wapenen met de Goddelijke getuigenissen en leren dat er waarlijk naar ons omgezien wordt, dat wij geholpen en verhoord worden door God. En wanneer wij geholpen zijn, laten wij erkennen, belijden, verkondigen dat God voor ons en de anderen de Bewerker vande weldaad is, gelijk ik boven enige uitspraken aangehaald heb. Ps. 44 (vs. 7): *Ik zal niet op mijn boog vertrouwen, en mijn zwaard zal mij niet redden*. En Christus zegt duidelijk (Joh. 15: 5): *Zonder Mij kunt gij niets doen*. En Ps. 34 (vs. 7): *Deze arme heeft tot de Heere geroepen, en de Heere heeft hem verhoord*. En Ps. 27 (vs. 10): *Mijn Vader en mijn moeder hebben mij verlaten, maar de Heere heeft mij aangenomen*. Ps. 60 (vs. 13): *Geef ons hulp in de benauwdheid, en het heil der mensen is ijdelheid. In God zullen wij kracht doen, en Hijzelf zal degenen die ons benauwen teniet doen*. Ps. 127 (vs. 1): *Als de Heere het huis niet bouwt* enz. Ps. 116 (vs. 16 vv): *Gij hebt mijn banden geslaakt, ik zal U een lofoffer toebrengen*. Jerem. 17 (vs. 5: 7): *Vervloekt zij de man die zich vlees tot een arm stelt* enz. *Gezegend de man, die op de Heere vertrouwt, en de Heere zal zijn vertrouwen zijn*.

Het is een zeer zwaar werk voor de godvruchtige harten, ook na een ontvangen weldaad deze uitspraak vast te houden, dat wij waarlijk door God geholpen en bewaard zijn. Maar laten wij ons met de getuigenissen die ik zowel boven als nu aangehaald heb versterken, om vast te stellen dat niet bij toeval, maar met God als Helper de gevaren verdreven zijn, en de weldaden van God voor ons en anderen verkondigen.

Deze dingen heb ik over het voornaamste offer, namelijk de dankzegging, kort gezegd, om ze de godvruchtige lezer indachtig te maken, die ik echter verzoek, dat hij over dezelfde zaak nauwkeurig de uitspraken overweegt en verzamelt in de profetische en apostolische geschriften, om de geest op te wekken tot geloof, ware aanroeping en ware dankbaarheid. Want het is moeilijk de ware zin vast te houden over de tegenwoordigheid van God bij zulk een grote zwakheid van ons, ook wanneer wij klaarblijkelijke getuigenissen zien. Gelijk de Israëlieten in de woestijn, hoewel zij zeer vele getuigenissen van de tegenwoordigheid van God gezien hebben, toch zo dikwijls betwijfelden, door wie zij uit Egypte uitgevoerd waren. En de apostelen hadden de daden van Christus gezien, zij hadden gezien dat er zó dikwijls doden opgewekt werden, en toch was de zwakheid van het geloof groot. Daarom, wanneer door de weldaden van God de gevaren voor ons verdreven worden, gelijk dikwijls geschiedt, laten wij de uitspraken voor ogen houden, die ons bevestigen, om te erkennen dat wij door God geholpen zijn. En laten wij niet dulden dat deze uitspraak in onze harten verstoord wordt. Daar deze strijd moeilijk is voor de gemoederen, gelijk de ondervinding toont en de voorbeelden, beschreven over de Israëlieten in de woestijn leren, past het ons nauwlettender te zijn in de overdenking van de getuigenissen, die in de profetische en apostolische geschriften overgeleverd zijn, opdat het geloof en de erkenning van de tegenwoordigheid van God in ons versterkt moge worden en toenemen. Laten wij voor ogen houden de belijdenis van Jacob in Gen. 48 (vs. 15), die verkondigt dat hij door de God van zijn vaderen Abraham en Izak, van zijn kindsheid af gevoed en beschermd is, en er de vermelding van de Engel bijvoegt, dat is, van de Zoon van God, door Wie hij, naar hij zegt, uit alle kwaad is uitgerukt. Laat eveneens de dankzegging van David die sterven gaat ons tot een voorbeeld zijn (2 Sam. 22 : 18): *Hij heeft mij bevrijd van degenen die mij haatten*.

Laten wij erkennen dat door menselijk beleid en hulp niet alle gevaren verjaagd kunnen worden, gelijk Jeremia duidelijk zegt in hfdst. 10 (vs. 23): *Ik weet Heere dat de weg van de mens de zijne niet is*. Hoe vele dingen zijn Mozes, Samuël, David, Hiskia, kortom alle bestuurders overkomen, die voor menselijk beleid onontwarbaar waren! Laten wij daarom bidden zoals zij, dat wij door God geregeerd en geholpen worden, en wanneer de uitkomsten vreedzaam zijn, laten wij belijden, dat de zaak is, dat wij door God geholpen en beschermd zijn. Ook deze tijd heeft voorbeelden gezien, die het passend is te verkondigen, opdat de weldaden van God gevierd worden; God heeft reeds zoveel jaren vrede aan onze Kerken gegeven; en Hij heeft niet alleen vrede gegeven, niet alleen maar de pogingen van de vijanden verhinderd, maar ook vele ergernissen hier en daar ontstaan teruggedrongen, en voor een groot deel de ijver en de oordelen van hen die de Kerken voorgaan, zó geregeerd, dat de zuivere leer in onze Kerken overal overgeleverd wordt.
Voor deze zeer grote weldaden dank ik de eeuwige God, de Vader van onze Heere Jezus Christus en ik bid Hem wegens Zijn Zoon Jezus Christus, onze Heere, gekruisigd voor ons en opgestaan, met heel mijn hart dat Hij ons door de Heilige Geest moge regeren van nu voortaan en voortdurend. Amen.

XX

OVER DE BURGERLIJKE OVERHEDEN EN DE WAARDIGHEID VAN DE BURGERLIJKE REGERING

Tot hiertoe heb ik de Kerk beschreven en voorgedragen dat zij een bijzonder en aan de menselijke rede onbekend soort leer verbreidt en hoe zij God aanroept. Nu moet zij, omdat het noodzakelijk is dat zij onder de mensen leeft in de maatschappijen, staten, rijken, waar God wil dat de belijdenis van de ware leer gehoord wordt, ja waar Hij Zich een Kerk vergadert, geplaatst worden in de maatschappelijke samenleving en de burgerstaat, en geleerd worden wat men over het huwelijk en de regeringen denken moet.

En het is noodzakelijk over deze dingen de mensen recht, passend en uitvoerig uit de getuigenissen van de profeten en apostelen te onderrichten, omdat er dikwijls zowel oudtijds als tegenwoordig bijgelovige en fanatieke huichelaars geweest zijn, die de huwelijken die door God verordend zijn en de functies van de overheden, de rechtbanken, de burgerlijke wetten, wettige straffen, regeringen, wettige oorlogen en krijgsdienst veroordeeld hebben. Zulke dwaasheden hebben oudtijds Marcion en de Manichaeën rondgestrooid, wier dwalingen wijd verbreid zijn naar Azië en Afrika. Vóór dertig jaren hebben ook de Flagellanten, zoals zij genoemd werden, dergelijke dwalingen verbreid, en in onze tijd hebben de overal rondzwervende Anabaptisten deze dwalingen nu weer onder de mensen gebracht.

En de duivel houdt nooit op verkeerde geesten aan te zetten, om valse meningen over de politieke zaken aan te hangen, omdat hij tegelijk twee kwaden verwekt, hij brengt tweedracht in de staten teweeg, waaruit vele onrechtvaardige doodslagen en splitsingen ontstaan, en hij verdonkert het Evangelie. Want terwijl zij verzinnen dat de gerechtigheid een zekere nieuwe barbaarse burgerstaat is, waarin de mensen leven zonder onderscheid van bezittingen en zonder regeringen, gaat het ware licht verloren over de innerlijke en voortdurende gerechtigheid in het hart, waarover Christus zegt (Joh. 17: 3): *Dit is het eeuwige leven, dat zij erkennen dat Gij alleen de ware God zijt, en dat, die Gij gezonden hebt, Jezus de Christus is*. En Paulus (Rom. 8: 14): *Die door de Geest van God geleid worden, die zijn kinderen van God*. De gerechtigheid, waarvan het Evangelie predikt, is het licht in het hart, dat door het geloof en de kennis van Christus de harten ontvlamt tot ware aanroeping van God en andere godvruchtige bewegingen die met de Wet van God in overeenstemming zijn, en het eeuwige leven begint; naar buiten echter, dat hij naar de wisseling van de tijden van het jaar die door God verordend zijn, het zó aan de staten en regeringen ieder op zijn plaats ten grondslag legt, dat Jozef de ware kennis en aanroeping van God en van de beloofde Messias en de beginselen van het eeuwige leven in het hart omdroeg; naar buiten echter in het gerechtshof, bij de rechtspraak, in de contracten, in het bezit van vermogen gebruikte hij de Egyptische wetten. Daniël droeg een dergelijk licht in het hart om de beginselen van het eeuwige leven, gelijk Jozef; naar buiten echter, in het gerechtshof, in de rechtspraak, in de contracten, in het bezit van de goederen, in het regeren van het gebied gebruikte hij de wetten van het Babylonische Rijk.

Hierop moet alleen gelet worden in de wetten en de burgerlijke regering, dat zij niet strijden met de wet van de natuur, maar, zoals Paulus zegt, tot eer zijn voor het goede werk en tot schrik voor het kwade werk. Voorts, ook al hebben de vormen van de wetten, van de rechtspraak, van de straffen enige verschillen, gelijkde Duitse wetten van de Bonden, gelijk zij ze noemen, anders zijn dan de Franse; toch moet ieder de wetten van zijn eigen plaats gehoorzamen. Maar dat onderscheid behoort in het geheel

niet méér tot de gerechtigheid van het Evangelie, dan de verschillende lengten van dagen en nachten. De dag van de zonnestilstand is in Macedonië voor Paulus langer, dan voor Christus in Judea. Dit verschil doet niets ter zake voor de gerechtigheid in beider hart. Maar de duivel heeft, om de ogen en de zielen van de mensen met duisternis te overdekken, zodat zij het ware licht van het Evangelie over het geloof en de kennis van Christus niet zien, die monsterlijke meningen over de barbaarse staat verspreidt; hij verzint dat het een grote deugd is, geen eigendom te hebben, de rechtspraak te ontwijken en de burgerlijke functies, die toch noodzakelijk zijn voor het mensengeslacht en ook door God verordend zijn, opdat daarin ons geloof, onze aanroeping en belijdenis aan de dag treden, en om oefeningen te zijn van de gehoorzaamheid, die de Wet van God vordert, en van de onderlinge liefde, zoals ik spoedig zeggen zal.

Daarom moeten de mensen in de kerken en scholen ijverig onderricht worden over de waardigheid van de politieke zaken en van tevoren gewapend tegen die dwaasheden van Marcion, de Manichaeën en de Anabaptisten. Ik weet dat de onkundigen bewogen worden door de vele verbasteringen en verwarringen van regeringen, hoven en rechtbanken. Want de vorsten veronachtzamen vele dingen in het bestuur, veler misdrijven en onrechtvaardigheden zien zij niet; bij de rechtspraak zijn er vele bedriegerijen en lasteringen, vele fouten; in de hoven grote eerzucht, roofgierigheid en ander bederf, veel bedrog in de contracten. Want bij deze zwakheid van de menselijke natuur en bij zulk een woeden van de duivel die de verkeerde begeerten aanstookt bij vele vorsten, bestuurders, rechters, dienaren en private personen, is het niet te verwonderen dat er vele droeve verwarringen en oproerigheden voorkomen. Deze bewegen de harten die niet van tevoren gewapend zijn, dat zij alle dingen, dat is de burgerlijke orde zelf veroordelen en menen dat de regeringen alleen maar onderdrukkingen van zwakken zijn, ontstaan òf door de duivel òf door menselijke overmoed en begeerte.

Dikwijls vragen ook de Filosofen, vanwaar de regeringen zijn, daar de zaak aantoont dat er geen rijk gesticht wordt zonder grote onheilen voor het mensengeslacht, dat er geen is zonder vreselijke verwarringen, dat er ook geen altijddurend is. Hoeveel eigen en vreemd bloed heeft Rome vergoten, zolang het de regering over de wereld gehad heeft. Weldra zijn door de burgeroorlogen van Sylla, Marius, Cinna, Caesar, Pompeius, Brutus, Antonius, Augustus, over de gehele wereld zeer grote furiën gaan woeden. Welke verstoringen van de wetten en de tucht zijn er ontstaan! Daarna hebben de barbaarse volken, Gothen, Vandalen, Hunnen, Arabieren, Turken, binnengevallen in Italië, Egypte, Afrika en Azië het Romeinse Rijk geheel en al verwoest. Kortom de gang van zaken toont dat de klacht wáár is die bij Ovidius staat (Metam. XV, 420 - 422):

> Zó zien wij dat alles omgekeerd wordt,
> en dat andere volken van gewicht worden, en deze ineenstorten.
> Alsook:
> Het is aan de hoogsten ontzegd, langdurig te blijven.

En men zegt dat Scipio bij het zien van de brand van de stad na de inneming van Carthago in tranen uitgebarsten was en gezegd had dat de onstandvastigheid van de fortuin in de menselijke zaken te betreuren is, en dat hij niet alleen het lot van Carthago betreurde, dat oudtijds bloeide door deugd, rijkdom en macht, en nu geplunderd en ingenomen door brand ten onder gaat, maar ook aan het lot van Rome dacht, dat een weinig later door een soortgelijke ramp zal ondergaan, omdat er geen Rijken altijddurend zijn. De Filosofen vragen zich dus verwonderd af, waarom er

zoveel misdrijven en ellenden voorvallen, als de Rijken door God worden ingesteld.
Maar de leer van de Kerk onderscheidt deze dingen zeer bezonnen en stelt het onderscheid voor ogen van het overheidsambt (ordo politicus), de personen en de menselijke ellenden.
Aangaande het overheidsambt onderwijst de hemelse leer in het algemeen, dat deze rang door God ingesteld is en een werk van God is, welk een groot goed er in het bestuur overblijft, namelijk, dat de mensen door vaste wetten verbonden, in een burgerlijke samenleving verkeren, dat de massa geregeerd wordt door Overheden, rechtbanken, straffen; dat de Overheid de bewaker is van orde en vrede, dat het bezit van de dingen verschillend is en voor een ieder het zijne veilig is, dat zaken door wettige contracten overgedragen worden ten nutte van het gewone leven, dat roverij met de wapenen bedwongen wordt of gestraft.
En een weinig verder zal ik de getuigenissen van de profeten en apostelen, die beide dingen onderwijzen, èn dat de burgerlijke orde door het Woord van God ingesteld is, èn dat zoveel goeds er in het bestuur over is, waarlijk een werk van God is, niet alleen maar bij toelating, maar omdat het door God waarlijk in stand gehouden wordt en geholpen wordt, zoals de orde van de beweging van de hemellichamen en de vruchtbaarheid van de aarde. Want ik zal eerst dit onderscheid van het ambt, de personen en de menselijke ellenden uitleggen, om degenen die vragen, vanwaar zulke grote verwarringen en rampen komen, te beantwoorden.
Het overheidsambt is dus, gelijk ik gezegd heb, een zaak die goed is en schoon, aangenaam voor het mensengeslacht, een bijzonder werk van God, dat namelijk de mensen door wetten verbonden in een burgermaatschappij leven, dat de massa geregeerd wordt door Overheden, die wachters zijn van de tucht, rechtspraak uitoefenen, zorgen dat de burgers aangaande God recht onderwezen worden, de Epicureïsche furiën tegengaan, en afgoden, meineed, wellusten, geweldpleging, kortom die er voor zorgen, dat de burgerstaat een zeer eerzame school is, waarin de kennis van God uitblinkt en de plichten van de deugd uitgeoefend worden, de algemene veiligheid en de gemeenschap aan andere weldaden.
Maar u zult zeggen dat ik een Platonische idee beschrijf. Want waar is geweest of bestaat zulk een staat, waarin niets gebrekkigs is? Maar ik draag deze dingen immers voor, om de burgerlijke orde van de gebreken te onderscheiden. En hoewel er geen staat is zonder gebreken, is toch het éne bestuur eerzamer, het andere meer verward, het éne behoudt meer goeds volgens die idee, het andere minder. Ten tijde van David en Salomo bloeide Jeruzalem meer en was de burgerlijke orde meer ongeschonden, dan ten tijde van Herodes, en toch, zoveel goeds er nog over was ten tijde van Herodes, dat was Gods werk. Door de hulp van God werd er een verblijfplaats bewaard voor Zacharias, Simeon, Elisabeth en andere vromen. Onder zoveel roverij, oorlogen, furiën van de duivel en Herodes, heeft God toch Maria beschermd en Elisabeth en ontelbaar vele andere heiligen. Nu zal ik dus over de personen spreken. Hoewel de zaak, namelijk de burgerlijke orde van God is, zoals het huwelijk, worden de personen toch dikwijls niet aangespoord door God en verstoren meer de Goddelijke orde, dan dat zij die beschermen of sieren, zoals Caligula, Nero en zeer vele andere gesels, die in de regering, die door God verordend is, woeden als wilde zwijnen in een tuin. Paulus eert de wetten en de orde van het Romeinse Rijk, maar hij haat Nero en verwenst hem als een instrument van de duivel, dat de goede orde verscheurt.
Want het is noodzakelijk dat bij de regeringen de heilrijke vorsten van de kwade onderscheiden worden. David, Salomo, Josafat, Hiskia, Josia, Nebukadnézar, Cyrus, Constantijn, Theodosius, Karel zijn heilzame vorsten geweest, van Godswege

verwekt en geholpen, om zowel de Rijken als de Kerk zo goed mogelijk te herstellen. Deze zijn ook van Godswege verwekt en geholpen, om de Rijken en de orde zo goed mogelijk te herstellen, hoewel zij de Kerk van God niet kenden: Themistocles, Aristides, Alexander van Macedonië, Fabius, Marcellus, Scipio, Paulus Aemilius, Augustus. Want zij hebben heilzame dingen gedaan voor het mensengeslacht en staten gesticht, die een tijd lang gebloeid hebben. Hun werk is dus van voordeel geweest, opdat er een nageslacht zou blijven, waaruit de Kerk vergaderd is.
Maar dat de heilrijke bestuurders allen door God verwekt en geholpen worden, betuigen de uitspraken van de profeten dikwijls. Ps. 127 (vs. 1): *Als de Heere de stad niet bewaarde*, enz. En Ps. 144 (vs. 10): *Die heil geeft aan de koningen*. En Salomo zegt (Spr. 20: 12): *Dat het oog ziet, dat het oor hoort, God maakt beide*, dat is, dat de bestuurder oplettend is en gelukkige raadslagen heeft en het volk hem met vreugdevolle ijver gehoorzaamt, dat zijn werken van God. Gelijk het weldaden van God zijn, dat het beleid van Scipio gelukkig is, en dat het leger deze aanvoerder liefheeft en volgaarne volgt. Andere nabootsers doen geen gelijke dingen en worden ook niet bemind door de legers. Zó heeft ook Johannes de Doper, hoewel hij over de regering van de Kerk spreekt, toch een uitspraak overgegeven die waar is van het gehele bestuur. Een mens kan niets aannemen van zichzelf, als het hem niet door God gegeven is, dat is, er is geen gelukkig en heilzaam bestuur, als God niet helpt. Gelijk het beleid van Themistocles heilzaam voor het vaderland geweest is. Maar de staatkunde (politiae) van Pericles en Demosthenes zijn al te bemoeizuchtig, brengen oorlogen teweeg die niet noodzakelijk zijn, die voor Griekenland verderfelijk geweest zijn.
Maar wanneer de zaken en de personen door God geholpen worden, bloeien de Staten te meer, zoals wanneer David in Israël regeert, wanneer Augustus te Rome regeert. Toch is niemands regering zó vredig, zó gelukkig, dat er niet vele rampen onder gemengd zijn, en vele fouten voorkomen. Want ook de duivel tracht op verschillende manier de staten te verstoren, en de zwakheid van de mensen is groot. Bovendien wil God ook dat de tirannen gestraft worden door aanvoerders die door Hem verwekt zijn, en de regeringen veranderd worden, en dit geschiedt niet zonder grote onheilen. De regering van Cyrus is zeer gelukkig en zeer zacht geweest, en toch is door zijn legers het meest bloeiende deel van de aarde, namelijk Ionië, vreselijk verwoest; want God heeft de wellusten willen straffen. En zo dikwijls als er helden verwekt zijn, zijn er omwentelingen gevolgd van grote steden en grote rijken, zoals Cyrus, Alexander, de Romeinen, Gothen, Turken, hoeveel steden en rijken hebben zij omgekeerd!
Ik heb derhalve in de derde plaats gezegd, dat van de burgerlijke orde de menselijke ellenden onderscheiden moeten worden. De regering van David is minder rustig, omdat ze door de duivel dikwijls wordt verstoord, en de zwakheden van de mensen zijn groot. Het bestuur van Cyrus is strenger, omdat God met een afschrikwekkend voorbeeld Ionië gestraft wilde hebben wegens de schandelijke wellusten. Ja zulke noodlottige straffen, ook al schijnen ze ons al te hard toe, behoren toch in werkelijkheid tot de politieke orde, omdat God, de rechtvaardige Rechter, Zijn toorn verklaart door deze schrikwekkende straffen, zoals wanneer Hij Sodom omkeert, of wanneer Hij door honger of pest gehele volken vernietigt.

Vele rampen dus in de Rijken moeten dodelijke straffen geacht worden en voorbeelden van de rechtvaardige toorn van God tegen de misdaden van de mensen. Ja van het begin af aan zijn de regeringen ten kwade gekeerd, is de slavernij toegenomen, omdat de zonden van de mensen toegenomen zijn. Het eerste Koninkrijk wordt in het beeld van Daniël getekend als van goud, het tweede van zilver, het derde van

koper, het vierde van ijzer. De voeten zijn deels van ijzer, deels van leem, dat is, in de laatste tijd zullen er sommige harde Rijken zijn, zoals het Turkse, sommige zwakke, vol traagheid, zoals de zaak aantoont in vele plaatsen van Duitsland.
De toestand van het Joodse Rijk is veel schoner geweest in de tijd van Josafat, dan na de terugkeer uit Babel, en daarna, toen Judea op vele manieren door de Syrische en Egyptische koningen en eindelijk door de Romeinse werd gekweld, maar toch bleven er nog enige zenuwen van de staat. De vromen erkenden dat dit een weldaad van God was. Intussen wisten zij dat de kwade dingen, die er gebeurden, van Godswege toegelaten werden als beschikte straffen, en zij verdroegen die treurig en zuchtend, en verzachten die door hun bezonnenheid en ijver in alle ambt; zij tartten niet door verachting of opstanden; ook baden zij God, dat Hij de dienstbaarheid verzachten zou. Toen zij gehoord hadden dat er door Ptolemaeus Lathurus twintigduizend Joden gedood waren en de gevangenen gedwongen waren het vlees van de gedode ouders en broeders te eten, zagen zij dat de duivel tegen dit volk razender woedde, dan tegen de andere volken, en gingen er aan denken zich te bekeren en aan te roepen, en toch kenden zij de Goddelijke voorzeggingen, dat de staat zou blijven, totdat de Messias gepredikt zou hebben. Ik heb het noodzakelijk geoordeeld deze dingen vooraf te zeggen over het onderscheid tussen de burgerlijke orde en de verwarringen, die de orde verstoren, zoals wanneer iemand anders met zijn geschreeuw razende de harmonie in een lied door goede musici recht gezongen, verstoorde, opdat de lezer op het overige voorbereid wordt, en niet wegens de verwarringen, die van elders er bij komen, de weldaden van God veroordeelt. Maar de politieke orde is de éne maal meer, de andere maal minder ongerept; de éne maal is er meer, de andere minder verwarring. Maar altijd zijn er in dit ellendige en moeitevolle leven in de regeringen vele grote moeilijkheden, zowel omdat de duivel tracht meer verstrooiingen te maken, als omdat de menselijke natuur op zichzelf zwak is en gemakkelijk door zijn dwalingen en begeerten onrechtvaardige zaken teweeg brengt en de harmonie verstoort, alsook omdat er vele dodelijke straffen voorkomen, waarin grote verstoringen plaats vinden zowel van Rijken als van de orde. En al deze oorzaken komen in deze laatste ouderdom méér voor.

De natuur van de mensen is als uitgeput zonder enige twijfel zwakker, dan zij in het begin geweest is, gelijk de geleerden de tijden verdelen volgens de delen van de mens; zij zeggen dat in het begin de rede de leidsvrouw is geweest (to hègemonikon). Want de kunsten en wetenschappen (artes) zijn door de eerste vaders uitgedacht en de mensen werden meer door wijsheid dan door macht geregeerd. Daarna is de oorlog-voerende tijd gevolgd, waarin reeds de Rijken door de wapenen gesticht zijn, en vier monarchieën van de tijd van Abraham af tot Theodosius de wereld geregeerd hebben. Daarop is de laatste tijd gevolgd, waarin naar zij zeggen het begerende (epithumètikon) overheerst. De natuur van de mensen is trager geworden en legt zich niet toe op wijsheid, zoals oudtijds, en onderneemt niet dat zeer zware oorlogswerk, dat oudtijds krachtige mannen doorstonden: David, Achilles, Cyrus, Alexander, Hannibal, Marcellus, Scipio, C. Caesar, maar als ontzenuwd zoekt zij genoegens en wellusten. Bovendien zijn, daar de zonden met de tijd opgestapeld zijn, de straffen ook toegenomen. Van deze gelegenheden maakt de duivel gebruik en dwingt de zwakke natuur des te woedender. Uit haat ook tegen God en Christus, van Wie hij weet dat Hij niet zo veel later openlijk komen zal om te oordelen en de Kerk de eeuwige goederen zal geven en de duivelen en de goddelozen in de eeuwige folteringen werpen zal, woedt hij te heviger juist in het einde van zijn tirannie.
Laten wij deze dingen bedenken, wanneer wij de verwarringen van de Rijken, de

oproerigheden, de verkwistingen en de begerigheid (boulimia) van de vorsten, de uitbuiting van het volk en andere ellenden van dienstbaarheid zien toenemen, en God bidden, dat Hij enige verblijfplaatsen voor Zijn Kerk bewaart en regeert.
Alle Rijken zijn in alle tijden tegen het einde roeriger geweest. Hoe dikwijls hebben vele koningen van Syrië in dezelfde tijd om de regering gestreden: Antiochus, Tryphon, Demetrius en anderen! Hoeveel burgeroorlogen zijn er niet geweest tussen de Romeinse vorsten van Severus af, om over de oudere burgeroorlogen niet te spreken! Wij zien ook in deze tijd twee koningen allerongelukkigst strijden over Pannonia. Voor de Kerk is er dus beslist een bijzondere wijsheid nodig om deze ellenden te dragen, waarvoor ook Christus ons van tevoren waarschuwt als Hij voorzegt dat er in de laatste tijden grote oorlogen, grote ineenstortingen van regeringen en benauwdheid der volken wezen zal.

Nu keer ik dus terug tot de voornaamste vraag. Vanwaar komen de regeringen; zijn de burgerlijke ambten goede zaken, en of het de christenen geoorloofd is een overheidsambt te bekleden, te kopen, te verkopen, een rechter-ambt te vervullen, eigen of anderer zaken voor de rechter te brengen, in krijgsdienst te gaan, roverij met wapenen te verdrijven, wettige oorlogen te voeren.
Hierop antwoord ik allereerst:
Zowel het huwelijk als de burgerlijke orde zijn zaken door de eeuwige God ingesteld en goedgekeurd door een uitgedrukt Goddelijk woord, en zoveel goeds er in de burgerlijke orde blijft, wordt bewaard met de hulp van God. Ik noem echter de staatsorde, gelijk ik hiervoor in gedachten gebracht heb, niet de onrechtvaardige verstoringen, maar de wetten zelf die met de rede overeenstemmen, die de burgerlijke samenleving bijeenhouden, dat bepaalde mensen de menigte voorgaan; alsook de contracten, de rechtspraak, wettige straffen, verdrijving van roverijen, krijgsdienst.
En over het huwelijk zijn de getuigenissen bekend genoeg. Het huwelijk is toch een voortdurende verbinding van een man en zijn echtgenote door vaste wetten van God ingesteld, die aantonen, welke personen en op welke wijze het vrijstaat te verbinden, zoals Gen. 2 (vs. 23 vv), Levit. 18 (vs. 6 vv), Matth. 19 (vs. 4 v) en 1 Cor. 7. Op deze plaatsen worden duidelijk gezien de instelling, goedkeuring en ordening van het huwelijk, waarover elders breedvoeriger gesproken zal worden. Nu zal ik er getuigenissen bijvoegen over de overheden of het burgerlijk bestuur.
Paludanus zegt dat de burgerlijke orde alleen maar zó door God ontstaan is, omdat aan de mens de rede is ingegeven en de kennis van de wetten van de natuur, die oordeelt dat deze orde onder de mensen noodzakelijk is. Hoewel deze uitspraak waar is, heeft zij toch nog niet genoeg gezegd over de oorzaak van de burgerlijke samenleving of van de regeringen. Want alleen door menselijk beleid en krachten kunnen eerzame wetten en de burgerlijke samenleving geenszins in stand gehouden worden. Laten wij dus weten dat deze orde door het Woord van God ingesteld is en goedgekeurd en waarlijk door Hem geholpen wordt. Van dit woord is de gehele wet van Mozes een klaarblijkelijk getuigenis, die hoewel zij aan één volk is voorgesteld, toch een getuigenis is van de wil van God over dit burgerlijke leven. De zedenwet is toch die orde van burgerlijke samenleving zelf, als ze goed verstaan wordt. En dezelfde wetten zijn van het begin van de wereld af overgeleverd en dikwijls herhaald. In het Paradijs zijn de zwervende lusten verboden. In Gen. 4 (vs. 10 vv) is de onrechtvaardige doodslag verboden en veroordeeld. En in Gen. 9 (vs. 6) wordt uitdrukkelijk de regering verordend door het geven van deze wet: *Ieder die mensenbloed vergoten heeft, diens bloed zal door de mens vergoten worden*, omdat de mens naar Gods beeld gemaakt is. Het is niet twijfelachtig dat deze wet het hoofdstuk

is van het burgerlijk bestuur, en wij moeten niet denken dat dit woord van God tevergeefs gegeven is. En daar het uitdrukkelijk zegt: door de mens zal het bloed van de moordenaar vergoten worden, heeft Hij de mens tot overheid aangesteld, die naar vaste orde de schuldige wegneemt en het gericht van God bedient. Er bestaan dus getuigenissen van de instelling.
En wanneer Paulus de leer overlevert van de burgerlijke orde in Rom. 13, betuigt hij tevens dat die èn door God is ingesteld, èn goedgekeurd wordt, èn door Hem geholpen wordt. En dat hoofdstuk is met groot beleid door de Heilige Geest aan de Kerken voorgesteld, om duidelijk de fanatieke razernijen te weerleggen van degenen die de burgerlijke orde of de overheid veroordelen en de regeringen. De machten die er zijn, zijn door God ingesteld, dat is, Hij wil dat ieder in zijn eigen tijd en plaats de aanwezige wettige overheden gehoorzaamt; daarom zegt hij, die er zijn, alsof hij zei, u moet niet het Rijk van Cyrus of Alexander eisen. Deze heeft God de rechtvaardige Rechter al veel vroeger vernietigd, en andere regeringen ingesteld. Die er zijn, dat is dus, die in welke tijd dan ook regeren, weet dat deze door God verordend zijn. En later noemt hij de regeringen een ordening van God. Laat men acht geven op het gewicht van het Woord, dat hij de regeringen een ordening noemt. Allereerst onderscheidt hij de regeringen duidelijk van de zonden. Want de zonde is niet een ordening van God, maar is een verwarring en een verschrikkelijke verstoring van de Goddelijke orde, die God altijd haat en verfoeit. Voorts onderricht hij ons welk een zaak de burgerlijke staat of de regering is. Het is een orde, zegt hij, namelijk een reeks personen en zaken, die in overeenstemming is met de regel van de Goddelijke Geest die ook in ons Zijn licht geeft, volgens de Wet van de natuur, gelijk wij het gewoonlijk noemen.
Laat de Staat zijn een orde van personen; laat de overheid aan het hoofd staan, laten de burgers ieder op hun plaats gehoorzamen, laat er een vaste orde zijn tussen de man en de echtgenote, tussen de vader en de kinderen; laat er het ambt van de rechters zijn; laten de wetten de orde van de plichten en contracten voorstellen en bekrachtigen, laten zij de orde aanwijzen van het mensengeslacht jegens God, laten zij de zwervende lusten verbieden, die ingaan tegen de Goddelijke orde die in de menselijke natuur gelegd is, laten zij de billijkheid in de contracten voorschrijven. Laat de koper zoveel teruggeven als hij ontvangt. Laat de éne burger de andere niet beledigen, maar laten allen weten dat zij onder elkander verbonden zijn tot wederzijdse bescherming en het algemeen welzijn, dat bestaat in een billijk evenwicht van strevingen, plichten en zaken. Maar als iemand deze orde geschonden heeft, laat hij dan gestraft worden.
Er is geen verstand van orde bij de dieren, maar de mensen is het begrip van orde ingedrukt, waarmede, als de natuur van de mensen niet verdorven was door de zonde, ook de liefde tot het beschermen van de orde jegens God en de mensen, waar en brandend in de harten, verbonden zou zijn. Maar nu gaan de mensen gemakkelijk in tegen de orde van de natuur, doch sommigen houden meer, anderen minder van de orde, gelijk Euripides van de Cyclopen (Cycl. 120 ed. Barnes) zegt: Bij de Nomaden neemt niemand niets van niemand aan. (Nomades akouei ouden oudeis oudenos). Vele wilde naturen menen dat dit alleen gelukkig leven is, niet gedwongen te worden door wetten, orde, tucht als door een gevangenis, maar vrij rond te zwerven en de begeerten te volgen zonder teugel. Het is moeilijk dergelijke naturen te overtuigen, dat het sieraad van de orde groot is, of te verklaren, welke grote dingen Paulus hier samenvat, en hoe duidelijk hij getuigt dat de Overheid en de burgerstaat goede dingen zijn die God behagen, en geen zonden.
Het was een wet bij de Spartanen, dat het vrij stond omgang te hebben met de vrouw van een ander, als de man het toestond. Als dus een Spartaan zou zien dat een

overspeelster of een overspeler in Judea tot de straf geleid werd, zou hij zeggen dat dat een wreedheid was de mensen onwaardig. Maar Paulus leert hier dat de wettige straffen delen zijn van de burgerlijke orde en overeenkomen met de norm in de Goddelijke geest. Maar wilde mensen zien niet dadelijk, wat Paulus zegt, vooral wanneer hij zulk een grote kortheid gebruikt.

Laten dus de studenten bij dit lezen van Paulus een oplettende geest bijbrengen en laten zij bij deze plaats stilstaan, de woorden overwegen, wat orde betekent, laten zij de orde van personen en zaken verdelen, van overheden, van burgers, van wetten, rechtbanken, contracten, misdrijven, straffen. Laten zij voorts weten dat de norm van de orde is de eeuwige Wet in de Geest van God, waarvan hij hier zegt: De overheid brengt lof toe aan de goede werken en straft de kwade. Het is toch allerzekerst dat de orde die in overeenstemming is met de Goddelijke geest een goede en God welbehagelijke zaak is. Dit getuigenis van Paulus zal dus de goede en oplettende geesten voldoende zijn. Ook Irenaeus maakt van hetzelfde getuigenis gebruik tegen de fanatici, die in die eerste tijden razernijen verspreid hebben gelijk aan die van de Anabaptisten. Maar vele liggen er overal voor de hand bij de profeten.
Dan. 2 (vs. 21): *God verandert de regeringen en bevestigt ze*, dat is, Hij bewerkt dat zij bloeien, en duren. Want dat betekent staan (stare). Ps. 127 (vs. 1): *Als de Heere de stad niet bewaart, dan waakt de wachter tevergeefs*. God is de Bewaker van de burgerstaat, dus keurt Hij die goed. Ps. 144 (vs. 10): *Die heil geeft aan de Koningen*. Deze woorden getuigen dat de bestuurders door God geholpen worden. Spr. 8 (vs. 16): *Door Mij regeren de Koningen*. Spr. 16 (vs. 11): *Weegschaal en gewicht zijn oordelen van God*. 2 Kron. 19 (vs. 6): *Gij oefent de rechtspraak uit niet van mensen, maar van God*. Jes. 1 (vs. 17): *Zoekt het recht, kom de verdrukte te hulp, verdedigt de weduwe*. God beveelt de burgerlijke ambten (officia) aan ieder naar zijn roeping. Er is dus geen twijfel aan dat de burgerlijke orde door Hem goedgekeurd wordt. En in deze zin worden er veel gezegden bij de profeten gevonden, die uitdrukkelijk de politieke ambten bevelen.
In Lucas 3 predikt Johannes de Doper voor de tollenaren en soldaten en geeft uitnemende burgerlijke voorschriften. Hij keurt de functie dus goed, wanneer hij die recht leert bedienen (vs. 13): *Eist niet meer, dan vastgesteld is*. Het Gemenebest kan zonder belastingen de noodzakelijke uitgaven niet volhouden. Hij wil dus dat er belastingen betaald worden, maar hij wil niet dat er boven de wettige belastingen onmatige uitbuitingen plaats vinden. (vs. 14): *Doet niemand overlast aan, en belastert niemand*. Hij wil dat de rechtspraak uitgeoefend wordt, maar zonder afpersingen en laster. En ten laatste voegt hij er aan toe: *Weest tevreden met uw soldij*. Heel deze prediking keurt de burgerstaat, de rechtspraak, de krijgsdienst goed. En hij onderscheidt de gebreken of verwarringen, die de menselijke slechtheid daarbij mengt, van de orde zelf. En de nietszeggende, krachteloze en zouteloze spitsvondigheid van de Anabaptisten moet verworpen worden, die zeggen dat de Doper dit aan de onvolmaakten toegestaan heeft, maar dat Christus later anders geleerd heeft. De predicaties van de Doper en van Christus zijn niet tegenstrijdig. En laten wij niet denken dat de Doper een geringe autoriteit is. Zijn roeping en functie is groot, gelijk Christus Zelf betuigt en God bevestigt bij de doop van Christus met een heerlijk getuigenis zijn roeping en leer. Maar de woedende Anabaptisten letten er niet op wat zij zeggen, wanneer zij lasterlijk over de bediening van de Doper spreken.
Ps. 82 (vs. 6,7): *Ik heb gezegd, gij zijt goden*, dat is, die een Goddelijk ambt bekleedt, de bescherming van gerechtigheid en vrede, die Goddelijke goederen zijn, wegens welke God Zijn titel toedeelt aan de overheden, omdat Hij wil dat zij deze goede

dingen met Hem aan het volk doen toekomen. Hij keurt het ambt dus goed, wanneer Hij het Goddelijk noemt. Ps. 102 (vs. 23): *In het bijéénkomen van de volken en de koningen, om den Heere te dienen*. En Jes. 49 (vs. 23): *Koningen zullen uw voedsterheren zijn, en koninginnen uw voedsters*. Deze uitspraken en vele dergelijke getuigen dat sommige koningen en overheden leden zijn van de Kerk van God en God behagen. God keurt dus de Rijken en de burgerlijke orde goed.
Versterkt door deze getuigenissen veroordelen wij zeer standvastig de dwaasheden van de Anabaptisten, die beweren dat het een christen niet toegestaan is een overheidsambt te bekleden, de rechtspraak afkeuren, de wetten, de krijgsdienst en de overige burgerlijke ambten, alsof dit zaken zijn die door hun soort zonden zijn en strijden met het evangelie. Ik heb over dit geschilpunt grote strijd gevoerd met velen, met Carlstadt, Pelargus, Struthius en anderen, en velen zijn na kennisneming van de bronnen van deze uiteenzetting, die ik nu aangehaald heb, op de weg teruggekeerd met verwerping van de dwaasheden van de Anabaptisten.
Laten er voorts bij die uitspraken, die ik aangehaald heb, voorbeelden gevoegd worden, die er zeer vele zijn, van mensen, die God waarlijk aangeroepen hebben, die de grootste Rijken bestuurd hebben, in verschillende tijden, omdat God gewild heeft dat herhaaldelijk de burgerstaat geholpen werd door enige van Zijn dienaren, zowel opdat in hun aanroeping de belijdenis zou uitblinken, en de ware leer wijder verbreid zou worden, als opdat de kerk enige verblijfplaatsen zou hebben. Het is niet twijfelachtig dat de eerste voorvaders in hun vergadering, Adam, Henoch, Noach ook burgerlijke bestuurders geweest zijn, gelijk de wet van Noach overgeleverd wordt over het straffen van de doodslagers. Vervolgens wordt Melchizedek uitdrukkelijk koning genoemd. Hoewel Abraham een gast geweest is in vreemde Rijken, heeft hij toch ook enige koningen met de Kerk verbonden, en hij heeft zelf met een burgerlijk gezag zijn gezin geregeerd en oorlog gevoerd. Daarna heeft Jozef niet alleen geregeerd, maar ook met nieuwe wetten het Egyptische Rijk vastgesteld. En het is niet twijfelachtig dat de vorm van het Egyptische Rijk, ingesteld door Jozef, zolang het bloeide, de ordening van alle Rijken te boven ging, die er later over de gehele wereld geweest zijn, in Chaldea, lonië, Griekenland en Rome.
Diegenen dwalen zeer, die aan Solon of Augustus een groter politieke wijsheid toekennen, dan aan deze mannen, die door Goddelijk licht geleid werden en God waarlijk aanriepen, Jozef, Daniël, Ezra en dergelijken. En niet alleen Jozef riep onder de vorsten van Egypte de Heere recht aan, maar zijn bestuur heeft niet alleen de koning die in zijn tijd regeerde en velen die mede het Gemenebest regeerden, tot de erkenning van de ware God getrokken. Dat daarna Mozes en vele bestuurders onder het volk Israël God behaagd hebben is in het geheel niet twijfelachtig.

Dat echter de verwoede Anabaptisten zeggen, dat om de onvolmaaktheid aan het volk Israël een residentie en burgerlijke ambten is toegestaan, is een antwoord vol zouteloosheid. Het is een bijzondere weldaad van God geweest, dat Hij een vaste zetel aan de Kerk gegeven en beschermd heeft gedurende meer dan veertienhonderd jaren. Want God heeft gewild dat er een vaste plaats was, waar getuigenissen van de Goddelijke beloften werden gegeven, en waar Christus geboren zou worden, gelijk boven over het Oude Testament breedvoeriger gezegd is. Maar wanneer Hij onder het volk Israël de wet en de burgerlijke orde goedgekeurd heeft, en dikwijls betuigd heeft dat Hij die ambten eiste, opdat daarin de aanroeping aangevuurd zou worden, zou uitblinken, de belijdenis en de liefde tot de Kerk geoefend zou worden, heeft Hij aangeduid dat Hij ook bij de andere volken de wet en de burgerlijke orde goedkeurde, zoals de voorbeelden aantonen. Want Jozef, Daniël en vele anderen hebben de burger-

lijke regering uitgeoefend onder de heidenen. Laten wij dus de geschiedenissen in de overige Rijken buiten het Israëlitische beschouwen. Daniël heeft een heidens landschap geregeerd en door zijn bediening de meest vooraanstaanden van de koningen geneigd tot de erkenning van de ware God, namelijk de verwoester van Jeruzalem Nebukadnézar en diens zoon Darius de Meder, Cyrus de Pers en vele vorsten. Daarom heeft God het volk Israël onder de monarchieën de één hier de ander daar verspreid, opdat de ware leer aangaande God wijder verspreid zou worden. In de geschiedenissen van de evangeliën wordt melding gemaakt van enige hoofdlieden, die het Evangelie geloofd hebben; ja over het gehele gezin van Cornelius, de Romeinse krijgsman, is de Heilige Geest met een zeer groot wonder, evenals op de Apostelen, uitgestort.
Daar er dus zoveel vaste en duidelijke getuigenissen en voorbeelden bestaan, die aantonen dat de burgerlijke orde God behaagt, ja dat de ambten van de burgerlijke orde bij hen, die God recht aanroepen, vrome werken zijn en een voorname verering van God, laten wij leren de politieke zaken, rijken, overheden, wetten, rechtbanken, verscheidenheden van bezittingen, contracten, te eren als gaven van God, en laten wij alle burgerlijke werken tot deze doeleinden terugbrengen, dat wij God in deze ordeningen gehoorzamen, en dat onze aanroeping en belijdenis in deze gemeenschap uitblinke, en dat wij de onderlinge liefde beoefenen.
Ik heb de voorbeelden aangehaald van bestuurders, die God behaagd hebben, zoals Jozef, Daniël, Naäman de Syriër en dergelijken. Daar het vaststaat dat deze door God geholpen zijn, is het duidelijk dat het bestuur een werk en een weldaad van God is. Laat ik er echter ook iets bijvoegen over de heldhaftige mannen bij de heidenen, die zonder de kennis van de ware God geweest zijn, en toch opdat het mensengeslacht niet geheel ten onder zou gaan, door God met vurige bewegingen tot deugd opgewekt zijn en bij hun verrichtingen geholpen, zoals Alexander, Scipio, Augustus. De bewonderenswaardige uitkomsten bij de krijgsverrichtingen van dergelijke mannen hebben alle verstandigen ontroerd, om toe te geven dat zij beter en gelukkiger aandrift hadden dan de massa van de overige mensen. Daarom zegt Cicero, dat er geen groot man geweest is zonder Goddelijke aanblazing. En daar God tot het stichten of herstellen van rijken en ons als de winden verstrooid.
Deze algemene ondervinding heeft ook de heidense volken getroffen, zodat zij de voorzienigheid van God en het oordeel erkenden. En Isocrates stelt in de redevoering over de vrede een zeer ernstige uitspraak tegenover de razernijen van de Epicureeën, die om weinige voorbeelden de regel verachten en hopen dat zij straffeloosheid van misdrijven zullen hebben. Hoewel, zegt hij, de misdadigers niet altijd geslagen worden, betalen de meesten toch straf. Maar daar de toekomst altijd onzeker is, is het wijs dat liever aan te hangen, wat het meest dikwijls voorkomt. En daar u begrijpt dat de gerechtigheid God het meest behaagt, is het zeer dwaas geweest te menen dat de rechtvaardigen er slechter aan toe zullen zijn, dan de onrechtvaardigen. Daar echter de voortdurende ondervinding getuigt, dat de zware misdrijven gestraft worden, laten wij erkennen dat God een Rechter en Wreker is en Hem vrezen en toestemmen dat de staten door Hem beschermd, in stand gehouden en veranderd worden.

Tot hier toe heb ik uitspraken en argumenten aangehaald, die aantonen dat de burgerlijke orde een goede zaak is en Gode behaaglijk. Hier moet ook het volgende argument aan worden toegevoegd: Daar God zo dikwijls beveelt, dat er gebeden voor de overheid gedaan worden, opdat het bestuur ongeschokt blijft en bevestigd wordt, is het noodzakelijk dat dat een goede en Gode behagelijke zaak is, en geen zonde is. Want men moet niet bidden, dat zonden in stand gehouden worden.

Maar er bestaan bevelen voor dit gebed. Jerem. 29 (vs. 7): *Bidt voor het Babylonische Rijk, omdat in de vrede daarvan ook gij vrede zult hebben*. Hij beveelt dat er gebeden gedaan worden voor het Rijk, dat toen de verblijfplaats van de Kerk was. En wegens deze gebeden zijn niet alleen de ballingschappen en de lasten van de dienstbaarheid verzacht, maar God heeft ook de harten van de koningen tot de erkenning van de ware leer geneigd. En Abraham bidt voor de koning Abimelech. En Jacob zegent de koning van Egypte, die van Jozef de leer ontvangen had over de ware aanroeping van God. En in 1 Tim. 2 (vs. 1) wordt een gebod overgeleverd vol van onderrichting: *Ik beveel, dat gebeden en dankzeggingen geschieden voor alle mensen, voor koningen en allen die voorgaan, opdat wij een gerust en stil leven lijden, in alle godsvrucht en eerbaarheid*, Hij beveelt tegelijk de voorbidding, èn onderwijst, hoe het bestuur moet zijn, en op welke voorname doeleinden de raadslagen van de bestuurder betrekking moeten hebben. En wij moeten bidden, dat God vrede aan onze Staten geeft en de tucht regeert, en de goede vorsten moeten deze werken uitvoeren: Allereerst dat er thuis vrede en rust is, dat zij de vijanden van buiten bedwingen zoveel zij kunnen, en thuis de roverijen en oproerigheden verhinderen. En het doel van de vrede moet niet zijn, dat de burgers in niets doen hun wellusten zoeken en toegeven aan de weelde. Maar de hogere doeleinden van de vrede zijn, dat de leer van de ware religie verbreid kan worden, dat de scholen beschermd worden en de jonge leeftijd onderricht kan worden, en de Kerk niet geheel verstrooid wordt of de kweekscholen van de Kerk vernietigd worden. Voorts, dat de zeden geregeerd worden door eerzame tucht.
Zó wist David wanneer hij oorlogen voerde dat hij zulk een zwaar werk ondernam en volhield niet voor zichzelf, om daarna met een onbekommerd en zorgeloos gemoed van genoegens te genieten, maar opdat na het verdrijven van de vijanden de Kerk van God bewaard zou worden, dat zij intussen thuis nakroost zou kunnen voortbrengen en recht onderrichten over God en tot eerzame zeden onderwijzen, opdat in de scholen de jeugd en het volk veilig tot de toespraken zou kunnen samenkomen; eindelijk opdat niet de leer aangaande de ware God, de naam van de Messias, de ware aanroeping van God teniet gedaan zou worden. Deze doeleinden hield hij voor ogen, zo dikwijls hij uittrok met het leger, zo dikwijls hij de slagorde opstelde, zo dikwijls als hij op het vijandelijk leger een aanval deed. Deze doeleinden waren onbekend voor Alexander, Scipio, C. Caesar, Maar toch wisten zij dat het vaderland verdedigd moest worden, opdat de mensen met eerzame tucht in vrede geregeerd werden, en het gehele mensengeslacht niet zou ondergaan of de zeden verwilderd en barbaars zouden worden. Paulus heeft er dus bijgevoegd dat men bidden moet dat er niet alleen vrede zij, maar ook dat wij in vrede godvruchtig en eerbaar leven, dat is, opdat de ware leer aangaande God verbreid worde en God recht aangeroepen wordt en de zeden eerbaar zijn. Zó heeft Paulus in weinige woorden de beste vorm van burgerlijke samenleving geschetst.

Nadat dus genoeg is aangetoond dat de burgerlijke orde een goede en Gode welbehagelijke zaak is, zal ik er enige nuttige regels bijvoegen voor de vrede, en om de eerbied in de goede gemoederen te voeden jegens de overheid en de gehele orde van de burgerlijke samenleving, die zeker begaafde mensen waardig is, en wanneer zij op de eer van God betrokken wordt, een dienst is die God aangenaam is.
De eerste regel. Gelijk het Evangelie de Wiskundige of Bouwkundige of Geneeskundige wetenschap niet vernietigt en ook niet afkeurt, zo vernietigt het ook niet en keurt niet af de Economische en Politieke orde, ja het beveelt te erkennen dat deze dingen gaven van God zijn, die dit lichamelijke leven niet missen kan. Maar daar God wil dat het mensengeslacht niet vernietigd wordt, maar dat in dit leven Zijn Kerk

vergaderd wordt, bewaart Hij door deze dingen, door spijs, drank, huwelijk, burgerlijke orde, kunsten en wetenschappen, zoals akkerbouw, bouwkunde, geneeskunde, het lichamelijke leven.
Maar gelijk spijs, drank, akkerbouw, bouwkunde, geneeskunde niet strijden met het evangelie, dat predikt over de verzoening met God, en een nieuw en blijvend licht in de geesten ontsteekt, zo strijdt het burgerlijk bestuur ook niet met het evangelie. Maar die onkundig zijn van de ware leer van het evangelie over de inwendige gerechtigheid, over het geloof en de ware aanroeping van God, die dromen gemakkelijk bij deze uiteenzetting en verzinnen voor zichzelf dat het evangelie een nieuwe en barbaarse staatsorde (politia) is. Gelijk de huichelaars de eenzaamheid met grote lofredenen verheffen en de kloostergebruiken, of liever de Epicureïsche zorgeloosheid, waarvan diegenen genieten, die niet de gewone werkzaamheden, die bij het besturen groot en verschillend zijn, op zich nemen, en ook kennen zij niet de vrees voor de gevaren en de stormen, waardoor de bestuurders dikwijls vreselijk getroffen worden, gelijk Mozes, Aäron, Samuel, David, Jeremia ondervonden hebben, en het dagelijkse leven toont er vele voorbeelden van.
Ook zijn met deze eerste regel niet in strijd de verboden van wraakneming, die overal verspreid zijn in het evangelie. Deze bevatten een zeer ernstige en heilzame leer juist voor de regeringen: God heeft de orde ingesteld, dat de vergelding door de overheid uitgeoefend wordt. Gelijk Hij dus bij de andere geboden wil dat wij de Goddelijke orde gehoorzaam zijn, en verbiedt dat de lusten rondzwerven, zo verbiedt Hij ook dat de toornigheid rondzwerft; Hij wil dat wij zonder branden van haat, de Goddelijke orde gehoorzamen en zoeken dat de overheid zijn plicht doet, de onschuldigen beschermt en de moedwilligen bedwingt en straft. Als zij het doet, laten wij dan dank toebrengen èn aan God èn aan de overheid, en ons verheugen dat de tucht eerzaam geregeld wordt en de staten meer rust genieten. Als zij het niet doet, laten dan de private personen de Goddelijke orde niet verstoren, laten zij geen opstand teweeg brengen, laten zij hun toornigheid en smart onderdrukken, en laten zij zichzelf met deze vertroosting ondersteunen, dat zij weten dat de Kerk om bepaalde redenen aan het kruis onderworpen is, en toch God behaagt, ja dat het verdragen van onrechtvaardige bejegeningen en van de woede van een ander een offer is dat God aangenaam is.
Boven is dus gezegd dat er een tweevoudige vergelding is. De éne is de ordelijke, dat is, de publieke, die door de overheden geschiedt naar een bepaalde orde, naar bepaalde wetten. Deze verbiedt het evangelie of de Wet van God geenszins, ja, gelijk reeds zo dikwijls gezegd is, zij is van Godswege ingesteld en goedgekeurd en wordt door God geholpen. Deze strafvergelding is een deel van de burgerlijke orde of van de functies van de overheid, gelijk Paulus uitdrukkelijk de overheid een wreekster noemt.
Gelijk het dus in het geheel niet twijfelachtig is dat de overheid in het evangelie goedgekeurd wordt, zó is het duidelijk dat deze strafvergelding, die zij uitoefent volgens de wetten, goedgekeurd wordt. Deze dingen komen overeen met deze uitspraak (Hebr. 10: 30): *Mijne is de wraak, en Ik zal het vergelden*. God de rechtvaardige Rechter, is vertoornd over de zonde, en straft òf zonder hulp van mensen, zoals wanneer Hij Sodom vernietigt of de Egyptenaren in de Rode Zee, òf Hij brengt de schuldigen terug tot de gewone straffen, die Hij aan de overheden opgedragen heeft, zoals rovers door de gestrengheid van de overheden weggenomen worden, wanneer Cyrus de lusten van de Ioniërs straft, Augustus Antonius die bezoedeld is met verschillende wellusten en een oorlog teweeg brengt zonder rechtvaardige reden. Deze en dergelijke strafoefeningen behoren waarlijk tot die uitspraak: *Mijne is de wraak, en Ik zal het vergelden*. Hetgeen gemakkelijk verstaan

kan worden door de gezonden die geest en vaardigheid in het oordelen aanwenden.

De andere wraakoefening dwaalt af van de Goddelijke orde, die ik om onderwijsredenen de private noem, wanneer wij namelijk ontbrand door toornigheid of haat, door onze woede, zonder dat de wetten het gebieden, de wapenen opnemen, en onze smart dienen, en niet de ordening van God in het wegnemen van anderen, zoals Joab zijn smart dient wanneer hij Abner doodt.
Maar hoewel de ontbranding van het gemoed zeer groot is en de begeerte naar wraak een grote woede, zijn er toch weinigen zó oplettend, dat zij deze wond van zichzelf erkennen, maar meestal wordt er zekere schijn van recht voorgewend, die de mensen aanhangen en zij brengen onrechtvaardige en verderfelijke gevechten teweeg voor zichzelf en de Republiek, zoals Saul, terwijl hij alleen maar door naijver en nijd bewogen werd, een voorwendsel verzint, en klaagt dat David opstandig is, en deze woede voedende tracht hij een vriend terzijde te stellen die zich verdienstelijk gemaakt heeft. Zó tracht Pompejus brandend van afgunst Julius te vernietigen.
Het is een gewone kwaal en die wijd en zijd woedt onder alle volken, staten en families. Laten daarom de vromen oplettend zijn, laten zij toezien, dat zij aan deze woede niet toegeven. Een veel voorkomend en bekend kwaad is de liefde die afdwaalt van de Wet van God, en ze is oorzaak van vele grote onheilen, gelijk wegens de liefde van Paris Troje verwoest is en de Grieken grote slagen gekregen hebben. Maar de toorn en de wraakgierigheid, vanwaar ze ook ontstaan, (want de éne heeft deze, de andere een andere bron) ontsteekt al te dikwijls zeer grote oorlogen en verderfelijke oproeren privaat en publiek, gelijk de geschiedenissen van Kaïn, Saul, Pompejus, Arius en vele anderen aantonen.
Laten de verstandigen, gezien dus de omvang van deze kwaal, namelijk van de private wraakneming die ingaat tegen de Goddelijke orde, begrijpen, hoe noodzakelijk en heilzaam het gebod van Christus is, die zo dikwijls streng predikt over het bedwingen van deze drang. Want Hijzelf verstond waarlijk dat in de Kerk en in de gehele menselijke samenleving verschrikkelijke tweespalt uit deze bron ontstaat. Pompejus ziet dat Caesar toeneemt, en hij wordt verteerd door diens roem; hij zoekt dus gelegenheden en voorwendsels om hem te onderdrukken. En anderen voegen zich daarbij door soortgelijke begeerten ontstoken. Ik heb zelf gezien dat velen door nijd en ijverzucht bewogen, ware uitspraken in de leer van de Kerk vertroebeld hebben.
Kortom laten alle verstandigen weten dat dit kwaad wijd verbreid is. Laten wij daarom de uitspraken van Christus en de apostelen in het innerlijkste gevoelen van ons hart vasthechten, en laten wij de begeerte naar wraak bedwingen. Daar dus Christus de ordelijke strafvergelding opgedragen aan de overheden goedkeurt en daarentegen de private woede en opstand verbiedt, spreekt het vanzelf dat door deze geboden van Christus de burgerlijke orde zeker gesteld en de overheid gewapend wordt. Celsus, Julianus en anderen hebben dus het evangelie vals belasterd, die geschreven hebben dat het evangelie door het verbieden van de wraakneming de overheid opheft, de tucht, de wetten, kortom alle zenuwen van de burgerlijke samenleving, en een onbegrensde vrijheid toestaat aan alle misdrijven. Op deze laster antwoorden Origenes en Nazianzenus al te mat, die verzinnen dat het toegestaan is wraak te nemen, maar dat het een volmaakter deugd is geen wraak te nemen. Deze ongepastheden heb ik boven weerlegd, waar over de geboden en raadgevingen gesproken is. En op welke wijze de lasteringen van Celsus en Julianus beantwoord moeten worden, blijkt duidelijk genoeg uit onze onderscheiding, dat de persoonlijke wraakneming verboden wordt, en daarentegen de overheden en regeringen bevestigd worden. Deze uitspraak is waar, godvruchtig, heilzaam, privaat en publiek.

De regeringen worden dus versterkt en geëerd door het woord van het evangelie. Zeer schoon is de orde, die God in het private leven en in de rijken heeft ingesteld over alle soort van handelingen, maar de geesten van de mensen dikwijls in beslag genomen door dwaze meningen, veinzerij, slechte voorbeelden, kortom betoverd door de duivel, willen die Goddelijke orde niet zien. Zo zien wij vele Anabaptisten, die in deze kwestie met een verwonderlijke hardnekkigheid hun dwaasheden verdedigden, terwijl zij duidelijk genoeg weerlegd werden. Want er is in het geheel geen duisterheid in deze zaak, als de hoorder maar een leerzame geest bijbrengt. Maar ik heb het breedvoeriger uiteengezet, om de jongeren op het hart te binden, dat zij hun geest wennen aan het liefhebben van de burgerlijke orde en onderricht, erkennen dat daarin uitblinkt de wijsheid, gerechtigheid en goedheid van God jegens het mensengeslacht. Het is gebruikelijk de jongeren voor ogen te stellen de scherpzinnigheid van de ver-standen in het berispen van de wetten en de zeden van de burgers. Maar laten wij weten dat die Cynische wijsheid en moedwilligheid te vlieden en te verfoeien is.

Ook dit wordt tegengeworpen: dat goddelozen dikwijls de macht grijpen en vasthouden, dat er veel fouten en verwarringen zijn in de regeringen. Van deze kant beredeneren de fanatieke geesten, dat regeringen in het algemeen kwade zaken en door God veroordeeld zijn.
Maar u moet antwoorden dat het geen ware en vaste redenering is uit iets dat relatief (secundum quid) gezegd is tot iets dat absoluut (simpliciter) gezegd wordt. Bij de voortplanting komen er veel verkeerde begeerten voor; dus is de voortplanting in het algemeen door God veroordeeld. Boven heb ik eraan herinnerd dat de politieke orde onderscheiden moet worden van de verwarringen, die van elders erbij gemengd worden, deels door de duivel, deels door de slechtheid van de mensen, deels door de gewone zwakheid van de mensen, gelijk het geschiedt bij andere soorten van leven en bestuur dat door God verordend is.
Niemand betwijfelt dat het kerkelijk bestuur door God is ingesteld, en hoeveel verwarring komt daar van elders bij? En toch is het woord van het evangelie krachtig en vergadert voor God een eeuwige Kerk en het moet gehoord en geëerd worden. Voeg daarbij het voorbeeld van het huwelijk en de voortplanting. Alle mensen van gezond verstand geven toe dat het huwelijk door God is ingesteld en Hem behaagt en dat de voortplanting door Hem geholpen wordt, gelijk geschreven staat: *In Hem zijn wij, leven wij en bewegen ons*. Maar hoeveel wrede mannen zijn er, vaders die de kinderen verwaarlozen en liefdeloos zijn, die niet zorgen dat de kinderen onderwezen worden tot de erkenning van God! Deze gebreken, die van elders komen, moeten van de orde van het huwelijk en van de voortplanting onderscheiden worden.
Laten wij de Manichaeïsche en Anabaptistische dwaasheden vlieden, en laten wij leren aan God toe te kennen de dingen die door Hemzelf waarlijk geschapen en verordend zijn, die sierlijker zullen zijn, wanneer de gebreken ervan afgescheiden worden, die niet van God, maar van de duivel en de verdorvenheid van de mensen of de zwakheid, hun ontstaan hebben. En aangaande deze moet men de vertroostingen onthouden die door God overgegeven zijn, gelijk het nu zeker noodzakelijk is de ver-drukte vromen hetzij door de Turkse tirannie of door andere regeringen die van de wettige verdraagzaamheid afwijken, indachtig te maken, welke ellenden verdragen moeten worden, en op welke wijze, en welke bevelen geweigerd moeten worden.
En voornamelijk vereisen de tijden nu dat de goede gemoederen indachtig gemaakt worden, dat zij bedenken dat in deze ouderdom van de wereld de regeringen veel meer verwarringen zullen hebben, dan zij in het begin gehad hebben, gelijk het beeld

bij Daniël aanduidt, waarin het Eerste Rijk van goud is, het Tweede van zilver, het Derde van koper, het Vierde van ijzer. De voet is deels van ijzer, deels van leem. De kracht zal dus kwijnender zijn. En de ondervinding heeft Plato bewogen te zeggen dat er een bepaalde periode is van iedere Staat en iedere regering; als die zijn kringloop volbracht heeft, zegt hij, gaat de natuur niet verder, zoals wanneer een vlaktegetal een ruimtegetal wordt, men aan de grens gekomen is, en er volgen geen derdemachtsgetallen, zoals wanneer er 6 gesteld zijn, het ruimtegetal 18 wordt; derdemachtsgetallen volgen er niet.

Deze rede schrijft Plato namelijk aan de Musen toe, omdat hij meent dat de voornaamste oorzaak van de verandering van de regeringen niet is de misdrijven van de mensen, maar een verborgen en noodlottige natuurorde die de stof op verschillende wijze mengt. Maar de hemelse leer roept dikwijls uit, dat de ineenstortingen van de rijken aangetrokken worden door de menselijke dwaasheden en straffen zijn van zware misdrijven, gelijk geschreven staat in Sirach 10 (vs. 8): *Het Rijk wordt van het ene volk op het andere overgebracht wegens de ongerechtigheid en de bedriegerijen van de mensen*.

Dit heb ik op de tegenwerping, die ik vermeld heb, kort geantwoord, opdat de Godvruchtigen gewaarschuwd, de orde door God ingesteld onderscheiden van de verwarringen, die van elders bijkomen, en leren de dienstbaarheid verstandig te dragen, welke straf is als een kerker van de menselijke misdrijven.

De tweede regel. Het is zowel de christenen toegestaan economische en politieke werken te doen, als het noodzakelijk is dat zij naar hun roeping in die ambten het burgerlijke leven dienen. En daar de Godvruchtigen deze ambtsplichten uitoefenen om God te gehoorzamen, behagen die God en zijn een dienen van God en zij behelzen vele grote deugden. Een christen handelt dus recht en godvruchtig, wanneer hij volgens zijn roeping het overheidsambt uitoefent, recht spreekt, strijdt, die schade toebrengt voor het gerecht aanklaagt, een proces voert, de wettige straf toepast op terecht veroordeelden. Het is noodzakelijk dat overheidspersonen en rechters, die God niet verachten, deze dingen verstaan.

En ten eerste zijn voor de noodzakelijkheid de getuigenissen duidelijk, dat het namelijk is dat de burgers, ook zij, die waarlijk het evangelie geloven, burgerlijke plichten doen volgens hun roeping Rom. 13 (vs. 5): *Het is noodzakelijk te gehoorzamen, niet alleen om de toorn, maar ook om het geweten*. Luc. 3 (vs. 14): *Doet niemand overlast aan, en lastert niet, en wees tevreden met uw soldij*. Jes. 1 (vs. 17): *Zoekt het recht, doet de wees recht, bescherm de weduwe*. En laat de leergierige lezer op dergelijke uitspraken acht geven op andere plaatsen, want deze geboden worden dikwijls herhaald.

Maar dat het vereringen van God zijn, leren de profeten dikwijls. Want zij bestraffen de bijgeloviglheid, die oordeelt dat alleen ceremoniën vereringen van God zijn en veronachtzaming voortbrengt bij de burgerplichten. Ja de monniken meenden dat het huishoudelijke en burgerlijke leven nauwelijks God kon behagen. De profeten geven dus de voorkeur aan de burgerplichten boven de ceremoniën en verzekeren dat hieraan beloningen worden toegezegd. Jes. 1 (vs. 17): *Uw brandoffers wil Ik niet, zoekt het recht, doet de wees recht* enz. Jes. 58 (vs. 7): *Breek uw brood voor de hongerige*. Micha 6 (vs. 7): *Kan de Heere soms verzoend worden met duizenden van rammen? Ik zal u aanwijzen o mens, wat goed is: recht doen, barmhartigheid liefhebben en ootmoedig wandelen voor uw God*. Zach. 7 (vs. 6): *Wanneer gij gegeten hebt en gedronken hebt, hebt gij soms niet voor uzelf gegeten* enz. *Dit zegt de Heere: Richt een waar gericht; wilt de weduwe, de wees, de vreemdeling en de arme geen smaad aandoen* enz.

Het eervolle van deze werken zal zó meer verstaan worden, wanneer de burgerlijke orde zelf en de oorzaken van de orde overwogen worden. God heeft het mensengeslacht geschapen tot gemeenschap en Hij heeft gewild dat de banden van deze gemeenschap zijn het voortbrengen, de opvoeding, het bestuur, de contracten, de kundigheden. En de man brengt niet alleen voort en de vrouw niet alleen, en het verwekte nakroost behoudt het leven niet zonder de hulp van anderen. De menselijke natuur is dus samenverbonden door eeuwige banden. Maar tot welk doel voornamelijk? Hiertoe: Gelijk er voor de voortbrenging en de opvoeding gemeenschap nodig is, zó is er een samenkomst nodig om te onderwijzen. God wil gekend en vereerd worden; opdat dus de één de ander over God en over andere goede dingen onderwijst, zijn de mensen geschapen tot gemeenschap, waarvan de banden zijn de overheden, de wetten, de burgerlijke ambten.
Allereerst moet dus bij deze ambten onze gehoorzaamheid jegens God verklaard worden.
Ten tweede moet in de gemeenschap onze belijdenis uitblinken. Want wij zijn daarom voornamelijk tot gemeenschap geschapen, opdat de kennis van God en van Zijn Zoon, onze Heere Jezus Christus, wijdverbreid wordt. Laat blijken, wat u denkt aangaande God, en betuig dat u wegens het oordeel van God ware dingen belijdt en rechtvaardige dingen doet.
Ten derde daar de maatschappij (oeconomiae) en de Staat (politiae) vol zijn van grote moeiten en gevaren (want wie de gevaren van het voortbrengen en de opvoeding niet overweegt is gevoelloos; voorts welk een last van zorgen is er in het gerechtshof, in de legerplaatsen laten in deze ellenden en gevaren het geloof en de aanroeping voor het licht komen. Want de zwakke natuur van de mensen is daarom met deze zwarigheden belast, opdat wij onderricht over het geloof en de aanroeping de kennis van God wijd verspreiden. De maatschappelijke en staatswerkzaamheden worden dus een dienen van God, èn omdat zij tot dit doel gericht worden: opdat God gehoorzaamheid betoond wordt, èn omdat de aanroeping van God met dit werk zelf gemengd behoort te worden. Gelijk David wanneer hij zal strijden en Salomo wanneer hij zijn regering begint God aanroepen, en in de Psalm (20 : 8) gezegd wordt: *Zij zoeken het in wagens en paarden, maar wij zullen de Naam van de Heere onze God aanroepen*.

Ten vierde laten in deze werkzaamheden de liefde tot de naaste, de lijdzaamheid en de vroomheid in het vasthouden van het bezit van de leer aangaande God beoefend worden. Laten er dus vele deugden gemengd worden met de maatschappelijke en politieke werkzaamheden, wegens welke het offers worden of dienen van God, dat is, werken, waardoor God oordeelt dat Hem eer aangedaan wordt.
Wat doet David als hij strijdt?
Allereerst erkent hij dat hij aan God gehoorzaamheid verschuldigd is in deze roeping, dat is, in deze staatsburgerlijke rang, waarin hij geplaatst is.
Ten tweede belijdt hij dat hij een burger is van het volk Israël en de eeuwige God aanroept, die Zich geopenbaard heeft en Zijn Woord aan de Israëlieten gegeven heeft met bepaalde ceremoniën.
Ten derde oefent hij in gevaren zijn geloof en roept God aan.
Ten vierde dient hij met dit werk zijn burgers, ja hij vecht voor die wanden, waarbinnen de jongens en meisjes de les zitten te leren van de profeten om de hemelse leer te bewaren en te verbreiden. Hoe veel andere deugden komen er intussen nog bij: gerechtigheid, lijdzaamheid, vriendelijkheid en andere deugden die voor een bestuursambtenaar noodzakelijk zijn!

Ten vijfde komt er in dit werk nog een ander zeer groot goed bij deze deugden die ik opgesomd heb, namelijk het getuigenis van de tegenwoordigheid van God, waardoor de vrees en het geloof bevestigd worden. Wij zien dat rovers en tirannen gestraft worden, wij ondervinden dat God de staten bewaart, die verblijfplaatsen zijn van de Kerk; Jesaja en Ezechiël ondervinden dat hun gebeden voor de Staat verhoord worden, die zij bestuurden. En David betuigt dat God de bestuurders nabij is als hij zegt (Ps. 18: 35): *Gezegend zij de Heere Die mijn handen onderwezen heeft tot de strijd*. Alsook (Ps. 144 : 10): *Die de koningen heil geeft*.
Deze oorzaken en deze doeleinden van de maatschappelijke en de staatsburgerlijke werkzaamheden moeten door de Godvruchtigen dikwijls bedacht worden, en er moeten vergelijkingen gemaakt worden van het burgerleven en het kloosterleven. Alsook van een Godvrezende en een goddeloze bestuurder.
De oorzaak die gehoorzaamheid beveelt in het burgerlijk ambt is God. Hier wordt melding gemaakt van de bewerkende oorzaak. De doeloorzaak, dat de belijdenis in de gemeenschap voor de dag komt. De medewerkende oorzaak (sunaition) is het geloof dat bestiering vraagt in het werk en de moeilijkheden. De verdere doeloorzaken, dat de naaste gediend wordt. Alsook dat het bezit van de hemelse leer verdedigd wordt. De uitwerkingen: getuigenissen van de tegenwoordigheid van God die het ontzag en het geloof vermeerderen. Het overdenken van deze oorzaken en uitwerkingen verheft het burgerlijke leven en vertroost de Godvruchtigen in dit zware werk en vuurt het vrezen van God en het geloof aan in de harten.

Vergelijk nu David en een kluizenaar. Een kluizenaar vlucht als uit de slagorde uit de burgerlijke samenleving en bewijst God niet de gehoorzaamheid, die hij de gemeenschappelijke samenleving verschuldigd is. Maar hij vlucht in de eenzaamheid, om de moeiten, de gevaren, de onzekere uitkomsten van de zaken, onrecht, ondankbaarheid, kortom om de last van zorgen en smarten te vermijden. Tegelijk echter ontvlucht hij de oefeningen van geloof, aanroeping en belijdenis, en dient de naasten niet, onderwijst niet, hij doet geen moeite om het bezit van de leer te behouden. Maar hoe zou het leven zijn, hoe zouden de kundigheden (artes) ontwikkeld of verbreid worden, hoe zou het met de voortplanting zijn, welke bescherming van kraamvrouwen en kinderen zou er zijn, als alle goeden kluizenaars wilden zijn? Laten wij dus een leefwijze verwerpen, die de gehoorzaamheid aan God, verschuldigd in het helpen en beschermen van de gemeenschappelijke samenleving, verwaarloost.
Vergelijk hier ook de godvrezende en de profane krijgsman. Toen Celsus het evangelie belasterde van verbieden van de strafvergelding en zei, dat de krijgsdienst verboden werd, heeft Origenes geantwoord dat het de christelijke krijgsdienst was God voor de regeringen te bidden. Hoewel Origenes recht geantwoord heeft over een deel van onze plichten, heeft hij toch niet genoeg gezegd. Beide moesten omvat worden, èn de christen strijdt in de slagorde volgens zijn roeping, èn hij helpt de wapenen door de aanroeping van God, gelijk David toen hij op Goliath zou afgaan zich gewapend heeft met gebeden en een slinger. De christen-soldaat gaat dus de profane te boven. Bovendien verschillen de doeleinden. David strijdt, om de hemelse leer te beschermen. Julius strijdt, om zijn waardigheid te verdedigen. Zó gaat de bestuurder Jesaja Cicero te boven. Cicero brengt tot het bestuur alleen maar zijn raadgevingen of zijn wijsheid en oplettendheid bij, Jesaja echter èn gebeden èn wijsheid, en hij roept dikwijls luid, zoals geschreven staat in 2 Kron. 20 (vs. 12): *Wanneer wij niet weten, wat er gedaan moet worden, heffen wij onze ogen tot U op*.
Deze dingen heb ik kort gezegd over de tweede regel: laten de godvruchtige lezers ze

nauwlettend overwegen, om de waardigheid van het burgerleven te leren verstaan, en er op letten, welk verschil er is tussen een godvrezende en een profane staatsman.

De derde regel.
Het evangelie schrijft niet vóór, dat onze staten geregeerd worden naar de rechterlijke wetten van Mozes, en stelt ook niet de één of andere nieuwe lichamelijke staatsordening in, maar beveelt ons de bestaande overheden en wetten te gehoorzamen, die echter niet strijden met de wetten van de natuur, en beveelt dat wij ons beijveren de bestaande regeringen te beschermen en te eren. Want zó spreekt Paulus uitdrukkelijk (Rom. 13: 1): *Alle ziel zij de machten over haar gesteld*, dat is, de bestaande macht, *gehoorzaam*. Deze regel heb ik daarom aangehaald, omdat ik mij velen herinner, Monetharius, Struthius en anderen die beweerden dat de christenen de geschillen voor het gerecht moesten beoordelen uit de wetten van Mozes, en dat het Romeinse recht teniet gedaan moest worden, dat wij nu voor het gerecht gebruiken; wat was dit anders, dan de staatsordening van Mozes herstellen, die God, om te tonen dat ze niet voortdurend moest zijn, geheel en met een vreselijk voorbeeld vernietigd heeft?
Dikwijls is reeds gezegd dat het evangelie predikt over de geestelijke en eeuwige gerechtigheid, gelijk Paulus zegt: Het evangelie is de bediening van de Geest, en stelt niet een bepaalde lichamelijke regering in, maar staat ons toe de verschillende staatsordeningen van de volken te gebruiken, gelijk de verschillende lengten van de dagen, als de wetten maar niet strijden met het recht der natuur, maar de eerzame daden goedkeuren en de schandelijke straffen, Want deze regel moet de christen-rechter volgen, die ook Paulus aanhaalt in Rom, 13 (vs. 2 vv): *De overheid geve eer aan wat recht gedaan is en straft wat schandelijk is*. Wat echter eerbaar is en wat schandelijk, onderscheidt de wet der natuur.
Voorts maakt het geen verschil voor de kerk in de dingen die tot het gestelde recht behoren, dat de Franse wetten in de straffen of het verdelen van erfenissen of opvolgingen verschillend zijn van de Duitse, Laat een christen in Armenië de burgerlijke wetten van dat volk gebruiken, maar laat hij in de stad Venetië de Venetiaanse wetten gebruiken. Ik herinner mij mensen die wilden dat er op geen enkele dief de hoofdstraf werd toegepast, omdat de Wet van Mozes de dief viervoudig straft. Hoewel ook de oude wetten op een woesteling, zoals een rover, de hoofdstraf toepasten, en om deze reden sommigen de gebruikelijke wet niet onverstandig in bescherming namen, omdat onder deze barbaarse volken de dieven meestal woestelingen zijn en gewapend met werktuigen en met de wil om te beschadigen, zoals rovers, moet toch een christen-rechter ook dit overleggen, dat het genoeg is, als de wet met deze regel overeenkomt, dat zij de schandelijke daden straft: dat er voorts graden moeten worden toegestaan aan de wetgevers; dat de dieven strenger gestraft moeten worden onder die volken, waar de tucht slapper is, dan elders, waar vele andere banden van tucht geweest zijn. En God keurt de strengheid ook niet af, omdat onze zonden zonder twijfel de dood verdienen naar het oordeel van God. De Wet van Mozes wil dat de zoon die een doorbrenger is en een verachter tot de rechters gebracht wordt en na veroordeling gedood wordt. Deze zeer eerzame wet zou nu al te streng genoemd worden; toch toont zij dat de strengheid van de tucht God behaagt. Ik laat hier een bredere uiteenzetting na: want ik heb deze dingen alleen maar opgenoemd om de minder kundigen te waarschuwen, dat zij niet bewogen worden door het geroep van diegenen, die beweren dat in de rechtspraak de wetten van Mozes weer ingevoerd moeten worden en dat het Romeinse recht teniet gedaan moet worden.
En aangaande de gebruikelijke omwentelingszucht (polupragmosunè) van jonge vernuften: oude genoegzame instellingen berispen, nieuwe wetten geven, een sneller

wijze van gerechtelijk onderzoek voorschrijven, de markt regeren als met markt-meestervoorschriften, de prijs van koopwaar vaststellen, gelijk ik mij herinner dat Mustela de hoven onderwijst over de orde van onderzoek. En ik berisp nu niet de ijver van verstandige bestuurders, maar de jeugdige veranderingszucht, die het nuttig is te beteugelen voornamelijk in hen, die in de bediening van het evangelie werkzaam zijn. Laten die de leer voorstellen van het ware aanroepen van God en van de overige plichten van de Godsvrucht. Maar laten zij weten dat het bestuur van de rechtbanken en de markt aan andere deskundigen opgedragen is, en zich het gewone voorschrift herinneren, dat ieder zijn eigen Sparta sieren moet. Zoals bij Aristophanes van Cleon gezegd wordt dat hij met het ene been in de rechtbank, en met het andere inde legerplaatsen stond, zó hebben die onrustigen het ene been in de rechtbank, het andere in de Kerk, en intussen stichten zij op dezelfde manier een staat, als de aap in de fabel van Hermogenes, die toen hij eens door de mensen gevangen was, steden gezien had, huizen, samenkomsten van mensen, schouwburgen, toneelspelen, spelen. Hij komt dan bij de apen terug en vertelt wat hij gezien heeft; hij spoort hen aan om in navolging van de mensen, huizen te bouwen, om dekking te hebben tegen de stormen, en er muren bij te doen tegen de leeuwen, de wolven en de mensen. En niet alleen dit nut wordt voorgesteld, maar de theaters en de schouwspelen worden vermeld. Door het navolgen daarvan scheen men veel plezier te zullen beleven. Dus bevalt hun de raad. En de oude vrouwtjes-apen sturen de jongeren weg om materiaal te kappen en stenen bijeen te brengen. Maar hier bemerken de apen hun domheid; er waren geen bijlen, en men had geen verstand van het bewerken van het materiaal of het metselen van de stenen, kortom de gehele bouwkunde ontbrak; dus dwong de toestand hen, wat zij dwaas op touw gezet hadden, te laten varen. Zulke bouwers van de staat zien wij er vele: Struthius, Mustela en anderen. Laten degenen die meer gezond verstand hebben zich dus het voorschrift herinneren in deze derde regel gegeven, dat zij niet onbezonnen strijden over burgerlijke instellingen, die geen klaarblijkelijke schandelijkheid inhouden.

De vierde regel. De leer van het evangelie geeft zulke strenge bevelen over de gehoorzaamheid, dat het verzekert dat het een doodzonde is, de bevelen van de wettige overheid niet te gehoorzamen, als zij namelijk niet bevelen iets te doen tegen de geboden van God.
Deze regel wordt uitdrukkelijk overgeleverd in Rom. 13 (vs. 5): *Het is noodzakelijk te gehoorzamen niet alleen wegens de toorn, maar ook wegens het geweten*. Eerst leert hij dat het een noodzakelijk werk is, vervolgens verklaart hij de noodzakelijkheid. Niet alleen om de toorn, zegt hij, dat is, om de lichamelijke straf, die de overheid op de hardnekkigen toepast, maar ook ter wille van het geweten is het noodzakelijk te gehoorzamen. Hij betuigt dus dat de weerbarstigheid God beledigt, en het geweten schuldig maakt, omdat God deze gehoorzaamheid vordert.
Overdenk hier, welk een kwaad het is, dat het geweten schuldig geoordeeld wordt door God, dat een mens verlaten wordt en niet geregeerd wordt en niet beschermd wordt door God, maar onderhevig wordt aan straffen in dit leven, en, als hij zich niet bekeert, aan de voortdurende toorn na dit leven. Want God houdt Zich aan deze regel, dat Hij de gruwelijke weerbarstigheid ook in dit leven met afschrikwekkende voorbeelden straft zoals de geschiedenissen van Absalom, Simeï, Joab en ontelbaar vele anderen tonen. Laat de verstandige lezer hier de politiek van de Filosofen met dit onderricht van Paulus vergelijken. Welke geschriften van de Filosofen hebben de overheid, de burgerlijke orde en de vrede zó beschermd, als deze rede van Paulus? Dit is de allersterkste muur van de overheden. Want de gemoederen van alle goeden en

gematigden moeten oordelen dat zij niet door schrik of macht van de overheden, maar door deze hemelse leer gedwongen worden, dat zij met eerbied gehoorzamen aan de stem van de wetten en de overheden en de regeringen eren.
En de wetten zelf van de rijken vorderen slechts een uitwendige gehoorzaamheid in de krijgsdienst en in vrede, arbeid van het lichaam, verzameling van belastingen en rechtvaardige uitwendige plichten in de gehele burgerlijke samenleving. Maar de hemelse leer vereist meer, zij beveelt de overheden eer toe te brengen. Dit is de hoogste graad van gehoorzaamheid, niet slechts de uiterlijke plichten vervullen, maar ook eerbiedige gevoelens in de geest en welwillendheid. Want deze twee duidt het woord eer voornamelijk aan. Een eerbiedig gevoelen bevat dit, dat de gehele burgerlijke orde, regeringen en overheden zaken zijn door God ingesteld en goedgekeurd, en beschermd worden door de Goddelijke hulp, en dat God wil dat het mensengeslacht door deze burgerlijke levenswijze geregeerd wordt en de vrijheid ingetoomd wordt en dat juist in het bestuur vele voorbeelden gezien worden van Zijn oordeel over de misdrijven van de mensen, zoals de straffen over de doodslagers, ontuchtigen, tirannen, meinedigen duidelijk getuigen dat God over deze misdaden toornt. Het is dus een eervolle gedachte dat de politieke orde, de rijken, overheden, wetten, rechtbanken en straffen werken van God zijn, waarin de wijsheid van God, Zijn gerechtigheid en goedheid jegens het mensengeslacht gezien worden. Het tweede deel van de eer is, dat onze wil, omdat dit Goddelijke zaken zijn, daarenboven ook met ware bereidwilligheid zich aan de regeringen onderwerpt om Gods wil, en deze zaken liefheeft en de overheden zelf, de wachters van de burgerlijke orde. Dit is de bedoeling van het voorschrift, dat beveelt eer te bewijzen aan de overheden.
Maar ik heb boven onder de aandacht gebracht, dat de zaken en de personen onderscheiden moeten worden. Paulus erkende en wist zéker dat het Romeinse Rijk door een bijzonder beleid van God en met Zijn hulp opgericht was, en die orde zelf en de wetten liefhad en eerde, maar Nero als een zeer afschuwelijke pest en een werktuig van de duivel haatte en verfoeide en van God bad dat hij verdelgd werd, gelijk ook gebeurd is. Want ofschoon Paulus eerst door hem gedood is door een aanbiddens-waardig beleid van God die dit toeliet, dat door zulk een zó afschuwelijk, schandelijk en te verfoeien monster de apostel die Gode dierbaar was en met zeer rijke gaven gesierd, en door wie een groot deel van de Kerk vergaderd was, gedood werd, Nero toch in hetzelfde jaar zichzelf de dood heeft aangedaan.
Overigens is dit de voornaamste eer, God voor de staat en de overheden aanroepen, hetgeen diegenen zeker vurig zullen doen, die waarlijk bedenken dat de burgerlijke orde een werk en een gave van God is en dat goede overheden door God aangedreven en geholpen worden, gelijk het geschiedt. Want de burgerstaten en de kundigheden zouden niet van blijvende aard zijn, als niet herhaaldelijk door God hervormers verwekt werden, gelijk na Manasse Josia het bijna ingezonken rijk hersteld heeft. Die op deze weldaden van God acht geven, helpen de regeringen met oprechte en vurige gebeden, gelijk Paulus ook beveelt 1 Tim. 2 (vs. 2): *Ik vermaan u te bidden voor koningen en allen die voorstanders zijn* enz. Het doel wordt er ook bijgevoegd, *opdat het leven gerust moge zijn*: niet dat wij in nietsdoen van wellusten genieten, maar opdat de zeden door de tucht geregeerd worden en het evangelie onderwezen wordt en verbreid kan worden en de Kerken toenemen en de Naam van God en van onze Heere Jezus Christus vereerd wordt. Ook Jeremia beveelt in hfdst. 29 (vs. 7) te bidden voor het Babylonische rijk: *Zoekt de vrede van de staat waarin gij in ballingschap zult verkeren, en bidt voor haar tot de Heere, omdat gij in haar vrede, vrede zult hebben*.
Ik voeg er ook deze regel bij, overgeleverd door het woord van de apostelen (Hand. 5: 29): *Men moet Gode meer gehoorzamen dan de mensen*. Wanneer dus de mensen of

de koningen of de priesters bevelen, dat wij tegen de geboden van God handelen, moet men niet gehoorzamen, maar het bevel van God moet de voorkeur hebben, zoals de geschiedenis van Daniël in het derde hoofdstuk leert.

Ik heb de voornaamste dingen besproken, die in de Kerk over de oorzaken en de waardigheid van de burgerlijke orde en de overheden nodig zijn te weten. Nu zouden er ook vele dingen over de plichten van de bestuurders te zeggen zijn, maar het is ons voornemen niet de gehele leer van de Staatkunde te omvatten. Er bestaan boeken van Filosofen en Rechtsgeleerden, die de plichten van de overheden bevatten. Maar wij zullen in een korte regel de hoofdzaak aangeven. Aristoteles heeft op geleerde wijze een definitie van de overheid gegeven in zeer weinige woorden, die echter uiteengelegd een zeer verstrekkende leer bevatten: een bestuurder is een wachter van de Wet (archoon esti fulax nomou). Wanneer u vraagt, wat de plichten van de overheid zijn, overdenk dan deze definitie, en stel u een overheidspersoon voor van wiens schouders de beide tafels van de Wet van Mozes afhangen. Hiervan moet de burgerlijke regeerder de wachter zijn, wat de uiterlijke tucht aangaat. Want dit zijn de hoogste wetten, waarvan alle overige eerzame wetten (gelijk het noodzakelijk is dat er meer zijn, die het burgerleven en de markt regelen) als uit bronnen afgeleid worden.
Daar dus de overheid een bewaarder van de wetten is, moet hij daaraan zelf gehoorzamen en anderen tot gehoorzaamheid dwingen en hun gezag krachtig verdedigen. Want daarom is hij door God met het zwaard gewapend. En om het onderscheid te doen verstaan van de kerkelijke regering en de burgerlijke, en tegelijk de plichten te doen zien, geef ik deze definitie van de burgerlijke overheid: De overheid is de dienares van God die de eerzame uiterlijke tucht van Zijn volk (coetus) en de vrede bewaart en de weerbarstigen straft met wettige lijfstraffen.
Hier komen verschillen tevoorschijn tussen de leraar van het evangelie en de overheid. De leraar van het evangelie stelt het Woord van God voor en bedient de sacramenten, waardoor God de hoorders roept tot het eeuwige leven, en in hen werkzaam is. Voorts dringt en straft hij alleen door het Woord van God, namelijk het Woord van het evangelie, zonder lichamelijke dwang. Maar de overheid is de wachter van de uitwendige tucht en de vrede, en gewapend met het zwaard bedwingt en straft zij de weerbarstigen met wettige lijfstraffen.
Maar wanneer ik zeg, dat de overheid de bewaker van de tucht (disciplina) is, moet u verstaan dat de beide tafels van de Wet door haar bewaakt moeten worden, dat is, zij is niet alleen een bewaarster van de vrede, zoals een koeherder, en zij zorgt niet alleen voor de buik, maar zij moet allereerst tot de eer van God dienen, wat de uitwendige zeden aangaat. Gelijk alle staten straffen vastgesteld hebben tegen de meinedigen, hebben ook vele bij de heidenen straffen vastgesteld tegen de Epicureën of Atheïsten, die openlijk gezegd hebben dat God niets is of dat er geen voorzien van God is. Maar laten wij de Wet van God volgen, die zegt (Levit. 9 :4): *Vliedt de afgoden*. Alsook Lev. 24 (vs. 16): *Die de Naam van God gelasterd zal hebben, zal de dood sterven*. Deut. 12 (vs. 3): *Werpt de altaren van de afgoden om* enz. Deut. 18 (vs. 10): *Laten er geen tovenaars of waarzeggers in het land zijn*.
Dit zijn geboden van het recht van de natuur en behoren tot liet tweede gebod: *Gij zult de Naam van God niet ijdel gebruiken. Want God zal niet onschuldig houden, die Zijn Naam ijdel gebruikt zal hebben*. Deze uitspraak predikt tot alle mensen, ja tot alle redelijke schepselen. Ieder moet op zijn plaats de duidelijke lasteringen van God verbieden. Daarom moeten de Overheden ook de Epicureïsche redevoeringen verbieden en straffen, het eren van afgoden, meineed, verbonden met de duivelen, het uitdragen van goddeloze leringen. Dit schrijven ook deze uitspraken vóór: (Ps. 2 :10v)

En nu, gij koningen, verstaat; neemt onderricht aan, gij die de aarde oordeelt. Dient de Heere enz. En Spr. 25 (vs. 5): *Doet de goddeloosheid weg van het aangezicht van de koning, en zijn troon zal door gerechtigheid bevestigd worden*. En 1 Sam. 2: 30: *Die Mij eren zal Ik eren, en die Mij verachten, zal Ik veracht maken*.
Daarom hebben niet alleen de vrome koningen in Juda, maar ook de koningen van andere volken, nadat zij de ware leer aangaande God geleerd hadden, het smaden van de ware God verboden, zoals Nebukadnezar, en Darius de Meder. Zó hebben ook Constantijn en Theodosius er goed aan gedaan, toen zij de afgoden vernietigden. Want hoewel de overheid de verborgen meningen in het hart niet oordeelt en niet verandert, moet zij toch de uitwendige misdrijven verbieden ter wille van de eer van God, en opdat er niet meerderen bedorven worden door de losbandigheid en de voorbeelden.
Laten daarom de koningen, vorsten en overheden ook in deze tijd toezien op de kerken en zorgen dat zij recht onderwezen worden, om de harten van de mensen te neigen tot de ware aanroeping van God en tot de andere plichten van de godsvrucht, en verbieden dat er afgoden gediend worden en dat er valse leringen onderwezen en bevestigd worden die in strijd zijn met het evangelie, door welk soort mensen ze ook maar verbreid worden. Laten wij gehoorzamen de stem van de eeuwige Vader die beveelt aangaande onze Heere Jezus Christus (Luc. 9: 35): *Hoort Hem*. Laten wij dus het evangelie van onze Heere Jezus Christus omhelzen en in het licht stellen met verwerping van de heidense, Joodse, Turkse en ketterse dwaasheden. Laten de vorsten uit de kerken wegnemen de heidense leer van de Paus, de heidense gebruiken (ritus) van het aanroepen van doden en de verschrikkelijke ontwijdingen van de Tafel des Heeren. Dit gebieden de eeuwige en onveranderlijke bevelen van God: *Gij zult de Naam van uw Heere niet ijdel gebruiken*. Alsook: *Hoort deze*. God deelt aan de overheden de gemeenschap van Zijn Naam toe, juist om deze reden, dat zij de Goddelijke zaken, dat is, de ware kennis en aanroeping van God, de gerechtigheid en de vrede beschermen.

Hoe kunnen zij plaatsvervangers van God genoemd worden, als zij zelf de Heere God niet erkennen, en ook niet zorgen dat Hij door anderen erkend wordt?
Maar ik heb elders in een breder uiteenzetting aangetoond, dat de verbetering van de kerk tot de taak van de overheid behoort, voornamelijk wanneer de bisschoppen dit nalaten of het Evangelie bestrijden. Maar dat sommigen zeggen dat de ongewijde overheid geen rechter is van de geschillen over de leerstellingen, daarop is het ware en klare antwoord, dat de kerk de rechter is en de norm van het evangelie volgt bij het oordelen. Maar aangezien de godvrezende overheid waarlijk een lid van de kerk is, oordeelt zij ook zelf met de andere Godvrezenden en geleerden volgens de norm die ik genoemd heb. Tot alle leden van de kerk is gezegd: *Wacht u voor de valse profeten*. Alsook (Gal. 1: 9): *Als iemand een ander evangelie zal onderwijzen, die zij een vervloeking*. Laten daarom evenals de overige Godvrezenden, zó ook de overheden de leerstellingen overwegen, en als iemand valse en goddeloze meningen voortzaait of verdedigt, laten zij dan oordelen dat deze een vervloeking is of het beteugelen. De vorsten dwalen zeer, als zij menen dat deze zorg hun niet toebehoort.
Over de andere plichten van de overheden, dat is, over de besturing van de burgerlijke zeden, over de bescherming van de vrede, over het ambt van rechters of stadhouders, (munus forensis aut Praetorius), over de gestrengheid, over de billijkheid (epieikeia), over het economische of financiële (quaestorius) ambt moet door andere deskundigen gesproken worden, namelijk door de rechtsgeleerden. Het evangelie toont de oorzaken en de waardigheid van de politieke orde, en onderwijst in het algemeen de

overheden, dat zij de geboden van God gehoorzamen, omdat God evenzeer bevelen geeft aan koningen, vorsten en het volk, evenzeer de koningen en vorsten en het volk oordelen zal, gelijk geschreven is (Marc. 16: 15): *Gaat, predikt het evangelie aan alle creaturen*. En in Zach. 10 (vs. 3) wordt gezegd: *Mijn toorn was ontstoken over de herders*. En Mich. 3 (vs. 9, 12): *Hoort, gij Vorsten van het huis van Jacob, om uwentwil zal Sion als een akker geploegd worden*. En Ezech. 34: 7 en 9: *Daarom, gij herders, hoort het Woord des Heeren* enz.

Ik zal er slechts één opwekking bijvoegen. Het staat de koningen, vorsten en overheden niet vrij tegen het Goddelijk recht en tegen het recht van de natuur te handelen. Maar ook dit gebod behoort tot het Goddelijke en het natuurrecht. (Ex. 20: 15): *Gij zult niet stelen*. Dit woord onderscheidt de eigendommen en de eigen bezittingen van een ieder, het omgeeft de landgoederen en de eigen zaken als een muur. Maar ook het volk heeft enige eigen dingen naar Goddelijk en menselijk recht. Van deze weert die wet de vorsten: *Gij zult niet stelen*. Laten de koningen en de vorsten niet denken dat het hun vrij staat van het vermogen van hun onderdanen zoveel te roven als zij willen of dat er niets het eigendom van de burgers is.

God had in Zijn wet de eigendommen van de Israëlieten onderscheiden en heeft de vrijheid bekrachtigd. Daarom stond het Achab niet vrij òf Naboth te dwingen tot verkoop van zijn wijngaard òf hem uit zijn bezit te verdrijven; maar door deze wet werd hij geweerd van wat van een ander was: *Gij zult niet stelen*. En God de Wreker bestraft uitdrukkelijk dit onrecht, dat Achab de wijngaard van een ander in bezit genomen heeft, en straft hem met een gedenkwaardig voorbeeld, om de vorsten te waarschuwen, dat zij het vermogen van de burgers sparen, gelijk Johannes de Doper gezegd heeft (Luc. 3: 14): *Weest tevreden met uw soldij*. Het volk is de gewone belasting verschuldigd, gelijk Paulus leert in Rom. 13 (vs. 6 vv), hetgeen de Doper de soldij noemt. En wanneer de verdediging van de staat en enige aannemelijke oorzaak nieuwe inzamelingen vereist, is het recht dat de burgers de kerken en het vaderland helpen.

Doch de plaats in de geschiedenis van Samuël (1 Sam. 8: 11 - 18) over het recht van de koningen spreekt over de belastingen. Hij staat niet een onbeperkte vrijheid toe aan de vorsten om te roven uit de goederen van de burgers, zoveel zij willen, omdat zij enige eigendommen hebben naar Goddelijk en menselijk recht.

Er blijven ook vragen over aangaande de contracten, waarover de Godvrezenden in het algemeen moeten weten, dat contracten een deel zijn van de burgerlijke orde en goede dingen die door God verordend zijn. Ja, er is een zeer schone afbeelding van het oordeel en de wil van God in de contracten ingedrukt. In deze leert God ons dat gerechtigheid gelijkheid is, opdat wij nadenkend over de wil van God weten dat die recht, dat is gelijk is voor gelijken. Tirannen zijn niet gelijk voor gelijken, maar bevoordelen sommigen naar persoonlijke genegenheid, de anderen hetzij gelijken hetzij beteren veronachtzamen zij. Deze ongelijkheid wordt aannemen van de persoon (prosoopolèpsia) genoemd, die er bij God niet is, maar men wete dat God Zichzelf gelijk is èn voor u èn voor de moordenaar aan het kruis èn voor Mozes en Elia. Hij heeft een regel voor ogen gesteld, volgens welke Hij de gelijkheid bewaart; Hij toornt tegen de zonde in allen, en Hij neemt ook weer allen aan die de toevlucht nemen tot de Middelaar Christus.

In de verzoening van de toorn van God wordt ook een voorbeeld gezien van de gerechtigheid van God en de gelijkheid. De zonden zijn niet vergeven, als er niet een gelijke losprijs (lutron) voor ons was, namelijk de Zoon van God. Over deze gelijkheid onderrichten de dagelijkse overeenkomsten, koop, verkoop, ruiling, huur, pacht, voorts ook de vergoedingen van misdrijven.

Ten slotte leert juist deze gelijkheid, die in de contracten vereist wordt, ons aangaande de liefde tot de naaste en het is een uitlegging van het woordje gelijk, in dit gebod (Matth. 19: 19): *Hebt uw naaste lief gelijk uzelf*, dat is, laat er gelijkheid zijn tussen u en uw naaste, vermeerder uw gemak niet met ongemak voor hem, verdruk hem niet, opdat uw aanzien moge toenemen, pluk niets af van zijn vermogen, om het uwe te vermeerderen, kortom zoek in niets voordelen (pleonektèmata), maar bemin de gelijkheid, verleen uw naaste wat u oordeelt dat u verleend moet worden.
Maar ik heb elders over de contracten gesproken, en geef nu deze regel over, dat uit de bronnen van de leer van het recht verstaan kan worden, welke contracten goedgekeurd moeten worden, en in welke die gelijkheid bewaard wordt, die een verstandige en rechtvaardige rechter oordeelt dat uitgevoerd moet worden.
Hier voeg ik er, hoewel onze aansporingen niet veel gezag hebben, toch dit bij, dat tot de taak van de vorsten voornamelijk behoort de zorg voor het bevorderen van de letteren en de scholen, waarin de letteren en kundigheden die voor de kerk noodzakelijk zijn, overgeleverd worden. Daarom wordt er in Jes. 49 (vs. 23) gezegd: *En de koningen zullen uw voedsterheren zijn en koninginnen uw verzorgsters*, dat is, de koningen en vorsten; alsook, koninginnen, dat is republieken of staten zullen een verblijfplaats en levensonderhoud verschaffen aan de kerken, en de leraren en leerlingen zullen zich toeleggen op de leringen over God en van die kundigheden, die voor de kerk noodzakelijk zijn. Voor deze taak zijn grote beloningen voorgesteld Matth. 10 (vs. 42): *Die een dronk water zal geven aan een van deze minsten in de naam van een discipel*, dat is om de leer te helpen, *voorwaar zeg Ik u, hij zal zijn loon niet verliezen*.
Onze Heere Jezus Christus moge bewerken dat door deze bevelen en beloften de bestuurders bewogen worden en uitgenodigd om de studiën der letteren te bevorderen, Die zeker ergens enige scholen en overblijfselen van letteren bewaren zal. Want daar Hij beloofd heeft dat de Kerk zal blijven, hoewel er in deze laatste ouderdom van de wereld meer verwarringen zullen zijn, is het toch zeker dat zij enige verblijfplaatsen, enige staten en scholen hebben zal. En laten wij in deze hoop de studiën van de letteren beoefenen, en de eeuwige God, de Vader van onze Heere Jezus Christus, bidden, dat Hij onze arbeid in het onderwijzen en leren moge regeren en helpen en ons moge maken tot heilzame instrumenten (organa) van de barmhartigheid voor de kerk van God en voor onszelf.

XXI

OVER DE MENSELIJKE CEREMONIËN IN DE KERK

Het gehele voorafgaande gedeelte van dit werk verhaalt allereerst de leerstukken die eigen zijn aan de kerk over God en over de eeuwige dingen, over de Wet van God, over de zonde, over het evangelie, over de genade, de gerechtigheid en de sacramenten, daarna ook de leer over het burgerlijke leven. Nu zullen wij spreken over de klasse (gradus) van werken die ver beneden de leer geplaatst is en de werken, waarover boven gesproken is, namelijk over de ceremoniën die door menselijk gezag in de kerk zijn ingesteld, waarbij er grote verschillen zijn. Want sommige zijn nuttig voor de goede orde, Want zoals er in de scholen de uren en de onderwerpen van de lessen verdeeld worden en er klassen van leerlingen komen, of zoals de huisvader orde aan de kinderen voorschrijft, waardoor zij eerst 's morgens vroeg gebeden opzeggen, vervolgens na het gebruik van het ontbijt de lessen leren, daarna wat huiselijk werk doen, zó vereist in de openbare samenkomsten van de kerk de natuur van de mensen enige orde.

Maar behalve deze nuttige ceremoniën, die voor de goede orde ingesteld zijn, hebben de mensen er herhaaldelijk in alle tijden vele bijgevoegd deels uit bijgelovigheid, deels uit geldgierigheid, deels door tirannieke raadslagen. En sommige zijn duidelijk in strijd met de Goddelijke geboden.

Daar echter de menselijke zwakheid deze gebruiken zozeer bewondert, dat zij meent dat dit de hoogste werken zijn die de toorn van God verzoenen, en betoverd door de bewondering hiervoor het licht van het evangelie van onze Middelaar Jezus Christus en van het geloof laten varen, en er grote duisternissen en onenigheden in de kerk van God volgen, is het noodzakelijk over deze wetten en werken het oordeel van het evangelie naar voren te brengen en in het licht te stellen.

Maar allereerst herinner ik er de lezer aan dat er op deze plaats niet gesproken wordt over de wetten van de burgerlijke overheden of de burgerplichten, die in eigenlijke zin behoren tot het bestuur van de burgerlijke overheden en ingesteld zijn tot algemene bescherming van de vrede en de rust van de rijken, maar wij spreken over het gezag van die wetten, die door de mensen inde kerk ingezet zijn en geacht worden bijzondere oefeningen van vroomheid of van verering van God te zijn, zoals de ongehuwde staat, bepaalde vormen van vasten, spreken van wartaal enz.

Maar ofschoon politieke mannen die het evangelie niet liefhebben droevig klagen dat het gezag van de wetten aan het wankelen gebracht wordt, omdat sommige ontbonden worden, en beweren dat het een verderfelijk voorbeeld is, is het toch noodzakelijk boven deze klachten de voorkeur te geven aan de glorie van Christus en het heil van de vromen, die noodzakelijk onderricht moeten worden, opdat het licht van het evangelie behouden moge blijven en het onderscheid gezien worde tussen de noodzakelijke vereringen van God en de verzonnen bijgelovigheden.

En ook deze zaak moet ons niet van deze uitlegging afschrikken, dat velen de leer van de vrijheid misbruiken. Maar over beide zaken moet zeer hard gestreden worden in het onderwijzen: de noodzakelijke leer die van Godswege overgeleverd is moet zuiver en trouw uiteengezet worden, en de misbruiken, hoe ze ook zijn, moeten streng bestraft worden, en getuchtigd moeten worden, die onder voorwendsel van deze vrijheid, die door het bloed van Christus ontstaan is, toegeven aan verkeerde begeerten en zeden aanhalen, die bezonnen mensen van het evangelie afschrikken.

Ik zal dus drie regels opsommen.

De eerste regel.

Gelijk Eva gezondigd heeft toen zij de duivel gehoorzaamde die aanspoorde, om tegen het gebod van God te doen, zó zondigen allen, die wetten of uitspraken gehoorzamen, die bevelen te handelen tegen de geboden van God, hetzij die wetten door bisschoppen hetzij door koningen hetzij door andere overheden, hetzij door de duivelen voorgesteld zijn. Want het woord van de apostelen is waar (Hand. 5: 29): *Men moet God meer gehoorzamen dan de mensen*. Derhalve toen de koning van Babel bevolen heeft het gouden beeld te aanbidden, is het noodzakelijk geweest niet te gehoorzamen, en door grote standvastigheid van geloof te tonen, wat de ware aanbidding van God is, gelijk de drie Israëlieten gedaan hebben, gelijk Daniël verhaalt. Zó onderwijzen de apostelen tegen het bevel van de Hogepriester het evangelie, Hand. 5 en betuigen openlijk dat het gebod van God daar boven gesteld moet worden.

Hier moeten de Godvrezenden de wetten van de pausen en de edicten van de koningen overwegen, die bevelen tegen de geboden van God te doen, Overal worden goddeloze edicten voor ogen gesteld, dat het volk de zuivere leer van het evangelie niet moet horen, lezen en leren. De priesters worden gedwongen op de gebruikelijke manier tot een veelvuldige ontwijding van de Tafel des Heeren in de mis. Hardnekkig wordt vastgehouden aan de aanroeping van doden, de priesters wordt het huwelijk verboden, terwijl toch niet allen geschikt zijn voor de ongehuwde staat, en God het huwelijk gebiedt aan allen, die ongehuwd niet leven zonder enige struikeling, gelijk 1 Cor. 7 (vs. 2) duidelijk zegt; *Om hoererij te vermijden moet een ieder zijn eigen vrouw hebben*. En daarna (vs. 9): *Het is beter te trouwen dan te branden*.

Bedenk nu eens, welk een menigte mensen door deze onrechtvaardige wetten onderdrukt gehouden wordt, die God niet kunnen aanroepen wegens de besmetting van het geweten en zich van God afkeren en in het eeuwig verderf storten. De pausen en koningen zondigen vreselijk, wanneer zij wetten instellen die de ware aanroeping van God verhinderen, dat is, wanneer zij iets bevelen te doen, dat zonder besmetting van het geweten niet gedaan kan worden.

Maar zoals Eva gezondigd heeft door te gehoorzamen aan het woord van de duivel, zó zondigen de anderen, wanneer zij goddeloze wetten stellen boven het gebod van God, en toelaten dat hun de ware aanroeping van God ontnomen wordt.

Niemand kan de menigte van zonden, die deze zeer droevige slavernij meebrengt, genoeg betreuren, ja er is geen mensenwijsheid zó groot, dat ze de grootheid van deze kwade dingen genoeg verstaat. Een groot deel van dat volk, dat de kerk genoemd wordt, ligt onder de druk van tirannieke wetten, die de verering van afgoden vaststellen, dwalingen, goddeloze lusten en de ware aanroeping van God verhinderen. En deze wetten worden beschermd door een grote wreedheid van straffen. Zeer vele eerzame en vrome mensen worden gedood, wanneer zij de één of andere goddeloze wet schenden. Vele vrome priesters zijn wegens het huwelijk wreed gedood, terwijl geen barbaarsheid ooit wegens een dergelijke zaak mensen gedood heeft.

Maar hoewel politieke mannen beweren, dat er geen veranderingen van wetten moeten worden toegestaan, opdat niet het uiterste kwaad van de anarchie zou volgen en daarna de noodzakelijke leerstukken en de Goddelijke wetten aan het wankelen gebracht zullen worden, en het oude gebod tegenwerpen, dat Aristoteles aanhaalt in de *Politica*, dat men de kleine beginselen niet verwaarlozen moet, waarbij langzamerhand de toeneming komt, toch moet men die eeuwige en onveranderlijke wet daarboven stellen (Deut. 6: 5): *Gij zult de Heere uw God liefhebben uit geheel uw hart*. Alsook (Lev. 19: 4): *Vliedt de afgodendienst*. Daarom is het noodzakelijk ook in het onderwijs de goddeloze wetten te bestraffen en tegen hun uitspraken het gebod

van God te gehoorzamen.
Ik spreek nu niet over de dienstbaarheid van de lichamen of zaken, laten wij de rampen dragen, die de veronachtzaming of de ruwheid voortbrengt in het burgerlijk bestuur; de uitplunderingen, de verwarringen van de rechtspraak, de onrechtvaardige bejegeningen, de onheilen van de oorlogen. Ik betreur de dienstbaarheid van de gewetens, die de ware aanroeping verhindert en oneindige menigten van mensen òf in een Epicureïsche verachting van God òf in eeuwige wanhopigheid drijft. *Wee diegenen*, zegt Jesaja (10: 1), *die onrechtvaardige wetten schrijven*. Wee ook hen die ze òf met straffen òf met toverijen van sofismen beschermen. Pygius durft dit allerschandelijkste woord uitspreken, dat in zijn geschriften staat, dat een priester minder zondigt die zich met hoererij bezoedelt, dan die een vrouw trouwt. Deze woorden juichen sommige wijzen toe. Maar de bijgelovige wetten van mensen, waarvan de goddeloosheid duidelijk is, moeten geenszins boven de ware aanroeping van God, geenszins boven het heil van de zielen gesteld worden. Want ofschoon sommige listigaards aan de dwalingen een schone schijn trachten te geven, is enige waarheid zozeer duidelijk, dat geen Sofisterij, geen goochelarij die verstoren kan. De ellenden ontstaan uit de wet over het celibaat zijn in het oog vallend. Geen weldenkend mens kan zonder zuchten en tranen denken aan de verduistering van de leer over het berouw, over het geloof, over de ware aanroeping, over de ontwijding van de Tafel des Heeren, over het aanroepen van doden.
Ik ben genoodzaakt deze, ik zeg niet uiteenzetting (want de zaak is duidelijk) maar klacht over de eerste regel af te breken, die veel korter en zachter is, dan de grootte van de onheilen vereist, die door goddeloze en tirannieke wetten in de kerk reeds zoveel eeuwen ontstaan zijn en nog ontstaan en voortaan ontstaan zullen, totdat de Zoon van God onze Heere Jezus Christus Zich aan het gehele mensengeslacht vertonen zal, nadat de doden opgewekt zijn. Maar deze Heere bid ik, dat Hij de moeiten van de kerk verzacht en Zich enige overgebleven zonen van Levi uitleest en reinigt, dat is hier en daar leraars verwekt die recht onderwijzen, en niet toelaat dat het licht van Zijn evangelie wordt uitgeblust.

De tweede regel.
Sommige werken zijn door hun aard middelmatig (adiafora), die noch bevolen zijn door de wet van God, noch verboden, zoals geen vlees eten, gewone kleding dragen of een monnikenkleed. Maar ofschoon het doen van niet-onderscheiden dingen zonder bijgelovigheid toegestaan is, moet men toch de wetten over de middelmatige dingen tegenstaan bij het onderwijzen, omdat er vele verderfelijke dwalingen mee verbonden worden, en het godvruchtig is de voorbeelden van de leer in het gebruik van de vrijheid bescheiden aan te wijzen. Maar ik zal in het kort zeven dwalingen opsommen, die aan zulke overleveringen vastgehecht worden.

De eerste dwaling. Velen hebben geleerd en leren nog dat het vasten en dergelijke oefeningen (askèseis) vergeving van zonden verdienen zowel van de schuld als van de straf. Deze farizese dwaling vangt de zielen van het volk gemakkelijk en verduistert het licht van de leer over de weldaden die Christus eigen zijn en over het geloof. Want wanneer de mensen menen dat zij vergeving van zonden verdienen door deze riten, brengen zij de eer die Christus verschuldigd is op deze riten over en òf zij vatten een tijd lang een ijdel vertrouwen op, òf zij voeden de twijfelingen, die hen eindelijk tot verderf strekken. En voornamelijk om deze reden strijdt Paulus zo hevig over de afschaffing van de besnijdenis en andere ceremoniën van de Wet van Mozes, opdat dit licht van de leer in de kerk niet uitgeblust wordt, dat de gelovenden wegens

Christus de Middelaar vergeving van zonden hebben en rechtvaardig gerekend worden en erfgenamen van het eeuwige leven zijn, niet wegens de besnijdenis en andere ceremoniën van Mozes of dergelij ken En dikwijls brengt hij onder de aandacht dat wij er ons voor moeten wachten, dat niet door nieuwe ceremoniën dat licht van het evangelie verduisterd wordt. En het is niet twijfelachtig dat deze farizese dwaling scherp bestraft moet worden.

De tweede dwaling valt minder in het oog, maar is toch verderfelijk. Sommige listigen zien nu dat die eerste farizese dwaling niet verdedigd kan worden, daarom ontglippen zij hierheen: Hoewel, zeggen zij, deze ceremoniën niet de vergeving van zonden verdienen, moeten deze tradities toch verdedigd worden, omdat het goede werken zijn en vereringen van God, zoals in de Wet van Mozes de onthouding van de Nazireërs, hoewel zij niet de vergeving van zonden verdiende, toch God behaagde en een verering was die God aangenaam was en beloningen kreeg.
Met deze glans hebben nu onlangs sommigen geleerd de overleveringen te beschilderen, die echter niet over deze middelmatige dingen strijden, maar andere afschuwelijke misbruiken trachten staande te houden. Maar het is nodig dat de Godvruchtigen hier op hun hoede zijn tegen aanslagen op de leer. Er ligt een grote dwaling juist in deze glans. Het voorbeeld van Mozes wordt niet recht aangehaald. Want er is een zeer groot verschil tussen werken door God ingesteld en verordend, en die, welke de mensen uitdenken en die niet geboden en verordend zijn door God. Er waren werken tot verering van God in de wet verordend, hoewel zij de vergeving van zonden niet verdienden. Maar eigenwillige godsdienst (ethelothrèskeia) door de mensen uitgedacht zonder bevel van God zijn niet geweest en zijn nu ook niet vereringen van God, evenals de heidense ceremoniën en volksverzamelingen (panègureis) ook geen vereringen van God geweest zijn, hoewel er vele zeer smaakvol geweest zijn. Christus roept uit (Matth. 15: 9): *Tevergeefs eren zij Mij met geboden van mensen*. En terwijl de profeten en apostelen anders dikwijls gebruiken (ritus) verwerpen die ingesteld zijn zonder het Woord van God, worden het zelfs 1 Tim. 4 (vs. 1) *leringen der duivelen* genoemd; de scherpte van deze uitspraak moet waarlijk de godvruchtige harten ontroeren, om te overwegen met welk een voorzichtigheid de middelmatige dingen aangenomen kunnen worden. Ook al kunnen ter wille van de orde sommige eerzame gebruiken behouden blijven, zoals in de scholen de orde van de lessen, toch is het heel iets anders, aan deze gebruiken zulk een sier toe te kennen, dat het vereringen van God zijn, dat is, werken die God goedkeurt, zó dat Hij oordeelt dat Hem daardoor eer wordt toegebracht. En toch wanneer deze dwaling aangenomen is, wordt er meer aan toegekend, namelijk dat zij de vergeving van zonden verdienen. God verwerpt en verfoeit deze driestheid van de mensen, die een verering verzinnen naar hun eigen beleid. Gelijk de Israëlieten het beeld van een kalf voorstelden en vereringen instelden naar eigen raadslag, zó hebben ook de heidenen gedaan, en waarom wordt hun voorbeeld bestraft, als het een ieder vrij staat naar eigen willekeur vereringen van God te verzinnen? Maar deze verborgen zonde begrijpen de mensen niet, als de leer van het evangelie niet goed gekend wordt. Want zij houden van hun eigen uitvindingen en sieren ze met vele voorwendsels, en stellen ze niet alleen als een wetenschap, maar ook als sacramenten vóór, waardoor zij zeggen dat God werkzaam is, zij pochen er op als Enthusiasme, zoals de Corubanten, de Manichaeën, en nu de Anabaptisten.
Dergelijke dwaasheden vergezellen de bewondering van de menselijke overleveringen, die enigerwijze aanduiden, waarom de Heilige Geest ze *leringen der duivelen* noemt, omdat de betoverde mensen door deze riten de ware kennis van Christus, het

geloof en de lijdzaamheid verlaten, en zichzelf nieuwe leerstellingen en dwaasheden zonder einde verzinnen, zoals ook gebeurde door de Marcionieten en de Manichaeën, en onze eeuw ziet dat dit duidelijk geschiedt door de Anabaptistische en fanatieke dwalingen, die met Pelargus overal rondzwierven.
Men moet dus de definitie van de vereringen van God vasthouden. Een verering van God is een werk door God bevolen of door een zéker getuigenis van God ingesteld, waardoor God verklaart dat Hem eer wordt aangedaan, te verrichten met dit doel hetzij onmiddellijk hetzij voornamelijk, om God te gehoorzamen en om God te vereren, en wel te verrichten, voorgelicht door het geloof in Christus. Van de geboden van het eerste gebod is het onmiddellijke doel, dat God eer wordt toegebracht, bekend wordt en geëerd wordt. Van de werken van de tweede tafel is het onmiddellijke doel de bescherming van ons lichaam en van onze naaste, gelijk het onmiddellijke doel van een godvrezend krijgsman is, dat er gestreden wordt voor het algemene welzijn maar toch is het voornaamste doel. dat hij God eer toebrengt. Maar de geveinsden verzinnen dat het onmiddellijke doel, waarom zij op de zesde dag geen vlees eten is, omdat God oordeelt dat Hem eer toegebracht wordt door dit gebruik. Deze mening is een verzinsel. Wanneer de definitie dus opgesteld is, kunnen de bedriegerijen gemakkelijk weerlegd worden, die die Agyrten en Eurybaten, die menselijke tradities schilderen, nu over de verering verzinnen.

De derde dwaling. Bovendien verzinnen de veinzaards dat de werken van de menselijke tradities vervolmakingen zijn, dat is werken die beter zijn en God meer behagen, dan die, welke de Dekaloog voorschrijft, En door deze overtuiging hebben zij de monnikenstand gesteld boven de kerkelijke regering, de politiek, het huwelijk. Deze dwaasheid is geheel te verfoeien, en is berispt door Gerson.

De vierde dwaling. Zij voegen daar bij een mening van noodzakelijkheid, dat is, zij verzinnen dat het waarnemen van de menselijke tradities noodzakelijk is, ook buiten het geval van ergernis; voorts veroordelen zij door deze overtuiging hen die deze riten niet onderhouden, als verlaters van de kerk, opstandigen, scheurmakers, afgescheurden van het volk van God en uitgeslotenen uit de kerk, gelijk oudtijds sommigen daarom veroordeeld zijn, dat zij de dag van het Paasfeest niet met de anderen vierden. Deze mening over de noodzakelijkheid moet men voornamelijk bestraffen, opdat niet gemeend wordt dat de gerechtigheid van het evangelie zulk een uitwendige burgertucht (politia) is, alsook opdat er geen onenigheden ontstaan wegens enige ontveinzing van zulke riten; deze vrijheid is geschonken in het evangelie, en kan niet teniet gedaan worden door menselijk gezag. Zo wil Christus dat wij van gevoelen zijn, dat de riten hetzij van Mozes hetzij van de menselijke tradities, gelijk Col. 2 (vs. 16) zegt: *Laat niemand u oordelen in spijs of drank* enz., dat is niemand verplichte en veroordele het geweten wegens deze riten. En weer (vs. 20): *Daar gij met Christus gestorven zijt van de elementen der wereld*, dat is, van de geboden of verordeningen, waardoor dit wereldse leven geregeerd wordt, *waarom maakt gij nog als levend in de wereld, besluiten: Raak niet aan, proef niet enz.?* En aan de Gal. 5 (vs. 1): *Staat in de vrijheid waarmee Christus u vrijgemaakt heeft, opdat gij niet weer met een juk van dienstbaarheid bevangen wordt*. Hij beveelt de uitspraak over de vrijheid vast te houden, opdat de gewetens niet met een dwaze lichaamskwelling geplaagd worden, of zij onenigheden verwekken, als iemand onze menselijke riten niet onderhoudt.

De vijfde dwaling. De mening van noodzakelijkheid heeft nog meer duisternissen

doen ontstaan, namelijk kwade ijver voor de Wet van Mozes. Nadat deze overtuigingen de gemoederen in beslag genomen hebben, dat gelijk er in de wet van Mozes noodzakelijke ceremoniën geweest zijn, zó zijn ze ook nu noodzakelijk; zij hebben het rijk van Christus vervormd tot een staat gelijk aan de Joodse. Eén bepaald mens hebben zij aan het hoofd van de gehele kerk gezet als een hogepriester, vervolgens hebben zij trappen van priesters en een uitwendig offer verzonnen, zij hebben aan de hoogste priester de macht toegevoegd om ceremoniën in te stellen, en de wet over de ongehuwde staat. Heel deze kwade ijver (kakozèlia) heeft een grote duisternis over de zielen uitgegoten, en verduistert het verstaan van de wet en het evangelie, en is zeer scherp bestraft in de brief aan de Galaten en de Hebreeën. De Levitische priesters betekenen voor ons de bedienaren van het evangelie, en de Mozaïsche offers duiden de bediening van het evangelie aan en het berouw in de harten, de nieuwe gerechtigheid van de Geest, de aanroeping, de belijdenis, de lijdzaamheid van het kruis, enz. zoals in Joh. 4 (vs. 23) gezegd wordt: *De ware aanbidders zullen de Vader aanbidden in geest en waarheid*. En 1 Petr. 2 (vs. 5): *Offert geestelijke offeranden die behagen wegens Jezus Christus*.

De zesde dwaling. Daar komt ook dit bij, dat de bisschoppen zich de macht aanmatigen tradities te vestigen, die het evangelie hen toch niet toestaat. Maar wanneer de overtuiging blijft dat werken door de mensen uitgedacht zonder een Woord van God, vereringen van God zijn, vermeerderen de bisschoppen (omdat zij voorgangers zijn, om te schijnen de beoefening van godsvrucht te vermeerderen) de tradities, gelijk Gregorius het eerst gedaan heeft, Innocentius en vele Pausen, die namelijk de wetten ook verscherpt hebben en de mening van noodzakelijkheid versterkt hebben; om hun gezag te vergroten, hebben zij gezegd dat schuldig zijn aan de eeuwige toorn van God, als iemand de overleveringen niet bewaart die door de bisschoppen ingezet zijn. Deze dwaling weerleggen de uitspraken, die ik boven aangehaald heb. Col. 2 (vs. 16): Niemand *oordele u in spijs of drank*. En in de Handelingen van de Apostelen (15: 10) maakt Petrus zeer ernstige verwijten aan hen, die met de Mozaïsche ceremoniën de volken wilden belasten; *waarom*, zegt hij, *verzoekt gij God door een juk op de hals van de discipelen te leggen, dat noch uw vaderen, noch wij hebben kunnen dragen?*
Het is geen geringe misdaad, God te verzoeken, want het is niet door zwakheid struikelen, maar met verachting van God, terwijl Zijn Woord voorgesteld is, als met Hem strijden door iets anders in te stellen, en twistgierig te zijn (filoneikein) en onze wijsheid boven de Zijne te stellen; gelijk God aan het volk Israël bevolen heeft, dat zij niet op een andere plaats zouden offeren, dan op die éne plaats, waar Hij gewild heeft dat de verzameling van de leraren en de ark was. Daarentegen redeneert de menselijke wijsheid met terzijdestelling van het Woord van God.
Maar het is passend God overal te vereren en met verschillende plichten laten wij dus overal kleine heiligdommen en altaren stichten, laten wij niet alleen dieren slachten, maar ook mensen, om in een grote en moeilijke zaak onze ijver te laten zien. Zó zijn geweest en zijn nog de bronnen van de vereringen van de afgoden. Zó heeft de nieuwere tijd de missen vermeerderd en de ongehuwde staat bevolen. Maar laten de Godvrezenden zich hier het woord van Petrus herinneren, die leert dat de verdediging van dergelijke wetten en meningen een ernstig misdrijf is. Want het is geen kleine dwaling, God te verzoeken, dat is, onze wijsheid boven Diens wijsheid te stellen, en Zijn toorn uit te dagen door het streven dingen te zoeken die tegen Zijn Woord ingaan en te strijden tegen Hem. Dit is verborgen kwaad, dat de burgerlijke wijsheid niet oordelen kan. Maar wij moeten in de kerk die dingen overwegen, opdat wij

gewaarschuwd, ons onderwerpen aan het Woord van God en niet geregeerd willen worden door onze meningen.

De zevende dwaling. Wanneer de mening van gerechtigheid blijft aankleven, of van noodzakelijkheid aangaande de menselijke tradities, volgen er heftige onenigheden, gelijk er oudtijds geschillen ontstaan zijn over de dag van Pasen en over het zuurdeeg. En nu slingeren de pausen niet slechts de bliksem van de uitbanning tegen de gehuwde priesters, en trekken de kerk uiteen door ongerechtige strengheid, maar doden ook met Neroniaanse wreedheid godvruchtige priesters wegens het schenden van ongerechtige tradities.

Wegens deze zeven dwalingen worden hetzij alle hetzij de meeste menselijke tradities verdedigd, gelijk de boeken getuigen van diegenen, die bekennen dat zij vijanden van onze kerken zijn. Hoezeer het dus tradities over zaken zonder onderscheid (adiafora) geheten worden, beveelt God toch deze dwalingen te ontdekken en te bestraffen, en overal bestraffen de profeten, Christus en de apostelen ze. Laten ook de leraren niet stom zijn, wanneer óf de kerk bezoedeld wordt met goddeloze gebruiken (cultus), òf de gewetens verward worden in de strikken van de menselijke tradities.
Het heeft ook zijn nut deze dwalingen met een voorbeeld te weerleggen, nadat de leer over de ware vereringen genoegzaam overgeleverd is. Want de bijgelovige mening blijft al te hardnekkig hangen, als er geen voorbeelden van de vrijheid getoond worden. Daarom heeft Paulus niet gewild dat Titus besneden werd, om een voorbeeld van de vrijheid te tonen, en hij heeft Petrus van dwaling overtuigd die met zijn voorbeeld de hardnekkigheid van diegenen stijfde, die de Mozaïsche gebruiken wilden bewaard hebben. En de geschiedenis van de Cyprische bisschop Spiridon wordt verhaald, die de gedachtenis waard is. Toen er een vreemdeling bij hem gekomen was op een vastendag, en er niet terstond de gewone spijzen op zulk een dag gekocht of bereid konden worden, beveelt hij het vlees dat hij ingelegd had voor te zetten. Dit eet ik vandaag niet, zegt de vreemdeling, want ik ben een christen. Toen zei Spiridon: En juist om deze reden mag u het eten, omdat u een christen bent. *Want alle schepsel van God is goed, en niets verwerpelijk, dat met dankzegging gebruikt wordt*. De vreemdeling gehoorzaamt en door dit voorbeeld onderricht, leert hij dat er heel wat andere en grotere vereringen aan God betoond moeten worden, dan dit onderscheid van de spijzen. Ja bij deze maaltijd zelf verricht hij een groter verering, hij brengt God dank, denkt na over de vrijheid die gegeven is dorr onze Heere Jezus Christus, waardoor Hij ons niet alleen van deze wetten van de spijzen, maar veel meer van andere droeviger boeien bevrijdheeft en de wet aan Zijn kruis genageld heeft, opdat die ons niet veroordeelt.

Deze dingen heb ik in herinnering gebracht, opdat de Godvrezenden weten, waarom de menselijke overleveringen bestraft worden en ook met een voorbeeld te schande gemaakt dienen te worden, en zij deze herinnering aan de dwalingen moeten stellen tegenover de nieuwe redenaars, die nu geleerd hebben met een verwonderlijke sofisterij de menselijke overleveringen te beschilderen; wanneer die zou gelden, zouden zij ook met dergelijke schijnvertoningen de heidense religies kunnen verontschuldigen. Maar laat uit de kerk de liefde tot sofisterij uitgedreven worden, en laten wij een boot een boot noemen, en niet spelen met bedriegerij van woorden. Maar nadat wij de dwalingen die de overleveringen aankleven aangetoond en bestraft hebben, zal ik nu zeggen, wat men van de middelmatige gebruiken (adiafora) denken moet, die na verwijdering van die dwalingen in de verbeterde kerken onderhouden

worden.

De derde regel.
In de verbeterde kerken zijn enige middelmatige (adiafora) gebruiken overgebleven, omdat de handelingen van dit leven naar zekere orde ingedeeld moeten worden. De natuur van de mensen verstaat en bemint de orde, die toch allermeest de kerk past en de publieke samenkomsten. Daarom heeft Paulus zeer ernstig gezegd 1 Cor. 14 (vs. 24): *Alle dingen moeten eerlijk en met orde geschieden*. Hij eist niet slechts orde, maar ook een bijzondere zorg om de orde te eren, waarom hij er bijgevoegd heeft eerlijk (euschèmonoos), opdat wij toezien wat personen, plaatsen, tijden past. Men moet met meer eerbied in de kerken bijeenkomen, dan in de schouwburg; de handeling en de rede van de leraars zij aangenamer en ernstiger in die bijeenkomst die van Godswege bijeengeroepen is, waar Christus en de engelen tegenwoordig zijn, dan bij het toneel.
Daarom zeg ik dat de niet-onderscheiden gebruiken in de verbeterde kerken bewaard moeten blijven, met dit doel, namelijk voor de goede orde, maar zó, dat er geen mening van gerechtigheid, eredienst of noodzakelijkheid bijgevoegd wordt of de andere dwalingen, die ik boven aangehaald heb. En men moet weten dat deze overleveringen geschonden worden zonder geval van ergernis. Maar welke ergernissen te vermijden zijn, zal ik een weinig later zeggen.
Gerson heeft met een grote verscheidenheid de betamelijkheid van de tradities onderzocht. Toen hij zag dat de grote hoeveelheid van gebruiken een foltering was van de gewetens bij bescheiden mensen, maar daarentegen de mensen die minder wetten verdroegen een Epicureïsche verachting van de gehele religie inboezemde, omdat zij zovele overleveringen niet konden onderhouden, heeft hij trappen gemaakt. Sommige, zegt hij, zijn om op te sieren, andere om de noodzakelijkheid ingesteld. Maar die verzachtingen van Gerson ontheffen de gewetens niet. De Goddelijke autoriteit door het woord van de apostelen voorgesteld ontheft, die uitdrukkelijk de mening van gerechtigheid en noodzakelijkheid verwerpt. Maar aan de andere zijde wordt de publieke rust door deze leer versterkt, omdat wij zeggen dat die gebruiken wegens de goede orde onderhouden moeten worden, die ter wille van de goede orde ingesteld zijn, en dat de lichtvaardige mensen zondigen, die in de verbeterde kerken zulke gebruiken schenden met ergernis. Dit is de ware betamelijkheid van de overleveringen, die zowel de gewetens opbeurt, als ook nuttig is voor de vrede.
Sommige mensen die wild van aard zijn haten alle wetten als een gevangenis. Het is zeker nuttig dezen onder de aandacht te brengen de oorzaak van de wetten, namelijk de goede orde, en ze aan te sporen, dat zij ergernissen vermijden, en dat zij niet alleen voor zichzelf moeten leven, maar ook voor de anderen, ja voor de kerk van God. Doch anderen rustig van aard en gezellig en begrijpend dat zij tot gemeenschap geboren zijn, ja dat het een belangrijk werk is ijver aan te wenden om de kerk te helpen en te steunen, bewaren eigener beweging eerzame en nuttige gebruiken en vermijden ergernissen, en daar zij weten dat de publieke samenkomsten van de kerk door een bijzonder beleid en weldaad van God ingesteld zijn, en dat God deze vergadering wil sieren, opdat de stem van het evangelie op de aarde publiek moge klinken, streven er naar de orde, de rust, de ernst van deze bijeenkomsten in de kerken en de scholen te beschermen, vooral daar de orde dikwijls bevorderlijk is om de minder ontwikkelde menigte te onderwijzen; dat de reeks van feestdagen niet zó maar ingesteld is. Want niet alle geschiedenissen kunnen op één dag verhaald worden, maar het is geschikter het éne op een andere tijd voor te stellen dan het andere. En wanneer de verdeling van de tijden samenvalt met de gebeurtenissen, is het niet alleen

sierlijker, maar het helpt ook het geheugen.
En niet alleen de mensen bewaren een bepaalde volgorde van dagen, maar ook God zelf heeft een orde van enige feesten voor Zijn bewonderenswaardige daden in het Oude en het Nieuwe Testament op gelijke wijze in acht genomen. Gelijk Hij gewild heeft dat een lam in het begin van de lente geslacht werd, zo is in dezelfde tijd van het jaar onze Heere Jezus Christus gekruisigd en opgestaan. Gelijk op de vijftigste dag na de uittocht uit Egypte de Wet afgekondigd is met een klaarblijkelijk getuigenis van de berg Sinaï, zó is op de vijftigste dag na Pasen de Heilige Geest met een klaarblijkelijk getuigenis gegeven. Het is nu in de loop van het jaar na Christus' geboorte 1544. Daarom heeft èn God Zelf en onze Heere Jezus Christus en de profeten en de gehele kerk van God van de uittocht uit Egypte af aan tot dit jaar toe de dag van Pasen en Pinksteren al 3049 jaren bepaalde heilige handelingen toegedeeld. Lettende op deze samenstemming van God en de kerk en deze voorbeelden zal een mens die niet verwilderd is (Cyclopicus) oordelen dat het eerzaam is zich te voegen bij die voortdurende vergadering van God en de kerk, en zal denken dat hij als een toeschouwer aanwezig is van die gebeurtenissen, waardoor God die tijden gekenmerkt heeft. Ja, laten wij denken dat deze zeer schone samenkomsten een beeld zijn van de eeuwige omgang met God, Christus, de vaderen, de profeten, de apostelen en andere vromen. Dergelijke nuttige gebruiken (ritus) zijn wanneer ze op deze wijze zonder bijgelovigheid onderhouden worden, nuttig tot onderwijzing. Want waar in het geheel geen orde is, geen tucht, kunnen de mensen niet onderwezen worden. Maar het is noodzakelijk dat het evangelie onderwezen en gehoord wordt. Want God vergadert Zijn kerk niet op een andere manier, dan door het Woord van het evangelie; en de Heilige Geest is niet anders werkzaam dan door het evangelie; en er is geen andere kerk van uitverkorenen te denken, dan in deze zichtbare samenkomst, waarin het evangelie recht en zuiver onderwezen wordt. Daarom moet deze zichtbare samenkomst geliefd en gekoesterd worden, en de bediening van het evangelie moet behouden worden, en er moeten eerzame samenkomsten gehouden worden. Het staat vast dat daarvoor zekere orde en gebruiken nodig zijn.
Ja ook iedere huisvader dwingt in zijn huis de kinderen 's morgens en 's avonds iets te lezen en gebeden te zeggen. Laat de dag niet aflopen zonder aanroeping en zonder dankzegging. Want wij zijn daartoe geschapen en verlost, dat wij God eren, en deze oefeningen zijn van voordeel om te leren, en wekken de godsvrucht en het geloof op. En laten wij bij deze oefeningen ons de uitspraak van Christus herinneren: *Hoeveel te meer zal uw hemelse Vader de Heilige Geest geven aan die er om bidden!* Laten wij daarom zoeken onderwezen, geregeerd en geheiligd te worden door de Heilige Geest. En wanneer wij dit bidden laten wij dan vaststellen dat het zeker gebeuren zal, en ons herinneren dat de Heilige Geest werkzaam is door de overdenking van het evangelie.

XXII

OVER DE DODING VAN HET VLEES.

Sommigen verdedigen de wetten over het vasten, van de voldoeningen, zoals zij het genoemd hebben, en de bijgelovigheden van de monniken met voorwenden van de uitspraken die over de doding handelen. Daar de doding, zeggen zij, een goed en vroom werk is, waarom zullen dan ook deze menselijke wetten niet geprezen worden over het vasten en dergelijke gebruiken? Hier pleegt de veinzerij weer aanslagen op de ware leer en de ware vereringen. Laten de Goddelijke geboden onderscheiden worden van de geboden van de mensen, en laat er overwogen worden, wat Paulus waarlijk doding noemt, en laten wij het woord voor belangrijke zaken, die God bevolen heeft, niet overbrengen op de nietige en werkeloze gebruiken, zoals de aanmatiging van de geveinsden in alle tijden hun ceremoniën met opvallende titels ten toon gesteld en uitgevent heeft.

De doding betekent òf het geduld door God bevolen in ware smarten, door het gevoel van de toorn van God, door verschrikkingen en verdrukkingen, òf de matigheid door God bevolen, die de begeerten beteugelt; het betekent niet het aanhalen van eigen-willige godsdienst of ceremoniën zonder gebod van God.

Over de eerste soort, dat is over de lijdzaamheid in ware smarten en onder het kruis, spreekt Paulus in 2 Cor. 4 (vs. 10): *Altijd de doding van de Heere Jezus in het lichaam omdragende, opdat ook het leven van Jezus in ons lichaam openbaar worde*.

Maar de volgende woorden verklaren, wat hij de doding van Christus noemt. *Altijd*, zegt hij, *worden wij levenden in de dood overgegeven wegens Jezus, opdat ook het leven openbaar worde in ons sterfelijk vlees*, dat is, wij worden dikwijls aan de dood onderworpen, wij worden voor het gerecht gesleept wegens de belijdenis van Christus, wij worden afgetobd door de verschrikkingen van de duivel. Dit noemt hij de doding van Christus, namelijk gelijk aan het lijden van Christus en eigen aan de kerk. Over deze soort zegt hij ook in Rom. 12 (vs. 1): *Stelt uw lichamen tot een levend, heilig, Gode welbehagelijk offer, de redelijke godsdienst*. Paulus spreekt niet over ceremoniën of geveinsde oefeningen, maar over het kruis, dat is, over de lijdzaamheid in ware en grote droefenissen: Dit is een offer in deze, die door het geloof in de Zoon van God verdragen, gelijk de Psalm (51: 19) zegt: *Een offer voor God is een gebroken geest, een verbrijzeld en verslagen hart zult Gij, o God, niet verachten*. En boven is over deze soort in het hoofdstuk over het kruis gesproken.

Over de tweede soort, dat is over de matigheid door God bevolen, handelen overal verspreid vele uitspraken. Luc. 21 (vs. 34): *Let op, dat uw harten niet bezwaard worden met brasserij en dronkenschap*. Matth. 17 (vs. 21): *Dit soort duivelen wordt niet uitgeworpen, dan door vasten en bidden*. Ef. 6 (vs. 4): *Voedt uw kinderen op in de tucht en de leer des Heeren*, dat is, levert de leer aangaande God over aan de jeugd en gewent haar aan vrome tucht, regeert de zeden, dat ze gematigd zijn, kuis, godvruchtig, en oefent hen door vaste en eerzame arbeid, opdat niet, gelijk pleegt te geschieden, het niets doen en de weelde misdrijven voortbrengen die de Heilige Geest uitdrijven.

Hetzij dus de doding de lijdzaamheid onder het kruis hetzij de matigheid betekent, er wordt gesproken over bevolen werken, maar dàt is waar, dat het iedereen vrij staat persoonlijk (privatim) de eerzame oefeningen uit te kiezen die passen voor zijn leeftijd en zijn krachten, gelijk het ook de bestuurder van een school vrij staat de orde van de lessen en de uiteenzettingen vast te stellen. Daarom zegt Paulus ook in 1 Cor. 9 (vs. 27): *Ik kastijd mijn lichaam en breng het tot dienstbaarheid* enz. Met dit doel,

opdat de onmatigheid de Heilige Geest niet verhindert, de aandacht van de ziel bij het aanroepen, bij de studie, in de bezigheden. En hij stelt dit niet tot een onmiddellijk doel van het vasten, namelijk dat hij zou menen dat God door zulk een werk eer werd toegebracht.
En de matigheid is in het algemeen voorgeschreven, maar de beoefening is voor de personen verschillend. Daarom moet het uitkiezen daarvan vrij zijn. De ouden, in beslag genomen door zorgen, droefenissen, zaken en de zwakken moeten hun lichamen op een andere wijze regeren dan de levenslustige jongen, die niet vermoeid zijn door zorgen, gelijk David vóór zijn ballingschap meer oefeningen nodig had, dan daarna, toen hij door de menigte van droefenissen gebroken ternauwernood de trage ledematen halfdood voortsleepte. Een goede gezondheid van het lichaam en een krachtige werking van de zintuigen zijn uitnemende gaven van God, nodig voor de studiën en de werkzaamheden. Daarom moeten zij beschermd worden, en het lichaam moet geen letsel bekomen òf door zwelgerij òf door teveel vasten. En Paulus beveelt het lichaam in ere te houden.
Daar er dus een grote verscheidenheid is, geeft de kerk geen wetten, waardoor zij één wijze van vasten of oefeningen voorschrijft, maar in het algemeen beveelt zij de matigheid en tevens maant zij dat de oefeningen niet bijgelovig in vereringen omgevormd worden, en beveelt het onderscheid vast te houden tussen werken die door God zijn opgedragen en oefeningen die door ons uitgekozen zijn. Daarom zegt Paulus in 1 Tim. 4 (vs. 7 vv): *Oefen u tot godzaligheid; want de lichamelijke oefening is tot weinig nut, maar de godsvrucht is nuttig voor alles*. Het is een zeer gewichtige aanmaning, die de noodzakelijke en door God opgedragen werken onderscheidt van de oefeningen die door onze wilsbeslissing uitgekozen zijn. Hij beveelt toch de door God bevolene ver de voorkeur te geven, het berouw, de godsvrucht, het geloof, de aanroeping, de belijdenis, de lijdzaamheid, kuisheid, matigheid, nauwgezetheid in de roeping. Hij zegt dat deze deugden voor alle dingen nuttig zijn, dat is, God vergeldt en siert in dit leven deze deugden met grote goederen, met meer licht en geestelijke wijsheid, sterkte van geloof, beleid, vertroosting, succes in de burgerlijke regering en het huiselijk bestuur, kuisheid, vrede, levensonderhoud; en na dit leven zullen de eeuwige beloningen gegeven worden. Maar de oefening van de lichamen is voor weinig dingen nuttig. Hij verstaat toch deze door ons uitgekozen oefeningen, zoals wanneer iemand maar éénmaal en een weinig zou willen eten. Wanneer deze dingen zonder bijgelovigheid gedaan worden, verwerpt hij ze niet geheel, maar hij plaatst ze beneden de door God bevolen werken. Want ze zijn in zeker opzicht van voordeel, namelijk omdat er bij de matigen een meerdere oplettendheid van geest is, bij het aanroepen, de studiën, de werkzaamheden. Gastmalen, gezellige geesten, profane gesprekken maken de zielen slap, zodat ze gemakkelijker de brand van begeerten toelaten, gelijk David overkomen is tijdens de ledigheid. En de versregels zijn bekend:

> De bedriegelijke ledigheid schaadt de zorgelozen.
> De zorgzaamheid vlucht en wordt opgelost door veel wijn.

En Seneca zegt over de feesten: Nooit breng ik de zeden, die ik verwijderd heb, terug. Dronkenen kunnen noch met de geest, noch met de lichamen de zorgen van belangrijke zaken uithouden; zij verzuimen de geschikte tijden om de zaken uit te voeren: gemakkelijk vervallen de onbedachtzamen in grote misdrijven. Maar dit is het droevigste van alles, dat de aanroeping van God in degenen die in een roes verkeren, uitgeblust wordt.
Het is van veel voordeel voor de gezondheid en de zeden, de orde van de tijden door

de natuur voorgeschreven niet te verwarren. Zoals velen de gehele dag deels aan de slaap, deels aan gastmalen geven, en dan 's nachts zich aan de studiën of de zaken wijden. Seneca zegt naar waarheid: Dit is het voornemen van de weelderigheid: zich te verheugen in slechte dingen, en niet alleen afwijken van het rechte, maar er zo ver mogelijk van weggaan.

En de duivel houdt niet op, wanneer hij ziet dat de zielen vrij van zorg zijn, maar hij biedt ook zelf enige gelegenheden tot vallen aan. Dit kwaad moet vermeden worden en door onze oplettendheid èn door het vragen om de Goddelijke bestiering, gelijk geschreven is: *Hoeveel te meer zal Hij de Heilige Geest geven aan degenen die het vragen*.

De monniken hebben getracht de oefeningen van deze oplettendheid onder regels te brengen; maar er zijn bijgelovige en dwaze meningen bijgekomen, en deze verscheidenheid kan niet onder wetten gebracht worden; laten daarom de tradities niet verdedigd worden over het onderscheid van de spijzen onder dit voorwendsel, maar laten de goede en wijze predikers over deze oplettendheid de jeugd dikwijls onderrichten. En laten de leraren zich beijveren haar door de tucht in bedwang te houden, zoveel als het mogelijk is, en de vorsten moeten ons helpen bij het beschermen van de tucht. Deze dingen heb ik over de doding en de tucht kort onderricht, opdat wij met verwerping van de veinzerij, de ware deugden en de nuttige oefeningen leren verstaan en liefhebben.

XXIII

OVER DE ERGERNIS

Het Griekse woord is skandalon, gevormd van skazoo, dat is hinken: het betekent namelijk een aanstoot, dat is, iets waartegen aanstotend, men valt of wankelt.
Een ergernis is toch een gezegde of een voorbeeld, waardoor een ander slechter wordt, hetzij omdat een dwaling bij hem versterkt wordt, hetzij omdat hij een slecht voorbeeld navolgt, hetzij omdat hij meer vlammen van haat tegen het evangelie opvat.
Laat deze uitlegging van dit woord eerst beschouwd worden. Want de kerk gebruikt zó het woord ergernis; bij andere schrijvers is dit gebruik onbekend, die spraken van schadelijke voorbeelden of paradeigmata. En het correlatief van ergernis is aanstoot, en soms wordt door elkander ergernis, wat een voorwerp betekent, voor de aanstoot zelf gebruikt.
Maar er is tweeërlei ergernis of tweeërlei aanstoot. De eerste aanstoot is farizees, of, zoals men het noemt, genomen ergernis, namelijk wanneer de goddelozen vertoornd zijn over de ware leer van het evangelie of over eerzame en noodzakelijke handelingen, zoals wanneer zij niet willen dat de ware leer van het evangelie wordt voorgesteld en de dwalingen bestraft of niet willen dat de afgodendienst vernietigd wordt, niet willen dat een Godvrezend priester eerbaar in het huwelijk leeft.
Maar er zijn verschillende oorzaken, waarom de goddelozen toornen tegen de ware leer of tegen die noodzakelijke veranderingen. Sommigen strijden voor de voordelen voor de buik, zoals die, die de grote opbrengsten, die er waren uit de missen of uit het aanroepen van de doden niet verminderd willen hebben. Anderen strijden voor het gezag, anderen betoverd door hun overtuigingen, willen niet dat die dingen, die zij zelf bewonderen en goedkeuren, berispt worden. Zoals degenen die betoverd zijn door bewondering van hun eigen gerechtigheid, dit woord niet willen horen, dat de mensen niet rechtvaardig zijn wegens eigen waardigheid en reinheid. Politieke mannen willen niet, omdat zij zien dat er uit de onenigheden van de meningen afgetrokken worden van vorsten, oorlogen en verwarring van de tucht ontstaan, dat er énige geschilpunten over de leer te berde gebracht worden.
Maar voorbeelden van dergelijke aanstoot zijn er in alle tijden van de kerk vele geweest, zijn er nog, en zullen er zijn. De priesters stonden Jeremia tegen die de val van Jeruzalem voorspelde en zij hadden fraaie voorwendsels. Meest allen stonden Christus en de apostelen tegen, die door ontwikkeling en gezag onder het Joodse volk uitmuntten; en zij werden door schoonschijnende redenen bewogen. Zij zagen dat de wet van Mozes teniet gedaan werd. Zij meenden toch dat het de grootste misdaad was, dat de éne en enige onder het gehele mensengeslacht door God overgegeven wet teniet gedaan werd, en zij zagen dat daaruit zou volgen de ondergang van die zeer schone staat, die niet door Solon, niet door Augustus, maar door de duidelijke stem van God en de zékere getuigenissen van God ingesteld was. Dat door deze redenen alle wijzen onder dat volk zeer hevig bewogen zijn is niet twijfelachtig, voornamelijk degenen die betoverd waren door de overtuiging van het wereldse rijk van de Messias.
Maar hoewel ook de apostelen zelf de ondergang van het volk smart aandeed, geven zij toch geen acht op deze aanstoot van de geveinsden en stellen zich krachtig tegen hun veroordeling en betuigen duidelijk dat men God meer gehoorzamen moet dan de mensen, gehoorzamen aan het bevel van Christus, die hen bevolen had de kerk te vergaderen door het woord van het evangelie. De dwalingen aangaande God en de afgoden moeten noodzakelijk bestraft worden, ook al zou de wereld ineenstorten;

want men moet het eerste en tweede gebod stellen boven alle menselijke zaken, ons leven, onze bezittingen, onze naam, de vrede van de Republiek.
Vandaar dat deze regel gehouden moet worden. Het is noodzakelijk de ware leer te belijden en de afgoden te vlieden en de werken te doen die door God geboden zijn, ook al morren en weerstreven de goddelozen en vatten zij heviger vlammen van haat tegen het evangelie, en hoezeer er ook droevige onenigheden ontstaan uit de hardnekkigheid van de goddelozen. Maar de goddelozen zondigen door het evangelie tegen te staan en zij zijn zelf de oorzaak van de onenigheden, omdat zij voor de waarheid moesten wijken: zondigen doen niet zij, die volgens de roeping het evangelie recht onderwijzen of belijden; zoals Farao zondigde door met grote woede de stem van God te weerstaan die door Mozes klonk en de getuigenissen van God; Mozes zondigde niet, ook al heeft die onenigheid geheel Egypte te gronde gericht.
Met deze regel hebben de vromen zich in de worstelingen van de kerk altijd getroost. En deze vertroosting hebben wij nodig in deze tijd. Want de aanblik zelf van de onenigheden doet de gematigde verstanden smart aan, en het is niet gemakkelijk die smaadredenen, die de geveinsden tegen ons bijeenbrengen te verachten, wanneer zij ons vijanden van God, van de kerk, moordenaars, opstandelingen, kortom gesels van het mensengeslacht noemen.

Tegen deze zeer ernstige veroordelingen is het noodzakelijk de zielen te wapenen met duidelijke Goddelijke getuigenissen. Matth, 4 (vs. 10): *De Heere uw God zult gij aanbidden en Hem alleen zult gij dienen, Volg geen vreemde goden*. Uitdrukkelijk wordt de ware God, Die Zich geopenbaard heeft onder het volk Israël, onderscheiden van de verzonnen godheden, wanneer hij zegt: Deze Heere, die u Zijn Woord heeft overgegeven en getuigt dat Hij waarlijk God is door bewonderenswaardige daden, waardoor Hij u uit Egypte heeft uitgevoerd, moet gij aanroepen: Geen andere die verzonnen zijn, die zonder dit Woord, overgeleverd door de profeten, gediend worden. En 1 Cor. 10 (vs. 14): *Vliedt de afgodendienst*. Het staat vast dat deze geboden geheel en al onveranderlijk zijn. En dikwijls wordt deze prediking herhaald door de profeten. Hosea 13 (vs. 4): *Maar Ik ben de Heere uw God uit het land van Egypte; en behalve Mij zult gij geen God kennen, en er is geen Redder behalve Mij*.
Het is dus noodzakelijk de ware God aan te roepen en de afgoden te vlieden en die niet te steunen door onze goedkeuring. En deze hoogste geboden moeten gesteld worden boven alle dingen, ons leven, onze naam, de publieke vrede, het leven van de kinderen, de goede gunst van de vorsten.
Matth. 10 (vs. 33): *Die Mij verloochend heeft voor de mensen, die zal Ik ook verloochenen voor Mijn hemelse Vader*. En daar wordt een vertroosting bijgevoegd, opdat wij niet gebroken worden door de vrees voor scheidingen (vs. 35): *Ik ben gekomen om een mens af te scheiden van zijn vader en de dochter van haar moeder*.
Deze uitspraken prediken van belangrijke dingen en grote gevaren. Wij moeten dus tonen, dat wij ware en vaste uitspraken verdedigen, en geen rumoer verwekken, en de kerk niet verwarren door valse meningen of ijdele goochelarijen van sofismen die lichtvaardige vernuften herhaaldelijk uitdenken, ontstoken òf door eerzucht óf door begeerte naar wraak.
Aan de Gal. 1 (vs. 9): *Als iemand een ander evangelie zal leren, die zij een vervloeking*. Het uiterste van alle verwensingen is de vervloeking, gelijk bij de Grieken katharma (uitvaagsel) of elastoor (boef); het betekent toch iets dat zó besmet is en door God vervloekt, dat, als het niet weggenomen wordt, gehele volken met grote rampen, oorlogen, honger, pest, burgerlijke tweespalt en oneindige verwarringen gestraft worden, gelijk wij over de Sodomieten of de afgod van

Lampsacum denken, waar Priapus vereerd werd.
Paulus verzekert dat zulke boeven de verdedigers zijn van goddeloze leerstellingen, wat gemakkelijker verstaan kan worden, wanneer wij letten op de voorbeelden van diegenen, die klaarblijkelijke en afschuwelijke razernijen verdedigd hebben of verdedigen, zoals de Manicheën, Samosatenus, Arius, Mohammed, de tragische koning van de Anabaptisten, die een zwangere echtgenote gedood heeft en zich oproerig gesierd heeft met de koninklijke titel en kroon en gepocht heeft dat hij in de kerk van God regeerde.
Maar gelijk de Farizeeën oordeelden dat Christus en de apostelen zulke gesels van het mensengeslacht waren, zó denken de geveinsden die gloeien van haat tegen het evangelie nu ook over ons, die de zuivere leer van het evangelie voorstellen, gelijk de bliksems van de uitbanningen en de geschriften van Eccius, Cochleus, Alfonsus en dergelijken aantonen. Maar aangezien dergelijke oordelen van grote en wijze mensen de rustige mensen die recht denken zeer kwellen, laten wij deze vertroosting van Paulus vasthouden, die verzekert dat niet degenen die het evangelie toegedaan zijn, maar de vijanden waarlijk vervloekingen, verwenste boeven zijn. Daarom moet hun gezelschap gemeden worden, opdat de besmetting de Godvruchtigen niet schaadt. En Jesaja zegt in hfdst. 51 (vs. 7): *Vreest de smaad van de mensen niet*. En tot Abraham wordt gezegd: *Ik zal zegenen die u zegenen*. En de Psalm (109) dreigt een zeer ernstige vervloeking tegen de vijanden van het evangelie, wanneer hij zegt (vs. 18): *Hij trekt de vloek aan tot een kleed*. En hij troost de vromen dat zij niet bewogen worden door de bliksemschichten van de vijandige vervloekingen (vs. 28): *Laten zij vervloeken, en zegen gij*. Ik heb deze aanmaning in deze tijd nodig geacht.

Ik heb nu gesproken over de farizese aanstoot; nu moet er over de andere soort van ergernis gesproken worden, die gegeven genoemd wordt, waarvan in Matth. 18 (vs. 7) gezegd wordt: *Wee de mens, door wie de ergernis komt*. Maar het is òf de valse leer òf het verkeerde voorbeeld, dat anderen schade doet, hetzij omdat het de losbandigheid in anderen versterkt, hetzij omdat het de anderen tot navolging nodigt, hetzij omdat het sommigen van het evangelie afschrikt, hetzij omdat het de gelegenheid verschaft Christus of de kerk van God te verwensen, hetzij omdat het meer andere zonden zaait. Zulke ergernissen zijn er geweest van de eerste val van Eva af aan, het zijn en zullen zijn de valse leringen, verering van afgoden, ketterijen, menselijke overleveringen, die zonder zonde niet onderhouden kunnen worden, alsook slechte handelingen, die andere misdrijven zaaien op welke wijze dan ook.
En over deze tweede soort moet de allerzekerste regel gehouden worden: Dat deze ergernissen, dat is, valse leringen en slechte voorbeelden, waarlijk zonden zijn, veroordeeld door dit Woord van Christus (Matth. 18 : 7): *Wee de mens, door wie de ergernis komt*. Daarom moeten deze ergernissen met grote zorg en waakzaamheid vermeden worden. Maar laten de Godvruchtigen hier bedenken, welk een menigte van duivelen en mensen schuldig is en geweest is wegens misdrijven van deze soort. En laten wij enige voorbeelden beschouwen, om te leren de menigte van zondaren te vrezen, wanneer wij zullen zien dat van één misdaad oneindig veel zonden en straffen ontstaan, en dat onder de straffen zelf de zonden opgestapeld worden. O onuitsprekelijke ellende van het menselijk geslacht!

De eerste bewerker van deze soort ergernis is de duivel geweest, toen hij Eva bedrogen heeft. Hoeveel kwaad is er vervolgens uit de val van Eva en Adam ontstaan! De duivel heeft getriumfeerd tegen God, dat hij dit werk van God verschrikkelijk verwoest heeft en de verachtingen jegens God vermeerderd heeft die in het menselijk

geslacht zullen woeden. Bovendien zijn wegens de val van de eerste voorouders alle misdrijven gevolgd van het gehele menselijke geslacht en de eeuwige ondergang van vele mensen. Toen Eva en Adam de dood van hun zoon Abel gezien hebben, hebben zij leren kennen dat dit droevige schouwspel door hun zonde ontstaan is. Zó trekt één zonde een zeer groot leger van misdrijven en straffen met zich mede. Welk een last van misdrijven en rampen is er ontstaan door het overspel van David! Ten eerste hebben de zonen onderling gestreden, vervolgens heeft de zoon een opstand tegen zijn vader teweeg gebracht, hij heeft de vrouwen van zijn vader bezoedeld, huisvrouwen die vol geweest waren van de Heilige Geest, hij heeft vele duizenden burgers te gronde gericht. Welke triomfen zijn er hier geweest van de duivelen, welk een droefenis is het geweest van de vromen, hoezeer is de Heilige Geest bedroefd in de goede harten! En het is geloofwaardig dat deze smart veel vromen de dood aangedaan heeft. De vader heeft zeker de zwaarte van deze wond gevoeld, die begrepen heeft dat hij schuldig was aan zoveel misdaden, dat hij de bron was van deze kwade dingen, dat hij vervloekt was. Een vervloeking een moordenaar van het volk van God. En het is hem niet gemakkelijk geweest zich aan deze droefenis te ontworstelen, toen hij de toorn van God gevoelde. Maar hij heeft eindelijk overwonnen, geholpen door de Messias, gelijk hij uitroept (Ps. 2: 13): *Gelukkig allen, die op Hem vertrouwen*. Deze voorbeelden haal ik aan, opdat de gedachte aan zoveel onheilen de vrees voor de toorn van God in ons opwekt, en opdat ieder zijn eigen ergernissen in de geest beziet en zich herinnert dat in één misdrijf vele ingesloten zijn, en dat onder de straffen zelf de misdaden opgehoopt worden.

Niets is klein, zegt Hippocrates, veracht niets. En Thucydides zegt over de dwalingen van de oorlogen: Vele uit weinig (ex oligou polla). Dit is nog veel meer waar van de zonden van de mensen, maar de menselijke zorgeloosheid kent de grootheid van zijn ellenden en van de toorn van God niet; maar daarom wordt het ons niet alleen met woorden gepredikt, maar ook met zeer ernstige straffen, opdat wij Zijn oordeel enigerwijze beginnen te kennen en te vrezen, en gewaarschuwd door de stem van God en onze rampen ons een weinig aan de duisternissen ontworstelen. Maar meestal brengen de ergernissen van de leer meer schade toe, dan de misdrijven van de zeden, gelijk in het begin de duivel Eva een dodelijke wond heeft toegebracht door een valse overtuiging in te gieten. En in alle latere tijden hebben de verbreiders van goddeloze meningen de kerk vreselijk verstrooid, die geleerd hebben afgoden te dienen of lasteringen en ketterijen verspreid hebben. Hoeveel menigten van zielen hebben Arius, de Manichaeën en vele andere ketters naar het eeuwig verderf getrokken ?

Geen menselijke geest kan de grootte van de onheilen bedenken, die in deze laatste tijden van de wereld ontstaan zijn door Mohammed en door de pauselijken, die de tafel des Heeren verbasterd hebben, die de aanroeping van doden bevestigd hebben, die toegestaan hebben dat het evangelie van het geloof en de ware aanroeping van Christus door valse meningen op de achtergrond gedrongen werd, die de wet over de ongehuwde staat van de priesters en de geloften verdedigd hebben.

Van hoevelen heeft de éne wet van het celibaat de gewetens verwond, zodat zij God niet konden aanroepen! En onder dezen zijn er zeer velen in het eeuwige verderf ondergegaan; en onlangs heeft de smetstof van de Anabaptisten velen verdorven en verderft ze nog. De vermelding van deze verschrikkelijke voorbeelden moet daarom hier gedaan worden, om de goede harten te doen bedenken dat niet alleen kwade voorbeelden van zeden, maar ook valse meningen ergernissen zijn die door God veroordeeld zijn en nauwlettend te vermijden, en over beide handelt Christus (Matth. 18: 7): *Wee de mens door wie de ergernis komt*. En het behoort niet slechts tot de menselijke nauwgezetheid dromerijen en dwalingen in de leer te vermijden; maar met

vurig verlangen moet voortdurend van God gevraagd worden, dat Hij onze geest regeert door het licht van de Heilige Geest, opdat zij niet in dwalingen gewikkeld worden, zoals in de gehele 119e Psalm (vs. 34) de profeet bidt: *Geef mij verstand, en ik zal Uw wet onderzoeken en ik zal die bewaren met geheel mijn hart*. En Christus zegt Matth. 26 (vs. 41): *Waakt en bidt, dat gij niet in verzoeking valt*.

Tot hier toe heb ik gesproken over de dingen die noodzakelijk gedaan moeten worden en noodzakelijk vermeden; ik heb nog niet gesproken over de ***middelmatige dingen*** (adiafora).
Het is duidelijk dat de ware leer noodzakelijk voorgesteld moet worden, en dat men niet wegens de aanstoot van de goddelozen zwijgen moet. Zó neme een godvruchtig priester een eerbare vrouw, en hij late zich niet afschrikken door de farizese aanstoot.
Maar hier moet een derde regel bijgevoegd worden over de middelmatige dingen, zoals over het eten van vlees op de zesde dag en dergelijke onnutte gebruiken, hierover moet zó gedacht worden:
Allereerst moet de leer, die de ware vereringen aantoont en de verdichte bestraft en de oorzaak aantoont van de vrijheid in de middelmatige dingen, voorgesteld worden. Want zij die de oorzaak van de vrijheid niet geleerd hebben en nog menen dat die gebruiken vereringen zijn, schenden de tradities met twijfeling van het geweten. Maar alle twijfeling van het geweten verhindert de aanroeping. Daarom moet bij hen, die de leer niet gehoord hebben en rustige en leergierige mensen zijn, de gewoonte niet plotseling veranderd worden, maar het is nuttiger hen eerst te onderwijzen, zoals Paulus zegt (Rom. 14: 1): *Neem die zwak is in het geloof aan*, niet tot twijfelingen, dat is, leergierige mensen, die het evangelie omhelsd hebben, maar toch nog enige twijfeling hebben over deze vereringen, moet u onderrichten en bevestigen, opdat zij weten dat zij niet zondigen wanneer zij deze gebruiken verworpen hebben. Maar zij moeten daarom versterkt worden, opdat niet, als zij met twijfeling verwerpen, de gewetens God ontvluchten en het geloof en de aanroeping uitgedreven worden. Maar wanneer het nuttig is veranderingen aan te brengen, dat ligt aan het oordeel van het godvruchtig gemoed, als er maar geen moedwilligheid bij is.
Maar nadat de leer over de ware en valse vereringen en over de vrijheid reeds voorgesteld is, kan bijvoorbeeld toegestaan worden, dat onnutte gebruiken verworpen worden, en de vasthoudendheid van diegenen moet niet geprezen worden, die terwijl zij erkennen dat de leer waar is, toch alle riten scherp vorderen.
Deze hardnekkigheid is een veelvuldige ergernis, omdat zij de vijanden van de ware leer versterkt en de zwakkeren aan het twijfelen brengt, die vrezen dat het gebruik van de vrijheid niet goed geacht wordt door diegenen, die in leer of gezag uitblinken, en intussen wordt de Heilige Geest bedroefd in de zwakkeren, wanneer zij betreuren dat zij van lichtzinnigheid beschuldigd worden. Het heeft zijn nut over deze zaak de geschiedenis aan te halen, die voorkomt in het vijfde boek van Eusebius.
De zeer edele echtelieden Attalus en Blandina, waren te Lyon in de gevangenis, gevat wegens de belijdenis van het evangelie, en zij werden dikwijls naar de strafplaatsen gebracht, om ertoe overgehaald te worden de aanroeping van Christus te verwerpen. Maar er was tevens een andere christen in de gevangenis, die zich met bijzondere oefeningen verzwakte; hij gebruikte geen wijn en geen vlees. Hier is Attalus door een Goddelijke openbaring opgedragen, om tegen die strengere te zeggen, dat hij de gewone spijzen zou gebruiken, en niet een bijzonder voorbeeld aan de anderen zou voorstellen; en de reden is er bijgevoegd, dat de minder ontwikkelden zouden menen, dat dit onderscheid van spijzen een voortreffelijker verering van God was, welke dwaling het beter is te berispen, en niet te versterken. Attalus heeft de openbaring aan

die strengere en aan de anderen in de gevangenis uitgelegd, waarom die ook gehoorzaamt, en de anderen door dit woord aangemaand, onderricht en versterkt worden. Deze geschiedenis verhaalt een ernstige reden, waarom de hardnekkigheid van diegenen, die de verschil] en van de vereringen voorstaan, niet goed te keuren is, namelijk om de dwaling bij de onkundigen en de twijfelingen bij de zwakkeren niet te versterken.

Maar hoewel die strengheid soms zekere veinzing van ernst is, heeft ze toch dikwijls andere ware oorzaken; zij dient God wel, maar er wordt gejaagd naar de welwillendheid van de machtigen, die het evangelie tegenstaan.

Nog veel meer zondigen zij, die terwijl zij met de vijanden van het evangelie samenspelen, degenen die recht onderwijzen, verdrukken, de loop van het evangelie met list verhinderen en te verstaan geven dat zij een andere toestand van de kerk begeren en verwachten. En deze willen in deze geschillen rechtvaardige rechters schijnen, tot geen van beide partijen genegen, zuiver, onbedorven. Maar zij moesten het Woord van Christus bedenken (Luc. 11: 23): *Die met Mij niet vergadert, verstrooit*.

In de burgerlijke geschillen kan dit geschieden, dat u zich niet een uitspraak neemt van ieder van beide partijen, want het is in het geheel niet nodig dat de afzonderlijke personen de zaken van de anderen weten. Het was voor Pomponius Atticus niet nodig te vragen, wiens zaak de rechtvaardigste was, van Pompeius of van Julius. Maar het is nodig dat over de geschillen van de leer de afzonderlijke Godvrezenden oordelen, ware dingen omhelzen en belijden, volgens dat zeggen (Gal. 1: 9) : *Als iemand een ander evangelie onderwijst, die zij een vervloeking*. En de belijdenis is bevolen (Matth. 10: 22): *Die Mij belijden zal voor de mensen, Ik zal hem belijden voor Mijn hemelse Vader*.

Laten de goede harten dit bedenken en zich beijveren met hun belijdenis en hun diensten (officia) de kerken die recht onderwijzen te begunstigen en te beschermen, laten zij deze tegenwoordige toestand eren, gelijk gezegd wordt: Sier dat Sparta, waar u geboren bent. Laten zij niet samenspelen met de vijanden van de waarheid, en laten zij met hun gemoed geen andere kerk of andere bediening zoeken, daar zij weten, welke kerk recht onderwijst. God wil dat wij de kerk liefhebben die recht onderwijst en aan haar onze genegenheid verklaren; Hij wil dat aan de bediening van het evangelie eer bewezen wordt en die geholpen wordt, gelijk ook de Psalm (122: 6) beveelt: *Vraagt naar de vrede van Jeruzalem*. En er wordt een belofte van beloning bijgevoegd: *Die u liefhebben zullen overvloed hebben*.

Daar het dus duidelijk is dat de afgoden en de dwalingen door de vijanden van onze kerken verdedigd worden en het noodzakelijk is de afgoden te vlieden en het vaststaat dat in onze kerken recht onderwezen wordt en de vereringen van de afgoden verwijderd zijn, is het godsvrucht deze kerken te begunstigen en zich daarbij te voegen. Laten wij de ergernissen van alle soort vermijden, laat men niet onder voorwendsel van het evangelie de persoonlijke genegenheden dienen, laten degenen die recht onderwijzen niet verdrukt worden, laten de studiën van de godvruchtige leer niet verhinderd worden, maar gelijk in de bijenkorven de afzonderlijke bijen hun arbeid samenbrengen tot het algemene nut, laat ieder van ons zó alle ijver en plichtsvervulling bijbrengen tot het heil en de rust van de kerken die recht onderwijzen, en laten wij de godvruchtige studiën helpen, opdat aan het nageslacht de zuivere leer over God en over onze Heere Jezus Christus overgedragen wordt.

In het tweede gebod wordt gezegd: *God zal niet onschuldig houden, die de Naam van God ijdel gebruikt heeft*. Het is dus niet twijfelachtig dat allen aan God straf zullen betalen, die de leer van het evangelie met ergernissen ontsieren. Maar in deze laatste

tijden bij zulk een verwarring van meningen en regeringen is het waarlijk noodzakelijk dat wij omzichtiger en waakzamer zijn. Laten wij ons nu dat Woord van Christus inscherpen (Matth. 26: 4): *Waakt en bidt, dat gij niet in verzoeking komt*. En laten wij ons met deze vertroosting staande houden, dat Christus in dezelfde tijd zegt (Luc. 22: 31): *Satan heeft u gezocht, om u te ziften en te verstrooien; maar Ik heb voor u gebeden, dat uw geloof niet ophoudt*. U bid ik, Zoon van God, Jezus Christus, gekruisigd voor ons en opgestaan, ontferm U over ons, en ontsteek door Uw Heilige Geest het ware licht in onze harten en versterk en bestuur onze zeden en onze studiën.

XXIV

OVER DE CHRISTELIJKE VRIJHEID

Als één van de vorsten in Babel gehoord had dat de Joden in de ballingschap roemden, dat hun van Godswege vrijheid geschonken was, zou hij gezegd hebben dat het zinneloosheid was dit te verkondigen. Zó denk ik dat wij nu uitgelachen worden door politieke mannen, wanneer wij onder deze aller-droevigste ruïnes van rijken (terwijl de slavernij overal toeneemt, en terwijl wij zien dat vele duizenden vrome mensen ieder jaar door de Turken bijna onder onze ogen weggevoerd worden, en terwijl er overal een onrechtvaardige woede tegen de Godvruchtigen uitgevoerd wordt), nog melding maken van vrijheid en onze vrijheid roemvol prediken. Allereerst moeten wij dus van tevoren dit zeggen, dat ook wij het lot van de kerk van God betreuren, die in deze woeste en tirannieke tijden en in deze verwarring van de rijken overal door een harde dienstbaarheid gedrukt wordt.

En hoewel zij ten zeerste begunstigd wordt door de zachtere regeringen, toch wordt de kerk altijd door de duivel gekweld en zij is nog belast met de dood en vele rampen in dit leven. In hoe grote droefenissen hebben Adam en Eva geleefd, toen zij het vermoorden en de misdrijven van de nakomelingen gezien hebben, ook al waren er nog geen koninkrijken of tirannieën. De kerk van God is altijd door zeer grote ellenden neergedrukt, wordt het nog en zal het zijn vóór de wederopstanding.

Waarom spreken wij dus van vrijheid? Is het soms een ijdel woord, zoals de Paradoxen of dwaasheden van de Stoïcijnen, die zeggen dat alleen de wijzen vrij zijn? Heel iets anders is de leer van het evangelie over de vrijheid, waarover Christus spreekt, wanneer Hij zegt (Joh. 6: 38): *Als de Zoon u vrijgemaakt zal hebben, zult gij waarlijk vrij zijn*. Waarlijk vrij, zegt Hij, niet met een lege betiteling of een schijn van vrijheid, maar in werkelijkheid, na teniet doen van de zonde, na verzoening van de toorn van God, na vernietiging van de dood, na wegneming van alle menselijke onheilen, begiftigd met eeuwige gerechtigheid, met licht, leven, glorie.

Christus omvat de gehele vrijheid, die Hijzelf aangebracht en teweeg gebracht heeft voor Zijn kerk door Zijn dood. Nu in dit leven begint weliswaar die ware vrijheid, maar in de wederopstanding zal zij volkomen zijn, wanneer na teniet doen van alle kwade dingen de kerk de eeuwige en aangename omgang met God en onze Verlosser Jezus Christus genieten zal. Laten wij met de geest inzien in die eeuwige en volkomen vrijheid, zo dikwijls wij de benaming vrijheid horen, en laten wij tevens bedenken, dat zij in dit leven begint. Maar laten wij de dromen verwijderen over de politieke vrijheid van de lichamen, over de rijken, zoals de Joden nog de vrijheid en de herstelling van het rijk in Palestina hopen. Deze dromen behoren in het geheel niet tot deze leer, die het evangelie over de vrijheid voorstelt.

Ofschoon dus de kerk niet alleen door de regeringen met dienstbaarheid verdrukt wordt in dit leven, maar ook door zeer grote andere onheilen geoefend wordt, stelt toch de leer van de vrijheid een zeer krachtige vertroosting voor, juist onder deze kwade dingen. Hercules, Priamus, Agamemnon, Palamedes, Cato, Cicero, Brutus en ontelbaar vele anderen die God niet kennen worden getroffen; maar zij gaan ten onder door hun zwarigheden, en zij hebben geen God die de uitkomsten verzacht of de zielen versterkt, maar zij worden neergedrukt door eeuwige wanhopigheid en door eeuwige duisternissen over de voorzienigheid en de gerechtigheid van God. Maar Jozef, David, Jonathan, Hiskia, Jeremia, de Doper, Paulus, ook al worden zij getroffen, zij zien toch de tegenwoordigheid van God, die de harten versterkt en dikwijls de uitkomsten zelf verzacht, en wanneer zij verdrukt worden, zijn toch een

weinig later hun worstelingen voor de Kerk ten voordeel, en zij weten dat zij na dit leven in de opstanding eeuwige heerlijkheid zullen hebben. Zó hebben zij in dit leven de begonnen vrijheid, omdat zij door God zijn aangenomen, door Hem geregeerd worden, beschermd, geholpen, en zij weten dat zij na dit leven een volkomen vrijheid zullen hebben. Bedenk nu eens, welk een groot goed het is, welk een grote vrijheid ook te midden van de moeiten en midden in de dood, God toegenegen te hebben, tot een Helper, Bestuurder en Beschermer.
Deze rede over de vrijheid stelt ware, zékere dingen voor, die duidelijke getuigenissen hebben in de kerk, en die de kerk, ik en u, en alle Godvruchtigen ondervinden; zij komt niet aandragen met de ijdele dromen van de Joden of de Stoïcijnen of de Anabaptisten of van Struthius, die het volk van belastingen wilde bevrijden.
Maar ik verdeel de evangelische vrijheid zoals gebruikelijk is ter wille van het onderwijs in vier trappen.

De eerste is: Gelijk de grootste kwaden zijn de zonden en de toorn van God, zo is het nodig dat er eerst gesproken wordt over deze trap, op welke wijze wij van deze kwade dingen bevrijd worden.
De eerste trap van vrijheid is dus, dat om niet wegens de Zoon van God ons vergeving van zonden geschonken wordt, verzoening, rechtvaardiging of toerekening van gerechtigheid en aanneming tot eeuwig leven en de erfenis van het eeuwige leven. Dit is de vrijheid, dat om Christus wil deze zo grote goederen zéker geschonken worden om niet. God wil dat wij zéker vaststellen en geloven dat wij wanneer wij berouw hebben in genade aangenomen worden, verhoord worden en behouden worden wegens de Zoon om niet, ook al beschuldigen en verschrikken de Wet en ons verstand ons, dat wij deze goede dingen niet ontvangen. Wij zijn dus bevrijd van de zonde, van de toorn van God, van de eeuwige veroordeling, van de Wet die ons beschuldigt en van de voorwaarde van verdienste. En er is een andere zaak voorgesteld en geschonken, wegens welke wij vergeving van zonden ontvangen, en rechtvaardig, dat is door God aangenomen verklaard worden, namelijk de Zoon van God de Middelaar, niet de Wet of onze verdiensten, en de verzoenden worden rechtvaardig gerekend, dat is, aangenomen door God tot eeuwig leven, ook al zijn zij ver af van de volmaaktheid van de Wet, maar wegens Christus, door het geloof. O welk een onmetelijke weldaad, dat hoezeer de verzoenden nog de overblijfselen van de zonde aankleven, hoezeer wij door een grote last van vuil gedrukt worden, wij toch zeker behagen wegens Christus, alsof wij geheel aan de Wet zouden voldoen.
Over deze trap van de vrijheid handelt Paulus, wanneer hij zegt (Gal. 3: 13): *Christus heeft ons losgekocht van de vloek van de Wet, een vloek geworden door ons*. Het is een kort gezegde, maar het overtreft ver de wijsheid van alle engelen en mensen, omdat de ware, grote en onuitsprekelijke toorn tegen de zonde bedoeld wordt, wanneer de Zoon, op Wie de toorn is afgeleid, vervloekt genoemd wordt. Hier is Hij voor ons geworden een losprijs (lutron) en een slachtoffer. Aan deze weldaad en deze bevrijding moet altijd en bij alle aanroeping gedacht worden, en door het geloof vastgesteld, dat wegens onze Heere Jezus Christus waarlijk onze zonden vergeven worden, bedekt en begraven zijn, en dat Hij ons waarlijk wegens de Middelaar ontvangen wil, en verhoren en behouden. In deze oefeningen van de aanroeping groeie dagelijks het begrip van deze vrijheid, waarvan in deze eerste trap gezegd wordt hoe zij de leer van de rechtvaardiging, die boven breder uiteengezet is, bevat.

De tweede trap is de begiftiging met de Heilige Geest, die nieuw licht in de geest en nieuwe bewegingen in de wil en het hart ontsteekt, ons regeert, en in ons het eeuwige

leven begint.
Maar hoewel deze tweede trap met de eerste verbonden is, onderscheid ik ze toch ter wille van het onderwijs, opdat, zo dikwijls als er over de bevrijding van de Wet gesproken wordt, niet alleen maar de hulp verstaan wordt, gelijk Augustinus het meestal uitlegt, maar ook de toerekening van gerechtigheid om niet.
Augustinus redeneert meestal als volgt: Wij zijn bevrijd van de Wet, dat is, nadat wij begiftigd zijn met de Heilige Geest, worden wij geholpen, om de Wet te gehoorzamen, wij spannen ons niet meer tevergeefs in gedrongen door de Wet. Hij spreekt recht over de hulp, maar het is noodzakelijk ook op de andere weldaad te letten, namelijk de genadige vergeving van zonden en de toerekening van gerechtigheid, die geschonken wordt wegens Christus. Het is noodzakelijk op dit grote geschenk te letten, opdat aan Christus Zijn eer toegebracht wordt en de gewetens een ware en vaste troost behouden en God kunnen aanroepen.
Maar Christus spreekt over beide trappen, wanneer Hij zegt: *Wanneer de Zoon u vrijgemaakt zal hebben, zult gij waarlijk vrij zijn*. Hij spreekt namelijk over de gehele weldaad; de Zoon verzoent de toorn van God, neemt de zonde en de dood weg, geeft gerechtigheid en eeuwig leven, wekt ons weer op tot eeuwige heerlijkheid en vreugde, die wij genieten in de omgang met God, de engelen en de gehele kerk. Deze volkomen vrijheid is de weldaad waarover Christus spreekt, die echter hier behoort te beginnen.
Wij zijn nog onderworpen aan het kruis en de dood van het lichaam, wij worden beproefd door zeer grote rampen, er blijft nog in ons over bezoedeling en veel duisternis, en wij worden aangevochten door de duivel, die ons soms verwikkelt in onontwarbare onheilen. En niemand is zó verstandig, zó oplettend, dat hij niet somtijds in zijn redeneringen dwaalt. Kortom wij kunnen niet zelf de allermoeilijkste en allergevaarlijkste loop van het leven en de zaken van onze roeping met enkel menselijke oplettendheid besturen, gelijk Jeremia zegt (10: 23): *Ik weet, Heere, dat de weg van de mens de zijne niet is*.
Hoezeer wij dus nog in een sombere gevangenis opgesloten schijnen te zijn, toch zijn wij vrij, allereerst omdat het zeker is dat wij wegens Christus een goedgunstig God hebben en een Beschermer, gelijk de eerste trap van de vrijheid leert; vervolgens omdat wij geholpen en bestuurd worden door de Heilige Geest. David wordt getroffen door een onontwarbaar onheil, daar hij verdreven uit de regering in ballingschap gaat, maar houdt zich toch staande door deze vaste vertroosting, dat hij door God niet verworpen is; hij herinnert zich het woord van Nathan (2 Sam. 12: 13): *God heeft uw zonde weggenomen*. Voorts zoekt hij de hulp en de leiding van de Heilige Geest en ondervindt dat hij door God geholpen wordt. Maar Themistocles uit Griekenland verdreven, kent geen van deze vertroostingen, maar zolang als hij een toevluchtsoord heeft en menselijke hulpmiddelen, draagt hij de ballingschap met een kalmer gemoed.
De tweede trap van vrijheid hebben alle heiligen in gevaren geleerd, wanneer zij ondervonden hebben dat zij geholpen en gesterkt worden door God, gelijk Stefanus in de belijdenis en de doodstrijd, Laurentius en vele anderen in de belijdenis.
Laten wij daarom onze zwakheid en de gevaren overwegende aan deze trap denken, laten wij de hulp en de leiding van de Heilige Geest vragen, gelijk Christus beveelt als Hij zegt (Joh. 16: 24): *Bidt, en gij zult ontvangen*. Alsook (Matth. 11: 28): *Komt tot Mij allen die vermoeid en belast zijt, en Ik zal u verkwikken*. Wanneer wij zullen aanroepen, zullen wij zonder enige twijfel voelen dat wij geholpen worden, geregeerd worden met beleid, dat de uitkomsten bestuurd worden, de gevaren verdreven en de moeiten verzacht.
Deze oefeningen van aanroeping onderrichten ons over deze tweede trap van vrijheid.

Welke grote weldaden van God deze twee trappen reeds zijn overdenke ieder bij zichzelf. Want het zijn bevrijdingen van het ergste kwaad, van de zonde, van de toorn van God, van de eeuwige dood; schenking van gerechtigheid en eeuwig leven, bescherming tegen de duivel, bestiering in alle zaken en gevaren, terwijl de Heilige Geest de harten regeert en in ons ontsteekt de overdenking van het Woord van God; ten slotte de tegenwoordigheid van de eeuwige God die ons nu omringt wegens Zijn Zoon, onze Heere Jezus Christus. Er is niets beters en groters dan deze goederen.
Derhalve is de vrijheid ontstaan door het bloed van Christus, Die het evangelie aanbiedt, een groot en onmetelijk goed, en het is geen ijdele benaming of een Stoïcijnse inbeelding, zoals de goddeloze mensen oordelen,
En het is niet moeilijk voor gezonde en godvruchtige verstanden het onderscheid te zien tussen deze bevrijding van de zonde en de toorn van God en de burgerlijke vrijheid of bevrijding van belastingen; over deze uitwendige burgerlijke rust of dienstbaarheid wordt in deze twee trappen niets gezegd. Deze trappen van vrijheid van het gemoed heeft Jozef, hoewel hij een slaaf is en in de gevangenis geworpen; Daniël heeft ze wanneer hij tussen de leeuwen zit, Laurentius als hij op het rooster ligt. Want de burgerlijke vrijheid of dienstbaarheid behoort niets meer tot deze twee trappen; dan lichaamskracht of zwakheid, gelijk Gal. 3 (vs. 26) zegt: *Allen zijt gij kinderen van God door het geloof in Christus Jezus; er is geen Jood, geen Griek, geen slaaf, geen vrije*. Maar het is voor de Godvruchtigen gemakkelijk deze dingen te verstaan; de goederen van de ziel zijn iets anders, dan de dingen van het onderscheid van de lichamen.

De derde trap handelt dan toch over het uitwendige en burgerlijke leven, namelijk dat de christenen niet gebonden zijn aan de burgerlijke regering van Mozes of een bepaalde burgerstaat van enig volk.
Maar op de afzonderlijke plaatsen moeten wij de overheden gehoorzamen en de tegenwoordige wetten, als het maar wetten zijn die in overeenstemming zijn met het recht van de natuur, en niet voorschrijven dat er iets gedaan wordt tegen de geboden van God. Gelijk wij in verschillende landstreken verschillende tijdruimten van dag en nacht gebruiken, zó staat het vrij andere vormen van overheden, regeringen en wetten te gebruiken, als maar de wetten, gelijk ik gezegd heb niet gebieden te doen tegen de bevelen van God.
Maar daarom moeten over deze derde trap van de vrijheid de meer onkundigen onderwezen worden, omdat er dikwijls verderfelijke opstanden teweeg gebracht zijn door de onkundigen, die beweerden dat de christenen geregeerd moesten worden naar de Mozaïsche wetten. Deze dwaling moet berispt worden, gelijk deprofeten, Christus en de apostelen duidelijk leren, dat er een einde zal komen aan de Joodse Staat na het lijden en de wederopstanding van Christus. En de verwoesting van Jeruzalem zelf getuigt dat de Joodse Staat vóór 1470 jaren vernietigd is. Hiervan wordt de regel afgeleid, dat de Mozaïsche ceremoniën afgeschaft zijn, en dat de rechterlijke wetten van Mozes ook niet voor de kerk van Christus gelden. Die Staatsvorm behoorde bij een bepaald volk, en zou tot een bepaalde tijd duren, en behoort niet bij andere volken en andere tijden. Deze dingen worden bevestigd met vele duidelijke getuigenissen, zoals Hand. 10 (vs. 35) en Gal. 3 (vs. 28) en 5 (vs. 6). *In Christus Jezus heeft noch de besnijdenis enige kracht, noch de voorhuid, maar het geloof dat door de liefde werkende is.*
Maar hier wordt een vraag opgeworpen, wanneer er gesproken wordt over de afschaffing van de Wet: Wordt dan verstaan dat de gehele Wet afgeschaft is, of alleen maar twee delen, namelijk de ceremoniën en de rechterlijke wetten? Maar een

zwaarder last en een erger gevangenis is de zedenwet, dan die uitwendige van de ceremoniën.
Ik antwoord: Over de ceremoniën en de rechterlijke wetten is het antwoord niet moeilijk. Gelijk te Athene de tafels van Solon of te Rome die van de Tienmannen na verandering van de Republiek vervallen zijn, ze; zijn de ceremoniën en de rechterlijke wetten van Mozes, afgekondigd om een bepaalde tijd te duren en na het teniet gaan van de Mozaïsche Staat niemand te verplichten, niet meer van kracht. Maar boven bij het onderscheid tussen het oude en nieuwe Testament is gezegd, waarom die Staatsvorm ingesteld is.
Maar over de zedenwet is het antwoord moeilijker, dat Christus en de apostelen uitleggen, en profane mensen en die zonder berouw leven niet begrijpen. Want de zedenwet is niet een veranderlijke Wet, zoals de ceremoniën of de tafels van de Tienmannen; maar de zedenwet is de eeuwige en onveranderlijke regel in de Goddelijke geest, die beveelt wat gedaan moet worden en verbiedt en straft wat niet gedaan moet worden.
Gelijk deze stelling eeuwig en onveranderlijk is: God is wijs, goed, rechtvaardig, zó zijn deze stellingen eeuwig en onveranderlijk: God oordeelt dat het recht is, dat Hij, de Schepper, door het redelijke schepsel bemind wordt en boven alle dingen gesteld; God oordeelt dat de teugelloze lusten van de mensen kwaad zijn; God keurt de gehoorzaamheid goed die Hij eist; God toornt tegen weerbarstigheid.
En de uitspraak van deze wet is overgebracht in de redelijke schepselen, en kan niet teniet gedaan worden zolang zij blijven, gelijk de kennis van de getallen niet vernietigd kan worden.
Dus blijft deze regel altijd, namelijk de zedenwet, en altijd blijft de orde van de Goddelijke geest, dat het schepsel moet gehoorzamen. Want elke wet verplicht tot gehoorzaamheid of tot straf.
Daar dus de mensen de gehoorzaamheid niet volbracht hebben, is het noodzakelijk geweest dat òf zijzelf in de straf ondergingen, òf een ander de straf betaalde of het losgeld. Derhalve heeft de Zoon van God door een bewonderenswaardig en onuitsprekelijk beleid de losprijs betaald en is voor ons tussenbeide gekomen en heeft de toorn die wij moesten dragen afgeleid op Zichzelf. Daarom heeft God niet zonder voldoening Zijn wet verzacht, maar Hij heeft Zijn gerechtigheid behouden in het vorderen van straf. Daarom zegt Christus (Matth. 5: 17): *Ik ben niet gekomen om de wet te ontbinden, maar om die te vervullen*, namelijk door de straf te ondergaan voor het menselijk geslacht en door die te onderwijzen en te herstellen in de gelovigen. De uitlegging van deze zaak is moeilijk, maar ik vraag de Godvruchtigen, dat zij deze dingen, die ik gezegd heb, overwegen. En daar Christus de losprijs geheel betaald heeft, zijn wij bevrijd van de wet wegens Hem, namelijk, zodat wij niet blijven onder de vervloeking, als wij maar door het geloof Zijn weldaad op ons toepassen. Daarom zegt Paulus uitdrukkelijk, dat wij verlost zijn van de vloek van de wet, namelijk omdat Christus het losgeld betaald heeft. De zonden zijn niet vergeven in de wil van God door zekere veranderlijkheid zonder reden, maar er is een grote voldoening tussenbeide gekomen wegens de rechtvaardigheid van God. Zó waren de eerste vaderen ook vóór Mozes, Abraham, Izaäk, Jacob en vervolgens Mozes, Samuel, David, de Doper van gevoelen dat de zonden hun vergeven werden en dat zij aangenomen werden wegens de Zoon van God, niet wegens de Wet, en dat zij verzoend waren, hoezeer zij niet zonder bezoedeling waren; dat zij toch God behaagden, omdat zij van de Wet bevrijd waren wegens de Zoon, van wie zij wisten dat Hij de losprijs geheel zou betalen, gelijk de Doper zegt (Joh. 1: 29): *Zie het Lam van God, dat de zonde der wereld wegneemt*, dat is, het Slachtoffer, door God

bestemd. Dit is de opheffing van de zedewet waarover Paulus handelt als hij uitdrukkelijk zegt, dat wij door Christus van de vervloeking van de Wet losgekocht zijn. Zó zijn wij bevrijd, als wij de weldaad van Christus ons door het geloof toeëigenen.
Deze leer brengt ons beide zaken aan het verstand, de zeer grote toorn van God tegen de zonde, die niet vergeven is zonder voldoening, en de bewonderenswaardige weldaad van Christus. God heeft altijd de zonde gehaat, maar omdat Hij Zijn toorn op de Zoon heeft afgeleid, heeft Hij ons aangenomen. Want de wet verplicht, gelijk ik gezegd heb, tot gehoorzaamheid of tot straf, en de straf is door de Zoon geheel betaald.

Nu antwoord ik dus op de voornaamste vraag.
Wij zijn bevrijd van de vervloeking van de wet van de zeden, omdat de Zoon de losprijs voldaan heeft, en wegens de Zoon zijn wij aangenomen, maar de ordening van God blijft eeuwig en onveranderlijk, dat het schepsel God de Schepper gehoorzamen moet. De wet beschuldigt en veroordeelt de verzoenden niet, maar de ordening in de geest van God en in onze geest blijft, dat wij God moeten gehoorzamen. In deze zin wordt gezegd: De wet is opgeheven, wat de vervloeking betreft, niet wat de gehoorzaamheid betreft. Daarom wordt ook de Heilige Geest gegeven, opdat vervolgens in onze harten waarlijk bewegingen ontstoken worden die in overeenstemming zijn met de Wet van God, zoals 2 Cor. 3 (vs. 18): *Wij met ongedekt gelaat de heerlijkheid van God aanschouwende worden naar hetzelfde beeld veranderd van heerlijkheid tot heerlijkheid als van de Geest van de Heere*.
Hieruit kan de uitspraak van Paulus verstaan worden (Rom. 6: 14): *Gij zijt niet onder de wet, maar onder de genade*, namelijk, omdat de straf op Christus is overgebracht, zijn de gelovenden bevrijd van de toorn, en zijn nu wegens Christus rechtvaardig of aangenomen, ook al blijven de overblijfselen van de zonde hen aankleven, die zij weerstaan door de Geest. Dat er gezegd wordt (1 Tim. 1: 9), *voor de rechtvaardige is de wet niet gesteld*, wordt klaarblijkelijk op die plaats bij Paulus over de tucht gezegd; hij zegt dat de wet gesteld is voor de onrechtvaardigen, de overspelers, doodslagers, opdat zij bedwongen worden, aangeklaagd worden, gestraft worden. Door deze tucht en door deze gevangenis behoeft de rechtvaardige, dat is, die wedergeboren is door de Heilige Geest, niet bedwongen te worden, maar hij wordt geregeerd door de Heilige Geest, onder voorlichting van het Woord van God, waaraan hij weet dat het redelijke schepsel onderworpen is. En op die plaats bij Paulus ligt de nadruk op het woord gesteld (keitai). De rechtvaardige drukt de wet niet, zij is hem geen last.

De vierde trap van de vrijheid is, dat het evangelie leert dat de gebruiken die door menselijk gezag in de kerk gemaakt zijn aangaande de middelmatige dingen niet de vergeving van zonden verdienen, niet de gerechtigheid van het evangelie zijn, niet onderhouden moeten worden met de mening van noodzakelijkheid, maar weggelaten kunnen worden zonder geval van ergernis.
Deze dingen worden duidelijk overgeleverd in deze uitspraken (Matth. 15: 9): *Tevergeefs eren zij Mij met geboden van mensen*. Alsook (Col. 2: 16): *Niemand beschuldige u in spijs, drank* enz. Maar ik heb boven opgesomd, welke dwalingen de geveinsden aan deze menselijke gebruiken toevoegen; daar deze dwalingen noodzakelijk weerlegd moeten worden, moet er over deze trap van vrijheid in de kerk gesproken worden. God wil dat Hij en Zijn wil gekend wordt uit Zijn Woord; Hij staat ons niet de vrijheid toe meningen te verzinnen naar onze zin, zoals de heidenen verzonnen hebben en de afgodendienaars van alle tijden. Want hier ligt de bron van

vele dwalingen, dat de mensen menen dat het hun vrij staat meningen over God te verzinnen en met goede ijver, zoals zij zeggen, vereringen in te stellen. De Thebanen achten het vroom van God vruchtbaarheid van de wijngaarden te vragen; daarom stellen zij de bacchanaliën in. De Siciliërs achten het vroom te bidden dat het koren gelukkig zou gedijen; daarom vereren zij Ceres en haar dochter. De Romeinen achten het vroom de overwinning te vragen in de oorlogen; daarom vereren zij Mars. En deze vereringen worden vermeerderd.

Maar al deze dwalingen ontstaan uit deze éne bron, dat de mensen menen dat het hun vrijstaat naar eigen wilsbeslissing meningen over God te verzinnen en vereringen. Zoals ook Aäron meende toen hij een verering bedacht bij het beeld van het kalf, en Jerobeam die zeer brutaal het volk Israël van de tempel van God tot zijn offers afvoerde.

Hier roepen de wijzen: Wat voor kwaad is hier nu bij? Waarom zou het niet toegestaan worden de eerzame oefeningen te vermeerderen? Wat wilden de heidense volken, wat wilde Aäron en wat Jerobeam anders, dan dat de kennis van God bewaard bleef, dat het volk tot aanroepen genodigd werd, dat het door goede oefeningen gewend zou worden aan vrome werken? Deze schijn en deze spitsvondigheden (pithanologiai) hebben het mensengeslacht altijd bedrogen, bedriegen ze nog en zullen ze bedriegen.

De wijzen redeneren nu zó: wat kwaad steekt er in, dat Christus door velen en ieder afzonderlijk geofferd wordt? Hier worden gebeden gedaan voor de levenden en de doden. Wat voor kwaad is het, dat een deel van het sacrament rondgedragen wordt? De aanroeping van het volk wordt vermeerderd en aan het sacrament wordt eer bewezen. Wat voor kwaad is het, van de doden, die bij God leven, te vragen dat zij voor ons tussenbeide willen komen? Zonder twijfel heeft de gehele kerk in de hemel en op de aarde altijd de gebeden verenigd. Deze dingen laten zich wel horen en kunnen door de welsprekenden opgesierd worden.

Maar deze schoonschijnende redeneringen en pogingen om aannemelijk te maken voeren de mensen af van het Woord van God. Daarom zijn deze spelingen door God verboden. Want met een soortgelijke stoutmoedigheid verzinnen de ketters hun dwalingen, de éne deze, de ander een andere, ja terwijl het geweten worstelend over de vergeving van zonden en over de wil van God, in grote onheilen er zó aan gewent, dat zij de meningen van de rede volgen, verliezen de zielen de ware vertroostingen die door God zijn overgeleverd.

De politieken zeggen dat over geringe zaken strijd teweeg gebracht wordt, die verderfelijk is voor de rijken. Want de onenigheden blijven en zij nemen toe door de ijver en de hatelijkheden van de partijen. Want de mensen verschillen niet op gematigde wijze. Waarom dus, zeggen zij, maakt u over de melk, over de eieren, over het eten van vlees zulke tragedies? Waarom stelt u niet de publieke eendracht en rust boven deze geringe zaken?

Het ware en krachtige antwoord is, dat er niet over geringe zaken gestreden wordt, maar over vele belangrijke zaken, die boven ons leven te stellen zijn, boven alle gemakken voor het lichaam, boven de rijken en de publieke eendracht, namelijk over het ware erkennen en aanroepen van God, dat er geen meningen over God en Zijn wil gezocht worden buiten het Woord dat door Hem is overgegeven, gelijk de heidenen gedaan hebben en alle fanatieke geesten, Samosatenus, Arius, de Manicheën, Pelagius, Mohammed.

Zulk een woede wordt bestraft, die ook al stelt zij verschillende dingen vóór, toch van één en dezelfde soort is. Uit dezelfde duisternissen ontstaan de Bacchanaliën en de dwaling van Samosatenus en de wetten van de Manicheën over de spijzen en de wet

van de pausen over de ongehuwde staat van de priesters en de onbezonnenheid van de offeraars, over het verkopen van missen en de aanroeping van doden.
God wil dat onze geest verbonden is aan Zijn Woord; wanneer men daarvan afgeweken is, volgen er oneindig vele dwaasheden en afgoden. Derhalve strijden wij over deze regel, dat er niet van het Woord van God afgeweken wordt. Daarom onderrichten wij de kerk over een zaak die de belangrijkste van alle is, en wel door een Goddelijk bevel. Want de uitspraak is bekend, (Gal. 1: 9): *Als iemand een ander evangelie zal leren, die zij een vervloeking*.
Bovendien kiezen die wijze politici dingen uit die schijnbaar van geringe betekenis zijn, het eten van vlees of eieren; boven deze dingen, zeggen zij, moet de burgerlijke eendracht gesteld worden. Maar wij strijden niet alleen over het eten van vlees of dergelijke geringe zaken. Ik heb gezegd dat de kerk onderricht moet worden over de bron van de dwalingen, dat is over de menselijke stoutmoedigheid die afwijkt van het Woord van God, die niet alleen de wetten van de spijzen verzonnen heeft, hoewel deze alleen ook vele dwalingen voortbrengen, maar ook andere duidelijker afgoden, zoals het verkopen van missen voor levenden en doden, het aanroepen van doden, de wet van de ongehuwde staat en andere. En er is geen einde aan deze furies. De Anabaptisten hebben nu met een dergelijke woede nieuwe meningen en nieuwe riten uitgedacht. De leer van de kerk van deze vierde trap van vrijheid is dus noodzakelijk, en de reden moet nauwgezet overwogen worden, dat het nodig is de kerk te waarschuwen, dat zij niet van het Woord van God afwijkt. *Uw Woord is een lamp voor mijn voet*, zegt de profeet (Ps. 119 : 10 5).
Maar de afglijdingen zijn gemakkelijk en in het begin duister, wanneer met uitdrijven van dit licht de zielen menselijke meningen omhelzen, die de afgoden steunen, en er spitsvondigheden gezocht worden, waarvan Paulus zelf zegt dat zij een schijn hebben van wijsheid, terwijl het toch vervalsingen zijn. Wat verbiedt, zeggen zij, daar met ons de gehele kerk in de hemelen en op de aarde altijd God bidt, dat Hij niet toelaat dat de ware leer uitgeblust wordt, maar dat Hij Zich een kerk vergadert en regeert, dat ook de heiligen aangeroepen worden, die de omgang met God genieten, en aangespoord worden, dat zij hun gebeden bij de onze voegen. Zij weten zeker dat dit de wil is van de vromen. Deze dingen worden aannemelijk gezegd, maar welke grote misdrijven versterkt dit voorwendsel!
De beden van de afzonderlijke personen te verhoren en de bewegingen van de harten te zien behoort God alleen toe of een almachtige natuur, gelijk duidelijk gezegd wordt in 2 Kron. 6 (vs. 30): *Gij alleen kent de harten van de kinderen der mensen*. Deze eer kennen diegenen aan de doden toe, die de afzonderlijke personen aanroepen. Vervolgens komen er groter dwaasheden bij; zij verzinnen dat de doden zelf de helpers zijn, en kennen de één deze, de andere die taak toe; geheel zoals de heidenen van Juno rijkdommen, van Pallas wijsheid, van Venus liefdesgeluk, van Mars overwinningen en van anderen andere dingen vragen. Zo worden de misdrijven vermeerderd, terwijl wij in het begin wegens de aannemelijke reden niet ver van het Woord van God schijnen te zijn afgeweken. Maar het staat vast dat er geen voorbeeld van aanroeping van doden in de profetische en apostolische geschriften voorkomt. Het is zeker dat er geen aanroepingen ingesteld moeten worden door de driestheid van mensen. Deze regels moeten gesteld worden tegenover die schijnverontschuldigingen, waarmede nu sommige listigen de afgoden kleuren, gelijk oudtijds bij de feesten de beelden beschilderd werden, met bloedrode vlierbessen en roodachtige menie.
Dit heb ik gezegd om de studenten indachtig te maken, dat zij niet toelaten dat zij zich door die toverijen van hen die de dwalingen en de afgoden verontschuldigen van de waarheid afgevoerd worden. Want als die zeer drieste spelletjes van degenen die de

afgoden verontschuldigen toegelaten worden, wat zullen er dan een verwarringen van religies zijn!
Ik sidder bij het denken aan deze aanslagen van de duivel. En omdat geen menselijke nauwgezetheid zich genoeg in acht nemen kan voor deze toverijen (goèteia), bid ik onze Heere Jezus Christus, Die voor ons is gekruisigd en opgewekt, dat Hij Zelf de zuiverheid van Zijn evangelie beschermt en alle afgoden vernietigt en onze harten regeert, om ware en heilzame dingen te onderwijzen en te doen.
Nu zal ik op de gebruikelijke redenering antwoorden, die tegengeworpen wordt.

Men moet noodzakelijkerwijze de macht gehoorzamen.
De Kerkelijke Macht heeft gebruiken ingesteld zowel over middelmatige dingen als over andere zaken.
Het is dus noodzakelijk de riten te onderhouden, voornamelijk bij de middelmatige dingen.

Men moet antwoorden op de eerste stelling (major), die niet waar is, wanneer de macht beveelt, dat wij ongodvruchtige dingen onderwijzen of doen. Want dan is het nodig daar tegen in te gaan, volgens die regels (Hand. 5: 29): *Men moet God meer gehoorzamen dan de mensen*. Want ten eerste, wanneer de tradities klaarblijkelijk dingen voorschrijven, die zonder zonde niet gedaan kunnen worden, is het zeker dat dit leringen van de duivelen zijn, en dat men daaraan niet gehoorzamen moet, maar terugkeren tot de geboden van God. Van dien aard zijn vele pauselijke tradities, zoals het misbruik van de Tafel des Heeren, de aanroeping van doden, de Wet over de ongehuwde staat. Deze tradities moeten verworpen worden, en men moet gehoorzamen aan de geboden van God. Het eerste gebod zegt (Exod. 20: 3): *Gij zult geen andere goden hebben*. Roep dus geen doden aan, maar roep de Almachtige God aan, de Schepper van alle dingen, Die Zich geopenbaard heeft door het geven van het evangelie en door het zenden van Zijn Zoon, onze Heere Jezus Christus, voor ons gekruisigd en opgewekt, en roep Hem zó aan, als Hij zelf ons geleerd heeft aan te roepen, met vertrouwen op de Zoon die de Middelaar is enz. Voorts ook wanneer de tradities spreken van dingen die naar hun aard middelmatig zijn, worden ze toch goddeloos en leringen van de duivelen wegens de dwalingen, die tegelijk voorgesteld en verdedigd worden, namelijk dat zij de vergeving van zonden verdienen of vereringen van God zijn, dat is werken, waarvan God oordeelt dat Hem eer bewezen wordt, of dat de bisschoppen de macht hebben dergelijke vereringen in te stellen. Deze dwalingen moeten noodzakelijk bestraft worden. En men moet er bijvoorbeeld tegen ingaan, opdat de kerk moge begrijpen, dat men niet moet afwijken van het Woord van God, en niet de teugel moet vieren aan de menselijke driestheid, dat mensen naar eigen willekeur meningen en vereringen verzinnen. Om deze redenen verontschuldigt Christus ook de apostelen die de farizese traditie schonden in Matth. 15.
Deze eerste oplossing is ten zeerste doorzichtig en eenvoudig. Maar ook de andere moet vastgehouden worden, die ook waar en vast is. De major is waar inzake de gehoorzaamheid, die het evangelie leert. In de dingen, die tot het Goddelijk recht behoren, moet het geweten noodzakelijk de herders gehoorzamen, volgens dat zeggen (Luc. 10: 16): *Wie u veracht, veracht Mij*. Inzake de middelmatige dingen (adiafora), die ter wille van de goede orde ingesteld zijn, schrijft het evangelie voor, dat wij niet moeten denken, dat het vereringen of noodzakelijke dingen zijn. Maar het staat toe ze te onderhouden, zonder mening van gerechtigheid of noodzakelijkheid. Deze uitspraak die van Godswege overgeleverd is kan niet door menselijk gezag teniet gedaan worden. Daarom, ook al schrijven de bisschoppen het vóór, moet de

gehoorzaamheid zó zijn, dat zij de uitspraak niet teniet doet die door God is overgeleverd.
Deze antwoorden zijn waar en sterk, en strijden niet met dit Woord van Christus, (Matth. 23: 2): *De Schriftgeleerden en Farizeën zitten op de stoel van Mozes; alles wat zij zeggen moet gij doen*. Want deze uitspraak beveelt niet, dat u iets moet doen of denken tegen de geboden van God. Ja op een andere plaats wordt bevolen (Luc. 12: 15): Wacht u voor de zuurdesem der Farizeën. En in Matth. 15 worden de menselijke tradities uitdrukkelijk verworpen, die een bederven zijn van de Goddelijke Wetten. En Paulus zegt (Gal. 1: 9): *Als iemand een ander evangelie zal leren, hij zij een vervloeking*. Men heeft geenszins de uitleggingen van de Farizeën moeten aannemen, die verzonnen hebben dat de Levitische offers de vergeving van zonden verdienen, dat de Messias niet het slachtoffer zal zijn voor de zonden, maar de regering over de wereld bezetten zal en regeringsposten aan de Joden zal uitdelen. Dergelijke dwaasheden moest men zéker niet aanhangen. Daarom moet men dat zeggen van Christus niet opvatten van de traditie of meningen die strijdig zijn met het Woord van God.
Ook worden deze dingen zeker niet gezegd, om iets van het ware gezag van de bediening van het evangelie en van de herders af te doen. Ja het gezag van déze wordt beschermd. Wij stemmen toe dat men noodzakelijkerwijs gehoorzaamheid verschuldigd is aan hen die recht onderwijzen in al die zaken, die tot het Goddelijk recht behoren; volgens dat zeggen (Luc. 10: 16): *Die u hoort, hoort Mij*. Maar deze uitspraak kan niet overgebracht worden op de meningen of wetten die strijden met het evangelie, en Hij stelt niet een regering aan buiten het evangelie. Vervolgens voegen wij er ook dit bij, wanneer zij ter wille van de goede orde de tijden en de lessen verdelen, moeten deze gebruiken zó onderhouden worden, dat ergernissen vermeden worden. En wij moeten ons voornamelijk in de verbeterde kerken herinneren, welke eer verschuldigd is aan de bediening van het evangelie.
Deze bediening is een belangrijke weldaad van God, en zij is herhaaldelijk met zeer grote wonderen door God hersteld en beschermd onder het menselijk geslacht. En God wil dat Zijn evangelie klinkt in de publieke samenkomst en in eerzame bijeenkomsten, gelijk geschreven is (Ps. 149: 1): *Zijn lof in de vergadering* (Ecclesia) *der heiligen*. Hier wil Hij dat Zijn Naam aangeroepen en verheerlijkt wordt in iedere volksverzameling (frequentia), en Hij voegt er een belofte bij voor de bijeenkomst (Matth. 18: 20): *Waar twee of drie vergaderd zijn in Mijn Naam*. Nogmaals zeg Ik u (vs. 19): *Over iedere zaak waarover er twee op de aarde het samen eens zijn, dat zij die vragen zullen, het zal hun van Mijn hemelse Vader geschieden*. Hij wil ook dat juist die publieke bijeenkomsten getuigen zijn van uw belijdenis; Hij wil ook dat de afscheiding van de ware kerk die het evangelie vasthoudt, van de samenkomsten (conventiculi) van andere sekten gezien wordt.
Derhalve zijn de publieke samenkomsten van de kerk noodzakelijk om de bediening te behouden. Daarom hebben allen in de kerken, die recht onderwezen worden, de publieke samenkomsten lief en bevorderen ze; zij gehoorzamen de herders die recht onderwijzen, die de tijden en de lessen regelen. Zo dikwijls als u in de kerk komt, moet u de onmetelijke weldaad van God bedenken Die Zich een eeuwige kerk vergadert door de bediening van het Woord van het evangelie en breng uzelf tevens in gedachten de gehele leer van de schepping en van de verlossing van het mensengeslacht, herinner u de belofte die gegeven is over de tegenwoordigheid van God. In deze bijeenkomst wil God aangeroepen worden en verhoren. Toon hier in de aanroeping en het gebruik van de sacramenten dat u een lid bent van het volk van God en een leerling van Christus; en herhaal bij uzelf tevens dat woord, dat ik wel zou

willen dat op de muren van alle kerken geschreven stond (Rom. 8: 30): *Die Hij uitgekozen heeft, die heeft Hij ook geroepen*. Er zijn er geen uitgekozen buiten deze vergadering van de geroepenen; zoek het volk van God niet elders, dan onder de geroepenen. Maar de geroepenen zijn zij die deelnemen aan deze vergadering die het evangelie hoort en die door de sacramenten in deze vergadering zijn ingeplant. Welk een vertroosting is dit voor het godvruchtig gemoed te weten dat alleen in deze bijeenkomsten de erfgenamen van het eeuwige leven zijn, niet elders. Breng dus dank aan de eeuwige God, de Vader van onze Heere Jezus Christus, dat Hij u geroepen heeft tot de kennis van het evangelie en tot deze vergaderingen en bijeenkomsten. En bevorder met alle plichtsgetrouwheid het geregeld bezoeken van deze bijeenkomsten en bescherm het. Heb ook de leraren lief die recht onderwijzen en gehoorzaam hun met eerbied in de uitoefening van de bediening en draag bereidwillig bij om hen te onderhouden, waar het nodig is. Ook deze dingen moeten door de Godvruchtigen bedacht worden en met ware ijver verricht.

Zó moeten wij ook over de scholen denken, waarin de stem van het evangelie klinkt; laten wij weten dat zulke scholen samenkomsten van leraren en leerlingen, en dat deze een deel van de kerk zijn, waarin vele uitgekozenen zijn, erfgenamen van het eeuwige leven, en dat namelijk juist uit deze bijeenkomst de leraren genomen worden, door wie God de publieke bediening van het evangelie bewaart. Christus regeert aan de rechterhand van de eeuwige Vader, om als gaven aan de mensen te geven, herders en leraars; Hij is dus ook tegenwoordig juist in de bijeenkomst van deze godvruchtige scholen, en uit dit getal kiest en bereidt Hij door de Heilige Geest de godvruchtige schoolleraren, opdat zij vervolgens Zijn kerk dienen, en de verbreiding van het evangelie dienen. Deze bijeenkomsten moeten dus geliefd en onderhouden worden, en de samenkomsten moeten ook bevorderd, die ons namelijk ook het eeuwige leven onder de aandacht brengen.
Want die oneindige eeuwigheid zal ook zulk een omgang zijn van de kerk die samenkomt om de wijsheid te horen van God en van onze Heere Jezus Christus en tot vele samensprekingen met de eerste vaderen, de profeten, apostelen en anderen, in wier redenen wij ons verblijden zullen. Ja zo dikwijls wij aanwezig zijn in de bijeenkomsten van de kerk of van de scholen, laten wij wensen, dat die zeer heugelijke dag zo spoedig mogelijk aanlicht, waarop de Zoon van God, onze Heere Jezus Christus, nadat de doden opgewekt zijn, ons deze algemene samenkomst van Zijn kerk en deze school tonen zal.

OVER HET HUWELIJK

(Aanhangsel)

Alle raadslagen van God bij de schepping kunnen niet verhaald worden, maar toch heeft God gewild dat van enige werken de reden gezien wordt, namelijk van de voornaamste. Het is aller-zekerst dat de engelen en de mensen geschapen zijn, opdat er enige naturen zouden zijn aan wie Hij Zijn wijsheid, rechtvaardigheid en andere deugden en de eeuwige vreugde mededeelde omdat het goede zichzelf mededelend is, en opdat Hijzelf wederzijds gekend zou worden. Hij heeft dus in de menselijke geest een wijsheid overgegoten die in overeenstemming is met Zijn Geest, opdat er in ons een getuigenis zou bestaan, dat er een God is, hoe Hij is, en dat Hij Rechter is. Bij dit werk is het beleid van God niet duister.
Ook moeten niet van alle dingen de redenen gezocht worden, en men moet eerbiedig God gehoorzamen. De legerscharen van engelen heeft Hij tegelijk geschapen, en bij deze natuur is er geen voortplanting. De mensen heeft Hij anders geschapen; Hij heeft gewild dat er een voortplanting was van weinige af. En toch heeft Hij in het begin twee geschapen, omdat Hij altijd wil dat de kerk (Ecclesia) een gemeenschap is. En Hij heeft gewild dat in deze het begrip van deugden aan de dag treedt, van rechtvaardigheid, van waarheid, van kuisheid, van weldadigheid en van andere, omdat Hij wil dat door deze begrippen de Goddelijke natuur onderscheiden wordt van de onrechtvaardige en onreine naturen. Want wij omhelzen God niet met de armen van het lichaam, maar Hij moet met de geest en het geloof gezien worden door de aanroeping en door het toekennen van deze deugden moet Hij onderscheiden worden van andere dingen, en de getuigenissen van de openbaring moeten aangezien worden.
Een duidelijk onderscheid maakt toch de kuisheid, omdat de duivelen en de mensen onrein zijn. En om God van de duivelen te onderscheiden, moet u bij de aanroeping altijd bedenken dat u een reine God aanspreekt.
Hij heeft dus een ordening geheiligd en ongeregelde lusten verboden en straft ze zeer streng, en Hij wil dat de mensen de vaste wetten van het huwelijk die door Hem gegeven zijn kennen en met eerbied bewaren, waarvan de eerste terstond in het paradijs gegeven zijn. De eerste is, dat het huwelijk zij de onverbrekelijke verbinding van één man en één vrouw: *Twee zullen tot één vlees zijn*, dat is één man en één vrouw onafscheidelijk tezamen gevoegd. Het is duidelijk dat in dit woord alle ongeregelde lusten verboden zijn. Het tweede over de onkuisheden: *De mens zal zijn vader en moeder verlaten en zijn vrouw aanhangen*. Later zijn er over de onkuisheden ook andere wetten door de stem van God bijgevoegd.
Het huwelijk is dus de wettige en onlosmakelijke verbintenis van één man en één vrouw van Godswege ingesteld, opdat wij erkennen dat God een reine Geest is, en Hem in reinheid dienen en doordat op deze wijze het mensengeslacht is voortgeplant wordt de eeuwige Kerk voor God vergaderd. En het begin van de Kerk is toch geweest die eerste gemeenschap van twee echtelieden.

De delen van de definitie

Allereerst is in de definitie geplaatst het onderdeel *Wettige verbintenis,* dat vier beperkingen bevat, waarover de Goddelijke wetten spreken en diensvolgens de menselijke waarvan het gezag waarachtig en eerbiedwaardig is, namelijk over de personen, de toestemming, de voorwaarden, en over de dwaling.

De eerste beperking over de personen

Laat ten zeerste bekend zijn het 18e hfdst. van Leviticus, waarin de personen opgesomd worden, die het niet geoorloofd is te huwen. Want God heeft in Zijn wijsheid gewild dat de kuisheid verstaan werd, en om ze te doen verstaan, heeft Hij geenszins gewild dat de lusten ongeregeld zijn, maar Hij heeft het getal en de graden geheiligd, en in dit leven straft Hij algemeen met duidelijke straffen de onreine lusten. En men moet weten dat de wetten in Leviticus, die het vermengen van de personen verbieden, die hier opgesomd worden, wetten van de natuur zijn en alle mensen verplichten, gelijk de tekst uitdrukkelijk zegt dat de Egyptenaars en de Kanaänieten gestraft worden wegens de onreine lusten. Dus zijn ook aan de andere volken buiten de staatsorde van Mozes de onkuise lusten verboden.
En laten de jongeren de graden van bloedverwantschap en van verzwagering leren opnoemen.
Bloedverwant of aanverwant zijn, zoals de rechtsgeleerde zegt, die van dezelfde gesproten en voortgeplant zijn. En de bloedverwantschap is een band van de personen, die omdat zij van dezelfde stam ontsproten zijn, door gemeenschap van bloed en natuur nader verbonden zijn. Maar er worden linies en graden onderscheiden.
De linie is drieërlei, van verwanten in opklimmende lijn, van nakomelingen en van zijdelingse bloedverwanten.
De graad is de tussenruimte, waaruit gekend wordt welke persoon het naast aan de stam is. Maar de gebruikelijke gewoonte van tellen van de graden in deze tijd en de meest geschikte is deze: De reeks moet begonnen worden van één stam, zoals Abraham. Daarboven worden geplaatst zijn voorouders; daar beneden de kinderen en kleinkinderen.

	Terah	
Haran	Abraham	Nahor
	Izak	
	Jacob	
	Jozef	

Aan de zijden moeten de broers en zusters bijgevoegd worden. Maar er worden drie reeksen overgeleverd om de graden te onderscheiden:
De eerste reeks wordt gegeven van de rechte lijn, *namelijk van de voorvaders en de afstammelingen.*
Zoveel personen er zijn, zoveel graden zijn er, verminderd met één, namelijk met aftrekking van de stam, waarvan de berekening beginnen moet; zodat Jozef in de derde graad van Abraham verwijderd is, Jacob in de tweede, Izaäk in de eerste. Derhalve maakt de zoon de eerste graad uit, de kleinzoon de tweede, de achterkleinzoon de derde, de achter-achterkleinzoon de vierde. En van de rechte lijn wordt de oude uitspraak overgeleverd: dat geen ascendenten en descendenten onderling een huwelijk kunnen sluiten. Daarom als Adam vandaag nog leefde, zou hij geen vrouw kunnen trouwen.

De tweede reeks van de zijdelingse verwanten

In de gelijke lijn verschillen zij in de zoveelste graad van elkander, als de graad van de andere persoon verwijderd is van de gemeenschappelijke stam. Dus maken twee

broeders of een broeder en zuster slechts één graad uit, namelijk de eerste; zodat Jacob in de eerste graad verbonden is aan Ezau.

	Aeacus	
Peleus	Telamon	Phocus
Achilles	Ajax	Epeus
Pyrrhus	Eurysaces	

Wilt u nu weten, in de hoeveelste graad Achilles en Ajax aan elkander verwant zijn, neem dan één reeks, en zie, in de hoeveelste graad Achilles van de stam verwijderd is. Hij verschilt namelijk in de tweede graad. Daarom verschillen Ajax en Achilles ook in de tweede graad.
Een ander voorbeeld.

	Pelops	
Pytheus		Lysidice
Aethra		Alemena
Theseus		Hercules

Dus zijn verwanten van moederszijde: Theseus en Hercules, achterneven, verwant in de derde graad.
Nog een ander.

	Ernestus Austriacus	
Keizer Frederik III		Zuster
Maximiliaan		Ernest de Sakser, kiezer (elector)
Philippus		Johannes, kiezer (elector)
Keizer Karel V		Johan Frederik I

Nu zijn onder de zijdelingse verwanten de huwelijken verboden binnen de vierde graad. Oudtijds was het de zonen en dochters van broers geoorloofd onderling huwelijken te sluiten, ook volgens de Romeinse wetten; zoals Orestes zijn nicht Hermione getrouwd heeft.

Een gelijk voorbeeld staat in Genesis:

	Bethuël	
Rebecca		Laban
Jacob		Rachel en Lea

Jacob is gehuwd met zijn nicht Rachel, verwant in de tweede graad.

Nog een.

	Jefunne	
Kaleb		Kenas
Achsa		Othniël

Jacob is getrouwd met zijn nicht Rachel, verwant in de tweede graad.

Derde regel.
In de ongelijke lijn verschillen zij in graad zoveel als de verst verwijderde afstaat van de stam

Terah

Abraham Haran
Sara

Sara is in de tweede graad van de stam verwijders, dus is ook Abraham gehuwd in de tweeede graad. In deze graad zijn in de ongelijke lijn de huwelijken door het Goddelijk recht verboden, omdat God in het algemeen meer eerbied toekennen wil aan de hogere graad, dan aan de gelijke.

Parthaon

Oeneus	Agrius
Tydeus	Thersites
Diomedes	
Atreus	

Diomedes was verwant aan Thersites in de derde graad, in de ongelijke lijn.

Terah

Abraham	Nahor
Izaäk	Bethuel
	Rebekka

Rebekka is in de derde graad verwijderd van de stam, daarom staat zij ook in de derde graad van Izaäk af.

OVER DE AANVERWANTSCHAP

Aanverwantschap is de verwantschap van personen, die niet verbonden zijn door een vleselijke band, zoals David vreemd geweest is aan Jonathan, maar omdat hij de zuster van Jonathan als vrouw getrouwd heeft, wordt hij toch aanverwant aan Jonathan.

Regel.
In welke graad iemand mijn bloedverwant is, in die graad is zijn echtgenote mij aanverwant, zodat twee broeders verbonden zijn door de eerste graad van bloedverwantschap; dus is de echtgenote van mijn broeder met mij verbonden door de eerste graad van aanverwantschap,

Priamus

Helenus	Hector, echtgenote
	Andromacha

Dus is Andromacha verbonden met Helenus door de eerste graad van aanverwantschap.

Herodes

Herodes Philippus, echtgenote Herodias

Herodias is dus aan Herodes verbonden geweest door de eerste graad van

aanverwantschap.

Jacob Stiefmoeder Bilha
Ruben

Ruben bestond dus zijn stiefmoeder in de eerste graad van aanverwantschap. Maar daardoor is het misdrijf van Ruben afschuwelijker geweest, dan dat van Helenus, omdat Ruben het bed van zijn vader geschonden heeft, waaraan hij meer eerbied verschuldigd was, dan aan het bed van zijn broeder, volgens het zeggen: *Een mens zal zijn vader en moeder verlaten en zijn vrouw aanhangen*. En daar Ruben vervloekt is, is het duidelijk dat het verbod van de eerste graden tot het recht der natuur behoort.

Pelops
Atreus Thyestes
Clytaemnestra Agamemnon Aegisthus

Dus bestond Aegisthus in de tweede graad van aanverwantschap aan Clytaemnestra.

Casimir Koning van Polen.
Koning Sigismund v. Polen Barbara echtgenote van Hertog George
Hedbigis latere echtgenote Dochter, eerste echtgenote van Marchion van Marchion

De dochter van Sigismond was dus een bloedverwante van de dochter van Hertog George in de tweede graad. Zij was dus aanverwante van Marchion in de tweede graad.
De aanverwantschap strekt zich niet ver uit, want mijn bloedverwanten zijn geen aanverwanten van de bloedverwanten van mijn vrouw. Ik moet mij onthouden van een bloedverwante van mijn vrouw en mijn bloedverwanten moeten zich onthouden van mijn vrouw, niet van de bloedverwanten van mijn vrouw. Daarom kunnen twee broers met twee zusters trouwen. Want zij worden niet verhinderd door de aanverwantschap. Een vader en een zoon kunnen met een moeder en een dochter trouwen. Maar sommige personen hebben namen.

Lat. socer = schoonvader Lat. socrus = schoonmoeder
Gr. ekuros = vader van de man Gr. ekura = moeder van de man
Gr. peetheros = vader van de vrouw Gr. penthera = moeder van de vrouw
Lat . gener = schoonzoon Lat. nurus = schoondochter
Lat. vitricus = stiefvader Lat. noverca = stiefmoeder
Lat. privignus = stiefzoon
Lat. levir = zwager v.d. man, broer Lat. glos = schoonzuster, zuster v.d. man
Gr. daèr = zwager v.d. man, broer Gr. galoos = vrouw van de broer
Gr. einateres = vrouwen van de broers.

Deze benamingen zijn te vinden in Homerus, Ilias 6 (vs. 344), waar Helena Hector daera noemt. Maar later vraagt Hector, of Andromache ergens heengegaan is, naar de zusters van haar man of naar de vrouwen van de broers (èe pè es galoon è einateroon eupeploon).

Octavius
Augustus Octavia zijn zuster

Agrippa Julia Marcella

Augustus is dus aanverwant geweest aan Agrippa in de eerste graad, maar is niet aanverwant geweest aan de broer van Agrippa. (Opm.: Marcella was de 2e, Julia de dochter van Augustus, de 3e vrouw van Agrippa).

Een dubbel verbod

Dikwijls is deze uitspraak herhaald en dikwijls moet zij bedacht worden, dat de begrippen van de deugden door God overgegeven zijn aan de redelijke schepselen, opdat zij zouden getuigen, dat er een God is, en onderwijzen, hoe Hij is en dat Hij een Rechter en een Wreker is. En voornamelijk de reinheid maakt een duidelijk onderscheid tussen God en de duivel. God heeft derhalve de ordening van het huwelijk geheiligd, opdat de reinheid verstaan zou worden, en Hij straft zeer streng de onkuise vermengingen, zoals de straffen van de Sodomieten, Kanaänieten, Oedipus, Agamemnon, Aegisthus, Paris, de Egyptische koningen, van David en de zonen van David aantonen. En in het algemeen zijn vele publieke rampen straffen van wellusten, gelijk geschreven staat (Hebr. 13: 4): *Hoereerders en overspelers zal God oordelen*. Laten wij dus de kuisheid met des te meer zorg beschermen, en weten dat er een dubbel verbod is over de verboden graden van de personen: Het eerste hoort bij het Goddelijk recht, het andere bij de menselijke.
Het Goddelijk verbod staat in Levit. 18 dat verstaan moet worden de vermenging in de rechte lijn tussen allen naar boven en beneden te verbieden. In de zijlijnen verbiedt het de eerste en de tweede graad in de ongelijke lijn, dat is dat een broeder zijn zuster niet moet trouwen, en de kleinzoon zijn vaders zuster niet of zijn moeders zuster, en de kleindochter haar vaders broeder niet (patruus) of haar moeders broeder (avunculus). En de tekst moet verstaan worden van de graden, niet alleen maar van de personen, zoals de Joden bazelen.
Overigens verbiedt de Goddelijke wet niet de huwelijken in de tweede graad in de gelijke lijn, dat is zij staat de kinderen van twee broeders de echtverbintenis toe, zoals Orestes Hermione heeft kunnen huwen.

Agamemnon		Menelaus
Orestes		Hermione
	Matthan	
Jacob		Eli
Maria		Jozef

Maar ofschoon de burgerlijke wet van Mozes geen betrekking heeft op ons, moet toch in het algemeen de regel onderhouden worden, dat de natuurlijke wetten voor alle mensen en voor alle tijden gelden, omdat zij de normen van de gerechtigheid zijn die in de geest en de wil van God onveranderlijk zijn. Daarom is ook dadelijk in het paradijs het verbod gegeven van de eerste graad van voorouders en afstammelingen: *De mens zal zijn vader en moeder verlaten en hij zal zijn vrouw aanhangen*. En daarna is deze wil van God door het woord van de vaderen verklaard, gelijk Jacob de zoon vervloekt die zijn stiefmoeder aangeraakt had. En de tekst in Leviticus verzekert, dat de Kanaänieten gestraft worden wegens onkuise lusten.
Maar daar God de volken straft, die buiten de staatsorde van Mozes zijn, en die er vóór Mozes geweest zijn, is het doorzichtig dat deze verboden eeuwige en onveranderlijke bevelen zijn, en voor alle mensen gelden. Daarom straft Paulus ook

de Korinthiër, die zijn stiefmoeder aangeraakt had.
Laten hier bijgevoegd worden de voorbeelden van de straffen, waarvan er zeer vele gelezen worden in de geschiedenissen van alle tijden. Men moet derhalve weten dat de dispensaties niet van kracht zijn, die een vermenging toestaan in de graden die verboden zijn in deze tekst van Leviticus 18.
Maar aan de Goddelijke verboden zijn ook enige menselijke toegevoegd in de naaste graden, zoals in de tweede graad in de gelijke lijn, en in de derde graad, opdat de Goddelijke verboden met meer eerbied waargenomen worden. Dit beleid is eerzaam en goed te keuren. Maar laten alle regeerders het onderscheid weten van Goddelijke en menselijke verboden. De Goddelijke kunnen geenszins door menselijk gezag ontbonden worden. Maar intussen kan er een deugdelijke reden voorkomen, waarom de menselijke verboden ontbonden worden, hetgeen echter omzichtig moet geschieden door de herders en de overheidspersonen, niet door private onbedachtzaamheid.
Voorts moeten de verhinderingen aangaande de geestelijke verwantschap geheel en al verworpen worden, zoals dat iemand niet een meisje ten huwelijk neemt, bij wier doop hij tegenwoordig geweest is. Het behoort ook tot het ambt van de overheden op iedere plaats nadat de zaak verstandig overwogen is vast te stellen, welke menselijke verboden zij in stand willen houden.

OVER DE VOORBEELDEN VAN DE VADEREN

Wij hebben ook velen gezien, die de gebruikelijke wetten van de huwelijken daarom veronachtzaamden, omdat er afwijkende voorbeelden van de ouden gelezen worden van veelwijverij en van de huwelijken van Jacob, die twee zusters genomen heeft. Maar men moet niet naar voorbeelden, maar naar de wetten oordelen. En laten in deze zo belangrijke zaak de Goddelijke geboden overwogen worden. Het is allerzekerst dat de eerste wet van het huwelijk in het paradijs zó vastgesteld is, dat het de verbintenis zou zijn van slechts één man en één vrouw (Gen. 2 : 24): *De twee zullen tot één vlees zijn*, dat is, onafscheidelijk verbonden.
Maar ofschoon Lamech later van deze ordening is afgeweken, en God na de zondvloed ook onder Zijn volk voorbeelden geduld heeft die niet overeenkwamen met de eerste instelling, brengt toch de Zoon van God ons tot de eerste instelling terug door te zeggen in Matth. 19 (vs. 8): *Van het begin af was het zó niet*. En Hij herhaalt (vs. 5) de uitspraak: *Twee zullen tot één vlees zijn*. En Paulus zegt (1 Cor. 7: 4): *De man heeft niet de macht over zijn lichaam, maar de vrouw* enz.
Bovendien daar er reeds in Leviticus verbodsbepalingen staan over de graden, is het noodzakelijk deze te gehoorzamen. En men moet niet vragen, hoe de vaderen te verontschuldigen zijn, omdat de heiligen niet zonder gebreken zijn, en allen hebben wij in alle tijden enige besmetting van de dwalingen en gebreken van onze tijd.
Omdat echter de vaderen met een ware aanroeping God vereerden in erkenning van de Verlosser en trouwe wachters waren van de leer en uitblonken in alle deugden en overigens een goed geweten behielden, werden zulke vlekken bedekt, die reeds burgerlijke zeden van die tijd waren.

OVER DE TOESTEMMING

In de definitie is gezegd dat het huwelijk een wettige verbintenis is. Deze beperking leert dat er verschillen van de personen zijn; eveneens ordineert het de toestemming.

Allereerst dus zij er een uitdrukkelijke toestemming van de bruidegom en de bruid, gelijk de dikwijls herhaalde rechtsregel leert dat de huwelijken met wederzijdse toestemming gesloten worden. En laten vergissing en geweld verre zijn van deze toestemming. En hierna zal ik over de dwaling spreken. Over het geweld moet men echter weten, dat er geen toestemming is en geen echtelieden, wanneer een persoon met geweld gedwongen wordt, om het huwelijk te beloven. En in deze zaak komen er veel droevige vergissingen voor.

OVER DE TOESTEMMING VAN DE OUDERS

De oude rechten vereisen zó de toestemming van de ouders bij de huwelijkssluiting, dat, wanneer de toestemming van de ouders er niet bijkomt, zij ook toestaan dat vóór het samenkomen de verlovingen ongeldig gemaakt worden. En Ambrosius vereist bij de geschiedenis van Rebecca de toestemming van de ouders, en zegt dat dit zó eerzaam en overeenkomstig de natuur is, dat de poëten ook hetzelfde geleerd hebben, en hij haalt een vers van Euripides aan, bij wie in Andromacha (vs. 988 en v. ed. Barnes), toen Orestes het huwelijk van Hermione vroeg, deze antwoordt, dat deze zaak behoorde tot de beslissing van haar vader. Dit zijn de versregels:
Van mijn uithuwelijken heeft mijn vader de zorg, en het staat niet aan mij, die dingen te beslissen. (Numfeumatoon men toon emoon patèr emos. Merimnan hexei, kouk emon krinein tade).
Ik voeg hier geen langere uiteenzetting bij, daar het vast staat dat in de Kerken van deze streken dit bewaard blijft, dat de toestemming van de ouders vereist wordt en de verlovingen ongeldig geoordeeld worden wanneer de ouders daar tegen zijn. Maar het behoort tot de plicht van de rechters te overwegen, wanneer de ouders een deugdelijke reden hebben om er tegen te zijn, en wanneer de reden niet deugdelijk is.
Men moet ook dit weten, dat de verbintenissen na het samenkomen niet ongeldig gemaakt kunnen worden door het gezag van de ouders, omdat het nu niet meer een kwestie is van een toekomstig huwelijk, en het gezag van de ouders geschonden is, en er onrecht gedaan zou worden aan de verlaten vrouw.

OVER DE VOORWAARDEN

Van de voorwaarden zijn er sommige eerzaam en bij het huwelijk behorende; andere zijn vreemd en behoren in het geheel niet bij het huwelijk; andere schandelijk, en nog andere onmogelijk.

De eerste regel is voortdurend.
Een eerzame en tot het huwelijk behorende voorwaarde, toegevoegd aan het begin van de overeenkomst: als zij niet vervuld zal zijn, ontbindt zij de overeenkomst. Van dien aard zijn deze voorwaarden: Als de ouders toestemming gegeven hebben; als mij een huwelijksgift gegeven zal worden die passend is naar gelang van onze middelen van bestaan. Maar wanneer het samenkomen volgt zonder de vervulling van de voorwaarde af te wachten, wordt die verbintenis een huwelijk geacht te zijn, omdat de samenkomende personen van de voorwaarde zijn afgeweken.

De andere regel.
Wanneer echter de voorwaarde vreemd is, niet behorende bij het huwelijk, zoals, ik zal u trouwen, als u mij honderd goudstukken gegeven zult hebben, waar niet verstaan wordt de vermelding van de huwelijksgift, dan wordt zulk een voorwaarde verstaan

als werkeloos en het wordt voor een huwelijk verklaard. Van dien aard is de voorwaarde: Ik zal u trouwen, als Caesar de Turken de oorlog aandoet. Het wordt ook voor een huwelijk verklaard, wanneer er schandelijke of onmogelijke voorwaarden bijgevoegd worden, zoals: Als ik u een maagd zal bevinden. Alsook: Als u mij Constantinopel zult geven. Deze voorwaarden worden als niet toegevoegd verworpen, misschien omdat de regeerders de sofisterij en de moedwil in het bedriegen van de ongelukkige en zwakke sexe hebben willen verhinderen.

OVER DE VERGISSING

De regel wordt overgeleverd:
Dat de verloving en het huwelijk ontbonden kunnen worden wegens een vergissing van de persoon, niet wegens een vergissing van de omstandigheden, dat is, wanneer er een list tussenkomt of een vergissing over de persoon, zoals Lea aan Jacob gegeven is voor Rachel. Maar Jacob heeft niet van het hoogste recht gebruik gemaakt. Maar wegens een vergissing in de omstandigheden wordt de verloving of het huwelijk niet ontbonden, zoals wanneer iemand meent dat de bruidegom rijk is of edel, of geen kinderen heeft. Zulk een vergissing behoort niet tot de wezenlijke dingen van het huwelijk.
De oudheid heeft over één bepaalde vergissing in de omstandigheden ook uitgesproken dat de overeenkomst ontbonden kan worden, namelijk als een vrije onwetend een slavin huwt, in de mening dat het een vrije is. Deze bepaling is geheel burgerrechtelijk en behoeft nu, omdat de oude gewoonte aangaande de slaven in Europa voor een groot deel teniet gedaan is geen lange uiteenzetting. Maar oudtijds is de reden van deze bepaling geweest, omdat de uit een slavin geborenen uitgesloten werden van de vererving, die eigen was aan de vrijgeborenen. Maar wanneer een vrije welbewust een slavin trouwt, ontbindt de Kerk niet, gelijk er tussen Abraham en Hagar waarlijk een huwelijk geweest is.
Een andere vergissing waarover de kwestie moeilijker is: Wanneer iemand zonder het te weten een vrouw trouwt die door een ander beslapen is of zwanger van een ander, of het vrijstaat de verloving of het huwelijk te ontbinden, gelijk dikwijls gevraagd wordt. Deze vraag wordt dikwijls bij de gerechtshoven aangebracht, maar naar het gebruikelijke recht wordt uitgesproken dat de verloofde of de man de tevoren door hemzelf of door een ander beslapene, behoudt hetzij hij wetend hetzij onwetend zo iemand gehuwd heeft. En misschien is dit in de nieuwe bepalingen bekrachtigd, opdat de huwelijken niet gemakkelijk ontbonden zouden worden, en om de lichtvaardigheid van hen niet te stijven, die gemakkelijk de vrouwen onder welk voorwendsel dan ook verstoten, als de wil op welke wijze dan ook veranderd is.
Laat dus de tegenwoordige gewoonte bekend zijn, waarover uitdrukkelijke uitspraken bestaan in het canonieke recht. Maar in Deuteronomium Hfdst. 22 (vs. 21) staat een andere uitspraak die beveelt dat met stenen overworpen wordt die door een ander beslapen is, die daarna alsof zij een maagd was met een ander gehuwd is, als zij beschuldigd is en de man echtscheiding vraagt.
Dit is de oude gestrengheid geweest in de Goddelijke wet, die een tijd lang ook andere meer verstandige volken nagevolgd hebben. Creusa is bij Euripides (in de tragedie getiteld Ion) terwijl zij zwanger was gehuwd met de aanvoerder Xutho, en uit haar is Ion geboren, welk kind de moeder te vondeling gelegd heeft. Nadat de zaak daarna voorgebracht was heeft de moeder de straf gevreesd, maar zij wordt gered door Pallas. En bij Terentius in "De Stiefmoeder" wil Pamphilus de echtgenote niet ontvangen, van wie hij meent dat zij zwanger geweest is van een ander. In dat geval

waren dus de echtscheidingen gebruikelijk. Maar ik zal in geregelde orde gepaste herinneringen van enige gevallen toevoegen.

Het eerste.
De wet van Mozes beval hem, die een meisje beslapen had, haar ten huwelijk te nemen en haar een huwelijksgift toe te kennen hetzij hij een huwelijk beloofd had, hetzij hij het niet beloofd had. Maar onze rechten dwingen u niet haar die door u beslapen is te huwen, als gij geen huwelijk beloofd hebt. Zij maken echter melding van giften: Laat hij haar huwen of een gift schenken. Hetgeen evenzo gebruikelijk was naar het Attische recht.

De tweede vermaning.
Misschien is de latere tijd van de oude gewoonte afgeweken, die dwingt een door een ander beslapene te houden, omdat als het vrij stond de nieuw getrouwde te beschuldigen, de onschuldigen dikwijls wegens verdenkingen of beledigingen van allerlei aard in gevaar zouden komen. Dikwijls zouden er ook verborgen misdrijven openbaar worden, die het veel eerzamer en nuttiger zou zijn dat bedekt werden, volgens dat: De liefde bedekt alle misdrijven. Daarom hebben de bestuurders de beschuldiging willen verhinderen. En dit beleid is niet te berispen.
Maar ofschoon ik geen nieuwe wetten geef, moge het toch geoorloofd zijn bescheiden te zeggen wat van voordeel schijnt te zijn. Ten eerste moet de verzoening beproefd worden, opdat hij, die bij vergissing iemand gehuwd heeft die beslapen is door een ander, haar houdt, vooral wanneer zij zachtmoedig is; omdat uit een echtscheiding dikwijls grote onheilen volgen, waarmede rekening gehouden moet worden door de rechter en door de aanklager. Maar als geen verzoening tot stand gebracht kan worden, kan toch een verstandig rechter, die dit gezag heeft, opdat later de uitspraak niet veranderd wordt, het voorbeeld van de wet van Mozes tot zover navolgen, dat hij uitspraak doet van echtscheiding. Want het is bekend dat de rechterlijke wetten van Mozes geen betrekking hebben op onze staatsregeling, maar toch wordt daar gezien, wat God goedkeurt.
Derhalve kunnen de wetgevers op hun plaats deze wet stellen, dat in een dergelijk geval, wanneer de verzoening geen doorgang vindt, de echtscheiding geschiedt.
En dwaling in dit geval is veel meer onduldbaar, dan als iemand onwetend een slavin gehuwd had. En er kunnen andere eerzame redenen bijgevoegd worden. Maar het voorbeeld van de Wet van Mozes versterkt de gewetens meer, dan andere argumenten; omdat de wetgevers en de rechters uit het getuigenis van de wet van God zeker zijn, dat zij niet handelen tegen de wil van God.

Een ander geval.
Dikwijls wordt ook een vraag gesteld over dit geval: Of iemand die een vrouw heeft, zoals David en een andere aanraakt later na het overlijden van de vorige echtgenoten de tevoren beslapen vrouw huwen kan, daar hij de man was van een andere, of zij de echtgenote van een ander. De Canones verbieden het huwelijk in dit geval; zij verbieden het eveneens, als er een sluw bedacht plan uitgevoerd is om de echtgenoot van de andere te doden. Deze besluiten zijn met goed beleid gemaakt, om overspel met groter zorg te vermijden. Maar het voorbeeld van David toont, dat in dit geval het huwelijk toegestaan kan worden en van deze betamelijkheid (epieikeia) kan de rechter nu ook gebruik maken, voornamelijk daar de Burgerlijke Overheden het overspel niet straffen, en de ongeregelde samenkomsten God zeer mishagen.

Nog een vraag.
Of het een christen vrijstaat een heidense te trouwen of die op een andere wijze over de religie een ander gevoelen heeft?
De Canones verbieden een heidense of ketterse vrouw te huwen, hetgeen ook met goed beleid vastgesteld is: omdat ook de Goddelijke Wet de huwelijken met de Filistijnen verboden heeft. Maar hier is het noodzakelijk de regel te kennen: Het evangelie vernietigt de burgerstaat niet, maar predikt over de gerechtigheid van het hart; intussen staat het toe dat wij in het uitwendige leven de burgerlijke wetten gebruiken die niet strijden met de natuurlijke wetten, gelijk wij van de verschillende lengten van de dagen gebruik maken. Daarom beveelt Paulus uitdrukkelijk (1 Cor. 7: 12 v), dat de christenen de vrouwen houden, die in hetzelfde huwelijk willen blijven, ook al hangen zij niet dezelfde religie aan. En hij voegt er de vertroosting bij (vs. 14): *de ongelovige man wordt geheiligd door de gelovige vrouw*, dat is, voor de gelovige wordt het gebruik van het huwelijk rein, dat is, het mishaagt God niet, ook al is de echtgenoot inzake de religie van afwijkend gevoelen, gelijk gezegd wordt (1 Tim. 4: 5): *de spijs wordt geheiligd door het woord en het gebed*, dat is, het is toegestaan, het gebruik van de spijs mishaagt God niet. Zó is de moeder van Augustinus die een Christin was in het huwelijk gebleven meteen heidense man, en wel een ruwe, die daarna door de dienstwilligheid en de deugd van zijn echtgenote bewogen is, zodat hij tot de kennis van Christus geneigd werd. En dergelijke voorbeelden komen er in de geschiedenis zeer vele voor, waarvan de overweging ook in onze tijd nuttig is, opdat echtelieden niet wegens de religie van elkander afgetrokken worden, die in hetzelfde huwelijk begeren te blijven, gelijk zij dikwijls wegens het nakroost smartelijk gescheiden worden. En een christen moet zich beijveren door zijn dienstwilligheid de welwillendheid van zijn echtgenote te behouden, om niet te schijnen een gelegenheid voor echtscheiding aan te grijpen.

OVER DE ECHTSCHEIDING

In de definitie is gezegd, dat het huwelijk de wettige en onverbrekelijke verbintenis is van één man en één vrouw. En het is zonder twijfel dat deze beperkingen overeenkomen met de eerste instelling, omdat God gewild heeft dat het menselijk geslacht niet als het vee rondzwerft met zijn paringen, maar dat een man en een vrouw naar een vaste orde verbonden zijn en door het bewaren van deze orde de Hem verschuldigde gehoorzaamheid betonen. En deze orde heeft Hij met zeer strenge wetten bekrachtigd en de verstoringen van deze orde straft Hij voortdurend met zeer ernstige straffen onder het gehele mensengeslacht in alle tijden, gelijk de zondvloed, de verwoesting van Sodom, Sybaris, Thebe, Troje en van zeer vele volken aantonen. En de reden van deze zó grote strengheid is, dat God wil dat in het mensengeslacht het begrip van kuisheid aan de dag treedt, opdat wij weten dat ook Hijzelf een reine geest is en de kuisheid mint en dat wij door de vermelding van deze deugd Hem van de onreine naturen onderscheiden. Want Hij heeft dadelijk in het begin van kracht verklaard, dat de huwelijken niet ontbonden worden, door te zeggen (Gen. 2: 24): *Twee zullen tot één vlees zijn*, dat is, onverbrekelijk verbonden. Want in deze zin haalt onze Heere zelf deze uitspraak aan in Matth. 19 (vs. 5). En dit gebod hebben de eerste vaders, Adam, Seth en de anderen zonder enige twijfel gehoorzaamd, en deze leer hebben zij aan de anderen overgeleverd.
Maar daarna nadat de oude tucht verslapt is, zijn de echtscheidingen ook aanvaard, en daar zij reeds vóór Mozes gewoon waren, zijn zij ook toegelaten door het woord van de Wet van Mozes. Maar toch zijn er in het begin grenzen aan gesteld, opdat zij niet

door persoonlijke lichtvaardigheid zouden geschieden, maar voor het gerecht eerst de redenen gekend werden.
De wet heeft ook door een bijzonder beleid verordend, dat een verlatene niet opnieuw gehuwd zou worden, die daarna aan een andere gehuwd geweest is. Want God verfoeit de verwarringen van de lusten.
Bij de oude Grieken is het ook gewoonte geweest, dat er door het gerecht kennis genomen werd van de redenen van de echtscheiding. Maar later is er bij de Joden en de heidenen een groter lichtvaardigheid en losbandigheid gevolgd en de echtscheidingen zijn geschied door private beslissing, hetzij de redenen gewichtig waren, hetzij onbetekenend hetzij in het geheel geen. Er zijn ook teruggehaald die tevoren weggezonden waren, gelijk Cato op verzoek van Hortensius Martia afgestaan had en na de dood van Hortensius haar weer met zich verbonden heeft. Een dergelijke lichtvaardigheid is de aanleiding geweest van de vraag van Matth. 19 (vs. 3 vv). De Heere verbiedt dus de echtscheidingen op die plaats, met uitzondering van één geval, namelijk van overspel, in welk geval de persoon door zijn misdrijf het huwelijk ontbonden heeft en uit het midden weggenomen moest worden. En de persoon is ook niet onschuldig ter oorzaak van de ontbinding. Daarom bevrijdt het woord van de Zoon van God de onschuldige persoon. Er staat ook een ander geval in 1 Cor. 7 over de man of de vrouw die de ander verlaat.

OVER DE WIJZE VAN PROCEDEREN

Maar echtscheidingen moeten niet voltrokken worden zonder kennis van de wettige rechters, maar laat de onschuldige partij, als zij wil dat de scheiding doorgaat van de rechter vragen dat de persoon wordt geroepen, die misdaan heeft. Wanneer beide partijen hier voor het gerecht gekomen zijn, moeten zij eerst aan beide zijden vermaand worden om weer bij elkander in de gunst te komen. Wanneer de verzoening geen doorgang vindt, kan de onschuldige partij niet gedwongen worden, de schuldige te ontvangen.
Wanneer de partijen gehoord zijn en de aanklacht bevestigd wordt, moet, als de aanklager eerbaar geleefd heeft en verzoekt dat er uitspraak gedaan wordt, het op deze wijze uitgesproken worden: Daar de persoon die misdaan heeft, door zijn misdrijf het huwelijk ontbonden heeft, spreekt de rechter op gezag van het evangelie uit dat de onschuldige persoon vrij is en hij zegt uitdrukkelijk dat hem (of haar) wordt toegestaan, dat hij (zij) volgens zijn geweten op godvruchtige wijze een ander huwelijksverbond sluit.
De pauselijke Canones spreken in naam een scheiding uit, niet in werkelijkheid, dat is, zij staan niet toe, dat de onschuldige persoon een ander huwelijk sluit. Maar daar het evangelie in die gevallen de echtscheiding toestaat, moet dit verstaan worden niet van een ijdel woord, maar van zulk een bevrijding, die in werkelijkheid een echtscheiding is, namelijk waarin de onschuldige partij niet gebonden blijft. En dat deze gewoonte er in de oude Kerk geweest is, is door Origenes aangetekend op Mattheüs; alsook door Eusebius in de Kerkelijke geschiedenis, die op bladz. 88 een geschiedenis aanhaalt uit Justinus Martyr, die schrijft dat een godvruchtige vrouw een scheiding gemaakt heeft met een man die bevlekt was door schandelijke lusten en dat zij publiek een scheidbrief (libellum repudii) zoals men het noemt ontvangen had, dat is, een wettig getuigschrift van scheiding. En Hieronymus verhaalt de geschiedenis van Fabiola, een edele Romeinse dame, die wegens misdrijven van haar man echtscheiding gemaakt heeft en een andere gehuwd heeft. Het is nuttig deze voorbeelden in herinnering te brengen ter bevestiging van de gewoonte van oordelen

in onze Kerken.
Maar wanneer de persoon die misdreven heeft, niet voor het gerecht verschijnt, maar òf weerbarstig afwezig is òf niet gevonden kan worden, wanneer de aanklager na bevestiging van de beschuldiging getuigen bijbrengt, die verzekeren dat diens goede naam ongerept is, en verzoekt bevrijd te worden, laat dan de rechter uitspreken dat hij (zij) vrij is, gelijk hiervoor gezegd is.
Maar wat zal er geschieden aangaande de veroordeelde persoon? Moet hem (haar) toegestaan worden, als hij aanwezig is, dat hij op dezelfde plaats woont?
Ik antwoord: De burgerlijke overheid moet het overspel straffen. Daarom moet de veroordeelde persoon, als hij niet zwaarder gestraft wordt, verdreven worden uit die plaatsen, waar de onschuldige persoon woont, voor wie de andere, namelijk de veroordeelde, als gestorven te achten is. En deze strengheid behoort tot de burgerlijke overheid.

Wat een verlater is.
In de kwestie van de echtscheiding bevrijdt de stem van God de onschuldige persoon, wanneer de andere van de echtgenoten het huwelijksverbond door overspel verbroken heeft, en aan de onschuldige persoon wordt na berechting, gelijk ik gezegd heb, toegestaan een ander huwelijk te sluiten, en dit wordt op deze wijze onderhouden in onze Kerkeraadsvergaderingen. Hetzelfde wordt onderhouden aangaande iemand die onrechtvaardig verlaten is, omdat Paulus zegt in 1 Cor. 7 (vs. 15): *Maar als de ongelovige weggaat, laat hij weggaan, de broeder of zuster is in dergelijke gevallen niet aan dienstbaarheid onderworpen*. Uitdrukkelijk spreekt Paulus uit dat de persoon die onrechtvaardig verlaten is, vrij is, dat is, niet gedwongen moet worden, om de rondzwervende verlater te volgen.
Maar ofschoon sommigen dit gezegde beperken tot het geval over de godsdienst, wordt het toch inderdaad in het algemeen toegepast op iedere onrechtvaardige verlating, daar er geen reden van ongelijkheid is. En het ligt voor de hand dat verlaters die de teugel van het huwelijk niet verdragen zich vervolgens niet onthouden van andere vrouwen. Maar daar er verschillende oorzaken van het vertrekken zijn, moet de verlater gedefiniëerd worden. En het huwelijk moet een verlaten persoon niet toegestaan worden zonder kennisneming van de rechters.
Iemand is dus een verlater als hij van zijn echtgenote weggaat of langere tijd afwezig is door geen eerzame reden gedwongen, maar òf door lichtzinnigheid òf door een onrechtvaardig niet verdragen van de teugel van het huwelijk òf door andere niet noodzakelijke oorzaken aangedreven, rondzwerft.
En velen zijn zó liefdeloos (astorgoi), die door de duivelen gedreven worden, dat zij zelfs hun kroost verwaarlozen. Zulk een verlater moest wegens ontrouw en liefdeloosheid met een publieke straf gestraft worden. Daarom is het rechtvaardig hulp te bieden aan de onschuldige persoon, die verlaten is. Maar daar moet bijkomen, gelijk ik gezegd heb, het kennisnemen van de rechters; laat hij dus voor het gerecht geroepen worden, en wanneer hij niet zal komen, laten er dan getuigenissen gehoord worden over de oprechtheid van de onschuldige persoon, en laat deze vrij verklaard worden enz.
Maar een verlater is niet, wie wegens zijn beroep afwezig is, zoals een gezant of een soldaat die door het wettig gezag voor de strijd opgeroepen is, of als een man met de wil van de echtgenote afwezig is voor de handel of een ander eerlijk beroep
Ook gevangenschap ontbindt de huwelijken niet, en verbanning niet, gelijk de wet van Alexander Severus in het Wetboek X (Boek V Hfdst. XVII in de wet I) over de verstotingen zegt: Het huwelijk wordt niet ontbonden door verbanning of uitstoting

uit de gemeenschap (aquae et ignis interdictio) als het lot waarin de man vervalt, de genegenheid van de echtgenote niet verandert, dat is, als het niet zulk een misdrijf is, waardoor anders het huwelijk ontbonden wordt.
Maar over de soldaat verhaalt de verordening van Justinianus in de handschriften, dat het oudtijds, als een soldaat een geheel vierendeels jaar niets had laten weten aan zijn vrouw hem naar zijn wil vroeg, aan de vrouw een ander huwelijk toegestaan was. Deze kortheid van de tijd berispt Justinianus en hij zegt dat het voor een soldaat erger is zijn vrouw thuis te verliezen uit oorzaak van krijgsdienst, dan door de vijanden gevangen genomen te worden; daarom verordent hij een langere tijd en vereist een nauwkeurig onderzoek aangaande de wil van de man. Maar de wet spreekt over de wettige krijgsdienst, niet over lichtzinnige mensen, die niet ter oorzake van deugd en krijgsdienst van huis afwezig zijn, maar om te vrijer te kunnen rondzwerven, de titel van een krijgsman aannemen. Dit onderscheid zal de rechter ook overwegen.

Over de tijd waarna andere huwelijken kunnen worden toegestaan.
Als er een echtscheiding plaats gevonden heeft wegens overspel, wordt er de onschuldige persoon geen tijd voorgeschreven, nadat de zaak aangegeven is.
Maar in geval van verlating is het nodig de jaren in overweging te nemen, om te doen verstaan dat de persoon waarlijk verlaten is, en dat er niet een schijn van verlating voorgewend wordt door lichtzinnigheid of trouweloosheid.
De wet in de Codex (Lib. V tit. I, wet II) staat een verloofde toe na een tweetal jaren een ander te huwen, als haar verloofde zonder dat zij er mee instemt, terwijl hij toch niet buiten het gebied is, zó lang de publieke huwelijksbevestiging uitstelt.
Een andere wet spreekt over de verloofde die in den vreemde verkeert waarover hij aan het verloofde meisje toestaat na drie jaar een andere te huwen, namelijk tenzij hij met haar instemming langer afwezig is.
De pauselijke bepalingen staan aan een verlaten persoon hoezeer ook onschuldig op geen enkele tijd ooit een huwelijk toe, tenzij het vaststaat dat de verlatende persoon gestorven is. Maar boven heb ik de uitspraak van Paulus uit de Corinthen aangehaald (1^{e} Br. 7: 15) dat de onschuldige partij bevrijdt, en meestal is de verlatende persoon tevens schuldig aan overspel. Er moeten dus de onschuldige persoon geenszins boeien aangelegd worden wegens misdrijven van een ander. Maar laat de bevrijding ook in dit geval niet verstaan worden van een ijdel woord, en aan de bevrijde persoon het huwelijk toegestaan worden.
Justinianus staat uitdrukkelijk het huwelijk toe aan een verlaten persoon na tien jaren. Een aantekening op het hoofdstuk in de Decretalen dat begint met de woorden "In praesentia", zegt het volgende: Wanneer na zeven jaren de dood van de man met waarschijnlijkheid aangenomen wordt, moet de vrouw verontschuldigd worden, als zij huwt. En de aantekening is minder streng, dan de tekst. Maar wanneer de rechter de zaak onderzocht heeft en bevindt dat de klacht over de verlating geen ijdel voorwendsel is en ziet dat de zeden van de onschuldige persoon eerzaam zijn, zou hij de wet van Constantijn kunnen navolgen over een viertal jaren of de uitspraak over vijf jaren in de Digesten, in het hoofdstuk over de echtscheiding (Digest. Lib. XXIV hfdst. II wet VI).
Deze matiging schijnt niet ongerijmd; toch schrijf ik ook niet een vaste tijd vóór, maar een verstandig rechter zal tevens overwegen, wat gepast is wegens het voorbeeld en dat hij geen boeien aanlegt aan het geweten van de onschuldige persoon.

Over de gesteldheid van de ontmanden.
Zedig worden diegenen zó genoemd, die in het geheel niet in staat zijn tot de

huwelijksgemeenschap; en zij worden ontmanden genoemd, hetzij ze van nature zodanigen zijn, hetzij zij kunstmatig ontmand zijn.
Over deze moet men weten dat zulke personen in het geheel geen echtgenoten worden, maar wanneer de onvruchtbaarheid uitgemaakt is, zal de rechter uitspreken dat die personen vrij zijn. En dan vindt er geen echtscheiding plaats, omdat er geen huwelijk was, volgens het zeggen van Matth. 19 (vs. 5). Maar laat er een verklaring gedaan worden, opdat anderen weten, dat die gemeenschap geen huwelijk is en dat de persoon die ongeschonden krachten van de natuur heeft, een andere gelukkiger vereniging toegestaan wordt. Maar om de onvruchtbaarheid uit te maken hebben de verordeningen een tijd vastgesteld, als de zaak twijfelachtig is, dat er niet vóór een tijdperk van drie jaren een scheiding plaats vindt.
Op dezelfde wijze doen zij uitspraak over diegenen, bij wie de natuur zó geschonden is door bezwering of betovering, dat zij door medische hulp niet genezen kan worden, wanneer de genezing volle drie jaar lang tevergeefs beproefd is.
Maar de deugd van sommige vrouwen is zó groot, dat zij de onmacht van de mannen verbergen, gelijk de schoonvader van de zeer geleerde man Simon Grynaeus verteld heeft, dat hij na de dood van zijn eerste echtgenote een weduwe gehuwd heeft die maagd was, die elf jaren gehuwd geweest was met een onmachtige man, en nooit iemand vóór de dood van de man deze zaak bekend gemaakt heeft.

Over de echtscheidingen wegens wreedheid, toverijen, een aanslagen op het leven gepleegd.

Daar de tekst van Matth. 19 (vs. 9) alleen maar melding maakt van echtbreuk, strijden sommigen hevig, dat er geen echtscheidingen kunnen plaats hebben wegens wreedheid en aanslagen op het leven gepleegd. Maar in de Codex staat de wet van Theodosius, die ik acht dat geschreven is na ernstige overweging van godvrezende mannen, om de toen gebruikelijke echtscheidingen te beperken tot bepaalde gevallen, de echtscheiding toe ook in deze gevallen.
Maar ofschoon sommigen deze wet verwerpen en beweren dat zij van het evangelie afwijkt, begrijpen die toch niet recht het onderscheid tussen de wet en het evangelie.
En daar de Heere uitdrukkelijk zegt, dat in de staatsorde van Mozes echtscheidingen toegestaan zijn wegens de hardheid van hart, duidt Hij aan dat de besturing van mensen die voor verbetering vatbaar zijn, die leden zijn van de kerk en het evangelie willen gehoorzamen, een andere is dan de burgerlijke van goddelozen en weerbarstigen, die de teugels van de wetten niet willen dulden. Als iemand dus zulk een man is, die wreedheid tegen zijn echtgenote uitoefent en vermaand door de herders niet ophoudt te woeden en de aanroeping van de huiskerk te verstoren en zijn vrouw zó wreed te behandelen, dat haar leven in gevaar is, moet deze zéker door de regering van de burgerlijke overheid bedwongen worden, die niet alleen het leven van de onschuldige persoon moet beschermen, maar ook voor haar geweten zorg dragen, opdat zij niet door smart en mismoedigheid verslagen, eindelijk de aanroeping varen laat of iets onrechtvaardig doet, gelijk gezegd wordt: Woede maakt een vaker geschonden geduld. In dat geval kan de burgerlijke overheid tegen een wreed persoon, die niet tot de Kerk behoort van de wet van Theodosius gebruik maken naar mijn mening.
God wil dat de burgerlijke regeringen tot eer zijn voor de goeden en tot schrik voor de kwaden. God wil dat diegenen beschermd worden, wier zeden zonder misdrijf zijn, Hij wil dat hen rust wordt toegestaan voor de aanroeping, voor de opvoeding en voor het onderricht van hun kroost, Hij wil dat de straatrovers teruggedrongen worden, hetzij ze te huis hetzij buiten hun roverijen bedrijven. En nooit ontbreken er in de

rijken hardnekkige mensen, ongerechtig en liefdeloos, die tegen de hunnen een onrechtvaardige wreedheid uitoefenen; zulken noemt de Heere in deze rede harden van hart.

Of wegens besmettelijke en ongeneeslijke ziekten, zoals wegens melaatsheid, echtscheiding kan plaats vinden.

Ik antwoord: Ik verzeker klaar en duidelijk, dat er geenszins echtscheidingen moeten plaats vinden wegens ziekten, en dat een zieke man niet verlaten moet worden, en dat ook een zieke vrouw niet verlaten moet worden, omdat altijd deze regel vast en onwrikbaar moet zijn (Matth. 19 : 6): *Die God samengevoegd heeft, moet de mens niet scheiden*. Daarom zondigt ieder levend persoon, die willens een verwijdering begint, zonder enige twijfel vreselijk, zoals een echtbrekende of verlatende persoon willens een verwijdering begint en handelt tegen deze ordening die door het Goddelijk woord en de wet van kracht geworden is. Als een goed gezonde persoon zó een verwijdering zou beginnen, zou hij gelijk zijn aan een verlater en echtbreker en schuldig aan een groot misdrijf. Want een onheil, dat onder de levenden voorvalt zonder schuld, ontbindt geenszins het huwelijksverbond.

Laten dus de mensen die God vrezen de uitspraken, die een verwijdering verbieden zichzelf voorhouden. Gen. 2 (vs. 24): *Die twee zullen tot één vlees zijn*. 1 Cor. 7 (vs. 4): *De man heeft niet de macht over zijn lichaam, maar de vrouw; ook heeft de vrouw geen macht over haar lichaam, maar de man*. Ef. 5 (vs. 25, 28): *Mannen, hebt uw vrouwen lief. Niemand heeft zijn eigen vlees gehaat, maar hij voedt het en verzorgt het*.

Daar dus het huwelijksverbond blijft tussen zulke personen die geen schuld van elkander verwijderd heeft, is het duidelijk dat een ziek persoon niet verlaten moet worden, en dat hem welwillendheid en hulp verschuldigd is als aan het eigen lichaam. Het huwelijksverbond is de hoogste graad van vriendschap, maar het is zeer onrechtvaardig in het onheil een vriend te verlaten die hulp nodig heeft en de toevlucht neemt tot de welwillendheid en de trouw van zijn vriend. Daarom is het verlaten van de echtgenoot wegens een onheil, waar hij geen schuld aan heeft onrechtvaardig en misdadig.

Maar sommigen beredeneren op wrede wijze, dat melaatsen gelijk zijn aan doden, en onder dit voorwendsel pogen zij voor een goed gezond persoon raad te schaffen. Maar de klaarblijkelijke wreedheid weerlegt dit sofisme. Doden hebben de hulp van andere mensen niet nodig; een ziek persoon behoeft nog de hulp van de mensen. Daarom is hij nog niet gelijk aan een dode wat de plichten van de ware vriendschap betreft. Het is nog uw vlees, de Goddelijke wet predikt nog: *Niemand heeft zijn vlees gehaat*. En de persoon die goed gezond is moet door het gezag van de overheid gedwongen worden, de zieke niet te verlaten en zijn leven niet te veronachtzamen, maar laat hij de zieke te hulp komen.

Maar ofschoon sommigen van mening zijn dat deze uitspraak te streng is, verstaan toch alle goede harten dat zij rechtvaardig is. Maar als een godvruchtig echtgenoot raad nodig heeft, laat hij goed onderwezen en ernstige herders vragen en die de leer van de Kerk recht verstaan. Want er kan geantwoord worden, opdat het geweten niet in verwarring geraken en het geloof en de aanroeping in de vragende man niet verhinderd worden.

OVER DE VERLOVING VAN ONVOLWASSENEN

Het is van veel belang de spreekwijze van het oude recht te verstaan. De oudheid

noemt verloving (sponsalia) alleen maar die beloften, waarin afspraken gemaakt worden over een toekomstig huwelijk, en die geenszins het begin zijn van een aanstaand huwelijk, zoals er tussen de opgroeiende Octavius en Servilia die nog een klein meisje was een verloving tot stand gebracht is. Hier wordt alleen dit gedaan, dat er tamelijk veel later onvoorwaardelijk (per verba de praesenti) een huwelijk gesloten wordt.

Over deze verloving zeggende oude wetten, dat de verloving door de wil van de partijen ontbonden kan worden, gelijk Octavius Servilia niet gehuwd heeft. Hier moet men er acht op geven, op welke wijze de oudheid gesproken heeft. De nieuwere tijd heeft dubbelzinnigheid verzonnen: zij noemt de éne verloving voor de toekomst, de andere voor het tegenwoordige, daar de overeenkomst, waarin het huwelijk beloofd wordt door woorden over het tegenwoordige of onvoorwaardelijk, nu waarlijk het begin is van het aanstaande huwelijk.

Maar men moet er verstandig acht op geven, waar er een verloving voor de toekomst is, en dit moet niet uit de spitsvondigheid van de woorden beoordeeld worden, maar uit vele omstandigheden, of de partijen toen iets hebben willen vaststellen, dat later niet zou kunnen worden veranderd wegens een gewichtige reden, waarmede toen misschien rekening gehouden is.

Maar verloving voor de toekomst zijn alle beloften, waaraan een eerzame voorwaarde toegevoegd is, waarmede bij de beoordeling rekening gehouden moet worden, zoals: Ik zal u huwen, als de ouders toestemming gegeven hebben. Dat zulke beloften van geen betekenis zijn, als er aan de voorwaarde niet voldaan zal zijn, is boven gezegd.

Het zijn ook verlovingen voor de toekomst, wanneer in naam van de onvolwassenen een belofte gedaan wordt door de ouders of voogden over het sluiten van een huwelijk tussen deze onvolwassenen zelf, of de andere persoon, wiens leeftijd nog niet geschikt is, een toekomstig huwelijk belooft. Dat deze verloving ontbonden kan worden, wanneer later de wil van de volwassenen daar niet bij komt, is zeker. En een tegenstrevend persoon moet niet gedwongen worden die zich later zelf niet verplicht heeft, toen de leeftijd reeds rijp was voor het huwelijk, en naar eigen oordeel gesloten zou kunnen worden.

Maar gelijk de mensen vele andere goede dingen misbruiken, zó wordt ook de schijn van een huwelijk dikwijls voorgewend voor dwaze of slechte begeerten. Dikwijls worden er om het geld of de bescherming afspraken gemaakt over de huwelijken van onvolwassenen, terwijl bij dit zó belangrijke verbond van voortdurende samenbinding het eerzame oordeel en de wederzijdse goedwilligheid van deze personen zelf, die verbonden worden, gevraagd moet worden en gelden moet, en het niet behoorlijk is dat de lichamen van de kinderen te koop zijn om het geld of andere voordelen. En God straft dit bederf van de ordening met duidelijke straffen. Daarom moeten eerzame ouders, lettende op de Goddelijke ordening goed bedacht zijn op het heil van de zonen en dochters, en de zonen en de dochters niet tegen de natuurlijke genegenheid dwingen tot huwelijken waarvoor zij terugschrikken, en in deze zaak door deze allerbelangrijkste redenen: waar geen wederzijdse liefde van de echtelieden is, daar verwondt de onenigheid de zielen, verhindert het aanroepen van God, verstoort de gehele huiselijke omgang en baart vele zonden. Soms ook volgen er, daar de verlangens uiteenlopen, echtbreuken en straffen, waarbij velen tot nieuwe misdrijven en droeve onheilen vervallen.

Laten voornamelijk de ouders deze talloze onheilen, die zij enigerwijze begrijpen kunnen, overwegen en vrezen, en God met vurige verlangens bidden, dat ze hun zonen en dochters niet overkomen. Laten zij er voorts zelf voor op hun hoede zijn, dat zij die niet over zich halen door dwaze en ongodvruchtige raadslagen.

In vele gesprekken is de onachtzaamheid en oppervlakkigheid van de ouders over de huwelijken van de hunnen veel te groot. Waaruit later zeer droevige onheilen volgen, en ook worden de gezinnen niet Kerken van God, wat zij moeten zijn, maar poelen van de duivelen, en vele ongelukkige mensen vervallen bij die rampen in wrevel tegen God in wanhopigheid en in eeuwig verderf .
Maar ik bid de eeuwige God, de Vader van onze Heere Jezus Christus, de Schepper van het mensengeslacht en de Bewaarder van een eerzame samenleving, dat Hij ons moge regeren en moge maken, dat onze huwelijken en onze gezinnen ware huiskerken mogen zijn, die Hem recht aanroepen en Hem gehoorzamen in het bewaren van de orde die Hij ingesteld heeft, en dat Hij niet toelaat dat de aanroeping en de andere noodzakelijke plichten door huiselijke onenigheden belemmerd worden. Amen.

OVER DE PLICHT VAN DE OVERHEID IN HET BESCHERMEN VAN DE WETTEN VAN HET HUWELIJK

Het is aller-zekerst dat er een heilzaam bestuur van God nodig is. En het is duidelijk dat door God deze orde onder het mensengeslacht ingesteld is, dat er overheden de menigte vóórgaan. En aan deze heeft God vier voorname plichten toegekend. De eerste is, dat de overheid de stem van de wet van God doet horen bij het beschermen van de tucht, omdat de wet van God de eerste en onveranderlijke norm van het leven moet zijn. De tweede dat zij een waakzame bewaarster is en door de strengheid van de straffen de hardnekkigen bedwingt en straft en de gehoorzamen beschermt. Deze orde heeft God zó geheiligd. En het is duidelijk dat de wetten veracht worden, waar geen voorbeelden van straffen zijn. Gelijk Demosthenes terecht het zeggen van Aeschines prijst: een regering die geen kracht heeft tegen de ongerechtigen is niets waard (ouden ofelos tès politeias mè echousès neura kata adikountoon). De derde plicht is: De overheid kan enige wetten aan de Goddelijke toevoegen, die echter geenszins afwijken van de Goddelijke, maar die hulpmiddelen zijn om de Goddelijke met meer zorg te bewaren. De vierde dat zij ook deze wetten beschermt met de strengheid van straffen.
Laten de overheden deze plichten ook bij de verdediging van het huwelijk overwegen. Laten zij weten dat met zeer strenge bevelen van God geboden wordt, dat zij de wetten van de huwelijken bewaren en het echtbreken, de ongeregelde en onkuise lusten straffen, en uit het midden wegnemen die afschuwelijke monsterachtigheden, die èn de toorn van God uitdagen èn het menselijk geslacht besmetten met gruwelijke verwarringen van driften, omdat het allerzekerst is dat God Zich vreselijk vertoornt zowel over de verwarringen van driften zelf als over de nalatigheid van de regeringen die deze niet straffen en de schuldigen niet uit het midden wegnemen. En wegens deze misdaden gaan er onder het mensengeslacht vele publieke straffen rond, oorlogen, verwoestingen, verstrooiingen van mensen en andere grote rampen, gelijk de voorbeelden van de Sodomieten, Kanaänieten, de stam Benjamin, de ballingschappen van David, de verwoesting van Troje en ontelbaar vele anderen. Zó spreekt het woord van God derhalve in Levit. 18 (vs. 28) over de onkuisen: *Weest op uw hoede, dat het land u niet op gelijke wijze uitspuwt, als gij dergelijke dingen doet, gelijk het de Kanaänieten uitgespuwd heeft*. En het gebiedt uitdrukkelijk de regeringen, dat zij de schuldigen verwijderen, als het zegt (vs. 29): *Iedereen die iets van deze afschuwelijkheden gedaan zal hebben, zal uit dit volk uitgeroeid worden.* Deze bevelen zijn dikwijls herhaald, gelijk over de echtbreuken gezegd wordt in Deut. hfdst. 22 (vs. 22): *Als een man gelegen heeft bij de vrouw van een ander, zullen*

zij beide gedood worden, de overspeler en de overspeelster; en gij zult het kwade uit Israël wegdoen.
Maar het is te betreuren dat in vele plaatsen de overheden in deze zó belangrijke zaak al te traag zijn, wier nalatigheid de toorn van God te meer opwekt. En zó worden de straffen onder het mensengeslacht opgehoopt, gelijk blijkt in de geschiedenis van de stad Benjamin, die bijna geheel en al vernietigd is, omdat zij het misbruiken van de vrouw van de Leviet niet heeft willen straffen.
Het is dus zeer zéker dat God alle ongeregelde lusten straft, ook al zijn de overheden nalatig, omdat de reinheid en de gerechtigheid onveranderd is en altijd deze regel in acht neemt (Hebr. 13 : 4); *Hoereerders en overspelers straft God*. Maar hoewel God voor degenen die zich bekeren wegens Zijn Zoon de straffen verzacht, gelijk Hij niet toegestaan heeft dat David geheel uitgedelgd wordt, en *Hij wekt Zijn gehele toorn niet op*, om de woorden van de Psalm (78: 38) te gebruiken; overweeg echter, hoe groot de last van de straffen is. Het gezin wordt bezoedeld door onkuise vermenging, de zonen strijden onderling, de vader wordt in ballingschap gedreven; nadat een opstand teweeg gebracht is worden een zoon en een grote menigte van burgers gedood; koninklijke gades, door God geliefd, worden bezoedeld door de misdaad van de zoon. Deze afgrijselijke onheilen waren veel droeviger voor David, dan de dood van zijn lichaam zou zijn geweest. Maar God toont beide, dat Hij Zich waarlijk vertoornt over de misdaden en ze straft, en toch diegenen aan de eeuwige straffen ontrukt, die tot de Middelaar, de Zoon, de toevlucht nemen, op wie een zwaarder straf is overgebracht, die de losprijs voor ons is.
Deze leer èn van de straffen èn van de bekering moet door allen bedacht worden. En de overheden moeten aangespoord en bezworen worden, dat zij gedachtig zijn aan de door God opgedragen plicht, bedenken dat God rein en rechtvaardig is, en dat zij in een Goddelijk ambt gesteld zijn, om een beelddrager van God te zijn, rein en rechtvaardig te zijn, en onder het volk de kuisheid en de gerechtigheid te beschermen. Deze plichtsvervullingen zijn Gode aangenaam en heilzaam voor de regeerders en het volk.
In vele streken zijn de burgerlijke bestuurders daarom onachtzamer in de bescherming van de kuisheid, omdat zij voor een groot deel deze zorg terugwijzen naar het hof van de bisschoppen. Maar terwijl hier reeds enige andere dingen tegen de norm die God gegeven heeft geschieden, verhinderen hier hun eigen wetten pas goed, de rechtvaardige te straffen, omdat zij niet gewapend zijn met het zwaard. Bovendien daar de rechters zelf hier heel dikwijls bevlekt zijn met ongeregelde lusten, worden zij minder verstoord op soortgelijken, gelijk Aristoteles zegt, terwijl hij Euripides aanhaalt: de verkeerden zijn de verkeerden genegen, en de slechte heeft zich verenigd met de slechte (hoi fauloi faulois hèdeis, kai kakos kakooi suntetèken). Soms persen zij de arme vrouwtjes wat geld af. In zulke rechtspraken wordt God alleen maar bespot.
Laten dus de uitspraken over de huwelijken goed samengesteld zijn; laat de burgerlijke macht geleerde en eerzame mannen aan zich verbinden, gekozen uit het gehele lichaam van de Kerk en nadat de zaken onderzocht zijn en goed gekend uitspraak doen, en in het straffen dienares van God zijn, laat zij uit het leven alle bevlekte vermengingen wegnemen, die met de natuur strijden, onkuisen, echtbrekers, rovers, verlaters, overspeelsters, wegloopsters, opdat God niet gehele steden en volken èn wegens deze misdrijven zelf, èn wegens de nalatigheid van de overheden vernietigt.
Laten de eerzame regeerders ook de liefde tot de kuisheid betonen in de bescherming van het huwelijk, laten zij de goddeloze en duivelse wetten van de bisschoppen over

de ongehuwde staat van de priesters teniet doen en een godvruchtige echtgenote toestaan aan allen die voor deze levenswijze geschikt zijn, volgens de Goddelijke wet (1 Cor. 7: 2): *Laat ieder zijn eigen vrouw hebben om hoererij te vermijden*.
Daar de overheid een beelddrager en dienaar van God is, moet hij de reinheid liefhebben, daar hij weet dat God een reine geest is en aller-strengst de ordening eist die ingesteld is om de kuisheid te beschermen. Laat hij geen beelddrager en dienaar van de duivel zijn, die uit haat tegen God de arme mensen aandrijft, om door verwarring van de lusten bezoedeld te worden, om de toorn van God te vermeerderen, en om dit ellendige schepsel in meerder schandelijkheid te brengen en daarna in het eeuwig verderf te storten. Dit vreselijk woeden van de duivel helpen allen, die de ongeregelde lusten op welke wijze dan ook vermeerderen, hetzij door het verdedigen van de pauselijke wet over de ongehuwde staat hetzij door verwaarlozen van de straffen. Nog wordt in dit leven niet de schandelijkheid en de zwaarte van deze misdrijven genoeg ingezien, maar deze grote kwaden zullen in het laatste oordeel openbaar gemaakt worden, wanneer God aan alle engelen en mensen de schandelijkheid van de zonde en de kwaadaardigheid van de duivelen aantonen zal. Maar toch moeten de eerzame en vrome regeerders in dit leven over deze zaak ook de wil van God overwegen en hun bestuur inrichten naar de wet van God en, zoveel als het mogelijk is, zorgen, dat de zonden en straffen niet vermeerderd worden, gelijk bij Jesaja gezegd wordt (10: 1): *Wee hen die onrechtvaardige wetten schrijven*.
Ik bid echter de Zoon van God, onze Heere Jezus Christus, voor ons gekruisigd en opgewekt, die allerzekerst de reinheid en de reine huwelijken liefheeft, dat Hij Zelf de harten van allen die Hem aanroepen neigt tot kuisheid en de wetten van het huwelijk beschermt en de duivelen terugdringt, die uit haat tegen God de arme mensen ertoe trachten te brengen, dat zij op allerlei manieren bevlekt worden en ten verderve gaan. De zwakheid van de menselijke natuur neemt toe in deze ouderdom van de wereld, en tevens neemt de razernij in de duivelen toe, omdat zij weten dat het oordeel binnenkort aanstaande is, waarin hun schandelijkheid aan alle engelen en mensen duidelijk getoond zal worden. *Daarom bid ik U, Zoon van God, Heere Jezus Christus, gekruisigd voor ons en opgewekt, dat U ons, dat U de opgroeiende jeugd en onze gezinnen regeert, en tot reinheid en ware aanroeping van de eeuwige Vader onze harten door Uw Heilige Geest neigt. Amen.*

(Aanhangsel II)

DEFINITIES VAN VELE BENAMINGEN WAARVAN IN DE KERK GEBRUIK GEMAAKT WORDT

gegeven door Philippus Melanthon te Torgau en te Wittenberg in de jaren 1552 en 1553

GOD is een geestelijk wezen, redelijk, eeuwig, waarachtig, goed, rechtvaardig, barmhartig, rein, geheel vrij, almachtig en alwijs, een ander dan de lichamen van de wereld en alle schepselen; de eeuwige Vader, die de Zoon, Zijn evenbeeld, van eeuwigheid voortgebracht heeft, en de Zoon het mede-eeuwige beeld van de Vader, en de Heilige Geest, die uitgaat van de Vader en de Zoon, gelijk de Godheid geopenbaard is door het zékere woord en de Goddelijke getuigenissen; dat de eeuwige Vader met de Zoon en de Heilige Geest, de hemel en de aarde en alle schepselen geschapen heeft en bewaart, en alle schepselen nabij is, wat de in-stand-houding betreft, en in het mensengeslacht dat geschapen is naar Zijn beeld en tot vaste gehoorzaamheid Zich een Kerk vergadert, opdat door haar deze éne en ware Godheid, geopenbaard door zékere getuigenissen en door het Woord overgegeven aan de profeten en de apostelen, erkend en vereerd worde volgens dat van Godswege overgeleverde Woord, en alle vereringen veroordeeld die andere goden verzinnen, en deze ware Godheid in het eeuwige leven vereerd worde en een Rechter is van de goeden en de kwaden.
Deze definitie van God is alleen in de Kerk bekend, waar de Personen door zékere getuigenissen geopenbaard en onderscheiden zijn, waarop dagelijks bij de aanroeping gelet moet worden, en de getuigenissen gegeven bij de doop van Christus en onze doop en in het eerste hoofdstuk van Genesis en in het eerste hoofdstuk van Johannes en elders moeten overdacht worden. Want God wil dat de verschillen van de Personen enigerwijze bekend zijn, omdat Hij wil dat men weet dat de Zoon de Bemiddelaar en het Slachtoffer is, en niet de andere Personen.
De heidenen houden zich aan een definitie van God zonder erkenning van de Personen. Want aan de natuur van de mensen is de kennis van de Wet ingegeven, die een duidelijk en onbewogen getuigenis is, dat aantoont, dat er een God is en hoe Hij is en dat
Hij oordeelt. God heeft gewild dat Hij uit vele voetsporen gekend wordt, zoals uit de samenstelling van de aardse lichamen, uit de bewegingen van de hemellichamen, de voortdurende instandhouding van de soorten en het onderscheid zelf van wat eerbaar en schandelijk is in de geest van de mens; daarom staat bij Plato deze definitie: God is een eeuwige Geest, de oorzaak van het goede in de natuur. Maar hier wordt geen melding gemaakt van het onderscheid van de personen. Laten wij dus bij de aanroeping letten op en ons houden aan de definitie die in de Kerk openbaar gemaakt is en boven aangehaald.

Een PERSOON is een zelfstandigheid, ongedeeld, redelijk, onmededeelbaar, niet bestaande in een andere natuur. Zó spreekt de Kerk, en het woord Persoon wordt op deze wijze gebruikt. De Grieken hebben hupostasis (zelfstandigheid) en *hufistamenon* gezegd, dat is, bestaande. Maar de omschrijving kan zo goed mogelijk verklaard worden. Het lichaam van een mens is geen persoon, in de zin waarin wij er op deze plaats van spreken, niet alleen omdat het niet een ding is dat begrijpt, maar ook omdat het iets is dat door iets anders in stand gehouden wordt. Want zolang de ziel aanwezig is, leeft het lichaam; wanneer de ziel weggaat, gaat het lichaam tot ontbinding over.

Zó is in Christus geboren uit de Maagd de menselijke natuur door een bewonderenswaardig verbond samengevoegd met het Woord (tooi logooi), en de aangenomen natuur zou geheel en al tot niets teruggebracht worden, als zij niet in stand gehouden werd door de Goddelijke. In deze overweging is een zéér uitgebreid onderricht vervat. Het gehele mensengeslacht zou teniet gegaan zijn, als niet de Zoon van God even eeuwig als de eeuwige Vader de stofklomp (massa) van deze natuur aangenomen had. Hij bewaart dus wegens de aangenomen massa ons ook als leden van Zijn natuur, gelijk gezegd wordt (Gen. 2: 23): *Been van Zijn gebeente* enz .

De EEUWIGE VADER is de eerste Persoon van de Godheid, niet geboren, niet geschapen, en niet uitgaande van de andere natuur, die van eeuwigheid de Zoon heeft voortgebracht die Zijn beeld is en tegelijk met de Zoon en Zijn Heilige Geest alle schepselen geschapen heeft en hun bestaan bewaart.

De EEUWIGE ZOON is de tweede Persoon van de Godheid, niet uit niets geschapen, maar van de Vader van eeuwigheid voortgebracht van Zijn wezen (substantia) en gelijk van wezen (homo-ousios) met de Vader, en Hij is het wezenlijke en ongeschonden beeld van de eeuwige Vader, dat de Vader naar Zichzelf ziende en beschouwende voortbrengt, dat ons zó getoond is dat het het Woord (logos) en de Persoon is door Wie de Vader het besluit zegt en de gehele verordinering van de schepping en het herstel van de mensen, en gezonden wordt om rechtstreeks het evangelie bekend te maken en de menselijke natuur aan te nemen, en de Middelaar, Loskoper en Redder te zijn, die de Kerk vergadert onder het mensengeslacht door het Woord van het evangelie en haar opwekt tot eeuwig leven.

De HEILIGE GEEST is de derde Persoon van de Godheid, uitgaande van de eeuwige Vader en de Zoon en van eenzelfde wezen (homo-ousios) met hen en Hij is de wezenlijke (substantialis) liefde en vreugde, en Hij wordt door het Woord van het evangelie in de harten van de gelovigen gezonden, om die te heiligen, dat is, om daarin het licht te ontsteken om de leer te verstaan, en de toestemming te bevestigen en gemoedsbewegingen te bewerken die met God in overeenstemming zijn, en de aanroeping op te wekken en de vreugde die in God rust.

De WET VAN GOD, die de Zedenwet genoemd wordt, is de eeuwige en onveranderlijke wijsheid in God, en de maatstaf van de gerechtigheid in de wil van God die goede en kwade dingen onderscheidt, die aan het redelijke schepsel geopenbaard is in de schepping, en daarna dikwijls herhaald en bekrachtigd door de stem van God, die toont dat er een God is en hoe Hij is, en dat Hij een Rechter is, Die alle redelijke schepselen verplicht dat zij overeenkomen met die norm van God, en Die allen veroordeelt en een vreselijke vernietiging aankondigt, die niet in overeenstemming zijn met die norm van God, als er geen verzoening gedaan is wegens de Middelaar, volgens de uitspraak (Deut. 27: 26): *Vervloekt is hij die niet blijft in alles, wat geschreven is in de Wet*. Alsook in de Psalm (5: 5): *Gij zijt geen God die lust heeft in zonde*, en (vs. 6): *Gij haat allen die ongerechtigheid doen* enz.

ZONDE is, al wat strijdt met de Wet van God. Deze korte definitie is in de Brief van Johannes overgeleverd, die recht verstaan moet worden. Doch zij kan met deze woorden uitgelegd worden: Zonde is een gebrek of neiging of handeling strijdig met de Wet van God, en die het schepsel schuldig maakt aan de eeuwige toorn, als er geen vergiffenis geschonken wordt wegens de Middelaar.

De VRIJE BESLISSING of vrijheid van wil in God is het vermogen, waardoor God in Zijn rechtheid eigener beweging zonder enige noodzaak of dwang dingen kan scheppen en niet scheppen, en verschillende werken tot stand brengen, en de geschapen dingen bewaren en vernietigen, en verschillend regelen naar Zijn wijsheid, doch zó dat Hij Zelf van Zijn rechtheid niet afwijkt.

De VRIJHEID van de menselijke wil vóór de val is het vermogen, waardoor Adam in de rechtheid waarin hij geschapen was, had kunnen blijven en God gehoorzamen, en zonder enige dwang zich van God afkeren.

De VRIJHEID van de menselijke wil ná de val, ook in de niet wedergeborenen, waardoor de mens het bewegingsvermogen kan besturen, dat is aan de uitwendige ledematen handelingen kan bevelen overeenkomende met de Wet van God en daarmee niet overeenkomende en verschillende van beide soorten. Maar hij kan uit de geest niet wegnemen de twijfelingen en uit het hart de verkeerde neigingen zonder het licht van het evangelie en zonder de Heilige Geest. Maar wanneer hij getrokken wordt door de Heilige Geest, kan hij gehoorzamen en weerstand bieden. De vrijheid wordt dus groter, wanneer de wedergeboren harten door de Heilige Geest geregeerd worden, gelijk Paulus zegt (Rom. 8: 14): *Die door de Geest van God geleid worden, die zijn kinderen van God*. En dan is de vrijheid het vermogen, waardoor de wedergeboren mens door de bestiering van de Heilige Geest gehoorzamen kan, en niet alleen maar het bewegingsvermogen besturen (regere locomotivam), maar ook in het hart gemoedsbewegingen die God behagen, onder aanvuring van het Woord van God en de Heilige Geest, behouden en weerstand bieden aan verkeerde bewegingen, en eigener beweging zonder dwang van het Woord van God kan afwijken en dingen willen die tegen het Woord van God ingaan; gelijk Saul en David willens eigener beweging en zonder dwang neerstorten.

Het EVANGELIE is de prediking van de bekering en de belofte, die de rede natuurlijkerwijze niet kent, maar van Godswege geopenbaard is, waarin God verzekert dat Hij om niet, niet wegens enige verdiensten of waardigheid van ons, maar wegens de gehoorzaamheid van de Zoon degenen die in de Zoon geloven zéker de zonden vergeeft en hun de toerekening van gerechtigheid schenkt en de verzoening, waarin de Zoon van God door het Woord van het evangelie de harten van de gelovigen troost en levend maakten hen van de eeuwige dood bevrijdt en hen tot tempelen van God maakt, door het geven van de Heilige Geest, die hen heiligt en zulke bewegingen doet ontbranden, als de Heilige Geest zelf is, en de gelovigen de erfenis van het eeuwige leven schenkt, omdat zij wegens Hemzelf om niet de vergeving der zonden hebben, de toerekening van gerechtigheid, de verzoening en de erfenis van het eeuwige leven.

De DEUGD in de ongeschonden natuur, is de ware overeenstemming van de bewegingen van het hart en van alle krachten met God, gelijk Hij Zich in de Wet geopenbaard heeft, en gericht wordt op dit voornaamste doel, dat aan God de verschuldigde gehoorzaamheid betoond wordt, en Hij vereerd wordt volgens de uitspraak (Matth. 5: 16): *Uw licht schijne voor de mensen, opdat uw hemelse Vader verheerlijkt worde*. En het is namelijk de overeenstemming, die God Zelf uitwerkt, wanneer Hij alles in allen is, Zijn licht in ons verspreidende, en dit wordt naar waarheid deugd genoemd. Want de tucht in de verdorven natuur, ook al wordt zij

door heldhaftige bewegingen geholpen, zoals in Scipio, is toch alleen maar hoe het dan ook zij een schijn van deugd die de uitwendige ontaarding bedekt, gelijk het vijgenblad de ontaarding in Adam en Eva bedekte. De deugd of de tucht (disciplina) is dus de redelijke besturing van het bewegingsvermogen volgens de Wet van God, die in sommigen sterker, in anderen minder sterk is. Zoals deze deugd in Scipio sterker is dan in Alexander, hoewel er in beide heldhaftige aandriften zijn.

ALGEMENE RECHTVAARDIGHEID (justitia Universalis) is gehoorzaamheid volgens alle wetten, gelijk Aristides rechtvaardig genoemd wordt. En dikwijls spreekt de Schrift op deze wijze over de gerechtigheid van de wet, wanneer zij wil dat de algemene gehoorzaamheid verstaan wordt.

BIJZONDERE RECHTVAARDIGHEID (justitia particularis) is de deugd die een ieder het zijne geeft.

GELOOF is alle woord van God toestemmen dat ons overgeleverd is en daarin de belofte van genade wegens de beloofde Zoon van God, door welke toestemming de belofte van de vergeving der zonden en van de verzoening aangenomen wordt, en het is het vertrouwen dat rust in God wegens de Middelaar, waardoor wij in ware vrees (pavores) opgericht worden, en het leven en de vreugde in God gevoelen, en tot God naderen, en Hem aanroepen nu wij Zijn barmhartigheid hebben leren kennen en Zijn nabijheid, roepende *Abba, Vader*, gelijk gezegd wordt (Rom. 5: 1): *Gerechtvaardigd door het geloof hebben wij vrede*. Alsook (Rom. 9: 33): *Ieder die in Hem gelooft zal niet beschaamd worden*. Dit is de ware definitie van het geloof, waarvan Paulus spreekt wanneer hij zegt (Gal. 3: 24): *Wij worden gerechtvaardigd door het geloof*. En Paulus omvat tezamen in het denkvermogen de kennis en de toestemming en in de wil het vertrouwen. Maar men moet weten dat het begrippen zijn die aannemend van aard zijn; dat echter het vertrouwen in het hart en de wil een beweging is, waardoor wij rusten in het aangenomen voorwerp. Zó hebben de ouden gezegd dat het geloof een aannemende deugd is, omdat het afbeeldingen vormt terwijl het het voorwerp aanschouwt. Maar de definitie van het geloof is een andere, wanneer er alleen maar over de kennis van de geschiedenis gesproken wordt, zoals die er is bij de ongodvruchtigen, hetgeen is een kennis van de geschiedenis en die toestemmen. Dit is geen zuiver geloof, maar verminkt, omdat het de Goddelijke belofte niet toestemt die u toekomt. De duivelen en Judas geloven dat de belofte van verzoening anderen aangeboden wordt, maar niet henzelf. Zij geloven dus niet alle artikelen van het geloof, maar verwerpen het artikel: Ik geloof de vergeving der zonden, namelijk dat die mij ook beloofd is.

LIEFDE is gehoorzaamheid volgens alle geboden van God met geloof en vertrouwen op de barmhartigheid wegens de Middelaar beloofd en vreugde in God. Want in 1 Joh. 5 (vs. 3) wordt gezegd: *Dit is de liefde tot God, Zijn geboden bewaren*. En het mishaagt mij niet dat hierbij de uitspraak te pas gebracht wordt: *God is liefde*, dat is God bemint ons ten zeerste wegens Zijn Zoon met zulk een orde als Zijn wijsheid geheiligd heeft, en Hij werkt bij ons zulk een liefde en orde, als er in Hem is. Maar toch moet men God de Schepper, van de schepselen onderscheiden, zoals God die in een engel wijsheid en liefde uitwerkt, die het licht zijn, door God geschapen en ontstoken.

De HOOP is de zékere verwachting van het eeuwige leven wegens de Middelaar om

niet te geven, en is de verwachting van de verzachting van de rampen in dit leven volgens het beleid van God. En men moet letten op het verschil tussen het geloof en de hoop. Het geloof kent, wil en ontvangt de vergeving en de verzoening in het tegenwoordige, wanneer de harten onder het vrezen levend gemaakt worden door de Zoon van God, Die zij door het geloof aanschouwen. De hoop is de toekomstige bevrijding willen, die er nog niet is en rusten in het aangeboden toekomstige goed. Want de wil rust niet, tenzij dan in enig getoond goed, hetzij voor het tegenwoordige of voor de toekomst. Het is gebruikelijk deze drie de Theologische deugden te noemen, het Geloof, de Hoop en de Liefde. Maar er zijn vele andere noodzakelijk in ieder afzonderlijk, die echter tot deze teruggebracht kunnen worden.

De LIJDZAAMHEID (PATIENTIA) is God willen gehoorzamen in het verdragen van tegenheden, die Hij beveelt te dragen, en niets wegens de smart doen tegen Zijn bevelen, niet van Hem afwijken, niet in wanhoop en afkeer van Hem vervallen, de mensen niet kwetsen wegens de smart, tevens ook het geloof behouden onder een ramp en de hoop op de Goddelijke hulp, en in dit geloof en deze hoop verzachting van de smart gevoelen, gelijk Paulus zegt (Filipp. 4: 7): *De vrede Gods regere uwe harten*. En Jesaja (30: 15): *In stilheid en hoop is uw sterkte*.

LOF (GLORIA) is de goedkeuring van een geweten dat recht oordeelt en van anderen die recht oordelen. Over deze lof wordt gesproken in 2 Cor. 1 (vs. 12): *Dit is onze roem, het getuigenis van ons geweten*. En Gal. 6 (vs. 4): *Iedereen beproeve zijn eigen werk, en dan zal hij lof hebben bij zichzelf, en niet bij anderen*, dat is, laat ieder de plichten van zijn roeping goed doen; wanneer hij dit doet, zal hij bij zichzelf lof hebben, dat is, een goedkeuring die niet vals is van een geweten dat niet gewond is, en laat hij niet op verkeerde wijze achting willen verkrijgen door de dwaling van anderen, namelijk door de dwaze toejuiching van dwalenden of door afgunstig laken, gelijk Fabius, die recht handelt, lof, dat is een niet valse goedkeuring van zijn geweten heeft, ook al mishaagt hij de menigte. Deze ware goedkeuring van het geweten is een goede en begeerlijke zaak, omdat het waarheid is, en geen leugen. En God wil dat wij in het oordelen waarachtig zijn, gelijk Jozef moet bevestigen dat hij de vrouw van zijn heer niet aangeraakt heeft. Scipio moet het onderscheid van eerbare en schandelijke dingen vasthouden, en wanneer hij schandelijk gehandeld heeft, moet hij afkeuren wat er gebeurd is, en de afkeuring wordt gevolgd door droefheid in het hart door de orde die van Godswege ook aan de natuur ingeschapen is. Daarentegen wanneer hij recht gehandeld heeft, moet hij weten dat het recht gehandeld is en wat eerzaam gedaan is onderscheiden van het tegendeel. Er volgt toch op de goedkeuring die recht oordeelt, blijdschap in het hart. Deze dingen zijn met een zeer wijs beleid van God zó verordend, opdat de mens het onderscheid versta van wat eerzaam en wat schandelijk is, en daaruit God onderscheide van de andere naturen en de zonden lere kennen en zijn gedrag regele. Daarom heeft Salomo gezegd (Spr. 22: 1): *Beter is een goede naam, dan grote rijkdommen*. Lof volgens deze ware definitie is dus een goede en begeerlijke zaak. En laat de uitspraak van Augustinus bekend zijn: Een goed geweten is mij nodig wegens God, een goede naam wegens de naaste. Maar men moet er nauwkeurig op letten, dat er in de definitie melding gemaakt wordt van een recht oordeel. Hierin ligt veel opgesloten. Alexander oordeelt niet recht wanneer hij denkt, dat hij zulke grote overwinningen heeft door zijn deugden, en wanneer hij God niet recht aanroept, en geen dankbaarheid jegens God betoont, maar wegens zijn successen zich de vrijheid veroorlooft tot allerlei misdrijven, en onrechtvaardig anderen verdrukt. Hij dwaalt in zijn oordeel en kent zichzelf meer toe dan hij

behoorde. De ijdelheid van Thraso kan beter ingezien worden, die niet recht oordeelt, omdat hij openlijk liegt en onware dingen over zichzelf predikt. Maar Jozef oordeelt recht, want hij bewaart de orde, hij weet dat hij een rechtvaardig persoon is wegens de beloofde Heere. Voorts weet hij dat in dit gevaar en in deze verlokkingen zijn hart door God gesterkt is, en hij erkent dat God de Bron is van dit goed en hij dankt Hem, daarna verzekert hij, dat de zaak is, dat hij geen overspeler is. Zó oordeelt Job recht, wanneer hij zegt dat hij een rechtvaardig bestuurder geweest is. Maar uitdrukkelijk verhaalt hij beide voorstellingen; hij zegt dat hij niet rechtvaardig is voor God, en daartegenover zegt hij dat hij rechtvaardig is en recht gehandeld heeft. Hij is geen rechtvaardig persoon wegens zijn eigen deugden, maar wegens de Verlosser, die hij noemt. Voorts behaagt in de verzoende de gehoorzaamheid enz. Laat hieruit ook de uitlegging genomen worden van de uitspraak (1 Cor. 1: 31): *Wie roemt, roeme in de Heere*, namelijk, over de rechtvaardiging, gelijk Paulus hier spreekt. Hoewel het in het algemeen ook naar waarheid zó gezegd wordt, zo dikwijls er over de voornaamste oorzaken van de goede dingen gedacht wordt, dat Jozef weet dat hij door God geholpen is bij het bewaren van de kuisheid. David weet dat hij geholpen is, toen hij Goliath gedood heeft, en toch verzekert Jozef over de uitwerking dat hij geen overspeler is. Deze ongereptheid van geweten is een zekere lof en een goede zaak. Daarom volgt daar ook op naar Goddelijke ordening de gerustheid van het hart.

VREES (TIMOR) is een aandoening, die door het gevoel waargenomen wordt in het hart, en het is het ontvluchten van een komend kwaad met zorg in het hart, dat zó geschapen is dat het òf door blijdschap opgewekt is òf door zorg terneergeslagen ontsteld wordt, omdat God door deze verschillende aandoeningen in het redelijke schepsel Zijn oordeel heeft willen tonen, dat Hij de gehoorzamen bewaart en de hardnekkigen vernietigt, en Hij wil dat juist de aandoeningen de uitvoerders zijn van dit Zijn oordeel, omdat de wet zonder ten uitvoer legging een ijdele klank zou zijn. Laten deze dingen allereerst in het algemeen over de vrees overwogen worden, om de jongeren te doen weten dat met het woord vrees aangeduid wordt niet een werkeloze gedachte, maar pijnlijke bewegingen, die in het hart waargenomen worden.

SLAAFSE VREES (TIMOR SERVILIS) is ontsteld zijn door het gevoel van de toorn van God en van de straffen zonder geloof, en in deze verschrikkelijke smart God ontvluchten, zoals Saul, Judas en dergelijken gevlucht zijn.

KINDERLIJKE VREES (TIMOR FILIALIS) in de mensen in dit leven, is de vrees, verbonden met het geloof, dat is, het is in ware droefheid opgebeurd worden door de kennis van de barmhartigheid, van God beloofd wegens de Zoon en met ware aanroeping tot God naderen; wanneer dat geschiedt, onderwerpt zich het hart aan God met ware eerbied, en het wil Hem niet beledigen. Van deze vrees wordt gezegd (Spr. 1: 7): *De vrees des Heeren is het begin van de wijsheid*. Evenzo in het laatste hoofdstuk van de Prediker (Pred. 12: 13): Vrees God en bewaar Zijn geboden. Dit moet de leefregel zijn voor alle mensen. In de meeste dergelijke uitspraken betekent Vrees geheel hetzelfde als de ware en niet geveinsde verering van God, en moet deze verering of godsvrucht (timor) van de algehele (universalis) gehoorzaamheid verstaan worden. Deze eenvoudige verklaring van de benaming is nodig voor de uitlegging van vele uitspraken. In de brief van Johannes wordt gezegd (1^{e} Br. 4: 18): *De volmaakte liefde drijft de vrees uit*. Dit wordt van de slaafse vrees gezegd, waardoor het hart in vreselijke ontsteltenis God ontvlucht, gelijk de ondervinding aantoont dat er bij alle mensen angstige onrust is. Maar wanneer daar het geloof en de liefde bijkomen, dat

is, de vreugde in God, vluchten wij niet, maar naderen tot God.

HET GEWETEN (CONSCIENTIA) is een praktische sluitrede (syllogismus) in het verstand, waarin de eerste stelling (major propositio) is de Wet van God, of ieder woord van God dat ons iets beveelt. De tweede (minor) echter en de slotsom (conclusio) zijn de toepassing (applicatio) die wat recht gedaan is goedkeurt of een misdrijf veroordeelt, op welke goedkeuring in het hart de vreugde volgt en op de veroordeling de wroeging naar de natuurlijke orde door God daaraan verbonden (sancitus), die wil dat dit in het redelijke schepsel de kennis van Zijn oordeel is en dat de uitvoering (executio) daar bij komt, om een getuigenis aangaande Hemzelf te zijn dat aantoont, dat er een God is en dat Hij rechtvaardige dingen gebiedt en onrechtvaardige verbiedt en straft. Maar God gebruikt juist dit oordeel in ons in het straffen en te zijner tijd vermeerdert Hij deze wroegingen, zoals gezegd wordt (Deut. 4: 24): *God is een verterend vuur*. Alsook (Rom. 7: 11): *De Wet doodt*. Er waren bij David terstond de veroordeling van het misdrijf en enige wroeging, maar nog te zwak. Maar in de bestraffing door Nathan heeft God Zelf deze pijn vermeerderd door zijn hart te treffen met het gevoel van de toorn. Het mensenhart moest met de Wet in overeenstemming zijn ook vóór het misdrijf, maar dan is het dikwijls eigenzinnig. God heeft echter dit oordeel overgelaten na het misdrijf, omdat God wil dat men Hem in deze wroeging gewaar wordt en weet dat Hij een God is die rechtvaardige dingen beveelt en ongerechtige straft. Dit beleid van God en getuigenis over God moet dikwijls bedacht worden. Dit getuigenis noemt Paulus aan de Colossensen (2: 14): *De schuldbekentenis tegen ons geschreven door de wet*, dat is, de sluitrede, waarin de wet en ieder woord van God dat ons iets beveelt de major (hoofdstelling) is, de toepassing op ons zijn de minor (tweede stelling) en de conclusie (slotsom), waardoor wij schrikwekkend veroordeeld worden door ons getuigenis. Hiertoe behoren vele uitspraken van de Schriften: De medewetende geest, gelijk voor een ieder de zijne is, vat zó binnen het hart hoop en vrees op, naar dat hij het verdient.

DE VRIJHEID IN GOD (LIBERTAS IN DEO) is dingen kunnen scheppen en niet scheppen, en daar Hij onveranderlijk goed is, kunnen geven en het kunnen nalaten, de natuur in stand kunnen houden of niet in stand houden, door de schepselen werken volgens de orde van de natuur, die Hij ingesteld heeft, (óf de orde van de natuur regelen of veranderen, en onmiddellijk werken zonder de schepselen. Zó leidt Hij de natuur als één die geheel vrij handelt, volgens de uitspraak van de Psalm (115: 3): *Alles wat Hij wilde, heeft Hij gedaan*.

WARE DEUGD (VERA VIRTUS) in engelen en mensen is de Goddelijke beweging die in overeenstemming is met de wet van God, welke beweging door God opgewekt wordt, zoals de kuisheid in Jozef, de dapperheid in David, volgens de uitspraken (Filipp. 2: 13): *Het is God die in u uitwerkt, dat gij wilt en volbrengt*, dat er iets gebeurt dat Hem aangenaam is. En 1 Cor. 12 (vs. 4): *Er is verscheidenheid van gaven, maar het is dezelfde Geest*.

DE WERKEN VAN DE WET (OPERA LEGIS) zijn menselijke gedachten en bevelen van de wil die het bewegingsvermogen in het werk stelt, om de uitwendige handelingen in overeenstemming te brengen met de Wet van God. Deze poging in de mens hoe die dan ook zij, noemen de filosofen een deugd.

ALGEHELE RECHTVAARDIGHEID (JUSTITIA UNIVERSALIS) betekent

hetzelfde als deugd, en is overeenstemming met de gehele wet, of is overeenstemming met God. Want het is hetzelfde te zeggen, met God overeenstemmen, en met de wet van God overeenstemmen, omdat God zo is, als Hij Zich in de wet beschrijft.

BJIZONDERE RECHTVAARDIGHEID (JUSTITIA PARTICULARIS) is de deugd die ieder het zijne geeft. Deze definitie heeft Plato gekregen van Simonides. Bij Clemens staat een definitie samengesteld uit het universele en het particuliere: Rechtvaardigheid is gemeenschap van God met gelijkheid. (dikaiosunè esti koinoonia Theou meta isotètos). Maar het blijkt dat de schrijvers in het eerste deel hebben willen samenvatten de bewegingen door de Heilige Geest opgewekt jegens God, en daarna de plichten jegens de naasten. Maar laat de verordende gelijkheid verstaan worden.

BEGRIPPEN (NOTITIAE) zijn werkingen van de geest en de hersenen, waardoor beelden gevormd worden, die het licht zijn, waardoor de zaken getoond worden, zoals Julius denkende dat Pompeius afwezig is, door die gedachte zelf zijn beeld vormt.
Het is duidelijk dat dit zó toegaat; op welke wijze het gebeurt, weten wij nog niet, maar in die eeuwige hogeschool (Academia) zullen wij het leren. Laten wij intussen dit wonderwerk van God in de mensen overwegen, en laten wij leren dat deze vorming van voorstellingen ons gegeven is, om ons enigerwijze in te denken dat de Zoon van God het beeld is van de eeuwige Vader door denken voortgebracht, gelijk de brief aan de Hebreën zegt (1: 3): *De Zoon is het afdruksel van Zijn zelfstandigheid* (charaktèr tès hupostaseoos autou). Maar er komen duidelijker begrippen, wanneer God Zelf dit licht ontsteekt, namelijk wanneer de Zoon van God Zelf een vertroosting spreekt in onze harten, en de Vader toont met het woord van het evangelie, zoals het geschiedt bij een ware vertroosting. Zó is er geschreven in Hebr. hfdst.4: *Het Woord van God is levend en krachtig en doordringender dan elk zwaard, door merg en been dringende, oordelende de gedachten der harten* enz. En wanneer de Zoon een troost-woord zegt in de gemoederen, giet Hij tevens de Heilige Geest in de harten, die nieuwe bewegingen opwekt, gelijk Hij Zelf is, en vermengd zal worden met levenskrachtige geesten, en de kennis wordt helderder terwijl de bewegingen van het hart ermee samenstemmen. De wijsheid is dus over het algemeen de ware kennis, helder of genoegzaam, die de zaken kent, die God wil dat aangezien en overwogen worden, gelijk in Deut. 4 (vs. 6) gezegd wordt: *Dit is uw wijsheid, de geboden van God te horen*.

GELOOF (FIDES) is alle woord van God dat ons overgeleverd is toestemmen, en zó ook de belofte van genade; en het is vertrouwen in de wil en het hart, rustend in God wegens de Middelaar, ontstoken door het Woord van God en de Heilige Geest, waardoor het hart onder het gevoelen van de toorn van God door het leren kennen van de barmhartigheid van God herleeft en zich in God verheugt en tot Hem nadert en Hem aanroept en uitroept Abba, Vader overeenkomstig de uitspraak van Rom. 5 (vs. 1): *Gerechtvaardigd door het geloof hebben wij vrede bij God*. Alsook Rom. 8 (vs. 15): *Wij roepen uit Abba, Vader*.

De HOOP (SPES) is de zékere verwachting van het eeuwige leven wegens de Middelaar om niet te geven, en het is de verwachting van de verzachting of de bevrijding volgens het beleid van God, naar de uitspraak 1 Pet. 1 (vs. 13): *Hoopt volkomen op het eeuwige leven*. U moet 'volkomen" echter verstaan bij deze uitdrukking, als: zonder veinzerij.

LIEFDE TOT GOD (FILEO TO DEI) is algehele gehoorzaamheid volgens alle geboden om Godswil, en verbonden met ware vreugde in God volgens de uitspraak van 1 Joh. 5 (vs. 3). *Dit is liefde tot God, de geboden van God bewaren*.

FILOSOFENGEDULD (PATIENTIA PHILOSOPHICA) is de rede (ratio) gehoorzamen bij het verdragen van tegenspoed, die de rede beveelt te dragen, en niet gebroken worden door smart, om tegen enige deugd te doen, gelijk Cato handelt tegen de gerechtigheid door zichzelf te doden.

CHRISTELIJKE LIJDZAAMHEID (PATIENTIA CHRISTIANA) is God gehoorzamen in het verdragen van de tegenspoed, die God beveelt te dragen, en niet gebroken worden door smart, om tegen enig gebod van God te handelen, en het is de smart lenigen door de kennis van de wil van God en door de Heilige Geest, hetgeen vreugde in God is, en de hoop vasthouden van bevrijding of verzachting, en de bevrijding en verzachting van God vragen, volgens de uitspraak van Psalm 37 (vs. 7): *Wees onderworpen aan God en bid Hem*. Alsook (Psalm 37: 34): *Verwacht de Heere en bewaar Zijn weg*.

VERERING VAN GOD (CULTUS DEI) is een werk door God bevolen, gedaan met geloof dat de Zoon van God kent en met vertrouwen op Hem, van welk werk het voornaamste middellijke of onmiddellijke doel is, dat God eer wordt toegebracht, dat is, om door deze gehoorzaamheid een getuigenis te laten zien, dat deze waarlijk God is, die wij zó vereren.

GOD VREZEN (TIMOR DEI) is waarlijk ontsteld worden door de kennis van de toorn van God tegen de zonde. Maar het wordt een kinderlijke vrees, wanneer het geloof er bij komt, waardoor het hart opgebeurd wordt door vertroosting, en het wordt zulk een vrezen, dat zonder afkeer van God is en Hem eerbiedig wil gehoorzamen en Hem niet beledigen. Op deze wijze betekent het vrezen van God de gehele verering, gelijk (Ps. 128: 1): *Welgelukzalig allen, die de Heere vrezen*.

SLAAFSE VREES (TIMOR SERVILIS) is het vrezen en de droefheid zonder geloof, en het is een wrevel tegen God en een vreselijke vlucht, zoals er is bij Saul en Judas. Van deze vrees wordt gezegd: *De volmaakte*, dat is de niet geveinsde, *liefde drijft de vrees buiten*.

De EED (IURAMENTUM) is een aanroepen van God, waardoor wij vragen, dat God een getuige over onze ziel wil zijn, dat wij de mensen niet willen bedriegen, over die zaak, waarover wij ernstig verzekeren, en tegelijk bidden, dat God een Wreker moge zijn, als wij bedrogen hebben, welke aanroeping God bekrachtigd heeft, om een band van de waarheid te zijn onder de mensen, en Hij verplicht zich deze band te beschermen, namelijk dat Hij degenen die hem houden weldoet en die hem niet houden zonder enige twijfel straft, omdat Hij wil dat de waarheid verstaan wordt, opdat wij weten dat Hijzelf bestaat en waarachtig is.

De WAARHEID (VERITAS) betekent soms een ware kennis of leer of een ware redevoering (sermo). Hier is overeenstemming van de rede met de zaken. Zoals wanneer ik denk of zeg dat sneeuw wit is. Soms betekent het de deugd die waarachtig-heid genoemd zou kunnen worden. Maar het is de deugd, die omhelst, liefheeft en standvastig behoudt de ware begrippen, de ware leer en ware redenen en

een afschuw heeft van leugens en sofisterij, en uitwerkt, dat de gezegden of de beloften en de daden overeenkomen, en dat het spreken en de gedragingen overeenkomen met de ziel. God wil toch dat de waarheid verstaan wordt, opdat wij weten dat Hij er is en dat Hij ook waarachtig is, en Hij wil dat wij rusten in ware begrippen om Zijnentwil en ter wille van de nuttigheid voor het leven, daarom zegt Hij (Exod. 20: 16): *Gij zult geen vals getuigenis spreken*. Alsook (Matth. 5: 37): *Uw woord zij: ja, ja, nee, nee* enz. Want als de onophoudelijke lichtvaardigheid en ijdelheid van de redeneringen toegestaan werd, zoals die er was bij de filosofen (Pyrrhonii), zou het ook in twijfel getrokken worden, of er een God is. Demosthenes heeft gezegd, dat de mensen door twee zaken aan God gelijk worden, door de waarheid en de weldadigheid. En laat men voor ogen houden de uitspraak van Zacharia (8: 19): *Hebt de waarheid en de vrede lief*.

BIJGELOOF (SUPERSTITIO) is het waarnemen van een bepaalde handeling of het toekennen van de uitwerking van genade of van de natuurlijke verandering van een zaak of handeling zonder Goddelijk bevel of zonder natuurlijke oorzaken. Hier wordt niet gesproken over de politieke handelingen, die aanduidingen zijn zonder bijgeloof, zoals wanneer er een koning een kroon wordt opgezet, er geen natuurlijke verandering plaats vindt, maar er geschiedt een aanduiding om anderen op de hoogte te stellen van het verschil van de rangen en van de ambten enz.

De ZICHTBARE KERK (ECCLESIA VISIBILIS) is de zichtbare bijeenkomst van mensen die de onbedorven leer van het evangelie omhelzen en de sacramenten recht gebruiken, in welke bijeenkomst de Zoon van God werkzaam is door de bediening van het evangelie en velen wedergeboren doet worden tot eeuwig leven, hoewel er in die bijeenkomst ook vele andere niet-heiligen zijn, maar van hetzelfde gevoelen over de leer en de openbare belijdenis. Dit is de allereenvoudigste definitie van de zichtbare Kerk.

Het RIJK VAN CHRISTUS (REGNUM CHRISTI) is, dat de Zoon van God de bediening van het evangelie instelt en bewaart, de Kerk vergadert en waarlijk krachtig werkt in de gelovigen, hen levend maakt door het woord van het evangelie en heiligt door de Heilige Geest tot het eeuwige leven, hen beschermt tegen de tirannie van de duivelen en de werktuigen van de duivelen, en daarna de heiligen opwekt tot het eeuwige leven, en het rijk aan de Vader overgeeft, dat is, de eeuwige Kerk openlijk naar de eeuwige Vader heenleiden, opdat daarna in hen de Godheid openlijk regeert, niet door de bediening van het evangelie. Want zolang Hij nog door de bediening van het evangelie de Kerk vergadert, wordt dit het rijk van Christus genoemd in dit leven, omdat de Zoon, die het Woord (logos) is, het evangelie voortbrengt uit de boezem van de eeuwige Vader. en de Vader gekend wordt, wanneer wij in de vertroosting zelf te weten komen, dat wij door de eeuwige Vader ontvangen worden die voorgesteld is door het Woord van het evangelie, en toch is de regering van de Zoon, omdat Hij in de gehele eeuwigheid tegelijk met de Vader en de Heilige Geest regeert en het Hoofd van de Kerk blijft.

BEDIENAAR VAN HET EVANGELIE (MINISTER EVANGELII) is een persoon door God middellijk of onmiddellijk geordend, om het evangelie te onderwijzen en de sacramenten te bedienen, en om te straffen met het woord, niet met lichamelijk geweld.

BURGERLIJKE OVERHEID (MAGISTRATUS POLITICUS) is een persoon door God middellijk of onmiddellijk geordend, om de stem en de uitvoerder te zijn van de Goddelijke Wet in de uitwendige tucht en van andere eerzame wetten, en om een wachter te zijn van de vrede, en om de weerbarstigen te beteugelen en te straffen met lichamelijk geweld, met oorlogen en straffen, of met het doden van de lichamen. Voor deze uitvoering zijn er hulpmiddelen nodig en geldmiddelen; daarom moeten de regeringen uitgerust zijn met dienaren, welke de bedienaar van het evangelie niet heeft.

WETTIGE VERDEDIGING (DEFENSIO LEGITIMA) is op een bepaalde wijze klaarblijkelijke gewelddadigheid terugdringen, zoals de wetten verordend hebben, zoals wanneer een reiziger in aanwezig gevaar een rover terugdrijft. Zó is het de overheid geoorloofd bij aanwezig gevaar iemand terug te drijven die de dochter of de vrouw van een ander rooft. De verdediging bij aanwezig gevaar is echter iets anders dan de straf na een gruwelijk misdrijf, waarbij soms ook de grootheid van de gerechtvaardigde smart de ouders verontschuldigt, die gruwelijke misdrijven, gelijk Harpagus en de burger Vicentinus aan wie de tiran een dochter ontrukt had en misbruikt daarna teruggezonden heeft in vier stukken uiteengesneden.

OORLOG (BELLUM) is òf een wettige verdediging òf een wettige straf op zich genomen door de verordende macht om een rechtvaardige reden.

OPSTAND (SEDITIO) is een beweging van onderdanen, die met de wapenen op de overheid losgaan, die hen geen kennelijk onrecht heeft aangedaan, en wanneer niet de wijze van verdediging bewaard wordt, maar de macht gegrepen wordt.

LIEFDE (STORGE) is de beweging van Godswege in het menselijk hart gelegd, overeenkomende met de Wet van God, zoals liefde tot de ouders, de kinderen, de echtgenoot, broeders en die zich verdienstelijk gemaakt hebben.

VERONTWAARDIGING (NEMESIS seu ZELUS), dat is verontwaardiging tegenover gruwelijk onrecht of schandelijkheid. Het zijn toch liefdesuitingen (storgai) van Godswege in de mens gelegd, om herinneringen aan God te zijn, hoe Hij is enz.

DANKBAARHEID (GRATITUDO) is een deugd die waarheid- en rechtvaardigheid behelst. Waarheid, omdat God wil dat wij erkennen en belijden, vanwaar de weldaden ontvangen zijn; rechtvaardigheid echter, omdat zij ons verplicht tot wederzijdse welwillendheid en tot bepaalde andere plichten.

GEVOELENS (AFFECTUS) zijn bewegingen van het hart, verruimingen of beklemmingen, die op de kennisneming volgen en de onderwerpen nastreven of vermijden, die daar zij de natuur òf kwetsen òf vermaken, altijd de innerlijke aandoeningen vergezellen: smart, gekwetste natuur, of aangenaamheid, dat is blijdschap die rust in het onderwerp. Deze twee zijn de verst verwijderde aandoeningen, omdat God wil dat eerbare en schandelijke dingen onderscheiden worden, daarom heeft Hij het hart zó geschapen, dat het moet zijn als een rechter (vindex) en smart moet de mens kwetsen wegens schandelijke dingen, en blijdschap moet leven zijn, die eerbare onderwerpen moet hebben, om in overeenstemming te zijn met God.

SMART of droefheid (DOLOR seu TRISTIA) in het hart is namelijk het vermijden van een onderwerp dat tegenstaat, waardoor het gekwetst wordt, en het is een gevoel van ontbinding, daar het hart als vluchtend benauwd of beklemd wordt. En in deze beklemming verdort het en het bloed en de geest worden als door vuur verteerd; en al de werkzaamheden van het hart verkwijnen, totdat het leven geheel uitgeblust wordt. Elders is smart in de andere leden alleen maar een gevoel van kwetsing van de zenuwen, die zó geschapen zijn, dat zij aangename en onaangename prikkels gewaar worden. En men moet geen andere oorzaak zoeken, dan omdat God gewild heeft dat ons de verschillen van behoud en bederf bekend zijn, en gewild heeft dat het een rechtvaardige natuur wèl gaat en een onrechtvaardige vergaat.

VREUGDE (LAETITIA) is een aangename beweging in het hart en als een verruiming, waarin het bloed verwarmd wordt en overvloedige en heldere vlammen van geesten ontstaan, waardoor het gehele lichaam gekoesterd wordt. Uit deze beginselen kunnen de overige gevoelens zo goed mogelijk beschreven worden, omdat de meeste samengesteld of gemengd zijn; zóals:

TOORN (IRA) is de smart van het hart dat het voorwerp van weerzin vliedt en tevens de begeerte het te verdrijven. Maar het wordt door de beklemming een smart. Waarom het bloed wegvloeit, om het hart te helpen. Maar de begeerte van verdrijven komt door de verruiming, waarin het hart bloed en geesten uitgiet in de uiterste ledematen, en die als 't ware wapent en terwijl beide bewegingen toenemen wordt het een ontsteken van het hart en de geesten. Daaruit zijn de beschrijvingen: (Ovid. Art. amat. III, 503 sq).

> De monden gloeien van toorn, de aderen worden donker van bloed.
> De onheilspellende ogen fonkelen door een Gorgeonische toorn.

HAAT (ODIUM) is een voortdurende toorn als een voortdurende brand of vlam in het hart.

LIEFDE (AMOR) is samengesteld uit vreugde en uit de aantrekking van de zaak die behaagt, en het wordt een verruiming van het hart als door de omhelzing van iemand die de zaak die behaagt tot zich trekt, opdat de behagende zaak iets wordt dat één is in het hart, zoals gezegd wordt: twee lichamen weliswaar, maar één ziel (soomata men duo, psuchè de mia).

ZACHTMOEDIGHEID (MANSUETUDO) is de deugd die de toorn matigt, dat is zij giet de toorn niet uit, en gehoorzaamt niet aan de toorn tenzij waar de wet van God beveelt te toornen en te straffen.

De deugd die daar naast ligt is de VERONTWAARDIGING, (NEMESIS seu ZELUS), hetgeen is toornen en straffen volgens de geboden van God. Zoals Pinehas, vertoornd ter wille van de eer van God, de man gedood heeft die naderde tot een vreemde vrouw. En de Stoïcijnen zeggen niet terecht, dat de straf moet worden uitgevoerd zonder toorn, omdat God wil dat ook de harten waarlijk mede bewogen worden; daarom heeft Hij zulke bewegingen in de mensen gelegd, en de Heilige Geest zelf ontsteekt ze in de heiligen, volgens de uitspraak (Psalm 69 : 10): *De ijver van Uw huis heeft mij verteerd*.

BARMHARTIGHEID (MISERICORDIA) is de deugd waardoor wij ons bedroeven

over het onheil van de rechtvaardigen of wegens de waarschijnlijke reden in een rechtvaardig onheil van hen, die toch door dwaling of zwakheid gestruikeld zijn, en wij doen ons best de ellende te verzachten.

VRIENDSCHAP (AMICITIA) is de rechtvaardigheid, waarin wij voor de welwillend-heid ontstaan uit eerzame oorzaken welwillendheid teruggeven en verplicht zijn tot wederzijdse eerzame en mogelijke diensten.

BILLIJKHEID (EPIEIKEIA) is de deugd die de hardheid van het strenge recht verzacht wegens een aannemelijke reden, omdat er namelijk in de omstandigheden een reden van verzachting ligt, zoals wanneer Thrasibulus Atticus verordent dat de teruggebrachte burgers de ontroofde bezittingen niet terugvragen, omdat het terugvragen een nieuwe oorlog zou doen ontbranden. Zó zegt Paulus in Filipp. 4 (vs. 5): *Uw billijkheid* (epieikeia) *zij alle mensen bekend*. Want hij wil dat in de christenen de goedheid uitstraalt die vele persoonlijke beledigingen verdraagt voor de publieke rust, gelijk ook de Heere zegt (Luc. 6: 37): *Vergeeft, en u zal vergeven worden*. En laten de zeer aangename versregels van Nazianzenus bekend worden:

> Als gij u een schuldige weet, betoon dan ook zachtheid.
> Want aan het medelijden wordt door God medelijden vergolden.

Maar de meest heerlijke billijkheid is die, welke God in het evangelie geopenbaard heeft, die de begonnen gehoorzaamheid wegens de Zoon aanneemt en die als 't ware ontheffing verleent van Zijn Wet.
Verwante deugden zijn strenge gerechtigheid en billijkheid (epieikeia), gelijk milddadigheid (liberalitas) en spaarzaamheid (parsimonia), alsook, zoals zachtmoedigheid (mansuetudo) en verontwaardiging (nemesis); evenzo gelijk waarheid (veritas) en klaarheid (candos). Want trouwhartigheid is een deugd bij iedere vertolking, die niet alleen dingen die juist gezegd zijn niet verdraait met lasteringen, maar ook dingen die voor tweeërlei uitlegging vatbaar zijn naar de betere zin duidt. En over de trouwhartigheid is geboden (Matth. 7: 1): *Oordeelt niet, opdat gij niet geoordeeld wordt* enz.

KRACHT (FORTITUDO) is de kracht (virtus) en sterkte van hart die smarten en gevaren doorstaat nu eens in het verdragen, dan weer in het verdrijven volgens de wet van God, die aanwijst, wat men verdragen moet, en waar men van het verdrijven gebruik moet maken. Deze sterkte van hart, zoals in David, die onrecht verdraagt of strijdt tegen Goliath, is een Goddelijke beweging, en in het algemeen is een heldhaftige kracht, zoals in Achilles, een Goddelijke beweging, en ze wordt niet aangenomen door menselijke overdenking, omdat zij in het hart is; het is niet alleen maar de besturing hoe dan ook van het bewegingsvermogen in de uitwendige handeling, zoals de gewone kracht.

LOF (GLORIA), gewoonlijk gezegd van de lof van een mens, is de goedkeuring van ons geweten dat recht oordeelt en van anderen die recht oordelen. Over deze lof zegt Paulus (Gal. 6: 4): *Een ieder beproeve zijn werk, en zó zal hij lof hebben in zichzelf en niet van een ander*. Dat is, als u die dingen recht gedaan hebt, die tot uw plicht behoren, zult u de goedkeuring van het geweten hebben, die gerustheid aanbrengt, en u zult geen lof zoeken door het verkleinen van anderen of door toejuiching van het volk.

HOOGMOED (SUPERBIA) is bijeengeblazen uit vele zonden. Het is namelijk door dwaling van het oordeel, dat eigen zwakheid niet erkent, zorgeloos zijn en zonder godsvrucht en zichzelf groter dingen toekennen door eigen kracht en vertrouwen op zichzelf buiten de grenzen van de roeping hoger dingen zoeken en anderen verachten en verdrukken, en toornig worden op God en de mensen, wanneer deze loop belemmerd wordt. Zoals Antonius als een beschonkene zichzelf beschouwend, zijn eigen deugd en macht bewondert, en oordeelt dat hij waard is, om alléén de heerschappij te hebben, daarom streeft hij met nalaten van zijn roeping naar de monarchie (alleenheerschappij). Over dit kwaad zegt Salomo in het 16e hoofdstuk van de Spreuken (vs. 5): *Al wie hoog is van hart is de Heere een gruwel*. Alsook (Jac. 4: 6): *God weerstaat de hovaardigen*, namelijk omdat er vele zonden in hen samenkomen; het hart is zonder godsvrucht en wordt vervoerd door vertrouwen op eigen krachten, het verwart de roepingen en mort tegen God, wanneer de begeerte verhinderd wordt. Gedenkwaardig is ook de uitspraak van Herodotus: God pleegt alle zich verheffende dingen te vernederen of te bekorten.

NEDERIGHEID (HUMILITAS) of ootmoedigheid (tapeinofrosunè) is een deugd uit vele samengesteld. Want het is in erkenning van eigen zwakheid waarlijk God vrezen, en in vertrouwen op de Goddelijke hulp zijn roeping dienen, er niet uit breken, geen groter dingen zoeken, en erkennen dat het bestuur Gods werk is, die ook de zwakkeren tot heilzame werktuigen maken kan. Daarom is het ook een rechtvaardigheid die aan een ieder zijn plaats geeft, de anderen niet veracht en verhindert, en niet mort tegen God onder straffen, maar aan God de lof van rechtvaardigheid geeft, gelijk Daniël zegt (9: 7): *Bij U Heere is de gerechtigheid* enz. Zó iemand is Jonathan geweest, die begreep, dat de last van de regering niet gedragen kon worden door menselijke krachten, en dat er voornamelijk onder het volk van God geen gelukkige koning was, dan van God gegeven; daarom heeft hij de regering niet gezocht, maar aan David afgestaan, en later in het onheil God geduldig gehoorzaamd. Van zulken wordt gezegd (Jac. 4: 6): *De nederigen geeft Hij genade*.

BESCHEIDENHEID (MODESTIA) is de deugd die de harmonie bewaart volgens het rechte oordeel in de gedachte over onszelf, in spreken en in handelen.

AANNEMING VAN DE PERSOON (PERSONARUM ACCEPTIO) is aan gelijken ongelijke dingen of aan ongelijken gelijke geven en zó wordt met een Hebreeuwse zegswijze geheten het acht geven niet op de voornaamste zaak, maar op de omstandigheid in de persoon, zoals wanneer een rechter een arme echtbreker straft en een rijke echtbreker spaart, volgens het zeggen:

> Hij schenkt de raven vergeving, en kwelt de duiven met censuur.

En wanneer het verschuldigde op deze wijze ongelijk verdeeld wordt, strijdt de aanneming van de personen met de uitdelende gerechtigheid waardoor God wil dat de eervolle en oneervolle dingen onderscheiden worden, gelijk geschreven is in Rom. 13 (vs. 3): *De overheid zij tot schrik voor het kwade werk en tot eer voor het goede*. Deze orde heeft God geheiligd, opdat wij weten, hoe Hij Zelf is, namelijk rechtvaardig en Die de ongerechtige dingen straft.

KUISHEID (CASTITAS) is de deugd die alle mengingen en uitstortingen van zaad vermijdt, verboden door de wet van God.

HUWELIJK (CONIUGIUM) is de wettige en onverbrekelijke samenvoeging van één

man en één vrouw door God verordend tot voortplanting en tot het vermijden van ongeregelde lusten, volgens de uitspraak (Gen. 2: 24): *Twee zullen tot één vlees zijn*, dat is onafscheidelijk verbonden. En wanneer het een wettige samenvoeging geheten wordt, worden de wetten verstaan over de graden van verwantschap van Godswege overgeleverd en andere eerzame wetten. Want de gemeenschap met verwanten, verboden door de Goddelijke wet wordt onkuis genoemd, dat is, waarbij de huwelijksplechtigheid niet kan plaats vinden, waarin de bruid versierd was met een geborduurde borstgordel, die cestus (kestos) genoemd werd; daarom wordt het een onkuise omgang geheten, als zonder cestus, dat is zonder de wetten van het huwelijk.

DIENSTVAARDIGHEID (SEDULITAS) is de deugd waardoor wij volgens de geboden van God ijverig de eigenlijke en noodzakelijke arbeid verrichten van ons beroep en ons binnen de grenzen van ons beroep houden. Over deze deugd, namelijk over het zich houden bij de roeping en de ijver bij de arbeid, beveelt Paulus uitdrukkelijk in 1 Thess. 4 (vs. 10 v) *wij sporen u aan dat gij meer overvloedig zijt en hierin een eer stelt, dat gij rustig zijt en uw eigen dingen doet*. En in Rom. 12 (vs. 8) wordt van de ijver gezegd: *Die een voorganger is, zij ijverig*. En in het 9e hoofdstuk (vs. 10) van de Prediker: *Al wat uw hand vindt om te doen, doe dat goed*. En in hfdst. 11 (vs. 6): *Zaai uw zaad vroeg en laat*. Alsook (vs. 1): *Strooi uw brood uit op de stromende wateren, omdat gij na verloop van tijd veel zult vinden*, dat is, onderwijs, help het gemenebest met uw arbeid, ook als het bij velen een onnut werk schijnt, zoals wanneer u brood in het water strooit; er zullen toch enigen zijn, voor wie uw werk van voordeel zijn zal. Gelijk ook Paulus ons troost en zegt (1 Cor. 15: 58): *Uw arbeid is niet ijdel*. Verkeerde uitersten zijn, de luiheid en de bemoeizucht, die òf in zijn beroep zich met veel bijzaken (parerga) bezig houdt, en de noodzakelijke dingen nalaat, òf uit zijn roeping uitbreekt zoals de drukdoende ledig-gangers en sommige zondigen door eerzucht, andere door dwaze nabootsing of ijverzucht, zoals omdat Macchabaeus het volk gelukkig op gelukkige wijze bevrijd had, velen het hem hebben willen nadoen, die echter ongelukkig waren, omdat zij niet geroepen waren en ook niet door God aangespoord. Zó zijn Themistocles, Pericles en Demosthenes ongelukkige nabootsers geweest. En aangaande zulken is de uitspraak van Polybius het herinneren waard: Velen beijveren zich niet de daden van zeer voorspoedige mensen na te doen, maar door de bijzaken na te bootsen voeren zij hun zeer grote onkunde ten tonele.

DIEFSTAL (FURTUM). Iets van een ander in bezit nemen of wegnemen tegen de wil van de bezitter.

EIGENDOM (PROPRIETAS) is het bezit van een zaak op rechte wijze verkregen, waardoor de bezitter en niet een ander, het recht heeft daarover naar eigen wil te beschikken, tenzij voor zover het door de wet of een overeenkomst verhinderd wordt.

BEZIT (DOMINIUM) is het recht, dat is, het vermogen, verordend door de Goddelijke of menselijke wet, waardoor de bezitter een zaak behoudt en niet een ander, en over deze zaak beschikt naar eigen wil, tenzij voorzover hij door de wet of een overeenkomst verboden wordt. Maar het verschil van bezittingen heeft de stem van het gebod zelf bekrachtigd: *Gij zult niet stelen*. En de uitlegging moet vastgehouden worden:

De natuurlijke dingen zijn onveranderlijk.

Het algemene gebruik van de dingen behoort tot het natuurlijke recht, gelijk gewoonlijk gezegd wordt. Dus is het onveranderlijk.
Ik antwoord op de major (eerste stelling), De natuurlijke dingen zijn onveranderlijk, namelijk de natuurlijke kennis van de wetenschappen (cartes) ende geboden. Maar niet de voordelen, die er in de ongeschonden natuur geweest zijn, zoals de voortdurende gezondheid van het lichaam en andere voorrechten. Zulk een gemeenschap heeft er kunnen zijn in de ongeschonden natuur, maar dat zou toch niet van een voorschrift geweest zijn.

Een OVEREENKOMST (CONTRACTUS) is een wederzijdse en eerlijke overeenstemming van twee of meer personen om een zaak op een wettige wijze over te dragen, hetzij wat het bezit, hetzij wat het gebruik betreft, hetzij wat de door God verordende verplichting aangaat, omdat, daar de afzonderlijke personen dingen nodig hebben, God wil dat met bewaring van de gelijkheid het leven van de mensen tezaam verbonden is door wettige overeenkomsten en wettige gemeenschapsoefening, opdat wij verstaan dat gerechtigheid gelijkheid is, en weten dat Hijzelf Zichzelf gelijk (aequalis) is. En de overeenkomsten zijn bevestigd in Leviticus 19 (vs. 35): *Gij zult geen ongelijkheid hebben in het gericht, in de maat*, enz.

KOOP (EMTIO) is een overeenkomst, waarbij een zaak overgedragen wordt wat het bezit betreft voor een rechtvaardige prijs, en de koper houdt niet het recht de prijs terug te houden. En de wezenlijke dingen van de koop worden genoemd de koopwaar, de prijs en de overeenstemming van de koper en de verkoper.

LENING (MUTUATIO) is een overeenkomst, waarbij geld of koren of een andere bruikbare zaak, waarvan het gebruik de vertering is, overgedragen wordt, met deze verplichting, dat evenzoveel na een bepaalde tijd teruggegeven wordt, en die te leen geeft behoudt het recht evenzoveel te vragen, als hij te leen gegeven heeft.

RENTE (USURA) is de winst, die wegens lening gevraagd wordt. Maar het vragen van rente is uitdrukkelijk verboden in Levit. 35 en Deut. 23. En in het evangelie wordt gezegd (Luc. 6: 35): *Geeft te leen zonder er iets van te verwachten*. En de rentevergoedingen strijden met de gelijkheid. Niemand moet winst maken van een ander. Wie rente neemt maakt winst van een ander, omdat het lenen bezit heeft overgedragen en wel van een zaak die niet door zijn aard vruchtdragend is. Het is dus geen rechtvaardige winst, en de zaak toont aan dat wegens deze ongelijkheid een groot deel van de mensen uitgeput wordt, en dat er om die reden dikwijls opstanden in de rijken ontstaan. De heidenen echter hebben, opdat er een zekere regel zou zijn, een wet gegeven over het honderdste. Het honderdste wordt toch genoemd de rente die in de honderdste maand gelijk is aan het kapitaal, zoals wanneer iemand in de afzonderlijke maanden van honderd goudstukken één goudstuk betaalt. Er wordt melding gemaakt van de rente van één honderdste in het boek Nehemia (II Ezra, dat is het boek Nehemia) hfdst. 5 (vs. 11). Ook al hebben woekeraars twee of drie honderdsten geëist. De wet over de honderdste is dikwijls vernieuwd, zoals door Lucullus in Asië, door Cicero in Cilicië, door Julius en Augustus in het gehele Rijk.

BELANG = INTEREST (INTERESSE) is iets bijkomstigs van andere overeenkomsten, en in de benaming van een eerlijke zaak uit de natuurlijke gelijkheid genomen, waarvan gezegd wordt: Niemand verrijke zich met onrecht doen aan een ander. Interest is dus het verschuldigde, dat naar het recht van de natuur schuldig is

die effectieve (efficax) oorzaak van schade aan een ander gegeven heeft of die waarlijk de rechtmatige winst van een ander verhinderd heeft; zoals wanneer iemand in het gehuurde iets breekt, hij verschuldigd is zoveel er aan gelegen is, dat is, hij is schuldig de schade te herstellen, ook al is er geen bepaling dienaangaande aan voorafgegaan. Maar dat het woord voor de eerlijke zaak van interest (belang) voorgewend wordt voor wrede woeker, is een verderfelijke sofisterij.

VERHUUR (LOCATIO) is een overeenkomst, waarbij een zaak wordt overgedragen tot een bepaalde tijd, wat het gebruik aangaat voor een bepaalde prijs, niet wat het bezit aangaat, en de zaken zijn ingebracht naar het recht van het verpande aan de verhuurder.

LEUGEN (MENDACIUM) is lichtvaardig of uit begeerte om schade toe te brengen iets anders zeggen of met gebaren aangeven dan men denkt. Want ik noem geen leugens de uitdrukkingswijzen, waardoor om een aannemelijke reden iets bedekt wordt, wat niet nodig is gezegd te worden, zoals Rachab ontkent dat de verspieders bij haar thuis zijn. Zulke spreekwijzen worden leugens uit voorkomendheid genoemd (officiosa mendacia). Hiertoe behoren ook de verdedigingsredenen en de gedichten, die alle stijlfiguren of gelijkenissen genoemd kunnen worden.

KWAADSPREKENDHEID (MALEDICENTIA) is hetzij valse hetzij twijfelachtige misdrijven die door de wet gestraft moeten worden iemand voor de voeten werpen hetzij ware in herinnering brengen uit ijdelheid of begeerte om schade toe te brengen buiten het ambt van de rechters.
Dit misdrijf wordt verboden in Levit. 19 (vs. 16): *Gij zult geen beschuldiger of oorblazer zijn onder het volk*. Tot deze soort behoren het geschreeuw, hetzij vals of waar, wat echter uit ijdelheid of begeerte om te schaden gezegd wordt. Alsook de lasteringen, die zijn, òf goede daden òf juiste aanspraken verdraaien, òf die voor tweeërlei uitlegging vatbaar zijn naar de slechtste zijde te buigen. of op welke wijze dan ook een misdrijf verzinnen. Gelijk Palamedes door een verzonnen misdrijf ten onder gebracht wordt, alsook Naboth. Over al deze dingen wordt gesproken in de Prediker hfdst. 7 (vs. 7): *De laster verbijstert de wijze, en vernietigt de sterkte van zijn hart*. En hfdst. 10 (vs. 11): *Zoals een slang is, die in het verborgene bijt, zó is een lasteraar*. De zonden van de tong zijn vele, de éne erger dan de andere.

LOSLIPPIGHEID (GARRULITAS), beuzelachtigheid, ijdelheid, pocherij, kwaadsprekerij, spotternij, liegen, lasteren, zoutelоosheid, moppentapperij, waarbij vuile redenen gezegd worden, of bij een ernstige zaak met ontijdige grappen, of met een spel van spottende gebaren honen, of smaadredenen uitspreken tegen die over hen gesteld zijn, of tegen rampspoedige eerzame mensen. zoals Simeï zich aanstelt als hij David vervloekt.

BURGERLIJKE VRIJHEID (LIBERTAS CIVILIS) is het lichamelijke vermogen geregeld door de wetten het lichaam eerzaam te verplaatsen en eerzame werkzaamheden van het lichaam te kiezen naar eigen goedvinden en van eigendom te hebben en daarover te beschikken volgens het recht van bezit naar goeddunken, met ook de wettige verdediging van lijf en goed, gelijk Jozef als gekochte zijn lichaam niet verplaatsen kan en weggaan van zijn heer enz. Uitdrukkelijk wordt echter gezegd een vermogen geregeld door de wetten, omdat vrijheid niet een onbegrensde ongebondenheid is, en niet rondzwerft op de wijze van de dieren, maar een vermogen

is om eerzaam het lichaam en de goederen te gebruiken. vrijer dan zoals die is van gevangenen of slaven. maar toch aan God onderworpen en van Godswege door vaste grenzen omsloten, namelijk van de wet van God en andere wetten, die het toegestane vermogen beschermen, zoals wanneer het iemand vrijstaat de vruchten te gebruiken van een grote tuin, en dat er muren omheen zijn, opdat de wilde zwijnen er niet inbreken of andere wilde dieren. Zó heeft Lucius Crassus gezegd: Wij zijn slaven van de wet, om vrijen te kunnen zijn.

BURGERLIJKE DIENSTBAARHEID (SERVITUS CIVILIS), die God goedkeurt, zoals Jozef een slaaf geweest is of Onesimus, is het wettig missen van het vermogen eigendom te bezitten en zijn werk te kiezen naar eigen goeddunken, en zijn lichaam of goederen te verplaatsen naar eigen goeddunken. Maar ook deze slavernij heeft uit de Goddelijke of natuurlijke wet zijn verzachting of matiging, dat de heren hun knechten niet dwingen tegen de wetten van God te handelen, zoals wanneer de Turken aan de ondergeschikten hun zonen en dochters afnemen en ze aftrekken tot hun afgoderij, omdat God de hoogste Heere is en geen schepsel iets moet vragen of bevelen tegen de Goddelijke geboden, volgens de uitspraak (Hand. 5: 29): *Men moet God meer gehoorzamen dan de mensen*. En laat men acht geven op de uitspraak van Plato: Beide zijn het beste, gematigde vrijheid en gematigde dienstbaarheid; beide zijn het slechtste, onmatige vrijheid en onmatige slavernij.

ONGESCHAPEN GOED (BONUM INCREATUM) is God Zelf, Die een Wezen is wijs, eeuwig, almachtig, zulke dingen willend als Hij in Zijn Wet gebiedt, Schepper en Onderhouder van de wereld, en oorzaak van het goede, dat is van de wijsheid, gerechtigheid, blijdschap en orde onder de schepselen. Van deze volmaakt goede wordt gezegd: *Niemand is goed dan de enige, die God is*.

GESCHAPEN GOED (BONUM CREATUM) is de geschapen overeenkomst in de schepselen met de Goddelijke Geest die alles begrijpt en verordent. De wijsheid, gerechtigheid en blijdschap is dus in de redelijke natuur en de orde in de gehele natuur ingesteld door God. Deze definitie is die van het goede in het algemeen, dat genoemd wordt het natuurlijk goede, en van dit goede wordt gezegd, (Gen. 1: 31): *God heeft alle dingen gezien, die Hij gemaakt had, en zij waren zeer goed*, dat is, overeenkomende met de Goddelijke geest die het zó verordende, namelijk in de redelijke natuur waren wijsheid, gerechtigheid en blijdschap, en in de gehele natuur was orde. Vervolgens worden de soorten opgenoemd.

GESCHAPEN EERVOL ZEDELIJK GOED (BONUM HONESTUM MORALE CREATUM) is de handelingen zelf van de wil in de engelen en de mensen die overeenkomen met de wet van God of met God. Want door deze spreekwijzen wordt hetzelfde aangeduid, en deze handelingen moeten namelijk geregeerd worden door het bedenken van de wet van God. Osiander noemt de gerechtigheid God Zelf, maar het is toch noodzakelijk de ongeschapen gerechtigheid te onderscheiden van de geschapene of van de daarmee overeenkomende handelingen, die geschieden in de wil van een engel of een mens, om aller-grofst te spreken, waarvan de wil van de engel of de mens enigszins de oorzaak is, die zich niet geheel passief gedraagt, dat is, in welke God niet werkt, zoals de zon stralen zendt in een vat. En Johannes (1^{e} Br. 3: 2) zegt dat *wij gelijk zullen zijn aan de Zoon van God*. Evenzó Paulus (2 Cor. 3: 18) zegt dat *wij veranderd worden, om het beeld van God te zijn*. Maar een beeld is geen origineel (archetypus). Het is dus enig eervol geschapen goed, dat in dit leven in de

wedergeborenen begint, en daarna volkomen zal zijn. De filosofie spreekt over de eervolle handelingen, die ook al zijn ze onvolkomen, toch moeten wij weten dat zij eervol of zedelijk geschapen goed genoemd worden, zoals de werking van de wil in Scipio, die alle ledematen opdraagt, dat zij zich onthouden van de bruid van een ander. Deze handeling zou volmaakter zijn, als de geest en de wil op God acht gaven, zoals de handelwijze van Jozef die overspel ontvlucht. Deze dingen worden elders breedvoeriger verhaald. Maar toch wordt terecht gezegd, dat er enig geschapen eervol of zedelijk goed is, hoewel het nodig is dat onderscheiden worden de handelingen in de zaligen alsook in de wedergeborenen in dit leven en in de eervolle heidense, de handelingen van de engelen, van Jozef en van Scipio.

NUTTIGE GOEDE DINGEN (BONA UTILIA) zijn alle kennis van de zintuigen en de geest, en alle dingen en werkende oorzaken, die verordend zijn tot instandhouding van het leven, zoals de orde in de grondstoffen en de dingen die groeien, in het graan, de metalen en andere dingen. En het mishaagt mij niet, de ware begrippen in de geest, wanneer de wil ermee overeenstemt, eervol goed te noemen. Maar wanneer de wil niet overeenstemt, zijn zij een natuurlijk en nuttig goed, zoals het goud, dat de mensen echter misbruiken.

AANGENAAM GOED (BONUM SUAVE) in het gevoel is het overeenkomen van het object met de zenuwen, zoals wanneer warm water de zenuwen herstelt die door koude gekwetst zijn, of wanneer een passende drank de droog geworden tong en de overige ledematen herstelt. Of het is het aangename goede in de geest (mens) en in de wil de vreugde, die ontstaat uit het waarnemen van schoonheid, dat is, van orde en overeenkomst met God of de natuur.

Een NATUURLIJK KWAAD (MALUM NATURALE) is gemis van wijsheid, van rechtvaardigheid en blijdschap in de redelijke natuur en in andere dingen is het de verbreking van de orde in welke natuur ook, zoals ziekte, dood en iedere ontbinding van de dingen.

ZEDELIJK KWAAD (MALUM MORALE) is gemis aan gerechtigheid of deugd in de redelijke natuur, of het is afwijking van de Wet van God of van God. Gewoonlijk echter wordt het kwaad van schuld genoemd, en in de Kerk wordt het zonde genoemd. Aller-krachtigst moet echter de regel vastgehouden worden dat God geenszins de oorzaak is van het kwaad van schuld, dat is, God wil de zonde niet en keurt ze niet goed en bewerkt ze niet en helpt ze niet.

Iets anders is het KWAAD VAN DE STRAF (MALUM POENAE) dat is de vernietiging die volgt op het kwaad van de schuld, zoals ziekten en dood. Dit kwaad is de rechtvaardige uitvoering van de straf, zoals het ten onder brengen van Farao. En het is niet ongerijmd van zulk een rechtvaardige strafoefening te zeggen, dat God haar wil en bewerkt, zoals uitdrukkelijk van Sodom gezegd wordt (Gen. 19: 24): *God regende over Sodom vuur en sulfer* enz. Alsook (Deut. 4: 24): *God is een verterend vuur*. Van dit kwaad van straf moeten de uitspraken verstaan worden (Amos 3: 6): *Er is geen kwaad in de stad, dat de Heere niet doet*, dat is, Hij heeft ons met allerlei soorten van straffen getroffen, ziekten, pest, honger, oorlogen enz.
Maar de tegenstelling moet nauwkeurig overwogen worden. Want het zedelijk goede en het kwaad van de schuld staan tegenover elkander, als een vermogen (habitus) en een gemis (privatio) of als tegenovergestelde bewegingen, zoals moed en vreesachtig-

heid, broederliefde in Kaïn en haat. Hiervan verschillen natuurlijk goed en natuurlijk kwaad. Zoals kennis, goud, wijn, natuurlijk goede dingen zijn, het zijn geen zedelijk goede dingen. Het strijdt dus niet met het zedelijk goede, dat er gezegd wordt (Psalm 116: 15): *Kostbaar is de dood van Zijn heiligen*.

Een GOEDE ENGEL (ANGELUS BONUS) is een geestelijk persoon, niet uit de geschapen elementen maar uit niets, zodat daarin de Godheid Zich onder de geestelijke naturen openbaart, en bij de schepping gesierd met de kennis van de Wet en andere, met vrijheid van wil en gerechtigheid, doch vervolgens bevestigd in het goede, namelijk in de liefde tot God, de engelen en de Godvruchtige mensen, in waarheid en reinheid, zodat hij nooit van God afwijkt, verordend om, hoewel zijn natuur voortreffelijker is, toch de kerk te dienen, opdat de wil van God gezien zou worden, die wil dat de sterkeren de zwakkeren dienen, en de beoefening van nederigheid goedkeurt. Ps. 91 (vs. 11). *Hij heeft Zijn engelen over u bevolen, dat zij u bewaren op al uw wegen*.

Een KWADE ENGEL (ANGELUS MALUS) is een geestelijk persoon, niet uit de elementen geschapen maar uit niets, bij de schepping versierd met begrip van de wet en andere, met vrijheid van wil en gerechtigheid, doch vervolgens door eigen wil vrij van God afgekeerd, met verachting van de Zoon van God, en verworpen in straffen zonder einde, woedend van haat tegen God, een leugenaar, een lasteraar en uit haat tegen God zijn woede koelend op het mensengeslacht, de één tot deze, de ander tot die misdrijven aanzettend, tot lasteringen, tot leugens, tot moorden, tot ongeregelde wellustigheden, niet omdat het voor hem beter zal zijn, maar uit genoegen in de ellende van een ander (epichairekakia), en om God en onze Heere Jezus Christus verachting aan te doen. Daarom worden hem deze twee titels toegekend, dat hij een leugenaar is en een mensenmoorder. En hij wordt genoemd de duivel (diabolos), omdat hij het Woord van God door lasteringen in de geest van de mensen bederft; en satan, omdat hij God en onze Heere Jezus Christus en de kerk tegenstaat; Baäl-Zebub, omdat hij in de lucht rondgonst als de wespen, en de mensen in de war brengt en voornamelijk de kerk. Gelijk Paulus de duivel noemt *de overste van de macht der lucht*, werkzaam in hen, die God verachten. Maar daarom moet deze definitie te ijveriger overwogen worden, opdat het gebed vuriger moge zijn om het vragen van hulp tegen de duivelen. Daar namelijk de Zoon van God ons daarom ook gaarne helpen wil, omdat de duivel ons wegens Hem voornamelijk haat. Dus roepen wij U aan, o Zoon van God, Jezus Christus, gekruisigd voor ons en opgewekt, bewaarder van Uw Kerk, dat U ons bestuurt en bewaart.

De PROFETEN in het oude Testament genoemd zijn leraars onmiddellijk door God geroepen om de leer weer te zuiveren en voornamelijk om de belofte van de Messias in het licht te stellen, en tot enige politieke raadgevingen, en zij zijn gesierd met het getuigenis van wonderen, opdat het zeker zou zijn dat hun leer Goddelijk was, en dat de ze niet dwaalden in de leer, omdat God daaraan getuigenis gaf. Zulken zijn geweest Adam, Seth, Noach, Abraham, Izaäk, Jacob, Jozef, Mozes, David, Elia, Elisa, Jesaja, Jeremia, Daniël en de anderen. Daarom zegt Johannes (Joh. 1: 21): *Ik ben geen profeet*, omdat hij niet voor burgerlijke zaken gezonden was, zoals de Joden een profeet verwachtten gelijk aan Samuël of Elia, een krijgsklaroen tegen de Romeinen.

De APOSTELEN zijn de leraren onder het Nieuwe Testament, onmiddellijk geroepen door Christus om het evangelie te onderwijzen en tot de publieke bediening van de

sacramenten, niet tot politieke zaken, en zij zijn gesierd met het getuigenis van de Heilige Geest, en met wonderen, opdat het zeker zou zijn dat hun leer Goddelijk was en dat zij niet dwaalden in de leer, omdat God daaraan getuigenis gaf, en zij hebben de bevoegdheid overal te onderwijzen.

OPZIENER of HERDER (EPISCOPUS seu PASTOR) is een leraar, geroepen door God, maar middellijk, namelijk door de kerk, om het evangelie te onderwijzen en tot de publieke bediening van de sacramenten op een bepaalde plaats, en hij herhaalt (recitat) de leer overgeleverd door de apostelen; wanneer hij daarvan afwijkt dwaalt hij, gelijk dikwijls voorvalt, en hij heeft geen bevoegdheid overal te onderwijzen. Er moet echter acht gegeven worden op de getuigenissen, die de roeping bevestigen, die door de mensen geschiedt, en aantonen dat God wil dat door een menselijke stemming de bedienaren van het evangelie geroepen worden en door de zodanigen van kracht (efficax) is. Paulus (Tit. 1: 5) beveelt Titus, dat hij overal ouderlingen (Presbyteros) aanstelt in de steden. En 2 Tim. (vs. 2) wordt gezegd: *Vertrouw dit toe aan getrouwe mensen, die geschikt zijn anderen te onderwijzen*.

Een DOCTOR is een persoon, geroepen om het evangelie te onderwijzen, niet tot de hoogste regering van de kerk. Zulken waren oudtijds de catecheten, en nu moeten de leraars (Doctores) in de scholen zulken zijn.

EVANGELISTEN werden oudtijds genoemd, die herhaaldelijk naar verschillende kerken gezonden of geroepen werden, om daar het evangelie te onderwijzen. Eusebius schrijft, dat zulken Evangelisten genoemd zijn, en hij roemt Pantaenus de lector van de Alexandrijnse school, die vele kerken in het Oosten doorgetrokken is en hen onderwezen heeft.

DE UITSPRAAK VAN BARNABAS aangehaald door Clemens in het tweede boek van de Verzamelde werken, pag. 161.
Voordat wij in God geloofden, was het verderfelijke en broze verblijf van ons hart waarlijk een tempel met handen gemaakt, toen het vol was van afgoderij, en het was een huis van duivelen; maar let eens op hoe de tempel van de Heere heerlijk gebouwd wordt. Op welke wijze? Door het aannemen van de vergeving van zonden en het hopen op de Naam van Christus worden wij nieuw en opnieuw geboren, daardoor dat in ons verblijf God waarlijk in ons woont. Op welke wijze? Wanneer in ons wonen het woord van het geloof in Hem, de roeping van Zijn belofte, de wijsheid van de rechtvaardigingen en de geboden van de leer.

OVER DE HEBBELIJKHEDEN (HABITUS)
Boven is gesproken over de begrippen en de deugden. En wat werkzame begrippen (notitiae actuales) zijn, kan zo goed mogelijk gezegd worden. Over de hebbelijkheden is er een grote duisternis.
Werkzame kennis in het kennende deel, dat de hersenen gebruikt, is de vorming van voorstellingen, die geschiedt doordat de geesten als 't ware zegels (Gr. sfragida) in de hersenen afdrukken, en doordat de beweging van de hersenen of de tong een woord vormt. Zoals u wanneer u aan een vriend denkt, in de hersenen zijn beeld vormt.
Het is een bewonderenswaardig werk van God in de natuur van de mensen zó ingeschapen door een bijzonder beleid. En het is een indachtig maken van God, dat God een redelijk wezen is. Voorts zijn er vele andere indachtigmakingen in de gehele reeks van begrippen, getallen, redeneringen, wetten, die de eerzame en de

schandelijke dingen onderscheiden. Aan deze zo grote weldaden van God moet dikwijls gedacht worden, en de geest moet opgeheven worden, opdat de Schepper enigerwijze gezien wordt.

Maar wat zijn Habituele Begrippen?

Ik geloof dat dit de herinneringen zijn, dat is, de in zeker deel van de hersenen ingedrukte beelden, vastgehouden, zoals inwas de beelden gemaakt door de zegels vastgehouden worden. En naarmate de indruk sterker is en vaker gemaakt, des te sneller geschiedt de herinnering.

Maar dat voorts de hebbelijkheid in de ledematen iets méér is, kan aangetoond worden uit deze kunstvaardigheden, die niet alleen maar begrippen zijn, maar ook de uitwendige ledematen regeren, zoals de tekenkunst die de vingers bestuurt bij het trekken van lijnen. Hier ontbreken bij de nieuwe leerling niet de herinnering en de inspanning, en toch zijn de vingers langzamer, dan van een uitstekend meester.

Hetzelfde gebeurt bij de Citherzanger en vele andere kunstenaars. Hoewel dus de herinnering domineert, toch moet er zéker een eigenschap zijn, dat is een snelle bewegelijkheid ontstaan uit herinnering en gewoonte. En laten wij bedenken dat de natuur van de mensen zódanig is, dat op de veelvuldige herinnering en de gewoonte in de geest en het hart en het bewegingsvermogen een vaardigheid of snelheid volgt, die een hebbelijkheid (Gr. hexis, Lat. habitus, Ned. "hebbelijkheid") genoemd wordt, hoewel het onduidelijk is, wat het is.

De gebreken zijn beter zichtbaar. En laten wij eerst over de uitwendige handelingen spreken, die meest door slechte aandoeningen ontstaan. Het is niet duister wat slechte aandoeningen zijn. De mensen zijn geneigd tot ontsteken in liefde, toorn, haat; tot vrees en tot andere aandoeningen. En deze bewegingen dwalen op verschillende wijzen. Omdat Paris en Helena dikwijls vriendschappelijk samenspreken en samen eten ontvonken zij wederzijds, gelijk de natuur de éne sexe jegens de andere in beweging brengt. Nadat het hart ontstoken is voegt de wil van Paris er dit besluit bij: Ik zal Helena naar Azië ontvoeren. Hier kan verstaan worden zowel de bron van de uitwendige handeling, en wat deze handeling is. En er worden geen hebbelijkheden gevraagd.

Zonder onduidelijkheid kan ook van de goede uitwendige handelingen gezegd worden, dat zij ontstaan uit de gedachte aan de wet die rechte dingen leert en de wil die het bewegingsvermogen regeert, om de ledematen terug te houden of aan te sporen, opdat de uitwendige bewegingen met de wet overeenkomen. Zoals de overdenking bij Scipio: raak de bruid van een ander niet aan; en deze gedachte zelf of de wil die de zenuwen beveelt zijn de oorzaken die de uitwendige ledematen terughouden om geen ongepaste bewegingen gaande te maken.

Deze tucht van het zo goed mogelijk regeren van de uitwendige werken kan de menselijke rede ook bewerken in de niet wedergeborenen. En Paulus noemt de werken van de wet zó; hij noemt het geen deugden, omdat het moeilijk is aan te tonen wat deugd is in de niet wedergeborenen en wat die "hebbelijkheden" (hexeis) zijn, die Aristoteles zó noemt. En als die hebbelijkheden iets zijn in deze zwakke natuur, dan zijn ze krachteloos en worden gemakkelijk uitgedreven of ze verslappen.

In de wedergeborenen echter, zoals in Jozef en David, kan gemakkelijk aangetoond worden, welke kracht er in hen is, namelijk de Heilige Geest Zelf die zulke bewegingen ontsteekt, als Hij Zelf is, en Die de harten versterkt. Hier kan de kracht genoemd worden òf de Heilige Geest zelf, òf de beweging door Hem ontstaan. Want de Schepper moet van het schepsel onderscheiden worden. Gelijk ook Paulus onderscheidt als hij zegt (Filipp. 2: 13): *Het is God die in u uitwerkt, dat gij wilt en dat gij volbrengt, opdat er dingen geschieden die Hem aangenaam zijn*. Maar wan-

neer de oorzaak genoemd wordt, wordt de bron getoond, gelijk in de Psalmen (18: 2) gezegd wordt: *Gij, Heere, zijt mijn kracht*.
In sommige eervolle handelingen echter ook van niet wedergeborenen wordt de gedachte geholpen door de natuurlijke liefde (storgè), zoals ouders grote moeiten verdragen bij de opvoeding van hun kroost, omdat zij door de natuurlijke liefde gedreven en gesterkt worden. Ter wille van anderen zouden zij het namelijk niet kunnen dragen. Hier kan de oorzaak gezien worden van zulke handelingen, die namelijk een kracht is, en terecht zó genoemd kan worden, omdat het een neiging is in de natuur van de mensen die door God geschapen is, om een zaad te zijn van goede handelingen, dat is, die overeenkomen met de wet van God.
De gedachte wordt in vele gewone mensen ook geholpen door de goedheid van het temperament van de lichamen en het hart, omdat de inspanning van de geest sterker is en het hart minder snel ontstoken wordt door dwalende aandoeningen. Gelijk Cyrus niet zondigt door toornigheid, zoals de beschonken Alexander, die dan minder ziet, hoe lelijk de toorn is, en in het hart zijn de geesten hartstochtelijker en zij roeren zich meer. Daarom worden de bewegingen minder ordelijk.
Temperamenten kunnen echter niet aangenomen worden door gewenning, maar zij kunnen de uitwendige bewegingen besturen. En tot deze oplettendheid draagt de gewenning bij, die een zich veelvuldig indachtig maken is, waardoor het gedenken van de wetten en de straffen herhaald en versterkt wordt, en de inspanning wordt groter, die meer acht geeft op de schoonheid van de deugd en het hart zoveel mogelijk trekt, om minder weerbarstig te zijn. Zoals wanneer wij dikwijls en oplettend de geboden van de matigheid bedenken en de straffen van de onmatigheid, wij de onmatigheid meer vermijden. En wanneer wij de voordelen van de matigheid meer ondervinden, beminnen wij haar meer, en wij worden versterkt, om de schadelijke genoegens te vlieden. Vandaar wordt iedere sterkte in de gedachten en het hart een hebbelijkheid genoemd, die voorzeker een soort nieuwe kracht is, gelijk bij een hardloper de oefeningen de overtollige vochten wegnemen en het vlees zuiverder en dichter maakt, de pezen beweeglijker en de gewrichten leniger. Hoewel het dus duister is wat in de geest en het hart een hebbelijkheid (habitus) is, brengen toch de herhaling van de leer, de inspanning van de overdenking en het terugdringen van de begeerten zeker enige sterkte aan, hoe klein die dan ook is.

Het is nuttig al deze dingen te overwegen, opdat wij onze zwakheid kennen, en niet dwaas dromen, dat er in de niet wedergeborenen innerlijk een grote kracht is, die deugd genoemd wordt; maar laten wij zo goed mogelijk door de overdenking van de wet de uitwendige handelingen weten te besturen; vanwaar ook de spreekwijze komt: Werken der wet. Laten wij echter onze zwakheid kennende de Zoon van God erkennen, onze Heere Jezus Christus, Die gezonden is, om ons te genezen, en laten wij bidden, dat, daar Hij het Woord (logos) is van de eeuwige Vader, Zelf werkzaam zij in onze harten door het Woord van het evangelie en in ons zij de Zon der gerechtigheid en door Zijn licht ons de wil van Zijn Vader toont en onze harten tot God bekeert en in onze harten de toestemming bevestigt, opdat zij standvastig het Woord van God geloven en door het geven van de Heilige Geest in ons bewegingen ontsteekt die overeenkomen met de Wet van God, heilzaam voor ons en voor anderen, zoals Hij Jozef geregeerd heeft, Samuël, Daniël en andere vromen, en zoals Hij zegt (Luc. 11: 13): *Hoeveel te meer zal uw hemelse Vader de Heilige Geest geven aan degenen die er om bidden*. En Hij heeft toch met zeer strenge bevelen geboden om tot Hem de toevlucht te nemen en hulp te vragen. Gelijk Hij gezegd heeft (Matth. 11: 28): *Komt tot Mij allen die vermoeid en belast zijt, en Ik zal u rust geven*. Alsook

(Joh. 16: 24): *Bidt en gij zult ontvangen*. Laten wij door deze bevelen en beloften van de Zoon van God opgewekt worden om aan te roepen; wanneer wij dat doen zullen wij de tegenwoordigheid van God gewaar worden, en leren, wat de ware deugd is, waarover Paulus zegt (2 Cor. 3: 18): *Het licht van God aanziende worden wij naar hetzelfde beeld veranderd door de Geest van de Heere*.

Hier moeten de jongeren er ook op gewezen worden, dat er een zeer groot verschil is tussen de deugden in de wedergeborenen en de heldhaftige gaven van de niet wedergeborenen. Er is in Achilles, Alexander, Julius een heroïsche kracht die werkelijk een gave van God is, namelijk zulk een kloekheid geschapen in de harten, dat zij de gevaren minder vrezen, dan de anderen, en krachtiger en gelukkiger kunnen strijden; zoals er groter lichaamskracht geschapen is in de Cycloop, dan in Ulisses. Maar die sterkte van Achilles wordt niet geregeerd door het Goddelijk licht, ware kennis en aanroeping van God, en is ook niet gericht op dit doel, dat zijn overwinning een getuigenis van God zij en nuttig zij tot bescherming van de ware Kerk, en Achilles oordeelt ook niet dat zijn rechterhand geregeerd wordt door de ware God, en hij roept Hem ook niet aan. Maar in David licht de kennis van het Woord van God. Zó is in hem aanwezig de Zoon van God Die de eeuwige Vader toont, en de Heilige Geest is aanwezig, die in het hart de vreugde ontsteekt in deze gehoorzaamheid en de ware aanroeping en die de kloekmoedigheid daar bijvoegt. En het werk is tot dit doel gericht, dat het een getuigenis zij over de ware God en dat de Kerk beschermd wordt. Er is dus een onderscheid tussen David en Achilles. In David woont God, en het licht van het Woord van God regeert hem in de strijd en de Heilige Geest die het hart neigt tot de ware God voegt er sterkte bij en bestuurt de rechterhand van de strijder. Maar in Achilles woont God niet, hoewel de kracht in hem een gave is door God geschapen, zoals de lichaamskracht.
Maar van de Heilige Geest wordt gezegd dat Hij alleen in diegenen is, in wie de kennis van de ware God Zijn licht heeft ontstoken door het Woord van God en bij wie de aanroeping van de ware God plaats vindt. Want er wordt niet gezegd dat de Heilige Geest in iemand is zonder het licht van het Woord van God; gelijk gezegd wordt (Joh. 16: 15): *De Heilige Geest zal het uit het Mijne nemen*. En Hij ontsteekt de aanroeping van de ware God. Ofschoon er een grote kracht van de lichamen is in de Giganten en de Cyclopen, die waarlijk door God geschapen is, zijn toch hun gevechten geen bewegingen van de Heilige Geest, omdat in hun harten de kennis en de aanroeping van de ware God hun licht niet geven.
Deze tegenstellingen tonen de verschillen zowel van de mensen als van de handelingen, die noodzakelijk overwogen moeten worden, opdat er geen verwarring komt van de kerk en de heidenen. Ik bid echter de Zoon van God, onze Heere Jezus Christus, Die voor ons gekruisigd is en opgewekt, dat Hij altijd de eeuwige Kerk onder ons vergadert en haar met het licht van Zijn leer en de Heilige Geest bestuurt; Amen.

EINDE

INHOUD VAN DE ONDERWERPEN EN VAN DE VOORNAAMSTE HOOFDSTUKKEN DIE BIJ DE AFZONDERLIJKE ONDERWERPEN BEHANDELD WORDEN

Voorredenen
Voorrede van Calvijn voor de Franse Vertaling Melanchton tot de lezer
Voorrede van Melanchton

Inhoudsopgave

I OVER GOD

Over de openbaring van God, en over het doel van de mens. Hoe God gezocht wil worden, en over het onderscheid van ware en valse aanroeping.
Getuigenissen van de openbaring van het begin van de kerk af.
Definitie van God.
Uitlegging van de definitie en getuigenissen.
De leer aangaande God voorgesteld in de doop.
Getuigenissen van de eenheid van God.
Over de drie Personen van de Godheid.
Wat een Persoon is.

Over de Zoon.
Waarom de Zoon het Beeld en de Logos genoemd wordt. Het eigene dat de Zoon van de andere personen onderscheidt. Over de twee naturen in Christus.

Over de Heilige Geest.
Getuigenissen, dat de Zoon een Persoon is.
Dat Logos verstaan moet worden als een Persoon. Getuigenissen van de oude schrijvers over de Godheid van Christus.
Getuigenissen die de Arianen weerleggen.
Over het onderscheiden van de eigenschappen van de menselijke en de Goddelijke natuur van Christus, en over de mededeling van eigenschappen.
Over de spreekwijzen en voorstellingen in de kerk aangenomen of afgewezen.
Over het onderscheiden van uitdrukkingen die spreken over het wezen van de Zoon en over de ambten. Evenzo over de uitdrukkingen die spreken over de vernederde of de regerende Christus.
Alsook over de ware bewegingen van de menselijke natuur van Christus en over de afkeer van de dood.
Op welke wijze Christus altijd gelukkig geweest is, en toch geleden heeft.
Over de Heilige Geest.
Getuigenissen van de Schrift, dat de Heilige Geest een Persoon is.
Alsook getuigenissen van de oude kerk en de synoden tegen de afwijkingen van de Manicheën over God. De vorm van de ware aanroeping, die de leer van God bevat en de Personen onderscheidt.

II OVER DE SCHEPPING

Getuigenissen van de Schrift over de schepping en de instandhouding van de dingen en de regering van God. Bewijzen uit het werkstuk van de wereld aangaande God.
1. Uit de orde in de aard der dingen ingeschapen.
2. Uit de aard van de menselijke geest.

3. Uit het onderscheid van eerbare en schandelijke dingen.
4. Uit de kennis van de beginselen die in de natuur gelegd zijn.
5. Uit de verschrikkingen van het geweten.
6. Uit de burgerlijke gemeenschap.
7. Uit de reeks van bewerkende oorzaken.
8. Uit de doel-oorzaken.
9. Uit de betekenissen en de voorzeggingen van gebeurtenissen.
10. Uit de kennis van de wet.

III OVER DE OORZAAK VAN DE ZONDE EN OVER DE MOGELIJKHEID

Getuigenissen dat de zonde niet van God is, maar van de duivel en de wil van de mens.
Over de uitdrukkingswijze van het woord verharden en dergelijke.
Op welke wijze de zonde een gebrek is.
Over de mogelijkheid en de oorzaak daarvan.
Op welke wijze God de mogelijkheid bepaalt.
Uitlegging van de uitspraken over de onzekerheid van de gebeurtenissen, en over het Goddelijk bestuur in het regeren van de gebeurtenissen.
Over het onderscheid tussen absolute noodzakelijkheid en noodzaak van gevolg.
Over de fysische noodzakelijkheid, of het noodlot.
Onderscheid van de handeling van de eerste oorzaak die de tweede in stand houdt en die helpt.

IV OVER DE MENSELIJKE KRACHTEN OF OVER DE VRIJE WIL

Het bepalen van God heft de vrijheid van de wil niet op.
Over de delen van de mens, en de betekenis van het woord vrije wil.
Wat de wil kan, en op welke wijze hij vrij is.
Tucht en gerechtigheid van het vlees door God bevolen. Geestelijke handelingen zijn niet van de vrije wil zonder de Heilige Geest.
Getuigenissen tegen de Pelagianen.
De oorzaak van de goede handelingen in de heiligen, en wat de menselijke wil daarin doet.
Over het zeggen van Jezus Sirach: God heeft de mens in de hand van zijn beleid overgelaten.
Over de uitspraken van Hieronymus: Vervloekt hij die zegt, dat God onmogelijke dingen voorgeschreven heeft; alsook die zegt, dat de wet gedaan kan worden zonder genade.

V OVER DE ZONDE

Onderscheid tussen de leer van de kerk en de filosofie over de zonde.
Het werk van de Heilige Geest de wereld van zonde te overtuigen.
Over de definitie van de zonde.
Over de zonde van de oorsprong (erfzonde).
Definitie van Anselmus van de oorspronkelijke gerechtigheid en zonde.
Zuivere definitie van de zonde van de oorsprong en uitlegging.
Getuigenissen dat alle mensen geboren worden met zonde. Vergelijking van de uitspraken van Paulus en de profeten. Over de oorzaken van de oorsprongzonde: efficiens, materialis en formalis.
Over de relatie in de zonde en het fundament daarvan. Onderscheid van de ataxia en de door God geschapen verlangens.

Hoe de schuld weggenomen wordt terwijl het gebrek blijft. Over de uitwerkingen en de straffen van de oorsprongzonde Over de stelregel: niets is zonde als het niet gewild is; alsook dat de natuur goed is.
Over het onderscheid van de verlangens die de natuur zijn ingeschapen en de zondige, en hoe ook de goede aandoeningen besmet worden door de oorsprongzonde. Hoe de *storgai* in de wedergeborenen zuiverder worden. Of de zwakheid die na de doop overblijft door eigen aard zonde is.
Over de daad-zonden.
Dat in de niet wedergeboren volwassenen de daadzonden tesamen met die van de oorsprong regeren. Getuigenissen, dat de heiligen zó kunnen vallen, dat zij van de genade vervallen.
Over het onderscheid van de zonden, en over de heersende zonde, en hoe zij heerst.
Over de moedwillige onkunde en nalatigheid.

VI OVER DE WET VAN GOD
Definitie van de wet van God.

Over de eerste 5 geboden

Over het zesde gebod.
Wat het vereist.
Bevestiging van het wettige huwelijk, en de straffen van de wellusten.
Over het zevende gebod.
Over het onderscheid van bezittingen en het eigendomsrecht van zaken.
Over het achtste gebod
Over de waarheid in het verdragen en gerichten.
Over het verschil van raadgevingen en geboden.
Afwijkingen van de monniken over de conciliën en over de volmaaktheid van het monnikenwezen.
Over de wraak.
Over het zeggen: geweld met geweld te keer gaan, en over de rechtvaardige zelfverdediging.
Vergelijking van het woord van Christus: wie het zwaard neemt, zal door het zwaard vergaan.
Over de armoede.
Over het negende en het tiende gebod.
Verklaring, en dat de wet de begeerlijkheid verbiedt.

Over de wet van de natuur.
Over de kuisheid.
Onderscheiding van de beginselen, en waarom wij de praktische beginselen te zwak toestemmen. Opsomming van de wetten van de natuur naar de volgorde van de Decaloog.

Over het nut van de wet.
1. Over de tucht, om welke redenen zij noodzakelijk is.
2. De voornaamste taak van de wet: de zonde aantonen en aanklagen.
3. Het nut van de wet in de wedergeborenen, om het berouw te doen toenemen, en om te onderwijzen over de ware werken en vereringen.

Over de beloften en bedreigingen toegevoegd aan de decaloog.
Op welke wijze zij bekrachtigd worden.

Over de kuisheid
Tweevoudige oorzaak van het huwelijk.
Verboden en straffen van wellusten.
Kuisheid is ook die van het huwelijk geboden aan allen die zich niet kunnen onthouden.
Over de maagdelijkheid door Paulus geboden.

Over de armoede
Geboden en vertroostingen.
Getuigenissen in het evangelie van goedkeuring van de eigendom en het verschil van bezit.
Over het rechte gebruik van rijkdommen en armoede.
Geboden over het verdragen van armoede.

VII OVER HET EVANGELIE
Over de benaming of het woord evangelie.
Onderscheid van wet en evangelie.
Onderscheid van de beloften van de wet en het evangelie.
Definitie van het evangelie.
Waarom is de belofte van het evangelie nodig?
Het evangelie is een en hetzelfde voor alle tijden van de wereld.
De openbaring van het evangelie in de beloften aan de vaderen gedaan.
Evangeliepredikingen in de Psalmen en profeten.
Getuigenissen, dat de goede werken de verzoening moeten volgen.
Dat de belofte van het evangelie algemeen is.

VIII OVER DE GENADE EN DE RECHTVAARDIGING
Voortdurend verschil van meningen over de rechtvaardiging. Dwalingen van de monniken over de rechtvaardiging. Uitlegging van de gehele zaak van het geschil over de rechtvaardiging.
Uitlegging van de stelling: wij worden door het geloof gerechtvaardigd, en van de woorden rechtvaardiging en geloof.

Over het woord geloof
Getuigenissen dat geloof betekent vertrouwen.
Getuigenissen van kerkelijke schrijvers.
Getuigenissen van de ondervinding bij de aanroeping.
Definitie van geloof.

Over het woord genade.
Definitie van genade.
Getuigenissen, dat genade betekent de verzoening om niet. Over het uitsluitende.
Wat gratis uitsluit.
Vier redenen waarom het noodzakelijk is dit uitsluitende
te verdedigen

1. De eer van Christus.
2. De zekerheid en de vaste vertroosting van het geweten.
3. Opdat de aanroeping kan geschieden.
4. Om het evangelie van de wet te onderscheiden.

Over de betekenis van de stelling: door het geloof alleen, enz. Getuigenissen van Paulus over de leer van de rechtvaardiging, en hun uitlegging.
Afwijzing van de lasteringen van de tegenstanders in de uitspraken van Paulus.
Algemene uitspraken over de vergeving van zonden om niet.

IX OVER DE GOEDE WERKEN

Vragen over de goede werken.
I Welke werken moeten er gedaan worden?

I. Het voornaamste werk is het geloof, te oefenen bij alle aanroeping en alle dingen van de roeping.
II Hoe kunnen goede werken gedaan worden?
Schenking van de Heilige Geest en belofte van hulp tegen de zwakheid en de gevaren.
III Hoe behagen de goede werken God?
Dat er in de heiligen zonden blijven en welke.

1. Getuigenissen over de overblijvende zonde in de heiligen.
2. Dat de heiligen toch moeten geloven, dat zij God behagen wegens de beloofde barmhartigheid.
3. Dat de begonnen gehoorzaamheid behaagt wegens de Zoon.

Getuigenissen, dat de begonnen gehoorzaamheid van de heiligen Gode behaagt, en het voorbeeld van de rover, de bekeerde, enz.
IV Om welke redenen goede werken gedaan moeten worden.
Over de noodzakelijkheid van de goede werken. Over de waardigheid.
V Over de beloningen
Beloften.
Drievoudige oefening van geloof in de goede werken. Het voorbeeld van de weduwe van Sarepta.
VI Over het onderscheid van de zonden
Getuigenissen, dat de gerechtigheid van het goede geweten noodzakelijk is, en over de zonden tegen het geweten.

Over de argumenten van de tegenstanders.
Dat wij onrechtvaardig veroordeeld worden, daar wij alles toegeven, wat de tegenstanders eisen, doch er slechts de leer van het vertrouwen op de barmhartigheid bijvoegen.

1. Wat in deze uiteenzetting het woord gerechtigheid betekent.
2. Of geloof alleen kennis betekent, en over de plaats van Jacobus. Over de synecdochè, of men toegeven moet, dat wij door geloof en liefde rechtvaardig zijn, daar in het vertrouwen de liefde begrepen is. Over de plaats van Jacobus: de duivelen geloven enz.
3. Over het uitsluitende woord alleen; wat het uitsluit.
4. Het geloof is een werk. Over het geloof, of wij wegens de waardigheid van het geloof rechtvaardig zijn.
5. Door genade zijn wij rechtvaardig:wat genade betekent.
6. Of en op welke wijze wij het geloven, dat wij in de genade zijn, kunnen bevestigen aangaande de wil van God jegens ons.

7. Niemand behaagt, tenzij hij nieuwe eigenschappen heeft. Of wij kunnen uitspreken, dat wij vernieuwing hebben.
8. Of geloof hetzelfde is als hoop.
9. Kwade werken verdienen eeuwige straffen: of het argument van het tegenovergestelde van kracht is.
10. Zonde is haten van God; of het tegenovergestelde geldt: gerechtigheid is liefhebben van God.
11. De gerechtigheid is in de wil; of het geloof in de wil is, en wat rechtvaardigen betekent.
12. Over de plaats van Jacobus: dat de mens uit de werken gerechtvaardigd wordt.
13. Over het zeggen van Paulus: ook al had ik al het geloof ,enz.
14. Over de uitspraak: als gij in het leven wilt ingaan, houdt de geboden. Op welke wijze aan de uitspraken van de wet het evangelie toegevoegd moet worden.
15. Over de uitspraak: vergeeft, en u zal vergeven worden.
16. Over de uitspraak de meeste van deze is de liefde, en over de vergelijking en de definitie van de deugden: geloof, hoop en liefde.
17. Over de uitspraak: haar worden veel zonden vergeven, omdat zij veel heeft liefgehad.Over het loon, dat het eeuwige leven een loon genoemd wordt.

X OVER HET ONDERSCHEID VAN HET OUDE EN NIEUWE TESTAMENT

Over het nut van de geschiedenis en van de Schrift die van Godswege overgeleverd is.
Tweeërlei leer in de heilige boeken, van de wet en van net evangelie.
Wat eigenlijk het Oude Testament genoemd wordt. Het einde van de gevestigde Israëlietische staat.
Drievoudige dwaling van de Joden over hun staat, en de afwijzingen van de profeten daarvan.
Getuigenissen over het onderscheid van het Oude en het Nieuwe Testament.
De reden van de benaming.
Waarom het oud genoemd wordt.
Wat het Nieuwe Testament is, de getuigenissen daarover. Over de tegenstelling van de letter en de bediening van de Geest, en de heerlijkheid van de bediening van het evangelie.
Beschrijving van het Nieuwe Testament in de profeten. Vergelijking van de uitspraken van hen die spreken over de aanroeping en de vervulling van het Nieuwe Testament. Vergelijking van de straffen en de goederen van de staat van Israël met de kerkelijke regering, enz.
Oorzaken van de overgeleverde lichamelijke beloften. Over de afgeschafte ceremoniën, en over de Levietische bediening en de betekenis van de godsdienstgebruiken. De type van de ark van het verbond en van het verzoendeksel.
Over de politieke en rechterlijke wetten van Mozes.

XI OVER HET ONDERSCHEID VAN DOODZONDE EN VERGEEFLIJKE ZONDE

Definitie van doodzonde, en voorbeelden.
Vergeeflijke zonden in de heiligen.
Ook zekere ongewilde zonden in de heiligen.
Getuigenissen van de Schrift die de zonden van de heiligen en de andere onderscheiden.
Hoe de heiligen de zondige bewegingen bestrijden.
Over de struikelingen tegen het geweten, waardoor de genade verloren wordt, en

getuigenissen dienaangaande. Over de heersende zonde uit Paulus en Genesis.
Over de moedwillige onkunde en nalatigheid.

XII OVER DE KERK

De regel van Paulus over de zichtbare kerk: die Hij uitgekozen heeft, deze heeft Hij ook geroepen.
De kerk alleen te zoeken in de vergadering van de geroepenen. Definitie van de zichtbare kerk, en voorbeelden.
Kentekenen van de kerk: Kennis van het evangelie van Christus, en de bediening, en getuigenissen over beide.
God werkt alleen krachtig door de bediening.
Over de vragen: of de kerk gebonden is aan de geordende regering en opeenvolging van de bisschoppen.
Over de orde van de rechters, over de leer, en wie er rechter is. Over de ongelijkheid van de gaven en het gezegde van Paulus, de één bouwt met iets anders dan de ander.
Over de orde, de heerlijkheid en de bescherming van de kerk; vergelijking met de Rijken, en het onderscheid.
Tegen de Donatisten.
Over het onderscheid van de kwaden, op welke wijze zij uitwendige leden van de kerk zijn.
Uitspraken die de dwaling van de Donatisten weerleggen. Wat te doen met de dienaren wier zeden verkeerd zijn.
En wat met de ketters en de vervolgers, en van wie de bediening geldt.
Over de tekenen die de kerk aanwijzen die anderen kenmerken noemen
Over het recht van uitlegging, en het onderscheid tussen macht en gave.
Regels over het beoordelen en goedkeuren van de leringen. Getuigenissen dat de uitlegging een gave is, niet gebonden aan de macht.

XIII OVER DE SACRAMENTEN

Definitie van een sacrament.
Voornaamste doel van de sacramenten, dat het tekenen of getuigenissen zijn van de beloofde genade.
Over de andere doeleinden.
Over het aantal sacramenten Onderscheid tussen de ceremoniën door Christus ingesteld en door anderen.
Over de voorgeschreven werken, waaraan beloften zijn toegevoegd.
Welke in eigenlijke zin sacramenten genoemd worden.
Over de ordening of roeping tot de bediening.
Over het zeer oude gebruik van de oplegging van de handen. Over de misvorming in de ordening van de offerpriesters.
De Confirmatie.
Over de zalving.
Over de doop.
De belofte bij de Doop gevoegd onderrichtend over het doel. Over het voortdurend nut van de doop.
Over de kracht van de woorden van de doop.
Over de wederzijdse verplichting of over ons verbond met God.
Over de betekenissen
Waarom de doop slechts éénmaal gebruikt moet worden. Over de doop van Johannes en van de apostelen.

Over de doop van de kinderen.
Over het vlieden van de leer van de Anabaptisten.
Getuigenissen van de oude gewoonte in de kerk, de kinderen te dopen.
Argumenten dat de kleine kinderen gedoopt moeten worden.

1. Uit het gezegde van Christus: van zulken is het koninkrijk der hemelen; die Hij uitgekozen heeft, die heeft Hij ook geroepen: dus moeten de kinderen door de doop in de kerk ingelijfd worden.
2. De kinderen worden met zonde geboren, dus moet hen de bediening van de vergeving van zonden toegedeeld worden.
3. Tot dezelfden behoort de belofte en het teken.
4. Het bevel van de doop algemeen.

Antwoord op de tegenwerping van de Anabaptisten. Over de maaltijd des Heeren
Redenen waarom bij de beloften altijd uitwendige gebruiken zijn gevoegd.

1. Een in gedachten brengen van de wil van God.
2. Voortplanting van de gedachtenis aan het nageslacht.
3. Bewaren van de openbare samenkomsten en vergaderingen in de kerk.

De vertroosting over het bewaren van de kerk in de woorden: verkondigt de dood des Heeren totdat Hij komt. Vier vragen over de maaltijd des Heeren:

1. Hoe zij ingesteld is, en dat de Heere tegenwoordig is.
2. Voor wie het eten ten voordeel is, en over het ware gebruik met berouw en geloof. Over de dankzegging. Alsook over de andere doeleinden.
3. Wie toegelaten moeten worden. Degenen die berouw hebben moeten het gebruik van het sacrament niet ontvluchten.
4. Over het misbruik en de ontheiliging van het sacrament.

Wanneer een ceremonie de aard van een sacrament heeft. De Turkse wapenen zijn straffen over de ontwijding van de missen.

Over het Offer.
Over het verschil tussen een offer en een sacrament. Over de soorten van offers: over het zoenoffer en het dankoffer.
Verdeling van de Levietische offers.
Het offer van Christus is het enige ware zoenoffer.
Over het dankzeggend Offer.
De offers van de Godvruchtigen in het Nieuwe Testament zijn alleen dankoffers.
Er is in het Nieuwe Testament geen offer of godsdienst van het "volbrachte werk".
Op welke wijze het godvruchtig gebruik van het sacrament een offer, of godsdienst (cultus) wordt.
Weerlegging van het zeggen: dat alle offer voor anderen moet worden toegebracht.

Over het bidden voor anderen.
Op welke wijze de goede werken van de Godvruchtigen ook voor anderen goede dingen uitwerken.

Over de boetedoening.
Voortdurende prediking in de kerk om zich te bekeren. Over het woord boete, en de delen.
Weerlegging van dwaling over de wedergeborenen, en getuigenissen, dat wedergeborenen van de genade kunnen vervallen.
Weerlegging van de dwaasheid van de Novatianen en getuigenissen dat er kwijtschelding gegeven moet worden. Antwoord op vragen uit de brief aan de

Hebreeën.
Dat er onvergeeflijke zonde is, en in wie.

Over de voldoening.

Over de verbrijzeling.
Predicaties en getuigenissen over de toorn van God tegen de zonde, en geboden van de verbrijzeling.
Het is een noodzakelijk deel van de bediening: door de prediking van de wet de zonden te bestraffen.

Over het geloof
Onderscheid tussen de verbrijzeling van Petrus en van Judas, of van de slaafse en de kinderlijke vrees. Hoofdstukken om te overdenken om de verbrijzeling bij ons op te wekken.
Over het geloof dat zich de vergeving van zonden toeëigent. Getuigenissen, dat de afzonderlijke personen moeten geloven, dat de zonden hun vergeven worden.
Over het derde deel, dat is, over het beginnen van de gehoorzaamheid, of het goede voornemen.

Over de oude gewoonte de gevallenen aan te nemen, maar na openbare tuchtiging.
Bijgelovig bederf van de oude gewoonte.
Waarom het Canonieke voldoeningen genoemd worden.
Weerlegging van de dwaling over de voldoeningen, en over het onderscheid van de vergeving van de schuld en de eeuwige dood, en van de tijdelijke straffen.
Dat de tijdelijke straffen in 't geheel niet tot de sleutels behoren.

Over de redenen waarom de kerk onderworpen is aan kruis en rampen.
Dat door ware boetedoening de straffen verzacht of vergeven worden.
Welk kwaad er ligt in de leer van de voldoeningen. Weerlegging van de argumenten van de tegenstanders over de voldoeningen; en over de uitspraak 1 Cor. 11: 31: *Indien wij onszelf oordeelden* enz.
Over de doding van het vlees en de vrijwillige oefeningen.
Over de belijdenis

XIV OVER DE VOORBESTEMMING
Over het verschillend gebruik van het woord, en het onderscheid tussen de openbare belijdenis en de verborgene. Drie redenen dat het opnoemen van de zonden niet noodzakelijk is.
Over het onderhouden van de gewoonte van vergeving vragen volgens het bevel van Christus en over het nut van de private samenspreking.
De gewoonte van absolutie in de kerk is een getuigenis van de aanneming van de gevallenen.
Een algemene vorm van opsomming volgens de rangorde van de Tien Geboden, is nuttig om de meer onkundigen te onderrichten.
Weerlegging van de tegenwerpingen van hen die de wet van de opsomming verdedigen.
Dat er altijd in de wereld een vergadering van uitverkorenen moet zijn.
Getuigenissen over de kerk van de uitverkorenen. Over de oorzaken van het uitkiezen.

Onderstellingen die vastgehouden moeten worden over het uitkiezen.
Dat men bij het denken over de uitkiezing alleen maar acht geven moet op de stem van het evangelie.
Getuigenissen dat de belofte van genade algemeen is. Dat zij om niet (gratuita) is.
Welke en voor wie er een oorzaak van verwerping is. De oorzaak van het uitkiezen is de om niet geschonken barmhartigheid van God.
De medewerkende (concurrens) oorzaak in hen, die het vertrouwen op de barmhartigheid aangrijpen en vasthouden.
Heilzame uitspraken over de oorzaak van de verkiezing en over het aangrijpen van de barmhartigheid. Over de vertroosting van de uitspraak: die Hij verkoren heeft, deze heeft Hij ook geroepen.
Over de uitspraken van Hfdst. 9 en 10 aan de Romeinen. Vertroosting over het effect van de verkiezing.

XV OVER HET RIJK VAN CHRISTUS
Getuigenissen, dat de regering van Christus in de kerk geestelijk is.
Alsook: dat er in de wereld altijd dooreen gemengd goeden en kwaden zijn.
Antwoord over de figuurlijk uitgesproken profetieën, of over de uitspraken over de eeuwige regering.

XVI OVER DE WEDEROPSTANDING VAN DE DODEN
De opstanding van Christus en van anderen is een getuigenis van onze wederopstanding en van het eeuwige leven. Getuigenissen over de universele opstanding van de doden, en het toekomstige leven.

XVII OVER DE GEEST EN DE LETTER
Uitlegging van de uitspraken over de Geest.
De bedoeling van Paulus in 2 Cor. 3: 6 over de bediening van de letter en van de Geest.
Over de eenvoudige natuurlijke zin van de afzonderlijke delen van de Schrift, en over de allegorieën.
Over de uitspraak: de wet is geestelijk.
Over de noodzakelijkheid en de oorzaken van de tucht.

XVIII OVER DE RAMPEN EN OVER HET KRUIS, EN OVER DE WARE VERTROOSTINGEN
De meningen van de Filosofen over de oorzaken van de menselijke ellenden.
Over de ware oorzaken.
Tien oorzaken waarom de kerk ten zeerste onderworpen is aan zwarigheden.
Getuigenissen over de straffen van de kerk; alsook over de kastijding.
De dwaling van de Filosofie in het zoeken van de geneesmiddelen van de ellenden.
Over de ware vertroostingen.
Vijf hoofdstukken van vertroostingen en getuigenissen daarover.

1. Dat de zwarigheden niet bij toeval gebeuren.
2. Over de doel-oorzaak, dat wij door de goede wil van God geslagen worden tot berouw en tot heil.
3. De belofte van de hulp van God, van verzachting en van bevrijding.
4. Dat God eist door geloof hulp te zoeken en te verwachten.
5. Dat God wil dat wij gehoorzaamheid betonen. Dat deze gehoorzaamheid een offer is.

Onderscheid tussen de filosofische en de christelijke lijdzaamheid.
De voornaamste oorzaken van de menselijke rampen. Verschillende oorzaken van de menselijke rampen. Verschillende soorten van menselijke rampen.

XIX OVER HET AANROEPEN VAN GOD OF OVER HET GEBED

Over het onderscheid tussen het aanroepen van de kerk en het heidense of Mohammedaanse enz.
De wijze van de ware aanroeping.
Wat men bedenken moet bij het gebed.

1. Welke God aangeroepen wordt.
2. Geboden over het aanroepen.
3. De beloften en de orde daarvan, en over het vragen van geestelijke en lichamelijke dingen.
4. Over het geloof dat ontstoken moet worden bij de aanroeping, en op welke wijze bij elk gebed het geloof van de vergeving van zonden behaaglijk is en over het onderscheid van het bidden om eeuwige en lichamelijke dingen. Over de omstandigheden van wijze en tijd.
5. Opsomming van zaken die gevraagd worden, en over de orde daarvan.

Antwoord op het argument: de rechtvaardigen moet het goed gaan, enz.; waarom de rechtvaardige kerk door zwarigheden gedrukt wordt.
Drie oorzaken waarom lichamelijke goederen gevraagd moeten worden.
Voorbeelden van gebeden van de vaderen en de profeten. Korte uitlegging van het Gebed des Heeren: Onze Vader, enz. Formulier van een gebed gericht tot God de Vader; alsook tot Christus.
Over de afgodische aanroeping van de heiligen.
Op welke wijze de heiligen waarlijk geëerd moeten worden. Over de dankbaarheid voor de weldaden van God. Formulier van dankzegging aan de Vader, de Zoon en de Heilige Geest.
Getuigenissen, dat God waarlijk de mensen helpt, en voorbeelden van dankzegging.

XX OVER DE BURGERLIJKE OVERHEDEN EN DE WAARDIGHEID VAN DE BURGERLIJKE REGERING

Dat de Godvruchtigen ieder op zijn plaats onderworpen zijn aan de regeringen en de burgerlijke orde (politia) Wat de regel is van wettige Overheden (politiae).
De leer van de kerk over het onderscheid van de politieke orde, en van de personen en de misstanden.

1. Dat de burgerlijke orde door God ingesteld is.
2. Over de personen van de bestuurders; alsook, dat heilbrengende overheden door God verwekt worden.
3. Dat er ook onder het bestuur van goede overheden vele gebreken en misstanden voorvallen.

Vreselijke straffen en veranderingen van overheden tot slechter.
Verdeling van de rijken over de tijden volgens de drie delen van de menselijke ziel.

1. Getuigenissen, dat het huwelijk en de burgerlijke orde van Godswege verordend is. Over de ordening naar Paulus Rom. 13.
2. Voorbeelden van vrome overheden bij de Joden en de volkeren.
3. Getuigenissen van de tegenwoordigheid van God in de besturen en rechtbanken. Oorzaken, waarom de schenders van de burgerlijke gerechtigheid geregeld gestraft worden.
4. Voorschriften over het bidden voor de overheden.

1. Regel uit de leer van het Evangelie, dat het geoorloofd is van de politieke zaken gebruikte maken. Over de verboden en de goedgekeurde vergelding. Antwoord op de tegenwerping, dat slechten de regering in handen hebben.
2. Dat het noodzakelijk is dat Godvruchtigen als roeping de burgerlijke gemeenschap dienen. Over de oorzaken en de doeleinden van de burgerlijke ambten, en op welke wijze zij goede werken of dienst van God worden. Vergelijking van het politieke leven in het besturen of de krijgsdienst met het eenzelvige van de kluizenaars.
3. Dat het geoorloofd is gebruik te maken van de wetten en de aanwezige vormen van de burgerlijke orde.
4. Dat men noodzakelijkerwijs de overheid gehoorzamen moet.

Over de trappen van gehoorzaamheid en eerbewijs jegens de overheden.
Over de regel: men moet God meer gehoorzamen dan de mensen.
Over de plichten van de overheden.
De overheid is de bewaarder van de orde volgens beide tafels van de wet.
Dat ook de verbetering van de kerken aan de overheid staat, wanneer de opzieners nalatig zijn.
Dat het de overheid niet vrijstaat te handelen tegen het Goddelijk recht, of het recht der natuur.
Over de contracten in het algemeen, die geoorloofd zijn.

XXI OVER DE MENSELIJKE CEREMONIEN INDE KERK
Onderscheiding van de ceremoniën die nuttig zijn voor de goede orde enz.
Drie regels over de plechtigheden (ritus).
1. Het is zonde de edicten van wie dan ook te gehoorzamen tegen het bevel van God.
2. Dat men ook de wetten over de "middelmatige" dingen (adiafora) weerstaan moet. Definitie van de vereringen van God.
3. Dat de niet-onderscheiden gebruiken (ritus adiaforos) ter wille van de orde in de verbeterde kerken onderhouden moeten worden.

XXII OVER DE DODING VAN HET VLEES
De doding in het verdragen van het kruis of de bevolen lijdzaamheid.
Het uitkiezen van bepaalde oefeningen voor de lijdzaamheid is vrij.

AANHANGSEL I
Over het Huwelijk.
Over de bloed- of aanverwanten.
Over de zijdelingse verwanten.
Over de verzwagering.
Over de verhindering van het huwelijk.
Over de voorbeelden van de vaderen.
Over de toestemming.
Over de voorwaarden.
Over de vergissing.
Over de echtscheiding.
Over de wijze van procederen.
Over het verlaten.
Over de tijd, waarna andere huwelijken toegestaan kunnen worden.
Over de natuur van de gesnedenen.

Over de echtscheidingen wegens wreedheid, toverijen en aanslagen op het leven gepleegd.
Of wegens besmettelijke en ongeneeslijke ziekten, zoals melaatsheid, echtscheiding kan plaats vinden.
Over de verloving van onvolwassenen.
Over de plicht van de overheid in het beschermen van de wetten van het huwelijk.

XXIII OVER DE ERGERNIS
Onderscheid tussen de farizese of genomen ergernis en de gegevene.
Regel van de belijdenis en de bevolen werken tegen de farizese ergernissen.
Over het vermijden van gegeven ergernis.
Regel van de vrijheid en het gebruik daarvan bij de niet- onderscheiden dingen (adiafora).

XXIV OVER DE CHRISTELIJKE VRIJHEID

AANHANGSEL II
Wat christelijke vrijheid is.
Vier trappen van vrijheid.
Over het afdoen van de wet, en hoe wij bevrijd zijn van de zedenwet.
Over de uitspraak: voor de rechtvaardige is de wet niet gesteld.
Over de vrijheid in de overleveringen.
Antwoord op het argument, dat aan de overheid, voornamelijk de kerkelijke, gehoorzaamheid verschuldigd is.

Definities. Van vele benamingen die in de Kerk gebruikt worden.
Aanneming van personen.
Affecten = Gevoelens Apostelen.
Barmhartigheid.
Barnabas' uitspraak.
Bedienaar.
Evangelie- Begrippen.
Bescheidenheid.
Bezit.
Billijkheid.
Bijgeloof.
Contract.
Overeenkomst Cultus.
Dankbaarheid.
Deugd, ware.
Diefstal.
Dienstbaarheid.
Dienstvaardigheid.
Doctor.
Eed.
Eigendom.
Engel, goede.
Evangelie, kwade.
Evangelisten.
Geduld= Lijdzaamheid.

Geest, Heilige bij de Filosofen Geest.
Geloof.
Gevoelens (affecten).
Geweten.
God.
Goed, geschapen, ongeschapen aangenaam, nuttig, zedelijk.
Haat.
Hebbelijkheid (Habitus).
Herder = Opziener.
Hoogmoed.
Hoop.
Huwelijk.
Interest.
Kerk, zichtbare.
Koop.
Kracht.
Kuisheid.
Kwaad, natuurlijk, zedelijk van de straf.
Kwaadsprekerij.
Nederigheid.
Oorlog.
Opstand.
Overeenkomst.
Persoon.
Profeten.
Rechtvaardigheid.
a. Algemene of Universele
b. Bijzondere
Rente.
Rijk van Christus.
Smart.
Toorn.
Vader.
Verdediging, wettige.
Verhuur.
Verontwaardiging.
Vrees voor God, kinderlijke, slaafse.
Vreugde.
Vriendschap.
Vrije beslissing.
Vrijheid, burgerlijke, van God, van de wil.
Waarheid.
Werken der Wet.
Werken van God.
Zachtmoedigheid.
Zonde.
Zoon.